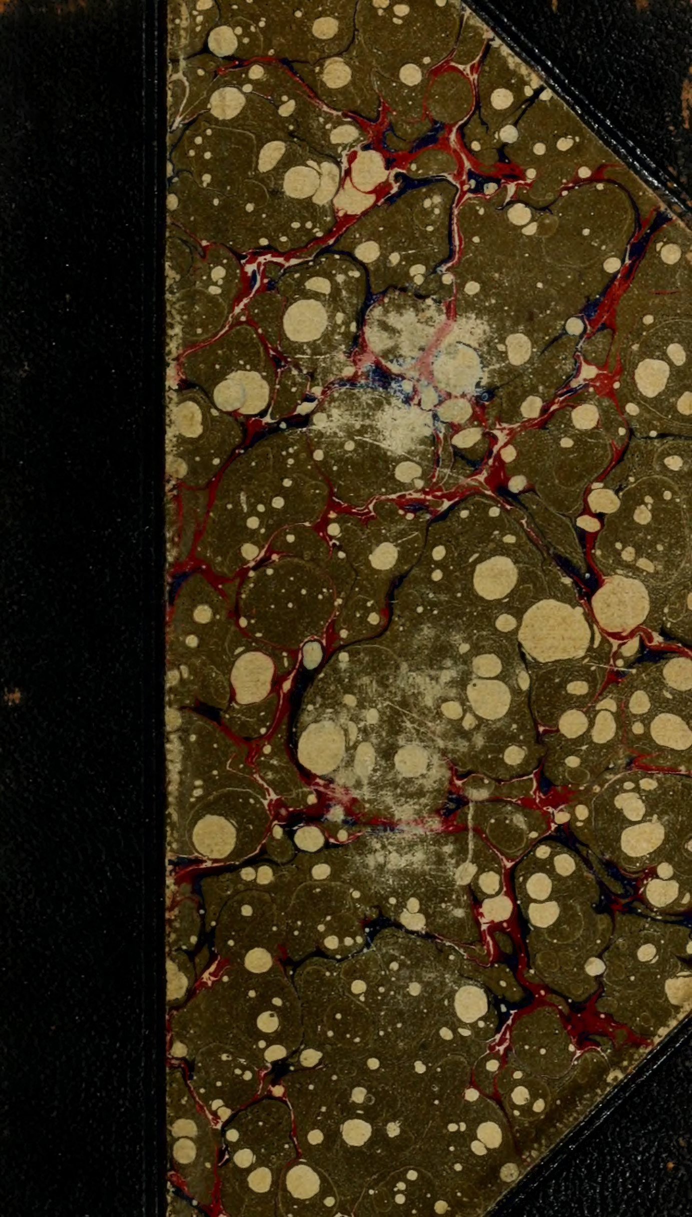

ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΤΑ
ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ORIGENIS
OPERA OMNIA
QUAE
GRAECE VEL LATINE TANTUM EXSTANT
ET
EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR.

Ex variis Editionibus et Codicibus manu exaratis, Gallicanis, Italicis, Germanicis et Anglicis collecta, recensita atque annotationibus illustrata, cum vita Auctoris et multis Dissertationibus.

Ediderunt
CAROLUS ET CAROL. VINCENT. DE LA RUE
Presbyteri et Monachi Benedictini e Congregatione S. Mauri.
Denuo Recensuit Emendavit Castigavit
Carol. Henric. Eduard. Lommatzsch
Philos. Dr. Theolog. Licent. ejusdemq. in Seminar. Viteberg. Professor.

TOMUS XXI.

Berolini 1847.
Sumtibus Haude et Spener.
(S. J. Joseephy.)

ORIGENIS

ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ,

ID EST

DE PRINCIPIIS

LIBRI QUATUOR.

Ex

Nova Editionum Parisiensium, Cantabrigiensium atque Lipsiensis Recognitione

Edidit

Carol. Henric. Eduard. Lommatzsch
Philos. Dr. Theolog. Licent. ejusdemq. in Seminar. Viteberg. Professor.

Berolini 1847.
Sumtibus Haude et Spener.
(S. J. Joseephy.)

PROLEGOMENA.

Quum quae in nova hacce Origenis περὶ ἀρχῶν librorum editione accuratius a nobis pertractari potuerint, cum textus ipse, tum notae singulae satis superque probare videantur, suo singula tempore, si Deo placuerit, pro viribus retractaturo sola nunc Ruaei verba praefigere sufficiat, in Praefatione Tom. I. Origenis Operum obviam facta. Habet[1]) autem Ruaeus noster haecce:

De libris περὶ ἀρχῶν, seu de Principiis.

Quatuor περὶ ἀρχῶν libros latine tantum Rufino interprete (jamdudum enim maxima pars orationis graecae interierat) primus typis mandari curavit Jacobus Merlinus[2]) anno 1512. una cum ceteris, quas latine repererat, Origenis Operum reliquiis. Verum

---

[1]) Cfr. Origen. Opp. ed. Ruaei Tom. I. Praefat. pag. VII. et VIII.

[2]) Non unam tantum Merlini editionem exstare, notae singulae non minus, quas textui nostro apposuimus, quam lib. Redep. Origenes. Eine Darstellung seines Lebens und seiner Lehre. Abth. 2. pag. 472. seqq. accuratissime demonstrant.

bono illi doctori parum curae fuisse videtur Rufini illa adprecatio, qua in fine Prologi sui „omnem,[1]) qui hos libros descripturus est, vel lecturus, in conspectu Dei Patris et Filii et Spiritus sancti contestatur, atque convenit per futuri regni fidem, per resurrectionis ex mortuis sacramentum, per illum, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus, ignem aeternum, ne addat aliquid Scripturae, ne auferat, ne inserat,[2]) ne immutet, sed conferat cum exemplaribus, unde scripserit, et emendet ad literam, et distinguat, et inemendatum vel non distinctum Codicem non habeat, ne sensuum difficultas, si distinctus Codex non sit, majores obscuritates legentibus generet.“ Nempe in veterum Mss. lectione non belle exercitatus Merlinus incidit, uti conjicio,[3]) in unicum Cod. Sorbonicum, accuratum quidem, sed frequentibus abbreviaturis ita implicitum, ut ei pene ad singula verba haeserit aqua, divinarit potius quam legerit, et divinando absurdas saepissime et ridiculas pro genuinis obtrudat lectiones. Sic saepissime legit *Deus*, ubi Mscr. Codex habet *dicitur*, et exscripsit *Hebraeis*, ubi legendum erat *habebis*; et vice versa *dicitur* et *habebis*, ubi legendum erat *Deus* et *Hebraeis*. Longior fuerim, si ceteras

---

[1]) Cfr. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. I. pag. 46. coll. ed. nostr. Tom. huj. pag. 13. seq.

[2]) Ed. Ruaei loc. laud. ut nos in textu; eadem vero hoc loco: „inferat.“

[3]) Conjecturam Ruaei, in ed. Redep. epist. dedicator. pag. XI. assensu comprobatam, justos limites exspatiari, vel notae singulae ed. nostr. lectorem strenuum docebunt.

Merlini hallucinationes hic enumerem. Facile eas omnes deprehendet quisquis notas nostras in extrema quaque pagina appositas leget. Praeterea quod veteribus amanuensibus accidit, ut, ubi Mscr. Codex, quem describebant, continue duplicem periodum ὁμοιοκέλευθον offerebat, oculorum errore decepti saepe unam omitterent, id etiam accidit ei, qui Cod. Sorbonicum scripsit, sed postea conferens, quod descripserat, cum exemplari, unde scripserat, adjecit ad oram omnia quae omiserat, sed ita minuto charactere, ut iis legendis impar fuerit Merlinus. Quam ob rem innumera sunt in ejus editione loca, quorum obscuritas vel ipsi Oedipo foret insuperabilis. Neque iis manum medicam adhibuit Genebrardus,[1]) cujus editio a. 1574. ne latum quidem unguem a Merliniana discedit, si modo novos typographicos errores exceperis, et novam, quam initio lib. III. et initio lib. IV. instituit, latinam interpretationem, neglecta Rufiniana. Denique graecae scriptionis reliquiae, quas partim Philocalia, partim epistola Justiniani imperatoris ad Mennam Patriarch. Constant., partim Marcellus Ancyranus apud Eusebium exhibent, in utraque editione desiderantur, nec non pauca interpretationis Hieronymianae fragmenta.

Tot vitiis ut mederemur, Rufinianam interpretationem ad fidem sex antiquissimorum Mss. diligenter emendavimus, et quoties sese obtulit sermonis graeci aut interpretationis Hieronymianae particula, eam e regione

---

[1]) Cfr. lib. Redep. laud. pag. 473. coll. ed. Redep. epist. dedicat. pag. XI.

apposuimus,[1]) ut uno oculorum conjectu facilius lector judicet, qualis sit Rufini interpretis fides. Ejusmodi fragmenta numero sunt circiter 42., et interdum accidit, ut eadem columna modo in duplicem secta ab una parte repraesentet graeca, ab altera Rufini interpretationem; vel hinc Rufini, illinc Hieronymî; vel hinc graeca, illinc versionem novam, ubi deest Rufiniana; modo in triplicem divisa, in medio proferat graeca, a sinistris Rufini interpretationem, et a dextris novam, ubi deest Hieronymiana; vel exhibeat a sinistris, quae Hieronymus convertit, in medio graeca, et a dextris versionem novam Hieronymiana accuratiorem. Denique collocata est in fronte totius operis admonitio, qua breviter indicatur 1., quo tempore[2]) hos libros scripserit Origenes, et quodnam sit uniuscujusque libri argumentum; 2., quantam Origeni invidiam concitarit famosissimum istud opus; 3., cujus hortatu, quo anno, et qua fide latine illud verterit Rufinus; 4., cur alteram beatus Hieronymus aggressus sit interpretationem latinam.

Atque haec quidem Ruaeus. Tu autem, lector benevole, vale faveque!

Scripsimus Vitebergae die XIV. mens. Mart. a. MDCCCXLVII.

---

[1]) Nos quidem, cum vix aliter fieri potuerit, in notis.

[2]) Cfr. ed. nostr. pag. 1. seqq. coll. ed. Redep. pag. XVII. seqq.

Eduardus Lommatzsch.

IN LIBROS
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ
ADMONITIO.

1. Eusebius[1]) lib. VI. Hist. Eccles. cap. 24. recensens quaenam Alexandriae opera composuerit Origenes, libros *περὶ ἀρχῶν* inter alios enumerat his verbis: *Οὐ*[2]) *μὴν, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ ἀρχῶν πρὸ τῆς ἀπ' Ἀλεξανδρείας μεταναστάσεως γράφει.* Id unum ergo scimus, scriptos fuisse ante annum Christi 231., quo Alexandria excessit, ut Caesaream Palaestinae se reciperet. Jam dudum graecus illorum contextus periit, et pauca admodum graece supersunt fragmenta, quae infra suis locis Rufini interpretationi reperies adjuncta. Photius, cui quatuor hosce libros graece legere adhuc contigit, breviter Cod. VIII. Bibliothecae suae, quid continerent, explicat his verbis: *Ἀνεγνώσθη Ὠριγένους τὸ περὶ ἀρχῶν, λόγοι δ'· ὧν ὁ μὲν πρῶτος περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· ἐν ᾧ πλεῖστα βλασφημεῖ, τὸν μὲν υἱὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς πεποιῆσθαι λέγων, τὸ δὲ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ· καὶ διήκειν μὲν τὸν πατέρα διὰ πάντων τῶν ὄντων, τὸν δὲ υἱὸν μέχρι τῶν λογικῶν μόνον, τὸ δὲ πνεῦμα μέχρι μόνον τῶν σεσωσμένων. Λέγει δὲ καὶ ἄλλα πα-*

[1]) Cfr. Orig. Opp. ed. de la Rue Tom. I. pag. 42. seqq.
[2]) Cfr. ed. Heinichen. Tom. II. pag. 22.

ῥαλογώτατα καὶ δυσσεβείας πλήρη· μετεμψυχώσεις τε γὰρ ληρωδεῖ, καὶ ἐμψύχους τοὺς ἀστέρας, καὶ ἕτερα τούτοις παραπλήσια. Ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος μυθολογούμενος λόγος περὶ πατρὸς, καὶ, ὡς ἐκεῖνός φησι, περὶ Χριστοῦ, καὶ περὶ ἁγίου πνεύματος· ἔτι καὶ περὶ λογικῶν φύσεων. Ὁ δὲ δεύτερος περὶ κόσμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κτισμάτων· καὶ ἔτι, ὅτι εἷς θεὸς νόμου καὶ προφητῶν· καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης θεός· καὶ περὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως· καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐν Μωσεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις προφήταις καὶ ἁγίοις ἀποστόλοις. Ἔτι περὶ ψυχῆς, περὶ ἀναστάσεως, περὶ κολάσεως, περὶ ἐπαγγελιῶν. Ὁ δὲ τρίτος περὶ αὐτεξουσίου· πῶς ὁ διάβολος καὶ αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις κατὰ τὰς γραφὰς στρατεύονται τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει· ὅτι γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς ἀπὸ χρόνου ἀρξάμενος. Ὁ δὲ τέταρτος περὶ τέλους· ὅτι θεῖαι αἱ γραφαί· τέλος, ὅπως δεῖ ἀναγινώσκειν καὶ νοεῖν τὰς γραφάς.

2. Ex omnibus porro Origenis operibus nullum fuisse quod majorem ei criminum invidiam concitarit, quam istud *περὶ ἀρχῶν*, ut non constaret vel ex hoc Photii testimonio, aperte fatetur Pamphilus martyr in Apologia sua pro Origene, ubi ait: »Incipientes igitur indiciis scriptorum suorum ostendere quid de singulis senserit, ex his praecipue libris testimonia congregabimus, quos accusatores ejus quam maxime criminantur, id est, quos per spatium et quietem in secreto conscripsit: hos enim asserunt maxime a praedicatione ecclesiastica discrepare: ex his praecipue libris, quos *περὶ ἀρχῶν* attitulavit, in quibus quam plurima a calumniatoribus incusantur.« Marcello Ancyrano quantum displicuerit hoc opus, docet Eusebius libro primo contra eundem Marcellum cap. 4., ubi ejus verba haec adfert: *Καί τοι, εἰ δεῖ τ' ἀληθὲς περὶ Ὠριγένους εἰπεῖν, τοῦτο προσήκει λέγειν, ὅτι ἄρτι τῶν κατὰ φιλοσοφίαν ἀποστὰς μαθημάτων, καὶ τοῖς θείοις*

ὁμιλῆσαι προελόμενος λόγοις, πρὸ τῆς ἀκριβοῦς τῶν γραφῶν καταλήψεως, διὰ τὸ πολὺ καὶ φιλότιμον τῆς ἔξωθεν παιδεύσεως, θᾶττον τοῦ δέοντος ἀρξάμενος ὑπογράφειν, ὑπὸ τῶν τῆς φιλοσοφίας παρήχθη λόγων, καί τινα δι' αὐτοὺς οὐ καλῶς γέγραφε. Δῆλον δέ· ἔτι γὰρ τῶν τοῦ Πλάτωνος μεμνημένος δογμάτων, καὶ τῆς τῶν ἀρχῶν παρ' αὐτῷ διαφορᾶς, περὶ ἀρχῶν γέγραφε βιβλίον, καὶ ταύτην τῷ συγγράμματι τὴν ἐπιγραφὴν ἔθετο. Δεῖγμα δὲ τοῦτο μέγιστον τὸ, μηδὲ ἄλλοθέν ποθεν τὴν ἀρχὴν τῶν λέξεων αὐτὸν ἢ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ βιβλίου ποιήσασθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τῷ Πλάτωνι ῥηθέντων ῥημάτων. Γέγραφε γὰρ ἀρχόμενος οὕτως· »οἱ πεπιστευκότες καὶ πεπιστευμένοι.« Τοῦτο τὸ ῥητὸν οὕτως εἰρημένον εὕροις ἂν ἐν τῷ Γοργίᾳ Πλάτωνος. At vero iniquum esse hocce Marcelli judicium, contendit Eusebius his verbis: Οὔτ' εἰ ἐφέρετο, ἤνεγκεν ἂν διαβολὴν Ὠριγένει φαντί· »οἱ πεπιστευκότες ἢ καὶ πεπιστευμένοι·« καὶ συνάψαντι ἑξῆς· »τὴν χάριν καὶ τὴν ἀλήθειαν δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ γεγονέναι, καὶ Χριστὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· ἐγώ [1]) εἰμι ἡ ἀλήθεια.« Ποία γὰρ πρὸς ταῦτα κοινωνία γένοιτ' ἂν ποτε Πλάτωνι; Οὐδὲν Πλάτωνος περὶ ἀρχῶν μνημονεύεται βιβλίον, οὐδὲ Ὠριγένης ὁμοίως περὶ ἀρχῶν ἐδόξασε Πλάτωνι ὁ μίαν μόνην τὴν ἀγέννητον, καὶ ἄναρχον, καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅλων εἰδὼς ἀρχὴν, ταύτην τε εἶναι πατέρα ἑνὸς μονογενοῦς υἱοῦ, δι [2]) οὗ τὰ πάντα γέγονε. Vide insuper quid in his libris arguat Marcellus, et quid reponat Eusebius ibidem pag. 21. Longior sim si enumerem quotquot in his etiam errores videre se clamitaverint Methodius, Eustathius, Theophilus, Epiphanius, Hieronymus, aliique. Hieronymi praesertim operae pretium est legere epistolam 38., alias 61., epistolam 40, alias 64., libros tres adversus Rufi-

[1]) Cfr. ev. Joann. XIV, 6. [2]) Cfr. ev. Joann. I, 3.

num, et epistolam 94., alias 69., ad Avitum, quem docet quid cavendum sit in libris περὶ ἀρχῶν, item Justiniani Imperatoris epistolam ad Menam Patriarcham Constantinopolitanum. E contrario Didymus commentariolis, seu brevibus in hosce libros editis scholiis catholice ubique et diverse ab Arianis sentire Origenem propugnabat, teste Hieronymo epist. 41., alias 65., et sub finem libri 2. adversus Rufinum. Hanc vero excusandi et defendendi Origenis methodum deseruit Rufinus, qui plurima quidem in libris περὶ ἀρχῶν catholicae de Trinitate fidei adversari non negabat, sed ea ab haereticis et malevolis hominibus inserta fuisse contendebat. Sed vide quemadmodum in notis ad libellum ejus de adulteratione librorum Origenis confutetur, perinde ac vetus auctor Apologiae, de qua Photius Cod. 117.

3. Anno Christi 398. Rufinus Macarii nobilis Romani hortatu, cujus precibus jam anno superiore Apologeticum Pamphili martyris pro Origene librum latine verterat, hos quoque περὶ ἀρχῶν libros interpretari aggressus est, tantoque ardore in id operis incubuit, ut elapsis Quadragesimae diebus duos jam priores libros absolvisset, urgente nimirum Macario, qui tum in ejus vicinia manebat. At cum paucis post Pascha diebus mutato domicilio in extrema urbis parte habitaret Macarius, et inde rarior exactor accederet, lentius reliquo operi vacavit Rufinus, adeo ut sub hujus anni finem nondum ei ultimam manum admovisset. Absoluti tandem operis fronti hanc praefixit praefationem, quae etiamnum superest, et unde seminarium discordiae, et ingens eum inter et Hieronymum natum est incendium, de quo fuse agitur Origenianorum lib. 3. cap. 4. sect. 1. Id potissimum nunc in hac praefatione observari velim, asserere Rufinum 1., se sicubi in hisce libris aliquid contra id invenit, quod ab Origene caeteris locis pie de Trinitate fuerat definitum, velut adulteratum hoc et alienum aut prae-

termisisse, aut secundum eam regulam protulisse, quam ab ipso frequenter invenerat affirmatam, id est, ad catholicum sensum quibusdam detractis, quibusdam aliunde additis revocasse. 2. Se, ubi Origenes obscurius quaedam protulerat, ea, quae in aliis ejus libris apertius legerat, adjecisse ut manifestior fieret locus; nihil tamen suum dixisse, sed licet in aliis locis dicta, sua tamen Origeni reddidisse. Hinc satis patet nec fidelem, nec accuratam esse Rufini interpretationem. »Addidit, inquit Hieronymus lib. 1. adversus Rufinum, quae non erant, asserens ab eodem Origene in locis aliis disputata. Quod, nisi ipsa loca monstraverit, unde transtulisse se dicit, probare non poterit.« Praeterea cum istius translationis exemplaria legisset Hieronymus, et contulisset cum graeco, illico, ut monet eodem libro, animadvertit »quae Origenes de Patre et Filio et Spiritu sancto impie dixerat, et quae Romanae aures ferre non poterant, in meliorem partem ab interprete commutata; cetera autem dogmata de angelorum ruina; de animarum lapsu; de resurrectionis praestigiis; de mundo vel intermundis Epicuri; de restitutione omnium in aequalem statum, et multo his deteriora, quae longum esset retexere, vel ita vertisse, ut in graeco invenerat, vel de commentariolis Didymi, qui Origenis apertissimus propugnator est, exaggerata et firmiora posuisse.« Fallit ergo Rufinus, asserens se nihil suum vertendo dixisse, sed »licet in aliis locis dicta, sua tamen Origeni reddidisse,« cum testetur Hieronymus multa illum de commentariolis Didymi versioni suae inseruisse. Idem Hieronymus lib. 2. adversus Rufinum ait: »In primo libro *περὶ ἀρχῶν*, ubi Origenes lingua sacrilega blasphemavit, quod Filius Patrem non videat, tu etiam causas reddis quasi ex persona ejus, qui scripsit, et Didymi interpretaris *σχόλιον*, in quo ille casso labore conatur alienum laborem defendere, quod Origenes quidem bene dixerit, sed nos simplices homines et cicures

enniani, nec illius sapientiam, nec tuam, qui interpretaris, intelligere possumus.«

4. Anno Christi 399. Hieronymus tum amicorum Pammachii et Oceani literis, tum propriis oculis certior factus libros περὶ ἀρχῶν fraudulenter fuisse a Rufino translatos, nec satis praemonitum fuisse lectorem quid potissimum in illis cavere deberet, veritus aliunde ne ob fictas laudes, quibus in praefatione Rufini exornatus fuerat, Origenis erroribus favere existimaretur, aliam hujus operis versionem ad graeci contextus fidem aggressus est. »Ego autem, inquit lib. 1. adversus Rufinum, in libris περὶ ἀρχῶν quod in graeco habebatur expressi: non ut crederet lector his, quae interpretabar, sed ne crederet illis, quae tu ante transtuleras. Duplex in meo opere utilitas fuit, dum et haereticus auctor proditur, et non verus interpres arguitur. Ac ne quis me putaret his consentire, quae verteram, interpretationis necessitatem praefatione munivi, et docui, quibus lector non deberet credere. Prior translatio laudem auctoris continet, secunda vituperationem. Illa lectorem provocat ad credendum; ista ad non credendum movet. Ibi et ego invitus laudator Origenis assumor; hic in tantum non laudo, quem transfero, ut cogar accusare laudantem. Eadem res non eadem mente perfecta est; imo unum iter diversos exitus habuit.« Ubi primum absoluta est haec interpretatio et ad Pammachium missa, quaenam fuerit illius conditio, narrat ipse sanctus doctor in epist. 94, alias 59., ad Avitum scripta anno 409. »Ante annos, inquit, circiter decem, sanctus vir Pammachius ad me cujusdam schedulas misit, quae Origenis περὶ ἀρχῶν interpretata volumina continerent, imo vitiata, hoc magnopere postulans, ut graecam veritatem latina servaret translatio; et in utramque partem seu bene, seu male dixisset, ille qui scripsit, absque interpretis patrocinio Romana lingua cognosceret. Feci ut voluit, misique ei libros: quos cum legisset, ex-

horruit; et reclusit scrinio, ne probati in vulgus, multorum animos vulnerarent. A quodam fratre, qui habebat zelum Dei, sed non secundum scientiam, rogatus ut traderet ad legendum, quasi statim reddituro, propter angustiam temporis, fraudem non potuit suspicari. Qui acceperat legendos, adhibitis notariis opus omne descripsit, et multo celerius quam promiserat, Codicem reddidit, eademque temeritate et, ut levius dicam, ineptia, quod male surripuerat, pejus alii credidit. Et quia difficile grandes libri de rebus myclicis disputantes, notarum possunt servare compendia, praesertim si furtim celeriterque dictantur, ita in illis confusa sunt omnia, ut et ordine in plerisque et sensu careant.« Quam ob rem ipsum ad Avitum exemplar direxit, quod a se olim translatum, et nulli alii traditum, a supra dicto fratre perverse fuerat editum; sed Avitum praemonet, quid potissimum in hisce libris cavendum sit, ut »scias, inquit, detestanda tibi in iis esse quam plurima, et juxta sermonem Domini inter scorpiones incedendum.« Mox e singulis libris loca profert, quae maxime reprehensioni erant obnoxia. Ea suis quaeque locis Rufini interpretationi reperies adjuncta. Integra porro Hieronymi interpretatio jam dudum injuria temporum intercidit.

PROLOGUS
RUFINI PRESBYTERI
IN LIBROS
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ
ORIGENIS PRESBYTERI.

Numeri uncis inclusi ad ed. Ruaei spectant.

(45) Scio[1]) quamplurimos fratrum, scientiae Scripturarum desiderio provocatos, poposcisse ab aliquantis[2]) viris et graecarum literarum peritis, ut Origenem Roma-

---

[1]) Ex hac praefatione Rufini ejusque quatuor *περὶ ἀρχῶν* librorum interpretatione latina seminarium discordiae et ingens incendium natum est eum inter et Hieronymum; de quo vide Huetium Origenianorum lib. II. cap. IV. sect. I. num. 17. 17. seqq. Interim moneo nos hunc prologum et sequentem quatuor *περὶ ἀρχῶν* librorum interpretationem contulisse cum sex Codd. Mss., uno Virodunensi noni saesuli; altero Corbejensi, noni pariter saeculi; tertio Colbertino; quarto Sorbonico; quinto monasterii de monte sancti Michaëlis in periculo maris; sexto monasterii de monte sancti Remigii Rhemensis. Denique cum hanc praefationem paulo accuratius, quam Merlinus et Genebrardus, ediderit dominus Joannes Martianaeus Tom. IV. parte secunda suae edit. Opp. Hieronymi pag. 339., placuit etiam inde varias lectiones excerpere. R. — Cfr. Orig. Opp ed. de la Rue Tom. I. pag. 45. seqq. coll. edd. Merlini Tom. IV. Fol. CXI. seqq., ed. Redepenning. pag. 82. seqq.

[2]) Edd. Merlin. itemq. Martian. »aliquantis eruditis viris.«

num facerent, et latinis auribus [1]) eum donarent. Inter [2]) quos etiam frater et collega noster, ab episcopo Damaso [3]) deprecatus, cum homilias duas de Cantico Canticorum in latinum transtulisset ex graeco, ita in illo opere ornate magnificeque praefatus est, ut cuivis legendi Origenem et avidissime perquirendi desiderium commoveret, dicens illius animae convenire quod dictum est, quia [4]) »introduxit [5]) me rex in cubiculum suum:« asserens [6]) eum, quod cum in ceteris libris omnes vincat, in Canticis Canticorum etiam ipse se vicerit. Pollicetur sane in ipsa [7]) praefatione, se et ipsos in Cantica [8]) Canticorum libros, et alios quamplurimos Origenis Romanis auribus largiturum. Sed ille, ut video, in stylo proprio placens, rem majoris gloriae sequitur, ut pater verbi sit potius quam interpres. Nos ergo rem ab illo quidem coeptam sequimur et probatam, sed non aequis eloquentiae viribus tanti viri ornare possumus dicta: unde vereor ne vitio meo id [9]) accidat, ut is vir, quem ille alterum post apostolos ecclesiae doctorem scientiae ac sapientiae merito compro-

---

[1]) Ed. M. II. »auribus condonarent. Inter« etc.

[2]) Sic omnes Codd. Mss. praeter Remigianum, ubi legitur: »In quo« etc.; quam lectionem sequitur etiam Martianaeus. Perperam vero Merlin. et Genebrardus: »Inter quos etiam frater Hieronymus, sed et collega« etc. Tacuerat enim Rufinus Hieronymi nomen, ut testantur Pammachius et Oceanus epist. 40., alias 64., ad Hieronymum: »Sane subtiliter, inquiunt, in praefatione operis sui mentionem tacito nomine tuae sanctitatis expressit.« R. — Edd. Merlini: »Inter quos etiam frater Hieronymus, scilicet collega« etc.

[3]) Ed. M. II. »Damasco.«

[4]) Vox »quia« deest in omnibus libris antea editis (v. c. edd. M.), quamvis reperiatur in omnibus Mss. R.

[5]) Cantic. Cantic. I, 4.

[6]) Sic omnes Mss. et Martianaeus. Merlin et Genebrard. »asserens quod cum — vincat, in — Canticorum ipse se vincit.« R. [7]) Deest »ipsa« in edd. Merlini.

[8]) Ed. M. I. »Canticis.« [9]) Edd. M. »illud.«

bat,[1]) inopia sermonis nostri longe esse[2]) inferior videatur. Quod[3]) ego saepe considerans reticebam, nec deprecantibus me frequenter in[4]) hoc fratribus annuebam: sed tua vis, fidelissime frater Macari, tanta est, cui obsistere ne imperitia quidem potest. Propter quod, ne te ultra gravem[5]) paterer exactorem, etiam contra[6]) propositum meum cessi: ea tamen lege atque[7]) eo (46) ordine, ut quantum fieri potest, interpretando sequar regulam praecessorum, et ejus praecipue viri, cujus superius fecimus mentionem: qui cum ultra septuaginta libellos Origenis, quos homileticos[8]) appellavit, aliquantos etiam de tomis in Apostolum scriptis transtulisset in latinum, in quibus cum aliquanta offendicula inveniantur in graeco, ita elimavit omnia interpretando atque purgavit, ut nihil in illis, quod a fide nostra discrepet,[9]) latinus lector inveniat.

---

[1]) Sic Codd. Corbej. Remig. et Colbertinus. Merlinus, Martianaeus et Cod. monasterii de monte sancti Michaëlis: »comprobavit.« R.

[2]) Deest »esse« in ed. Redepenning.

[3]) Sic omnes Mss. et Martianaeus. Merlinus et Genebrardus: »Quod ego saepius considerans reticebam, et deprecantibus me — fratribus non annuebam.« R.

[4]) Martianaeus (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV.) »in hoc opus «

[5]) Martianaeus (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV. et V.) »tam gravem.«

[6]) Ita omnes Mss. et Martianaeus. At Merlinus et Genebrardus: »citra propositum.« R.

[7]) Sic omnes Mss. et Martianaeus. Merlin. et Genebrard. »atque ordine, in quantum fieri potest, interpretando sequor regulam praecessorum.« R.

[8]) Ita Martianaeus. In omnibus Mss. legitur: »omeliticos,« corrupte pro: »homileticos,« vel: »homiliticos.« Merlin. et Genebrard. male: »homiliaticos.« R. — Ed M. I. »homiliatos,« ed. M. II., itemq. Martianaeus (cfr. Opp. Hieron. Tom. V.) »homiliaticos « Idem Martian (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV.) »homiliticos.«

[9]) Ed. M. I. »discrepat.«

veniat. Hunc[1]) ergo etiam nos, licet non eloquentiae viribus, disciplinae[2]) tamen regulis in quantum possumus[3]) sequimur, observantes scilicet ne[4]) ea, quae in libris Origenis a se ipsis[5]) discrepantia inveniuntur atque contraria, proferamus.[6]) Cujus diversitatis causam plenius tibi in Apologetico, quem Pamphilus pro libris ipsius Origenis scripsit, edidimus, brevissimo libello superaddito, in quo evidentibus, ut arbitror, probamentis corruptos esse in quamplurimis ab haereticis et malevolis[7]) libros ejus ostendimus, et[8]) praecipue istos, quos nunc exigis ut interpreter, id est περὶ ἀρχῶν, quod vel de Principiis vel de Principatibus[9]) dici potest, qui sunt revera alias et obscurissimi[10]) et difficillimi. De rebus enim talibus ibi disputat, in quibus philosophi omni aetate[11]) sua consumta[12]) invenire potuerunt nihil. Hic vero noster quantum potuit id egit, ut creatoris fidem et creatura-

---

[1]) Edd. M. »Nunc ergo« etc.

[2]) Sic recte omnes Mss. et Martianaeus. Perperam Merlinus et Genebrardus: »discipulum tamen« etc. R.

[3]) Ed. M. I. »possimus.«

[4]) Merlin. et Genebrard. »ut ea, quae — discrepantia inveniuntur, proferamus.« At omnes Mss. et Martianaeus ut in nostro textu. R.

[5]) Martianaeus (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV. et V.) »ipso.« — Cfr. pag. huj. not. 4.

[6]) Edd. M. »proferantur.« Cfr. pag. huj. not. 4.

[7]) Ed. M. I. »malivolis.«

[8]) Martianaeus (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV.) »et istos praecipue.«

[9]) Merlin. et Genebrard. (itemq. Martian., cfr. Opp. Hieron. Tom. V.) »potestatibus,« contra fidem omnium Codd. Mss. R.

[10]) Sic omnes Mss. Merlin. et Genebrard. »obscuri.« R.

[11]) Martian. (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV. et V.) »sua aetate.«

[12]) Martian. (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV.) »consumta nihil invenire potuerunt.«

rum[1]) rationem, quam illi ad impietatem traxerant, ad pietatem iste[2]) converteret. Sicubi ergo nos in libris ejus aliquid[3]) contra id invenimus, quod ab ipso[4]) in ceteris locis pie de Trinitate fuerat definitum, velut adulteratum hoc et alienum aut praetermissimus,[5]) aut secundum eam regulam protulimus, quam ab ipso frequenter invenimus affirmatam. Si qua sane velut peritis jam et scientibus loquens, dum breviter transire vult, obscurius protulit: nos, ut manifestior fieret locus, ea, quae de ipsa re in aliis ejus libris apertius legeramus, adjecimus, explanationi studentes: nihil tamen nostrum diximus, sed licet in aliis locis dicta, tamen[6]) sua sibi[7]) reddidimus.

Hoc[8]) autem idcirco in praefatione commonui, ne forte calumniatores iterum[9]) se criminandi putent[10]) in-

---

[1]) Sic omnes Mss. Martianaeus: »creatarum rerum rationem.« Merlinus: »creaturam rerum,« Genebrardus: »creaturam naturarum.« R. — Edd. M. »creaturarum rationem.«

[2]) Deest »iste« in edd. Merlin., itemq. Opp. Hieron. ed. Martian. Tom. V. Martian. (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV.) »ipse.« — De seqq. cfr. Admonit. Ruaei num. 3.

[3]) Sic omnes Mss., sicque Martianaeus, qui tamen (Opp. Hieron. Tom. IV.) ante »pie« addit: »fideliter.« Merlinus: »aliquid citra id invenimus, quod — locis de pietate, de Trinitate« etc. R.

[4]) Martian. (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV,) »eo.«

[5]) Edd. Merlini: »praetermissum.«

[6]) Martian. (cfr. Opp. Hieron. Tom. IV.) »sua tamen.« [7]) Ed. M. II. »ipsi.«

[8]) Opp. Hieron. ed. Martian. Tom. V. »Haec.«

[9]) Sic omnes Codd. Mss. et Martianaeus. Merlinus autem et Genebrardus: »inde.« Male omnino. Nam ipse Rufinus Invectiv. lib. I. adversus Hieronymum citans hunc locum ait: »Quod dixi: *iterum*, illa causa est, quia jam sancti episcopi Joannis epistolam de fide ad sanctum Theophilum scriptam criminati sunt, quando corpus humanum aliud nescio quid fingebant esse quam carnem; idcirco *iterum* posui.« R.

[10]) Sic omnes Codd. Mss. et veteres editiones. Martianaeus (Opp. Hieron. Tom IV.) »putarent.«

venisse materiam. Sed viderint [1]) quid perversi et contentiosi homines agant. Nobis interim tantus labor, si tamen orantibus vobis Deus juverit, [2]) idcirco susceptus est, non ut calumniosis [3]) os, [4]) (quod fieri non potest, licet forte etiam hoc Deus faciet, [5]) clauderemus: sed ut proficere [6]) ad scientiam rerum volentibus materiam praeberemus. Illud [7]) sane omnem, qui hos libros [8]) descripturus est, vel lecturus, in conspectu Dei Patris et Filii et Spiritus sancti contestor, atque convenio per futuri regni fidem, per resurrectionis ex mortuis sacramen-

---

[1]) Martian. (Opp. Hieron. Tom. IV.) »viderint ipsi quod.«

[2]) Sic omnes Codd. Martian. (Opp. Hieron. Tom. IV. et V.) »annuerit.« Merlin. et Genebrard. »adjuverit.« R. — Edd. Merlini: »annuerit.«

[3]) Martian. »calumniosorum,« Mss. »calumniosis.« R.

[4]) Martian. (Opp. Hieron. Tom. IV.) »ora,« Mss. »os.« R.

[5]) Codd. Corbejens. et Remig. »faceret.« Martian. »faciet.« Cod. Colbert. »facere possit.« R.

[6]) Edd. Merl. »proficere insolentiam ad scientiam« etc.

[7]) Consimilem adjurationis formulam Irenaeus subnexuerat in fine libri de Ogdoade, his verbis: *Ὁρκίζω σε τὸν μεταγραψόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβάλης ὃ μετεγράψω, καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃς, καὶ θήσεις ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.* Quam formulam referens Eusebius lib. V. cap. 20. Hist. eccles. *χαριεστάτην σημείωσιν* appellat, et addit: »Atque haec utiliter ab eo dicta, et a nobis commemorata sunt, ut priscos illos, et sine controversia sanctissimos viros tanquam pulcherrimum exemplum exactissimae diligentiae semper ante oculos habeamus.« Ita certe hoc placuit Eusebio, ut similem adjurationem suis quoque attexuerit libris, qualis hodieque in principio Chronici ab Hieronymo translati legitur, quam antiquiores Codd. literis grandioribus exhibent. R.

[8]) Martian. (Opp. Hieron. Tom. IV. et V.) »libros vel descripturus« etc.

tum, per illum, qui praeparatus est, diabolo et angelis ejus [1]) aeternum ignem: sic [2]) non illum locum aeterna haereditate possideat, ubi est fletus et stridor dentium, et ubi ignis eorum non exstinguetur, et vermis eorum non morietur: ne [3]) addat aliquid Scripturae, ne [4]) auferat, ne inserat, ne immutet, sed conferat cum exemplaribus unde scripserit, [5]) et emendet ad literam et distinguat, et inemendatum vel [6]) non distinctum codicem non habeat; ne sensuum difficultas, si distinctus codex non sit, majores obscuritates legentibus generet.

---

[1]) Martian. (Opp. Hieron. Tom. IV.) »suis.«

[2]) Martian. (Opp. Hieron. Tom. IV.) »si.«

[3]) Martian. (Opp. Hieron. Tom. IV.) »ne quid addat aliquid Scripturae.« Merlin. et Genebrard. (itemq. Martian. Opp. Hieron. Tom. V.) »ne addat aliquid huic.« Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) Merlin. et Genebrard. »nec auferat, neu immutet, sed« etc. Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R. — Edd. Merlini: »neu auferat, ne inferat, neu immutet, sed« etc.

[5]) Merlin. et Genebrard. »conscripserat.« Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

[6]) Merlin. et Genebrard. »vel indistinctum Codicem« etc. Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

ORIGENIS

ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ,

id est

DE PRINCIPIIS LIBER PRIMUS.

PRAEFATIO.

1. (47) Omnes [1]) qui credunt et certi sunt, quod et [2]) gratia et veritas per Jesum Christum facta sit, et Christum veritatem [3]) esse norunt, secundum quod ipse dixit: »Ego [4]) sum veritas: scientiam, quae provocat homines ad bene beateque vivendum, non aliunde quam ab ipsis verbis Christi doctrinaque suscipiunt. Christi autem verbis dicimus, non his solum, quae homo factus, atque in carne positus docuit: et prius namque Christus Dei verbum in Mose atque prophetis erat. Nam sine verbo Dei

---

[1]) Graece librorum *περὶ ἀρχῶν* initium exstat apud Euseb. contra Marcellum Ancyran. lib. I. cap. 4. (ed. Colon. 1688. pag. 23.) Vide Admonit. Ruaei num. 2. Verba graeca haec sunt: *Οἱ πεπιστευκότες καὶ πεπιστευμένοι τὴν χάριν καὶ τὴν ἀλήθειαν δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ γεγονέναι, καὶ Χριστὸν εἶναι τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ· »ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια.«* — Cfr. ed. Redepenning. pag. 3.

[2]) Deest »et« in edd. Merlini.

[3]) Ed. M. I. »esse veritatem noverunt.«

[4]) Ev. Joann. XIV, 6.

quomodo poterant prophetare [1]) de Christo? Ad cujus rei probationem non esset difficile ex divinis Scripturis ostendere, quomodo vel Moses, vel prophetae spiritu Christi repleti, vel locuti sunt, vel gesserunt omnia quae gesserunt, nisi studio [2]) nobis esset, praesens hoc opus omni qua possumus [3]) brevitate succingere. Unde sufficere existimo, [4]) uno hoc Pauli testimonio debere nos uti ex epistola, quam ad Hebraeos scribit, in qua ita ait: »Fide [5]) magnus factus Moses negavit se dici filium filiae Pharaonis, magis eligens afflictari cum populo Dei, quam [6]) temporalem habere peccati iucunditatem, majores divitias aestimans [7]) Aegyptiorum thesauris opprobrium Christi.« Sed et post assumtionem ejus in coelos, quod in apostolis suis locutus [8]) sit, hoc modo indicat Paulus: »Aut numquid probamentum ejus quaeritis, qui in me loquitur Christus?«

2. Quoniam ergo multi ex his, qui [10]) Chri credere se profitentur, non solum in parvis et minimis discordant, verum etiam in magnis et maximis, id est, vel [11]) de Deo, vel de Domino [12]) Jesu Christo, vel de Spiritu

---

[1]) Ed. M. I. »prophetizare.«

[2]) Edd. Merl. »studii.« [3]) Ed. M. I. »possimus.«

[4]) Ed. M. I. »aestimo.« [5]) Cfr. Hebr. XI, 24—26.

[6]) Ed. M. I. »quam habere temporalem peccati jocunditatem.«

[7]) Ita omnes Codd. Mss. Merlin. vero et Genebrard. »existimans thesauris Aegyptiorum improperium Christi.« R. — Ed. M. I. »aestimans Aegyptiorum thesauris improperium« etc., ed. M. II. »aestimans thesauris Aegyptiorum improperium« etc.

[8]) Ed. M. I. »locutus est: sic hoc modo judicat Paulus.«

[9]) Sic omnes Mss. Libri editi (v. c. edd. Merl.) »An probamentum ejus« etc. R. — Cfr. II. Cor. XIII, 3.

[10]) Ed. M. II. »qui in Christo.«

[11]) Deest »vel« in edd. M.

[12]) Edd. M. »Domino nostro Jesu« etc.

sancto; non solum autem de his, sed et de aliis creaturis, id est, vel de Dominationibus, vel de Virtutibus sanctis: propter hoc necessarium videtur prius de his singulis certam lineam, manifestamque regulam ponere,[1]) tum deinde etiam de ceteris quaerere. Sicut enim multis apud Graecos et Barbaros pollicentibus veritatem, desivimus[2]) apud omnes eam quaerere, qui eam falsis opinionibus asserebant, posteaquam credidimus Filium Dei esse Christum, et ab ipso nobis hanc[3]) discendam esse persuasimus: ita cum multi sint, qui se putant[4]) sentire quae Christi sunt, et nonnulli eorum diversa a prioribus sentiant, servetur vero[5]) ecclesiastica praedicatio per successionis ordinem ab apostolis tradita, et usque ad praesens in[6]) ecclesiis permanens: illa sola credenda est veritas, quae in nullo ab[7]) ecclesiastica et apostolica discordat traditione.

3. Illud autem[8]) scire oportet, quoniam[9]) sancti apostoli fidem Christi praedicantes, de quibusdam quidem, quaecunque[10]) necessaria crediderunt, omnibus,[11]) etiam his, qui pigriores erga inquisitionem divinae scientiae videbantur, manifestissime tradiderunt, rationem scilicet assertionis eorum relinquentes ab his inquirendam,

---

[1]) Ed. M. I. »ponere: tum demum etiam quaerere. Sicut« etc.

[2]) Sic omnes Mss. Merlin. et Genebrard. »desuevimus.« R. [3]) Deest »hanc« in ed. M. I.

[4]) Edd. Merl. »putent.«

[5]) Deest »vero« in ed. M. I.

[6]) Desideratur »in« in ed. M. I.

[7]) Sic omnes Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) desunt verba: »et apostolica.« R.

[8]) Edd. M. »tamen.« [9]) Ed. M. II. »quod.«

[10]) Ed. M. I. »quaecunque et necessaria« etc.

[11]) Sic omnes Mss. Merlin. et Genebrard. »omnibus credentibus, etiam his, qui« etc. R.

qui Spiritus dona excellentia [1]) mererentur, et praecipue sermonis, sapientiae et scientiae gratiam [2]) per ipsum Spiritum sanctum percepissent: [3]) de aliis vero dixerunt quidem, [4]) quia sint; quomodo autem, aut unde sint, siluerunt, profecto ut studiosiores quique [5]) ex posteris suis, qui amatores essent sapientiae, exercitium habere possent, in quo ingenii sui fructum ostenderent, hi videlicet, qui dignos se et capaces ad recipiendam sapientiam praepararent.

4. Species [6]) vero eorum quae per praedicationem [7]) apostolicam manifeste traduntur, istae sunt. Primo, quod unus Deus est, qui omnia creavit atque composuit, quique, [8]) cum nihil esset, [9]) esse fecit universa, Deus a prima creatura et conditione mundi, [10]) omnium justorum Deus,

---

[1]) Sic omnes Mss. In antea editis (v. c. ed. M. II.) legitur: »excellentia, et praecipue sermonis,« omisso voc. »mererentur.« R. — Ed. M. I. »excellentia, praecipue sancti sermonis,« omisso itidem voc. »mererentur.« Cfr. pag. huj. not. 3. coll. 1 Cor. XII, 8.

[2]) Deest »gratiam« in edd. M.

[3]) Edd. M. »percipere merebantur.« — Cfr. pag. huj. not. 1. [4]) Ed. M. I. »quidam.

[5]) Sic omnes Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) legitur: »quoque ex posteris suis amatores sapientiae et scientiae exercitium habere possent, in quo — fructum ostendere valerent, hi videlicet, qui — capaces sapientiae praepararent.« R.

[6]) Verba: »Species vero« seqq., usque ad verba num. 8. »quibus gratia Spiritus sancti in verbo sapientiae ac scientiae condonatur,« leguntur in libro de incarnatione verbi ad Januarium I. pag. 51. seq. Cfr. Append. Opp. Augustini ed. Bened. Tom. VIII. — Subjungere hic illic liceat varietatem lectionis, apposito Januarii nomine. [7]) Ed. M. I. »praedictionem.«

[8]) Ita omnes Mss. Merlin. et Genebrard. »quique ex nullis fecit esse universa.« R.

[9]) Januar. »essent.«

[10]) Ed. M. I. »mundi et omnium justorum: deus« etc.

Adam, Abel, Seth, Enos, Enoch, Noë, Sem, [1]) Abraham, Isaac, Jacob, duodecim Patriarcharum, Mosis et prophetarum: et quod hic Deus in novissimis diebus, sicut per prophetas suos ante (48) promiserat, misit Dominum nostrum [2]) Jesum Christum, primo quidem vocaturum Israël, secundo vero etiam gentes post perfidiam populi Israël. Hic Deus iustus et bonus, pater Domini nostri Jesu Christi, legem et prophetas et Evangelia ipse dedit, qui et apostolorum Deus est, et veteris et novi Testamenti. Tum deinde quia [3]) Jesus Christus ipse [4]) qui venit, ante omnem creaturam natus ex Patre est. Qui [5]) cum in omnium [6]) conditione Patri ministrasset: »per [7]) ipsum« enim »omnia facta sunt:« novissimis temporibus se ipsum exinaniens, [8]) homo factus incarnatus est cum Deus esset, et homo factus mansit quod erat Deus. Corpus assum-

---

[1]) Deest »Sem« in ed. Redepenning.

[2]) Desideratur »nostrum« apud Januar., itemq. in ed. M. I. [3]) Ed. M. II. »quod.«

[4]) Deest »ipse« apud Januar.

[5]) Non desunt exempla locutionum, quibus Filius ante incarnationem dicitur Deo Patri ministrasse, non modo in iis, qui ante Arium vixerunt, Justino nempe martyre, Theophilo Antiocheno, Irenaeo, Clemente Alexandrino, Tertulliano, et in epist. sex episcoporum ad Paulum Samosatenum; sed et in illis, qui post exortam Arianam haeresin scripsere, v. c. in Hilario, lib. III. de Trinitate, Mario Victorino, hymno III., et Epiphanio. Utrum vero ejusmodi locutione Origenes doceat, nec ne, Verbum in creatione rerum instrumenti tantum partes obiisse, vide Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 13. R. — Cfr. ed. Redepenning. pag. 91. not. 4.

[6]) Edd. M. »omni.« [7]) Ev. Joann. I, 3.

[8]) Sic omnes Mss. At libri editi: »exinaniens, homo factus incarnatus est, cum Deus esset, et homo mansit quod Deus erat.« R. — Ed. M. I. »exinaniens factus est homo. Incarnatus est cum deus esset: et homo mansit quod deus erat,« ed. vero M. II. »exinaniens homo factus est: incarnatus est cum deus esset, et homo mansit quod deus erat.«

sit nostro corpori simile, eo solo differens, quod natum ex virgine et [1]) Spiritu sancto est. Et quoniam [2]) hic Jesus [3]) Christus natus [4]) et passus est in veritate, et [5]) non [6]) per phantasiam communem hanc mortem sustinuit, vere mortuus: vere enim a mortuis resurrexit, et post resurrectionem, conversatus cum discipulis suis, assumtus est. Tum deinde [7]) honore ac dignitate Patri ac Filio sociatum tradiderunt [8]) Spiritum sanctum. In [9]) hoc non jam manifeste discernitur, utrum [10]) natus, [11]) an innatus vel [12]) Filius etiam Dei ipse habendus sit,

---

[1]) Ed. M. I. »et sancto Spiritu est.«

[2]) Ed. M. II. »quod.«

[3]) Deest »Jesus« in ed. M. I.

[4]) Ed. M. I. »natus est et passus in veritate.«

[5]) Deest »et« apud Januar.

[6]) Sic Mss. Alias vero: »non per imaginem communi morte vere mortuus est. Vere enim« etc. R. — Edd. M. »non per imaginem communem hanc mortem vere mortuus est: vere enim« etc.

[7]) Edd. M. »demum.« Apud Januar. legitur: »demum natum.« [8]) Januar. »tradidit.«

[9]) Desunt apud Januar. verba: »In hoc — discernitur, —, et sagaci — investiganda.«

[10]) Edd. M. »utrum natus, aut innatus. Sed inquirenda« etc.

[11]) Quod vertit Rufinus: »natus an innatus,« ab Hieronymo epist. 94., alias 59., ad Avitum redditum est: »factus an infectus.« Errores quippe libri I. *περὶ ἀρχῶν* recensens ait: »Tertium dignitate et honore post Patrem et Filium asserit Spiritum sanctum, de quo cum ignorare se dicat, utrum factus sit, an infectus, in posterioribus quid de eo sentiret expressit, nihil absque Deo patre infectum esse confirmans.« Legebat nimirum Hieronymus: *γενητὸς ἢ ἀγένητος*· Rufinus e contra: *γεννητὸς ἢ ἀγέννητος*. De his vide Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 21—24. R. — Cfr. ed. Redepenning. pag. 91. not. 18.

[12]) Desiderantur in antea editis libris (v. c. edd. M.), sed reperiuntur in omnibus Mss. verba: »vel Filius — habendus sit, nec ne.« R. — Cfr. pag. huj. not. 10.

nec ne: sed inquirenda iam ista pro viribus sunt de sacra Scriptura, et sagaci perquisitione investiganda. Sane quod iste Spiritus [1]) unumquemque sanctorum, vel prophetarum, vel apostolorum inspiraverit, [2]) et non alius Spiritus in veteribus, alius vero in his, qui in adventu Christi inspirati sunt, fuerit, [3]) manifestissime in ecclesiis praedicatur.

5. Post haec jam quod anima substantiam vitamque habens propriam, cum ex hoc mundo discesserit, pro [4]) suis meritis dispensabitur, [5]) sive vitae aeternae ac beatitudinis haereditate potitura, si hoc ei sua gesta praestiterint, sive [6]) igni aeterno ac suppliciis mancipanda, si in hoc eam scelerum culpa detorserit: sed et quia [7]) erit tempus resurrectionis mortuorum, cum corpus hoc quod nunc [8]) »in corruptione seminatur, surget in incorruptione,« et quod »seminatur [9]) in ignominia, surget in gloria.« Est et illud definitum [10]) in ecclesiastica praedicatione, omnem animam [11]) rationabilem esse liberi arbitrii et voluntatis; esse quoque ei certamen adversus diabolum et angelos ejus, contrariasque virtutes, ex eo, quod illi peccatis eam onerare contendant, nos vero si recte consulteque vivamus, ab hujusmodi onere [12]) nos

---

[1]) Edd. M. »Spiritus sanctus.«

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »inspiravit.« R.

[3]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. Spenc.) deest: »fuerit.« R. [4]) Edd. M. »et pro.«

[5]) Edd. M. »dispensabit.«

[6]) Januar. »sive aeterno supplicio,« edd. M. »sive igne aeterno ac suppliciis.«

[7]) Deest »quia« apud Januar.

[8]) Deest »nunc« in edd. M. — Cfr. I Cor. XV, 42.

[9]) Cfr. I Cor. XV, 43. [10]) Ed. M. I. »diffinitum.«

[11]) Edd. M. »animam esse rationabilem, liberi« etc.

[12]) Vox »onere« deest apud Merlin. et Genebrard., sed reperitur in Apolog. Pamphili, in qua hic locus ex-

exuere conemur. Unde et consequens est intelligere, non nos necessitati esse subjectos, ut [1]) omni modo, etiamsi nolimus, vel mala vel bona agere cogamur. Si enim nostri arbitrii sumus, impugnare [2]) nos fortasse possunt aliquae virtutes ad peccatum, et aliae iuvare ad salutem: non tamen necessitate cogimur vel agere recte, vel male; quod fieri arbitrantur hi, [3]) qui stellarum cursum et motus causam dicunt humanorum esse gestorum, non [4]) solum eorum, quae extra arbitrii accidunt libertatem, sed et eorum, quae in nostra sunt posita potestate. De [5]) anima vero utrum ex [6]) seminis traduce ducatur, ita ut ratio ipsius vel substantia inserta ipsis seminibus corporalibus habeatur, an vero aliud habeat initium; et hoc ipsum initium si genitum est, aut [7]) non genitum; vel certe si exstrinsecus [8]) corpori inditur, nec ne: non satis manifesta praedicatione distinguitur.

6. De diabolo [9]) et angelis ejus contrariisque virtutibus ecclesiastica praedicatio docuit, quoniam [10]) sunt [11])

---

hibetur. In Mss. (itemq. apud Januar.) hoc loco pro: „onere,“ legitur: „labe.“ R.

[1]) Januar. „ut omnino, etiamsi“ etc.

[2]) Sic in omnibus legitur Mss. et in Apologia Pamphili; apud Merlinum vero et Genebrardum: „instigare fortasse possunt aliquae“ etc. R.

[3]) Deest „hi“ in edd. M.

[4]) Sic Mss. Merlin. et Genebrard. „non eorum, quae — libertatem, sed eorum, quae.“ R.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 93. not. 10.

[6]) Sic omnes Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.) „ex semine traducis.“ R. [7]) Edd. M. „an non.“

[8]) Mss. „extrinsecus.“ Merlin. et Genebrard. „intrinsecus.“ Ceterum quid de animae origine senserit Origenes, fuse docetur Origenianor. lib. II. quaest. VI. num. 11. R.

[9]) Januar. „diabolo quoque.“

[10]) Ed. M. II. „quod.“

[11]) Merlin. et Genebrard. „sunt quidem, sed quid sint, aut“ etc. At Mss. lectionem nostri textus exhibent. R.

quidem haec; quae autem sint, aut quomodo sint, non satis clare exposuit. Apud plurimos tamen ista habetur opinio, quod angelus fuerit iste diabolus, et apostata effectus quamplurimos angelorum secum declinare persuaserit, qui et nunc usque angeli ipsius nuncupantur.

7. Est praeterea et [1]) illud in ecclesiastica praedicatione, quod mundus iste factus sit, et a certo tempore coeperit, et sit [2]) pro ipsa sui corruptione solvendus. Quid tamen ante hunc mundum fuerit, aut quid post [3]) mundum erit, jam non pro manifesto multis innotuit. Non enim evidens [4]) de his in ecclesiastica praedicatione sermo profertur.

8. Tum demum quod per Spiritum Dei [5]) Scripturae conscriptae sint, et sensum habeant, non eum solum, qui in manifesto est, sed et alium quendam latentem quamplurimos. Formae [6]) enim sunt haec, quae descripta sunt, (49) sacramentorum quorumdam, et divinarum rerum imagines. De quo totius ecclesiae una [7]) sententia est, esse quidem omnem legem spiritualem: non tamen ea, quae spirat, lex esse omnibus [8]) nota, nisi his solis, quibus gratia Spiritus sancti in verbo sapientiae ac scientiae condonatur. [9])

---

[1]) Sic Mss. Libri autem editi (v. c. edd. M.) „illud ecclesiastica praedicatione definitum," (ed. M. I. „diffinitum") „quod" etc. R.

[2]) Deest „sit" in edd. M.

[3]) Januar. „postmodum erit."

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „evidenter." R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sanctum." R.

[6]) Sic Mss. Alias vero (v. c. in edd. M.) „Formae enim haec, quae scripta sunt, sacramentorum —, et — imagines sunt." R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „unus est sensus, esse" etc. R. [8]) Januar. „hominibus."

[9]) In editis (v. c. edd. M.) additur: „sat insequitur." Quod cum in omnibus Mss. desit, resecandum esse duximus. R.

Appellatio [1]) autem *ἀσωμάτου*, id est, incorporei, non solum apud multos alios, verum etiam apud nostras scripturas est inusitata et incognita. Si vero quis velit nobis proferre ex illo libello, qui Petri [2]) Doctrina appellatur, ubi Salvator videtur ad discipulos dicere: „Non sum [3]) daemonium incorporeum:" primo respondendum est ei, quoniam [4]) ille liber inter libros ecclesiasticos non habetur; et ostendendum quia [5]) neque Petri est ipsa scriptura, neque alterius cujusquam, qui spiritu Dei fuerit inspiratus. Quod etiamsi ipsum concederetur, non idem sensus ibi [6]) ex isto sermone *ἀσωμάτου* indicatur, qui [7]) a graecis et gentilibus auctoribus ostenditur, quum de incorporea natura a philosophis disputatur. In hoc enim libello incorporeum daemonium dixit pro eo, quod ipse ille, quicunque est, habitus vel circumscriptio daemonici corporis, non est similis huic nostro crassiori et [8]) visibili corpori: sed secundum sensum ejus, qui composuit

---

[1]) Desiderantur apud Januar. et Apolog. Pamph. verba: „Appellatio autem —, atque omni — requirendum est."

[2]) Ignatius martyr epist. ad Smyrnaeos cap. 3. eadem Christi verba profert: *Ἐγὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα, καὶ πιστεύω ὄντα. Καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἐλήλυθεν, ἔφη αὐτοῖς· λάβετε, ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον.* Haec unde hauserit sanctus martyr, nescire se fatetur Eusebius hist. eccles. lib. III. cap. 36.; sed Hieronymus in catalogo scriptorum ecclesiasticorum, ubi de Ignatio agit, haec desumta esse ait „de Evangelio, quod nuper a me translatum est," nempe de evangelio Nazaraeorum. Idem testatur prooemio in lib. XVIII. Commentar. in Jesaiam. Origenes tamen hoc praesenti loco non ex evang. Nazaraeorum, sed „ex Doctrina Petri" laudat Christi verba; verum in utroque apocrypho esse potuerunt. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 94. not. 12.

[3]) Edd. M. „sit."   [4]) Ed. M. II. „quod."

[5]) Ed. M. II. „quod."   [6]) Deest „ibi" in edd. M.

[7]) Sic Mss. Alias vero (v. c. in edd. M.) „qui Graecis vel gentilibus" etc. R.   [8]) Edd. M. „vel."

illam scripturam, intelligendum est quod dixit; id est, non [1]) se tale corpus, quale habent daemones, quod est naturaliter subtile, et velut aura tenue, et propter hoc vel putatur [2]) a multis vel dicitur incorporeum, sed habere se corpus solidum et [3]) palpabile. In consuetudine vero hominum omne quod tale non fuerit, incorporeum simplicioribus [4]) vel imperitioribus nominatur: velut si quis aërem istum, quo fruimur, incorporeum dicat, [5]) quandoquidem non est tale corpus, ut comprehendi ac teneri possit, urgentique resistere.

9. Quaeremus tamen si vel alio nomine res ipsa, quam graeci philosophi ἀσώματον, [6]) id est incorpoream, dicunt, in Scripturis sanctis invenitur. Deus [7]) quoque ipse [8]) quomodo intelligi debeat, inquirendum est, corporeus, et [9]) secundum aliquem habitum deformatus, an alterius naturae, quam corpora sunt: quod utique in praedicatione nostra manifeste non designatur. Eadem quoque [10]) etiam de Christo et de Spiritu sancto requirenda sunt: sed et de omni anima, atque omni rationabili natura nihilominus requirendum est.

10. Est [11]) etiam illud in ecclesiastica praedicatione,

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „non esse tale corpus.“ R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „imputatur.“ R.

[3]) Edd. M. „vel.“

[4]) Edd. M. „in simplicioribus, vel in imperitioribus“ etc.

[5]) Ed. M. I. „dicat. Quomodo quidem non est.“

[6]) Edd. M. ἀσωμάτην.

[7]) Vide Origenianor. lib. II. quaest. I. num. 5. seqq.

[8]) Deest „ipse“ in edd. M. [9]) Edd. M. „an.“

[10]) Edd. M. „quoque haec de Christo.“

[11]) De verbis: „Est etiam —, quas ex — ac recti tenore repererit,“ cfr. Apolog. Pamph. pag. 21., itemq. liber ad Januar. p. 51.

esse angelos Dei quosdam, et virtutes bonas, qui [1]) ei ministrant [2]) ad salutem hominum consummandam: sed quando isti creati sint, [3]) vel quales, aut quomodo sint, non satis in manifesto designatur. [4]) De [5]) sole autem et luna et stellis, utrum animantia sint, an [6]) sine anima, manifeste non traditur.

Oportet igitur velut [7]) elementis ac fundamentis hujusmodi uti, secundum mandatum quod dicit: „Illuminate [8]) vobis lumen scientiae:" omnem, [9]) qui cupit seriem quandam et corpus ex horum omnium ratione perficere, [10]) ut manifestis et necessariis assertionibus de singulis quibusque quid sit in vero rimetur, et unum, ut diximus, corpus efficiat exemplis [11]) et affirmationibus, vel his, [12]) quas in sanctis Scripturis invenerit, vel quas ex consequentiae ipsius indagine ac recti tenore repererit.

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M., itemq. apud Januar.) „quae ei." R. [2]) Edd. M. „ministrent."

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „creati sunt, et quomodo sint." R.

[4]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M., itemq. ap. Januar.) „distinguitur." R.

[5]) Omittit Januar. verba: „De sole autem —, manifesto non traditur."

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „an exanima." R.

[7]) Deest „velut," quod apud Januar. quoque legitur, in ed. Redep. [8]) Hos. X, 12.

[9]) Jan. „omnis qui," edd. M. „eum, qui."

[10]) Edd. M. „conficere."

[11]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „excerptis affirmationibus." R.

[12]) Januar. „iis, quas" etc.

CAPUT PRIMUM.

De Deo.

1. Scio quoniam[1]) conabuntur quidam etiam[2]) secundum Scripturas nostras[3]) dicere Deum corpus esse, quoniam inveniunt scriptum esse apud[4]) Mosen quidem: „Deus[5]) noster ignis consumens est:" in evangelio vero secundum Joannem: „Deus[6]) spiritus est, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare." Ignis vero et spiritus non aliud apud eos, quam corpus esse putabitur. Quos interrogare volo, quid dicant de eo, quod scriptum est, quia[7]) Deus lux est, sicut Joannes in epistola sua dicit: „Deus[8]) lux est, et tenebrae non sunt in eo." Ista nempe lux est, quae illuminat omnem sensum eorum, qui possunt capere veritatem, sicut in XXXV. Psalmo dicitur: „In[9]) lumine tuo videbimus lumen." Quid enim aliud lumen Dei dicendum est, in quo quis videt lumen, nisi virtus Dei, per quam quis illuminatus vel veritatem rerum omnium pervidet, vel ipsum Deum cognoscit, qui veritas appellatur? Tale est ergo quod dicitur: „In[10]) lumine tuo videbimus lumen:" hoc est, in verbo et sapientia tua, qui[11]) est Fi-

---

[1]) Ed. M. II. „quod." [2]) Edd. M. „et."

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „nostras Deum corpus esse asserere, quoniam." R. — Cfr. ed. Redep. pag. 96. not. 4.

[4]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „apud Mosen, quod Deus" etc. R. [5]) Deut. IV, 24.

[6]) Ev. Joann. IV, 24.

[7]) Ed. M. II. „quod." — In subseqq. edd. M. „dixit." [8]) 1 Joann. I, 5.

[9]) Psalm. XXXVI, 9. (XXXV.)

[10]) Psalm. XXXVI, 9. (XXXV.)

[11]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quae est filius tuus." R.

lius tuus, in ipso te videbimus Patrem. Num quidnam quia lumen nominatur, simile putabitur solis hujus lumini? Et quomodo vel[1]) levis aliquis dabitur intellectus, ut ex isto quis corporali lumine causam scientiae capiat, et veritatis inveniat intellectum?

2. Si (50) ergo acquiescunt huic assertioni nostrae, quam de natura luminis ipsa daemonstravit ratio, et fatentur non posse corpus intelligi Deum secundum luminis intellectum, similis quoque ratio[2]) de igne consumente dabitur. Quid enim consumet Deus secundum hoc quod ignis est? Num quidnam putabitur consumere materiam corporalem, ut est lignum, vel foenum, vel stipula? Et quid in hoc dignum[3]) Dei laudibus dicitur, si Deus ignis est hujusmodi materias consumens? Sed[4]) consideremus quia[5]) Deus consumit[6]) quidem et exterminat, sed consumit malas mentium cogitationes, consumit gesta turpia, consumit desideria peccati, cum[7]) se credentium mentibus inserit, et eas animas, quae verbi ejus[8]) ac sapientiae efficiuntur capaces, una cum Filio suo inhabitans, secundum quod dictum est: „Ego[9]) et pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus:“ omnibus eorum vitiis passionibusque consumtis, purum[10]) sibi eas seque dignum efficit templum. Sed et his, qui per hoc quod

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vel ejus aliquis“ etc. R.

[2]) Edd. M. „ratio eadem igni consumenti dabitur.“

[3]) Edd. M. „dignum de Dei laudibus“ etc.

[4]) Edd. M. „Sed si consideremus.“

[5]) Ed. M. II. „quod.“

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „consumit quod exterminat, si consumit.“ R.

[7]) Edd. M. „cujus se.“ [8]) Ed. M. II. „sui.“

[9]) Cfr. ev. Joann. XIV, 23.

[10]) Alias (v. c. in edd. M.) deest vox: „purum,“ quam exhibent Mss. R.

dictum est, quoniam „Deus [1]) spiritus est," corpus esse arbitrantur Deum, [2]) hoc modo arbitror esse respondendum: Consuetudo est Scripturae sanctae, cum aliquid contrarium corpori huic crassiori et solidiori designare vult, spiritum nominare, sicut dicit: „Litera [3]) occidit, spiritus autem vivificat." In quo sine dubio per literam corporalia significat, [4]) per spiritum intellectualia, quae et spiritualia dicimus. Apostolus quoque dicit: „Usque [5]) in hodiernum, cum legitur Moses, velamen est positum super cor eorum: cum autem conversus fuerit quis ad Dominum, auferetur velamen: ubi autem spiritus Domini, ibi libertas." Donec enim quis non se converterit ad intelligentiam spiritualem, est positum velamen super cor ejus, quo velamine, id est intelligentia crassiore, Scriptura ipsa velari dicitur, vel putatur: et hoc est quod [6]) ait superpositum esse velamen vultui Mosis, cum loqueretur ad populum, id est, cum lex vulgo recitaretur. Si autem convertamus nos ad Dominum, ubi est et verbum Dei, et ubi Spiritus sanctus revelat scientiam spiritualem: tunc auferetur velamen, et tunc revelata facie in Scripturis sanctis gloriam Domini speculabimur.

3. Sed et cum de Spiritu sancto multi sancti participant, non utique corpus aliquod intelligi potest Spiritus sanctus, quod divisum in partes corporales percipiat unusquisque sanctorum: sed virtus profecto sanctificans est, cujus participium [7]) habere dicuntur omnes, qui per

---

[1]) Ev. Joann. IV, 24.

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.) vox: „Deum," quae in Mss. omnibus reperitur. R.

[3]) II Cor. III, 6.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „signat." R.

[5]) Cfr. II Cor. III, 15—17.

[6]) Cfr. Exod. XXXIV, 35.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „participium debent habere omnes, qui per — meruerunt." R.

ejus gratiam sanctificari meruerint. Et ut facilius quod dicimus possit intelligi, ex rebus quamvis imparibus sumamus exemplum. Multi sunt, qui disciplinae, sive artis medicinae participant: et [1]) numquid putandum est, omnes eos, qui medicinae participant, corporis alicujus, quod medicina dicitur, in medio positi sibi auferre particulas, et ita ejus participium sumere? An potius intelligendum est, quod quicunque promtis paratisque mentibus intellectum artis ipsius disciplinaeque percipiunt, hi medicinae participare dicantur? [2]) Sed haec non omnino similia exempla putanda sunt de medicina sancto Spiritui comparata; sed ad hoc tantummodo comprobandum, quia [3]) non continuo corpus putandum est id, cujus participatio habetur a plurimis. Spiritus enim sanctus longe differt a medicinae ratione vel disciplina, pro eo, quod Spiritus sanctus subsistentia est intellectualis, et proprie subsistit et exstat: nihil autem tale est medicina.

4. Sed ad ipsum jam sermonem Evangelii transeundum est, ubi scriptum [4]) est, quia „Deus spiritus est," et ostendendum est, quam consequenter his, quae diximus, [5]) intelligi debeat. Interrogemus namque quando ista dixerit Salvator noster, vel apud quem, vel [6]) cum quid quaereretur. Invenimus sine dubio, quod ad Samaritanam mulierem loquens ista protulerit, ad eam, quae putabat quod in monte Garizim secundum opinionem Samarita-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M) „et nunquam putandum est, —, quod medicina dicatur, —, et ejus participium sumere. An potius" etc. R.

[2]) Alias (v. c. in edd. M.) „dicuntur? Sed haec non omni modo — comparata; — sed — tantummodo probandum." At Mss. ut in nostro textu. R.

[3]) Ed. M. II. „quod."

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „scriptum quod Deus" etc. R. — Cfr. ev. Joann. IV, 24.

[5]) Edd. M. „praediximus."

[6]) Deest „vel" in edd. M.

norum adorari oporteret Deum, dicens quoniam [1]) „Deus spiritus est." Quaerebat enim ab eo Samaritana mulier, putans eum esse unum ex Judaeis, utrum in Hierosolymis adorari oporteret Deum, an in hoc monte; et ita dicebat: „Patres [2]) nostri omnes [3]) hoc in monte adoraverunt, et vos dicitis, quia [4]) in Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet." Ad haec ergo, [5]) quae opinabatur Samaritana, putans ex locorum corporalium praerogativa, quod minus recte [6]) vel rite adorabatur [7]) Deus, aut a Judaeis in Hierosolymis, aut a Samaritanis in monte Garizim, respondit Salvator, esse recedendum a praesumtione corporalium locorum huic, qui vult sequi Dominum; et ita ait: „Venit [8]) hora, ut veri adoratores, neque in Hierosolymis, neque in monte hoc adorent Patrem. Deus spiritus est, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare." Et vide quam consequenter veritatem spiritui sociavit, ut ad distinctionem quidem corporum nominaret spiritum, ad distinctionem vero umbrae, vel imaginis, veritatem. Qui enim adorabant in Hierosolymis, umbrae vel imagini coelestium deservientes, non [9]) veritate, neque spiritu adorabant Deum: similiter autem et ii, qui adorabant in monte Garizim.

5. Omni [10]) igitur sensu, qui corporeum aliquid de

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo Deus" etc. R. — Cfr. ev. Joann. IV, 24.

[2]) Ev. Joann. IV, 20.

[3]) Deest „omnes" in edd. M.

[4]) Ed. M. II. „quod."   [5]) Edd. M. „autem."

) Sic Codd. Sorbonicus et Colbertinus. Alias (v. c. in edd. M.) „recte vel recte." R.

[7]) Edd. M. „adoretur."

[8]) Ev. Joann. IV, 21. 24.

[9]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „non veritatem, neque spiritum adorabant." R.

[10]) De verbis: „Omni igitur —, deitatis specie constare," cfr. Apolog. Pamph. pag. 23.

Deo intelligi suggerit, prout potuimus, confutato, dicimus secundum veritatem quidem Deum incomprehensibilem esse[1]) atque inaestimabilem. Si quid enim illud est, quod sentire vel intelligere de Deo potuerimus, multis longe (51) modis eum meliorem esse ab eo, quod sensimus, necesse est credi. Sicut enim si videamus aliquem vix posse scintillam luminis, aut brevissimae lucernae lumen adspicere; et eum, cujus acies oculorum plus[2]) luminis capere, quam supra diximus, non valet, si velimus de claritate ac splendore solis edocere: nonne oportebit nos ei dicere, quia[3]) omni hoc lumine, quod vides,[4]) ineffabiliter et inaestimabiliter melior ac praestantior est solis splendor? Ita mens nostra cum intra carnis et sanguinis claustra concluditur, et pro[5]) talis materiae participatione hebetior atque obtusior redditur, licet ad comparationem naturae corporeae longe praecellens habeatur, tamen dum[6]) ad incorporea nititur, atque eorum[7]) rimatur intuitum, tunc scintillae alicujus aut[8]) lucernae vix obtinet locum. Quid autem in omnibus intellectualibus, id est, incorporeis, tam praestans omnibus, tam ineffabiliter atque inaestimabiliter praecellens,[9]) quam Deus? cujus utique natura[10]) acie humanae mentis intendi at-

---

1) Deest „esse“ in edd. M.

2) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „plus de lumine.“ R. 3) Ed. M. II. „quod.“

4) Ed. M. II. „videt.“

5) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „pro tali materiae participatione —, licet pro comparatione“ etc. R.

6) Edd. M. „cum.“

7) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „eorum intentionem rimatur.“ R. 8) Deest „aut“ in edd. M.

9) Edd. M. „praecellens est, quam“ etc.

10) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in ed. M. II.) „naturam humanae mentis“ etc. R. — Ed. M. I. „natura atque humanae mentis“ etc.

que intueri, quamvis [1]) ea sit purissima mens ac limpidissima, non potest.

6. Verum non videtur absurdum, si ad evidentiorem rei manifestationem etiam alia utamur similitudine. Interdum oculi nostri ipsam naturam lucis, id est, substantiam solis intueri non possunt: splendorem vero ejus, vel radios, fenestris forte et quibuslibet luminum [2]) brevibus receptaculis infusos intuentes, considerare possumus, fomes ipse ac fons quantus sit corporei luminis. Ita ergo quasi radii quidam sunt Dei naturae opera divinae providentiae et ars [3]) universitatis huius, ad comparationem ipsius [4]) substantiae ac naturae. Quia ergo mens nostra ipsum [5]) per se ipsam Deum, sicut est, non potest intueri, ex pulchritudine operum et decore creaturarum parentem universitatis intelligit. Non ergo aut corpus aliquod, aut in corpore esse putandus est Deus, sed intellectualis natura simplex, nihil omnino in se adjunctionis admittens: uti ne majus aliquid et inferius [6]) in se habere credatur, sed ut sit ex omni parte *μονάς*, et ut ita dicam *ἑνάς*, et mens, ac fons, ex quo initium totius intellectualis naturae, vel mentis est. Mens vero ut moveatur, vel operetur, non indiget loco corporeo, neque sensibili magnitudine, vel corporali habitu, aut colore; neque alio ullo prorsus indiget horum, quae corporis

---

[1]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quamvis purissima mens" etc. R.

[2]) Sic omnes Mss. Alias: „illis receptaculis brevibus infusos." R. — Edd. M. „aliis receptaculis brevibus infusos."

[3]) Sic Mss. Alias (v. c in edd. M.) deest »ars." R.

[4]) Deest „ipsius" in edd. M.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ipsum per se Deum.« R.

[6]) Ita omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „inferius esse credatur, sed — *μονάς*, et ut ita dicam totus et mens." R.

vel[1]) materiae propria sunt. Propter quod natura illa simplex et tota mens ut moveatur, vel operetur[2]) aliquid, nihil dilationis aut cunctationis habere potest, ne per hujusmodi adjunctionem circumscribi, vel inhiberi aliquatenus videatur divinae naturae simplicitas, uti ne quod est principium omnium, compositum inveniatur et diversum, et sit multa, non unum, quod oportet totius corporeae admixtionis alienum una sola, ut ita dixerim, deitatis specie constare Quia[3]) autem mens non indigeat loco, ut secundum naturam suam moveatur,[4]) certum[5]) est etiam ex nostrae mentis contemplatione. Haec enim si in sua mensura consistat, nec[6]) ex qualibet causa aliquid ei obtusionis eveniat, nihil unquam ex locorum diversitate tardabitur, quominus suis motibus agat: neque rursus ex locorum qualitate augmentum aliquod, vel incrementum mobilitatis acquirit. Quod si obtendat[7]) aliquis, verbi gratia, quia navigantibus et fluctibus maris jactatis minus aliquanto mens vigeat, quam vigere in terris solet: non ex loci diversitate id pati, sed ex corporis commotione, vel conturbatione credendum est, cui mens adjuncta vel inserta est. Videtur enim quasi contra naturam in mari

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vel propriae materiae propria sunt.“ R.

[2]) Ita recte omnino omnes Codd. Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „operetur, aliquid dilationis habere potest, ne per — circumscribi vel inhabitari — simplicitas, uti ne quod principium omnium.“ R.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Quia ergo mens non indiget loco.“ R. – Ed. M. II. „Quod“ pro: „Quia.“

[4]) Ed. M. I. „moveatur, ut certum“ etc.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „certum est nostrae mentis.“ R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „nec ex aliqua causa.“ R.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „contendat aliquis, —, quia navigantibus fluctibus.“ R.

degere corpus humanum, et propterea velut quadam sui inaequalitate motus mentis[1]) incomposite inordinateque suscipere, et acuminis ejus ictus obtusiori ministerio dispensare, non minus quam si qui etiam in terra positi febribus urgeantur: quorum certum est quod si minus aliquid per vim febrium mens suum non servet officium, non loci culpam, sed morbum corporis esse causandum, [2]) per quem turbatum corpus atque confusum nequaquam notis ac naturalibus lineis solita menti dependit officia, quandoquidem nos homines animal sumus compositum ex corporis animaeque concursu. Hoc enim modo habitare nos super terram possibile fuit. Deum vero, qui omnium est principium, compositum esse non est putandum: ne forte priora ipso principio inveniantur elementa esse, ex quibus compositum est omne, quidquid illud est quod compositum dicitur. Sed nec magnitudine corporali mens indiget, ut agat aliquid, vel moveatur: sicut oculus cum in majora quidem corpora[3]) intuendo diffunditur, ad parva vero et exigua coarctatur et adstringitur ad videndum. Indiget sane mens magnitudine intelligibili, quia non corporaliter, sed intelligibiliter crescit. Non enim corporalibus incrementis simul cum corpore mens usque ad vigesimum, vel trigesimum annum aetatis augetur, sed eruditionibus et[4]) exercitiis (52) adhibitis acumen quidem elimatur ingenii,[5]) quaeque sunt ei insita ad intelligentiam provocantur, et capax efficitur majoris

---

[1]) Deest „mentis" in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in omnibus Mss. R.

[2]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. Spenc.) „culpandum, propterea quod turbatum atque confusum nequaquam" etc. R.

[3]) Vox: „corpora," quam exhibent Mss., desideratur in antea editis (v. c. edd. M.) R.

[4]) Deest „et" in ed. M. I.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ingenii, quo quae sunt ei insita." R.

intellectus, non corporalibus incrementis aucta, sed [1]) eruditionis exercitiis elimata. Quae idcirco non statim a puero, vel a nativitate recipere potest, quia invalida adhuc et imbecilla membrorum est compago, quibus velut organis ad exercitium sui mens utitur, neque operandi vim [2]) sustentare valet, nec percipiendae disciplinae exhibere sufficit facultatem.

7. Si qui autem sunt, qui mentem ipsam animamque [3]) corpus esse arbitrentur, velim mihi responderent, quomodo [4]) tantarum rerum, tam difficilium, tamque sub-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sed eruditionibus et exercitiis elimata." R.

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „usum." R.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 101. not. 32.

[4]) Ex his sane argumentis, quae profert Origenes, liquet ipsum naturam animae in corpore quantumvis subtili non posuisse. Sic in Protreptico ad Martyrium num. 47. *Ἔτι δὲ καὶ φιλοζωεῖ ἄνθρωπος, πεῖσμα λαβὼν περὶ οὐσίας λογικῆς ψυχῆς, ὡς ἐχούσης τι συγγενὲς θεῷ· νοερὰ γὰρ ἑκάτερα καὶ ἀόρατα, καὶ ὡς ὁ ἐπικρατῶν ἀποδείκνυσι λόγος, ἀσώματα.* Nec obstat quod habet lib. I. *περὶ ἀρχῶν* cap. VI. num. 4. (ed. Redep. pag. 148.) „cum solius Dei, id est Patris et Filii et Spiritus sancti naturae id proprium sit, ut sine materiali substantia, et absque ulla corporeae adjectionis societate intelligatur subsistere." Nec quod scribit lib. II. cap. 2. num. 1. (ed. Redep. pag. 166.) „quaerendum primo videtur, si possibile est penitus incorporeas remanere rationabiles naturas, cum ad summum sanctitatis ac beatitudinis venerint: quod mihi quidem difficillimum et paene impossibile videtur." Et paulo post, lib. II. cap. II. num. 2. (ed. Redep. pag 166.) „Si vero impossibile est hoc ullo modo affirmari, id est, quod vivere praeter corpus possit ulla alia natura praeter Patrem et Filium et Spiritum sanctum, necessitas consequentiae ac rationis coarctat intelligi, principaliter quidem creatas esse rationabiles naturas; materialem vero substantiam opinione quidem et intellectu solum separari ab iis, et pro ipsis vel post ipsas effectam videri, sed nunquam sine ipsa eas vel vixisse, vel vivere." Ex his enim et similibus locis non sequitur, Origenem naturam animae et aliorum spirituum in corpore posuisse:

tilium rationes assertionesque recipiat. Unde ei virtus memoriae? Et unde ei rerum invisibilium[1]) contemplatio? Unde certe incorporalium intellectus rerum corpori inest? Quomodo natura corporea disciplinas artium, rerum contemplationes rationesque rimatur? Unde etiam divina dogmata, quae manifeste incorporea sunt, sentire ac intelligere potest? Nisi forte aliquis putet, quod sicut forma ista corporea, et habitus ipse aurium vel oculorum confert aliquid ad audiendum et[2]) ad videndum, et ut singula membra, quae a Deo formata sunt, habent[3]) aliquid opportunitatis etiam ex ipsa formae qualitate ad hoc, quod agere naturaliter instituta sunt: ita etiam habitum animae, vel mentis intelligi debere arbitretur,[4]) quasi apte accomodeque formatum ad hoc, ut de singulis sentiat vel[5]) intelligat, atque ut[6]) vitalibus motibus

---

id solum conficitur, Origenem juxta ac Platonicos putasse animas nunquam corporibus omnino nudari, sed praeter crassum hoc corpus, quo in hac vita induuntur, certo quodam connexas esse aërio corpore, quod eas ubique sequitur, quod servant etiam deposito crassiori, quod denique vocatur a Porphyrio et Plotino „spirituale," et interius animae indumentum. Imo praeter duplex hocce corpus, Philoponus tertium agnoscit subtilius et purius, quod vocat *σῶμα οὐράνιον*, *αἰθέριον*, et *αὐγοειδές*, quodque animabus tribuit, quae ab affectibus corporeis liberae sunt. Proclus et Hierocles illud vocant *τὸ πνευματικὸν ὄχημα τῆς λογικῆς ψυχῆς*. At valde peregrinum in Platonicorum scriptis oportet eum esse, qui in hocce duplici interiori, vel alterutro vehiculo eos putaverit animae naturam posuisse. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 101. not. 32.

1) Ed. M. I. „visibilium."

2) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vel ad videndum, ut singula membra, —, habeant aliquid" etc. R. — Cfr. pag. huj. not. 3.

3) Ed. M. I. „habent." — Cfr. pag. huj. not. 2.

4) Edd. M. „arbitrentur."

5) Edd. M. „atque."

6) Sic Mss. Alias (v. c in edd. M.) „ut in talibus motibus" etc. R.

moveatur. Verum qualem colorem mentis, secundum hoc quod mens est et intelligibiliter movetur, describere quis posset aut dicere, non adverto.

Adhuc ad confirmationem atque explanationem eorum, quae de mente vel anima diximus, [1]) eo quod praestantior sit totius naturae corporeae, etiam haec addi possunt. Unicuique corporeo sensui substantia [2]) quaedam sensibilis subjacet propria, [3]) in quam sensus ipse corporalis intenditur. Verbi gratia, visui subjacent colores, habitus, magnitudo; [4]) auditui voces et sonus; odoratui nidores, boni vel mali odores; gustui sapores; tactui calida vel frigida, dura vel mollia, aspera vel laevia. [5]) Horum [6]) autem sensuum, de quibus supra diximus, quia [7]) multo melior sensus sit mentis, omnibus clarum est. Quomodo ergo non videtur absurdum, his quidem, quae inferiora sunt, substantias esse subjectas ad intendendum: huic autem virtuti, quae melior est, id est mentis sensui, [8]) nihil omnino subjici substantiale, sed esse intellectualis naturae virtutem [9]) corporibus accidentem, vel consequentem? Quod qui dicunt, sine dubio in contumeliam ejus substantiae, quae in ipsis melior est, hoc proferunt: imo vero ex hoc etiam ad ipsum Deum refertur injuria, cum putant eum per naturam corpoream posse [10])

---

[1]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „dicimus, eo quod praestantior sit tota natura corporea.“ R.

[2]) Ed. M. I. „substantiaque etiam sensibilis,“ ed. M. II. „substantia quae etiam sensibilis.“

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „proprie.“ R.

[4]) Edd. M. „et magnitudo.“

[5]) Mss. (itemq. edd. M.) „laevia.“ Alias: „levia.“ R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „His autem sensibus.“ R. [7]) Ed. M. II. „quod.“

[8]) Ed. M. I. perperam: „sensus.“

[9]) Ed. M. I. „virtuti.“

[10]) Sic hunc locum ad fidem omnium Mss. restitui-

intelligi, quo scilicet secundum ipsos corpus sit, et illud, quod per corpus potest intelligi, vel sentiri; et nolunt hoc intelligi, quod propinquitas quaedam sit menti ad Deum, cujus et ipsa mens intellectualis imago sit, et per haec [1]) possit aliquid de divinitatis sentire natura, maxime si expurgatior [2]) et segregatior sit a materia corporali.

8. Verum [3]) istae assertiones minus [4]) fortassis auctoritatis habere videantur [5]) apud eos, qui ex sanctis Scripturis de rebus divinis institui volunt, et etiam sibi inde approbari quaerunt, quomodo natura Dei supereminet corporum naturam. Vide ergo si non etiam Apostolus hoc idem ait, cum de Christo loquitur dicens: „Qui [6]) est imago invisibilis Dei, primogenitus omnis creaturae." Non enim, ut quidam putant, natura [7]) Dei alicui visibilis est, et aliis invisibilis: non enim dixit Apostolus: „imago invisibilis Dei" hominibus, aut „invisibilis" peccatoribus, sed valde constanter pronuntiat de ipsa natura Dei dicens: „Imago [8]) invisibilis Dei." Sed et Joannes in Evangelio dicens: „Deum [9]) nemo vidit unquam:" manifeste declarat omnibus, qui intelligere possunt, quia [10]) nulla natura est, cui visibilis sit Deus: non quasi qui visibilis quidem sit per naturam, et velut fragilioris creaturae evadat atque excedat adspectum, (53) sed quoniam natura-

---

mus. Libri editi (v. c. edd. M.) habent: „posse intelligi, vel sentiri, ut volunt hoc intelligi, quod" etc., pluribus omissis. R. [1]) Edd. M. „hoc."

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) desunt verba: „et segregatior." R.

[3]) Verba: „Verum istae — mente eum intelligere atque cognoscere," repetit Rufinus Invect. 1.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 103. et 104. not. 18.

[5]) Edd. M. „videntur." [6]) Coloss. 1, 15.

[7]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „natura Dei invisibilis est alicui, et aliis visibilis est." R.

[8]) Coloss. 1, 15. [9]) Ev. Joann. 1, 18.

[10]) Ed. M. II. „quod."

liter videri impossibile est. Quod [1]) si requiras a me, quid etiam de ipso Unigenito sentiam, si [2]) ne ipsi quidem visibilem [3]) dicam naturam Dei, quae [4]) naturaliter invisibilis est: ne [5]) tibi statim vel impium videatur esse vel absurdum; rationem [6]) quippe dabimus consequenter. Aliud est videre, aliud [7]) cognoscere: [8]) videri et videre corporum res est; cognosci et cognoscere intellectualis naturae est. Quidquid ergo proprium corporum est, hoc nec de Patre est, nec de Filio sentiendum: quod vero ad naturam pertinet deitatis, hoc inter Patrem et Filium constat. Denique etiam ipse in Evangelio non dixit,

---

[1]) Ipsemet Rufinus Invect. I. adversus Hieronymum fatetur, fuisse „aliqua verba in graeco incautius fortasse posita,“ quae interpretando declinaverit, aut ad catholicum sensum reduxerit. Vide Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 17. 18. R. — Quae quidem verba qualia fuerint, Hieronymus nos docet in epist. 38., alias 61. ad Pammach. et Ocean., ubi loco eorum, quae deinceps sequuntur, verborum: „rationem quippe dabimus consequenter,“ haec e lib. I. *περὶ ἀρχῶν* proferuntur: „Sicut enim incongruum est dicere, quod possit Filius videre Patrem, ita inconveniens est opinari, quod Spiritus sanctus possit videre Filium.“ Cfr. ed. Redep. pag. 103. seq. not. 18.

[2]) Edd. M. „si non ipse quidem.«

[3]) Ed. M. I. „visibiliter.“

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „qui.“

[5]) Rufin. Invect. I., itemq. Martian. (cfr. Hieron. opp. Tom. IV.) „non tibi.“

[6]) Rufinus Invect. I. adversus Hieronymum queritur ab inimicis suis falsatam fuisse hoc loco interpretationem suam: „Pro eo, inquit, quod nos scripsimus:“ *rationem quippe dabimus consequenter:* „illi scripserunt:“ *Non tibi statim impium, vel absurdum videatur esse, quia sicut filius patrem non videt, ita nec spiritus sanctus videt filium.* Verum nec in libris antea editis, nec in Mss. ullum hodie superest ejusmodi adulterationis vestigium. R. — Cfr. pag. huj. not. 1. coll. ed. Redep. pag. 103. not. 18.

[7]) Edd. M. „aliud est“ etc.

[8]) Rufin. Invect. I. constanter „noscere.“

quia[1]) nemo vidit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater; sed ait: „Nemo[2]) novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius." Ex quo manifeste indicatur, quod quidquid inter naturas corporeas videri et videre dicitur, hoc inter Patrem et Filium cognoscere dicitur et cognosci, per virtutem scientiae, non per visibilitatis fragilitatem. Quia igitur de incorporea natura et invisibili, nec videre proprie dicitur, nec videri: idcirco neque Pater a Filio, neque Filius a Patre videri in Evangelio dicitur, sed cognosci.

9. Quod si proponat nobis aliquis, quare dictum est: „Beati[3]) mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt:" multo magis etiam ex hoc, ut ego arbitror, assertio nostra firmabitur: nam quid aliud est corde Deum videre, nisi secundum id, quod supra exposuimus, mente eum intelligere atque cognoscere? Frequenter enim sensibilium membrorum nomina ad animam referuntur, ita ut oculis cordis videre dicatur, id est, virtute[4]) intelligentiae aliquid intellectuale conjicere. Sic et audire auribus dicitur, cum sensum intelligentiae profundioris advertit. Sic et uti eam[5]) posse dentibus dicimus, cum mandit, et panem comedit vitae, qui de coelo descendit. Similiter et ceteris uti membrorum officiis dicitur, quae ex corporali appellatione translata virtutibus animae coaptantur, sicut et Salomon dicit: „Sensum[6]) divinum invenies." Sciebat namque duo genera esse sensuum[7]) in nobis, unum genus sensuum mortale, corruptibile, huma-

---

1) Ed. M. II. „quod."

2) Matth. XI, 27. 3) Matth. V, 8.

4) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „cum virtute intelligentiae aliquid intellectualis conjicere." R.

5) Ed. M. I. perperam: „eam possidentibus dicimus."

6) Prov. II, 5.

7) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sensuum: unum mortale," omissis pluribus. R.

num: aliud genus immortale, et[1]) intellectuale, quod nunc divinum nominavit. Hoc ergo sensu divino non oculorum, sed cordis mundi, quae est mens, Deus videri ab his, qui digni sunt, potest. Cor sane pro mente, id est, pro intellectuali virtute nominari in omnibus scripturis novis ac veteribus abundanter[2]) invenies. Hoc igitur modo, quamvis longe inferius quam dignum[3]) est, utpote pro infirmitate humanae intelligentiae naturam Dei intelligentes, nunc[4]) quid sibi velit nomen Christi videamus.

CAPUT SECUNDUM.

De Christo.

1. Primo illud nos oportet scire, quod[5]) aliud est in Christo deitatis ejus natura, quod est unigenitus Filius Patris; et alia humana natura, quam in novissimis temporibus pro dispensatione suscepit. Propter quod videndum primo est, quid sit unigenitus Filius Dei, qui multis quidem et diversis nominibus pro rebus, vel opinionibus appellantium nuncupatur. Sapientia namque dicitur, sicut et Salomon dixit: „Dominus[6]) creavit me initium viarum suarum, et in opera sua, antequam aliud faceret, ante saecula fundavit me. In initio priusquam terram

---

[1]) Sic edd. M., itemq. R. in textu; Ruaeus vero in notis: „Desiderantur in Mss. verba: *et intellectuale.*"

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „abundantius." R.

[3]) Edd. M. „dignus est."

[4]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Alias: „tunc quid" etc. R

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quod alia (ed. M. I. *aliud*) est — natura, quae est — Patris; et alia humana, quam" etc. R.

[6]) Cfr. Prov. VIII, 22—25.

faceret, priusquam produceret fontes aquarum, antequam firmarentur [1]) montes, ante omnes autem colles generat [2]) me." Dicitur autem et primogenitus, sicut dixit Apostolus: „Qui [3]) est primogenitus omnis creaturae." Nec tamen alius est primogenitus per naturam, quam sapientia, sed unus atque idem est. Denique et apostolus Paulus dicit: „Christus [4]) Dei virtus et Dei sapientia."

2. Nemo tamen putet aliquid nos insubstantivum dicere, cum eum Dei sapientiam nominamus; id est, ut exempli causa finxerim, quod eum non velut animal quoddam sapiens, sed rem aliquam, quae sapientes efficiat, intelligamus, praebentem se et mentibus inserentem eorum, qui capaces virtutum ejus atque intelligentiae fiunt. [5]) Si [6]) ergo semel recte receptum est, unigenitum Filium Dei sapientiam ejus esse substantialiter subsistentem, nescio [7]) si jam ultra evagari sensus noster debeat ad suspicandum, ne [8]) forte ipsa *ὑπόστασις*, id est, substan-

---

[1]) Edd. M. „formarentur."

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „genuit." R.

[3]) Coloss. I, 15.

[4]) Cfr. I Cor. I, 24. — Sic Mss. (itemq. edd. M.) Alias: „Christus Dei virtus et sapientia." R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „fuerint." R.

[6]) Exstant haec seqq. in Apolog. Pamphili. Cfr. Opp. Orig. ed. R. Tom. IV. Append. pag. 25. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 329. seq.

[7]) Edd. M. „nescio si evagari ultra sensus noster" etc.

[8]) Ita Mss., in quibus tamen ante voc. *ὑπόστασις* comparet alia vox graeca sic delineata: *IPIYΔ*, quae quid sibi velit, ne conjectura quidem assequi possum, nisi forte legatur: *ἰδία*. In libris antea editis (v. c. edd. M.) legitur: „ne forte ipsa ideae substantia ejus." R. — Idem tamen Ruaeus Apolog. Pamph. loc. laud. in textu: „ne forte ipsa subsistentia ejus corporeum" etc., in notis: „Ita Mss. plerique. Mss. vero quidam, et editi (v. c. edd. M.) *ne forte ipsa substantia ejus* etc. Libri editi *περὶ ἀρχῶν: ne forte ipsa ideae substantia ejus* etc. Mss. vero eorundem librorum: *ne forte IIIIYΔ ὑπόστα*-

tia [1]) ejus, corporeum aliquid habeat, cum omne quod corporeum est, vel habitu, vel colore, vel magnitudine designetur. [2]) Et quis unquam sani sensus habitum, vel colorem, vel mensurae magnitudinem (54) in sapientia requisivit, per hoc quod sapientia est? Quomodo [3]) autem extra hujus sapientiae generationem fuisse aliquando Deum patrem, vel [4]) ad punctum momenti alicujus, quis potest sentire vel credere, qui tamen pium aliquid de [5]) Deo intelligere noverit, vel sentire? Aut enim non potuisse Deum dicet generare sapientiam, antequam genera-

---

σις, id est, substantia ejus etc., ubi vocem: *ΙΠΙΥΑ* omnibus incognitam nihil aliud esse suspicor quam: *ipsa:* quam vocem imperiti librarii graecam crediderunt." Cfr. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 329. not. 6.

[1]) Cfr. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 329. not. 6. coll. ed. Redep. pag. 107. not. 1.

[2]) Ed. M. 1. „designatur."

[3]) Si cui forte suspecta sit hoc loco Rufini fides, et expressiora putet, quam ut Origenis sint, haec argumenta, quibus aeternitas filio Dei vindicatur, is legat alia *ἰσοδυναμοῦντα* Origenis verba, quae refert Marcell. Ancyran. apud Euseb. lib. I. advers. eundem Marcell. cap. 4. pag. 22. *Οὐ γὰρ ὁ θεὸς πατὴρ εἶναι ἤρξατο, κωλυόμενος, ὡς οἱ γινόμενοι πατέρες ἄνθρωποι, ὑπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί πω πατέρες εἶναι. Εἰ γὰρ ἀεὶ τέλειος ὁ θεὸς, καὶ πάρεστιν αὐτῷ δύναμις τοῦ πατέρα αὐτὸν εἶναι, καὶ καλὸν αὐτὸν εἶναι πατέρα τοῦ τοιούτου υἱοῦ, τί ἀναβάλλεται, καὶ ἑαυτὸν τοῦ καλοῦ στηρίσκει, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ἐξ οὗ δύναται πατὴρ εἶναι υἱοῦ; Τὸ αὐτὸ μέντοι γε καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λεκτέον.* Vide insuper alia Origenis loca, quae profert Athanas. lib. de decretis Nicaen. Syn. pag. 233., et quae infra reperies lib. IV. *περὶ ἀρχῶν* num. 28. in notis. R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 107. not. 8.

[5]) Desunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed exstant in omnibus Mss. verba: „de Deo." R.

ret, ut eam, quae ante non erat,[1]) postea genuerit ut esset; aut potuisse quidem, et, quod dici de Deo nefas est, noluisse generare: quod[2]) utrumque et absurdum esse et impium omnibus patet; id est, ut[3]) aut ex eo, quod non potuit, Deus proficeret ut posset, aut cum posset, dissimularet ac differret generare sapientiam. Propter[4]) quod nos semper Deum patrem novimus unigeniti Filii sui, ex ipso quidem nati, et quod est ab ipso trahentis, sine ullo tamen initio, non solum eo, quod aliquibus temporum spatiis distingui potest, sed[5]) ne illo quidem, quod sola apud semet ipsam mens intueri solet, et nudo, ut ita dixerim, intellectu atque animo conspicari. Extra omne ergo, quod vel dici, vel intelligi potest, initium generatam esse credendum est sapientiam. In hac ipsa ergo sapientiae subsistentia quia omnis virtus ac deformatio futurae inerat[6]) creaturae, vel eorum, quae principaliter exsistunt, vel eorum, quae accidunt consequenter, virtute praescientiae praeformata atque disposita: pro[7]) his ipsis, quae in ipsa sapientia velut[8]) descriptae ac praefiguratae fuerant creaturis,[9]) se ipsam per Salomonem dicit[10])

---

1) Edd. M. „fuerat."

2) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quia." R.

3) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ut ex eo." R.

4) De his et seqq. cfr. lib. ad Januar. pag. 53.

5) Sic Mss. Alias: „sed sine illo quidem quod sola" etc. R. — Ed. M. I. „sed ne illo quod sola," ed. M. II. „sed sine illo quod sola."

6) Edd. M. „inerant." — Cfr. ed. Redep. pag. 108. not. 13.

7) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „pro ipsis, quae" etc. R.

8) Ita Cod. Remigianus, et recte omnino. Alii Codd. (itemq. edd. M. et Januar.) „velut descripta ac praefigurata fuerant." R.

9) Edd. M. „creaturis, sed ipsam" etc.

10) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „dicit creatam esse sapientiam" etc. R. — Cfr. Prov. VIII, 22.

creatam esse sapientia initium viarum Dei, continens scilicet in semet ipsa universae creaturae vel initia, vel formas, vel species.

3. Quali autem modo intelleximus sapientiam initium viarum Dei esse, et quomodo creata esse dicitur, species scilicet in se et initia totius praeformans et continens creaturae: hoc etiam modo verbum Dei eam [1]) esse intelligendum est, per hoc quod ipsa ceteris omnibus, id est universae creaturae mysteriorum et arcanorum rationem, quae utique intra Dei sapientiam continentur, aperiat: et per hoc verbum dicitur, quia sit tanquam arcanorum mentis interpres. Unde [2]) et recte mihi dictus videtur sermo ille, qui [3]) in Actibus Pauli scriptus est, quia „hic est verbum animal vivens." Joannes vero excelsius et praeclarius in initio Evangelii sui dicit, propria definitione Deum esse definiens verbum, dicens: „Et [4]) Deus erat verbum, et [5]) hoc erat in initio apud Deum." Qui [6]) autem initium dat verbo Dei, vel sapientiae Dei, intuere, ne magis in ipsum ingenitum patrem impietatem suam jactet, cum eum neget semper patrem fuisse, et genuisse verbum, et habuisse sapientiam in omnibus ante-

---

[1]) Edd. M. „esse eam."

[2]) Desunt apud Januar. verba: „Unde et recte —, quia hic est verbum animal vivens."

[3]) De his Actibus loquitur Eusebius lib. III. hist. eccles. cap. 3., et lib. III. cap. 25., Philastrius haeres. 87. Diversi erant hi Actus ab Actibus Pauli et Theclae. Porro quod in ejusmodi apocryphis Actibus habebatur, quia „hic est verbum animal vivens," nullus dubito, quia corrupte derivatum sit ex his ad Hebr. IV, 12. verbis: ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 108. not. 32. pag. 109. not. 1.

[4]) Ev. Joann. I, 1. [5]) Deest „et" in edd. M.

[6]) Exstant verba: „Qui autem — nominari potest," in Apolog. Pamphili. Cfr. Opp. Orig. ed. R. Tom. IV. Append. pag. 25. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 331.

rioribus, vel temporibus, vel saeculis, vel [1]) si quid illud est quod nominari potest.

4. Hic ergo Filius etiam omnium, quae sunt, veritas est et vita; et recte. Nam quomodo viverent [2]) quae facta sunt, nisi ex vita? vel quomodo veritate constarent ea, quae sunt, nisi ex veritate descenderent? vel quomodo rationabiles [3]) possent esse substantiae, nisi verbum vel ratio praecederet? vel quomodo saperent, [4]) nisi esset sapientia? Verum quoniam [5]) futurum erat, ut etiam deciderent aliqui a vita, et mortem [6]) sibi ipsi consciscerent ex eo ipso, quod a vita deciderent; non enim aliud est mors quam a vita discedere: et utique non esset consequens, ut ea, quae semel ad vivendum fuerant procreata a Deo, penitus deperirent, [7]) oportuit ante mortem esse talem virtutem, quae futuram dissolveret mortem, et [8]) esset resurrectio, quae in Domino et Salvatore nostro formata est, quae resurrectio in ipsa Dei sapientia, et verbo, ac vita consisteret. Tum deinde quoniam futurum erat, ut aliqui ex his, qui creati sunt, pro eo quod non naturaliter, id est substantialiter inesset iis bonum, sed accidens, non volentes inconvertibiles et incommutabiles semper permanere, ac semper in iisdem bonis aequa ac moderata libratione [9]) durare, sed conversi atque mutati

---

[1]) Ed. M. I. „vel sicut illud" etc.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vivent." R.

[3]) Januar. „rationales."

[4]) Ita Cod. Colbertinus. Alii cum antea editis (v. c. edd. M.) „sapiens." R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo." R.

[6]) Sic recte omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „mortem Christi consciscerent." R.

[7]) Edd. M. „deperirent. Oportuit autem mortem" etc.

[8]) Libri antea editi (v. c. edd. M.) „et esset resurrectio in domino et salvatore nostro, quae — consisteret. Tum deinde quomodo futurum" etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R. [9]) Ed. M. I. malè: „liberatione."

de statu [1]) suo deciderent: via factus est verbum Dei et sapientia. Quae via idcirco dicitur, quod ad patrem ducat eos, qui per eam incedunt.

Quaecunque ergo diximus de sapientia Dei, haec convenienter aptabuntur et intelligentur etiam pro eo, quod Filius Dei vita est, et [2]) pro eo quod verbum est, et pro eo quod veritas est, et pro eo quod resurrectio est: quia hae omnes appellationes ex operibus ejus ac virtutibus nominatae sunt, et in nulla harum vel levi opinione intelligi corporale aliquid [3]) potest, quod vel magnitudinem designare videatur, vel habitum, (55) vel colorem; [4]) quoniam [5]) hi, qui videntur apud nos hominum filii, vel ceterorum animalium, semini eorum, a quibus seminati sunt, respondent, vel [6]) earum, quarum in utero formantur ac nutriuntur, habent ex [7]) his quidquid illud est, quod in lucem hanc assumunt, ac deferunt processuri. Infandum [8]) autem [9]) est et illicitum, Deum Patrem in generatione unigeniti Filii sui, atque in subsistentia [10]) ejus exaequare alicui vel hominum, vel aliorum animantium generanti; sed necesse est aliquid exceptum esse Deoque dignum, cui nulla prorsus comparatio non in re-

---

[1]) Sic optime Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) male omittuntur verba: „suo deciderent." R.

[2]) Edd. M. „ut pro." [3]) Edd. M. „aliud."

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „colorem: quomodo quidem hi" etc. R.

[5]) Januar. „verum quoniam" etc.

[6]) Ed. M. I. male: „vel in earum, quarum in" etc.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ex his quicquam, illud est quod" etc. R.

[8]) Exstant verba: „Infandum autem —, sed natura filius est," in Apolog. Pamphili. Cfr. Opp. Orig. ed. R. Tom. IV. Appendic. pag. 26. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 333. seq.

[9]) Deest apud Januar. „autem."

[10]) Sic Mss. Alias: „substantia ejus." R. — Ed. M. I. „substantia sua ejus," ed. M. II. „substantia sua."

bus solum, sed ne in cogitatione quidem, vel sensu inveniri potest, ut humana cogitatio possit apprehendere, quomodo [1]) ingenitus Deus pater efficitur unigeniti filii. Est namque ita aeterna ac sempiterna generatio, sicut [2]) splendor generatur ex luce. Non enim per adoptionem [3]) Spiritus filius fit extrinsecus, sed natura filïus est.

5. Videamus tamen quomodo haec, quae dicimus, etiam divinae Scriptnrae auctoritate muniantur. Ait apostolus Paulus, [4]) unigenitum Filium imaginem [5]) esse Dei invisibilis, [6]) et primogenitum eum esse totius creaturae: ad Hebraeos vero scribens dicit de eo, quia „sit [7]) splendor gloriae, et figura expressa substantiae ejus.“ Invenimus nihilominus etiam in Sapientia, quae dicitur Salomonis, descriptionem quandam de Dei sapientia hoc modo scriptam: „Vapor [8]) est enim,“ inquit, „virtutis Dei, et *ἀπόῤῥοια* gloriae Omnipotentis purissima.“ Ideo ergo in eam nihil commaculatum incidere potest. Splendor enim est lucis aeternae, et speculum immaculatum operationis Dei, et imago bonitatis ejus. Sapientiam vero dicimus, sicut superius diximus, subsistentiam habentem non alibi, nisi in eo, qui est initium omnium: ex quo et nata est quaeque sapientia, quia ipse est, qui [9]) est solus natura filius; idcirco et unigenitus dicitur.

6. Videamus sane quid intelligi debeat etiam de

---

[1]) Sic recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) corrupte: „quomodo unigenitus Deus efficitur unigeniti filii.“ R.

[2]) Hoc solis solarisque radii exemplo ad significandam aeternam verbi generationem, nihil frequentius esse apud Origen. aliosque patres, videsis Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 24. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 110. not. 29.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 110. not. 30.

[4]) Deest „Paulus“ in edd. M.

[5]) Cfr. Coloss. I, 15. [6]) Edd. M. „visibilis.“

[7]) Hebr. I, 3. [8]) Sap. Sal. VII, 25.

[9]) Desunt in edd. M. verba: „qui est.“

hoc, quod imago invisibilis dicitur, ut et per hoc advertamus, quomodo Deus recte pater dicitur filii sui: et consideremus primo ex his, quae consuetudine hominum imagines appellari solent. Imago interdum dicitur ea, quae in materia aliqua, id est ligni, vel lapidis, depingi vel exsculpi solet. Interdum imago dicitur ejus, qui genuit, is qui natus est,[1]) cum in nullo similitudinem[2]) lineamenta ejus, qui genuit in eo, qui natus est, mentiuntur. Puto ergo posse priori quidem exemplo aptari eum, qui ad imaginem et similitudinem Deï factus[3]) est, hominem, de quo diligentius, favente Deo, cum locum ipsum in Genesi[4]) exponere coeperimus, videbimus. Secundae vero comparationi imago Filii Dei, de[5]) quo nunc sermo est, comparari potest, etiam[6]) secundum hoc, quod invisibilis Dei imago invisibilis est, sicut secundum historiam dicimus[7]) imaginem Adae esse filium ejus Seth. Ita enim[8]) scriptum est: „Et[9]) genuit Adam Seth, secundum imaginem suam, et secundum speciem suam.“ Quae imago etiam naturae[10]) ac sustantiae Patris et Filii continet unitatem. Si enim omnia quae facit Pater, haec et Filius facit[11]) similiter, in eo quod omnia ita facit Filius sicut Pater, imago Patris in Filio deformatur, qui

---

[1]) Desideratur „est“ in edd. M.

[2]) Tres Codd. Mss. Corbejensis, Remigianus, et monast. S. Michaël. (itemq. edd. M.) habent: „similitudinum.“ R.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „factus est homo: de quo“ etc. R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 111. not. 31.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „de qua.“ R.

[6]) Edd. M. „et secundum“ etc.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „dicimus similitudinem Adae filium Seth. Ita enim“ etc. R.

[8]) Ed. Redep. „etiam.“ [9]) Cfr. Gen. V, 3.

[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 112. not. 8.

[11]) Cfr. ev. Joann. V, 19.

utique natus ex eo est velut[1]) quaedam voluntas ejus ex mente procedens. Et[2]) ideo ego arbitror, quod sufficere debeat voluntas Patris ad subsistendum hoc, quod vult Pater. Volens enim non alia via utitur, nisi quae consilio voluntatis profertur. Ita ergo et Filii subsistentia generatur ab eo. Quod necesse est in primis suscipi ab his, qui[3]) nihil ingenitum, id est innatum, praeter solum

---

[1]) Sic Clemens Alexandrin. Paedagog. III. cap. ult. *ἀγαθοῦ πατρὸς ἀγαθὸν βούλημα*, Stromat. lib. V. pag. 547. *θέλημα παντοκρατορικόν*. Tertullian. de Orat. cap. IV. „Ipse erat voluntas et potestas Patris." Apud Athanas. Orat. III. et IV. contra Arianos: *βουλὴ καὶ βούλημα τοῦ πατρός*. R.

[2]) Exstant verba: „Et ideo ego arbitror, —, sed nihil habet commune ad solis hujus lumen," in Apolog. Pamphili. Cfr. Opp. Orig. ed. R. Tom. IV. Appendic. pag. 34. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 359. seq.

[3]) Quod vertit Rufinus: „nihil ingenitum, id est innatum," id Hieronymus reddidit: „nihil infectum," in epist. ad Avitum, ubi ait: „Tertium dignitate et honore post Patrem et Filium, asserit Spiritum sanctum; de quo cum ignorare se dicat, utrum factus sit, an infectus, in posterioribus quid de eo sentiret expressit, nihil absque Deo patre infectum esse confirmans." At, bona Hieronymi venia dixerim, decipi se passus est ambiguae vocis *ἀγένητον* significatione, quae non semper „rem infectam" exprimit. A *γεννάω*, *gigno*, fit *γεννητός*, *genitus*: a *γίνομαι*, *sum*, *exsisto*, fit *γενητός*, hoc est: *habens ab aliquo ut sit*. Itaque, ut observat Huetius Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 23., si proprie loqui velimus, Deus pater est *ἀγέννητος*, et *ἀγένητος*, quia neque ab ullo genitus est, neque ab ullo habet ut sit. Spiritus vero sanctus non est *γεννητός*, *genitus*; nam gignitur a Patre. Est item *γενητός*· nam a patre sic tanquam a principio habet ut sit. Spiritus vero sanctus non est *γεννητός*, sed *γενητός*· genitorem enim non habet, sed habet a patre et filio ut exsistat. Ergo cum hoc loco ait Origenes, nihil absque patre esse *ἀγένητον*, patrem solum *ἀγένητον* esse vult, quia solus ab alio non habet ut sit, non vero quia solus infectus et increatus est; nam et hoc ultimo sensu filium *ἀγένητον*, id est, increatum asserit lib. VI. contra Cels. num. 17. Hinc liquet a vera Origenis mente aberrasse Hieronymum, cum vertit: „nihil absque

Deum patrem fatentur. Observandum namque est, ne quis incurrat in illas absurdas fabulas eorum, qui prolationes quasdam sibi ipsis depingunt, ut divinam naturam in partes vocent, et Deum patrem quantum in se est dividant,[1]) cum hoc de incorporea natura vel leviter suspicari, non solum extremae impietatis sit, verum etiam ultimae insipientiae, nec omnino ad intelligentiam consequens, ut incorporeae naturae substantialis divisio possit intelligi. Magis ergo sicut voluntas procedit e mente, et neque partem aliquam mentis secat, neque ab ea separatur, aut dividitur: tali quadam specie putandus est Pater Filium genuisse, imaginem scilicet suam, ut sicut ipse invisibilis est per naturam, ita imaginem quoque invisibilem genuerit. Verbum enim est (56) Filius, et ideo nihil in eo sensibile intelligendum est. Sapientia est, et in sapientia nihil corporeum suspicandum est. Lumen[2]) est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, sed nihil habet commune ad solis hujus lumen. Imago ergo est invisibilis Dei patris Salvator noster, quantum[3]) ad ipsum quidem Patrem veritas: quan-

---

patre infectum esse.“ Melius certe Rufinus: „nihil ingenitum, id est innatum, praeter solum Deum Patrem.“ R.

[1]) Edd. M. „dividunt.“ [2]) Ev. Joann. I, 9.

[3]) Suspectam Rufini fidem hoc loco facere possint quae scribit Hieron. ep. ad Avit. (pag. 761.), docere Origenem: „Filium, qui sit imago invisibilis patris, comparatum patri, non esse veritatem: apud nos autem, qui Dei omnipotentis non possumus recipere veritatem, imaginariam veritatem videri: ut majestas ac magnitudo majoris, quodammodo circumscripta sentiatur in filio: Deum patrem esse lumen incomprehensibile; Christum collatione patris splendorem esse perparvum, qui apud nos pro imbecillitate nostra magnus esse videatur.« Sed vide notas ad Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 8. et 16. R. — Non absque jure, ut videtur, his verbis adjungi posse videtur fragmentum graecum, in ed. Redep. quarto loco (pag. 4. seq.) propositum, depromtumque ex epist. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 525. Leguntur autem

tum autem ad nos, quibus revelat Patrem, imago est, per quam cognoscimus Patrem, quem nemo alius novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Revelat autem per hoc, quod ipse intelligitur. A quo ipse enim fuerit intellectus, consequenter intelligitur[1]) et Pater, secundum hoc quod ipse dixit: „Qui[2]) me vidit, vidit et Patrem."

7. *Sed* quoniam sermonem Pauli inseruimus de Christo dicentis, in eo quod ait, quia „splendor[3]) est gloriae Dei, et figura expressa substantiae ejus:" quid ex[4]) hoc sentiendum sit videamus. „Deus[5]) lux est," secundum Joannem. Splendor ergo hujus lucis est unigenitus Filius, ex ipso inseparabiliter velut[6]) splendor ex luce procedens, et illuminans universam creaturam. Secundum haec[7]) namque, quae[8]) superius exposuimus, quomodo via sit, et ducat ad Patrem, et quomodo verbum sit arcana sapientiae ac scientiae mysteria interpretans, ac proferens rationabili creaturae, quomodo etiam veritas et vita est et resurrectio; consequenter intelligere debemus etiam splendoris opus: per splendorem namque,[9]) quid sit lux ipsa, intelligitur et sentitur. Qui splendor fragilibus se et infirmis mortalium oculis placidius ac lenius offerens, et paulatim velut edocens et assuefaciens[10]) claritatem

---

ibi haecce verba: *Γενόμενοι τοίνυν ἡμεῖς κατ' εἰκόνα, τὸν υἱὸν πρωτότυπον ὡς ἀλήθειαν ἔχομεν τῶν ἐν ἡμῖν καλῶν τύπων. Αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς, ὅπερ ἡμεῖς ἐσμεν πρὸς αὐτὸν, τοιοῦτός ἐστι πρὸς τὸν πατέρα, ἀλήθειαν τυγχάνοντα.* [1]) Edd. M. „intelligetur."

[2]) Ev. Joann. XIV, 9. — Edd. M. „Qui me videt, videt" etc. [3]) Hebr. 1, 3. [4]) Januar. „de hoc."

[5]) I Joann. 1, 5.

[6]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et ut splendor." R.

[7]) Januar. itemq. ed. M. I. „hoc namque."

[8]) Deest apud Januar. „quae."

[9]) Edd. M. „namque etiam quid" etc.

[10]) Edd. M. „assuescens."

luminis pati, cum ab iis dimoverit omne quod visum obducit et impedit, secundum quod Dominus dixit: „Ejice [1]) trabem de oculo tuo:" capaces eos efficit ad suscipiendam gloriam lucis, etiam in hoc velut quidam mediator hominum ac lucis effectus.

8. Verum quoniam [2]) non solum splendor gloriae esse dicitur [3]) ab apostolo, sed et figura expressa substantiae, vel subsistentiae ejus, non mihi videtur otiosi esse intellectus, advertere, quomodo alia praeter ipsam Dei substantiam, quaecunque illa substantia et subsistentia dicitur, figura substantiae ejus esse dicatur. Et vide, ne forte quoniam Filius Dei, qui verbum ejus et sapientia dicitur, et solus novit Patrem, et revelat, quibus vult, id est, qui capaces verbi ipsius et sapientiae fuerint, secundum hoc ipsum, quod intelligi atque agnosci facit Deum, figuram substantiae atque subsistentiae ejus dicatur exprimere: id est, cum semet ipsum primum describit sapientia ea, quae revelare vult ceteris, ex quibus ab illis agnoscitur et intelligitur Deus, et hoc dicatur figura expressa substantiae Dei. Ut autem plenius adhuc intelligatur, quomodo Salvator figura est substantiae, vel [4]) subsistentiae Dei, utamur etiam exemplo, quod quamvis rem non [5]) plene, nec proprie significet, de qua agimus, tamen ad hoc solum videatur assumtum, quod [6]) exinaniens se Filius, qui erat in forma Dei, per ipsam sui exinanitionem studet nobis deitatis plenitudinem demonstrare. Verbi causa, si facta esset aliqua statua talis, quae

---

[1]) Luc. VI, 42.

[2]) Ita Mss. Alias: „quando." R. — Edd. M. „quomodo." [3]) Cfr. Hebr. I, 3.

[4]) Sic Mss. Alias: „et subsistentiae ejus." R. — Edd. M. „et subsistentiae Dei."

[5]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Alias (v. c. in ed. M. II.) „non plane, nec" etc.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 114. not. 23.

magnitudine sui universum orbem terrae teneret, et pro sui immensitate considerari a nullo posset; fieret autem alia statua membrorum habitu ac vultus lineamentis, specie ac materia per omnia similis absque magnitudinis immensitate, pro eo, ut qui illam immensam considerare atque intueri non possent,[1]) hanc videntes, illam se vidisse confiterentur, pro eo, quod omnia membrorum et vultus lineamenta, vel ipsam speciem materiamque similitudine prorsus indiscreta servaret: tali quadam similitudine exinaniens se Filius Dei de[2]) aequalitate Patris, et viam nobis cognitionis ejus[3]) ostendens, figura expressa substantiae ejus efficitur; ut qui in magnitudine deitatis suae positam gloriam[4]) mirae lucis non poteramus adspicere, per hoc quod nobis splendor efficitur, intuendae lucis divinae viam per splendoris capiamus adspectum. Comparatio[5]) sane de statuis quasi in rebus materialibus posita, ad nihil aliud recipitur, quam ad hoc, quod[6])

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „possunt, hanc videntes illam vidisse considerent. R.

[2]) Deest „de" in edd. M.

[3]) Deest „ejus" in edd. M.

[4]) Ed. M. I. perperam: „gloriam inire lucis."

[5]) Multum Hieronymo displicuit haec comparatio, quam inter Origenis errores vitandos reponit epistola ad Avitum his verbis: „Duarum statuarum, majoris et parvulae, unius, quae mundum impleat, et magnitudine sua quodammodo invisibilis sit, et alterius, quae sub oculos cadat, ponit exemplum: priori patrem, posteriori filium comparans." Cruda itaque et indigesta in Graeco necesse est fuerit haec comparatio, sed postea a Rufino emollita, et ad commodiorem sensum quibusdam additis, quibusdam detractis revocata. Vide Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 8. R.

[6]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quod Filius Dei apparens in terris in humani corporis forma, ex operum virtute, atque similitudine Dei Patris in se immensam" etc. R.

Filius Dei brevissimae [1]) insertus humani corporis formae, ex operum virtutisque similitudine Patris in se immensam ac invisibilem magnitudinem designabat, per hoc quod dicebat ad discipulos suos, quia „qui [2]) me videt, videt et Patrem:“ et: „ego [3]) et Pater unum sumus.“ Quibus etiam illud simile intelligendum est quod ait, quia „Pater [4]) in me est, et ego in Patre.“

9. Videamus nunc etiam illud qualiter sentiendum est, quod in Sapientia Salomonis scriptum legimus, quia ita ait de sapientia, quia „vapor [5]) est quidam virtutis Dei, et aporrhoea Omnipotentis gloriae purissima, et splendor lucis aeternae, et speculum immaculatum inoperationis, sive virtutis Dei, et imago bonitatis ejus.“ Quae [6]) ergo hic de Deo [7]) definit: [8]) ex singulis quibusque certa (57) quaedam [9]) inesse sapientiae Dei designat; virtutem namque Dei nominat, et gloriam et lucem aeternam, et inoperationem et bonitatem. Ait autem sapientiam vaporem esse non gloriae Omnipotentis, neque aeternae lucis, [10]) nec inoperationis Patris, nec bonitatis ejus; neque enim conveniens erat [11]) alicui horum adscribi vaporem: sed cum omni proprietate ait virtutis Dei vaporem esse

---

1) Cfr. Euseb. hist. eccles. lib. I. cap. 12. verba: *πῶς ἐσμίκρυνεν (ὁ Χριστὸς) αὐτοῦ τὴν θεότητα.*

2) Ev. Joann. XIV, 9.

3) Ev. Joann. X, 30. — Edd. M. „Pater et ego unum sumus.“ 4) Ev. Joann. X, 38.

5) Cfr. Sap. Sal. VII, 25. 26. — Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vapor est quidem.“ R.

6) Januar. „Quinque ergo haec de“ etc.

7) Edd. M. „eo.“

8) Januar. „definiens,“ ed. M. I. „diffinit.“

9) Ed. M. I. „quidem.“

10) Edd. M. „lucis, verum nec“ etc.

11) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „erat aliquem horum adscribi vaporem, sed tum cum proprietate ait“ etc. R.

sapientiam. Intelligenda est ergo virtus Dei, qua[1]) viget, qua omnia visibilia et invisibilia vel[2]) instituit, vel continet, vel gubernat, quae ad omnia sufficiens est, quorum providentiam gerit, quibus velut[3]) uni, ita omnibus adest. Hujus ergo totius virtutis tantae et tam immensae vapor, et, ut ita dicam,[4]) vigor ipse in propria subsistentia effectus, quamvis ex ipsa virtute velut voluntas ex mente procedat, tamen et ipsa voluntas Dei nihilominus Dei virtus[5]) efficitur. Efficitur[6]) igitur virtus altera in sua proprietate subsistens, ut ait sermo Scripturae,[7]) vapor quidam[8]) primae et ingenitae virtutis Dei, hoc quidem quod[9]) est, inde trahens: non est autem quando non fuerit. Si enim quis voluerit dicere quasi prius non exstiterit, sed postea ad subsistentiam venerit, dicat causam, quare qui eam subsistere fecit Pater, ante hoc non fecerit. Quod si aliquod[10]) semel initium dederit, quo initio vapor iste ex Dei virtute processerit, iterum interrogabimus, quare non et ante illud quod dixit initium:

---

[1]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „qua viget." R.

[2]) Edd. M. „et instituit, et continet, et gubernat."

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „velut unita omnibus adest." R. [4]) Edd. M. „dixerim."

[5]) Post verba: „virtus efficitur," in antea editis (v. c. edd. M.) adduntur verba: „virtus altera: ita dictum est sicut in evangelio: Alius est, qui testimonium de me reddet pater. Et de spiritu ait: Mittam vobis alium paracletum." Sed haec omnia cum desint in omnibus Mss., resecanda esse e textu duximus. R.

[6]) Exstant verba: „Efficitur igitur —, sed virtus ex virtute dicenda est," in Apolog. Pamphili. Cfr. Opp. Orig. ed. R. Tom. IV. Appendic. pag. 25. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 331. seq.

[7]) Cfr. Sap. Sal. VII, 25. [8]) Edd. M. „quidem."

[9]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quod est intra ens, non est ante quando" etc. R.

[10]) Ed. M. l. „aliquid."

et ita semper de anterioribus inquirentes, et[1]) verbo interrogationis adscendentes, perveniemus in illum intellectum, ut quoniam semper poterat Deus et volebat, nunquam vel decuerit, vel causa aliqua exsistere potuerit, ut non hoc, quod bonum volebat, semper habuerit. Ex quo ostenditur semper fuisse vaporem istum virtutis Dei, nullum habentem initium nisi ipsum Deum. Neque decebat[2]) aliud esse initium, nisi ipsum, unde et est et nascitur, Deum. Secundum apostolum vero dicentem, quia[3]) Christus Dei virtus est:[4]) jam non solum vapor virtutis Dei, sed virtus ex virtute dicenda est.

10. Videamus etiam de eo, quod dictum est, quoniam[5]) „aporrhoea est purissima gloriae Omnipotentis:" et prius quidem consideremus, quid est gloria omnipotentis Dei, deinde etiam quid sit ejus aporrhoea sentiemus. Quemadmodum[6]) pater non potest esse quis, si

---

[1]) Sic. Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et verbum interrogationes — pervenimus —, ut quomodo semper poterat et volebat, nunquam vel decuit, —, ut non hoc, quod volebat, semper habuerit." R.

[2]) Ed. M. I. „dicebat."

[3]) Ed. M. II. „quod." — Cfr. I Cor. I, 24.

[4]) Desideratur „est" in edd. M.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo." R. — Sap. Sal. VII, 25.

[6]) Hic locus, vel potius alter certe ipsi consimilis refertur a Methodio, cujus excerpta habet Photius Cod. 235. *Εἰ οὐκ ἔστι δημιουργὸς ἄνω δημιουργημάτων, ἢ ποιητὴς ἄνευ ποιημάτων, οὐδὲ παντοκράτωρ ἄνευ τῶν κρατουμένων· τὸν γὰρ δημιουργὸν διά τε δημιουργήματα, ἀνάγκη καὶ τὸν ποιητὴν διὰ τὰ ποιήματα, καὶ τὸν παντοκράτορα διὰ τὰ κρατούμενα λέγεσθαι· ἀνάγκη ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι χρόνον, ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα. Εἰ γὰρ ἦν χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν τὰ ποιήματα, ἐπεὶ τῶν ποιημάτων μὴ ὄντων οὐδὲ ποιητής ἐστιν, ὅρα οἷον ἀσεβὲς ἀκολουθεῖ. Ἀλλὰ καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ μεταβάλλειν τὸν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον συμβήσεται θεόν. Εἰ γὰρ ὕστερον πεποίηκε τὸ πᾶν, δῆλον ὅτι ἀπὸ τοῦ μὴ ποιεῖν εἰς τὸ*

filius non sit, neque dominus quis esse potest sine possessione, sine [1]) servo: ita ne omnipotens quidem Deus

---

ποιεῖν μετέβαλε. Τοῦτο δὲ ἄτοπον μετὰ τῶν προειρημένων. Οὐκ ἄρα δυνατὸν λέγειν, μὴ εἶναι ἄναρχον καὶ συναΐδιον τῷ θεῷ τὸ πᾶν. Origenes postquam multa fabulatus erat de universi aeternitate, etiam hoc inferebat teste ibidem eodem Methodio: *Οὔτε οὖν ἀπὸ Ἀδὰμ, ὥς φασί τινες, πρότερον οὐκ ὢν ὁ ἄνθρωπος, τότε πρῶτος πλασθεὶς εἰς κόσμον παρῆλθεν· οὔτε αὖ κόσμος πρὸ ἓξ ἡμερῶν τῆς τοῦ Ἀδὰμ γενέσεως ἤρξατο δημιουργεῖσθαι. Εἰ δὲ φιλοφρονοῖτο διαφέρεσθαι πρὸς ταῦτά τις, πρότερον φρασάτω, εἰ μὴ εὐαρίθμητος ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατὰ τὴν Μωσέως βίβλον τοῖς οὕτω αὐτὴν ἐκλαμβανομένοις ὁ χρόνος εἶς; τῆς προφητικῆς καὶ ἐνθάδε βοώσης φωνῆς· „ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, ὡς ἡμέρα ἡ χθὲς, ἥτις διῆλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί.“* (Psalm. XC, 2. 4.) *Χιλίων γὰρ ἐτῶν περιοριζομένων εἰς μίαν ἡμέραν ἐν ὀφθαλμοῖς θεοῦ, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως μέχρι καταπαύσεως μέχρις ἡμῶν, ὡς οἱ περὶ τὴν ἀριθμητικὴν φάσκουσι δεινοὶ, ἓξ ἡμέραι συμπεραιοῦνται. Ἑξακισχιλιοστὸν ἄρα ἔτος φασὶν ἀπὸ Ἀδὰμ εἰς δεῦρο συντείνειν· τῇ γὰρ ἑβδομάδι τῷ ἑπτακισχιλιοστῷ ἔτει κρίσιν ἀφίξεσθαί φασιν. Οὐκοῦν αἱ πᾶσαι ἡμέραι δέκα καὶ τρεῖς ἀφ' ἡμῶν, ἕως εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ, ἐν ᾗ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, μετροῦνται· ὧν ὁ θεὸς ἀνώτερον κατὰ τὴν σφῶν αὐτῶν ἄνοιαν οὐδὲν οὐδαμῶς δημιουργήσας, ἐγεγύμνωτο τοῦ πατὴρ καὶ παντοκράτωρ εἶναι. Εἰ δὲ καὶ τρισκαίδεκά εἰσιν ἡμέραι ἐν ὀφθαλμοῖς θεοῦ ἀπὸ γενέσεως κόσμου, πῶς φησιν ἡ ἐν τῷ Σειρὰχ σοφία· „ἄμμον θαλασσῶν, καὶ σταγόνας ὑετοῦ, καὶ ἡμέρας αἰῶνος τίς ἐξαριθμήσει;“* (Sap. Sirac. I, 2.) De his vide Origenianor. lib. II. quaest. XII. num. 4. R. — Haud male, nisi egregie fallor, his verbis, inprimis tamen primae huj. not. parti adjunxerim fragmentum graecum, in ed. Redep. tertio loco (pag. 3.) propositum, depromtumque ex epist. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 528. Leguntur enim ibi verba haecce: *Πάντα τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη ἀεὶ ἦν· ἀλλ' οὐ δή τις* (text. vulg. *ἄλλως δέ τις*) *ἐρεῖ καὶ τὸ καθ' ἓν ἀριθμοῦ· πλὴν ἑκατέρως δηλοῦται,* (vulg. *δηλοῦνται*) *ὅτι οὐκ ἤρξατο ὁ θεὸς δημιουργεῖν ἀργήσας ποτέ.*

[1]) Desiderantur verba: „sine servo,“ in antea editis

dici potest, si non sint, in quos exerceat potentatum:[1]) et ideo ut omnipotens ostendatur Deus, omnia subsistere necesse est. Nam si quis est, qui velit vel saecula aliqua, vel spatia transisse, vel quodcuuque aliud nominare vult, cum nondum facta essent quae facta sunt; sine dubio hoc ostendet, quod in illis saeculis, vel spatiis, omnipotens non erat Deus, et postmodum omnipotens factus est, ex quo habere coepit in quos ageret potentatum: et per hoc videbitur profectum[2]) quendam accepisse, et ex inferioribus ad meliora venisse; siquidem melius esse non dubitatur, esse eum omnipotentem quam non esse. (58) Et[3]) quomodo non videbitur absurdum, ut cum non haberet aliquid ex his Deus, quae eum habere dignum erat, postmodum per profectum quendam in hoc venerit ut haberet? Quod[4]) si nunquam est quando non omnipotens fuerit, necessario subsistere oportet etiam ea, per quae omnipotens dicitur, et semper habuerit,[5]) in quibus exer-

---

(v. c. edd. M.), sed exstant in omnibus Mss. R. — Edd. M. „sine possessione: vel ita ne" etc.

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „potestatem." R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „perfectionem quandam." R.

[3]) Haec ut erronea graece exhibet Justinianus Imperator ad calcem epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 528. Graeca haec leguntur: *Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον τό· μὴ ἔχοντά τι τῶν πρεπόντων αὐτῷ τὸν θεὸν, εἰς τὸ ἔχειν ἐληλυθέναι; Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔστιν ὅτε παντοκράτωρ οὐκ ἦν, ἀεὶ εἶναι δεῖ ταῦτα, δι᾽ ἃ παντοκράτωρ ἐστὶ, καὶ ἀεὶ ἦν ὑπ᾽ αὐτοῦ κρατούμενα, ἄρχοντι αὐτῷ χρώμενα.* De his autem disseritur Origenianor. lib. II. quaest. I. num. 1. et 2., item ejusdem libri quaest. XII. num. 4. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 3. not. 7. pag. 4. not. 2. 3. coll. pag. 117. not. 5.

[4]) Sic Mss. Alias: „Quod si nunquam factum est, quando" etc. R. — Edd. M. „Quod si factum nunquam est, quando" etc.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „habuit." R.

cuerit potentatum, et quae fuerint ab ipso vel rege, vel principe moderata: de quibus plenius in locis propriis, [1]) in quibus de creaturis ejus disputandum fuerit, disseremus. Sed et nunc strictim licet, tamen admonere [2]) necessarium puto, quoniam quidem quaestio nobis de sapientia agitatur, quemadmodum aporrhoea [3]) sit sapientia gloriae Omnipotentis purissima, ne videatur alicui anterior [4]) esse in Deo omnipotentis appellatio nativitate sapientiae, per quam Pater vocatur, quoniam [5]) dicta est aporrhoea Omnipotentis gloriae purissima esse [6]) sapientia, quae est Filius Dei. Audiat qui haec [7]) ita vult suspicari, quod manifestissime Scriptura pronuntiat dicens, quia „omnia [8]) in sapientia fecisti:“ et per Evangelium docetur, quia [9]) „omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil:“ et intelligat ex hoc, quia [10]) non potest antiquior [11]) esse in Deo omnipotentis appellatio, quam patris: per Filium enim omnipotens est Pater. Sed quoniam [12]) gloriam dixit esse Omnipotentis, cujus gloriae aporrhoea [13]) est sapientia, hoc intelligi datur, quod

---

[1]) Cfr. Commentar. in Genesin.

[2]) Sic Mss. Alias: „admonitionem necessariam puto, quomodo quidem quaestio nobis“ etc. R. — Edd. M. „admonitione necessarium puto, quomodo quidem quo nobis“ etc.

[3]) Cfr. Sap. Sal. VII, 25.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „interior.“ R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo.“ R. — Cfr. Sap. Sal. VII, 25.

[6]) Deest „esse“ in edd. M.

[7]) Edd. M. „hoc.“ [8]) Psalm. CIV, 24. (CIII.)

[9]) Ed. M. II. „quod.“ — Ev. Joann. I, 3.

[10]) Ed. M. II. „quod.“

[11]) Edd. M. „antiquius.“

[12]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo.“ R.

[13]) Cfr. Sap. Sal. VII, 25. — Ed. M. I. male: „corporea.“

etiam in [1]) omnipotentiae gloria societatem habeat sapientia, per quam Deus omnipotens dicitur. Per sapientiam enim, quae est Christus, tenet Deus [2]) omnium potentatum, non solum dominantis auctoritate, verum etiam subjectorum spontaneo famulatu. Ut autem unam [3]) et eandem omnipotentiam Patris ac Filii esse cognoscas, sicut unus atque idem est cum Patre Deus et Dominus, audi hoc modo Joannem in Apocalypsi dicentem: „Haec [4]) dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens.« Qui enim venturus [5]) est, quis est alius nisi Christus? Et sicut nemo debet offendi, cum Deus sit Pater, quod etiam Salvator est Deus: ita et cum omnipotens dicitur [6]) Pater, etiam nullus debet offendi, quod etiam Filius Dei [7]) omnipotens dicitur. Hoc modo namque verum erit illud, quod ipse dicit ad Patrem, quia „omnia [8]) mea tua sunt, et [9]) tua mea, et glorificatus sum in iis." Si vero omnia, quae Patris sunt, Christi sunt, inter [10]) omnia vero, quae sunt, Pater est etiam omnipotens, sine dubio etiam unigenitus Filius debet esse omnipotens, ut omnia, quae habet Pater, etiam Filius habeat. „Et [11]) glorificatus sum, inquit, in iis." In [12]) nomine

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „in omnipotentia gloriae." R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Deus omnipotentatum, non" etc. R. [3]) Cfr. ed. Ruaei pag. 62.

[4]) Cfr. Apoc. I, 8. — Ed. M. I. „Hoc dicit" etc.

[5]) In antea editis (v. c. edd. M.) post: „venturus est," additur: „omnipotens:" quae vox in Mss. nostris deest. R.

[6]) Sic Mss. Alias vero (v. c. in edd. M.) „Deus Pater." R. [7]) Deest „Dei" in edd. M.

[8]) Ev. Joann. XVII, 10.

[9]) Edd. M. „et omnia tua mea."

[10]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Alias: „inter omnia, quae sunt patris, est etiam —, et omnia" etc. R.

[11]) Ev. Joann. XVII, 10.

[12]) Cfr. Philipp. II, 10. 11.

enim Jesu omne genu flectetur coelestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confitebitur, quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris. Igitur aporrhoea [1]) gloriae Dei secundum hoc, quod omnipotens est, pura ac limpida ipsa [2]) sapientia est, glorificata tanquam aporrhoea omnipotentiae, vel gloriae. Ut autem manifestius intelligatur, quae sit gloria omnipotentiae, etiam hoc addimus. Deus [3]) pater omnipotens est, eo quod potentatum omnium tenet, id est coeli et terrae, solis et lunae et stellarum, omniumque, quae in ipsis sunt. Horum autem potentatum gerit per verbum suum, quoniam in [4]) nomine Jesu omne genu flectetur et coelestium, et terrestrium, et infernorum. Et si omne genu flectitur Jesu, sine dubio Jesus est, cui subjecta sunt omnia, et [5]) ipse est, qui potentatum agit in omnibus, et per quem subjecta sunt Patri omnia: per sapientiam namque, id est verbo et ratione, non vi ac necessitate, cuncta subjecta sunt. Et ideo in eo ipso, quo obtinet omnia, gloria sua est: et haec est omnipotentiae purissima et limpidissima gloria, cum ratione et sapientia, non vi ac necessitate, cuncta subjecta sunt. Purissima vero ac limpidissima gloria sapientiae, satis convenienter dictum est ad distinctionem ejus gloriae, quae non pure, nec sincere gloria dicitur. Omnis [6]) vero natura, quae convertibilis est et commuta-

---

[1]) Cfr. Sap. Sal. VII, 25.

[2]) Sic Mss. Alias: „ipsa est sapientia Dei glorificata.“ R. — Edd. M. „ipsa sapientia est Dei glorificata.“

[3]) Vide Origenianor. lib. II. quaest. I. num. 1. et 2. R. — Cfr. ed. Redep, pag. 118. not. 24.

[4]) Cfr. Philipp. II, 10.

[5]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed in Mss. omnibus reperiuntur verba: „et ipse est, qui — omnibus, et per quem — Patri omnia.“ R.

[6]) Hunc locum, qui in antea editis (v. c. edd. M.) corruptissimus est, sic sanum et integrum restituunt Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Omnis —, etiam si glorificatur,

bilis, etiamsi glorificatur in operibus justitiae, vel sapientiae, per hoc ipsum tamen, quod accidentem habet justitiam vel sapientiam, et quod hoc quod accidit, etiam decidere potest: gloria ejus sincera ac limpidissima esse non potest. Sapientia vero Dei, quae est unigenitus Filius ejus, quoniam in omnibus inconvertibilis est et incommutabilis, es substantiale in eo omne bonum est, quod utique mutari atque converti nunquam potest, idcirco pura ejus ac sincera gloria praedicatur.

11. Tertio [1]) dicitur sapientia esse splendor lucis aeternae: cujus rei virtutem jam in (59) praecedentibus exposuimus, cum solis similitudinem, et radiorum ejus splendorem introduximus, et pro viribus nostris ostendimus, quomodo hoc deberet intelligi. Addemus tamen etiam hoc unum. Sempiternum [2]) vel aeternum proprie dicitur, quod neque initium ut esset habuit, neque cessare unquam potest [3]) esse quod est. Hoc autem designatur apud Joannem, cum dicit, quoniam „Deus [4]) lux est.“ Splendor autem lucis ejus sapientia sua [5]) est, non solum secundum quod lux est, sed et secundum [6]) quod sempiterna lux est, ita ut aeternus, et aeternitatis splendor sit sapientia sua. Quod si integre intelligatur, manifeste de-

---

glorificatur in —, vel sapientiae per Jesum Christum, (edd. M. *per Jesum ipsum,*) quod accidentem — sapientiam, et quod accidet, (edd. M. *accidit*) etiam decidere potest: gloria tamen ejus — limpidissima decidere non potest.“ R.

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Tertia Deus sapientia est, et splendor“ etc. R.

[2]) Exstant verba: „Sempiternum —, nisi, ut diximus, ab ipso Deo,“ in Apolog. Pamphili. Cfr. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Appendic. pag. 25. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 332. seq.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „potest esse. Quid autem hoc sit, designatur“ etc. R.

[4]) I Joann. I, 5. [5]) Deest „sua“ in edd. M.

[6]) Edd. M. „secundum id quod“ etc.

clarat, quia [1]) subsistentia Filii ab ipso Patre descendit' sed non temporaliter, neque ab ullo alio initio, nisi, ut diximus, ab ipso Deo.

12. Sed et speculum immaculatum ἐνεργείας, id est, inoperationis Dei esse sapientia nominatur. Ergo inoperatio virtutis Dei, [2]) quae sit, prius intelligenda est: quae est vigor quidam, ut ita dixerim, per quem inoperatur Pater, vel cum creat, vel cum providet, vel cum judicat, vel [3]) cum singula quaeque in tempore suo disponit [4]) atque dispensat. Sicut ergo in speculo omnibus [5]) motibus, quibus is, qui speculum intuetur, movetur vel agit, iisdem ipsis etiam ea imago, quae per speculum deformatur, actibus et motibus commovetur vel agit, in nullo prorsus declinans: ita etiam sapientia de se vult intelligi, cum speculum immaculatum paternae [6]) virtutis inoperationisque [7]) nominatur; sicut et Dominus Jesus Christus, qui est sapientia Dei, de se ipso pronuntiat, dicens, quia „opera [8]) quae facit [9]) pater, haec etiam filius facit similiter." Et iterum dicit, quoniam „non [10]) potest filius a se facere quicquam, nisi [11]) quod viderit patrem fa-

---

[1]) Ed. M. II. „quod."

[2]) Vox „Dei" deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in omnibus Mss. R.

[3]) Ed. M. I. „vel tamen singula" etc.

[4]) Ed. M. I. „disposuit."

[5]) Sic omnes Codd. Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „omnibus motibus atque omnibus actibus, quibus is, —, movetur vel agitur, his et ipsis (ed. M. I. *his de ipsis*) etiam ea imago, —, actibus — commovetur vel agitur." R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „aeternae." R.

[7]) Ed. M. I. male: „inoperationis quae nominatur."

[8]) Cfr. ev. Joann. V, 19.

[9]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Alias: „fecit." R.

[10]) Ev. Joann. V, 19.

[11]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „nisi viderit patrem" etc. R.

cientem." Quoniam ergo in nullo prorsus Filius a Patre virtute operum immutatur ac differt, nec aliud est opus Filii, quam Patris, sed unus atque idem, ut ita dicam, etiam motus in omnibus est: idcirco speculum eum immaculatum nominavit, ut per hoc nulla omnino dissimilitudo Filii intelligatur ad Patrem. Ea[1]) sane, quae secundum similitudinem vel[2]) imitationem discipuli ad magistrum a quibusdam dicta sunt, et quod in[3]) materia corporali ea a Filio fiant, quae a Patre in substantiis spiritualibus prius fuerint deformata, convenire quomodo possunt, cum in Evangelio Filius dicatur non similia facere, sed eadem similiter facere?

13. Superest, quid sit imago bonitatis ejus, inquirere: in quo eadem, ut opinor, intelligi convenit, quae superius de imagine ea, quae per speculum deformatur, expressimus. Principalis[4]) namque bonitas, sine dubio,

---

[1]) Ita Mss. (itemq edd. M.) Alias: „Et sane" etc. R.

[2]) Sic Mss. Alias (v c. in edd. M.) „vel unitionem discipuli — sunt, et quod — fiant, quae — prius fiunt deformata." R.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 120. not. 12.

[4]) Ex his verbis, quae graece exhibet Justinianus ad calcem epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 525., et quae hoc loco in textu graeco exstitisse existimamus, liquet quam fluxae sit fidei Rufinus, qui ea omiserit, et alia substituerit. Certe de bonitate filii detraxisse hoc loco Origenem queritur Hieronymus in epist. ad Avit. pag. 761. (Tom. IV. ed. Martian.) „Deum patrem omnipotentem, inquit, appellat bonum et perfectae bonitatis; filium non esse bonum, sed auram quandam et imaginem bonitatis, ut non dicatur absolute bonus, sed cum additamento: *pastor bonus*" etc. Vide Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 15. Verba graeca, ex epist. Justinian., ut jam diximus, depromta haecce sunt: *Οὕτω τοίνυν ἡγοῦμαι καὶ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος καλῶς ἂν λεχθήσεσθαι, ὅτι εἰκὼν ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἀλλ' οὐκ αὐτοαγαθόν. Καὶ τάχα καὶ υἱὸς ἀγαθὸς, ἀλλ' οὐχ ὡς ἁπλῶς ἀγαθός. Καὶ ὥσπερ εἰκών ἐστι τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ κατὰ τοῦτο*

ex qua Filius natus: qui per omnia imago est Patris, procul dubio etiam bonitatis ejus convenienter imago dicetur. Non enim alia aliqua secunda bonitas exsistit in [1]) Filio praeter eam, quae est in Patre. Unde et recte ipse Salvator in Evangelio dicit, quoniam „nemo [2]) bonus nisi unus Deus Pater:“ quo scilicet per hoc intelligatur Filius non esse alterius bonitatis, sed illius solius, quae in Patre est: cujus recte imago appellatur, quia neque aliunde est, nisi ex ipsa principali bonitate, ne altera bonitas [3]) quam ea, quae in Patre est, videatur in Filio. Neque aliqua dissimilitudo, aut distantia bonitatis in Filio est. Propter quod non debet velut blasphemiae aliquod genus putari in eo, quod dictum est: „Nemo [4]) bonus nisi unus Deus Pater:“ ut propterea putetur vel Christus, vel Spiritus sanctus negari, quod bonus sit; sed ut superius diximus, principalis bonitas in Deo sentienda est Patre, ex quo vel [5]) Filius natus, vel Spiritus sanctus procedens, sine dubio bonitatis ejus naturam in se refert, [6]) quae est in eo fonte, de quo vel natus est Filius, vel procedit [7]) Spiritus sanctus. Jam vero si qua alia bona

---

θεὸς, ἀλλ' οὐ περὶ οὗ λέγει αὐτὸς ὁ Χριστός· „ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν.“ (ev. Joann. XVII, 3.) *οὕτως εἰκὼν ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ πατὴρ ἀπαραλλάκτως ἀγαθός.* R. — Cfr. ed. Redep. pag. 5. not. 5. 11. 13. coll. ejusd. lib. pag. 120. not. 20.

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „in Filium praeter eam, quae est a Patre.“ R.

[2]) Cfr. Matth. XIX, 17. Marc. X, 18. Luc. XVIII, 19. coll. ed. Redep. pag. 120. not. 26.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „bonitas quam in patre, esse videatur in filio.“ R.

[4]) Cfr. Matth. XIX, 17. Marc. X, 18. Luc. XVIII, 19. coll. Exhortat. ad Martyr. num. 7.

[5]) Edd. M. „et filius natus, et spiritus“ etc.

[6]) Sic Mss. Alias (v. in edd. M.) „retinent.“ R.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „procedens.“ R.

in Scripturis dicuntur, vel angelus, vel homo, vel[1]) servus, vel thesaurus, vel cor bonum, vel arbor bona: haec omnia (60) abusive dicuntur, accidentem,[2]) non substantialem in se continentia bonitatem. Multum autem est, et alterius[3]) vel operis, vel temporis, congregare omnes Filii Dei appellationes: verbi causa, quomodo vel lumen verum est, vel ostium,[4]) vel justitia, vel sanctificatio, vel redemtio, et alia innumera; et[5]) quibus causis unumquodque horum nominetur, exponere. Sed contenti his, de quibus superius disseruimus, consequenter etiam reliqua perquiramus.

CAPUT TERTIUM.

De Spiritu sancto.

1. Consequens[6]) igitur est nunc, ut de Spiritu sancto quam possumus breviter requiramus. Et omnes quidem, qui[7]) quoquomodo providentiam esse sentiunt, Deum esse ingenitum, qui universa creavit atque disposuit, confitentur, eumque parentem[8]) universitatis agno-

---

[1]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „vel servus.“ R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M) „accidentalem, non subsistentialem. R.

[3]) Cfr. Tomi in Joannem.

[4]) Edd. M. „ostium est.“

[5]) Edd. M. „in quibus“ etc.

[6]) Cfr. lib. ad Januar. pag. 56, ubi vel totum hocce caput, si pauca exceperis, repetitur.

[7]) Deest „qui“ in ed. M. I.

[8]) Sic Mss. Genebrardus (itemq. edd. M.) male: „potentem.“ R.

scunt. Huic tamen esse filium non nos soli pronuntiamus; quamvis satis hoc et mirum et incredulum videatur iis, qui apud Graecos et Barbaros philosophari videntur: tamen[1]) a nonnullis etiam ipsorum habita ejus vi-

[1]) Plato ejusque discipuli speciem quandam Trinitatis informarunt, duosque ac tres distinxere universe Deos, e quibus primus est parens ceterorum, secundus artifex et principium omnium rerum, tertius a Platone obscure significatus, a plerisque mundi esse anima dicitur. In epist. II. ad Dionysium sic habet: *Φραστέον δή σοι δι' αἰνιγμῶν, ἵν' ἄν τι ἡ δέλτος ἢ πόντου ἢ γῆς ἐν πτυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῷ. Ὧδε γὰρ ἔχει. Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο αἴτιον ἁπάντων τῶν καλῶν· δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα.* (Cfr. Opp. Platon. ed. Bekk. Part. III. Vol. III. pag. 403.) His verbis tres divinitatis personas significari putavit Eusebius lib. XI. Praepar. Evangel. „Haec Platonis, inquit, verba, qui explicandam philosophi mentem suscepere, ad primum Deum, secundumque principium referunt, nec non ad tertium, quam mundi animam, Deumque tertium ipsi quoque appellare solent.“ Idem Plato epist. sexta ad Hermiam et Erastum et Coriscum, duos Deos, patrem et filium disertius significat, cum epistolam suam legere illos jubet, ad quos eam scribit, *ἐπομνύντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ, καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδελφῇ παιδεία, καὶ τὸν πάντων θεὸν ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων, καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα κύριον ἐπομνύντας.* (Cfr. Opp. Platon. ed. Bekk. Part. III. Vol. III. pag. 426.) Plotinus Enn. V. lib. I. cap. 6. et 7. primum de tribus his Platonicis diis censet esse summum ac perfectum, quem *κρείττονα νοῦν* vocat, *mentem* videlicet *potiorem*. Secundum appellat *νοῦν δεύτερον*, *mentem posteriorem* a priore genitam et illius imaginem. Tertium porro, animam esse, quae ab secunda mente gignitur, ejusque est *λόγος*. Proclus lib. II. Comment. ad Timaeum, Numenii Pythagoraei sententiam breviter et dilucide sic refert: *Νουμήνιος μὲν γὰρ τρεῖς ἀνυμνήσας θεοὺς, πατέρα μὲν καλεῖ τὸν πρῶτον· ποιητὴν δὲ τὸν δεύτερον· ποίημα δὲ τὸν τρίτον. Ὁ γὰρ κόσμος κατ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐστὶ θεός. Ὥστε ὁ κατ' αὐτὸν δημιουργὸς, διττὸς, ὅ τε πρῶτος, καὶ ὁ δεύτερος θεός· τὸ δὲ δημιουργούμενον ὁ τρίτος.* Quae tria totidem appellabat nominibus, vocans *avum, filium, nepotem: πάππον, ἔγγονον, ἀπόγονον.* Tertium itaque numerabat Deum mundum ipsum,

detur opinio, cum verbo Dei, vel ratione creata esse omnia confitentur. Nos vero secundum fidem doctrinae ejus, quam divinitus adspiratam pro certo habemus, eminentiorem diviniorernque rationem de Filio Dei nullius alterius possibilitatis esse credimus exponere, atque in hominum cognitionem proferre, nisi ejus solius Scripturae, quae a Spiritu sancto inspirata est, id est, evangelicae

---

hoc est animam mundi, sive id, quod ex anima et vastissimo universitatis corpore, unum, Platonicorum opinione, animal efficitur. At vero, ut optime observat Petavius lib. I. de Trinitate cap. 1. num. 4., non aequales illos, et, ut graeci loquuntur, ὁμοτίμους tres Deos esse Plato voluit, uti personas tres pares et aequales esse in uno Deo catholica profitetur fides; sed unum inter illos summum, ac se ipso contentum, nec alio spectantem, et ab omni, ut vocant, σχέσει, hoc est, *habitudine ac respectu* liberum ac solutum, quem τ᾽ἀγαθόν, hoc est, ipsummet bonum vocabat, eundemque *causam vel principium essentiae omnis, et supra id omne, quod est, erectum.* Huic secundum subjiciunt, cui totius universitatis procuratio convenit: qua quidem ex parte se ipso quodam modo minor est. Nam qua superiorem ac potiorem respicit, et ejus contemplatione ac velut haustu pascitur, longe felicior est ac divinior. Ergo posterior ille Deus multum priori cedit, a quo et genitus dicitur; non eo modo, quo a patre filium genitum esse credimus: hoc est e substantia, ut sit ὁμοούσιος, sed itidem plane, ut Arius, ejusque discipuli, filium a Patre verbo tenus genitum affirmabant, re ipsa vero creatum et factum. Tertius porro Deus manifeste creatus ab iisdem Platonicis putatur, quem et ποίημα nominant. Quam ob rem inferiorem utrumque Deum a supremo creatum esse ex Platonis opinione, Macrobius lib. I. in Somn. Scip. cap. 14. affirmat his verbis: „Deus, inquit, qui prima causa et est et vocatur, unus omnium, quaeque sunt, quaeque videntur, princeps et origo est. Hic superabundanti majestatis fecunditate de se mentem creavit. Haec mens, quae νοῦς vocatur, qua patrem inspicit, plenam similitudinem servat auctoris: animam vero de se creat, posteriora respiciens. Rursus anima partem, qua intuetur, induitur; ac paulatim regrediente respectu in fabricam corporum, incorporea ipsa degenerat.“ Ergo Trinitas Platonicorum toto coelo a Christianorum catholicorum Trinitate distabat. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 121. not. 36.

atque apostolicae, nec non legis ac prophetarum, sicut ipse Christus asseruit. De [1]) subsistentia vero Spiritus sancti ne suspicionem quidem ullam habere quis potuit, praeter eos, qui in lege et prophetis versati sunt, vel eos, qui se Christo credere confitentur. [2]) Nam de Deo quidem patre quamvis quidem proloqui nemo valeat, tamen possibile est intellectum aliquem capi ex occasione visibilium creaturarum, et [3]) ex his, quae humana mens naturaliter sentit; insuper etiam de Scripturis sanctis confirmari possibile est. Sed et de Filio Dei, quamvis nemo noverit Filium nisi Pater, tamen ex divinis Scripturis etiam de ipso qualiter sentire debeat, mens humana formatur; et non solum ex novo, sed etiam ex veteri Testamento, per ea, quae a sanctis gesta ad Christum figuraliter referuntur, [4]) ex quibus adverti vel divina ejus natura, vel humana, quae ab eo assumta est, potest.

2. De [5]) Spiritu vero sancto, quod sit, multae nos Scripturae docuerunt, sicut David in L. Psalmo dicit: „Et [6]) Spiritum sanctum tuum ne auferas a me.“ Et

---

[1]) Mirum haec Origenem protulisse. Iidem enim Platonici, quibus, ut nota praecedenti observavimus, aliquam verbi Dei putabat fuisse opinionem, tertium quiddam in sua Trinitate ponebant, quod animam solebant appellare. Quid vetat, si ex Origene secundi Dei nomine verum Dei verbum intellexerunt, ipsos pariter tertii Dei, nempe animae nomine, Spiritum sanctum designasse? Vel ergo prius dicere non debuit, vel alterum debuit concedere. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 122. not. 10.

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „profitentur.“ R.

[3]) Deest „et“ in edd. M.

[4]) Ed. M. I. „refertur.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 122. not. 23.

[5]) Exstant verba: „De Spiritu —, veniam non habere — saeculo, neque in futuro,“ in Apolog. Pamphili. Cfr. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Appendic. pag. 27. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 338—340.

[6]) Psalm. LI, 11. (L.)

in Daniele dicitur: „Spiritus [1]) sanctus, qui est in te." In novo vero Testamento abundantibus [2]) testimoniis edocemur, cum Spiritus sanctus super Christum descendisse describitur, et cum ipse Dominus insufflavit in apostolos post resurrectionem, dicens: „Accipite [3]) Spiritum (61) sanctum." Et ad Mariam ab angelo dicitur: „Spiritus [4]) sanctus superveniet in te." Paulus vero dicit: „Quia [5]) nemo potest dicere Dominum [6]) Jesum, nisi in Spiritu sancto." Et in Actibus [7]) apostolorum per impositionem manuum apostolicarum Spiritus sanctus dabatur in baptismo. Ex quibus omnibus didicimus, [8]) tantae esse auctoritatis et dignitatis substantiam Spiritus sancti, ut salutaris [9]) baptismus non aliter nisi excellentissimae [10]) omnium Trinitatis auctoritate, id est Patris, et Filii, et Spiritus sancti cognominatione compleatur, et ingenito Deo Patri, et unigenito ejus Filio nomen quoque Spiritus sancti copuletur. Quis ergo non obstupescat, quanta majestas sit Spiritus sancti, cum eum, qui dixerit [11]) verbum in Filium hominis, audiat sperare veniam posse; eum vero, qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, veniam non habere neque in praesenti saeculo, neque in futuro?

3. Quod [12]) autem a Deo universa creata sint, [13])

---

[1]) Dan. IV, 6.

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „abundantius." R.

[3]) Ev. Joann. XX, 22. [4]) Luc. I, 35.

[5]) I Cor. XII, 3.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Dominus Jesus." R. [7]) Cfr. Act. VIII, 18.

[8]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Alias: „dicimus." R.

[9]) Ed. M. I. perperam: „salutarem baptismum."

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „excellentissimae omnitrinitatis." R.

[11]) Cfr. Matth. XII, 32. coll. Luc. XII, 10.

[12]) Cfr. lib. II. περὶ ἀρχῶν pag. (ed. Ruaei) 78.

[13]) Ed. M. I. „sunt."

nec sit ulla creatura, quae non ab eo hoc ipsum ut esset acceperit, ex multis Scripturae assertionibus comprobatur, repudiatis atque depulsis his, quae a quibusdam falso perhibentur, vel de materia Deo coaeterna, vel de ingenitis animabus, quibus [1]) non tam subsistendi naturam, quam aequalitatem [2]) atque ordinem a Deo insitum volunt. Nam et in eo libello, qui [3]) Pastoris dicitur angeli poenitentiae, quem Hermas conscripsit, ita refertur: „Primo omnium crede, quia [4]) unus est Deus, qui omnia creavit atque composuit: qui cum nihil esset prius, esse [5]) fecit omnia: qui est omnia capiens, ipse vero a nemine capitur.“ Sed et in Enoch [6]) libro his similia describuntur. Verumtamen [7]) usque ad praesens nullum sermonem in Scriptis sanctis invenire potuimus, per quem Spiritus sanctus factura esse vel creatura diceretur, ne [8]) eo quidem modo, quo de sapientia referre Salomonem supra edocuimus, vel quae [9]) de vita, vel verbo, aliisque appellationibus Filii Dei intelligenda esse tractavimus. Spiritus [10]) igitur Dei, qui super aquas ferebatur, sicut scri-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quibus tam subsistendi naturam, quam vitae qualitatem atque ordinem.“ R.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 123. not. 25.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) mendose: „qui Pastoralis dicitur de angeli positione, quem Hermes“ etc. R. — Cfr. Hermae Past. vis. V. mand. 12. coll. ed. Redep. pag. 123. not. 27.

[4]) Ed. M. II. „quod.“

[5]) Deest „esse“ in edd. M.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 124. not. 4.

[7]) Exstant verba: „Verumtamen —, per quem — vel creatura diceretur“ in Apolog. Pamphili. Cfr. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Append. pag. 27. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 340.

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 124. not. 7.

[9]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quo de vita.“ R.

[10]) Gen. I, 2.

ptum est in principio facturae mundi, puto quod non sit alius quam Spiritus sanctus, secundum quod ego intelligere possum, sicut et, cum ipsa loca exponeremus,[1]) ostendimus, non tamen secundum historiam, sed secundum intelligentiam spiritualem.

4. Quidam sane ex[2]) praecessoribus nostris in novo Testamento observarunt, quod sicubi Spiritus nominatur sine adjectione ea, quae assignet qualis sit spiritus, de sancto Spiritu debet[3]) intelligi, ut puta: „Fructus[4]) autem spiritus est caritas, gaudium, et pax," etc. Item et ibi: „Cum[5]) coeperitis Spiritu, nunc carne perficimini." Nos vero etiam in veteri Testamento putamus distinctionem istam posse servari, sicut cum dicit: „Qui[6]) dat Spiritum populo, qui est super terram, et Spiritum his, qui calcant eam." Sine dubio enim omnis, qui calcat terram, id est terrena et corporalia, particeps et Spiritus[7]) sancti a Deo eum accipiens. Dicebat[8]) autem et

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „exponerem." R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ex praedecessoribus — observant" R. — Cfr. ed. Redep. pag. 124. not. 18. [3]) Edd. M. „deberet."

[4]) Gal. V, 22. [5]) Gal. III, 3.

[6]) Jesai. XLII, 5.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) desunt verba: „Spiritus sancti." R.

[8]) Graece haec profert Justinianus ad calcem epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 528. Hieronymo autem stomachum ita movit haec Origenis interpretatio, ut impiam illam et detestandam appellet lib. III. in Jesaiam, et epist. 41., alias 65. ad Pammachium et Oceanum. Sed vide quo pacto excusetur Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 26. R. — Verba graeca, ex epist. Justinian. depromta, sunt haecce: *Ἔλεγε δὲ ὁ Ἑβραῖος τὰ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ δύο Σεραφὶμ ἑξαπτέρυγα, κεκραγότα ἕτερον πρὸς ἕτερον, καὶ λέγοντα·* „*ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ·*" (Jesai. VI, 3.) *τὸν μονογενῆ εἶναι τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἡμεῖς οἰόμεθα, ὅτι καὶ ἐν τῇ*

Hebraeus magister, quod duo illa Seraphim, quae in Esaia senis alis describuntur clamantia adinvicem, et dicentia: „Sanctus,[1]) sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth:" de unigenito Filio Dei, et[2]) Spiritu sancto essent intelligenda. Nos vero putamus etiam illud, quod in cantico Abacuc dictum est: „In[3]) medio" vel „duorum animalium," vel „duarum vitarum cognosceris:" de Christo et de Spiritu sancto sentiri debere. Omnis enim scientia[4]) de Patre revelante Filio in Spiritu sancto cognoscitur, ut[5]) ambo haec, quae secundum prophetam vel animantia, vel vitae dicuntur, causa scientiae[6]) Dei Patris exsistant. Sicut enim de Filio dicitur, quia[7]) „nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare:" haec eadem etiam de Spiritu sancto dicit apostolus, cum ait: „Nobis[8]) autem revelavit Deus per Spiritum suum:[9]) Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta Dei." Sed et

---

ᾠδῇ Ἀμβακούμ· „ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ·" (Habac. III, 2.) περὶ Χριστοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. (Cfr. ed. Redep. pag. 5. seq. num. 7. coll. pag. 5. not. 17. et pag. 6. not. 2. 3.) Cui quidem fragmento illud adjungere liceat, quod sexto loco in ed. Redep. pag. 5. nobis propositum est, et quod apud ipsum Justinian. cum praecedenti arctissime conjunctum legitur, verbis solummodo insertis: *καὶ μετά τινα.* Verba graeca, in ed. Ruaei frustra desiderata, sunt haecce: *Ὅτι μὲν οὖν πᾶν, ὅ, τί ποτε παρὰ τὸν πατέρα καὶ θεὸν τῶν ὅλων γεννητόν ἐστιν, ἐκ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας πειθόμεθα.*

1) Jesai. VI, 3. 2) Edd. M. „et de Spiritu" etc.

3) Habac. III, 2. — Cfr. ed. Redep. pag. 125. not. 14.

4) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sapientia." R.

5) Libri editi (v. c. ed. M. II.) „ut ambo, quae secundum hoc vel animantia" etc. R. — Ed. M. I. perperam: „ut ambo hoc quae secundum vel animantia" etc.

6) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Libri editi: „sapientiae." R.

7) Ed. M. II. „quod." — Luc. X, 22.

8) I Cor. II, 10.

9) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „sanctum." R

rursus in evangelio de divinis ac profundioribus doctrinis [1]) commemorans Salvator, quas [2]) nondum capere poterant discipuli sui, ita ait ad [3]) apostolos: „Adhuc multa habeo, quae vobis dicam, [4]) sed [5]) non potestis illa modo capere: cum autem venerit consolator Spiritus sanctus, ille vos docebit omnia, et commonebit omnia, quae dixi vobis.“ Et ita sentiendum est, quod sicut Filius, [6]) qui solus cognoscit Patrem, revelat cui vult: ita Spiritus [7]) sanctus, qui solus scrutatur etiam alta Dei, revelat Deum, [8]) cui vult. „Spiritus [9]) enim ubi vult spirat.“ Neque enim (62) putandum est, quod etiam Spiritus Filio revelante cognoscit. Si [10]) enim revelante Filio cognoscit Patrem Spiritus sanctus, ergo ex ignorantia ad scientiam venit: quod utique et impium pariter et stultum est, Spiritum sanctum confiteri, et ignorantiam ei adscribere. Non enim cum aliud aliquid esset antequam Spiritus sanctus, per profectum venit in hoc ut esset Spiritus sanctus; ut quis audeat dicere, quia tunc quidem, cum nondum esset Spi-

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „discipulis.“ R.

[2]) Edd. M. „quae.“

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „ad discipulos: Adhuc“ etc. R. — Cfr. ev. Joann. XVI, 12. 13. coll. XIV, 26.

[4]) Edd. M. „edicam.“

[5]) Libri editi (v. c. edd. M.) „sed non potestis portare modo. Cum autem venerit paraclitus, id est consolator Spiritus sanctus, — , quae dixi vobis. Et ita sciendum est“ etc. Sed omnes Codd. Mss. ut in nostro textu. R.

[6]) Cfr. Luc. X, 22. [7]) Cfr. I Cor. II, 10.

[8]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in omnibus Mss. „Deum.“ R.

[9]) Ev. Joann. III, 8.

[10]) Exstant verba: „Si —, nisi quia et ipse semper erat Spiritus sanctus,“ in Apolog. Pamphili. Cfr. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Appendic. pag. 27. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 340. atque ed. Redep. pag. 126. not. 5.

ritus[1]) sanctus, ignorabat Patrem, postea vero quam recepit scientiam,[2]) Spiritus sanctus effectus est: quod si esset, nunquam utique in unitate Trinitatis, id est, Dei Patris inconvertibilis, et Filii ejus, etiam ipse Spiritus sanctus haberetur, nisi quia et ipse semper erat Spiritus sanctus. Hoc sane quod dicimus, vel[3]) „semper,“ vel „erat,“ vel si quod[4]) aliud tale temporalis significationis nomen adsciscimus,[5]) simpliciter et cum venia accipiendum est: quoniam[6]) nominum quidem horum significationes temporales sunt, ea autem, de quibus loquimur, tractatu[7]) quidem sermonis temporaliter nominantur, natura autem sui omnem intelligentiam sensus temporalis excedunt.

5. Rectum[8]) tamen videtur inquirere quid causae sit, quod qui regeneratur per Deum in salutem, opus habet et Patre, et Filio, et Spiritu sancto, non[9]) percepturus salutem, nisi sit integra Trinitas; nec possibile sit participem fieri Patris vel Filii sine Spiritu sancto. De quibus discutientes sine dubio necessarium erit, ut ope-

---

[1]) Desideratur in antea editis (v. c. edd. M.), sed non in Mss. „Spiritus.“ R.

[2]) Edd. M. „scientiam, etiam Spiritus“ etc.

[3]) Edd. M. „vel semper erat, vel si“ etc.

[4]) Ed. M. I. „quid.“

[5]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „adducimus.“ R.

[6]) Edd. M. „quomodo.“

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „tractu.“ R.

[8]) Exstant, si non verba singula, sed sententias spectaveris, verba: „Rectum tamen —: quae participatio — tam justos quam peccatores,“ in Apolog. Pamphili. Cfr. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Append. pag. 27. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 341—343.

[9]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed exstant in omnibus Mss. verba: „non percepturus salutem, nisi — Trinitas, nec possibile — Patris vel Filii sine Spiritu sancto.“ R. — Cfr. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 311. not. 2.

rationem specialem Spiritus sancti, et specialem[1]) Patris ac Filii describamus. Arbitror[2]) ergo operationem quidem esse[3]) Patris et Filii tam in sanctis, quam in peccatoribus, in hominibus rationalibus et in mutis animalibus; sed et in his, quae sine anima sunt, et in omnibus omnino, quae sunt: operationem vero Spiritus sancti nequaquam prorsus incidere vel in ea, quae sine anima sunt, vel in ea, quae animantia quidem, sed muta sunt;[4])

---

[1]) Ed. M. I. „spiritualem."

[2]) Graece haec verba exhibet Justinian. Imperator ad calcem epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 524.; ea autem utpote quae catholicae de Trinitate fidei adversari videbantur, resecavit interpres Rufinus, aut saltem quibusdam additis, et quibusdam detractis emollivit, et ad catholicum sensum revocavit. Ne quis vero suspecta habeat graeca ista, quae profert Justinianus, operae pretium est audire Hieronymum, qui ep. 94. ad Avitum id etiam crimini vertit Origeni, quod dixerit: „Filium quoque minorem Patre, eo quod secundus ab illo sit, et Spiritum sanctum inferiorem Filio in sanctis quibusque versari: atque hoc ordine majorem Patris fortitudinem esse, quam Filii et Spiritus sancti; et rursum majorem Filii fortitudinem esse quam Spiritus sancti: et consequenter ipsius sancti Spiritus majorem esse virtutem ceteris, quae sancta dicuntur. Vide Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 27. et 28. Sunt autem Graeca haecce: *Ὅτι ὁ μὲν θεὸς καὶ πατὴρ συνέχων τὰ πάντα φθάνει εἰς ἕκαστον τῶν ὄντων, μεταδιδοὺς ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ ἰδίου τὸ εἶναι· ὢν γάρ ἐστιν· ἐλάττων δὲ παρὰ* (ed. Ruaei: *πρὸς*) *τὸν πατέρα ὁ υἱὸς φθάνων ἐπὶ μόνα τὰ λογικά· δεύτερος γάρ ἐστι τοῦ πατρός· ἔτι δὲ ἧττον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ μόνους τοὺς ἁγίους διϊκνούμενον· ὥστε κατὰ τοῦτο μείζων ἡ δύναμις τοῦ πατρὸς παρὰ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· πλείων δὲ ἡ τοῦ υἱοῦ παρὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ πάλιν διαφέρουσα μᾶλλον τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ δύναμις παρὰ τὰ ἄλλα ἅγια.* R. — Cfr. ed. Redep. pag. 6. not. 8. 9. pag. 127. not. 4. 22. 23. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 341. not. 5.

[3]) Deest „esse" in edd. M.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sunt: vel in illis quidem" etc. R.

sed ne in illis quidem inveniri, qui rationabiles quidem sunt, sed in malitia positi, nec omnino ad meliora conversi. In illis solis arbitror esse opus Spiritus sancti, qui jam se ad meliora convertunt, et per vias Christi Jesu incedunt, id est, qui sunt in bonis actibus, et in Deo permanent.

6. Quia [1]) autem operatio Patris et Filii et in sanctis, et in [2]) peccatoribus sit, manifestatur ex eo, quod omnes, qui rationabiles sunt, verbi, id est rationis participes sunt, et per hoc velut quaedam semina insita sibi gerunt [3]) sapientiae et justitiae, quod est Christus. Ex eo autem, qui vere est, qui dixit per Mosen: „Ego [4]) sum qui sum:" omnia quaecunque sunt participant: quae participatio Dei patris pervenit in omnes tam justos, quam peccatores, et rationabiles atque irrationabiles, et in omnia omnino quae sunt. Ostendit sane et apostolus Paulus, quod omnes habeant participium [5]) Christi, dicens: „Ne [6]) dixeris in corde tuo: quis adscendet [7]) in coelum? id est, Christum deducere: aut quis descendet [8]) in abyssum? id est, Christum a mortuis revocare. Sed quid dicit Scriptura? Prope [9]) est verbum in ore tuo, et in corde tuo." Ex quo in corde [10]) omnium significat esse Christum secundum id, quod verbum vel ratio est, cujus participatione rationabiles sunt. Sed et illud, quod in evangelio

---

[1]) Sic omnes Codd. Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Quia quae operatio — sit, manifestatur ex eo, quod rationabiles omnes, qui sunt, verbi Dei, id est rationis" etc. R.

[2]) Deest „in" in ed. Redep.

[3]) Edd. M. „genuit."   [4]) Exod. III, 14.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 128. not. 4.

[6]) Rom. X, 6—8. coll. Deut. XXX, 11—14.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c in edd. M.) „adscendit." R.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „descendit." R

[9]) Cfr. Deut. XXX, 14.

[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 128. not. 9.

dictum est: „Nisi [1]) venissem, et locutus fuissem iis, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent pro [2]) peccato suo:“ his, [3]) qui rationem norunt usque ad quod tempus peccatum homo non habeat, et ex qua aetate obnoxius peccato sit, manifestum est et patet, quomodo ex participatione verbi vel rationis homines peccatum habere dicuntur: videlicet ex quo intellectus atque scientiae capaces [4]) effecti, cum jam iis boni vel mali discretionem ratio intrinsecus inserta suggesserit; et cum scire jam coeperint, [5]) quid sit malum, si (63) faciunt illud, peccato efficiuntur obnoxii. Et hoc est, quod dicit, quia „excusationem [6]) non [7]) habent homines pro peccato suo,“ ex quo iis divinus sermo vel ratio ostendere coeperit in corde discretionem boni et mali, ut per hanc debeant refugere et cavere quod malum est; quia „scienti [8]) bonum, et non facienti, peccatum est illi.“ Item quod omnes homines non sunt extra communionem Dei, hoc modo evangelium docet, dicente Salvatore: „Regnum [9]) Dei cum observatione non venit: neque dicent: ecce hic, aut ibi: sed regnum Dei intra vos est.“ Sed et illud videndum est, ne forte idem significet, quod in Genesi scriptum est, cum ait: „Et [10]) insufflavit in faciem ejus inspirationem [11]) vitae, et factus est homo in

---

[1]) Ev. Joann. XV, 22.

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „de peccato“ etc. R.

[3]) Ed. M. I. perperam: „hi.“

[4]) Sic omnes Mss. Alias „capacibus effectis jam iis“ etc. R. — Edd. M. „capaces effecti, jam iis“ etc.

[5]) Ed. M. I. perperam: „coeperit.“

[6]) Ev. Joann. XV, 22.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „non habent de peccato suo, ex quo — coepit in corde — mali, et per hanc“ etc. R. [8]) Jacob. IV, 17.

[9]) Cfr. Luc. XVII, 20. 21. [10]) Gen. II. 7.

[11]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „spiraculum vi-

animam vivam.“ Quod si generaliter in omnes homines datum esse intelligitur, omnes homines habent participium Dei.

7. Si vero hoc de Spiritu Dei dictum intelligendum est, quoniam[1]) et Adam[2]) prophetasse de nonnullis invenitur: ergo jam non generaliter, sed sanctis quibusque datum accipi potest. Denique etiam diluvii tempore, cum omnis caro corrupisset viam[3]) Dei, tanquam de indignis et peccatoribus scriptum est dixisse Deum: „Non[4]) permanebit Spiritus meus in hominibus istis in aeternum, propter[5]) quod caro sunt.“ In quo manifeste ostenditur, quod ab indignis quibusque aufertur Spiritus Dei. In Psalmis[6]) quoque scribitur: „Auferes[7]) Spiritum eorum, et deficient, et in[8]) terram suam revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem

---

tae, et factus est homo in animam viventem. Quod si generaliter est in omnes homines, habent participium Dei.“ R.

[1]) Sic Mss. Alias vero (v. c. in edd. M.) „quomodo et Adam“ etc. R.

[2]) Adamum prophetasse tradit idem Origenes Hom. II. in Canticum. Clemens Alexandrin. Stromat. I. pag. 235. *Παρὰ Ἑβραίοις δὲ οἱ προφῆται δυνάμει θεοῦ καὶ ἐπιπνοίᾳ· πρὸ μὲν τοῦ νόμου Ἀδὰμ ἐπί τε τῆς γυναικὸς, ἐπί τε τῆς ζώων ὀνομασίας προθεσπίσας.* Adamum quoque haud obscure prophetam appellat Justin. martyr. Apolog. I. pag. 73. Item Pseudo-Clemens lib. I. Recognit. num. 47. Petrum inducit affirmantem „quod certum sit Adamum prophetam fuisse.“ His adde Epiphanium Tom. I. pag. 6. *προφήτης γὰρ ἦν*, et Suidam in voce *Ἀδάμ*, ubi praeter omnium disciplinarum inventionem prophetias etiam illi tribuit. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 129. not. 3.

[3]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „viam suam, jam de illis tanquam“ etc. R.

[4]) Gen. VI, 3. [5]) Edd. M. „propterea quod.“

[6]) Sic Mss. omnes. Alias (v. c. in edd. M.) „Psalmo.“ R. [7]) Psalm. CIV, 29. 30. (CIII.)

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „in pulverem suum revertentur.“ R.

terrae:“ quod [1]) manifeste de Spiritu sancto designatur, qui ablatis atque exstinctis peccatoribus et indignis, ipse sibi novum populum creet, et renovet faciem terrae, cum per gratiam Spiritus deponentes veterem hominem cum actibus suis, in novitate vitae coeperint ambulare. Et ideo de eo competenter dicitur, quia [2]) non in omnibus, neque in [3]) his, qui caro sunt, sed in his quorum terra renovata fuerit, Spiritus sanctus habitabit. Denique idcirco per impositionem manuum apostolorum post baptismum gratia [4]) et revelatio sancti Spiritus tradebatur. Sed et Salvator noster post resurrectionem, cum vetera jam transissent, et facta fuissent omnia nova, novus ipse homo et primogenitus ex mortuis, renovatis [5]) quoque per fidem suae resurrectionis apostolis [6]) ait: „Accipite [7]) Spiritum sanctum.“ Hoc est nimirum, quod et ipse Salvator Dominus in Evangelio designabat, cum [8]) vinum novum in utres mitti posse veteres denegabat, sed jubebat utres fieri novos, id est homines in novitate vitae ambulare, ut [9]) vinum novum, id est Spiritus sancti gratiae susciperent novitatem. Hoc ergo pacto operatio virtutis Dei Patris et Filii indiscrete super omnem proten-

---

[1]) Ed. M. I. „Quod si manifeste,“ ed. M. II. „Quod et manifeste.“

[2]) Ed. M. II. „quod.“

[3]) Edd. M. „in his, quae caro sunt, sed quorum terra“ etc.

[4]) Ed. M. I. perperam: „gratiam et revelationem“ etc.

[5]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) male: „renovatur.“ R. [6]) Ed. M. I. perperam: „apostolus.“

[7]) Ev. Joann. XX, 22.

[8]) Ita hunc locum restituunt omnes Codd. Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) legitur: „cum novum vinum in utres novos mitti posse, et in veteres denegabat, sed videbat utres fieri“ etc. R. — Cfr. Matth. IX, 16. 17.

[9]) Ed. M. I. „et.“

ditur [1]) creaturam: Spiritus [2]) sancti vero participationem a sanctis tantummodo haberi invenimus. Propter quod dicitur: „Nemo [3]) potest dicere Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto.“ Et vix aliquando ipsi apostoli [4]) digni habentur audire: „Accipietis [5]) virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos.“ Propter quod et consequens puto, quia qui peccaverit quidem in Filium hominis, venia dignus est; pro eo quod is, qui verbi Dei, vel [6]) rationis est particeps, si desinat rationabiliter vivere, videtur in ignorantiam vel [7]) stultitiam decidisse, et propter hoc veniam promereri: qui autem dignus jam habitus est sancti Spiritus participatione, et retro fuerit conversus, hic re ipsa et opere blasphemasse dicitur in Spiritum sanctum. Ne [8]) quis sane existimet nos, ex eo quod diximus Spiritum sanctum solis sanctis praestari, Patris vero et Filii beneficia, vel inoperationes, pervenire ad bonos et malos, justos et injustos, praetulisse per hoc Patri et Filio Spiritum sanctum, vel majorem ejus per hoc asserere dignitatem: quod utique valde inconsequens est. Proprietatem namque gratiae ejus operisque descripsimus. Porro autem nihil in Trinitate majus minusve dicendum est, quum unius divinitatis fons verbo ac ratione sua teneat universa, Spiritu vero oris sui, quae digna sunt sanctificatione, sanctificet, sicut in Psalmo scriptum est:

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „pertenditur.“ R.

[2]) Exstant verba; „Spiritus sancti —, hic re ipsa — dicitur in Spiritum sanctum,“ in Apolog. Pamphili. Cfr. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Appendic. pag. 28. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 344.

[3]) I Cor. XII, 3.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) male: „angeli.“ R.

[5]) Act. I, 8. — Ed. M. I. perperam: „Accipiens“ etc.

[6]) Deest „vel“ in edd. M.

[7]) Edd. M. „et.“

[8]) Edd. M. „Sane ne quis existimet nos ex eo“ etc.

„Verbo [1]) Domini coeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum." Est etiam quaedam inoperatio Dei patris praecipua praeter illam, qua [2]) omnibus ut essent naturaliter praestitit. Est et Domini Jesu Christi praecipuum quoddam ministerium in eos, quibus naturaliter ut rationabiles sint confert, per quod ad haec, quae sunt, praestatur iis ut bene sint. Est et alia quoque etiam Spiritus sancti gratia, quae dignis praestatur, ministrata quidem per Christum, inoperata autem a Patre secundum meritum eorum, qui capaces ejus [3]) efficiuntur. Quod manifestissime indicat apostolus Paulus, unam eandemque virtutem Trinitatis exponens in eo, dum [4]) dicit: „Divisiones [5]) sunt donorum, [6]) (64) idem autem Spiritus: et divisiones sunt ministeriorum, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus secundum id quod expedit." Ex quo manifestissime designatur, quod nulla est in Trinitate discretio, sed [7]) hoc, quod donum Spiritus dicitur, manifestatur per Filium, et inoperatur per Deum patrem. „Omnia [8]) autem operatur unus atque idem Spiritus, dividens [9]) unicuique prout vult."

8. His igitur de unitate Patris, et Filii, et Spiritus sancti protestatis, redeamus nunc ad eum ordinem, quem disserere coeperamus. Deus pater omnibus praestat ut

---

[1]) Psalm. XXXIII, 6. (XXXII.)

[2]) Edd. M. „quam." [3]) Deest „ejus" in edd. M.

[4]) Edd. M. „cum." [5]) I Cor. XII, 4—7.

[6]) Post voc. „donorum," libri editi (v. c. edd. M.) addunt: „vel donationum:" quod in Mss. non reperitur. R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „sed hoc quod donum Spiritus Dei ministratur per Filium," etc. R.

[8]) I Cor. XII, 11.

[9]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „dividens singulis prout" etc.

sint: participatio vero Christi secundum id, quod verbum vel ratio est, facit ea esse rationabilia. Ex quo consequens est, ea vel laude digna esse, vel culpa, quia virtutis et malitiae sunt capacia. Propter hoc consequenter adest etiam gratia Spiritus sancti, ut ea, quae substantialiter sancta non sunt, participatione ipsius sancta efficiantur. Cum [1]) ergo primo ut sint, habeant ex Deo patre, secundo ut rationabilia sint, habeant ex verbo, tertio ut sint sancta, habeant ex Spiritu sancto: rursum Christi secundum hoc, quod justitia Dei est, capacia efficiuntur ea, quae jam sanctificata ante fuerint per Spiritum sanctum; et qui in hunc gradum proficere meruerint per sanctificationem Spiritus sancti, consequentur nihilominus donum sapientiae [2]) secundum virtutem et inoperationem Spiritus Dei. Et hoc puto Paulum dicere, cum ait [3]) quibusdam dari sermonem sapientiae, aliis [4]) sermonem scientiae secundum eundem Spiritum. Et designans unamquamque discretionem donorum, refert omnia ad universitatis fontem, et dicit: „Divisiones [5]) sunt inoperationum, sed unus Deus, qui operatur omnia in omnibus." Unde et inoperatio Patris, quae esse [6]) praestat omnibus, clarior ac magnificentior invenitur, cum unusquisque per participationem Christi secundum id, quod sapientia est, et secundum id, quod scientia est, et sanctificatio est, proficit et in altiores [7]) profectuum gradus venit: et per hoc, quod participatione sancti Spiritus factus est quis purior atque sincerior, effectus dignus [8]) recipit sapien-

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 131. not. 18.

[2]) Ed. M. I. „sapere."   [3]) I Cor. XII, 8.

[4]) Edd. M. „alii."   [5]) I Cor. XII, 6.

[6]) In antea editis (v. c. edd. M.) deest „esse," quod exstat in Mss. R.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 131. not. 38.

[8]) Ed. M. II. „dignos."

tiae ac scientiae gratiam, ut depulsis omnibus, expurgatisque pollutionis atque ignorantiae maculis, tantum profectum sinceritatis ac puritatis [1]) accipiat, ut hoc, quod accepit a Deo ut esset, tale sit quale Deo dignum est, eo qui ut esset pure [2]) utique praestitit ac perfecte: ut tam dignum sit id, quod est, quam est ille, qui id esse fecit. Ita [3]) namque et virtutem semper [4]) esse, atque in aeternum manere percipiet a Deo is, qui talis est, qualem eum esse voluit ille, qui fecit. Quod ut accidat, et ut indesinenter atque inseparabiliter adsint ei, qui est, ea quae ab ipso facta sunt, sapientiae id opus est instruere atque erudire ea, et ad perfectionem perducere ex Spiritus sancti confirmatione, atque indesinenti sanctificatione, per quam solum Deum capere possunt. Ita ergo indesinenti [5]) erga nos opere [6]) Patris, et Filii, et Spiritus sancti per singulos quosque profectuum gradus instaurato, [7]) vix [8]) si forte aliquando intueri possumus sanctam ac beatam vitam; in qua cum post agones multos in eam perveniri potuerit, ita perdurare debemus, ut nulla unquam [9]) nos boni illius satietas capiat: sed quanto magis

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „pietatis." R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „pure praestiterit," omisso voc. „utique." R.

[3]) Libri editi (v. c. edd. M.) „Ita namque et virtutem semper atque in aeternum manere perciperet a Deo, qui talis est, qualem esse voluit ille, qui fecit. Quod ut accidat, atque indesinenter, atque inseparabiliter adsint, et qui est, et ea, quae ab ipso facta sunt, sapere id opus est instruere, atque erudire ea, et ad" etc. At Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) Cfr. ed. Redep. ed. 132. not. 10.

[5]) Ed. M. l. „indesinentiam."

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „opera." R.

[7]) Libri editi (v. c. edd. M.) post „instaurato" addunt: „corde:" quod abest ab omnibus Mss. R.

[8]) Edd. M. „vix forte."

[9]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „utique." R.

de illa beatitudine percipimus, tanto magis in nobis vel[1]) dilatetur ejus desiderium, vel augeatur, dum semper ardentius et capacius Patrem, et Filium, ac Spiritum sanctum vel capimus, vel tenemus. Si autem aliquando satietas capit[2]) aliquem ex his, qui in summo perfectoque constiterint gradu, non arbitror quod ad subitum quis evacuetur, ac decidat; sed paulatim et per partes defluere eum necesse est: ita ut fieri possit interdum, ut si brevis aliquis lapsus acciderit, et cito resipiscat, atque in se revertatur, non penitus ruere, sed revocare pedem, et redire ad statum suum, et rursum statuere possit[3]) id, quod per negligentiam fuerat lapsum.

CAPUT QUARTUM.

De diminutione vel lapsu.[4])

1. Ut autem istam diminutionem, vel lapsum eorum, qui se negligentius egerint[5]) ostendamus, etiam similitudine alicujus exempli uti non videtur absurdum.

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.) „vel dilatentur ejus desideria, vel augeantur, dum semper ardentius patrem, et (ed. M. l. *vel*) filium“ etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Sic Mss. Alias: „ceperit.“ Quod autem hoc loco ait Origenes, posse fieri, ut qui ad summum perfectumque beatitudinis gradum pervenerit, inde paulatim decidat, ac ruat, id quidem sequitur ex ejus circa arbitrii libertatem et in omni statu perseverantem bene vel male agendi facultatem placitis, sed catholicae fidei repugnat. Vide Origenianor. lib. II. quaest. XI. num. 1. R. — Edd. M. „cepit.“ [3]) Edd. M. „posse.“

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 133. not. *)

[5]) Edd. M. „egerunt ostendamus: et similitudine“ etc.

Igitur si sit aliquis, qui peritia vel arte, verbi gratia, geometriae, vel medicinae paulatim fuerit imbutus, usquequo venerit ad perfectum, multo scilicet tempore institutionibus atque exercitiis semet ipsum informans, ut ad integrum supra dictae artis assumeret disciplinam: huic nunquam profecto accidere poterit, ut cum peritus dormierit, evigilet imperitus. Non [1]) enim ea, quae per laesionem aliquam, vel debilitatem accidunt, in medium adducere aut commemorare nunc [2]) convenit: neque enim similitudini propositae exemploque conveniunt. Secundum ergo id, quod proposuimus, geometres ille, vel medicus, donec exercet [3]) se in meditationibus artis suae, et rationabilibus institutis, permanet apud (65) eum etiam scientia disciplinae. Si vero dissimulet ab exercitiis, et negligat ab industria, paulatim primo per negligentiam pauca excidunt, tum deinde etium plura, et ita per multum tempus [4]) abeunt omnia in oblivionem, atque universa ex memoria penitus abolentur. Potest sane fieri, ut cum decidere ab initio coeperit, [5]) et parva adhuc corrumpi negligentia, si resuscitetur, et citius in semet ipsum revertatur, reparet [6]) ea, quae adhuc nuper amissa sunt, et recolat [7]) ea, quae ab eo fuerant tenui adhuc [8]) abolitione sublata. Transferamus nunc haec [9]) ad eos, qui se Dei scientiae ac sapientiae dediderunt, [10]) cujus eruditio

---

[1]) Edd. M. „Nec enim" etc.

[2]) Edd. M. „nos." [3]) Ed. M. I. „exerceret."

[4]) Deest in libris editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss, „tempus." R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „coepit" R.

[6]) Ita Mss. Alias: „repetat." R. — Ed. M. I. „reperit," ed. M. II. „reperiat."

[7]) Ed. M. I. „recolit."

[8]) Deest „adhuc" in edd. M.

[9]) Edd. M. „hoc."

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „dederunt, cu-

atque industria incomparabilibus omnes reliquas disciplinas supereminet modis, et [1]) secundum propositae similitudinis formam, vel quae sit assumtio scientiae, vel quae sit ejus abolitio contemplemur: maxime cum audiamus ab apostolo, quod [2]) de perfectis dicitur, quod facie ad faciem gloriam [3]) Domini ex mysteriorum revelationibus speculabuntur.

2. Verum nos volentes divina in nos beneficia demonstrare, quae nobis per [4]) Patrem et Filium et Spiritum sanctum praebentur, quae Trinitas totius est sanctitatis fons, excessu quodam [5]) usi haec diximus, et sermonem de anima, qui inciderat, strictim licet contingendum putavimus, vicinum utpote [6]) locum de natura rationabili disserentes. Opportunius tamen in loco [7]) proprio de omni rationabili natura, quae in tria genera speciesque distinguitur, [8]) Deo nobis per Jesum Christum et sanctum Spiritum concedente, disputabimus.

---

jus conditio atque industria incomparabilibus omnino reliquas" etc. R.

[1]) Deest „et" in edd. M.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „cum de" etc. R. — Cfr. II Cor. III, 18. coll. I Cor. XIII, 12.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „gloriam domini ab interioribus revelationibus" etc. R.

[4]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Alias: „ad patrem." R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quodam etiam hoc dicimus." R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ut puta." R.

[7]) Cfr. lib. II. περὶ ἀρχῶν pag. (ed. Ruaei) 97. seq.

[8]) Edd. M. „distinguuntur."

CAPUT QUINTUM.

De rationabilibus [1]) naturis.

1. Post eam dissertionem, quam de Patre, et Filio, et Spiritu sancto, quantum valuimus, breviter digessimus, consequens est etiam de naturis rationabilibus, ac de speciebus earum et ordinibus, vel officiis tam sanctarum, quam etiam malignarum virtutum, sed et de his, qui inter has bonas et malas medii quidam [2]) sunt, [3]) et [4]) adhuc in agone atque in certamine positi, pauca disserere. Quamplurima namque in sanctis Scripturis invenimus [5]) ordinum quorundam atque officiorum tam sanctorum, quam etiam contrariorum nomina: quae [6]) prius proponentes, [7]) tum deinde quid sibi velit horum significatio, pro [8]) viribus nostris discutere pertentabimus. Sunt quidam sancti angeli Dei, quos Paulus [9]) ministeriales spiritus appellat ad ministerium destinatos propter eos, qui haereditatem capiunt in salutem. Apud ipsum quoque sanctum Paulum invenimus, nescio unde sumentem, cognominantem tamen quasdam sedes, et dominationes, et principatus, et potestates, et post enumerationem horum, velut alia ad-

---

[1]) Caute admodum legendum est hoc quintum caput, nec non sequens sextum, quippe ubi nihil fere est, quod a catholicae fidei norma non recedat; nec excusationis locum ullum haberet Origenes, si haec non „cum magno metu et cautela," ut mox dicturus est, discutiens magis et pertractans „quam pro certo ac definito« statuisset. R.

[2]) Ed. M. I. „quidem." [3]) Edd. M. „sint."

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et ut hic in agone" etc. R. [5]) Edd. M. »inveniemus."

[6]) In editis libris (v. c. edd. M.) deest: „quae." R.

[7]) Edd. M. „proponentes. Tum deinde" etc. R.

[8]) Genebrard. „pro virilibus nostris."

[9]) Cfr. Hebr. I, 14 coll. ed. Redep pag. 134. not. 32.

huc quaedam rationabilia officia atque ordines esse sentiens praeter eos, quos supra dixerat,[1]) ait de Salvatore: „Qui[2]) est super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.“ Ex quo videlicet ostendit esse quaedam praeter haec,[3]) quae commemoravit, quae nominentur quidem in hoc saeculo, non tamen ab ipso enumerata nunc[4]) fuerint, forte nec ab alio aliquo intellecta: esse vero alia, quae in hoc saeculo quidem non nominentur, in[5]) futuro tamen nominabuntur.

2. Tunc deinde sciendum est, quia[6]) omne quod rationabile est, et[7]) rationis terminos statutaque declinat, sine dubio per praevaricationum recti justique efficitur in peccato. Est ergo omnis creatura rationabilis laudis et culpae capax; laudis, si secundum rationem, quam in se habet, ad meliora proficiat; culpae, si rationem recti, tenoremque declinet; propter quod recte etiam poenis et suppliciis subjacet. Quod etiam de ipso diabolo et his, qui cum ipso sunt, et dicuntur ejus angeli, sentiendum[8]) est. Exponendae tamen sunt etiam appellationes eorum, ut sciamus quae sint ista, de quibus sermo nobis movendus est. Diaboli igitur nomen, et Satanae, et maligni in multis Scripturae locis designatur, qui et inimicus Dei esse describitur. Nec non et quidam angeli diaboli no-

---

[1]) Ed. M. II. „dixerit.“

[2]) Ephes. I, 21.

[3]) Ed. M. I. perperam: „hoc.“

[4]) Deest „nunc“ in edd. M.

[5]) Desunt in libris editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „in futuro.“ R. — Cfr. Ephes. I, 21.

[6]) Ed. M. II. „quod.“

[7]) Edd. M. perperam: „et ratio in terminos“ etc.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »sciendum est.“ R.

minantur, sed et princeps [1]) mundi hujus, qui utrum ipse sit diabolus, an alius quis, nondum manifeste declaratum est. Principes quoque hujus mundi quidam [2]) dicuntur sapientiam quandam habentes, quae destruetur: sed [3]) utrum ipsi sint isti principes, qui et illi sunt principatus, adversus quos nobis est colluctatio, an alii sint, non facile mihi ab aliquo pronuntiandum videtur. Post principatus autem etiam [4]) potestates quaedam nominantur, adversus quas colluctatio nobis est, et agon geritur: sed [5]) et adversus principes mundi hujus, [6]) et rectores tenebrarum harum. [7]) Quaedam etiam spiritualia malitiae in coelestibus ab ipso Paulo nominantur. Quid autem dicendum est etiam de [8]) spiritualibus malignis et daemonibus [9]) immundis, qui in Evangeliis nominantur? Tum (66) deinde appellantur etiam [10]) quaedam simili nomine coelestia, sed quae dicuntur genu flectere, vel esse flexura in nomine Jesu, sed et terrestria et inferna, quae per ordinem Paulus [11]) enumerat. [12]) In eo sane loco, in quo

[1]) Sic recte Mss. Male vero libri editi (v. c. edd. M.) „principes." R.

[2]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) legitur: „quidem." R.

[3]) Sic Mss. Libri antea editi (v. c. edd. M.) „sed utrum isti sunt principes illi, qui sunt principatus —, an alii sunt." R. — Cfr. Ephes. VI, 12.

[4]) Edd. M. „et." — Cfr. Ephes. VI, 12.

[5]) Ed. M. I. „sed adversus" etc., ed. M. II. „scilicet adversus" etc.

[6]) Deest „hujus" in edd. M. — Cfr. Ephes. VI, 12.

[7]) Ed. M. I. „harum, quaedam spiritualia" etc., ed. M. II. „harum: quae etiam spiritualia" etc. — Cfr. Ephes. VI, 12.

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „de spiritibus malignis." R.

[9]) Edd M. „daemonibus, et immundis, qui" etc.

[10]) Edd. M. „quaedam etiam."

[11]) Cfr. Philipp. II, 10.

[12]) Post „enumerat," continua serie, nec ulla inter-

de rationalibus naturis disseruimus, reticere non convenit nec de nobis quidem hominibus, qui utique rationabile animal esse dicimur; sed ne illud quidem otiose praetereundum est, quod etiam de nobis ipsis hominibus diversi quidam [1]) ordines nominantur, cum dicitur: »Pars [2]) Domini populus ejus Jacob, funiculus haereditatis ejus Israel.“ Pars autem angelorum dicuntur ceterae nationes: quoniam quidem „cum [3]) divideret Excelsus gentes, et dispergeret filios Adam, statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei.“ Et idcirco cum ceteris rationalibus [4]) naturis etiam humanae animae ratio pervidenda est.

3. Igitur tot et tantis ordinum officiorumque nominibus cognominatis, quibus certum est subesse substantias, requirendum [5]) est, utrum conditor et creator omnium Deus quosdam quidem ex his ita fecerit sanctos ac beatos, ut nihil possint recipere omnino contrarium, et quosdam ita fecerit, ut possint tam virtutis quam malitiae effici [6]) capaces; aut si putandum est, quod alios ita fecerit, ut omnino incapaces sint ad virtutem, et [7]) alios malitiam quidem nequaquam posse recipere, solummodo autem posse in beatitudine permanere, alios vero tales, qui possint [8]) utraque recipere. Ut autem etiam [9]) ex ipsis

---

posita virgula (excepta ed. M. II.) in libris editis (v. c. edd. M.) legitur: „in loco sane, in quo — disseremus, reticere non convenit: cum de nobis —, qui — dicimur, pertractabimus. Sed ne illud“ etc. At Mss. ut in nostro textu. R. [1]) Edd. M. „quidem.“

[2]) Deut. XXXII, 9. [3]) Deut. XXXII, 8.

[4]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „irrationalibus.“ R.

[5]) Vide Origenianor. lib. II. quaest. VII. num. 2. de libero arbitrio, et quaest. V. num. 11., ubi expenditur, quid de angelorum libertate statuerit Origenes. R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd M) „esse capaces.“ R.

[7]) Ed. M. I. „et alios ad malitiam“ etc., ed. M. II. „et eos malitiam“ etc. [8]) Ed. M. I. „possunt.“

[9]) Deest „etiam“ in edd. M.

nominibus prima nobis inquisitio moveatur, consideremus si sancti angeli, ex quo sunt, semper sancti fuerunt, et sancti sunt, sanctique erunt, et neque receperunt unquam, neque recipere potuerunt peccati locum. Tum deinde etiam hi, qui sancti principatus appellantur, consideremus si statim ut creati a Deo sunt, principatum exercere coeperunt in aliquos, qui iis essent subjecti, et [1]) illos tales creatos, et ad hoc factos, ut essent subditi et subjecti. Similiter autem et quae appellantur potestates, utrum tales et in hoc ipsum creatae sunt, ut exercerent potestatem; an meritum aliquod istud est et praemium virtutis, per quod ad potestatem istam dignitatemque venerunt. Nec non et hi, qui throni dicuntur, vel sedes, an istam beatitudinis sedem stabilitatemque simul cum substantiae suae prolatione meruerint, ut [2]) ex voluntate sola hoc possideant creatoris; vel quae appellantur dominationes, hoc quod dominantur, non per profectus sui meritum iis fuerit additum, sed conditionis praerogativa donatum sit, et ideo sit ab iis inseparabile quodammodo, ac naturale. Quod utique si ita recipiamus, ut putentur sancti angeli, et sanctae potestates, et beatae sedes, gloriosaeque virtutes, et magnificae dominationes substantialiter potestates istas ac dignitates gloriasque possidere: consequens sine dubio videbitur etiam ea, quae in contrariis officiis nominata sunt, ad hunc modum intelligi debere; ita [3]) ut principatus illi, [4]) adversus quos nobis est

---

[1]) Desunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „et illos tales — factos, ut essent subditi et subjecti.“ R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „an ex voluntate sola haec (ed. M. I. *hoc*) possideant creatoris. Vel — dominationes, hac si quod dominantur, non per facti sui meritum — additum: sed de conditionis“ etc. R.

[3]) Deest „ita“ in edd. M.

[4]) Ed. M. II. „illos.“

colluctatio, illud ipsum obluctans ac resistens omni bono propositum non postmodum recepisse, declinantes a bono per arbitrii libertatem, putentur,[1]) sed cum ipsis simul substantialiter exstitisse; similiter etiam potestates et virtutes, nec esse in iis juniorem[2]) substantia sua posterioremque malitiam. Illi quoque, quos mundi tenebrarum rectores et principes appellavit, hoc quod principantur, et obtinent tenebras, non ex perversitate propositi, sed ex conditionis necessitate dicuntur descendere. Eadem quoque de spiritualibus nequitiae,[3]) et de spiritualibus[4]) malignis, et daemonibus immundis consequentiae ipsius ratio coget intelligi. Quod[5]) si haec ita de malignis contrariisque virtutibus intelligi videtur absurdum, sicut certe absurdum est, ut causa malitiae ipsarum remota ab arbitrii sui proposito, conditori earum necessario adscribatur: quomodo non etiam de bonis sanctisque virtutibus cogimur similia confiteri, id est, quia[6]) non substantiale sit in ipsis bonum: quod utique in solo Christo et in Spiritu sancto evidenter esse ostendimus, sine dubio utique et in Patre. Non enim Trinitatis natura habere aliquid compositionis ostensa est, ut haec ei consequenter videantur accidere. Unde superest, ut[7]) in omni creatura sui operis suorumque motuum fuerit, quod virtutes

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed in Mss. reperitur: „putentur." R.

[2]) Sic recte omnino Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „minorem substantia sua malitiam posteriorem. Illos quoque mundi — appellavit, eo quod principatus, et qui (deest *qui* in ed. M. I.) obtinent" etc. R. — Cfr. Ephes. VI, 12.

[3]) Edd. M. „nequitiis." Cfr. Ephes. VI, 12.

[4]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „spiritibus." R.

[5]) Sic Mss. Libri editi: „Quod si id de malis contrariisque" etc. R. — Edd. M. „Quod similiter ita de malis, contrariisque" etc. [6]) Ed. M. II. „quod."

[7]) Edd. M. „ut omnis creatura sui operis" etc.

istae, quae vel principatum agere in aliis, vel potestatem exercere, vel dominationem videntur,[1]) ex merito, et non per conditionis praerogativam praelatae sint et superpositae his, quibus praeesse, vel in quos potestatem exercere dicuntur.

4. Sed ne de tantis ac tam difficilibus rebus consequentiae solius ratione invitati videamur asserere, atque ex conjecturis tantummodo in assensum cogere auditores, videamus si quid etiam de Scripturis sanctis possumus assertionis assumere, quarum auctoritate haec credibilius adstruantur. Et primum quidem de malis virtutibus quid sancta Scriptura contineat, proferemus;[2]) tum[3]) deinde etiam de (67) ceteris investigabimus, secundum quod Dominus nos fuerit illuminare dignatus, ut in rebus tam difficilibus quid magis veritati sit proximum, vel quid secundum pietatis regulam opinandum sit, consequamur. Invenimus namque in Ezechiele[4]) propheta duas quasdam prophetias scriptas esse ad principem Tyri, quarum prima fortasse videbitur alicui, antequam audiat et secundam, dici de homine aliquo, qui princeps fuerit Tyriorum.[5]) Et ideo nos interim nihil de prima illa sumemus: secunda vero quoniam evidentissime talis est, ut[6]) nihil

---

[1]) Edd. M. „videantur."

[2]) Edd. M. „proferamus."

[3]) Ed. M. II. „cum."

[4]) Cfr. Ezech. XXVI. et XXVIII.

[5]) Ed. M. I. „Tyrorum."

[6]) Vide eundem Origenem infra lib. III. περὶ ἀρχῶν cap. II. pag. (ed. Ruaei) 138., lib. IV περὶ ἀρχῶν pag. (ed. Ruaei) 174., et homilias IX. et X. in Numeros, ubi similiter docet prophetiam Ezechielis cap. XXVIII. non de homine rege Tyri, sed esse intelligendam de angelo, quem Deus celebris hujus urbis regimini praeposuerit, quemque postea ob superbiam, qua elatus est, in inferos praecipitarit. Plerique etiam Patres ad peccatum et lapsum daemonis caput illud XXVIII. Ezechielis referunt. Vide Tertullian. contra Marcionitas lib. II. cap. 10.,

prorsus de homine, sed de virtute aliqua superiori intelligi debeat, quae delâpsa fuerit a [1]) superioribus, et in inferiora ac deteriora dejecta, ex ipsa deferemus exemplum, ex quo manifestissime demonstretur, contrarias istas [2]) malignasque virtutes non natura tales esse conditas, vel creatas, sed de melioribus venisse in pejus, atque in deterius esse conversas; beatas quoque illas virtutes non esse talis naturae, quae contrarium recipere non possit, si velit, ac negligat, et status sui beatitudinem non omni cautela custodiat. Si enim is, qui dicitur princeps Tyri, refertur quia [3]) inter sanctos erat, et immaculatus erat, et in paradiso Dei constitutus, corona quoque decoris et pulchritudinis [4]) exornatus, is qui talis erat, quomodo aliquo sanctorum inferior fuisse [5]) putandus est? Corona enim decoris et pulchritudinis [6]) ipse fuisse, et in paradiso Dei ambulasse immaculatus describitur: et quomodo ab aliquo putari potest, [7]) quod iste talis non

---

Augustin. lib. XI. de civitate Dei cap. 15. Hieronym. ad Damasum et in Jesai. lib. IV. Gregor. lib. XXXII. Moral. cap. 23. Isidor. de summo bono lib. I. cap. 12., Bedam lib. quaest. quaest. IX. Ambros. de Paradiso cap. 2. Sed in hoc ab Origene differunt, quod ut ille, temere non negent hanc prophetiam de homine rege Tyri posse accipi, cum verisimile admodum sit, ne dicam certum, hic ab Ezechiele designari Ithobalum regem Tyri, quo regnante Josephus Antiqq. lib. X. cap. 11. lib. I. contra Appion. pag. 1046. refert urbem Tyrum a Nabuchodonosore obsessam esse et captam. R.

[1]) Ita omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „a superioribus ad inferiores, et ad deteriora" etc. R.

[2]) Libri editi (v. c. edd. M.) „istas magnasque virtutes" etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[3]) Ed. M. II. „quod."

[4]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „plenitudinis." R.

[5]) Deest „fuisse," in edd. M.

[6]) Edd. M. hoc loco: pulchritudinis." — Cfr. pag. huj. not. 4.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „solet." R.

unus fuerit de illis sanctis beatisque virtutibus, quas utique in beatitudine positas, non alio quam tali honore praeditas esse credendum est? Sed videamus tandem quid etiam ipsa prophetiae [1]) verba nos doceant. „Et [2]) factus est,“ inquit, „sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, accipe lamentum super principem Tyri, et dic ei: Haec dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, et corona decoris, in deliciis paradisi fuisti: omni lapide vel gemma bona exornatus es, et indutus sardio et topazio, et [3]) smaragdo, et carbunculo, et sapphiro, et jaspide, argento et auro insertis, [4]) et achate, amethysto et chrysolitho, et beryllo et onychio; auro quoque replesti thesauros tuos, et promptuaria tua in temet ipso. Ex qua die creatus es cum Cherubim, posui te in monte sancto Dei. Fuisti in medio lapidum igneorum: fuisti immaculatus tu in diebus tuis, ex [5]) qua die creatus es tu, donec inventae [6]) sunt iniquitates in te: ex multitudine negotiationis tuae replesti iniquitate promptuaria tua, et peccasti, et vulneratus [7]) es a monte Dei. Et ejecit te Cherub de medio lapidum ignitorum: et elatum est cor tuum in decore tuo, corrupta est disciplina tua cum pulchritudine [8]) tua: propter multitudinem peccatorum tuorum

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „prophetica.“ R.

[2]) Cfr. Ezech. XXVIII, 11—19.

[3]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „et smaragdo et carbunculo et sapphiro.“ R.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „insertus.“ R.

[5]) Ed. M. II. „et qua.“

[6]) Sic Mss. Genebrard. vero (itemq. edd. M.) „comminuendae.“ R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „vulneratus es, et a monte Dei ejeci te Cherub de — igneorum“ etc. R.

[8]) Ita Mss. Alias: „multitudine.“ R. — Edd. M. „plenitudine.“

in [1]) terram projeci te coram regibus; dedi te in ostentationem atque illusionem propter multitudinem peccatorum tuorum, et iniquitatum tuarum: ex [2]) negotiatione tua polluisti sancta tua. Et educam ignem de medio tui, [3]) et comedet te, et dabo te in cinerem ac favillam super terram in conspectu omnium videntium te; et omnes qui sciebant in gentibus, moerebunt super [4]) te. Perditio effectus es, et non subsistes ultra in aeternum tempus." Haec cum ita dicta sint, quis est qui audiens: „Signaculum [5]) similitudinis et corona decoris in deliciis paradisi fuisti:" vel audiens, quod „ex [6]) quo creatus es tu cum Cherubim, posui te in monte sancto Dei:" ultra sensum suum poterit relaxare, ut de aliquo hominum vel sanctorum, non dicam Tyri principe, haec dicta esse suspicetur? Aut quos lapides igneos putabit, in quorum medio [7]) homo aliquis conversari poterit? Aut quis immaculatus ab ipsa die, qua creatus est, intelligi poterit, in quo postea aliquando injustitiae in ipso inventae sint, et tunc in terram projectus esse dicatur? Quod utique significat, quia de eo dicitur, qui cum non esset [8]) in terra, in terram projectus est: cujus etiam sancta polluta esse dicuntur. Haec quidem de principe Tyri ex propheta Ezechiele quae in adversariam virtutem referuntur ostendimus, per

---

[1]) Desunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed in omnibus Mss. reperiuntur verba: „in terram — regibus; dedi te — propter multitudinem peccatorum tuorum." R. [2]) Edd. M. „et."

[3]) Deest „tui" in edd. M.

[4]) Deest „super" in edd. M.

[5]) Cfr. Ezech. XXVIII, 12. 13.

[6]) Ezech. XXVIII, 14.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) male: „medio ab eo aliquis" etc. R.

[8]) Ita optime Mss. (itemq. edd. M.) In libris editis desunt verba: „in terra." R.

quae manifestissime demonstratur, quod sancta ante[1]) virtus haec fuerit et beata, de qua beatitudine, ex quo in ea inventa est iniquitas, ruerit, in terramque demersa sit, et non per naturam conditionemque talis exstiterit. Arbitramur[2]) ergo dici haec de angelo quodam, qui Tyriorum gentis dispensandae sit sortitus officium, cui etiam animae eorum procurandae videntur esse commissae. Quam sane Tyrum, vel quas Tyriorum animas sentire debeamus: utrum hanc, quae in Phoenices[3]) provinciae regionibus sita est, (68) an aliam aliquam, cujus haec, quam in terris novimus, forma est; et animas Tyriorum utrum horum, an eorum, qui domestici sunt illius Tyri, quae spiritualiter intelligitur, in hoc loco non videtur requirendum: ne forte velut in[4]) transitu de tantis et tam absconditis rebus videamur inquirere, quod utique proprium vel opus exigit, vel laborem.

5. Rursum tamen etiam de alia[5]) virtute contraria ab Esaia propheta talia quaedam docemur. Ait enim: „Quo-

---

[1]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) deest „ante.“ R.

[2]) Sic Mss. Alias vero (v. c. in edd. M.) „Arbitrantur ergo dici hoc de angelo“ etc. Ceterum de hac Origenis opinione vide, si vacat, Origenianor. lib. II. quaest. V. num. 26. R. [3]) Edd. M. „Phoenicis.“

[4]) Ed. Redep. absque jure: „in transitu de transitu de tantis“ etc.

[5]) Jesaiae verba XIV, 12. seqq. mox laudata, de diabolo etiam accipit infra lib. IV. περὶ ἀρχῶν cap. II., nec aliter Tertullian. lib. V. advers. Marcion. cap. 11. et 17., Euseb. in Psalm. LXXXI. Ambros. in Psalm. CXVIII. Athanasius pluribus in locis, Gregor. Magn. saepius, Theodoret. Isidor. Pelus. lib. I. epist. 15. Bernard. serm. 3. in vision. Jesaiae. Sed non desunt alii Patres, et Scripturae sacrae interpretes, qui haec ad literam intelligenda putent de rege Babylonis, alii de Nabuchodonosore, alii de Balthasare, alii de Sennacherib, unusquisque juxta suam hypothesin. Ego vero de Balthasare accipio, qui eadem nocte, qua capta est dolo urbs Babylon a Cyro, interfectus est. Vide Daniel. V. R.

modo [1]) cecidit [2]) de coelo Lucifer, qui mane oriebatur? Confractus est et collisus in terram, qui immittebat ad omnes gentes. Tu vero dixisti in sensu [3]) tuo: Adscendam in coelum, super stellas coeli ponam meum thronum, sedebo in monte excelso super [4]) montes excelsos, qui sunt ad aquilonem, adscendam super nubes, ero similis altissimo. Nunc autem in infernum demergeris et in fundamenta terrae. Qui te viderint, admirabuntur super te, et dicent: Hic est homo, qui exacerbabat totam terram, qui movebat reges, qui fecit universum orbem desertum, qui urbes destruxit, nec eos, qui in vinculis sunt, resolvit. Omnes reges gentium dormierunt in honore, unusquisque in domo sua: tu vero projicieris [5]) in montibus sicut mortuus [6]) exsecrabilis cum multis mortuis, qui transfossi sunt gladiis, et descenderunt in infernum. Sicut vestimentum sanguine concretum et infectum non erit mundum, ita nec tu quidem eris mundus pro eo, quod terram meam perdidisti, et populum meum occidisti; non manebis in aeternum tempus, semen pessimum. Praepara filios tuos ad interfectionem pro peccatis patris tui, ne resurgant, et terram haereditate possideant, et repleant terram bellis. Et insurgam in eos, dicit Dominus Sabaoth, et deperire faciam nomen ipsorum, et [7]) reliquias, et semen eorum.“ Manifestissime per [8]) haec ostenditur cecidisse de coelo is utique, qui prius

---

[1]) Cfr. Jesai. XIV, 12—22.

[2]) Ita Mss. (itemq. ed. M. I.) Alias (v. c. in ed. M. II.) „descendit.“ R.

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „corde.“ R.

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.) „super omnes excelsos, qui sunt in aquilone.“ Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[5]) Edd. M. »projiceris.«

[6]) Edd. M. »mortuus et exsecrabilis.«

[7]) Deest »et« in edd. M.

[8]) Edd. M. »ergo per haec.«

erat Lucifer, et qui mane oriebatur. Si enim, ut [1]) putant aliqui, natura tenebrarum erat, quomodo ante fuisse Lucifer dicitur? Vel quomodo poterat oriri mane, qui nihil in se habebat ex luce? Sed et Salvator docet nos, de diabolo dicens: »Ecce [2]) video Satanam cecidisse de coelo sicut fulgur.« Lux enim erat aliquando. Sed et Dominus noster, qui veritas est, gloriosi adventus sui [3]) potentiam nihilominus fulguri comparavit, dicens: »Sicut [4]) enim fulgur a summo coelo fulget usque ad summum ejus, ita erit adventus Filii hominis.« Et nihilominus hunc fulguri comparat, et dicit eum cecidisse de coelo: ut ostenderet per hoc, fuisse et ipsum aliquando in coelo, et habuisse locum inter sanctos, et participasse de hac luce, de qua omnes sancti participant, ex qua angeli lucis efficiuntur, et apostoli lux [5]) mundi dicuntur a Domino. Hoc ergo modo erat etiam [6]) iste lux aliquando, antequam praevaricaretur et caderet in hunc locum, et gloria ejus converteretur in pulverem, quod est proprie impiorum, sicut et propheta dicit, ex quo et princeps hujus mundi, id est terrenae habitationis, appellatus est: principatum namque egit in eos, qui ejus malitiae obsecuti sunt, quoniam [7]) quidem »totus [8]) hic mundus,« — mundum autem nunc terrenum istum appello locum, — »in maligno positus est,« et in hoc apostata. Quod autem apostata sit iste, id est refuga, etiam Dominus in

---

[1]) Libri editi (v. c. edd. M.) »ut putant, aliqua natura« etc. At Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Luc. X, 18.

[3]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed exstat in Mss. »fui.« R. [4]) Matth. XXIV, 27.

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. »lux.« R.

[6]) Deest »etiam« in edd. M.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »quomodo.« R.

[8]) I Joann. V, 19.

Job ita dicit: »Adduces [1]) autem draconem in hamo apostatam,« id est refugam. Certum est autem, quia [2]) draco ipse diabolus intelligitur. Si ergo contrariae virtutes [3]) nominantur, et immaculatae fuisse aliquando dicuntur; immaculatum autem esse praeter Patrem et Filium et Spiritum sanctum nulli substantialiter inest, sed sanctitas in omni creatura accidens res est; quod autem accidit, et decidere potest; et istae virtutes contrariae immaculatae aliquando fuerunt, et inter illas utique fuerunt, quae adhuc immaculatae permanent: per hoc ostenditur neque substantialiter, vel naturaliter esse aliquem [4]) immaculatum, neque substantialiter esse [5]) pollutum. Et [6]) per hoc consequens est in nobis esse, atque in nostris motibus, ut vel beati, vel [7]) sancti simus, vel per desidiam et negligentiam a beatitudine in malitiam et perditionem vergamus in tantum, ut [8]) nimius profectus, ut ita dixerim, malitiae, si [9]) quis in tantum sui neglexerit, usque ad [10]) eum statum deveniat, ut ea, quae dicitur contraria virtus, efficiatur.

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »Educes.« R. — Cfr. Job. XL, 20. [2]) Ed. M. II. »quod.«

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) virtutes refugae nominantur.« R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »aliquid.« R.

[5]) Deest »esse« in edd. M.

[6]) Hunc locum sic vertit Hieronymus epist. 94. ad Avitum (pag. 761.) »Quibus moti disputationibus arbitramur sua sponte alios esse in numero sanctorum et ministerio Dei; alios ob culpam propriam de sanctimonia corruentes, in tantam neglgentiam corruisse, ut etiam in contrarias fortitudines verterentur.« Unde liquet quam dubiae sit fidei interpres Rufinus. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 142. not. 8. [7]) Edd. M. »et.«

[8]) Edd. M. »ut unus perfectae, ut ita« etc.

[9]) Ed. M. I. corrupte: »si de quintum suum neglexerit,« ed. M. II. »si peccatum suum neglexerit.«

[10]) Ed. M. I. »in eum.«

CAPUT SEXTUM.

De fine vel consummatione.

1. (69) Finis vel consummatio, rerum perfectarum consummatarumque esse [1]) videtur indicium. Quae res etiam nos in hoc loco commonet, quod ad haec [2]) tam ardua et difficilia intelligenda, si quis ille est, qui legendi horum et talia cognoscendi desiderium ceperit, perfectum et eruditum sensum debet adhibere: ne forte, si aut nullum usum in hujuscemodi quaestionibus habuit, [3]) vana quaedam haec illi et superflua videantur; aut si jam praejudicatum et praeventum in [4]) aliis animum gerit, [5]) haeretica haec et contra fidem ecclesiasticam [6]) putet, non tam ratione convincens, quam animi sui praejudicio definiens. [7]) Quae quidem a nobis etiam cum [8]) magno metu et cautela dicuntur, discutientibus magis et pertractantibus, quam pro certo ac definito statuentibus. Indicatum namque a nóbis in superioribus est, quae [9]) sint, de quibus manifesto dogmate terminandum sit; quod [10]) et pro viribus nos fecisse puto, cum [11]) de Trinitate loquere-

---

[1]) Alias (v. c. in ed. M. II.) »videtur esse judicium.« Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R. — Ed. M. I. »videtur esse indicium.« [2]) Ed. M. I. »hoc.«

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »habuerit.« R.

[4]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: »in aliis.« R.

[5]) Ed. M. II. »egerit.«

[6]) Sic Mss. At libri editi (v. c. edd. M.) »catholicam.« R. [7]) Ed. M. I. »diffiniens.«

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 142. not. 28.

[9]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: »quae sint.« R.

[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 143. not. 4.

[11]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) male: »cum determinate loqueremur.« R.

mur. Nunc autem disputandi [1]) specie magis quam definiendi, prout possumus, exercemur. Finis ergo mundi et consummatio dabitur, cum unusquisque pro merito peccatorum etiam poenis subjicietur: quod tempus Deus solus agnoscit, quando unusquisque quod meretur, expendet. In [2]) unum sane finem putamus quod bonitas Dei per Christum suum universam revocet creaturam, subactis et subditis etiam inimicis. Sic enim dicit sancta Scriptura: »Dixit [3]) Dominus domino meo: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.« Quod si minus nobis manifestum est, quid in hoc indicet propheticus sermo, [4]) Paulo apostolo discamus apertius dicente, quod »oportet [5]) Christum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis.« Quod [6]) si ne ista quidem apostoli tam aperta sententia satis nos edocuit, [7]) quid sit inimicos poni sub pedibus, audi adhuc eum in consequentibus: »Oportet [8]) enim ei omnia esse subjecta.« Quae ergo est subjectio, qua Christo debent esse omnia subjecta? Ego arbitror, quia [9]) haec ipsa, qua nos quoque optamus ei esse subjecti, qua subjecti ei sunt et apostoli, et omnes sancti, qui secuti sunt Christum. Subjectionis enim nomen, qua Christo subjicimur, salutem, quae a Christo est, indicat subjectorum:

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 143. not. 6.

[2]) Vide Huetium lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 9. et quaest. III. num. 30. R.

[3]) Psalm. CX, 1.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »sermo: ab Apostolo discamus apertius« etc. R.

[5]) I Cor. XV, 25.

[6]) Libri editi (v. c. edd. M.) »Quod sane ista« etc. At Mss. ut in nostro textu. R.

[7]) Libri editi: »edocuit, quod sit« etc. At Mss. ut in nostro textu. R. — Edd. M. »edocuit. Quid sit« etc.

[8]) I Cor. XV, 27. [9]) Ed. M. II. »quod.«

sicut et David dicebat: „Nonne [1]) Deo subjecta erit anima mea? ab ipso enim salutare meum."

2. Talem igitur finem videntes, cum omnes inimici subjecti erunt Christo, et cum novissimus [2]) inimicus destruetur mors, et cum tradetur a Christo cui omnia subjecta sunt, regnum Deo patri· ab isto, inquam, tali fine rerum contemplemur initia. Semper [3]) enim similis est finis initiis: et ideo sicut unus omnium finis, ita unum omnium intelligi debet initium; et sicut multorum unus finis, ita ab uno initio multae differentiae ac varietates, quae rursum per bonitatem Dei, et subjectionem Christi, atque unitatem Spiritus sancti in unum finem, qui sit initio similis, revocantur: omnes scilicet hi, qui in nomine Jesu genu flectentes, per hoc ipsum subjectionis suae insignia declararunt; qui sunt coelestium, terrestrium et infernorum: in quibus tribus significationibus omnis universitas indicatur, hi videlicet, qui ab illo [4]) uno initio pro suis unusquisque motibus [5]) et varietatibus per diversos ordines pro merito dispensati sunt; non enim in his bonitas substantialiter inerat, sicut in Deo et Christo ejus, et in Spiritu sancto. In hac enim sola Trinitate, quae est auctor omnium, bonitas substantialiter inest: ceteri vero accidentem eam ac decidentem habent, et tunc sunt

---

[1]) Psalm. LXII, 1. (LXI.)

[2]) Ed. M. I. „novissime." — Cfr. I Cor. XV, 26.

[3]) Hunc locum respicit et carpit Hieronymus epist. 94. ad Avitum, cum Origenem sentire ait „rursum nasci ex fine principium, et ex principio finem: et ita cuncta variari, ut et qui nunc homo est, possit in alio mundo daemon fieri; et qui daemon est, et negligentius egerit, in crassiora corpora relegetur, id est, ut homo fiat. Sicque permiscet omnia, ut de angelo possit diabolus fieri, et rursus diabolus in angelum revertatur." R.

[4]) Edd. M. „ullo."

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „motibus varie acti, per" etc. R.

in beatitudine, cum de sanctitate ac sapientia, et de ipsa divinitate participant. Si vero ab hujusmodi participatione negligant atque dissimulent, tunc [1]) vitio propriae desidiae alius citius, alius tardius, plus alius, alius minus, ipse sibi causa sui lapsus, vel casus efficitur. Et quoniam, [2]) ut diximus, casus iste vel lapsus, quo de statu suo quisque declinat, quamplurimam in se habet diversitatem pro mentis ac propositi motibus, quod alius levius, alius gravius ad inferiora declinat: in hoc jam justum judicium Dei providentiae, ut unicuique secundum diversitatem motuum pro merito sui decessus et (70) commotionis occurrat. Ex his sane, qui in illo initio permanserunt, quod futuro fini simile esse descripsimus, quidam ex ipsis in [3]) ordinatione ac dispensatione mundi ordinem angelicum sortiuntur, alii virtutum, alii principatuum, alii potestatum, quod [4]) in eos videlicet exerceant potestatem,

---

[1]) Gracce haec exstant ad calcem epist. Justiniani Imperatoris ad Mennam Patriarcham Constantinopolitan. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 528. *Ἐξ ἰδίας αἰτίας τῶν μὴ προσεχόντων ἑαυτοῖς ἀγρύπνως γίνονται τάχιον ἢ βράδιον μεταπτώσεις,* (vulg. *μεταπιπτούσης*) *καὶ ἐπὶ πλεῖον, ἢ ἐπ' ἔλαττον. Ὡς ἀπὸ ταύτης τῆς αἰτίας, κρίσει θείᾳ συμπαραμετρούσῃ τοῖς ἑκάστου βελτίοσιν ἢ χείροσι κινήμασι καὶ τὸ κατ' ἀξίαν· ὁ μέν τις ἕξει ἐν τῇ ἐσομένῃ διακοσμήσει τάξιν ἀγγελικὴν, ἢ δύναμιν ἀρχικὴν, ἢ ἐξουσίαν τὴν ἐπί τινων, ἢ θρόνον τὸν ἐπὶ βασιλευομένων, ἢ κυρείαν τὴν κατὰ δούλων· οἱ δὲ οὐ* (deest *οὐ* in ed. Ruaei) *πάνυ τι ἐκπεσόντες, τὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις οἰκονομίαν τε καὶ βοήθειαν ἕξουσι. Καὶ οὕτως κατὰ μὲν τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὰς ἀρχὰς, καὶ ἐξουσίας, καὶ τοὺς θρόνους, καὶ τὰς κυριότητας, τάχα δὲ ἔσθ' ὅτε καὶ ἀντ' αὐτῶν συστήσεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐν τῷ καθ' ἕνα κόσμῳ.* R. — Cfr. ed. Redep. pag. 6. seq. coll. pag. 7 not. 1. 4. 10.

[2]) Libri editi (v. c. edd. M.) „quomodo, ut dicimus.“ At Mss. ut in nostro textu. R.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vel ordinatione.“ R. [4]) Edd. M. „quo.“

qui habere super caput indigent potestatem; alii thronorum ordinem, id est, judicandi vel regendi eos, qui hoc indigent, habentes officium; alii dominationem, [1]) sine dubio super servos: quae omnia iis pro merito et profectibus suis, quibus in Dei participationem imitationemque [2]) profecerant, aequo justoque judicio divina contulit providentia. Hi [3]) vero, qui de statu primae beatitudinis

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) male: „dominationum." R.

[2]) Ita Mss. Alias male: immutationemque proferunt." R. — Edd. M. „immutationemque profecerant."

[3]) Haec et quae sequuntur summatim refert Hieronymus epist. 94. (pag. 762.) ad Avitum his verbis: „Qui vero fluctuaverint, et motis pedibus nequaquam corruerint, subjicientur omnino dispensandi et regendi, atque ad meliora gubernandi principatibus, potestatibus, thronis, dominationibus: et forsitan ex his hominum constabit genus, in uno aliquo ex mundis, quando juxta Jesaiam coelum et terra nova fient. Qui vero non fuerint meriti, ut per genus hominum revertantur ad pristinum statum, fient diabolus, et angeli ejus, et pessimi daemones: ac pro varietate meritorum in singulis mundis diversa officia sortientur. Ipsosque daemones ac rectores tenebrarum, in aliquo mundo, vel mundis, si voluerint ad meliora converti, fieri homines, et sic ad antiquum redire principium: ita duntaxat, ut per supplicia atque tormenta, quae vel multo, vel brevi tempore sustinuerint, in hominum eruditi corporibus, rursum veniant ad angelorum fastigia. Ex quo consequenti ratione monstrari, omnes rationabiles creaturas ex hominibus fieri, non semel et subito, sed frequentius; nosque et angelos futuros daemones, si egerimus negligentius: et rursum daemones, si voluerint capere virtutes, pervenire ad angelicam dignitatem." R. — Quibus quidem non absque jure apponere liceat fragmentum graecum, in ed. Ruaei omissum, in ed. vero Redep. decimo loco propositum, (cfr. ed. Redep. pag. 7. coll. not. 13. et 15. et pag. 145. not. 6.), idemque ex epist. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX) pag. 529. depromtum: *Οἶμαι δὲ δύνασθαι ἀπὸ τῶν ὑποτεταγμένων τοῖς χείροσιν ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις καὶ κοσμοκράτορσι, καθ' ἕκαστον κόσμον τάχα νόας ἐνίους, εὐεργετουμένους καὶ*

moti quidem sunt, non tamen irremediabiliter moti, illis, quos supra descripsimus, sanctis beatisque ordinibus [1]) dispensandi subjecti sunt ac regendi: quorum adjutorio usi, et institutionibus ac disciplinis salutaribus reformati, redire ac restitui ad statum [2]) suae beatitudinis possint. Ex quibus existimo, [3]) prout ego sentire possum, hunc ordinem humani generis institutum, qui utique in futuro saeculo, vel supervenientibus saeculis, cum coelum novum et terra nova secundum [4]) Isaiam erit, restituetur in illam unitatem, quam promittit Dominus Jesus dicens ad Deum patrem de [5]) suis discipulis: „Non [6]) pro istis rogo solum, sed et [7]) pro omnibus, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint: sicut ego in te, Pater, et tu in me, ita [8]) et isti in nobis unum sint." Et iterum ubi ait: „Ut [9]) sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in ipsis, et tu in me, ut sint et ipsi consummati in uno." Et sicut confirmat nihilominus etiam [10]) Paulus apostolus dicens: „Donec [11]) occurramus omnes in unitatem [12]) fidei in virum perfectum, in [13]) mensu-

---

βουλησομένους ἐξ αὐτῶν μεταβαλεῖν, συμπληρώσειν ποτὲ ἀνθρωπότητα.

[1]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „ordinibus subjecti sunt ad regendum: quorum" etc. R.

[2]) Libri editi (v. c. edd. M.) „statum beatitudinis possunt." At Mss. ut in nostro textu. R.

[3]) Ed. M. I. „aestimo."

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.) „secundum omnes jam coeperit, restituetur" etc. Mss. ut in nostro textu. R. — Cfr. Jesai. LXVI, 22.

[5]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „pro suis" etc. R. [6]) Cfr. ev. Joann. XVII, 20. 21.

[7]) Deest "et" in edd. M.

[8]) Deest „ita" in edd. M.

[9]) Ev. Joann. XVII, 22. 23.

[10]) Deest „etiam" in edd. M.

[11]) Ephes. IV, 13. [12]) Edd. M. „unitate."

[13]) Edd. M. „et in mensura."

ram aetatis plenitudinis Christi." Et sicut idem apostolus jam nos[1]) etiam in praesenti vita in ecclesia positos, in qua utique futuri regni est forma, ad hanc eandem unitatis similitudinem cohortatur, dicens: »Ut[2]) eadem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata, sitis autem perfecti in uno eodemque sensu, atque in una eademque sententia."[3])

3. Sciendum tamen est[4]) quosdam, qui ex uno principio, quod supra diximus, delapsi sunt, in tantam indignitatem ac malitiam se[5]) dedisse, ut indigni habiti sint institutione hac, vel eruditione, qua per carnem humanum genus adjutorio virtutum coelestium instituitur atque eruditur, sed e contrario etiam adversarii atque repugnantes his, qui erudiuntur atque imbuuntur, exsistunt. Unde et agones quosdam atque certamina omnis haec habet vita mortalium, reluctantibus scilicet et repugnantibus adversum nos his,[6]) qui sine ullo respectu de statu meliori delapsi sunt, qui appellantur diabolus et angeli ejus, ceterique ordines malitiae, quos apostolus de virtutibus contrariis nominavit. Jam[7]) vero si aliqui ex his ordinibus, qui sub principatu diaboli agunt, ac malitiae ejus obtemperant, poterunt[8]) aliquando in futuris saeculis converti ad bonitatem, pro eo, quod est in ipsis liberi facultas arbitrii: an vero permanens et inveterata malitia velut in naturam quandam ex consuetudine convertatur: etiam tu qui legis probato, si omnimode neque in his, quae vi-

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „eos." R.

[2]) I Cor. I, 10. [3]) Edd. M. „scientia."

[4]) Ita Mss. (itemq. ed. M. I.) Alias (v. c. in ed. M. II.) „esse." R.

[5]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed exstant in omnibus Mss. verba: „se dedisse." R.

[6]) Edd. M. »his sine ullo respectu qui — dilapsi sunt."

[7]) Vide Origenianor. lib. II. quaest. XI. num. 18.

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 146. not. 24.

dentur, temporalibus saeculis, neque in his, quae non videntur, et aeterna sunt, penitus pars ista ab illa etiam finali unitate, atque convenientia discrepabit. Interim [1]) tam in his, quae videntur, et temporalibus saeculis, quam in illis quae non videntur et aeterna sunt, omnes isti pro ordine, pro ratione, pro modo et meritorum dignitatibus dispensantur: ut alii in primis, alii in secundis, nonnulli etiam in ultimis temporibus, et per majora ac graviora (71) supplicia, nec non et diuturna, [2]) ac multis, ut ita dicam, saeculis tolerata, asperioribus emendationibus reparati, et restituti eruditionibus primo angelicis, tum deinde etiam superiorum [3]) graduum virtutibus, et [4]) sic per singula ad superiora provecti usque ad ea, quae sunt invisibilia et aeterna, perveniant, singulis videlicet quibusque coelestium virtutum officiis quadam eruditionum [5]) specie peragratis. Ex quo, ut opinor, hoc consequentia ipsa videtur ostendere, unamquamque rationabilem naturam posse ab uno in alterum ordinem transeuntem [6]) per singulos in omnes, et ab omnibus in singulos pervenire, dum accessus profectuum defectuumve varios pro motibus vel conatibus propriis unusquisque pro liberi arbitrii facultate perpetitur.

4. Quoniam sane visibilia quaedam dicit esse Paulus et temporalia, alia vero praeter haec invisibilia et aeterna, quaerimus quomodo haec, quae videntur, tempora-

---

[1]) Consule Origenianor. lib. II. quaest. V. num. 14. et 22. coll. lib. II. quaest. XI. num. 4.

[2]) Cfr. Origenianor. lib. II. quaest. XI. num. 26. coll. ed. Redep. pag. 146 not. 38.

[3]) Deest in libris editis (v. c. edd. M.), sed habetur in omnibus Mss. „superiorum." R.

[4]) Edd M. „ut."

[5]) Sic Mss. Male alias (v. c. in edd. M.) „eruditione in specie." R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „transire, et per singulos" etc. R.

lia sint: utrumne pro eo, quod nihil omnino post haec erunt in omnibus illis futuri [1]) saeculi spatiis, quibus dispersio illa unius principii atque divisio ad unum [2]) et eundem finem ac similitudinem reparetur; [3]) an pro eo, quod habitus quidem eorum, quae videntur, transeat, non tamen eorum substantia [4]) omnimode corrumpatur. Et Paulus quidem videtur id, quod posterius diximus, confirmare, cum dicit: „Transit [5]) enim habitus hujus mundi." Sed et David cum dicit: „Coeli [6]) peribunt, tu autem permanebis, [7]) et omnes sicut vestimentum veterascent, et velut amictum mutabis eos, sicut vestimentum mutabuntur:" eadem videtur ostendere. Si enim mutabuntur coeli, utique non perit quod mutatur: et si habitus mundi transit, non omnimode exterminatio vel perditio substantiae materialis ostenditur, sed immutatio quaedam fit qualitatis, atque habitus transformatio. Esaias quoque cum [8]) per prophetiam dicit, quia „erit [9]) coelum novum, et terra nova:" similem sine dubio suggerit intellectum. Innovatio namque coeli et terrae, et transmutatio habitus [10]) hujus mundi, et immutatio coelorum, his [11]) sine dubio praeparabitur, qui per illam viam, quam supra ostendimus, iter agentes, ad illum finem beatitudinis tendunt,

---

[1]) Libri editi (v. c. edd. M.) „futuris spatiis ac saeculis." At omnes Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Sic Mss. Libri vero editi (v. c. ed. M. II.) „unum eundem modum ac" etc. R. — Ed. M. I. corrupte: „unum eundem ac" etc.

[3]) Ed. M. I. „reparatur."

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „qualitas." R.

[5]) I Cor. VII, 31. — Edd. M. „Transiet."

[6]) Psalm. CII, 26. [7]) Edd. M. „permanes."

[8]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „cum prophetiam dicat." R. [9]) Cfr. Jesai. LXVI, 22.

[10]) Deest in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in omnibus Mss. „habitus." R.

[11]) Ed. M. II. „iis."

cui etiam ipsi inimici subjiciendi dicuntur, in [1]) quo fine omnia et in omnibus dicitur esse Deus. In hoc fine si quis [2]) materialem naturam, id est corpoream, penitus interituram putet, nullo [3]) omnino genere intellectui meo occurrere potest, quomodo tot et tantae substantiae vitam agere, et subsistere sine corporibus possunt, cum solius Dei, id est Patris et Filii et Spiritus sancti naturae id proprium sit, ut sine materiali substantia, et absque ulla corporeae adjectionis societate intelligatur subsistere. Alius fortasse dicet, quoniam [4]) in illo fine omnis substantia corporalis ita pura erit, atque purgata, ut aetheris in modum et coelestis cujusdam puritatis atque sinceritatis possit intelligi. Certius tamen qualiter se habitura sit res, scit solus Deus, et si qui ejus per Christum et Spiritum sanctum amici sunt.

CAPUT SEPTIMUM.

De [5]) incorporeis et corporeis.

1. Haec quidem, quae superius disseruimus, generali [6]) nobis sermone digesta sint, per consequentiam ma-

---

[1]) Cfr. lib. III. *περὶ ἀρχῶν* pag. (ed. Ruaei) 152. seq.

[2]) Ed. M. I. „qui."

[3]) Aliud forte vidit in textu graeco Hieronymus, qui epist. ad Avitum (pag. 762.) Origenem docere refert „corporales quoque substantias penitus dilapsuras; aut certe in fine omnium hoc esse futura corpora, quod nunc est aether et coelum, et si quod aliud corpus sincerius et purius intelligi potest. Quod cum ita sit, *inquit idem doctor*, quid de resurrectione sentiat perspicuum est." R. Cfr. ed. Redep. pag. 148. not. 2.

[4]) Ed. M. II. „quod."

[5]) Redep. in notis: „Rectius: De sole, luna, et stellis."

[6]) Sic Mss. Libri autem editi (v. c. edd. M.) ha-

gis intellectuum quam definito dogmate pertractata atque discussa de rationabilibus naturis, post eum locum, quem de Patre et Filio et Spiritu sancto pro nostris viribus exposuimus. Nunc ergo videamus quae sint, de quibus disserere in consequentibus convenit secundum dogma nostrum, id est secundum ecclesiae fidem.

Omnes animae atque omnes rationabiles naturae factae sunt, vel [1]) creatae, sive sanctae sint, sive nequam; quae omnes secundum propriam naturam incorporeae sunt: sed et per hoc ipsum, quod incorporeae sunt, nihilominus factae sunt; quoniam quidem omnia a Deo per Christum facta sunt, sicut generaliter Joannes docet in Evangelio, dicens: „In [2]) principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.“ Per species autem et numeros ordinemque describens ea, quae facta sunt, Paulus apostolus disserit hoc modo, quo omnia ostendat [3]) facta esse per Christum, dicens: „Et [4]) omnia in ipso creata [5]) sunt, quae in coelis sunt, et quae in terra, sive visibilia, sive invisibilia, sive [6]) sedes, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum et in ipso creata sunt; et ipse est [7]) ante omnes, et ipse est caput.“ Manifeste ergo in Christo, et per Christum facta esse omnia

---

bent: „in generali nobis sermone (ed. M. II. *et sermone*) digesta sunt, per — magis intellecta quam — naturis, secundum eum locum“ etc. R.

[1]) Omissa sunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed reperiuntur in omnibus Mss. verba: „vel creatae, —, nihilominus factae sunt.“ R.

[2]) Ev. Joann. I, 1—3. [3]) Edd. M. „ostendit.“

[4]) Cfr. Coloss. I, 16—18.

[5]) Edd. M. „creata quae in coelis, et quae in terra: sive“ etc.

[6]) Desunt in edd. M. verba: „sive sedes.“

[7]) Desideratur „est“ in edd. M.

et creata pronuntiat, sive visibilia, quae sunt corporalia, sive invisibilia, quae non alia etiam arbitror quam incorporeas spiritualesque virtutes. Horum autem, quae vel [1]) corporea, vel incorporea generaliter dixerat, ut mihi videtur, (72) in sequentibus enumerat species, id est sedes, dominationes, principatus, potestates, virtutes.

Haec autem a nobis praedicta sint volentibus per ordinem ad [2]) inquisitionem solis et lunae, vel stellarum, per consequentiam pervenire: utrum etiam [3]) ipsa inter principatus haberi conveniat pro eo, quod dicuntur [4]) in ἀρχάς, id est, in principatum diei facta, vel noctis; an putanda sint istum [5]) solum habere principatum diei ac noctis, quas illuminando officium gerunt, non tamen sint de illo ordine principatuum princeps.

2. Verumtamen cum dicitur, [6]) quia omnia per ipsum facta sunt, et in ipso creata sunt omnia, sive quae in coelis sunt, sive quae sunt in terra, non potest dubitari, quod etiam ea, quae in firmamento sunt, quod coelum utique appellatur, in quo luminaria ista posita esse dicuntur, inter coelestia [7]) numerentur. Tum deinde cum omnia facta esse vel creata, et in his, quae facta sunt, nihil esse quod non bonum malumque recipiat, atque utriusque ca-

---

[1]) Deest „vel" in edd. M.

[2]) Quid Origenes de astris commentus sit, disputat Huetius lib. II. Origenianor. quaest. VIII. R.

[3]) Desunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. omnibus verba: „etiam ipsa." R.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „dicuntur in principatum" etc., omissis verbis: „in ἀρχάς, id est." R.

[5]) Ita Cod. Mscr. Virodunensis. In aliis Mss. pro „solum" legitur: „solem," in libris vero editis (v. c. edd. M.) sic: „istum solem habere — diei, ac lunam noctis, quos illuminando" etc. R.

[6]) Cfr. Coloss. I, 16.

[7]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „coelestia esse numerentur. Cum deinde omnia facta" etc. R.

pax sit, evidenter [1]) sermo disputationis invenerit: quomodo putabitur consequens, quod etiam nostrorum quidam de sole et luna, vel [2]) sideribus opinantur, ut inconvertibiles sint, et contrarii incapaces? Idque nonnulli etiam de sanctis angelis, haeretici [3]) vero etiam de animabus, quae apud illos spirituales naturae appellantur, existimaverunt. [4])

Primo ergo videamus, quid ipsa ratio de sole et luna ac stellis inveniat, si rectum est quod quidam putant, convertibilitatis [5]) eos esse alienos; et quantum fieri potest de sanctis Scripturis primum adhibeatur assertio. Job namque ita videtur ostendere, quod non solum stellae possunt esse subditae peccatis, verum etiam quod mundae non sint a contagione peccati. Ita namque scriptum est: „Stellae [6]) quoque non sunt mundae in conspectu ejus." Quod non utique de corporis earum splendore sentitur; verbi causa, ut si diceremus: Vestimentum non est mundum: quod si ita intelligatur, ad conditoris sine dubio revocatur [7]) injuriam, si quid immundum in splendore earum corporis accusetur. Si enim per industriam suam neque lucidius sibi corpus assumere, neque minus purum per desidiam poterunt, cur quasi non mundae stellae culpentur, [8]) si neque, quia mundae sunt, laudabuntur?

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „evidenter." R.

[2]) Edd. M. „vel de sideribus."

[3]) Valentinianos designat, quorum sententiam fuse explicat Irenaeus lib. I. adversus haereses cap. 6. pag. 28.

[4]) Ed. M. I. „aestimaverunt."

[5]) Edd. M. „inconvertibilitatis."

[6]) Job. XXV, 5. — Cfr. ed. Redep. pag. 150. not. 4.

[7]) Ed. M. II. „revocetur."

[8]) Ita omnes Codd. Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.) „culpabuntur, sive quae mundae sunt laudabuntur?" R.

3. Sed ut haec manifestius intelligi possint, etiam illud primo debemus inquirere, si animantia haec esse et rationabilia intelligi fas est; tum deinde utrum animae ipsarum pariter cum suis corporibus exstiterunt, an anteriores suis corporibus videantur; sed et post consummationem saeculi si intelligendum est eas relaxandas esse corporibus, et sicut nos cessamus ab hac vita,[1]) si ita etiam ipsae a mundi illuminatione cessabunt. Quamvis hoc inquirere audaciae cujusdam videatur, quoniam[2]) tamen captandae veritatis studio provocamur, quae possibilia nobis sunt, secundum gratiam Spiritus sancti scrutari et pertentare non videtur absurdum.

Putamus ergo posse ea per hoc animantia designari, quod et mandata dicuntur accipere a Deo, quod utique non nisi rationabilibus animantibus fieri solet. Ait ergo: „Mandatum[3]) ego omnibus stellis praecepi." Quae autem sunt ista praecepta? scilicet ut unumquodque astrum suo ordine suisque cursibus indultae sibi quantitatis splendorem praebeat[4]) mundo. Aliis enim,[5]) qui vocantur planetae, moventur ordinibus, aliis hi,[6]) quos *ἀπλανεῖς* vocant. In quo id manifestissime ostenditur, quod neque motus illius corporis sine anima effici potest; neque quae animantia sunt,[7]) possunt aliquando esse sine motu. Stellae vero cum tanto ordine ac tanta ratione moveantur, ut in nullo[8]) prorsus cursus earum aliquando visus sit impeditus,[9]) quomodo non est ultra omnem stolidita-

---

[1]) Libri editi (v. c. edd. M.) „vita, etiam ipsa et a mundi" etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quando." R.

[3]) Jesai. XLV, 12. [4]) Ed. M. I. „praebeant."

[5]) Ed. M. II. „enim ii, qui" etc.

[6]) Ed. M. II. „ii."

[7]) Edd. M. „sint, possint" etc.

[8]) Ed. M. II. „nulla."

[9]) Cfr. ed. Redep. pag. 151. not. 5.

tem, tantum ordinem tantamque disciplinae ac [1]) rationis observantiam dicere ab irrationabilibus exigi vel expleri? Apud Hieremiam [2]) sane etiam regina coeli luna esse [3]) nominatur. Quod si animantes sunt stellae, et rationabiles animantes, sine dubio videbitur inter eas et profectus aliquis et decessus. Hoc enim quod ait Job: „Stellae [4]) non sunt mundae in conspectu ejus:" talem mihi quendam videtur indicare intellectum.

4. Jam vero ea, quae animantia esse et rationabilia, consequentia disputationis invenit, utrum cum corporibus pariter animata videantur eo tempore, cum dicit Scriptura, quia „fecit [5]) Deus duo luminaria magna, et luminare majus in principatum diei, et luminare minus in principatum noctis, et stellas:" an non cum ipsis corporibus, sed extrinsecus factis jam corporibus inseruit spiritum, pervidendum [6]) est. Ego quidem suspicor extrinsecus insertum esse spiritum, sed operae pretium videbitur de Scripturis hoc ostendere. Nam per conjecturam facilis assertio esse videbitur: Scripturarum autem testimoniis [7]) utique difficilius affirmatur. Nam per conjecturas ita possibile est ostendi. Si hominis anima, quae utique inferior est, dum hominis anima est, non cum corporibus ficta, [8]) sed extrinsecus proprie probatur inserta, multo
(73) magis eorum animantium, quae coelestia designantur. Nam quantum ad homines spectat, quomodo cum

---

[1]) Deest „ac" in edd. M. — Cfr. ed. Redep. pag. 151. not. 7. [2]) Cfr. Jerem. VII, 18.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „esse memoratur. Quod si animatae sunt stellae, et rationabiles: sine dubio" etc. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 151. not. 10.

[4]) Job. XXV, 5. [5]) Gen. I, 16.

[6]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „pervidendum est." R.

[7]) Sic Mss. Merlin. (cfr. ed. M. I.) „testimonio utique." Genebrard. (itemq. ed. M. II.) „testimonio uti." R.

[8]) Sic omnes Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „facta." R.

corpore simul ficta [1]) anima videbitur ejus, qui in ventre suum fratrem supplantavit, id est Jacob? Aut quomodo simul cum corpore ficta [2]) est anima, vel plasmata ejus, qui, adhuc in ventre matris suae [3]) positus, repletus est Spiritu sancto? Joannem dico tripudiantem in utero matris, et [4]) magna se exsultatione jactantem pro eo, quod salutationis vox Mariae ad aures Elizabeth suae matris advenerat. Quomodo cum corpore simul ficta [5]) est et plasmata etiam illius anima, qui antequam in utero formaretur, notus esse Deo dicitur, et antequam de vulva procederet, sanctificatus est ab eo? Ne forte non judicio, nec pro meritis replere aliquos Deus videatur Spiritu sancto, et sanctificare non merito. Et quomodo effugiemus illam vocem, quae ait: „Numquid [6]) injustitia est apud Deum? Absit.“ Vel illud: „Numquid [7]) personarum acceptio est apud Deum?“ Hoc enim consequitur eam defensionem, quae [8]) animas subsistere simul cum corporibus asseverat. Quantum [9]) ergo ex comparatione humani status

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „facta.“ R. — Cfr. Gen. XXV, 22. seqq.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „facta.“ R.

[3]) Sic Mss. (itemq. ed. M. II.) Libri editi (v. c. ed. M. I.) „ejus.“ R. — Cfr. Luc. I, 41.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „et magna exsultatione gaudentem, et se jactantem pro eo“ etc. R. — Cfr. Luc. I, 41.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „facta.“ R. — Cfr. Jerem. I, 5. [6]) Rom. IX, 14.

[7]) Cfr. Rom. II, 11.

[8]) Edd. M. „qua animas — asseveratur.“

[9]) Graece haec exstant in calce epist. Justiniani Imperator. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 532. *Ὅτι δὲ πρεσβυτέρα ἡ ψυχὴ τοῦ ἡλίου τῆς ἐνδέσεως αὐτοῦ τῆς εἰς τὸ σῶμα, μετὰ τὸ συλλογίσασθαι ἐκ συγκρίσεως ἀνθρώπου τῆς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐντεῦθεν ἀπὸ τῶν γραφῶν οἶμαι ἀποδεῖξαι δύνασθαι.* R. — Cfr. ed. Redep. pag. 8. coll. Origenianor. lib. II. quaest. VIII. num. 4.

concipi[1]) potest, consequens puto multo magis haec de coelestibus sentienda, quae etiam in hominibus ratio ipsa et Scripturae auctoritas videtur ostendere.

5. Sed videamus, si quam proprie etiam de ipsis coelestibus significantiam jam apud Scripturam sanctam possimus invenire. Paulus apostolus ait ita, quoniam, inquit, „vanitati[2]) creatura subjecta est non volens, sed propter eum, qui subjecit in spe, quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in[3]) libertatem gloriae filiorum Dei.“ Cui obsecro vanitati creatura subjecta est, vel quae creatura, vel quomodo non volens, vel sub qua spe? Quo autem modo ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis? Sed et alibi ipse apostolus ait: „Nam[4]) exspectatio creaturae revelationem filiorum Dei exspectat.“ Et iterum alibi ait: „Non[5]) solum autem nos, sed et ipsa creatura congemiscit, et condolet[6]) usque nunc.“ Unde inquirendum est, qui[7]) sit gemitus, vel qui sint[8]) dolores ejus. Et primo ergo videamus, quae est vanitas, cui creatura subjecta est. Ego quidem arbitror non esse aliam vanitatem, quam corpora: nam licet aethereum sit corpus astrorum, tamen[9]) est materiale. Unde et Salomon mihi universam corpoream naturam velut onerosam quodammodo, et vigorem spirituum retardantem[10]) hoc

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „conjici.“ R.

[2]) Cfr. Rom. VIII, 20. 21. coll. ed. Redep. pag. 152. not. 35.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „in laudem gloriae“ etc. R. [4]) Rom. VIII, 19.

[5]) Cfr. Rom. VIII, 22. coll. 23.

[6]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „parturit.“ R.

[7]) Ed. M. I. „quid,“ ed. M. II. „quis.“

[8]) Ed. M. I. „sunt.“

[9]) Cfr. ed. Redep. pag. 153. not. 13.

[10]) Ed. M. I. corrupte: „retardentem — vide appellare.“

modo videtur appellare: „Vanitas[1]) vanitatum, et omnia vanitas, dixit Ecclesiastes. Omnia vanitas: respexi enim, inquit, et vidi universa, quae sub sole[2]) sunt, et ecce, omnia vanitas.“ Huic ergo vanitati creatura subjecta est, illa[3]) praecipue creatura, quae utique maximum in hoc mundo et egregium operis sui obtinet principatum; id est, sol et luna et stellae vanitati subjecta dicuntur, corporibus indita, atque ad illuminandi officium humano generi deputata. „Et[4]) non, inquit, volens creatura haec vanitati subjecta est.“ Non enim voluntate exhibendum suscepit ministerium vanitati, sed quoniam[5]) volebat ille, qui subjiciebat, propter eum, qui subjecit, promittentem[6]) his, qui non voluntate vanitati subdebantur,[7]) quod expleto magnifici operis ministerio liberabuntur ab hac servitute corruptionis et vanitatis, cum redemtionis gloriae filiorum Dei tempus advenerit. Qua spe accepta, et quam promissionem complendam sperans universa creatura congemiscit nunc interim, utpote etiam affectum habens erga eos, quibus ministrat, et[8]) condolet per patientiam, quae promissa sunt sperans. Intuere etiam illud, si forte aptari potest illa vox Pauli his, qui licet non volentes, pro voluntate tamen ejus, qui subjecit, et pro repromissionum[9])

---

[1]) Cfr. Eccles. I, 1. 14. [2]) Edd. M. „coelo.“

[3]) In libris editis (v. c. edd. M.) deest „creatura,“ et legitur: „illa praecipue, quae utique maximum in hoc mundo obtinet principatum operis sui: et illa, quae egregia, id est sol et luna“ etc. In Mss. legitur ut in nostro textu. R. [4]) Cfr. Rom. VIII, 20.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo.“ R.

[6]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) pro „promittentem“ habetur „promittens,“ et deest „vanitati.“ R. — Edd. M. praeterea „quae“ habent pro: „qui.“

[7]) Ed. M. I. male: »subdebatur.«

[8]) Deest »et« in edd. M.

[9]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »repromissione spei.« R.

spe vanitati subjecti sunt, qua ait: »Optarem[1]) enim resolvi,« vel »redire, et esse cum Christo: multo enim melius.« Puto[2]) enim, quia similiter possit etiam sol dicere, quia »optarem resolvi,« vel »redire, et esse cum Christo: multo enim melius.« Et[3]) Paulus quidem addit: »Sed[4]) permanere in carne, magis necessarium[5]) propter vos:« sol vero potest dicere: »»Permanere autem[6]) in hoc coelesti et lucido corpore magis necessarium, propter revelationem filiorum Dei.«« Eadem sane etiam de luna et stellis sentienda sunt et dicenda.

Videamus nunc, quae sit etiam libertas (74) creaturae, vel quae absolutio servitutis. Cum tradiderit[7]) Christus regnum Deo et Patri, tunc etiam ista animantia, cum prius regnum Christi fuerint effecta, simul cum omni regno etiam Patri regnanda[8]) tradentur: ut cum Deus erit

---

[1]) Graece haec exstant in calce epist. Justiniani Imperatoris ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 532. „*Κάλλιον ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῷ γὰρ μᾶλλον κρεῖσσον.*“ *Νομίζω γὰρ, ὅτι λέγοι ἂν ὁ ἥλιος· „κάλλιον ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῷ γὰρ κρεῖσσον.“ Καὶ ὁ μὲν Παῦλος· „ἀλλὰ τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς·“ ὁ δὲ ἥλιος· τό ἐπιμένειν τῷ οὐρανίῳ τούτῳ σώματι ἀναγκαιότερον διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων λεκτέον.* R. — Cfr. Philipp. I, 23. coll. ed. Redep. pag. 8.

[2]) Verba: „Puto enim, quia — Christo: multo enim melius,“ in editis (v. c. edd. M.) male omissa, restituunt omnes Codd. Mss. R.

[3]) Ed. M. I. „Et Paulus postea quidem dicit: Sed“ etc., ed. M. II. „Et paulo postea quidem dicit: Sed“ etc.

[4]) Philipp. I, 24.

[5]) Edd. M. „necessarium puto propter“ etc.

[6]) Edd. M. „autem puto in hoc“ etc.

[7]) Cfr. I. Cor. XV, 24.

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M) „regenda.“ R.

omnia[1]) in omnibus, etiam ista cum sint ex omnibus, sit et in istis Deus sicut[2]) in omnibus.

CAPUT OCTAVUM.

De angelis.[3])

1. Simili quoque ratione etiam de angelis utendum puto, nec existimandum[4]), quoniam[5]) fortuito accidat, ut illi angelo illud iniungatur officium, verbi gratia, ut Raphaëlo[6]) curandi et medendi opus, Gabrielo[7]) bellorum providentia, Michaëlo[8]) mortalium preces supplicationesque curare. Haec enim officia promeruisse eos non aliter putandum est, quam ex suis quemque meritis, et pro[9]) studiis, ac virtutibus, quae ante mundi huius compagem gesserint[10]), suscepisse: tum deinde in archangelico ordine illud vel illud officii genus unicuique deputatum; alios[11]) vero in angelorum ordine meruisse describi, et agere sub illo vel[12]) illo archangelo, vel illo

---

[1]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) deest „omnia.“ R. — Cfr. 1 Cor. XV, 28.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „sicut.“ R.

[3]) Quid de angelis opinatus sit Origenes, disquiritur Origenianor. lib. II. quaest. V. R. — Cfr. insuper ed. Redep. pag. 154. not. 26.

[4]) Ed. M. I. „aestimandum.“ [5]) Edd. M. „quod.“

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Raphaeli.“ R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „Gabrieli.“ R.

[8]) Sic omnes Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „Michaeli.“ R.

[9]) Deest „pro“ in edd. M.

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „gesserint: suscepisse tamen deinde“ etc. R.

[11]) Edd. M. „alius vero.“

[12]) Desunt verba: „vel illo,“ in sola ed. Redep.

duce, vel principe ordinis sui. Quae omnia, ut dixi, non fortuito atque [1]) indiscrete, sed aptissimo et iustissimo Dei iudicio ordinata sunt, et pro meritis disposita ipso iudicante et probante: ut illi quidem angelo Ephesiorum [2]) committi ecclesia debeat, illi vero alii Smyrnensium [3]); et ille quidem angelus ut sit Petri [4]), alius vero [5]) ut sit Pauli: tum demum per singulos minimorum, qui sunt in ecclesia, qui vel qui adscribi [6]) singulis debeant angeli, qui etiam quotidie videant faciem Dei: sed et quis debeat esse angelus [7]), qui circumdet in circuitu timentium Deum. Quae utique omnia non casu, neque fortuito geri, neque quia [8]) naturaliter tales facti sunt, existimandum [9]) est, ne etiam in hoc factoris inaequalitas accusetur: sed pro meritis, et virtutibus, ac [10]) pro uniuscuiusque vigore et ingenio deferri a iustissimo et [11]) aequissimo moderatore omnium credendum est Deo.

2. De [12]) his vero, qui naturas esse spirituales diversas affirmant, aliquid dicamus, ne forte incurramus in illas ineptas atque impias fabulas eorum, qui naturas spi-

---

1) Ed. M. I. „neque."

2) Cfr. Apoc. II, 1. seqq. coll. Origenianor. lib. II. quaest. V. num. 27.

3) Cfr. Apoc. II, 8. seqq. 4) Cfr. Act. XII.

5) Deest „vero" in ed. Redep.

6) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „conscribi." R.

7) Psalm. XXXIV, 7. 8) Ed. M. II. „quod."

9) Ed. M. I. „aestimandum."

10) Sic omnes Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »ac praemiis cujusque vigore." R.

11) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „et aequissimo." R.

12) Desunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „De his vero, qui — affirmant, aliquid dicamus." Perstringit hoc loco Origenes Valentinianos, quorum ineptias refert Irenaeus lib. I. advers. haeres. cap. VI. R.

rituales diversas, et ob [1]) hoc a diversis conditoribus institutas, tam in coelestibus, quam etiam inter animas hominum fingunt: dum et uni eidemque conditori diversas naturas rationabilium creaturarum adscribi videtur absurdum, sicut vere absurdum est, et [2]) causam tamen ejus diversitatis ignorant. Aiunt enim consequens non videri, ut unus atque idem conditor, nulla exstante causa meritorum, aliis potestatem dominationis injungat, alios [3]) subjiciat dominantibus, aliis tribuat principatum, alios subjectos faciat principibus esse. Quae utique omnia, ut ego existimo [4]), consequentia rationis hujus, quam supra exposuimus, redarguit atque confutat, per quam causa diversitatis ac varietatis in singulis quibusque creaturis ostenditur ex ipsarum motibus, vel ardentioribus, vel pigrioribus, secundum virtutem, vel secundum malitiam, non ex dispensantis inaequalitate descendere. Sed quo facilius haec ita esse in coelestibus agnoscantur, de his, quae inter homines gesta sunt, vel geruntur, proferamus exempla, ut consequenter ex visibilibus etiam invisibilia contemplemur. [5])

Paulum vel Petrum sine dubio spiritualis naturae [6]) fuisse confirmant. Cum ergo contra pietatem Paulus egisse inveniatur, in eo, quod persecutus est ecclesiam Dei; cumque Petrus peccatum tam [7]) grave commiserit, ut ancilla ostiaria interrogante se, [8]) cum juramento af-

---

[1]) Ed. M. I. „ab hoc.«

[2]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „et causa tamen — ignoratur.« R.

[3]) Ed. M. I. »aliis.« [4]) Ed. M. I. „aestimo.«

[5]) Ita Mss. (itemq. ed. M. II.) Alias (v. c. in ed. M. I.) »contemplentur.« R.

[6]) Libri editi (v. c. edd. M.) „naturae confirmant. Cum ergo multa contra pietatem“ etc. Mss. ut in nostro textu. R. — Cfr. Gal. I. 13.

[7]) Deest »tam« in edd. M.

[8]) Cfr. Matth. XXVI, 69—72.

firmarit, nescire se quis sit Christus: quomodo isti, qui secundum illos spirituales sunt, in peccata hujusmodi corruerunt; maxime cum soleant frequenter asserere,[1]) et dicere, quoniam „non[2]) potest arbor bona malos fructus facere?“ Et si utique arbor[3]) bona non potest fructus malos facere, secundum ipsos vero de radice bonae arboris erant Petrus et Paulus, quomodo istos fructus tam pessimos attulisse putandi sunt? Quod si responderint ea, quae comminisci solent, quoniam non Paulus persecutus est, sed alius, nescio quis, qui erat in Paulo; neque Petrus negavit, sed[4]) alius negavit in Petro: quare Paulus, si nihil peccaverat, dixit, quia „non[5]) sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei?« Cur autem et Petrus alio peccante ipse flevit amarissime? Ex quo omnes quidem illorum ineptiae arguentur.

3. Secundum[6]) nos vero nihil est in omni rationabili creatura, quod non tam boni quam mali sit capax. Sed non continuo, quia dicimus[7]) nullam esse naturam, quae non possit recipere malum, idcirco confirmamus omnem naturam recepisse malum, id est malam effectam: sicut[8]) est dicere, quod omnis hominis natura recipit, ut possit navigare, non tamen ex[9]) eo etiam omnis homo navigabit; et iterum omni homini (75) possibile est

---

[1]) Libri editi (v. c. edd. M.) „disserere.« R.

[2]) Matth. VII, 18.

[3]) Deest „arbor« in ed. M. I.

[4]) Desunt in antea editis, habentur autem in Mss. (itemq. in edd. M.) verba: „sed alius negavit.« R.

[5]) I Cor. XV, 9.

[6]) Cfr. Apolog. Pamph. (Opp. Orig. ed. Ruaei Tom. IV. Append.) pag. 26. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 336.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »diximus.« R.

[8]) Edd. M. »sed sicut est« etc.

[9]) Libri editi (v. c. edd. M.) »ex eo et omnis navigabit: et iterum“ etc. Mss. ut in nostro textu. R.

discere artem grammaticam, vel [1]) mediciniam, non tamen idcirco [2]) ostenditur omnis homo vel medicus esse, [3]) vel grammaticus: ita si dicimus nullam esse naturam, quae non possit recipere malum, non tamen continuo etiam recepisse malum designatur. Secundum nos namque ne [4]) diabolus quidem ipse incapax fuit boni, non tamen idcirco, quia potuit recipere bonum, etiam voluit, vel virtuti operam dedit. Sicut enim per haec, quae de prophetis exempla protulimus, edocetur, [5]) fuit aliquando bonus, cum in paradiso Dei in medio Cherubim versaretur. Sicut ergo iste habuit quidem in se vel virtutis recipiendae, vel malitiae facultatem, et a virtute declinans tota se mente convertit ad malum: ita etiam ceterae creaturae, cum utriusque habeant facultatem, pro arbitrii libertate fugientes malum, adhaerent bono. Nulla [6]) igitur natura est, quae non recipiat bonum, vel malum, excepta Dei natura, quae bonorum omnium fons est, et [7]) Christi; sapientia enim est, et sapientia utique stultitiam recipere non potest: et justitia est; [8]) justitia autem num-

---

[1]) Edd. M. »et.«

[2]) Ed. M. I. »idcirco ideo ostenditur.«

[3]) Deest »esse« in edd. M.

[4]) Aliud forte vidit in Graeco Hieronymus, qui in epist. ad Avitum refert Origenem asseruisse »diabolum non incapacem esse virtutis, et tamen necdum velle capere virtutem,« quasi innueret Adamantius fore, ut aliquando velit diabolus capere virtutem. Vide Origenianor. lib. II. quaest. V. num. 11. 12. 13. et 14. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 156. not. 40.

[5]) Ed. M. II. »edocemur.«

[6]) Cfr. Apolog. Pamph. (Opp. Orig. ed. Ruaei Tom. IV. Append.) pag. 27. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 337. seq.

[7]) Sic omnes Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »et Christi sapientia. Sapientiae enim fons est, et sapientia utique« etc. R.

[8]) Libri editi (v. c. edd. M.) »est, quae nunquam profecto« etc. Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

quam profecto injustitiam capiet: et verbum est, vel ratio, quae utique irrationabilis effici non potest. Sed et lux est, et lucem certum est quod tenebrae non comprehendant. Similiter quoque et natura Spiritus sancti, quae sancta est, non recipit pollutionem: naturaliter enim, vel substantialiter sancta est. Si qua autem alia natura sancta est, ex assumtione hoc [1]) vel inspiratione Spiritus sancti habet, ut sanctificetur, non ex sua natura hoc possidens, sed accidens sibi, [2]) propter quod et decidere potest quod accidit. Ita et accidentem justitiam quis habere potest, [3]) unde et decidere eam possibile est. Sed et sapientiam quis accidentem nihilominus habet, quamvis in nostra positum sit potestate, studio nostro et vitae merito, si sapientiae operam damus, effici sapientes, et si semper [4]) id studii geramus, semper sapientiae participemus, [5]) et id nobis vel plus, vel minus accidat, sive pro merito vitae, sive pro studii quantitate. Benignitas enim Dei, secundum quod se dignum est, provocat omnia, et attrahit ad beatum finem illum, ubi [6]) decidit et aufugit omnis dolor, et tristitia, et gemitus.

4. Puto ergo, secundum quod mihi videtur, quod praecedens disputatio sufficienter ostenderit, [7]) quod non indiscreto, vel fortuito aliquo casu, [8]) vel principatus te-

---

[1]) Libri editi: »haec.« R. — Edd. M. »hac.«

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest »sibi.« R.

[3]) Edd. M. „potest, unde et decidere potest: unde et decidere eam possibile est.«

[4]) Ita Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »semper studii curam geramus« etc. R.

[5]) Libri editi (v. c. edd. M.) »participes esse, ut (edd. M. *et*) ad nos vel plus« etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[6]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »ubi perit, et aufugit omnis dolor, et tristitiae gemitus.« R.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »ostendit.« R.

[8]) Edd. M. »casu dominationes, vel« etc.

neant principatum, vel [1]) ceteri ordines suum quisque sortiatur officium, sed pro meritis suis gradum dignitatis hujus adepti sunt, licet non sit nostrum vel scire, vel quaerere, qui illi actus fuerint, per quos in istum ordinem venire meruerint. [2]) Sed hoc tantum scire sufficit ad Dei aequitatem et justitiam demonstrandam, quia [3]) secundum sententiam apostoli Pauli „personarum [4]) acceptio non est apud Deum:" qui potius omnia pro meritis singulorum profectibusque dispensat. Neque ergo angelorum officium nisi ex merito constat, neque potestates nisi ex profectu suo agunt potestatem, neque quae nominantur sedes, id est judicandi vel regendi potestates, [5]) id nisi ex meritis administrant, neque dominationes contra [6]) meritum dominantur: et est unus iste summus et excellentissimus ordo in coelestibus rationabilis creaturae gloriosa [7]) officiorum varietate dispositus. Similiter sane etiam de adversariis virtutibus sentiendum est, quae [8]) se in id loci atque officii praebuerunt, ut [9]) hoc, quod principatus, vel potestates, vel mundi rectores tenebrarum, vel spiritualia nequitiae, vel spiritus maligni, vel daemonia immunda sunt, non substantialiter id habeant, neque quia tales etiam creati sunt, [10]) sed pro motibus suis et profectibus, quibus in scelere profece-

---

[1]) In editis (v. c. edd. M.) desunt, sed habentur in Mss. verba: „vel ceteri ordines suum quisque sortiatur officium." R.

[2]) Ita Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.) „meruerunt. Sed haec tamen scire" etc. R.

[3]) Ed. M. II. „quod."

[4]) Cfr. Rom. II, 11. coll. Coloss. III, 25.

[5]) Libri editi (v. c. edd. M.) „potestates, nisi id ex meritis administretur." Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[6]) Ed. M. II. „citra." [7]) Ed. M. I. „gloriosae."

[8]) Sic Mss. Editi vero (v. c. ed. M. I.) „quia." R. — Ed. M. II. »quod."

[9]) Ed. M. II. „vel." [10]) Ed. M. I. „sint."

runt, hos malitiae sortiti sunt gradus. Et est alter[1]) iste ordo rationabilis creaturae, qui se ita praeceps nequitiae dedit, ut revocari nolit magis quam non possit, dum scelerum rabies jam libido est, et delectat. Tertius[2]) vero creaturae rationabilis ordo est[3]) earum, quae ad humanum genus replendum aptae judicantur a Deo, id est animae hominum,[4]) per profectum etiam in illum angelorum ordinem assumtae: ex quibus quosdam videmus assumi, illos videlicet, qui filii Dei facti fuerint, vel filii resurrectionis, vel[5]) hi, qui dereliquerint tenebras, et dilexerint lucem, et facti fuerint filii lucis; vel hi, qui omnem pugnam superantes, et pacifici effecti, filii pacis et filii Dei fuerint; vel qui mortificantes membra sua, quae sunt[6]) super terram, et transcendentes non[7]) solum corpoream naturam, verum etiam animae ipsius ambiguos fragilesque motus adjunxerint se Domino, facti ex integro spiritus, ut sint cum illo unus spiritus semper, cum ipso[8]) singula quaeque discernentes, usquequo[9]) perveniant in hoc, ut perfecte effecti spirituales omnia discernant per hoc, quod in omni sanctitate illuminati sensu per verbum et sapientiam Dei a nullo penitus possint discerni.

---

[1]) Sic Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.) „altissimus.“ R. [2]) Cfr. ed. Redep. pag. 158. not. 34.

[3]) Desideratur „est“ in edd. M.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „hominum profectae esse, et in illum angelorum“ etc. R.

[5]) Edd. M. „et hi“ etc. [6]) Deest „sunt“ in edd. M.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 159. not. 3.

[8]) Edd. M. „illo.“

[9]) Merlinus (?) habet: „usque quo pervenient in hoc, ut — discernant per hoc.“ In ed. autem Genebrardi haec omnia omissa sunt. Mss. legunt ut in nostro textu. R. — Ed. M. I. „usque quo pervenient ad hoc, ut — discernant per hoc,“ ed. M. II. „usque quo perveniant ad hoc, ut — discernant per hoc.“

(76) Illa [1]) sane nos nequaquam recipienda censemus, quae et a quibusdam superfluo vel requiri, vel adstrui solent, id est, quod animae in tantum sui deces-

---

[1]) Graece haec verba e lib. I. *περὶ ἀρχῶν* affert Justinianus Imperator ad calcem epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 529. *Ἡ ψυχὴ ἀποῤῥέουσα τοῦ καλοῦ, καὶ τῇ κακίᾳ προσκλιναμένη, καὶ ἐπὶ πλεῖον ἐν ταύτῃ γινομένη, εἰ μὴ ὑποστρέφοι, ὑπὸ τῆς ἀνοίας ἀποκτηνοῦται, καὶ ὑπὸ τῆς πονηρίας ἀποθηριοῦται. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ αἱρεῖται πρὸς τὸ ἀλογωθῆναι, καὶ τὸν ἔνυδρον, ἵν' οὕτως εἴπω, βίον· καὶ τάχα κατ' ἀξίαν τῆς ἐπὶ πλεῖον ἀποπτώσεως* (vulg. et Ruaeus: *πτώσεως*, marg. *ἐκπτώσεως*, vers. latina: *prolapsionis*) *τῆς κακίας ἐνδύεται σώματα* (marg. *σῶμα*, vers. lat. *corpora*) *ὑδαρῆ* (vulg. et Ruaeus: *οὐ δεῖ*, idem tamen Ruaeus, uncis appositis, in textu: Forte: *ὑδαρῆ*, vers. lat. *aquatica*) *τοιοῦδε ζώου ἀλόγου*. Genuina autem graeca haecce verba esse fidem facit Hieronymus, qui in epist. ad Avitum (pag. 764.) ait: „Ad extremum (*primi libri*) sermone latissimo disputavit (*Origenes*) angelum, sive animam, aut certe daemonem, quos unius asserit esse naturae, sed diversarum voluntatum, pro magnitudine negligentiae et stultitiae jumentum posse fieri: et pro dolore poenarum, et ignis ardore, magis eligere ut brutum animal sit, et in aquis habitet et fluctibus; ac corpus assumere hujus, vel illius pecoris: ut nobis non solum quadrupedum, sed et piscium corpora sint timenda. Et ad extremum ne teneretur Pythagorici dogmatis reus, qui asserit *μετεμψύχωσιν*, post tam nefandam disputationem, qua lectoris animum vulneravit: Haec, *inquit*, juxta nostram sententiam, non sint dogmata, sed quaesita tantum atque projecta, ne penitus intractata viderentur.“ Quae si ita se habent, nullus pene dubitandi locus est, quia interpretatio Rufini ab his verbis: „Illa sane nos nequaquam recipienda censemus,“ usque ad finem hujus libri, omni prorsus fide careat, et spuria pro genuinis obtrudat. Fatendum tamen Origenem in aliis suis tractatibus a Pythagorica *μετεμψυχώσει* prorsus abhorrere. Vide Origenianor. lib. II. quaest. VI. num. 17. 18. 19. 20. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 8. not. 22. coll. pag. 159. not. 12. Addas insuper Apolog. Pamphili (Opp. Orig. Tom. IV. ed. Ruaei Append.) pag. 44. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 404. seq., ubi haec leguntur: »Sed haec, quantum ad nos pertinet, non sint dogmata; sed discussionis gra-

sum veniant, ut naturae rationabilis,[1]) ac dignitatis oblitae, etiam in ordinem irrationabilium animantium,[2]) vel bestiarum, vel pecudum devolvantur: pro quibus etiam quasdam ex Scripturis commentitias afferre adstructiones solent, id est, quod vel pecus, cui se mulier contra naturam subjecerit, in reatum pariter cum muliere devocetur,[3]) ac lapidari pariter jubeatur; vel quod taurus cornupeta lapidari nihilominus praecipitur; sed et quod Balaam asina os ejus Deo aperiente locuta est, et subjugale mutum in hominum voce respondens arguit prophetae dementiam.[4]) Quas nos non solum non suscipimus, sed et omnes has assertiones eorum contra fidem nostram venientes refutamus atque respuimus. Verumtamen suo loco et tempore, confutato hoc perverso dogmate et depulso, ea[5]) quae de sanctis Scripturis ab illis prolata sunt, qualiter intelligi debeant exponemus.

---

tia dicta sint, et abjiciantur. Pro eo autem solo dicta sunt, ne videatur quaestio mota, non esse discussa."

[1]) Edd. M. „rationalis."

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „animalium." R.

[3]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Alias (v. c. in ed. M. II.) „devocatur." R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „inclementiam." R.

[5]) Libri editi: „ea quae de sanctis Scripturis ab aliis prolata sunt, exponemus." Sed Mss. ut in nostro textu. R. — Edd. M. „ea quae de sanctis scripturis sunt ab illis (ed. M. II. *aliis*) prolata exponemus."

EX
LIBRO PRIMO
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ.

Interprete Divo Hieronymo in Epistola ad Avitum.

Grandis[1]) negligentiae atque desidiae est in tantum unumquemque defluere, atque evacuari, ut ad vitia veniens irrationabilium jumentorum possit crasso corpore colligari.

EX
EODEM LIBRO PRIMO
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ.

Eodem Divo Hieronymo interprete in Epistola ad Avitum.

In[2]) fine atque consummatione mundi, quando velut de quibusdam repagulis atque carceribus missae fuerint a Domino animae, et rationabiles creaturae, alias earum tardius incedere ob segnitiem, alias pernici volare cursu propter industriam. Quumque omnes liberum habeant arbitrium, et sponte sua vel virtutes possint ca-

---

[1]) Duo haecce sequentia fragmenta ad calcem lib. I. *περὶ ἀρχῶν* rejecimus, quoniam interpretationi Rufini, qui ea suppressit, adjungi e regione non potuerunt. R. — Cfr. ep. ad Avit. pag. 761. coll. ed. Redep. pag. 142. not. 8.

[2]) Cfr. ep. ad Avit. pag. 762. coll. ed. Redep. pag 145. not. 6.

pere, vel vitia, illae multo in pejori conditione erunt quam nunc sunt, hae ad meliorem statum pervenient: quia diversi motus et variae voluntates in utramque partem diversum accipient statum, id est, ut angeli homines vel daemones, et rursum ex his homines vel angeli fiant.

ORIGENIS
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ,
id est
DE PRINCIPIIS
LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

De mundo.

(77) 1. Consequens nunc videtur, licet omnia, quae superiori libello disserta [1]) sunt, de mundo atque ejus ordinatione disserta sint, proprie tamen de ipso mundo pauca repetere, id est de initio ejus ac fine, vel his, quae [2]) inter initium ac finem ejus per divinam providentiam dispensantur, seu de his, quae [3]) ante [4]) mundum facta, vel post mundum facienda putantur.

---

[1]) Ed. M. II. constanter: „diserta."

[2]) Sic recte Mss. Libri antea editi (v. c. edd. M.) male: „quae ad terminum ac finem" etc. R.

[3]) Ed. Ruaei perperàm: „qui."

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.) „ante mundum, vel post mundum putantur. In quo primum evidenter apparet, quoad omnis (edd. M. *omnes*) status ejus, qui est varius ac (ed. M. II. *atque*) diversus ex rationabilibus et divinioribus naturis, et ex diversis corporibus constans, scilicet ex mutis animantibus" etc. Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

In quo hoc primum evidenter apparet, quod omnis status ejus, qui est varius ac diversus, non solum ex rationabilibus et divinioribus naturis, et ex diversis corporibus constet, sed ex mutis animantibus, id est feris, bestiis, pecudibus, et avibus, atque omnibus, quae in [1]) aquis vivunt: tum deinde ex locis, id est coeli, vel coelorum, et terrae vel aquae; sed et ex eo, qui medius est aëre, vel quem aetherem dicunt, [2]) atque ex omnibus, quae procedunt vel nascuntur ex terra. Cum [3]) ergo tanta sit mundi varietas, atque in ipsis rationabilibus animantibus sit tanta diversitas, propter quam etiam omnis reliqua varietas ac diversitas putanda est exstitisse: quam causam aliam dici oportebit, [4]) qua mundus exstiterit, praecipue si intueamur illum finem, per quem omnia restituenda in statum initii sui libro superiori dissertum est? Quod utique si consequenter dictum videtur, quam aliam, ut diximus, [5]) causam putabimus tantae hujus mundi diversitatis, nisi diversitatem ac varietatem motuum ac prolapsuum [6]) eorum, qui ab illa initii unitate atque concordia, in qua a Deo primitus procreati sunt, deciderunt, et ab illo bonitatis statu commoti atque distracti, diversis dehinc animorum motibus ac desi-

---

[1]) Desunt in ed. Redep. verba: „in aquis."

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „dicimus." R.

[3]) Graece haec exstant ad calcem epist. Justiniani Imperatoris ad Mennam patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 529. *Οὕτω δὴ ποικιλωτάτου κόσμου τυγχάνοντος, καὶ τοσαῦτα διάφορα λογικὰ περιέχοντος, τί ἄλλο χρὴ λέγειν αἴτιον γεγονέναι τοῦ ὑποστῆναι αὐτὸν, ἢ τὸ ποίκιλον τῆς ἀποπτώσεως τῶν οὐχ ὁμοίως τῆς ἑνάδος ἀποῤῥεόντων; καὶ τὸν ἔνυδρον ἔσθ' ὅτε αἱρεῖται βίον ἡ ψυχή.* R. — Cfr. ed. Redep. pag. 9. num. 1. coll. not. 6., addasque praeterea, quod verba: *καὶ τὸν ἔνυδρον -- ἡ ψυχή*, in ed. Ruaei frustra desiderantur.

[4]) Edd. M. „oportebat." [5]) Edd. M. „dicimus."

[6]) Edd. M. „prolapsum."

deriis agitati, unum illud et indiscretum naturae suae bonum pro intentionis suae diversitate in varias deduxerunt mentium qualitates?

2. Deus vero per ineffabilem sapientiae suae artem omnia, quae quoquomodo fiunt, [1]) ad utile aliquid, et ad communem omnium transformans ac reparans profectum, has ipsas creaturas, quae a semet ipsis in tantum animorum varietate distabant, in unum quemdam revocat operis studiique consensum, ut diversis licet motibus animorum, unius tamen mundi plenitudinem perfectionemque [2]) consumment, atque ad unum perfectionis finem varietas ipsa mentium tendat. Una namque virtus est, quae omnem mundi diversitatem constringit et continet, atque in unum opus varios agit motus, ne scilicet tam immensum mundi opus dissidiis solveretur animorum. [3]) Et propter hoc opinamur parentem omnium Deum, pro salute universarum creaturarum suarum per [4]) ineffabilem verbi sui ac sapientiae rationem ita [5]) haec singula dispensasse, ut singuli quique spiritus, vel animi, vel [6]) quoquomodo appellandae sunt rationabiles subsistentiae, non contra arbitrii libertatem, vi in aliud, quam motus

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „fuerint." R.

[2]) Sic Mss. Merlinus vero: „perfectionis consummet." R.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. ed. M. II.) „animorum. Propter haec enim opinantur quidam parentem" etc. R. — Ed. M. I. „animorum. Propter hoc enim opinans quidem parentem" etc.

[4]) Sic omnes Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) deest: „per." R.

[5]) Sic omnes Mss. Apud Merlinum (ed. I.) legitur: „ita in hoc singula" etc., apud Genebrardum vero (itemq. in ed. M. II.) „ita in haec singula" etc. R.

[6]) Ita Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.) „vel quomodo (ed. M. II. *quomodocunque*) appellandae — substantiae, non — libertatem, vel in aliud" etc. R.

mentis suae ageret, cogerentur, et per hoc[1]) adimi ab his videretur liberi facultas arbitrii: quod utique qualitatem jam naturae ipsius immutabat: et diversi motus propositi earum ad unius mundi consonantiam competenter atque utiliter aptarentur, dum aliae juvari indigent, aliae juvare possunt,[2]) aliae vero proficientibus certamina atque agones movent, in quibus eorum probabilior haberetur industria, et certior post victoriam reparati gradus statio teneretur, quae per difficultates laborantium constitisset.

3. Quamvis ergo in diversis sit officiis ordinatus, non tamen dissonans atque a se discrepans mundi totius intelligendus est status: sed sicut corpus nostrum unum ex multis membris aptatum[3]) est, et ab una anima continetur, ita[4]) et universum mundum velut[5]) animal quoddam immensum atque immane opinandum puto, quod quasi ab una anima virtute Dei (78) ac ratione teneatur. Quod etiam a sancta Scriptura indicari arbitror per illud, quod dictum est per prophetam: »Nonne[6]) coelum et terram ego repleo, dicit Dominus?« et iterum: »Coelum[7]) mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum;“ et quod Salvator dixit,[8]) cum ait non jurandum »neque per coelum, quia sedes Dei est: neque per terram, quia scabellum pedum ejus est.“ Sed et[9]) illud, quod ait Paulus, cum apud Athenienses conciona-

---

[1]) Edd. M. »hoc et adimi.“ [2]) Edd. M. „possint.“

[3]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „aptum.“ R.

[4]) Cfr. Plato in Timaeo coll. ed. Redep. pag. 161. not. 38.

[5]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „immensum atque.“ R.

[6]) Jerem. XXIII, 24. [7]) Jesai. LXVI, 1.

[8]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „dixit.“ R. — Cfr. Matth. V, 34.

[9]) Deest „et“ in ed. M. I.

retur, dicens quoniam „in [1]) ipso vivimus, et movemur, et sumus.“ Quomodo enim in Deo vivimus, et movemur, et sumus, nisi quod [2]) virtute sua universum constringit et continet mundum? Quomodo autem coelum sedes Dei est, et terra scabellum pedum ejus, sicut [3]) ipse Salvator pronuntiat, nisi quia et in coelo et in terra virtus ejus replet universa, sicut et dicit Dominus? Quomodo ergo parens omnium Deus universum mundum virtutis plenitudine repleat atque contineat, ex his, quae ostendimus, non puto quemquam [4]) difficulter annuere. Jam sane quoniam [5]) diversos motus rationabilium creaturarum variasque sententias causam dedisse diversitatis mundo huic sermo superioris disputationis ostendit, videndum ne forte similis [6]) initio exitus quoque huic mundo conveniat. Dubium enim non est, quin finis ipsius in diversitate multa adhuc et varietate reperiendus sit, quae utique varietas in hujus mundi fine deprehensa causas [7]) rursus diversitatum alterius mundi post hunc futuri occasionesque [8]) praestabit.

4. Quod si haec ita esse ordo disputationis invenit, consequens nunc videtur, quoniam mundi diversitas sine corporibus subsistere non potest, [9]) naturae corporeae discutere rationem. Ex rebus ipsis apparet, quod diver-

---

[1]) Act. XVII, 28.

[2]) Edd. M. „quod in virtute« etc.

[3]) Edd. M. „sicut et ipse“ etc. — Cfr. Matth. V, 34.

[4]) Edd. M. „quicquam.“

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo.“ R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „simul cum initio“ etc. R.

[7]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. »causas.« R.

[8]) Edd. M. „occasiones praestabit: quod scilicet hujus mundi finis initium sit futuri. Quod si haec ita“ etc.

[9]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »poterit.“ R.

sam variamque permutationem recipiat[1]) natura corporea, ita ut possit ex omnibus in omnia transformari: sicut, verbi gratia dixerim, lignum in ignem vertitur, et ignis in fumum; et fumus in aërem. Sed et olei liquor in ignem mutatur. Escae quoque ipsae, vel hominum, vel animalium, nonne eandem permutationis causam declarant? Nam quodcunque illud est, quod per cibum sumserimus, in corporis nostri substantiam vertitur. Sed et qualiter aqua mutetur[2]) in terram, vel in aërem, et aër rursus in ignem, vel ignis in aërem, vel aër in aquam, quamvis non[3]) sit difficultas exponere, tamen in praesenti loco ea sufficit tantummodo commemorasse volenti corporalis materiae discutere rationem. Materiam[4]) ergo intelligimus, quae subjecta est corporibus, id est, ex qua inditis atque insertis qualitatibus corpora subsistunt. Qualitates autem quatuor dicimus: calidam,[5]) frigidam, aridam, humidam. Quae[6]) quatuor qualitates ὕλῃ, id est materiae, insertae, quia materia propria ratione extra has esse invenitur, quas supra diximus qualitates, diversas corporum species efficiunt. Haec tamen materia quamvis, ut supra diximus, secundum suam propriam rationem sine qualitatibus sit, nunquam[7]) tamen subsistere extra qualitatem invenitur. Hanc ergo materiam, quae tanta et talis est, ut sufficere ad omnia mundi corpora, quae esse Deus voluit, queat, et conditori ad quascun-

---

[1]) Edd. M. „accipiat."

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „mutatur." R.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „non sit difficile exponere." R. — Cfr. ed. Redep. pag. 163. not. 12.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 163. not. 14. coll. Platone in Timaeo pag. 49.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 163. not. 17.

[6]) Edd. M. „Quae quatuor e qualitate ὕλης, id est" etc.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 163. not. 23.

que formas velit et species famularetur [1]) in omnibus, et serviret, recipiens in se qualitates, quas ipse voluisset imponere, nescio [2]) quomodo tanti [3]) ac tales viri ingenitam, id est non ab ipso Deo factam conditore omnium putaverunt, sed fortuitam quandam ejus naturam virtutemque dixerunt. Et miror, quomodo isti culpent eos, [4]) qui vel opificem Deum, vel providentiam hujus universitatis negant, [5]) et impie eos sentire arguunt, quod tantum mundi opus arbitrentur sine opifice, vel provisore constare; cum ipsi quoque similem culpam impietatis incurrant, ingenitam dicentes esse materiam, Deoque ingenito coaeternam. Secundum hanc ergo rationem si ponamus, verbi gratia, materiam [6]) non fuisse, ut isti asserunt dicentes, quia [7]) Deus non potuerit aliquid facere, cum nihil esset, sine dubio futurus erat otiosus, materiam non habens, ex qua posset [8]) operari, quam ei non sua provisione, sed fortuito sentiunt affuisse: videturque [9]) iis, quod hoc, quod fortuito inventum est, sufficere ei potuerit [10]) ad tanti operis molem, et ad

---

[1]) Sic in omnibus legitur Mss. In editis vero (v. c. edd. M.) „famuletur in omnibus et serviat, recipiens qualitates quas ipse vellet (edd. M. *voluerit*) imponere.“ R.

[2]) Idem argumentum fusius persequitur Origenes in primo commentariorum in Genesin fragmento graeco, quod reperire est sub initium Tom. II. nostrae editionis. Vide ibidem clarissimi Huetii primam in istud fragmentum observationem, ubi docet Anaxagorae, Pythagoreorum, Platonicorum, Stoicorum aliorumque eam sententiam fuisse, mundum ex ingenita materia Deum condidisse. R. — Cfr. ed. nostr. Tom. VIII.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 163. not. 30.

[4]) Deest „eos“ in edd. M.

[5]) Edd. M. perperam: „non negant.“

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „materiam fuisse, non ut isti asserunt, dicentes“ etc. R.

[7]) Ed. M. II. „quod.“ [8]) Ed. M. I. „possit.“

[9]) Ed. M. I. „videtur.“ [10]) Edd. M. „poterit.“

suae virtutis potentiam, quod totius sapientiae suae suscipiens rationem distingueretur ac formaretur ad mundum. Quod mihi perabsurdum videtur,[1]) et eorum esse hominum, qui virtutem atque intelligentiam ingenitae naturae penitus ignorant. Sed ut rationem rerum possimus dilucidius intueri, concedatur paulisper non fuisse materiam, et Deum, cum nihil esset prius, fecisse ut essent ea, quae esse voluit: quid putabimus, quia[2]) meliorem, aut majorem, aut alterius generis materiam facturus esset Deus, quam ex sua virtute et sapientia proferebat, ut esset quae ante non fuerat? An inferiorem et deteriorem? An similem atque eandem ut est illa, quam isti ingenitam dicunt? Et puto cuivis facillime pateat intellectus, quod neque melior, neque inferior potuisset mundi formas speciesque suscipere, nisi talis fuisset, qualis ista est,[3]) quae suscepit. Et quomodo ergo non videbitur impium id ingenitum dicere, quod si factum a (79) Deo credatur, tale sine dubio invenitur,[4]) quale et illud est, quod ingenitum dicitur?

5. Ut autem etiam[5]) ex Scripturarum auctoritate haec ita se habere credamus,[6]) audi quomodo in Machabaeorum libris, ubi mater septem martyrum unum ex filiis cohortatur ad toleranda tormenta, de[7]) hoc dogmate confirmatur; ait enim:[8]) „Rogo[9]) te, fili, respice coelum et terram, et ad omnia, quae in iis sunt, et vi-

---

[1]) Ed. M. I. „videretur.“ [2]) Ed. M. II. „quod.“

[3]) Edd. M. „esset.“

[4]) Ed. M. II. „inveniatur, quale et istud est“ etc.

[5]) Deest „etiam“ in edd. M. — Cfr. ed. Redep. pag. 165. not. 6.

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „doceamus.“ R.

[7]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „de hoc dogmate confirmatur.“ R. [8]) Ed. M. II. „ei.“

[9]) Cfr. II. Macc. VII, 28. coll. ed. Redep. pag. 165. not. 10.

dens haec[1]) scito, quia[2]) Deus haec omnia, cum non essent, fecit.“ Sed et in libro Pastoris in primo mandato ita ait: „Primo[3]) omnium crede, quia[4]) unus est Deus, qui omnia creavit atque composuit, et fecit ex eo, quod nihil erat, ut essent universa.“ Fortassis ad hoc respicit etiam illud, quod in Psalmis scriptum est: „Quia[5]) ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt.“ Nam quod ait: „Quia[6]) ipse dixit, et facta sunt:“ videtur ostendere substantiam dici eorum, quae sunt; quod vero ait: „Mandavit,[7]) et creata sunt:“ de qualitatibus dictum videtur, quibus substantia ipsa formata est.

CAPUT SECUNDUM.

De perpetuitate corporeae naturae.

1. Hoc in loco quaerere solent quidam, utrum sicut ingenitum Filium generat Pater, et Spiritum sanctum profert, non quasi qui ante non erat, sed quia origo et fons Filii vel Spiritus sancti Pater est, et nihil in his anterius[8]) posteriusve intelligi potest: ita etiam inter[9]) rationabiles naturas, et materiam corporalem similis quaedam societas, vel propinquitas possit intelligi. Quam rem ut plenius atque intentius investigent, illuc solent initium

---

[1]) Edd. M. „hoc.“ [2]) Ed. M. II. „quod.«
[3]) Cfr. Hermae Past. vis. V. mand. 12.
[4]) Ed. M. II. „quod.“ [5]) Psalm. CXLVIII, 5.
[6]) Psalm. CXLVIII, 5. [7]) Psalm. CXLVIII, 5,
[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 165. not. 28.
[9]) In antea editis (v. c. edd. M) desunt verba: „inter rationabiles naturas,“ et insuper pro: „similis,“ legitur: „simul.“ R. — Edd. M. „ita etiam ad materiam corporalem simul quaedam« etc.

disputationis inflectere, ut inquirant, si haec ipsa natura corporea, quae spiritualium et rationabilium mentium vitas fert, et continet motus, pari cum ipsis aeternitate perduret,[1]) an vero absoluta interibit et peribit. Quod ut possit scrupulosius deprehendi, quaerendum primo videtur, si possibile est penitus incorporeas remanere rationabiles naturas, cum ad summum sanctitatis ac beatitudinis venerint, quod mihi quidem difficillimum[2]) et paene impossibile videtur; an necesse est eas semper conjunctas esse corporibus. Si ergo posset quis ostendere rationem, qua possibile esset eas omnimode carere corporibus, consequens videbitur, quod natura corporea ex nihilo per intervalla temporum procreata, sicut, cum non esset, effecta est, ita et esse desineret, cum usus ejus ministerii praeterisset.

2. Si vero impossibile est hoc ullo modo affirmari, id est, quod vivere praeter corpus possit ulla alia natura praeter Patrem et Filium et Spiritum sanctum, necessitas consequentiae ac rationis coarctat intelligi, principaliter quidem creatas[3]) esse rationabiles naturas; materialem vero substantiam opinione[4]) quidem et intellectu solum separari ab iis, et pro ipsis, vel post ipsas[5]) effectam videri, sed nunquam sine ipsa eas[6]) vel vixisse, vel vivere: solius[7]) namque Trinitatis incorporea vita

---

[1]) Sic Mss. Editi vero (v. c. ed. M. II.) male: „perferet.“ R. — Ed. M. I. »perderet.“

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 166. not. 11.

[3]) Sic Mss. Libri vero antea editi (v. c. ed. M. II.) „coarctatas.“ De eo autem, quod mox addit Origenes, materialem substantiam intellectu solum separari a rationabilibus naturis, consulas velim lib. I. περὶ ἀρχῶν cap. I. num. 7. R. — Ed. M. I. „coarctat.“

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 166. not. 24.

[5]) Ed. M. I. »ipsam.“ [6]) Ed. M. I. „ea.“

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 166. not. 27.

exsistere recte putabitur. Ut ergo superius diximus, materialis ista [1]) substantia hujus mundi habens [2]) naturam, quae ex omnibus ad omnia transformatur, cum ad inferiores quosque trahitur, in crassiorem corporis statum solidioremque formatur, ita ut visibiles istas mundi species variasque distinguat: cum vero perfectioribus ministrat et beatioribus, in fulgore coelestium corporum micat, et spiritualis corporis indumentis vel angelos Dei, vel filios resurrectionis exornat: ex quibus omnibus diversus ae varius unius [3]) mundi complebitur [4]) status. Verum si plenius haec discutere libet, oportebit attentius et diligentius cum omni metu Dei [5]) et reverentia perscrutari Scripturas divinas, si [6]) quid forte in his de talibus arcanus et reconditus sensus revelare, si quid in absconsis et reconditis sermonibus, sancto Spiritu demonstrante his, qui digni sunt, poterit inveniri, cum plura testimonia de hac ipsa specie fuerint congregata.

CAPUT TERTIUM.

De initio mundi, et causis ejus.

1. Superest ut post haec requiramus, utrum [7]) ante

---

[1]) Deest „ista“ in edd. M.

[2]) Aliquot Mss. „habet.“ R.

[3]) Ita Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „unius.“ R.

[4]) Ita Mss. (itemq. edd. M.) In editis male legitur: „complectitur.“ R.

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.) sed habetur in Mss. „Dei.“ R.

[6]) In antea editis (v. c. edd. M.) legitur: „si quis forte in his talibus arcanis et reconditis (edd. M. *reconditus*) sit arcanus sensus: si quid in absconsis et reconditis sancto spiritu“ etc. Sed Mss. lectionem nostri textus exhibent. R.

[7]) Quod in hoc capite ab Origene de pluribus mun-

hunc mundum, qui nunc est, mundus alius fuerit; et si fuit, utrum talis fuerit, qualis iste, qui nunc est, an paulo differentior, vel inferior; aut omnino non fuerit mundus, sed tale aliquid fuerit, qualem illum intelligimus post omnium finem futurum, cum tradetur regnum Deo et Patri: qui nihilominus alterius mundi fuerit finis, illius scilicet, post quem hic mundus coepit; [1]) lapsus autem varius intellectualium naturarum provocaverit Deum ad istam variam diversamque conditionem mundi. Sed et illud similiter requirendum puto, (80) utrum post hunc mundum curatio aliqua et emendatio erit, asperior quidem et doloris plena erga eos, qui verbo Dei obedire noluerunt: per eruditionem vero rationabilemque institutionem, per quam possent ad locupletiorem proficere veritatis intellectum hi, qui in praesenti [2]) vita in [3]) haec se studia dediderunt, et mentibus purgatiores effecti, capaces jam hinc [4]) divinae sapientiae perrexerunt: et post haec statim finis omnium consequetur, et pro

---

dis pertractatur, summatim in epist. ad Avitum refert Hieronymus his verbis: „In secundo autem libro mundos asserit innumerabiles, non juxta Epicurum uno tempore plurimos et sui similes, sed post alterius mundi finem, alterius esse principium; et ante hunc nostrum mundum, alium fuisse mundum: et post hunc alium esse futurum, et post illum alium: rursumque ceteros post ceteros. Et dubitat, utrum futurus sit mundus alteri mundo ita ex omni parte consimilis, ut nullo inter se distare videantur: aut certe nunquam mundus alteri mundo ex toto indiscretus et similis sit futurus.“ R.

[1]) Sic optime Mss. Pessime vero libri editi (v. c. ed. M. I.) „coepit lapsus: an varius et intellectualium“ etc. R. — Ed. M. II „coepit. Lapsus an varius et“ etc.

[2]) Edd. M. „praesenti jam vita.“

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „in hoc esse studio didicerunt.“ R.

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.) „hujus divinae sapientiae effecti sunt: et si post hanc vitam statim finis“ etc. At Mss. ut in nostro textu. R.

correctione et emendatione eorum, qui talibus indigent, alius rursus mundus erit, vel similis isti, qui nunc est, vel hoc [1]) melior, aut multo deterior; et qualiscunque ille [2]) erit post hunc mundus, quamdiu erit: et si erit aliquando, cum nullus unquam sit mundus, aut si fuit aliquando, cum mundus non fuerit omnino: aut si fuerint [3]) plures, vel erunt, aut si accidat aliquando, ut alter alteri aequalis et similis per omnia atque indiscretus eveniat.

2. Ut ergo manifestius appareat, utrum materia corporalis per [4]) intervalla subsistat, et sicut non fuit antequam fieret, iterum resolvatur ut [5]) non sit: videamus primum si fieri potest, ut [6]) vivat aliquis sine corpore. Si [7]) enim aliquis potest vivere sine corpore, possunt et omnia esse sine corpore: omnia enim ad unum finem tendere superior tractatus edocuit. Si autem omnia possunt carere corporibus, sine dubio non erit substantia corporalis, cujus usus nullus exsistet. Et quomodo sen-

---

[1]) Edd. M. „huic."

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „erit ille post hunc mundum, quamdiu erit: aut si omnino non erit, et si erit aliquando" etc. R.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 168. not. 3.

[4]) Sic recte Mss. Male vero editi (v. c. edd. M.) „per materiam subsistat."

[5]) Ed. M. I. corrupte: „ut rum non sit," ed. vero M. II. „ut iterum non sit."

[6]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) deest „aliquis." R.

[7]) Exstant haec verba in epist. Hieronymi ad Avitum pag. 763. hunc in modum: „Si omnia, ut ipse disputationis ordo compellit, sine corpore vixerint, consumetur corporalis universa natura, et redigetur in nihilum, quae aliquando facta est de nihilo: eritque tempus, quo usus ejus iterum necessarius sit." R — Cfr. ed. Redep. pag. 168. not. 10. coll. fragm. graeco cap. huj. num. 3. in notis apposito.

tiemus illud, quod dixit apostolus in his locis, in quibus de resurrectione disputat mortuorum, cum ait: „Necesse [1]) est autem corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria: ubi est mors victoria tua? [2]) Absorptus est mors aculeus tuus: aculeus autem mortis peccatum, virtus autem peccati lex.“ Talem ergo [3]) quendam videtur apostolus suggerere intellectum. Quod [4]) enim ait: „Corruptibile [5]) hoc,“ et „mortale [6]) hoc,“ velut tangentis et ostendentis affectu, cui alii convenit nisi materiae [7]) corporali? Haec ergo materia corporis, quae nunc corruptibilis est, induet incorruptionem, cum perfecta anima, et dogmatibus incorruptionis instructa uti eo coeperit. Et nolo mireris, si velut [8]) indumentum corporis perfectam animam dicimus, quae propter verbum Dei et sapientiam ejus nunc incorruptio nominatur: cum ipse utique, qui est Dominus et creator animae, Jesus Christus, indumentum sanctis esse dicatur, sicut apostolus dicit: „Induite [9]) vos Dominum Jesum Christum.“ Sicut ergo Christus indumentum est animae, ita intelligibili quadam ratione etiam anima in-

---

[1]) Cfr. I Cor. XV, 53—56. coll. Hos. XIII, 14. Jesai. XXV, 8.

[2]) Sic Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.) „tua? Ubi est mors stimulus tuus? Aculeus autem“ etc. R.

[3]) Edd. M. „autem.“

[4]) Male deest „Quod“ in ed. M. I.

[5]) I Cor. XV, 53.

[6]) I Cor. XV, 53.

[7]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „materiae primae? Haec“ etc. R.

[8]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „velut.“ R.

[9]) Rom. XIII, 14. — Deest „vos“ in edd. M.

dumentum dicitur esse corporis. Ornamentum [1]) enim ejus est, velans et contegens ejus mortalem naturam. Tale est ergo, quod dicitur: „Necesse [2]) est corruptibile hoc induere incorruptionem:“ ut si diceret: Naturam hanc corruptibilem corporis necesse est indumentum accipere incorruptionis, animam habentem in se incorruptionem, pro [3]) eo videlicet, quod induta est Christum, qui est sapientia et verbum Dei. Cum autem vitae participaverit corpus hoc, quod aliquando gloriosius habebimus, tunc ad [4]) id, quod immortale est, accedet [5]) ut etiam incorruptibile [6]) fiat. Si quid namque mortale est, hoc continuo et corruptibile est: non tamen si quid corruptibile est, hoc etiam mortale dici potest. Denique lapidem vel lignum corruptibile [7]) quidem dicimus: non tamen etiam mortale [8]) consequenter dicemus. Corpus vero quoniam [9]) vitae participat, ex eo, quod separari ab eo vita potest et separatur, consequenter mortale [10]) nominamus, et secundum alium quoque intellectum etiam corruptibile dicimus. Mira [11]) ergo ratione sanctus apostolus ad generalem primam causam respiciens materiae corporalis, cujus materiae anima [12]) usum semper habet

---

[1]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „Ornamentum enim — contegens ejus mortalem naturam.“ R.

[2]) I Cor. XV, 53.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 169. not. 24.

[4]) Deest „ad“ in edd. M. [5]) Ed. M. I. „accedit.“

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 169. not. 28.

[7]) Edd. M. „corruptibilem.“

[8]) Edd. M. „mortalem.“ [9]) Edd. M. „quod.“

[10]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in Mss. „mortale.“ R.

[11]) De his consule clarissimum Huetium Origenianor. lib. II. quaest. IX. de resurrectione mortuorum num. 5

[12]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „animae usum semper habent.“ R.

in qualibet qualitate positae, nunc quidem carnali, postmodum vero subtiliori et puriori, quae spiritualis appellatur,[1]) ait: „Necesse est corruptibile hoc induere incorruptionem.“ Secundo vero ad specialem[2]) corporis respiciens causam, ait: „Necesse[3]) est mortale hoc induere immortalitatem.« Incorruptio autem et immortalitas quid aliud erit nisi sapientia, et verbum, et justitia Dei, quae formant animam, et induunt, et exornant? Et ita fit, ut dicatur, quia[4]) corruptibile incorruptionem induet, et mortale immortalitatem. Nunc enim[5]) etiamsi valde proficiamus, tamen quoniam[6]) solum ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus, et per speculum in aenigmate videmus ea ipsa, quae videmur intelligere, nondum[7]) corruptum hoc induit incorruptionem, neque mortale ab immortalitate circumdatur: et[8]) quoniam sine (81) dubio in longius protrahitur nostra haec in corpore eruditio: videlicet usque quo ipsa corpora nostra, quibus circumdati sumus, propter verbum Dei, et sapientiam,[9]) ac perfectam justitiam, incorruptionem immorta-

---

[1]) Edd. M. „appellatur: Necesse est, ait, corruptibile“ etc. — Cfr. 1 Cor. XV, 53.

[2]) Sic recte omnino Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) corrupte: „spiritualem.“ R.

[3]) I Cor. XV, 53. [4]) Ed. M. II. „quod.“

[5]) Deest „enim“ in edd. M.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd M.) „quodammodo“ R. — Cfr. 1 Cor. XIII, 12.

[7]) Edd. M. „et nondum.“

[8]) Sic optime Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) pessime: „et quodammodo — protrahitur (edd. M. *protrahetur*) nostra haec corruptio: videlicet« etc. R.

[9]) Hunc locum in antea editis (v. c. edd. M.) depravatum sic restituunt omnes Codd. Mss. In antea editis (v. c. edd. M) legitur: sapientiam ad perfectam justitiam et corruptionem (edd M *incorruptionem*) devenerint, et mortale hoc induerit immortalitatem. Verumtamen hi, qui putant id nunquam decere irrationabiles creaturas, possunt in hoc loco“ etc R.

litatemque mereantur; propterea dicitur: „Necesse [1]) est corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem."

3. Verumtamen hi, qui putant posse unquam extra corpora vitam ducere rationabiles creaturas, possunt in hoc loco talia quaedam movere. Si [2]) verum est, quod corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale hoc induet immortalitatem, et quod absorbeatur [3]) mors in finem, non aliud quam materialem naturam exterminandam declarat, in qua operari mors aliquid poterat, dum his, [4]) qui sunt in corpore, per naturam materiae corporalis mentis [5]) acumen videtur obtundi. Si vero extra corpus sunt, tunc [6]) omnino molestiam hujuscemodi perturbationis effugient. Sed quoniam [7]) non ad subitum omne indumentum corporeum effugere poterunt, prius in subtilioribus ac purioribus immorari corporibus aestimandi [8]) sunt, quae [9]) ultra nec a morte vinci, nec acu-

---

[1]) 1 Cor. XV, 53.

[2]) Exstant haec verba in ep. Hieronymi ad Avitum pag. 763. hunc in modum: „Sin autem, ut ratione et Scripturarum auctoritate monstratum est, corruptivum hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, absorbebitur mors in victoriam, et corruptio in incorruptionem: et forsitan omnis corporea natura tolletur e medio, in qua sola potest mors operari." Vide insuper lib. II. Origenianorum quaest. VI. num. 2 et. 12. R.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „absorbeatur in victoria mors, non aliud" etc. R.

[4]) Edd. M. „hi." — Cfr. pag. huj. not. 5.

[5]) Sic recte omnes Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) perperam: „mentis acumini videntur objiciendi." R. — Cfr. pag. huj. not. 4.

[6]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „tunc omnem molestiam hujusmodi" etc. R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quomodo non id (ed. M. I. *ad*) omne indumentum" etc. R.

[8]) Ed. M. II. „existimandi sunt."

[9]) Sic Mss. Libri editi: „quod." R. — Edd. M. „quo."

leo mortis compungi praevaleant: ut ita demum paulatim cessante natura materiali, et absorbeatur mors, et etiam exterminetur in finem, atque omnis aculeus ejus penitus retundatur per divinam gratiam, cujus [1]) capax effecta est anima, et incorruptionem atque immortalitatem meruit adipisci. Et tunc merito dicetur ab omnibus: „Ubi [2]) est [3]) mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum est.“ Si [4])

---

[1]) Sic omnes Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „cum ejus capax effecta (ed. M. I. *affecta*) anima incorruptionem atque immortalitatem meruerit“ etc. R.

[2]) I Cor. XV, 55. 56. coll. Hos. XIII, 14.

[3]) Desideratur „est“ in edd. M.

[4]) Exstant haec verba in epist. Hieronymi ad Avit. pag. 763. hunc in modum: „Si haec non sunt contraria fidei, forsitan sine corporibus aliquando vivemus. Sin autem qui perfecte subjectus est Christo, absque corpore intelligitur; omnes autem subjiciendi sunt Christo: et nos erimus sine corporibus, quando ei ad perfectum subjecti fuerimus. Si subjecti fuerint omnes Deo, omnes depositori sunt corpora, et tunc corporalium rerum universa natura solvetur in nihilum. Quae, si secundo necessitas postularit, ob lapsum rationabilium creaturarum rursus exsistet. Deus enim in certamen et luctam animas dereliquit, ut intelligant plenam consummatamque victoriam non ex propria se fortitudine, sed ex Dei gratia consecutas. Et idcirco arbitror pro varietate causarum diversos mundos fieri, et elidi errores eorum, qui similes sui mundos esse contendunt.« Ex quibus quidem Hieron. verbis vides, quantum licentiae Rufinus sibi interpretando sumserit. R. — Addas fragmentum graecum ex epist. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi Ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 529. depromtum, in ed. quidem Ruaei frustra desideratum, in ed. vero Redep. pag. 9. num. 2. accurate prolatum: *Εἰ δὲ τὰ ὑποταγέντα* (vulg. *ὑποτεταγμένα*) *τῷ Χριστῷ ὑποταγήσεται ἐπὶ τέλει καὶ τῷ Θεῷ, πάντες ἀποθήσονται τὰ σώματα· καὶ οἶμαι, ὅτι τότε εἰς τὸ μὴ ὂν ἔσται ἀνάλυσις τῆς τῶν σωμάτων φύσεως, ὑποστησομένης δεύτερον, ἐὰν πάλιν λογικὰ ὑποκαταβῇ.* Cfr. ed. Redep. pag. 9. not. 9. coll. pag. 171. not. 14., ed. nostr. pag. 147. not. 7.

ergo haec [1]) habere consequentiam videntur, reliquum est, ut status noster aliquando incorporeus futurus esse credatur: quod si recipitur, et omnes subjiciendi Christo esse dicuntur, necesse est ut [2]) omnibus et hoc deferatur, in quos pervenit subjectio Christi; quia [3]) omnes qui subjecti sunt Christo, in fine [4]) quoque subjecti erunt Deo patri, cui regnum traditursus dicitur Christus, et ita videtur, ut tunc etiam usus corporum cesset. Si autem cessat, in nihilum redit, sicut et ante non erat.

Sed videamus quid iis occurrat, qui hoc ita asserunt. Videbitur enim esse necessarium, ut si exterminata fuerit natura corporea, secundo iterum reparanda sit et creanda: possibile [5]) enim videtur, ut rationabiles naturae, a quibus nunquam aufertur liberi facultas arbitrii, possint iterum aliquibus motibns subjacere, indulgente hoc ipsum Domino, ne forte, si immobilem semper teneant statum, ignorent se Dei gratia [6]) et non sua virtute in illo fine beatitudinis constitisse: quos motus sine dubio rursum varietas corporum et diversitas prosequetur, [7]) ex qua mundus semper adornatur, nec unquam poterit mundus nisi ex [8]) varietate ac diversitate constare: quod effici nullo genere potest [9]) extra materiam corporalem.

---

[1]) Edd. M. „hoc — consequentiam videtur.“

[2]) Edd. M. „ut in omnibus“ etc.

[3]) Ed. M. II. „quod.“

[4]) Edd. M. „finem.“

[5]) Vide Origenianor. lib. II. quaest. VI. num. 12. 13. et quaest. VII. num. 12.

[6]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in omnibus Mss. „gratia.“ R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „persequitur.“ R.

[8]) Deest „ex“ in edd. M.

[9]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd M.) male: „possunt.“ R.

4. Jam [1]) vero qui indissimiles sibi mundos [2]) ac per omnia pares aliquando evenire confirmant, nescio quibus id possint asserere documentis. Si enim similis per omnia mundus dicitur, erit ut iterum Adam vel Eva eadem faciant, quae fecerunt; idem iterum erit diluvium, atque idem Moses rursum populum sexcenta fere millia numero educet ex Aegypto; Judas quoque bis Dominum tradet; Paulus secundo lapidantium Stephanum vestimenta servabit; et omnia quae in hac vita gesta sunt, iterum [3]) gerenda dicentur: quod non puto ratione aliqua posse firmari, si arbitrii libertate aguntur animae, et [4]) vel profectus suos, vel decessus pro voluntatis suae sustinent potestate. Non enim cursu aliquo in [5]) eosdem se circulos post multa saecula revolvente aguntur animae, ut hoc aut [6]) illud vel agant, vel cupiant, sed [7]) quocunque proprii ingenii libertas (82) intenderit, illo gestorum suorum dirigunt [8]) cursum. Tale enim est, quod ab istis dicitur, ut si quis velit asserere, quod frumenti medimnum si profundatur in terram, potest fieri, ut iidem et penitus indiscreti secundo accidant casus granorum, ita ut unumquodque granum juxta [9]) id profusum jaceat secundo, quo primo aliquando dejectum est, et eodem ordine iisdemque dispersum sit signis, quibus fuerat primo

---

[1]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. XII. num. 4. 5. 6.

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „mundos." R.

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „etiam."

[4]) Deest »et" in edd. M.

[5]) Sic omnes Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „in eosdem circulos post — saecula revolutae aguntur" etc. R.

[6]) Edd. M. „vel."

[7]) Ed. M. I. „si."

[8]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „dirigit." R.

[9]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) deest „id." R.

diffusum: quod [1]) utique innumerabilibus medimni granis impossibile est prorsus accidere, etiam si per immensa [2]) saecula indesinenter ac jugiter effundantur. Ita ergo impossibile mihi videtur eodem ordine, iisdemque modis nascentium, et morientium, et agentium quid secundo mundum [3]) posse reparari; sed immutationibus [4]) non minimis diversos posse mundos exsistere, ita ut pro manifestis quibusque causis melior status sit alterius mundi, et pro aliis inferior, et pro aliis medius quidem [5]) status. Qui [6]) autem numerus, vel modus hic sit, ego me nescire fateor. Si quis autem posset ostendere, libentius discerem.

5. Verumtamen multorum saeculorum finis dicitur esse hic mundus, qui et ipse saeculum dicitur. Docet autem sanctus apostolus, quod Christus in eo saeculo, quod ante hoc fuit, non est passus, sed ne [7]) in illo quidem, quod ante ipsum fuit: et nescio si enumerare sufficiam, quanta fuerint [8]) anteriora saecula, in quibus passus non est. Ex quibus autem [9]) sermonibus Pauli ad occasionem hujus intelligentiae [10]) venerim, proferam.

---

[1]) Mss. „quod utique innumerabilibus mundi granis" etc. In editis (v. c. edd. M.) deest „utique." R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „diversa." R.

[3]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „mundum." R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „immutationibus innumeris diversos" etc. R. [5]) Edd. M. „quidam."

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Qui autem verissimus modus horum sit, ego" etc. R.

[7]) Edd. M. „nec." — Vide Origenianor. lib. II. quaest. III. num. 23. et 24. [8]) Edd. M. „fuerunt."

[9]) Sic omnes Codd. Mss. (itemq. ed. M. I.) Editi vero (v. c. ed. M. II.) „tamen" R.

[10]) Sic omnes Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „intelligentiae, ut verum proferam, facile deveniemus. Ait enim" etc. R.

Ait enim: „Nunc[1]) vero semel in consummatione saeculorum ad refellendum peccatum per hostiam sui manifestatus est.“ Semel enim ait hostiam effectum, et in consummatione saeculorum ad refellendum peccatum esse manifestatum. Quod autem post hoc saeculum, quod ad consummationem aliorum saeculorum dicitur factum, erunt alia saecula supervenientia, manifeste ab ipso Paulo didicimus, dicente: „Ut[2]) ostenderet in saeculis supervenientibus superabundantes divitias gratiae suae in bonitate super nos.“ Non dixit: in saeculo superveniente; neque: in duobus saeculis supervenientibus: unde arbitror multa saecula indicio sermonis illius declarari. Si vero aliquid est saeculis majus, ita[3]) et in creaturis quaedam saecula intelligantur, in aliis vero, quae excedunt et supergrediuntur visibiles creaturas; quod erit forte in restitutione omnium, cum ad perfectum finem universa pervenient: id fortasse plus aliquid esse quam saeculum intelligendum est, in quo erit omnium consummatio. Movet me[4]) autem in hoc Scripturae sanctae auctoritas, quae dicit: „In[5]) saeculum, et[6]) adhuc.“ „Et adhuc“ enim, quod dicit, plus aliquid sine dubio, quam saeculum vult intelligi; et vide ne illud, quod dicit Salvator, quia „volo,[7]) ut ubi ego sum, et isti sint mecum: et sicut ego et tu unum sumus, et isti sint in nobis unum:“ ostendere videatur plus aliquid, quam est saeculum et saecula, forte etiam plus quam est saecula saeculorum, id videlicet,

---

[1]) Hebr. IX, 26.

[2]) Ephes. II, 7.

[3]) Ita Mss. Editi vero (v. c. edd. M) „ita ut in creaturis quidem saecula“ etc. R.

[4]) In antea editis (v. c. edd. M.) deest „me.“ R.

[5]) Cfr. Psalmos plurimos.

[6]) Desunt in edd. M. verba: „et adhuc.“

[7]) Cfr. ev. Joann. XVII, 24. 21. 22.

cum jam non in saeculo sunt omnia, sed [1]) in omnibus Deus.

6. His pro nostris viribus de mundi ratione dissertis, non incongruum etiam videtur, ipsius mundi appellatio quid sibi velit, inquirere: quae appellatio in Scripturis sanctis diversa significans frequenter ostenditur. Quod enim [2]) latine mundum dicimus, graece *κόσμος* appellatur: *κόσμος* autem non solum mundum, sed et ornamentum significat. Denique in Esaia, ubi ad principes filias Sion increpationis sermo dirigitur, et [3]) dicit: »Pro [4]) ornamento capitis aurei calvitium habebis propter opera tua:“ ornamentum ibi eo nomine, quo mundum, appellavit, id est *κόσμον*. Dicitur etiam in indumento pontificis mundi ratio contineri, sicut in Sapientia Salomonis invenimus, cum dicit, quia „in [5]) vestimento poderis erat universus mundus.“ Mundus dicitur etiam noster cum habitatoribus suis orbis terrarum iste, sicut cum Scriptura dicit: „Omnis [6]) mundus in maligno positus est.“ Meminit sane Clemens apostolorum discipulus etiam eorum, quos *ἀντίχθονας* [7]) Graeci nominarunt, [8]) atque alias partes orbis terrae, ad quas neque nostrorum quis-

---

[1]) Ita Mss. Editi autem (v. c edd. M.) „sed omnia, et in omnibus Deus.“ R.

[2]) Deest „enim“ in edd. M.

[3]) Sic hunc locum optime emendant Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) legitur: „et dicitur: per ornamentum capitis aurei calvitium Hebraeis propter opera tua ornamentum: ibi eo nomine quo mundum appellavit, ideo (edd. M. *idem*) *κόσμος* scribit. Dicitur etiam“ etc. Quod omni sensu caret. R. [4]) Jesai. III, 24.

[5]) Cfr. Sap. Sal XVIII, 24. coll. ed. Redep. pag. 174. not. 16. [6]) 1 Joann. V, 19.

[7]) Ed. M. I. lacunam offert, ed. vero M. II. habet: „antipodes.“

[8]) Ita Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „nominant, atque illius partes“ etc. R.

quam accedere potest, neque ex illis, qui ibi sunt, quisquam transire ad nos: quos et ipsos mundos appellavit, cum ait: „Oceanus [1]) intransmeabilis [2]) est hominibus, et hi, qui trans ipsum sunt mundi, qui his iisdem dominatoris [3]) Dei dispositionibus gubernantur.“ Dicitur etiam mundus ista universitas, quae [4]) ex coelo et terra continetur, sicut Paulus ait: „Transiet [5]) enim habitus hujus mundi.“ Designat sane et alium quendam mundum praeter hunc visibilem etiam Dominus et Salvator noster, [6]) quem revera describere et designare difficile est. Ait namque: „Ego [7]) non sum de hoc mundo.“ Tanquam enim ex alio quodam esset mundo, ita dicit, (83) quod „non [8]) sum de hoc mundo.“ Cujus mundi difficilem nobis esse expositionem idcirco praediximus, ne forte praebeatur aliquibus occasio illius intelligentiae, qua pu-

---

[1]) Clementis Romani verba imitari videtur, Coteleriο teste, Dionysius Alexandrinus apud Euseb. lib. VII. cap. II. histor. eccles. *ὁ πολὺς καὶ ἀπέραντος ἀνθρώποις ὠκεανός.* Eo quoque respicere videtur Irenaeus lib. II. cap. 47. „Quid autem, inquit, possumus exponere de Oceani accessu et recessu, cum constet esse certam causam? quidve de his, quae ultra eum sunt, enuntiare qualia sint?“ Quibus verbis adjungenda sunt ista Hilarii ad Psalm. LXVIII. finem: „Mare quod profunda infinitaque sui obice mentem humanae opinionis excedat, ut neque quid extra se, neque quid intra sit, sensu persequente capiamus.“ Sed et Clementis Romani locus citatur a cognomine Alexandrino Stromat. V. pag. 586., ubi de multis coelis, seu mundis; et ab Hieronymo in Ephes. II, 2. R. — Cfr. Coteler. in notis in hunc Clementis locum coll. ed. Redep. pag. 174. not. 25.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „intransibilis est.“ R.

[3]) Ed. M. I. male: »dominatores.«

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quae est ex coelo et terra, sicut Paulus“ etc. R.

[5]) I Cor. VII, 31. [6]) Deest „noster« in edd. M.

[7]) Cfr. ev. Joann. XVII, 16. — Cfr. ed. Redep. pag. 175. not. 8.

[8]) Ev. Joann. XVII, 16.

tent nos imagines quasdam, quas Graeci[1]) ἰδέας nominant, affirmare: quod[2]) utique a nostris alienum est, mundum incorporeum dicere, in sola mentis phantasia vel cogitationum lubrico consistentem: et quomodo Salvatorem inde esse, vel sanctos quoque[3]) illuc ituros poterunt affirmare, non video. Verumtamen praeclarius aliquid et splendidius, quam iste, qui praesens est mundus, indicari a Salvatore non dubium est, quo[4]) etiam credentes in se tendere provocat et hortatur. Sed utrum mundus iste, quem sentiri vult, separatus ab hoc sit longeque divisus, vel loco, vel qualitate, vel gloria; an gloria quidem[5]) et qualitate praecellat, intra tamen hujus mundi circumscriptionem cohibeatur, quod et mihi magis[6]) verisimile videtur, incertum tamen est, et,[7]) ut ego arbitror, humanis adhuc cogitationibus et mentibus inusitatum. Ex his tamen, quae Clemens visus est indicare, cum dicit: „Oceanus intransmeabilis est hominibus, et hi mundi, qui post ipsum sunt:“ qui post ipsum sunt mundos pluraliter nominans, quos et eadem Dei summi providentia agi regique significat, semina quaedam nobis hujusmodi intelligentiae videtur adspergere, quo putetur omnis quidem universitas eorum, quae sunt atque subsistunt, coelestium et supercoelestium, terrenorum infernorumque, unus et perfectus mundus generaliter dici, intra quem, vel a quo ceteri, si qui illi sunt, putandi sunt contineri. Unde[8]) voluit quidem globum lunae vel

---

[1]) Edd. M. »Graeci nominant ideas, affirmare.«

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 175. not. 15.

[3]) Ed. M. I. „quosque.«

[4]) Edd. M. „in quo.“

[5]) Edd. M. »quidem, quia qualitate« etc. R.

[6]) Edd. M. „magis simile videtur.“

[7]) Deest „et« in edd. M.

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 176. not. 20.

solis, ceterorumque, [1]) quos planetas vocant, per singula mundos nominari. Sed et ipsum supereminentem, quem dicunt ἀπλανῆ [2]) globum, proprie [3]) nihilominus mundum appellari volunt. Denique etiam Baruch [4]) prophetae librum in assertionis hujus testimonium vocant, quod ibi de septem mundis vel coelis evidentius indicatur. Esse tamen super illam sphaeram, quam ἀπλανῆ [5]) dicunt, volunt aliam, quam, sicut apud nos coelum continet omnia, quae sub coelo sunt, ita illam dicunt immensa quadam sui magnitudine et ineffabili complexu spatia universarum sphaerarum ambitu magnificentiore constringere; ita ut omnia intra ipsam ita sint, sicut est haec terra nostra sub coelo: quae [6]) etiam in Scripturis sanctis terra bona et terra viventium creditur nominari, habens suum coelum, illud quod superius, in quo coelo sanctorum nomina scribi, vel scripta esse dicuntur a Salvatore· quo coelo cohibetur illa terra atque concluditur, quam Salvator in evangelio mitibns et mansuetis repromittit. [7]) Ex illius namque terrae nomine etiam hanc nostram, cui arida [8]) prius nomen fuerat, cognominatam volunt, sicut et firmamentum hoc coelum illius coeli vocabulo nuncupatum est. Verum de hujuscemodi opinionibus plenius in illo loco [9]) tractavimus, cum requirere-

---

[1]) Edd. M. „ceterorumque astrorum, quos“ etc.

[2]) Ita Codd. Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) deest »ἀπλανῆ.“ R.

[3]) Ita Codd. Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) deest „proprie.« R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 176. not. 25.

[5]) Deest in antea editis (v. c. ed. M. I.), sed habetur in omnibus Mss. »ἀπλανῆ.“ R. — Ed. M. II. »aplanen.“ Cfr. ed. Redep. pag. 177. not. 3.

[6]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 11.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »promittit. Et illius« etc. R. — Matth. V, 5. [8]) Cfr. Gen. I, 10.

[9]) Cfr. ed. Redep. pag. 177. not. 20.

mus, quid esset, quod in principio fecit Deus coelum et terram.[1]) Aliud enim coelum et alia terra indicatur[2]) esse, quam illud firmamentum, quod post biduum factum dicitur, vel arida,[3]) quae postmodum terra nuncupatur. Sane hoc, quod dicunt quidam[4]) de hoc mundo, quoniam[5]) corruptibilis quidem est ex eo, quod factus est, nec tamen corrumpitur, quia corruptione fortior et validior est voluntas Dei, qui fecit eum, et continet illum, ne ei corruptio dominetur, rectius sentiri ista possunt de eo mundo, quem[6]) *ἀπλανῆ* sphaeram supra diximus, quia[7]) ex voluntate Dei nequaquam corruptioni subjaceat, pro eo, quod nec causas corruptionis accepit. Sanctorum quippe est et ad liquidum purificatorum[8]) mundus ille, et non impiorum, sicut iste noster. Videndum autem est, ne forte in hoc respiciens apostolus dixerit: »Prospicientibus[9]) nobis[10]) non ea, quae videntur, sed quae non videntur. Quae enim videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna sunt. Scimus autem, quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, aedificationem habemus a Deo, domum non manufactam, aeternam in coelis.“ Cum[11]) enim

---

[1]) Gen. I, 1. [2]) Ed. M. I. »judicatur.«

[3]) Ed. M. I. perperam: »aridam.«

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 178. not. 5.

[5]) Edd. M. »quomodo corruptibilis quidem est ex quo factus est.«

[6]) Sic Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »quem *ἀκηράτων* sphaeram“ etc. R.

[7]) Edd. M. „qui.« — Cfr. ed. Redep. pag. 178. not. 11.

[8]) Libri editi (v. c. edd. M.) „perfectorum.“

[9]) II Cor. IV, 18 — V, 1.

[10]) Libri editi (v. c. edd. M.) „vobis non ea, —, sed — non videntur. Quae enim non videntur, aeterna sunt: quae autem videntur, temporalia sunt. Scimus« etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[11]) Ita Mss. Libri vero editi (v. c., edd. M.) »Cum

alibi dicat: »Quia videbo coelos opera digitorum tuorum:“ et de omnibus visibilibus [1]) per prophetam [2]) Deus dixit: „Quia [3]) manus mea fecit haec omnia:“ istam aeternam domum, quam sanctis repromittit [4]) in coelis, manufactam non esse pronuntiat; differentiam sine dubio creaturae in his, quae videntur, et [5]) in his, quae non videntur, ostendens. Non enim idem intelligitur, quod [6]) dicit ea, quae non videntur, et ea, quae invisibilia sunt. Ea namque, quae sunt invisibilia, non solum non videntur, sed ne naturam quidem habent, ut videri possint, quae Graeci ἀσώματα, id est incorporea, appellarunt; haec autem, de quibus Paulus dixit: „Quae [7]) non videntur:“ naturam quidem habent, ut videri possint, nondum tamen videri ab his, quibus promittuntur, exponit. [8])

7. His [9]) igitur tribus opinionibus de fine omnium,

---

alibi dicatur: quia videbo coelos tuos opera« etc. R. — Psalm. VIII, 3.

[1]) Edd. Ruaei et Redep. „invisibilibus,« edd. M. vero: „visibilibus.“

[2]) Ita Mss. Libri editi vero (v. c. edd. M.) »prophetam dixit: Quia“ etc. R. [3]) Jesai. LXVI, 2.

[4]) Ita Mss. Libri editi vero (v. c. edd. M.) »promittit.« R.

[5]) Omissa sunt in antea editis (v. c edd. M.), quamvis habeantur in omnibus Mss. verba: »et in his, quae non videntur.“ R.

[6]) Desunt in antea editis (v. c. edd M.) sed reperiuntur in Mss. verba: »quod dicit.« R.

[7]) II Cor. IV, 18. [8]) Edd. M. »exponit etc.“

[9]) Exstant haec verba in epist. Hieronymi ad Avitum pag. 763. hunc in modum: »Triplex ergo suspicio nobis de fine suggeritur, e quibus quae vera et melior sit, lector inquirat. Aut enim sine corpore vivemus, cum subjecti Christo subjiciemur Deo, et Deus fuerit omnia in omnibus; aut quomodo Christo subjecta cum ipso Christo subjicientur Deo, et in unum foedus arctabuntur: ita omnis substantia redigetur in optimam qualitatem, et

et de summa beatitudine, prout sentire potuimus, adumbratis, [1]) unusquisque legentium apud semet ipsum diligentius et [2]) scrupulosius judicet, si potest aliqua harum probari vel eligi. (84) Dictum est enim, quod vel incorporea vita agi posse putanda sit, posteaquam Christo fuerint subjecta omnia, et [3]) per Christum Deo patri, cum erit omnia et in omnibus Deus; vel cum nihilominus Christo fuerint universa subjecta, et per Christum Deo, cum quo et unus spiritus secundum hoc, quod spiritus sunt naturae rationabiles, fiunt: [4]) tunc ipsa quoque substantia corporalis optimis et purissimis spiritibus sociata, pro assumentium qualitate vel meritis [5]) in aethereum statum transmutata, secundum quod apostolus dicit: „Et [6]) nos immutabimur:« refulgebit; aut certe quod eorum, quae videntur habitu praetereunte, omni corruptibilitate decussa atque purgata, omnique [7]) hoc mundi

---

dissolvetur in aetherem, quod purioris simpliciorisque naturae est; aut certe sphaera illa, quam supra appellavimus *ἀπλανῆ*, et quidquid illius circulo continetur, dissolvetur in nihilum; illa vero, qua *ἀντιζώνη* ipsa tenetur et cingitur, vocabitur terra bona, nec non et altera sphaera, quae hanc ipsam terram circumambit vertigine, et dicitur coelum, in sanctorum habitaculum conservabitur.“ Vide lib. II. Origenianor. quaest. IX. de resurrectione. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 179. not. 1.

[1]) Ed. M. I. male: »adumbrans.“

[2]) Ed. M. I. „et scrupulos indicet.«

[3]) Verba: »et per Christum Deo patri, cum erit omnia,« in editis (v. c. edd. M.) omissa, restituunt Codd. Mss. R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 16.

[4]) Mss. »fiunt.« Editi (v. c. edd. M.) »fuerint« R.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) male: „mentis.“ R.

[6]) 1 Cor. XV, 52.

[7]) Sic omnes Codd. Mss. recte, ut patet ex versione Hieronymi. Libri editi (v. c. edd. M.) „omnique hujus mundi statu, qui (in ed. M. I. deest: *qui*) *ἀκηράτων* dicitur sphaera, supergresso —, super illam, quae aplanes dicitur. R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 11. coll. pag. 162. not. 9.

statu, in quo planetarum dicuntur sphaerae, supergresso atque superato, supra illam, quae ἀπλανής dicitur, sphaeram piorum atque beatorum statio collocatur, quasi in terra bona, et terra vivorum, quam mansueti et mites haereditate percipient;[1]) cujus est coelum illud, quod ambitu magnificentiore ipsam illam circumdat et continet terram, quod vere coelum et principaliter appellatur, in quo coelo vel terra finis omnium atque perfectio tuta[2]) ac fidissima possit statione consistere, quo[3]) scilicet illi post correptionem castigationemque, quas pro delictis pertulerant purgationis obtentu, expletis omnibus atque depensis, terrae illius habitaculum mereantur; hi vero, qui verbo Dei obedientes fuerunt, ac sapientiae ejus jam hinc[4]) capaces se obtemperantes praebuerunt, coeli illius vel coelorum regna promereri dicantur, et ita dignius compleatur illud, quod dictum est: »Beati[5]) mansueti, quia ipsi haereditate possidebunt terram:" et: „Beati[6]) pauperes spiritu, quoniam ipsi haereditate capient regnum coelorum:« et quod dicit in Psalmo: »Exaltabit[7]) te, et[8]) haereditate capies terram.« Ad hanc etenim terram descendi dicitur, ad illam autem, quae in alto est, exaltari. Hoc ergo modo videtur quasi iter quoddam sanctorum profectibus aperiri ab illa terra ad illos coelos, ut non tam permanere in illa terra quam habitare

---

[1]) Mss. »percipiant.« Libri editi (v. c. edd. M.) »possideant.« R. [2]) Edd. M. „tota.«

[3]) Sic Mss. Libri editi: „quo scilicet illi qui post« etc. Sed delendus erat articulus· »qui," hic redundans et orationis seriem turbans. R. — Edd. M. „quo scilicet vel hi qui post" etc.

[4]) Ed. M. I. „huic."

[5]) Matth. V, 5. [6]) Matth. V, 3.

[7]) Psalm. XXXVII, 34. (XXXVI.)

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „ut haeredites terram.« R.

videantur, transituri scilicet, cum [1]) in id quoque profecerint, ad haereditatem regni coelorum.

CAPUT QUARTUM.

Quod unus est Deus legis et prophetarum, et Domini Jesu Christi pater.

1. His [2]) itaque per ordinem prout potuimus breviter digestis, consequens est secundum quod ex initio proposuimus, confutare etiam eos, qui putant alium Deum esse [3]) patrem Domini nostri Jesu Christi, praeter illum, qui Mosi responsa legis dabat, vel prophetas mittebat, qui est Deus patrum Abraham, Isaac et Jacob Oportet enim primum in hac nos fidei ratione firmari. Considerandum ergo est illud, quod frequenter in Evangeliis dicitur, et singulis quibusque Domini et Salvatoris nostri gestis adjungitur: „Ut impleatur quod dictum est per prophetam" illum vel illum, cum manifestum sit, quia prophetae illius sunt Dei, qui mundum fecit. Ex ipsa ergo consequentia concluditur, quoniam qui prophetas misit, de Christo, quae praedicenda [4]) erant, ipse praedixit. Et dubium non est, quod [5]) haec non alienus quisquam ab eo, sed pater ipsius praedicebat. Sed et illud, quod frequenter exempla de veteri Testamento a Salvatore proferuntur, vel ab apostolis ejus, non aliud

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „cum id quoque fecerint" (edd. M. *fecerunt*). R.

[2]) Cfr. Apolog. Pamphili (Orig. Opp. ed. Ruaei) pag. 24. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 324. seq., ed. Redep. pag. 180. not. 23. [3]) Edd. M. „patrem esse."

[4]) Ed. M. I. „praedicanda." — Cfr. ed. Redep. pag 181. not. 4. [5]) Ed. M. II. „quin."

indicat nisi quod auctoritas veteribus a Salvatore et ab ejus discipulis adhibetur. Sed et illud, quod ad benignitatem provocans discipulos Salvator dicit: „Estote [1]) perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est: qui solem suum oriri jubet super bonos et malos, et pluit super justos et injustos:« cuivis [2]) etiam exiguae intelligentiae viro evidentissimum suggerit intellectum, quod non alium ad imitandum [3]) proponit [4]) discipulis suis Deum, nisi factorem coeli, et imbrium praebitorem. Quod autem dicit, quia orantes oporteat dicere: „Pater [5]) noster, qui es in coelis:" quid aliud videtur ostendere, nisi Deum in melioribus mundi, id est creaturae suae, partibus requirendum? Sed [6]) et quod de juramentis optima quaedam instituta definiens, ait »non" oportere „jurare, neque per coelum, quia sedes est Dei; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus:" nonne apertissime videtur propheticis vocibus consonare, quibus dicitur: „Coelum [7]) mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum?" Sed [8]) et e templo ejiciens eos, qui vendebant oves, et boves, et columbas; effundens quoque mensas nummulariorum, et dicens: »Tollite [9]) ista hinc, et nolite facere domum patris mei domum (85) negotiationis:" patrem [10]) suum sine dubio dicebat eum,

---

[1]) Cfr. Matth. V, 48. 45.

[2]) Sic omnes Codd. Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „cui (ed. M. I. *cujus*) etiam — non suggerit intellectum" etc. R. [3]) Edd. M. „jurandum."

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „proponit Deus discipulis suis dominum, nisi" etc. R.

[5]) Matth. VI, 9.

[6]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Sed et de juramentis — ait: non oportet jurare" etc. R. — Matth. V, 34. 35. [7]) Jesai. LXVI, 1.

[8]) Edd. M. „Sed de templo" etc.

[9]) Ev. Joann. II, 16.

[10]) Sic recte omnes Codd. Mss. Alias (v. c. in edd. M.)

cujus nomini Salomon magnificum templum exstruxerat. Sed et illud, quod ait: „Non[1]) legistis quod dictum est a Deo ad Mosen: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob: non est autem Deus mortuorum, sed viventium:« manifestissime nos docet, quoniam[2]) Deum patriarcharum, pro eo quod sancti essent et viverent, Deum appellabat viventium, illum scilicet, qui dixerat in prophetis: „Ego[3]) sum Deus, et non est Deus praeter me.“ Sciens namque Salvator Deum Abraham esse eum, qui in lege scriptus est, et ipsum esse, qui dicit, quia „ego[4]) sum Deus, et non est Deus praeter me:“ siquidem[5]) ipsum illum patrem esse fatetur, qui ignorat alium super se esse Deum, sicut putant haeretici: absurde eum patrem pronuntiat qui eminentiorem ignorat Deum. Si vero non quidem ignorat, sed fallit dicens non alium esse Deum praeter se, multo magis absurdum est, si mendacem patrem suum fatetur. Ex quibus omnibus in hanc indaginem sensus adducitur, quia alium nesciat patrem nisi omnium conditorem et creatorem Deum.

2. Longum[6]) erit, si ex omnibus Evangeliorum locis testimonia congregemus, quibus unus atque idem Deus legis et evangeliorum esse doceatur. Contingemus tamen[7]) breviter etiam de Actibus[8]) apostolorum, ubi

---

„patrem sine dubio dominum dicebat eum, cujus novum Salomon“ etc. R.

[1]) Cfr. Matth. XXII, 32. coll. Exod. III, 6.

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quomodo.“ R.

[3]) Jesai. XLV, 6. [4]) Jesai. XLV, 6.

[5]) Ed. M. I. „si qui ipsum — fatentur, qui ignorat — haeretici: absurde — pronuntiant — ignorant Deum. Si vero“ etc.

[6]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „Congruum erit.« R.

[7]) Vox „tamen“ deest in antea editis (v. c. edd M.), sed habetur in Mss. R.

[8]) Act. VII.

Stephanus et apostoli preces suas dirigunt ad eum Deum, qui fecit coelum et terram, et qui locutus est per os sanctorum prophetarum suorum: ipsum dicentes Deum Abraham, Isaac et Jacob: Deum, qui eduxit populum suum de terra Aegypti. Quae sententiae sensum nostrum evidentissime sine dubio ad creatoris dirigunt fidem, et affectum ejus inserunt his, qui haec pie de eo fideliterque didicerunt: sicut et ipse Salvator cum interrogatus esset, quod mandatum esset maximum omnium in lege, respondit, dicens: „Diliges [1]) Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum sicut te ipsum.“ Et his addidit: „quia [2]) in istis duobus mandatis tota lex pendet et prophetae.« Quomodo ergo ei, quem erudiebat, atque in [3]) discipulatum producebat, hoc mandatum ante omnia mandata commendat, per quod sine dubio in Deum legis ejus conciliaretur affectus, eo quod ipsis his verbis [4]) haec fuerant a lege praedicata? Sed concedatur contra [5]) has omnes evidentissimas approbationes, quia [6]) de alio nescio quo Deo dicat Salvator: „Diliges [7]) Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,« et reliqua quae dicta sunt. Et quomodo, si lex et prophetae creatoris sunt sicut dicunt, id est alterius Dei praeter eum, quem [8]) ait bonum, consequenter

---

[1]) Matth. XXII, 37. 39. coll. Deut. VI, 5. Levit. XIX, 18. [2]) Matth. XXII, 40.

[3]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „in disciplinatum.« R.

[4]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „verbis.“ R.

[5]) Libri editi (v. c. edd. M.) „circa.“ Mss. ut in nostro textu. R. [6]) Ed. M. II. „quod.“

[7]) Matth. XXII, 37—40. coll. Deut. VI, 5. Levit. XIX, 18.

[8]) Libri editi (v. c. edd. M.) mendose: „quem ajunt

dictum videbitur id quod addidit, legem et prophetas in his duobus pendere mandatis? Quomodo enim, quod alienum et peregrinum a Deo est, pendebit in Deo? Paulus autem dicens: Gratias [1]) ago Deo meo, cui servio in spiritu meo [2]) a proavis meis in conscientia pura:" dilucide ostendit, quia [3]) non ad aliquem novum Deum, sed [4]) ad Christum venerit. Quos enim alios proavos Pauli oportebit intelligi, nisi eos, de quibus ipse dicit: »Hebraei [5]) sunt, et ego: Israelitae sunt, et ego?« Sed et praefatio ipsa epistolae ejus ad Romanos, nonne [6]) haec eadem his, qui intelligere Pauli literas norunt, diligenter ostendet, quem Deum Paulus praedicat? Ait enim: „Paulus [7]) servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos [8]) in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Christi Jesu Domini nostri," etc. Sed et illud, quod ait: „Non [9]) obturabis os bovi [10]) trituranti: numquid de bobus cura est Deo? An propter nos [11]) utique dicit? Propter nos enim scriptum est, quia in spe debet qui arat arare, et qui triturat sub

---

bonum, consequenter deinde videbitur« etc. Recte autem Mss. ut in nostro textu. R. — Cfr. Matth. XXII, 40.

[1]) II Tim. I, 3.

[2]) Ed. M. I. »meo pro avis meis« etc., ed. M. II. »meo pro proavis meis« etc. [3]) Ed. M. II. »quod."

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »nisi Christum venerit." R. [5]) II Cor. XI, 22.

[6]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. »nonne." R. [7]) Cfr. Rom. I, 1—4.

[8]) Deest in editis (v. c. edd. M.), non vero in Mss. »suos.« R. [9]) I Cor. IX, 9. 10. coll. Deut. XXV, 4.

[10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »bovis triturantis.« R.

[11]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »nos voluit dicere? Propter" etc. R.

spe fructus percipiendi.« In quo evidenter ostendit, quia [1]) qui legem dedit Deus, propter nos, id est propter apostolos dicit: „Non [2]) obturabis os [3]) bovi [4]) trituranti:« cui cura erat non boum, sed apostolorum, qui Christi evangelium praedicabant. In aliis quoque promissionem legis amplectens Paulus ipse ita ait: »Honora [5]) patrem tuum et matrem, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, et longaevus super terram sis, terram bonam, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.“ Per [6]) quae sine dubio placere sibi legem et Deum legis atque ejus promissa [7]) pronuntiat.

3. Sed quoniam solent interdum hujus haeresis assertores per deceptiosa quaedam sophismata simpliciorum quorumque corda decipere, [8]) absurdum non puto, si etiam ea, quae in assertionibus suis proferre solent, proponentes, subreptionem eorum ac mendacia [9]) confutemus. Aiunt igitur: [10]) Scriptum est: »Deum nemo vidit unquam:« ille autem Deus, quem Moses praedicat, et ab ipso Mose visus est, et antea a patribus ejus: is vero, qui a Salvatore annunciatur, a nullo penitus visus est. Interrogemus ergo eos et nos, si hunc, quem [11]) faten-

---

[1]) Ed. M. II. „quod.«

[2]) I Cor. IX, 9. coll. Deut. XXV, 4.

[3]) Ed. M. I. male: »eos.“

[4]) Edd. M »bovis triturantis.« Cfr. pag. 169. not. 10.

[5]) Ephes. VI, 2. 3. coll. Exod. XX, 12.

[6]) Ita Mss. Editi autem (v. c. edd. M.) »Persaepe sine dubio« etc. R.

[7]) Libri editi (v. c. edd. M.) »jussa.« Mss. ut in nostro textu. R.

[8]) Ita Mss. Editi vero (v. c. ed. M. II.) »surripere.« R. — Ed. M. I. „suscipere.«

[9]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »dementiam.« R

[10]) Ed M. I. perperam: »est scriptum est: Deum« etc. — Ev. Joann. I, 18.

[11]) Libri editi (v. c. edd. M.) »quem fatentur Deum,

tur Deum, et alium esse eum dicunt quam creatorem Deum, visibilem an invisibilem dicant esse. Et si quidem dixerint, quia [1]) visibilis est, (86) praeter hoc, quod contra Scripturae sententiam venire arguentur, quae dicit de Salvatore, quia [2]) „imago est invisibilis Dei, primogenitus omnis creaturae:" incurrent etiam in illud absurdum, quod Deum corporeum esse dicant. Non enim aliter videri quid [3]) potest nisi per habitum, et magnitudinem, et colorem, quae sunt specialia corporum. Et si corpus esse pronuntietur Deus, quoniam [4]) omne corpus ex materia est, invenietur et Deus esse ex materia: quod si ex materia sit, materia autem sine dubio corruptibilis est, erit ergo jam secundum illos corruptibilis Deus. Rursum quoque interrogabimus eos. Materia facta est, an ingenita, id est infecta? Et si quidem dixerint, quia [5]) infecta est, id est ingenita, requiremus ab iis, si materiae pars [6]) quidem alia Deus, alia autem pars mundus est. Si vero responderint de materia, quia [7]) facta est, sine dubio consequetur, [8]) ut eum, quem Deum dicunt, factum esse fateantur: [9]) quod utique nec ipsorum, nec nostra ratio admittit. Sed dicent: Invisibilis

---

alium esse Deum quam creatorem Deum dicunt, visibilem» etc. Mss. ut in nostro textu. R.

[1]) Ed. M. II. „quod"

[2]) Ed. M. II. „quod." — Coloss. I, 15.

[3]) Edd. M. „quis."

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 184. not. 18.

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „quia." R.

[6]) Libri editi (v. c. edd. M.) »pars aliqua Deus, pars autem mundus est." Mss. ut in nostro textu. R.

[7]) Ed. M. II. „quod facta sit.«

[8]) Edd. M. „consequitur."

[9]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „confiteantur." R.

est Deus. Et quid agetis? Si [1]) invisibilem [2]) eum esse dicitis per naturam, neque Salvatori debet esse visibilis. Quin imo et videri Deus pater Christi dicitur, quoniam „qui [3]) videt," inquit, „Filium, videt et Patrem." Quod [4]) utique vos vehementer angustat, a nobis vero rectius non pro [5]) videndo, sed pro intelligendo sentitur. Qui enim intellexerit [6]) Filium, intelliget et Patrem. Hoc ergo modo Moses etiam Deum vidisse putandus est, non carnalibus oculis eum intuens, sed visu cordis ac sensu mentis intelligens, et hoc ex parte aliqua. Manifestum enim est, „quia [7]) faciem," inquit, „meam non videbis:" scilicet qui Mosi responsa praebebat, „sed posteriora mea." Quae utique cum eo sunt intelligenda sacramento, quo [8]) intelligi convenit dicta divina, abjectis profecto illis et spretis anilibus fabulis, quae de anterioribus Dei ab imperitis, posterioribusque finguntur. Neque [9]) sane quis nos impium aliquid sensisse arbitretur, quod diximus, quia nec [10]) Salvatori visibilis est Pater: consideret [11])

---

[1]) Exstant haec verba in Hieronymi epist. 94. ad Avit. pag. 763. hunc in modum: „Restat ut invisibilis sit Deus; si autem invisibilis per naturam est, neque Salvatori visibilis erit." Vide Huet. Origenianor. lib. II. quaest. II. num. 17. 18. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 184. not. 31.

[2]) Ed. M. I. male: „invisibilis."

[3]) Cfr. ev. Joann. XIV, 9.

[4]) Sic omnes Codd. Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „Quo utique nos quidam vehementer angustant.«

[5]) Ed. M. I. male: »providendo."

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 185. not. 1.

[7]) Ed. M. II. „quod.« — Cfr. Exod. XXXIII, 20. coll. 23. [8]) Edd. M. „quomodo.«

[9]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) perperam: »Neque sane nos impium — arbitremur." R. — Cfr. ed. Redep. pag. 185. not. 12.

[10]) Edd. M. »nunc."

[11]) Sic Mss. Editi (v. c. ed. M. II.) perperam: »considerent.« R. — Ed. M. I. »considerentur.«

quali distinctione adversus haereticos agentes utimur. Diximus enim quod aliud sit videre et videri, et aliud nosse et nosci, vel cognoscere atque cognosci. Igitur videre et videri corporum res est: quod utique nec Patri, nec Filio, nec Spiritui sancto inter se invicem competenter aptabitur. Natura enim Trinitatis modum visionis excedit, his [1]) quae in corpore sunt, id est omnibus reliquis creaturis, qualitatem inter se invicem visionis indulgens; incorporeae vero naturae et principaliter intellectuali, nihil aliud convenit nisi nosse, vel [2]) nosci, sicut et Salvator ipse pronuntiat, dicens, quia „nemo [3]) novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.“ Manifestum ergo [4]) est, quia [5]) non dixit: Nemo vidit Patrem nisi Filius; sed: [6]) „Nemo novit Patrem nisi Filius.«

4. Si vero propter illa, quae dicuntur in veteri Testamento, quod irascitur Deus, vel poenitet, vel si qua alia humani affectus passio designatur, materiam sibi ad confutandos nos praeberi putant, affirmantes penitus impassibilem Deum, atque his omnibus carentem affectibus sentiendum: [7]) ostendendum est iis etiam in evangelicis parabolis haberi similia, cum dicit, quia [8]) is, qui plantavit vineam, et locavit eam colonis, qui coloni missos ad se servos interemerunt, ad ultimum etiam filium ad se missum deciderunt, iratus [9]) dicitur abstulisse vineam

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »his (ed. M. II. *iis*) qui in corpore sunt: idem omnibus« etc. R.

[2]) Edd. M. »et.« [3]) Matth. XI, 27.

[4]) Edd. M. »est ergo.« [5]) Ed. M. II. „quod.“

[6]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed in omnibus habentur Mss. verba: „sed: Nemo — nisi Filius.« R. — Matth. XI, 27.

[7]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „sentiendi.“ R.

[8]) Ed. M. II. „quod.« — Cfr. Matth. XXI, 33. seqq.

[9]) Libri editi (v. c. edd. M.) „iratus dominus dici-

ab iis, et malos colonos male perditum dedisse, et vineam colonis aliis tradidisse, qui redderent ei fructum in tempore suo. Sed et illos cives, qui, profecto patrefamilias accipere [1]) sibi regnum, legatos miserunt post eum, dicentes: „Nolumus [2]) eum regnare super nos:« impetrato regno regressus [3]) paterfamilias et iratus interfici coram se jubet, et civitatem eorum igne consumit. [4]) Sed et nos sive in veteri Testamento, sive in novo, cum de ira Dei legimus, non [5]) secundum literam, quae dicuntur, advertimus, sed spiritualem intellectum requirimus in talibus, ut ita sentiamus, sicut intelligere de Deo dignum est. De quibus secundum parvitatem sensus nostri, cum secundi Psalmi exponeremus illum versiculum, in [6]) quo ait: »Tunc [7]) loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos:« prout potuimus qualiter hoc intelligi deberet, ostendimus.

CAPUT QUINTUM.

De justo et bono. [8])

1. Verum quoniam [9]) movet etiam istud [10]) quosdam, quod principes istius haeresis divisionem quandam

---

tur — ab iis, et — male perdidisse, et — tradidisse, qui — fructus in“ etc. Mss. ut in nostro textu. R.

[1]) Ed. M. II. „accepere.“ [2]) Luc. XIX, 14.

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ingressus.“ R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „consumi.“ R.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 186. not. 13.

[6]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „in quo ait.« R.

[7]) Psalm. II, 5.

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 186. not. ult.

[9]) Edd. M. »quomodo.“ [10]) Edd. M. »illud.“

fecisse sibi videntur, qua dixerunt aliud esse justum, aliud bonum; et [1]) hac divisione in divinitate etiam usi sunt, affirmantes bonum quidem Deum [2]) esse patrem Domini nostri Jesu Christi, et non justum, justum vero legis et prophetarum Deum, nec tamen bonum: [3]) huic quaestioni respondere quam potuero breviter necessarium puto.

Existimant [4]) igitur bonitatem affectum talem quendam esse, quod bene fieri omnibus debeat, (87) etiamsi indignus sit is, cui beneficium [5]) datur, nec bene consequi mereatur: sed, ut mihi videtur, non recte usi sunt tali definitione, [6]) putantes non fieri bene huic, cui austerum vel triste aliquid infertur. Justitiam vero putarunt affectum esse talem, qui unicuique prout meretur retribuat. Sed et in hoc rursum definitionis [7]) suae sensum non recte interpretantur. Putant [8]) enim, quia quod justum est malis mala faciat, [9]) bonis bona; id est, ut secundum sensum ipsorum justus malis non videatur bene velle, sed velut odio quodam ferri [10]) adversus eos: et colligunt, sicubi forte in Scripturis veteris Testamenti inveniunt historiam referentem, verbi gratia, de diluvii [11]) poenis, et eorum, qui in eo exstincti referuntur, vel cum Sodoma [12]) et Gomorra ignei sulphureique imbris vastatione depopulantur, vel cum in deserto pro peccatis suis

---

[1]) Ed. M. I. »et in hac“ etc.

[2]) Edd. M. „Deum patrem — Christi, et non justum esse.«

[3]) Edd. M. „bonum. Cui quaestioni“ etc.

[4]) Ed. M. I. „Aestimant.«

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »benefactum.« R.

[6]) Ed. M. I. „diffinitione.“

[7]) Ed. M. I. „diffinitionis.«

[8]) Ed. M. II. »Putat enim quod“ etc.

[9]) Ed. M. I. »faciant.“ [10]) Ed. M. I. »fieri.«

[11]) Cfr. Gen. VII, 17. seqq.

[12]) Cfr. Gen. XIX, 24. seqq.

omnes[1]) decidunt, ita ut nullus ex his, qui de Aegypto fuerant profecti, inveniatur[2]) terram[3]) repromissionis intrare praeter Jesum et Caleb.[4]) De novo autem Testamento misericordiae ac pietatis congregant verba, quibus a Salvatore discipuli informantur, et quibus pronuntiari videtur, quia[5]) nemo sit bonus praeter unum Deum patrem: et per hoc ausi sunt bonum quidem nominare Patrem Salvatoris Jesu Christi, alium autem esse dicunt mundi Deum, quem justum iis, non[6]) etiam bonum placuit appellare.

2. A quibus primo illud exigendum puto, si secundum suam definitionem[7]) justum possunt ostendere conditorem, punientem pro meritis vel eos, qui diluvii tempore perierunt, vel Sodomitas, vel eos, qui ex Aegypto profecti fuerant,[8]) cum videamus interdum multo nequiora, et scelestiora committi flagitia, quam fuerint illa, pro quibus hi, quos supra diximus, interemti sunt, nondum[9]) tamen videmus unumquemque peccantium poenam luere meritorum; numquidnam bonum dicent[10]) effectum eum, qui aliquando justus erat? An potius illud putabunt, quod justus quidem est nunc, sed patienter fert humana delicta, tunc vero nec justus quidem erat, qui innocentes parvulos et lactentes simul cum immanibus et

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »mortui“ R.

[2]) Ed. M. I. »inveniantur.“

[3]) Libri editi (v. c. edd. M.) „terram promissionis intrasse.« R.

[4]) Edd. M. »Caleph.« [5]) Ed. M. II. „quod.“

[6]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „et non solum bonum.« R.

[7]) Ed. M. I. »diffinitionem.“

[8]) Edd. M. »fuerant. Sed cum videamus« etc.

[9]) Edd. M. »et nondum« etc.

[10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »dicunt.“ R.

impiis gigantibus [1]) exstinguebat? Sed haec ita sentiunt, quia nihil audire ultra [2]) literam norunt: alioquin ostendant, quomodo justum est secundum literam, [3]) in tertiam et quartam progeniem parentum reddi peccata in sinum filiorum, et in filiorum ipsorum filios post ipsos. A nobis autem talia ista non secundum literam intelliguntur, sed sicut Ezechiel [4]) docuit parabolam eam dicens, requirimus quid significet introrsus ipsa parabola. Sed et illud debent ostendere, quomodo justus sit, et pro meritis unicuique retribuens, qui punit terrenos et diabolum, cum nihil dignum poena commiserint. Non enim poterant, si secundum istos naturae malae et perditae erant, aliquid boni agere. Nam et quod judicem eum dicunt, non tam gestorum, quam naturarum judex videtur: quippe si natura mala benefacere non potest, nec bona male. Tum deinde eum, quem bonum dicunt, si ad omnes bonus est, sine dubio et ad eos, qui perituri sunt, bonus est: et quomodo non eos salvat? Si non vult, jam non erit bonus: si vult, et non potest, omnipotens non erit. Quin potius audiant in Evangeliis Patrem Domini nostri Jesu Christi ignem [5]) praeparantem diabolo, et angelis ejus. Et quomodo istud opus tam [6]) poenale, quam triste, secundum sensum istorum, boni Dei videbitur? Sed et ipse Salvator boni Dei Filius in Evangeliis protestatur, et dicit: „quia [7]) si signa et prodigia facta fuissent in Tyro et Sidone, olim in

---

[1]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „gigantibus.“ R.

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »praeter.“ R.

[3]) Cfr. Deut. V, 9. [4]) Ezech. XVIII, 3.

[5]) Cfr. Matth. XXV, 41.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „tam poenale, tam triste, secundum sensum eorum“ etc. R.

[7]) Ed. M. II. „quod.« — Matth. XI, 21.

sacco et cinere sedentes poenitentiam egissent." Et [1]) quum proximus utique ipsis urbibus accessisset, ac [2]) fines earum fuisset ingressus, cur, quaeso, declinat civitates istas ingredi, et praestare iis signorum et prodigiorum copiam, si eas his gestis in sacco et cinere certum erat acturas esse poenitentiam? Quod utique cum non facit, sine dubio perditioni eas relinquit, quas malae et perditae naturae [3]) non esse ipse Evangelii sermo indicat, qui eas potuisse poenitere designat. Sed et in quadam Evangelii nihilominus parabola ingrediens rex videre discumbentes, qui fuerant invitati, vidit quendam non indutum nuptialibus indumentis, et ait ei: „Amice, [4]) quomodo [5]) huc intrasti non habens indumentum nuptiale? Tunc ait ministris: Ligantes ei manus et pedes mittite eum foras in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium." Dicant nobis, quis est iste rex, qui ingressus est videre discumbentes, et inveniens inter eos quendam sordidis indumentis, jubet eum vinctum per ministros suos in exteriores tenebras detrudi. Numquidnam [6]) ille est, quem justum dicunt? Et quomodo bonos ac malos jusserat invitari, nec merita a ministris sciscitari praeceperat? Per quod utique non justi alicujus, ut isti dicunt, et pro meritis retribuentis, sed erga omnes indiscretae benignitatis indicatur affectus. Si vero necesse est hoc de bono Deo, id est vel [7]) de Christo, vel de Patre

---

[1]) Edd. M. „Et cum proximis utique" etc.

[2]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „ac fines earum fuisset." R.

[3]) Sic recte Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „vitae." R.

[4]) Cfr. Matth. XXII, 12. 13.

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quomodo introisti huc non" etc. R.

[6]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M) „Numquid non ille est, — dicunt? Et quomodo — malos invitare jusserat, nec" etc. R.

[7]) Deest „vel" in edd. M.

Christi intelligi, quid[1]) aliud est, quod justo Dei judicio objiciunt: imo quid tale est, quod in Deo legis criminantur, quale est ut eum, qui ab his servis, quos miserat vocare bonos et malos, fuerat invitatus, juberet pro sordidioribus indumentis vinctum manibus pedibusque in exteriores tenebras praecipitari?

(88) 3. Et haec quidem sufficere debent, quae ex auctoritate assumsimus Scripturarum ad refellenda ea, quae haeretici obtendere solent. Non tamen indecens videbitur, si etiam ex ratione ipsius consequentiae paucis agamus cum iis. Interrogamus ergo eos, si norunt, quae ratio apud homines virtutis ac malitiae habeatur, et si videtur consequens esse, ut virtutes dicamus in Deo, vel, ut ipsis videtur, in duobus istis diis. Respondeant hoc[2]) quoque: si videtur iis bonitas[3]) virtus esse aliqua, quod puto sine dubio fatebuntur, quid etiam dicent de justitia? Nunquam profecto, ut mihi videtur, ita desipient, ut justitiam negent esse virtutem. Ergo si bonum virtus, et justitia virtus est, sine[4]) dubio justitia bonitas est. Si vero dixerint, non esse bonum justitiam, superest ut aut malum sit, aut indifferens. Et quidem dicentibus malum esse justitiam, respondere ineptum puto. Videbor enim vel insanis sermonibus, vel mente motis hominibus respondere. Malum enim quomodo videbitur id, quod bonis bona retribuere potest, sicut etiam ipsi fatentur? Si vero indifferens dixerint, consequens est, ut cum justitia indifferens

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quid illud est, quod — judicio objicitur? Imo quid — legis criminatur" etc. R.

[2]) Edd. M. „hi."

[3]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „bonitas virtus." R.

[4]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), quamvis reperiantur in omnibus Mss. verba: »sine dubio justitia bonitas est.« R.

sit, et sobrietas et prudentia et omnes reliquae virtutes indifferentes habeantur. Et quid respondebimus Paulo dicenti: „Si [1]) qua virtus, si qua laus, haec cogitate, quae [2]) didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me?“ Discant ergo perscrutantes Scripturas divinas, quae sunt singulae virtutes, et non surripiant in hoc, quod dicunt, quia is [3]) Deus, qui unicuique secundum meritum retribuit, odio [4]) malorum retribuit malis mala, et non pro eo, quod austerioribus curari indigent medicamentis hi, qui deliquerunt, [5]) et propterea [6]) his adhibet ea, quae emendationis prospectu ad praesens videntur sensum doloris inferre. Non legunt quid scriptum sit de spe illorum, qui in diluvio peremti sunt; de qua spe [7]) Petrus ipse in prima epistola sua ita ait: „Quia [8]) Christus mortuus quidem est [9]) carne, vivificatus autem spiritu: in quo pergens praedicavit his spiritibus, qui in carcere tenebantur, qui increduli fuerant aliquando, cum expectarent Dei patientiam in diebus Noë, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est octo animae salvae factae sunt per aquam: quod et vos simili forma nunc baptisma salvos facit.« De Sodoma autem et Gomorra dicant nobis, si credunt creatoris Dei esse propheticas voces, ejus scilicet, qui refertur super eos ignis et sulphuris imbrem pluisse: quid dicit de ipsis Ezechiel propheta? „Restitue-

---

[1]) Philipp. IV, 8. 9.

[2]) Edd. M. »quae et didicistis“ etc.

[3]) Edd. M. „eis.“

[4]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „odio malorum retribuit.“ R.

[5]) Ed. M. I. „dereliquerunt.“

[6]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „postea.“ R. — De seqq. cfr. lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 7.

[7]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „spe.“

[8]) Ed. M. II. „Quod.“ — Cfr. 1 Petr. III, 18—21.

[9]) Desideratur „est“ in edd. M.

tur,"[1]) inquit, „Sodoma in antiquum." Quid autem affligens eos, qui poena digni sunt, non pro bono affligit? Qui etiam ad Chaldaeam dicit: „Habes[2]) carbones ignis, sede super eos: ipsi erunt tibi adjutorio.« Sed et de his, qui in deserto ceciderunt, audiant, quid in LXXVII. Psalmo, qui Asaph superscribitur, referatur. Ait enim: »Cum[3]) occideret eos, tunc exquirebant eum.« Non dicit, quia[4]) aliis interfectis alii requirebant eum, sed ait, quia[5]) eorum, qui occidebantur, talis erat interitus, ut mortificati requirerent Deum. Ex quibus omnibus constat, unum eundemque esse justum et bonum legis et evangeliorum Deum, et benefacere cum justitia, et cum[6]) bonitate punire: qui nec bonum sine justo, nec justum sine bono dignitatem divinae potest indicare naturae.

Addemus adhuc etiam hoc versutiis eorum compellentibus nos. Si aliud est[7]) justum quam bonum, quoniam bono malum contrarium est, et justo injustum, sine dubio et injustum aliud erit quam malum: et sicut justus apud vos[8]) non est bonus, ita neque injustus erit malus: et rursum, sicut bonus non est justus, ita et malus non erit injustus. Cui[9]) autem non videtur absurdum, ut Deo quidem bono contrarius sit malus, Deo autem justo, quem inferiorem bono dicunt,[10]) contrarius nemo sit? Non enim sicut Satanas est, qui malus dicitur, ita est alius aliquis, qui dicatur injustus. Quid ergo est? Rescin-

---

[1]) Cfr. Ezech. XVI, 55. coll. 53.

[2]) Jesai. XLVII, 14. 15.

[3]) Psalm. LXXVIII, 34. (LXXVII.)

[4]) Ed. M. II. »quod.« [5]) Ed. M. II. »quod.«

[6]) Deest »cum« in edd. M.

[7]) Desideratur »est« in edd. M.

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »nos.« R.

[9]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »Quomodo autem non erit absurdum.« R.

[10]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »dicimus." R.

damus ea quae defendimus. Non enim poterunt dicere, quia [1]) malus non etiam injustus sit, et injustus malus. Quod si in istis contrariis indissociabiliter inhaeret vel malo injustitia, vel injustitiae malum, sine dubio et bonus indissociabilis erit justo, et justus bono: ut sicut unam eandemque nequitiam malitiae et injustitiae dicimus, ita bonitatis ac justitiae virtutem unam eandemque teneamus.

4. Sed iterum ad Scripturae nos revocant verba, proferentes illam suam [2]) famosissimam quaestionem. Aiunt namque: Scriptum est: »quia [3]) non potest arbor mala fructus bonos facere: ex fructu enim arbor cognoscitur.« Quid [4]) ergo aiunt? Qualis arbor sit lex, ex fructibus suis, id est ex praeceptorum sermonibus declaratur. Si enim bona inveniatur lex, sine dubio et qui dedit eam bonus Deus esse creditur. Si vero justa magis quam bona, justus etiam legislator putabitur Deus. Paulus apostolus nulla circuitione usus ait: »Lex [5]) ergo bona est, et mandatum sanctum et justum et bonum.« Ex quibus est manifestum, quia [6]) Paulus non istorum literas didicerat, qui justum a bono separant, [7]) sed ab eo Deo fuerat instructus, et ejus Dei spiritu fuerat illuminatus, qui simul et sanctus et bonus et justus est: per cujus ille Spiritum loquens, dicebat mandatum legis esse sanctum et justum et bonum. Et ut evidentius supra justitiam et sanctitatem bonitatem magis inesse ostenderet in mandato, repetito sermone, pro his tribus solam pro-

---

[1]) Ed. M. II. „quod."

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „suam." R.

[3]) Ed. M. II. »quod.« — Matth. VII, 18. coll. XII, 33.

[4]) Edd. M. »Quid ergo est ajunt? Qualis" etc.

[5]) Rom. VII, 12. [6]) Ed. M. II. „quod."

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »separarent.« R.

tulit bonitatem, dicens: »Quod [1]) ergo bonum est, (89) mihi mors est? Absit.« Sciens quippe bonitatem genus esse virtutum, justitiam vero vel sanctitatem species generis, ideo [2]) cum in superioribus genus simul ac species nominasset, repetens sermonem ad solum genus retorsit. Sed et in consequentibus: „Peccatum," [3]) inquit, „per bonum mihi operatum est mortem." In quo id per genus concludit, quod superius per species exposuerat. Hoc modo namque intelligendum est etiam illud, quod dictum est: „Bonus [4]) homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, et malus de malo profert malum." Genus namque assumsit etiam [5]) hic in bono, vel malo, ostendens sine dubio in bono homine esse et justitiam, et sobrietatem, et prudentiam, et pietatem, et omne quod vel [6]) dici bonum, vel intelligi potest. Similiter etiam et malum hominem dixit, qui sine dubio esset injustus, et impurus, et impius, et omnia quae per partes hominem malum deformant. Sicut enim sine his nequitiis nemo aliquem [7]) malum hominem putat, nec esse malus potest, ita et sine illis virtutibus certum est, quod nemo putabitur esse bonus. Superest iis adhuc etiam illud, quod velut [8]) proprie sibi datum scutum putant, quod dixit Dominus in Evangelio: „Nemo [9]) bonus nisi unus Deus pater:" dicentes hoc esse proprium vocabulum Patris Christi, qui tamen alius sit a creatore omnium Deo, cui creatori bonitatis [10]) nullam dederit appellationem.

---

[1]) Rom. VII, 13. [2]) Edd. M. »et ideo."

[3]) Cfr. Rom. VII, 13. [4]) Matth. XII, 35.

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »etiam huic bono vel malo.« R. [6]) Deest „vel" in edd. M.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »aliquis." R.

[8]) Deest „velut" in edd. M.

[9]) Matth. XIX, 17. Marc. X, 18. Luc. XVIII, 19.

[10]) Libri editi (v. c. edd. M.) „bonitas." Mss. ut in nostro textu. R.

Videamus ergo, si in veteri Testamento Deus propheta-rum et mundi creator ac legislator non dicitur bonus. Et quid est, quod in Psalmis dicit: »Quam[1]) bonus Israel Deus rectis corde:“ et: „Dicat[2]) nunc Israel, quoniam[3]) bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus.“ Et in lamentationibus Hieremiae scriptum est: „Bonus[4]) Dominus his, qui sustinent eum, animae quaerenti eum.“ Sicut ergo bonus in veteri Testamento frequenter dicitur Deus, ita etiam justus in Evangeliis appellatur Domini nostri[5]) Jesu Christi Pater. Denique in Evangelio secundum Joannem orans ipse Dominus noster ad Patrem dicit: „Pater[6]) juste, et mundus te non cognovit.“ Ne forte dicant, quia[7]) etiam mundi creatorem pro assumtione carnis Patrem vocabat, et ipsum justum nominabat: excluduntur[8]) ab eo sermone, qui statim sequitur. Ait enim: „Et[9]) mundus te non cognovit.“ Secundum ipsos enim solum Deum bonum mundus ignorat. Nam conditorem suum verissime recognoscit, Domino ipso dicente, quia mundus quod suum est diligit. Aperte ergo ille, quem putant bonum Deum, justus esse in Evangeliis dicitur. Ex otio sane licebit[10]) plura testimonia congregare, sicubi in novo Testamento Pater Domini nostri Jesu Christi justus appellatur, et[11]) etiam in veteri Testamento coeli et[12]) terrae creator bonus dicitur, ut

[1]) Psalm. LXXIII, 1. (LXXII.)

[2]) Psalm. CXVIII, 2. (CXVII.)

[3]) Deest „quoniam« in edd. M.

[4]) Cfr. Thren. III, 25.

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „nostri.“ R.

[6]) Ev. Joann. XVII, 25. [7]) Ed. M. II. »quod.“

[8]) Edd. M. „excludunt.“ [9]) Ev. Joann. XVII, 25.

[10]) Ita omnes Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „licebat.“ R. [11]) Deest „et“ in edd. M.

[12]) Edd. M. „ac.«

pluribus testimoniis convicti haeretici aliquando forte erubescant.

CAPUT SEXTUM.

De incarnatione Christi.

1. Tempus est his decursis repetere nos de incarnatione Domini et Salvatoris nostri, quomodo vel quare homo fuerit factus. Pro [1]) viribus igitur nostris perexiguis considerata ex operum suorum magis, quam ex nostri sensus contemplatione, divina natura, intuitisque nihilominus creaturis ejus visibilibus, fide quoque invisibilibus contemplatis, quia non omnia vel oculis videre potest humana fragilitas, vel ratione complecti, pro eo, quod omnium [2]) rationabilium infirmius et fragilius animal nos homines sumus; praestantiora enim sunt illa, quae vel in coelo, vel super coelos habentur: superest, ut harum omnium creaturarum et Dei medium, id est, mediatorem quaeramus, quem Paulus apostolus primogenitum omnis creaturae pronuntiat. Videntes quoque nos ea, quae de ejus majestate in Scripturis sanctis referuntur, et intuentes, quod „imago [3]) invisibilis Dei, et primogenitus omnis creaturae" dicatur, et quod „in [4]) ipso creata sunt omnia, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia [5]) per ipsum, et in ipso creata sunt: et ipse est ante omnes, et omnia illi

---

[1]) Cfr. Apolog. Pamphili (Origenis Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Appendic.) pag. 24. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 325. seqq. [2]) Cfr. ed. Redep. pag. 193. not. 11.

[3]) Coloss. I, 15. [4]) Cfr. Coloss. I, 16. 17.

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „omnia per ipsum facta sunt, et in ipso, et ipse est" etc. R.

constant," qui est caput omnium, solus [1]) habens caput Deum Patrem; scriptum est enim: „Caput [2]) autem Christi Deus:" pervidentes etiam quod scriptum est, quoniam [3]) »nemo novit Patrem nisi Filius, neque quis novit Filium nisi Pater:" — quis enim potest nosse, quae sit sapientia, nisi qui genuit eam? Aut quis ad liquidum, quae sit veritas, novit nisi veritatis pater? Quis certe universam verbi sui naturam, atque ipsius Dei, quae ex Deo est, investigare potuit, nisi solus Deus, apud quem erat verbum? — pro certo habere debemus, quod hoc verbum, sive ratio dicenda est, hanc sapientiam, hanc veritatem, nullus alius nisi solus [4]) Pater novit, de quo scriptum est: „Ne [5]) ipsum quidem mundum capere arbitror libros, qui scriberentur:" de gloria scilicet et majestate Filii Dei. Impossibile namque est literis committere ea, quae ad Salvatoris gloriam pertinent. His [6]) igitur tantis ac talibus de natura Filii Dei consideratis, cum summa admiratione obstupescimus, [7]) quod eminens omnium ista natura, exinaniens se de statu maiestatis suae, homo factus sit, et inter homines conversatus, sicut gratia labiis ejus infusa testatur, et sicut testimonium ei reddit pater coelestis, et ut signis quoque et prodigiis variis virtutibusque ab eo gestis confirmatur. Qui etiam ante praesentiam suam hanc, quam ostendit in corpore, praecursores suos et nuncios adventus sui misit prophetas; post adscensionem vero suam in coelos, (90) sanctos

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „cum solus habeat caput" etc. R. [2]) I Cor. XI, 3.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quomodo." R. — Matth. XI, 27.

[4]) Desideratur in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „solus." R. [5]) Ev. Joann. XXI, 25.

[6]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „His igitur transactis ac talibus" etc. R.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 194. not. 9. 10.

apostolos, divinitatis suae virtute repletos homines vel ex publicanis, vel ex piscatoribus imperitos et indoctos circuire fecit orbem terrarum, ut ex omni genere,[1]) atque ex omnibus populis piorum plebem in se credentium congregarent.

2. Verum ex omnibus de eo miraculis et magnificentiis illud penitus admirationem humanae mentis excedit, nec invenit mortalis intelligentiae fragilitas, quomodo sentire vel intelligere possit, quod tanta illa potentia divinae maiestatis, ipsum illud verbum Patris, atque ipsa sapientia Dei, in qua creata sunt omnia, visibilia et invisibilia, intra[2]) circumscriptionem ejus hominis, qui apparuit in Judaea, fuisse credenda sit; sed et ingressa esse Dei sapientia vulvam feminae, et nasci parvulus, et vagitum emittere ad similitudinem plorantium parvulorum. Tum deinde quod[3]) in morte conturbatus refertur, ut ipse etiam profitetur, dicens: „Tristis[4]) est anima mea usque ad mortem:" et ad ultimum quod usque ad eam, quae inter homines indignissima habetur,[5]) adductus est mortem, licet[6]) post tertiam surrexerit diem. Cum ergo in eo quaedam ita videamus humana, ut nihil a[7]) communi mortalium fragilitate distare videantur, quaedam ita divina, ut nulli alii nisi[8]) illi primae et ineffabili naturae conveniant deitatis, haeret humani intel-

---

[1]) Edd. M. „gente."

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 194. not. 30.

[3]) Edd. M. „quod et in" etc. [4]) Matth. XXVI, 38.

[5]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „habebatur." R.

[6]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „licet tertia die resurrexit. Cum" etc. R.

[7]) Edd. M. „a communi, id est mortalium" etc.

[8]) Sic recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „nisi illi primo et ineffabili in se conveniat deitati habere: humani intellectus angustia tantae admirationis stupore percussa, quo declinet, et quo se convertat, ignorat." R.

lectus angustia, et tantae admirationis stupore percussa, quo declinet, quid teneat, quo se convertat, ignorat. Si Deum sentiat, mortalem videt: si hominem putet, devicto mortis imperio cum spoliis redeuntem a mortuis cernit. Propter quod cum omni metu et reverentia contemplandum est, ut in uno eodemque ita utriusque naturae veritas demonstretur, ut neque aliquid indignum et indecens in divina illa et ineffabili substantia sentiatur, neque rursum quae gesta sunt, falsis illusa imaginibus existimentur.[1]) Quae[2]) quidem in aures humanas proferre, et sermonibus explicare, longe vires vel meriti nostri, vel ingenii ac sermonis excedit. Arbitror autem, quia[3]) etiam sanctorum apostolorum[4]) supergrediatur mensuram: quin imo etiam fortassis totius creaturae coelestium virtutum eminentior est sacramenti istius explanatio. De quo nos non temeritate aliqua, sed quoniam[5]) ordo loci deposcit, ea magis, quae fides nostra continet, quam quae[6]) humanae rationis assertio vindicare solet, quam paucissimis proferemus, suspiciones potius nostras, quam manifestas aliquas affirmationes in medium proferentes.

3. Igitur[7]) unigenitus Dei, per quem omnia facta[8]) esse visibilia, et invisibilia, in superioribus sermo disputationis edocuit, secundum Scripturae sententiam et fecit

---

[1]) Edd. M. „aestimentur."

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 195. not. 21.

[3]) Ed. M. II. „quod.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 195. not. 24.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quomodo." R.

[6]) Deest „quae" in edd. M.

[7]) De verbis: „Igitur —, fortassis etiam hunc sensum humanae mentis excedit," (num. 7. pag. ed. Ruaei 92.) cfr. lib. ad Januarium pag. 60.

[8]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „facta sunt visibilia, et invisibilia, ut in superioribus" etc. R.

omnia, et quae fecit, diligit. Nam cum invisibilis Dei ipse sit imago invisibilis, participationem sui universis rationabilibus creaturis invisibiliter praebuit, ita ut tantum ex eo unusquisque participii sumeret, quanto erga eum dilectionis inhaesisset affectu. Verum [1]) cum pro [2]) liberi arbitrii facultate varietas unumquemque ac diversitas habuisset animorum, ut alius ardentiore, alius tenuiore et exiliore erga auctorem suum amore teneretur, illa anima, de qua dixit Jesus: „Quia [3]) nemo auferet a me animam meam:“ ab initio creaturae et deinceps inseparabiliter ei atque indissociabiliter inhaerens, utpote sapientiae, et verbo Dei, [4]) et veritati, ac luci verae, et tota totum recipiens, atque in ejus lucem splendoremque ipsa cedens, facta est cum ipso principaliter [5]) unus spiritus, sicut et apostolus his, qui eam imitari deberent, promittit, quia [6]) „qui se jungit Domino, unus spiritus est.“ Hac ergo substantia animae inter Deum carnemque mediante: — non enim possibile erat Dei naturam corpori sine mediatore misceri: — nascitur, ut diximus, Deus homo, illa substantia media [7]) exsistente, cui utique contra naturam non erat corpus assumere. Sed neque rursus anima illa, utpote substantia rationabilis, contra

---

[1]) Exstant haec verba apud Hieronymum in ep. ad Avit. pag. 763. hunc in modum: „Nulla alia anima, quae ad corpus descendit humanum, puram et germanam similitudinem signi in se prioris expressit, nisi illa, de qua Salvator loquitur: *Nemo tollet animam meam a me, sed ego pono eam a me ipso.*“

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) deest „pro.“ R.

[3]) Ed. M. II. „Quod.“ — Cfr. ev. Joann. X, 18.

[4]) Deest „Dei“ in edd. M. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. III. num 6.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 196. not. 20.

[6]) Ed. M. II. „quod.“ — 1 Cor. VI, 17.

[7]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), quamvis reperiatur in omnibus Mss. „media.“ R.

naturam habuit capere Deum, in quem, ut superius diximus, velut[1]) in verbum et sapientiam et veritatem tota[2]) jam cesserat. Unde et merito pro eo, vel quod tota esset in Filio Dei, vel totum in se caperet Filium Dei, etiam ipsa cum ea, quam assumserat, carne, Dei Filius et Dei virtus, Christus et[3]) Dei sapientia appellatur: et rursum Dei Filius, per quem omnia creata sunt, Jesus Christus et filius hominis nominatur. Nam et Filius Dei mortuus esse dicitur, pro ea scilicet natura, quae mortem utique recipere poterat: et filius hominis appellatur, qui venturus in Dei Patris gloria cum sanctis angelis praedicatur. Et hac de causa per omnem Scripturam tam divina natura humanis vocabulis appellatur, quam humana natura divinae nuncupationis[4]) insignibus decoratur. Magis enim de hoc, quam de ullo alio dici potest, quod scriptum est, quia „erunt[5]) ambo in carne una, et iam non sunt duo, sed caro una.“ Magis enim verbum Dei cum anima in carne una esse, quam vir cum uxore, putandum est. Sed et unus spiritus esse cum Deo, cui magis convenit, quam huic animae, quae se ita Deo per dilectionem junxit, ut cum eo unus spiritus merito dicatur?

4. Quod[6]) autem dilectionis perfectio, et meriti

---

[1]) Ed. M. II. „veluti in verbum“ etc.

[2]) Ed. M. I. „totam.«   [3]) Deest „et“ in edd. M.

[4]) Ed. Redep. perperam: „nuncupationibus.“

[5]) Gen. II, 24. coll. Marc. X, 8.

[6]) Graece haec verba ut erronea repraesentat Justinianus Imperator ad calcem epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. Collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 528. *Διὰ τοῦτο καὶ ἄνθρωπος γέγονε Χριστὸς, ἐξ ἀνδραγαθήματος τούτου τυχὼν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ προφήτης λέγων· „ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.“* (Psalm. XLV, 7.) *Ἥρεσε δὲ τὸν μηδέποτε κεχωρισμένον* (vulg. *τοῦ μη-*

affectus sinceritas ei hanc inseparabilem cum Deo fecerit unitatem, ita ut non fortuita fuerit, aut (91) cum personae acceptione animae ejus assumtio, sed virtutum suarum ei merito delata, audi ad eam [1]) prophetam dicentem: „Dilexisti [2]) justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae participibus tuis.« Dilectionis ergo merito ungitur oleo laetitiae, id est anima Christi cum verbo Dei Christus [3]) efficitur. Ungi namque oleo laetitiae, non aliud intelligitur quam Spiritu sancto repleri. Quod autem „prae [4]) participibus" dixit, indicat, quia [5]) non gratia Spiritus, sicut prophetis, ei data est, sed ipsius verbi Dei in ea substantialis inerat plenitudo, sicut et apostolus dixit: „In [6]) quo inhabitat [7]) omnis plenitudo divinatis corporaliter." Denique propter hoc non solum dixit: „Dilexisti [8]) justitiam:" sed addit: [9]) »et odisti iniquitatem.« Odisse enim iniquitatem [10]) est illud, quod Scriptura dicit de eo, quia „peccatum [11]) non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus:" et quod ait: „Tentatus [12]) per omnia

---

δέποτε κεχωρισμένου) τοῦ μονογενοῦς συγχρηματίσαι τῷ μονογενεῖ καὶ συνδοξασθῆναι αὐτῷ. Vide Origenianor. lib. II. quaest. III. num. 6. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 9. 10. num. 3. coll. pag. 10. not. 2.

1) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) male: „eum." R.

2) Psalm. XLV, 7. (XLIV.)

3) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „unum." R.

4) Psalm. XLV, 7. (XLIV.)

5) Ed. M. II. »quod." — Cfr. ed. Redep. pag. 197. not. 34.

6) Coloss. II, 9.

7) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „habitat." R.

8) Psalm. XLV, 7. (XLIV.)

9) Edd. M. „addidit.« — Psalm. XLV, 7. (XLIV.)

10) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „iniquitatem illius est, de quo scriptura dicit: Qui peccatum — in ore ejus: et de quo dictum est: Tentatum per omnia" etc. R.

11) Jesai. LIII, 9.

12) Hebr. IV, 15.

pro similitudine absque peccato.« Sed et [1]) ipse Dominus dicit: „Quis [2]) vestrum arguet me de peccato?" Et iterum ipse dicit de se: „Ecce [3]) venit princeps mundi hujus, et in me non invenit quicquam." Quae omnia nullum in eo peccati sensum indicant exstitisse. Quod ut propheta evidentius designaret, quia [4]) nunquam in eum iniquitatis sensus intrasset, ait: „Priusquam [5]) sciret puer patrem, aut matrem vocare, avertit se ab iniquitate."

5. Quod si alicui difficile videbitur, pro eo, quod rationabilem animam esse in Christo supra ostendimus, quum [6]) utique animarum naturam boni malique capacem per omnes disputationes nostras frequenter ostendimus: hoc modo rei hujus explanabitur difficultas. Naturam quidem animae illius hanc fuisse, quae est omnium animarum, non potest dubitari: alioquin nec dici anima potuit, si vere non fuit anima. Verum [7]) quoniam boni malique eligendi facultas [8]) omnibus praesto est, haec anima, quae Christi est, ita elegit diligere justitiam, ut pro immensitate dilectionis inconvertibiliter ei [9]) atque inseparabiliter inhaereret, ita ut propositi firmitas, et affectus immensitas, et dilectionis inexstinguibilis calor omnem sensum conversionis atque immutationis acscinde-

---

[1]) Deest „et" in edd. M. [2]) Ev. Joann. VIII, 46.

[3]) Ev. Joann. XIV, 30. [4]) Ed. M. II. „quod."

[5]) Jesai. VII, 16. coll. VIII, 4.

[6]) Ita editi (v. c. edd. M.), Mss. vero: „quam." R.

[7]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. III. num. 6.

[8]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „facultas praesto est huic animae, quae Christi est." R.

[9]) Desiderantur in antea editis, quamvis reperiantur in omnibus Mss. verba: „ei atque inseparabiliter." R. — Edd. M. „ut pro immensitate dilectionis ei inconvertibiliter inhaereret, ita ut" etc. Cfr. ed. Redep. pag. 198. not. 27.

ret, et quod in arbitrio erat positum, longi usus affectu jam versum sit in naturam: ita [1]) et fuisse quidem in Christo humana et rationabilis anima credenda est, et nullum sensum vel possibilitatem eam putandum est habuisse peccati.

6. Ad pleniorem tamen rei explanationem non videtur absurdum, si etiam similitudine aliqua utamur, licet in re tam ardua, tamque difficili, ne exemplis quidem uti commodis copia est. Tamen ut absque aliquo praejudicio dicamus, ferri metallum capax est frigoris et caloris. Si ergo massa aliqua ferri semper in igne sit posita, omnibus suis poris, omnibusque venis ignem recipiens, et tota ignis effecta, si neque ignis ab ea cesset aliquando, neque ipsa ab igne separetur, numquidnam [2]) dicemus hanc, quae natura quidem ferri massa est, in igne positam et indesinenter ardentem posse frigus aliquando recipere? Quin imo, quod verius est, magis eam, sicut in fornacibus saepe fieri oculis deprehendimus, totam ignem effectam dicimus, quoniam nec aliud in ea nisi ignis cernitur: sed et si qui [3]) contingere atque attrectare [4]) tentaverit, non ferri, sed ignis vim sentiet. Hoc ergo modo etiam illa anima, quae quasi ferrum in igne, sic semper in verbo, semper in sapientia, semper in Deo posita est, omne quod agit, quod sentit, quod intelligit, Deus est: et ideo nec convertibilis aut [5]) mutabilis dici potest, quae inconvertibilitatem ex verbi Dei unitate indesinenter ignita possedit. Ad [6]) omnes deni-

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „ita ut fuisse quidem — credenda sit.“ R.

[2]) Ita Mss. Editi (v. c. edd. M.) „nunquam.“ R.

[3]) Ed. M. II. „quis.“

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „tractare.“ R.

[5]) Edd. M. „et.“

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 199. not. 29.

que sanctos calor aliquis verbi Dei putandus est pervenisse: in hac autem anima ipse ignis divinus substantialiter requievisse credendus est, ex quo ad ceteros calor aliquis venerit. Denique quod dixit, quia: „unxit[1]) te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae participibus tuis:“ ostendit, quod aliter ista anima oleo laetitiae, id est verbo Dei et[2]) sapientia ungitur, et aliter participes ejus, id est sancti prophetae et apostoli. Illi enim in odore[3]) unguentorum ejus cucurrise dicuntur: ista autem anima vasculum unguenti ipsius fuit, ex cujus fragrantia participantes digni quique prophetae fiebant et apostoli. Sicut ergo aliud est unguenti substantia, aliud odor ejus: ita aliud est Christus, et aliud participes sui.[4]) Et sicut vas ipsum, quod substantiam continet[5]) unguenti, nullo genere potest aliquid recipere foetoris; hi vero, qui ex odore ejus participant, si se paulo longius a fragrantia ejus removerint, possibile est ut incidentem recipiant foetorem: ita Christus[6]) velut vas ipsum, in quo erat unguenti[7]) substantia, impossibile fuit ut contrarium reciperet odorem; participes[8]) vero ejus quam proximi fuerint vasculo, tam odoris erunt participes et capaces.

(92) Arbitror sane etiam Hieremiam prophetam intelligentem, quae sit in eo natura Dei sapientiae, quae etiam haec esset,[9]) quam pro salute mundi susceperat, dixisse: „Spiritus[10]) vultus nostri Christus Dominus, cui

---

[1]) Psalm. XLV, 7. (XLIV.)

[2]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „et sapientia.“ R.

[3]) Cfr. Cantic. Cantic. I, 3. [4]) Edd. M. „ejus.“

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „continet et unguentum.“ R. [6]) Cfr. ed. Redep. pag. 200. not. 12.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 200. not. 13.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „participes vero sui quam propinqui fuerint“ etc. R.

[9]) Deest „esset“ in edd. M. [10]) Cfr. Thren. IV, 20.

diximus, quod in umbra ejus vivemus in gentibus." Pro eo enim, quod sicut umbra corporis nostri inseparabilis est a corpore, et indeclinabiliter motus ac gestus corporis suscipit [1]) et gerit, puto eum animae Christi opus, ac motum, [2]) qui ei inseparabiliter inhaerebat, et pro motu ejus ac voluntate cuncta perpetrabat, ostendere volentem, umbram Christi Domini hanc vocasse, in qua umbra nos viveremus in gentibus. In hujus namque assumtionis sacramento gentes vivunt, quae imitantes [3]) eam per fidem veniunt ad salutem. Sed et David dicens: „Memor [4]) esto opprobrii mei, Domine, quo exprobraverunt me in commutationem Christi tui:" similia mihi videtur ostendere. Et Paulus quid aliud sentit, cum dicit: „Vita [5]) vestra [6]) abscondita est cum Christo in Deo?" Et quidem in alio loco dicit: [7]) „An [8]) documentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?" Et [9]) nunc Christum in Deo dicit absconditum. Cujus rei intellectus nisi talis aliquis indicetur, [10]) qualem per umbram Christi a propheta significatum [11]) esse supra diximus, fortassis etiam hunc sensum humanae mentis excedit. Sed et quamplurima alia [12]) in Scripturis divinis de umbrae significantia

---

[1]) Ed. M. I. „suscepit."   [2]) Ed. M. I. „motus."

[3]) Edd. M. „mutantes."

[4]) Cfr. Psalm. LXXXIX, 50. 51. (LXXXVIII.)

[5]) Coloss. III, 3.   [6]) Edd. M. „nostra."

[7]) Ita Mss. (itemq. ed. M. II.) Alias (v. c. in ed. M. I.) „dicitur." R.

[8]) Ed. M. I. „Aut documentum" etc. — II Cor. XIII, 3.

[9]) Edd. M. „Et nunc Christum video dicit absconditum."

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „judicetur." R.

[11]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „signatum esse supra diximus: fortassis etiam hoc sensum" etc. R.

[12]) Sic Mss. (itemq. ed. M. II.) Libri editi (v. c. ed. M. I.) „alia de Scripturis" etc. R.

videmus inserta, ut illud in evangelio secundum Lucam, cum dicit Gabriel ad Mariam: „Spiritus[1]) Domini superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit tibi." Et apostolus de lege dicit, quia[2]) „similitudini et umbrae deserviunt coelestium" hi, qui carnalem habent circumcisionem. Et alibi dicitur: „Nonne[3]) umbra est vita nostra super[4]) terram?" Si ergo et lex, quae super terram est, umbra est, et vita omnis nostra, quae est super[5]) terram, umbra est, et in umbra Christi vivimus inter gentes: videndum est, ne[6]) harum omnium veritas umbrarum[7]) in illa revelatione noscatur, cum jam non per speculum et[8]) in aenigmate, sed facie ad faciem sancti quique gloriam Dei, et rerum causas ac veritatem speculari merebuntur. Cujus veritatis accepto jam pignore per Spiritum sanctum, dicebat apostolus: „Etiam[9]) si cognovimus Christum secundum carnem aliquando, sed nunc jam non novimus."

Haec interim nobis ad praesens de rebus tam difficilibus disputantibus, id est de incarnatione, et de deitate Christi occurrere potuerunt. Si quis sane melius aliquid[10]) poterit invenire, et evidentioribus de Scripturis sanctis assertionibus confirmare quae dicit, illa potius quam haec recipiantur.

---

1) Luc. I, 35. 2) Ed. M. II. „quod." — Hebr. VIII,5.
3) Hiob. VIII, 9.
4) Ed. Ruaei et Redep. hoc loco: „supra."
5) Ed. Redep. sola: „supra."
6) Sic libri editi (v. c. edd. M.) Aliquot vero Mss. „ut harum omnium." R.
7) Edd. M. „umbrarum ulla revelatione" etc.
8) Deest „et" in edd. M. — Cfr. I Cor. XIII, 12.
9) II Cor. V, 16. 10) Deest „aliquid" in edd. M.

CAPUT SEPTIMUM.

De sancto Spiritu.

1. Quia ergo post primas illas dissertiones, quas de Patre et Filio et Spiritu sancto in initiis, secundum quod res poposcerat, exposuimus, visum est rursum repetere nos debere, et ostendere, quod Deus idem esset creator et conditor mundi, et pater Domini nostri Jesu Christi, id est legis et prophetarum atque evangeliorum unus atque idem Deus: tum deinde etiam de Christo, quod is, qui verbum et sapientia Dei superius fuerat ostensus, etiam qualiter homo factus est, in consequentibus debuit demonstrari: superest ut etiam de Spiritu sancto quam possumus breviter repetamus.

Tempus [1]) est ergo nunc de Spiritu sancto nos pro viribus pauca disserere, quem Dominus et Salvator noster in evangelio secundum Joannem [2]) Paracletum nominavit. Sicut enim idem ipse Deus, atque idem ipse Christus, ita idem Spiritus sanctus est, qui [3]) in prophetis et in apostolis fuit, id est, sive in illis, qui ante adventum Christi Deo crediderunt, sive in his, qui per Christum confugerunt ad Deum. Et duos quidem Deos ausos esse haereticos dicere, et duos Christos audivimus: duos [4]) autem Spiritus sanctos nunquam cognovimus ab

---

[1]) Cfr. de verbis: „Tempus est —: duos autem Spiritus — ab aliquo praedicari," Apol. Pamphili (Opp. Orig. ed. Ruaei Tom. IV. Append.) pag 26. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 335. [2]) Ev. Joann. XIV, 26.

[3]) Ed. M. I. „qui et in" etc.

[4]) Contrarium tamen scripsit Origenes ad Tit. III, 10. referente Pamphilo in Apologia: „sed et sunt, qui Spiritum sanctum alium quidem dicant esse, qui fuit in prophetis, alium autem, qui fuit in Apostolis Domini nostri Jesu Christi." Certe canone Apostolico 41. damnatur, qui baptisaverit in tres Filios, aut in tres Paracletos

aliquo praedicari. Quomodo enim hoc de Scripturis poterunt affirmare, aut quam differentiam dare poterunt inter Spiritum sanctum et Spiritum sanctum? si tamen definitio [1]) aliqua, aut descriptio inveniri potest Spiritus sancti. Nam ut concedamus Marcioni, vel Valentino, posse differentias deitatis inducere, et aliam boni naturam, aliam vero justi [2]) describere, quid excogitabit, atque quid inveniet, ut differentiam Spiritus sancti introducat? Nihil ergo illos posse ad indicium qualiscunque differentiae arbitror invenire.

2. Nos vero [3]) existimamus, [4]) quod participationem ejus similiter ut sapientiae Dei, et verbi Dei, absque ulla differentia creatura rationabilis omnis assumat. [5]) Video tamen, quod praecipuus sancti Spiritus adventus ad homines post adscensionem Christi in coelos magis, quam ante adventum ejus declaretur. [6]) Antea [7]) namque solis prophetis, et paucis, si [8]) quis forte in populo meruisset, donum Spiritus sancti praebebatur; post adventum vero Salvatoris scriptum est adimpletum esse illud, quod dictum est in propheta Joele, quia „erit [9]) in novissimis

---

et cap. 2. concilii Bracarensis primi anathemate feriuntur Gnostici, quod in divinitate Trinitatem Trinitatis ponerent." R. — Cfr. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 335. not. 9. coll. ed. Redep. pag. 202. not. 12.

[1]) Ed. M. I. itemq. ed. Ruaei: „diffinitio."

[2]) Sic omnes Codd. Mss Alias (v. c. in edd. M.) „mali." R

[3]) Deest „vero" in edd. M. — Cfr. ed. Redep. pag. 202. not. 24.

[4]) Ed. M. I. „aestimamus.« — Vide lib. II. Origenianor. quaest. II. num. 27. et 28.

[5]) Edd. M. „affirmat." [6]) Edd. M. „declaratur."

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 202. not. 29.

[8]) Sic omnes Codd. Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „si qui forte in populo meruissent." R.

[9]) Cfr. Joel. II, 28. (III, 1.)

diebus, et effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt:" quod utique tale est sicut illud, quod ait: „Omnes [1]) gentes servient ei." Per gratiam (93) ergo Spiritus sancti cum reliquis quamplurimis etiam illud magnificentissimum demonstratur, quod ea, quae in prophetis scripta sunt, vel [2]) lege Mosis, pauci tunc, id [3]) est ipsi prophetae, et vix [4]) sicubi unus ex omni populo superare poterat intellectum corporeum, et majus aliquid, id est, spirituale quid poterat intelligere in lege vel [5]) prophetis; nunc autem innumerae sunt multitudines credentium, qui licet non omnes possint [6]) per ordinem, atque [7]) ad liquidum spiritualis intelligentiae explanare consequentiam, tamen omnes persuasum habent, quod neque circumcisio corporaliter intelligi debeat, neque otium sabbati, vel sanguinis effusio pecoris, neque quod de his Mosi responsa darentur a Deo: qui utique sensus dubium non est, quod [8]) Spiritus sancti virtute omnibus suggeratur.

3. Sicut autem multi sunt intellectus de Christo, qui utique quamvis sapientia sit, non tamen in omnibus sapientiae agit aut obtinet vim, nisi in his, qui in ipso sapientiae student; neque cum medicus dicatur, erga omnes quasi medicus agit, sed erga illos tantum, qui aegritudinis suae intellecto languore confugiunt ad misericordiam ejus, ut possint consequi sanitatem: ita arbitror etiam de Spiritu sancto, in quo omnis est natura [9]) do-

---

[1]) Psalm. LXXII, 11. (LXXI.)

[2]) Edd. M. „vel in lege."

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „iidem ipsi" etc. R.

[4]) Ed. M. I. „vix sic tibi unus" etc.

[5]) Edd. M. „et." [6]) Edd. M. „possunt."

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „neque ad liquidum — explicare consequentiam" etc. R.

[8]) Ed. M. II. „quin."

[9]) Cfr. ed. Redep. pag. 204. not. 1.

norum. Aliis namque praebetur[1]) per Spiritum sermo sapientiae, aliis sermo scientiae, aliis fides, et ita per singulos, qui eum capere possunt, hoc efficitur, vel hoc[2]) intelligitur ipse Spiritus, quo indiget ille, qui eum participare meruerit. Quas divisiones ac differentias non advertentes hi,[3]) qui eum Paracletum in evangelio audiunt nominari, neque considerantes, ex quo opere vel actu Paracletus nominetur, vilibus[4]) eum nescio quibus spiritibus compararunt, et per hoc conturbare conati sunt ecclesias Christi, ita ut dissensiones fratribus non modicas generarent. Evangelium vero tantae eum potentiae ac majestatis ostendit, ut dicat apostolos non posse capere adhuc ea, quae volebat docere eos Salvator, nisi cum advenerit[5]) Spiritus sanctus, qui se eorum animabus infundens, illuminare eos possit de ratione[6]) ac fide Trinitatis. Isti vero pro imperitia sui intellectus, quia non solum ipsi, quod rectum est, consequenter non valent exponere, sed ne his quidem, quae a nobis dicuntur, possunt audientiam commodare, minora quam dignum est de ejus divinitate sentientes, erroribus se ac deceptionibus tradiderunt, erratico magis spiritu depravati, quam sancti Spiritus institutionibus eruditi, secundum quod apostolus dixit: „Doctrinam[7]) spirituum daemoniorum sequentes, prohibentium nubere ad interitum et ruinam multorum, et importune se abstinere a cibis, ut per ostentationem acrioris observantiae seducant animas innocentum."

---

[1]) Cfr. I Cor. XII, 8. seqq.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 204. not. 4.

[3]) Ed. M. II. „ii." — Cfr. ev. Joann. XIV, 26.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 204. not. 9.

[5]) Sic omnes Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „adveniret." R. — Cfr. ev. Joann. XIV, 26.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 204. not. 16.

[7]) Cfr. I Tim. IV, 1—3.

4 Oportet ergo nos scire, quia[1]) Paracletus est Spiritus sanctus, docens majora quam voce proferri[2]) possunt, et, ut ita dixerim, quae ineffabilia sunt, et „quae[3]) non licet homini[4]) loqui:" id est, quae indicari humano sermone non possunt. Quod autem ait: non[5]) licet:" pro eo, quod „non potest« dictum sentimus ab apostolo, sicut[6]) et ibi, ubi ait: „Omnia[7]) mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed non omnia aedificant." Ea enim, quorum potestas nobis est, propter quod habere ea possumus,[8]) licere nobis dicit. Paracletus vero quod dicitur Spiritus sanctus, a consolatione dicitur. Paraclesis enim latine consolatio appellatur. Si quis namque de Spiritu sancto participare meruerit, cognitis ineffabilibus sacramentis, consolationem sine dubio et laetitiam cordis assumit. Cum enim rationes omnium, quae fiunt, quare vel qualiter fiant, Spiritu indicante cognoverit, in nullo utique conturbari ejus anima poterit, aut ullum sensum moeroris[9]) accipere: nec in aliquo terretur, cum verbo Dei et sapientiae ejus inhaerens, Dominum Jesum dicit in Spiritu sancto.[10]) Verum quoniam Paracleti fecimus mentionem, et pro viribus nostris qualiter de eo sentiri debeat, exposuimus; dicitur autem etiam Salvator noster paracletus in epistola Joannis, cum dicit: „Si[11]) quis nostrum pec-

---

[1]) Ed. M. II. „quod."

[2]) Ita recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „fieri." R

[3]) II Cor. XII, 4.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „hominibus." R.

[5]) Deest „non" in ed. M. I. — II Cor. XII, 4.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sicut et alibi ait." R. [7]) I Cor. X, 23. [8]) Edd. M. „possimus."

[9]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „timoris." R.

[10]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „sancto." R. [11]) I Joann. II, 1. 2.

caverit, paracletum habemus apud [1]) Patrem, Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris:" consideremus, ne forte aliud hic [2]) significet haec appellatio paracleti de Salvatore, aliud de Spiritu sancto. Videtur enim de Salvatore paracletus dici deprecator. [3]) Utrumque enim significat in graeco paracletus, et deprecatorem et consolatorem. Propter eum ergo, qui subsequitur sermonem, quo ait: „Et [4]) ipse est repropitiatio pro peccatis nostris·" magis in Salvatore nomen paracleti pro deprecatore intelligendum videtur; deprecari [5]) enim Patrem pro peccatis nostris dicitur. De Spiritu sancto Paracletus consolator [6]) debet intelligi, pro eo, quod consolationem praestat animabus, quibus [7]) aperte revelat sensum scientiae spiritualis.

CAPUT OCTAVUM.

De anima.

1. Post haec [8]) jam ordo deposcit nos etiam de anima generaliter inquirere, et ab inferioribus incipientes ad superiora conscendere. Esse namque animas in singulis quibusque animalibus, etiam in his, quae in aquis

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „apud Patrem nostrum, Jesum Christum, et ipse est" etc. R.

[2]) Deest „hic" in edd. M.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 205. not. 39. coll. Origen. Homil. VII. in Levitic. [4]) I Joann. II, 2.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „deprecatur enim — peccatis nostris. De Spiritu" etc. R.

[6]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „consolator.« R. — Cfr. ed. Redep. pag. 206. not. 6.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quibus aperit et revelat" etc. R. [8]) Edd. M. »hoc."

degunt, a nullo arbitror dubitari. Nam et (94) communis omnium hoc servat opinio, et confirmatio sanctae Scripturae auctoritatis accedit, cum dicitur, quia[1]) „fecit Deus cetos magnos, et omnem animam animantium repentium, quae produxerunt aquae secundum genus eorum.[2]) Ex communi vero rationis intelligentia confirmatur etiam ab his, qui definitionem[3]) animae certis determinant verbis. Definitur[4]) namque anima[5]) hoc modo, quia[6]) sit substantia φανταστική et ὁρμητική, quod latine, licet non tam proprie explanetur, dici tamen potest sensibilis et mobilis. Quod utique convenit etiam de omnibus animalibus dici, et[7]) his, quae in aquis degunt; sed et in volucribus eadem definitio[8]) animae convenienter ostenditur. Addidit sane Scriptura etiam alterius sententiae auctoritatem, cum dicit: „Non[9]) manducabitis sanguinem, quia anima totius carnis sanguis ejus est, et non manducabitis animam cum carnibus:“ in quo evidentissime sanguinem omnium animalium animam eorum esse designat. Jam vero si quis requirat, quomodo animam omnis carnis sanguinem ejus esse dixit, de apibus, vespis, et formicis, et de his, quae in aquis sunt, ostreis, et cochleis, et quaecunque sunt alia[10]) quae carent sanguine, et esse animantia manifestissime demonstrantur: respondendum est, quoniam[11]) in[12]) hujuscemodi animantibus, quam in ceteris vim habet rubri sanguinis vigor, hanc vim obtinet in istis humor iste, qui inest in

---

[1]) Ed. M. II. „quod.“ — Gen. I, 21.
[2]) Ed. M. II. „suum.“ [3]) Ed. M. I. »diffinitionem.“
[4]) Ed. M. I. „Diffinitur.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 206. not. 21. [5]) Deest „anima“ in edd. M.
[6]) Ed. M. II. „quod.“ [7]) Edd. M. „et in his.«
[8]) Ed. M. I. »diffinitio.“
[9]) Cfr. Levit. XVII, 14. coll. 13.
[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „talia.“ R.
[11]) Ed. M. II. „quod.« [12]) Deest „in“ in edd. M.

iis, licet alterius sit coloris; nihil enim refert qui sit color, dummodo substantia sit vitalis. De jumentis vero, vel pecudibus, quod animantia sint, etiam [1]) apud communem opinionem nulla dubitatio est. [2]) Evidens tamen est [3]) divinae Scripturae sententia, cum dicit Deus: „Producat [4]) terra animam vivam secundum genus, quadrupedia, [5]) et repentia, et bestias terrae secundum genus.“ Jam vero de homine quamvis nulli dubium sit, nec requirere aliquis possit, tamen et Scriptura divina designat, quod „Deus [6]) in faciem ejus inspiravit [7]) spiramentum vitae, et factus est homo in animam viventem.“ Superest de angelico ordine requirere, utrum [8]) et ipsi animas habeant, an animae sint, vel de ceteris divinis coelestibusque virtutibus, sed et de contrariis potestatibus. Auctoritatem quidem divinae Scripturae usquam nullam invenimus, quod vel angeli, vel si qui sunt divini spiritus ministri Dei, vel animas habere, vel animae dicantur: animantia tamen esse a quamplurimis sentiuntur. De [9]) Deo autem invenimus scriptum esse [10]) ita: „Et [11]) ponam animam meam super animam illam, quae manducaverit sanguinem, et eradicabo eam de populo suo:“ et item alibi: „Neomenias [12]) vestras, et sabbata, et diem magnum acceptum non habeo. Jejunia et ferias et dies

---

1) Ed. M. I. male: „esse.“

2) Ed. M. I. perperam: „est. Cui Deus tamen est“ etc.

3) Edd. M. „est et divinae“ etc. 4) Gen. I, 24.

5) In antea editis (v. c. edd. M.) omissa sunt, quamvis reperiantur in omnibus Mss. verba: „quadrupedia, et repentia, et — secundum genus.“ R.

6) Gen. II, 7. 7) Edd. M. „inspiraverit.“

8) Vide Huetium Origenianor. lib. II. quaest. V. num. 6. coll. ed. Redep. pag. 207. not. 20.

9) Vide Origenianor. lib. II. quaest. V. num. 6.

10) Deest „esse“ in edd. M.

11) Cfr. Levit. XVII, 10. 12) Cfr. Jesai. I, 13. 14.

festos vestros odit anima mea." Et in XXI Psalmo de Christo, — certum est enim, quia [1]) ex persona ipsius iste Psalmus adscribitur, sicut Evangelium contestatur —, ita dictum est: „Tu [2]) autem, Domine, ne longe facias auxilium tuum, ad defensionem meam respice: erue a framea Deus animam meam, et de manu canis [3]) unicam meam." Quamvis et multa alia sint testimonia de anima Christi in carne positi.

2. Sed [4]) de Christi quidem anima omnem nobis adimet [5]) quaestionem ratio incarnationis occurrens. Sicut enim vere carnem habuit, ita vere et animam habuit. De eo vero, quod Dei anima in Scripturis nominatur, qualiter intelligi debeat, et sentire et proferre difficile est; semel enim simplicem illam naturam, et absque ullius adjectionis permixtione profitemur: tamen quoquo modo sentiendum est, nominari interim Dei anima videtur: de Christo vero non dubitatur. Et ideo non [6]) mihi videtur absurdum etiam de sanctis angelis ceterisque coelestibus virtutibus tale aliquid vel dicere, vel sentire; siquidem definitio [7]) illa animae etiam in ipsos videtur incurrere. Quis enim rationabiliter sensibiles eos esse, vel mobiles poterit denegare? Quod si recta ista videtur esse definitio, quod substantia rationabiliter sensibilis et mobilis anima dicatur, videtur haec eadem [8]) definitio etiam

---

[1]) Ed. M. II. „quod.«

[2]) Psalm. XXII, 19. 20. (XXI.)

[3]) Ed. M. I. male: „carnis."

[4]) Edd. M. „Sed et de" etc.

[5]) Edd. M. „adjuvet." — De seqq. cfr. Origenianor. lib. II. quaest. V. num. 6.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in ed. M. II.) „non videbitur absurdum." R. — Ed. M. I. „non videtur absurdum.« Cfr. ed. Redep. pag. 208. not. 12.

[7]) Ed. M. I. hoc loco et seqq. „diffinitio."

[8]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „eadem." R.

ad angelos pertinere. Quid enim aliud in illis quam sensus rationabilis [1]) et motus est? Quorum autem una definitionis ratio est, horum sine dubio et [2]) eadem substantia est. Paulus [3]) sane esse quendam animalem hominem significat, quem negat ea, quae sunt Spiritus Dei, posse recipere, sed stultam [4]) dicit ei videri Spiritus sancti doctrinam, nec posse eum intelligere quod spiritualiter discernatur. Sed et in [5]) alio loco ait seminari [6]) corpus animale, et surgere corpus spirituale, ostendens in resurrectione justorum nihil [7]) animale futurum. Et ideo requirimus, ne forte substantia aliqua sit, quae secundum hoc, quod anima est, imperfecta sit. Verum [8]) utrum propterea imperfecta sit, quod a perfectione decidit, an talis a Deo facta sit, cum [9]) per ordinem singula discuti coeperint, requiremus. Si enim animalis [10]) homo non recipit quae sunt Spiritus Dei, et pro eo, quod animalis est, melioris naturae, id est divinae intelligentiam recipere non potest, hac fortassis de causa evidentius nos Paulus docere volens quid sit, per [11]) quod ea, quae sunt spiritus, id est spiritualia, intelligere possumus, mentem magis quam animam Spiritui sancto conjungit et sociat. Hoc enim eum puto ostendere, cum dicit: „Orabo [12])

---

1) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „rationabilis commotus est? Quorum“ etc. R.

2) Deest „et“ in edd. M. 3) Cfr. I Cor. II, 14.

4) Ed. M. I. „stultum.“

5) Deest „in“ in edd. M.

6) Ed. M. I. male: „seminare.“ — Cfr. I Cor. XV, 44.

7) Edd. M. „nil.“

8) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VI. num. 4. 5.

9) Cfr. ed. Redep. pag. 208. not. 34.

10) Cfr. ed. Redep. pag. 209. not. 1.

11) Edd. M. „quod per ea quae sunt“ etc.

12) I Cor. XIV, 15.

spiritu, orabo [1]) et mente: psalmum dicam spiritu, psalmum dicam et mente.“ Et non dicit, quia [2]) anima orabo, sed spiritu et mente: et non dicit, anima psallam, sed spiritu psallam et mente.

(95) 3. Sed fortasse requiritur: Si mens est, quae [3]) spiritu orat et psallit, et ipsa est, quae et perfectionem percipit et salutem; quomodo dicit Petrus: „Percipientes [4]) finem fidei nostrae, salutem animarum nostrarum?« Si [5]) anima cum spiritu nec orat, nec psallit, quomodo sperabit salutem? aut [6]) si cum ad beatitudinem venerit, jam anima non dicetur? Sed videamus, ne forte possit [7]) hoc modo responderi, quia [8]) sicut [9]) Salvator venit sal-

---

[1]) Desideratur in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „orabo.“ R.

[2]) Ed. M. II. „quod.“

[3]) Edd. M. „quae cum spiritu“ etc.

[4]) I Petr. I, 9.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 209. not. 17.

[6]) Edd. M. „An si cum“ etc. — Exstant haec verba in Hieronymi epist. ad Avit. pag. 764. hunc in modum: „Unde cum infinita cautione tractandum est, ne forte, quum animae salutem fuerint consecutae, et ad beatam vitam pervenerint, animae esse desistant. Sicut enim venit Dominus atque Salvator quaerere et salvum facere quod perierat, ut perditum esse desistat: sic anima, quae perierat, et ob cujus salutem venit Dominus, quum salva facta fuerit anima, anima esse cessabit. Illud quoque pariter requirendum, utrum sicut perditum aliquando non fuit perditum, et erit tempus, quando perditum non erit; sic aliquando anima fuerit non anima, et fore tempus, quando nequaquam anima perseveret.“ Vide Origenianor. lib. II. quaest. VI. de anima. R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „potest.“ R.

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. ed. M. I.) „quia Salvator venit“ etc. R. — Ed. M. II. »quod Salvator venit“ etc.

[9]) Graece haec exstant ad calcem epist. Justiniani imperatoris ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX) p. 532. *Ὥσπερ σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς ἦλθεν ὁ σωτὴρ, ὅτε μέντοι σώζεται τὸ*

vare quod perierat, etiam cum salvatur, non est perditum quod prius perditum dicebatur: ita fortassis etiam hoc, quod salvatur, anima dicitur; cum autem jam salva facta fuerit, ex perfectioris partis suae vocabulo [1]) nuncupabitur. Sed et illud adjici posse videtur quibusdam, quia [2]) sicut hoc quod perditum est, [3]) erat sine dubio antequam periret, cum aliud nescio quid erat quam perditum, [4]) sicut erit utique cum jam non est perditum: ita etiam anima, quae perisse dicitur, videbitur fuisse quid aliquando cum nondum perisset, et propter hoc anima diceretur, [5]) quae [6]) rursum ex perditione liberata potest iterum illud esse, quod fuit antequam periret, et anima diceretur. Sed et ex ipsa nominis animae significatione, quam in graeco indicat, visum est et nonnullis requirentibus curiosius, posse [7]) non mediocrem suggeri intellectum. Nam sermo divinus Deum ignem esse dixit, cum ait: „Deus [8]) noster ignis est consumens.“ Sed et de angelorum substantia ita ait: »Qui [9]) facit angelos suos

---

ἀπολωλὸς, οὐκέτι ἐστὶν ἀπολωλός· οὕτως, ἣν σῶσαι ἦλθε ψυχὴν, ὡς σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς, οὐκέτι μένει ψυχὴ ἡ σωθεῖσα ψυχὴ, οὔτε τὸ ἀπολωλός. Ἔτι βασανιστέον, εἰ ὥσπερ τὸ ἀπολωλὸς ἦν ὅτε οὐκ ἀπολώλει, καὶ ἔσται ποτὲ ὅτε οὐκ ἔσται ἀπολωλός· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ψυχὴ, καὶ ἔσται ὅτε οὐκ ἔσται ψυχή. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 10. num. 4.

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vocabulo jam nuncupatur. Sed“ etc. R. [2]) Ed. M. II. „quod.“

[3]) Desideratur »est“ in edd. M.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) pessime: „perditum, succurrerit utique cum jam“ etc. R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »dicetur.“ R.

[6]) Ed. M. I. perperam: »quae sursnm expeditione liberata“ etc.

[7]) Si recte Mss. Alias (v. c. in ed. M. I.) „posse vero mediocrem.“ R. — Ed. M. II. „posse viro mediocrem.“ [8]) Deut. IV, 24.

[9]) Psalm. CIV, 4. coll. Hebr. I, 7.

spiritus, et ministros suos ignem urentem;" et alibi: „Apparuit[1]) angelus Domini in flamma ignis in rubo." Insuper etiam mandatum accepimus, ut simus „spiritu[2]) ferventes:" per quod sine dubio igneum ostenditur et calidum Dei verbum. Sed et Hieremias propheta audit ab eo, qui sibi responsa dabat: „Ecce,[3]) dedi verba mea in os tuum, ignem." Sicut ergo Deus ignis est, et angeli flamma ignis, et sancti quique spiritu fervent: ita[4]) e contrario hi, qui deciderunt[5]) a dilectione Dei, sine dubio refrixisse in caritate ejus,[6]) ac frigidi facti dicendi sunt. Ait enim et Dominus, quia „propterea[7]) quod multiplicata est iniquitas, refrigescet caritas multorum.« Sed et omnia quaecunque sunt, quae adversae potestati in Scripturis sanctis comparantur, frigida semper inveniens diabolus dicitur: quo quid frigidius invenitur? Sed[8]) et in mari regnare dicitur draco. Serpentem namque et draconem, quod utique ad aliquem de malignis spiritibus retorquetur, et in mari propheta[9]) esse designat. Et alibi dicit propheta: „Inducam[10]) gladium sanctum super draconem, serpentem[11]) fugientem, super draconem, serpentem perversum, et interficiet eum." Et iterum ait: „Etiam[12]) si abscesserint ab oculis meis, et descenderint in profundum maris: ibi mandabo draconi, et mordebit eos." Sed et in Job[13]) ipse rex esse omnium, quae in aquis sunt, dicitur. A borea vero accendi mala super

---

1) Exod. III, 2. 2) Rom. XII, 11.

3) Cfr. Jerem. I, 9. 4) Deest „ita" in edd. M.

5) Edd. M. „ceciderunt." 6) Deest „ejus" in edd. M.

7) Matth. XXIV, 12.

8) Edd. M. „Sed ei magis regnare dicitur" etc.

9) Cfr. Ezech. XXXII, 2. seqq.

10) Cfr. Jesai. XXVII, 1.

11) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „serpentem." R.

12) Amos. IX, 3. 13) Job. XLI, 34.

omnes, qui habitant terram, propheta [1]) denunciat. Boreas autem ventus in Scripturis sanctis frigidus designatur, sicut scriptum est in Sapientia: [2]) „Frigidus [3]) ventus Boreas“ Quod et ipsum sine dubio sentiendum est de diabolo. Si ergo ea, quae sancta sunt, et ignis et lumen et ferventia nominantur, quae [4]) autem contraria sunt, frigida, et caritas multorum refrigescere dicitur, requirendum est, ne forte et nomen animae, quod graece dicitur ψυχή, a [5]) refrigescendo de statu diviniore ac meliore dictum sit, et translatum inde, quod ex calore illo naturali et divino refrixisse videatur, et ideo in hoc, quo nunc est [6]) statu, et vocabulo sita sit. Denique proprie laudabiliter animam poni in Scripturis sanctis, require si facile invenias; culpabiliter autem frequenter occurrit, [7]) ut ibi: „Anima mala perdit eum, qui possidet eam;“ et: „Anima [8]) quae peccat, ipsa morietur.“ Postea enim quam dictum est: „Omnes [9]) animae meae sunt, sicut anima patris, ita anima filii mea est:“ utique consequens videbatur, ut diceret: „Anima [10]) quae agit justitiam, ipsa salvabitur;“ et: „Anima [11]) quae peccat, ipsa morietur.“ Sed nunc videmus, quoniam quod culpabile quidem est,

---

[1]) Jerem. I, 14. [2]) Edd. Ruaei et Redep. „Sapienti.“

[3]) Sap. Sirac. XLIII, 20. (Ecclesiastic.)

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quae autem contraria, frigida: et caritas peccato dicitur frigescere: requirendum“ etc. R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VI. num. 5.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „a frigescendo“ R.

[6]) Edd. M. „est et statu.“

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »occurrit, ut Anima male perdit (ed. M. I. *perdet*, ed. M. II. *perdat*) eum, qui“ etc. R. — Sap. Sirac. VI, 4. (Ecclesiastic.).

[8]) Ezech. XVIII, 4. coll. 20. [9]) Ezech. XVIII, 4.

[10]) Cfr. Ezech. XVIII, 19. coll. 21. 22.

[11]) Ezech. XVIII, 20. coll. 4.

adjunxit ad animam, quod autem laude dignum erat, reticuit. (96) Videndum [1]) ergo est, ne forte, sicut diximus ex ipso nomine declarari, ab eo quod refrixerit a fervore justorum et divini ignis participatione [2]) ψυχή, id [3]) est anima, appellata sit, nec tamen amisit facultatem restituendi se in illum statum fervoris, in [4]) quo ex initio fuit. Unde et propheta tale aliquid videtur ostendere, cum dicit: „Revertere [5]) anima mea in requiem tuam.“ Ex quibus omnibus illud videtur ostendi, quod mens [6]) de statu suo ac dignitate declinans, effecta vel

---

[1]) Graece haec verba exstant ad calcem epist. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 529. *Παρὰ τὴν ἀπόπτωσιν καὶ τὴν ψύξιν τὴν ἀπὸ τοῦ ζῆν* (Semler. minus recte: *ζέειν*) *τῷ πνεύματι, γέγονεν ἡ νῦν γενομένη ψυχὴ, οὖσα καὶ δεκτικὴ τῆς ἐπανόδου τῆς ἐφ' ὅπερ ἦν ἐν ἀρχῇ· ὅπερ νομίζω λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ προφήτου ἐν τῷ· »ἐπίστρεψον ψυχή μου εἰς τὴν ἀνάπαυσίν μου·“ ὥστε ὅλον τοῦτο εἶναι νοῦς. Νοῦς οὖν γέγονε* (vulg. *ὥστε — εἶναι νοῦς. Πῶς οὖν γέγονε κτλ.*, marg. *ὥστε — εἶναι νοῦς. Νοῦς οὖν γέγονε κτλ.*, Ruaeus: *ὥστε — εἶναι. Νοῦς πως οὖν γέγονε κτλ.*, Semler. *ὥστε — εἶναι νοῦς. Νοῦς πτώσει οὖν γέγονε*) *ψυχὴ, καὶ ψυχὴ κατορθωθεῖσα γίνεται νοῦς*. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 10. num. 5. coll. pag. 211. not. 31.

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), licet reperiatur in omnibus Mss. „participatione.“ R.

[3]) Desunt in edd. M. verba: „id est.“

[4]) Ed. M. I. „ex quo“ etc.

[5]) Psalm. CXVI, 7. (CXV.)

[6]) Extant haec verba in epist. Hieron. ad Avit. pag. 764. hunc in modum: *Νοῦς*, id est mens, corruens facta est anima, et rursum anima instructa virtutibus mens fiet. Quod et de anima Esau scrutantes possumus invenire, propter antiqua peccata eum in deteriori vita esse damnatum. Et de coelestibus requirendum est, quod non eo tempore, quo factus est mundus, solis anima, vel quodcunque eam appellari oportet, esse coeperit, sed antequam lucens illud et ardens corpus intraret. De luna et stellis similiter sentiamus, quod ex causis praecedentibus, licet invitae, compulsae sint subjici vanitati ob prae-

nuncupata est anima; quae si reparata fuerit et correcta, redit in hoc ut sit mens.

4. Quod si ita est, decessus ipse mentis ac devolutio videtur mihi, quod non aequalis omnium sentiendus sit, sed vel plus, vel minus in animam verti, et aliquas quidem mentes servare aliquid etiam prioris vigoris, aliquas vero aut nihil, aut exiguum aliquid. Unde inveniuntur quidam statim ab ineunte aetate ardentioris acuminis, alii vero tardioris, nonnulli autem obtusissimi et penitus indociles nasci. Verumtamen [1]) quod diximus, mentem in animam verti, vel si qua alia in hoc videntur adspicere, discutiat apud se qui legit diligentius et pertractet: a nobis tamen non putentur velut dogmata esse prolata, sed tractandi more ac requirendi esse discussa. Addat autem et [2]) hoc qui legit ad tractatum, quod etiam de Salvatoris anima, ex his quidem, quae in Evangelio scripta sunt, observatur, quod alia sunt, quae ei sub animae nomine adscribuntur, et alia, quae sub spiritus nomine deputantur. Nam quum passionem aliquam, vel perturbationem sui vult indicare, sub animae nomine indicat, ut quum dicit: „Nunc [3]) anima mea turbata est;“ et: „Tristis [4]) est anima mea usque ad mortem;“ et: [5]) „Nemo tollit animam meam; sed ego pono eam abs me.“ In manus autem Patris commendat non animam, sed spiritum: et quum carnem dicat infirmam, non animam promtam dicit, sed spiritum: unde videtur quasi medium

---

mia futurorum; non suam facere, sed creatoris voluntatem, a quo in haec officia distributae sunt.“ R. — Cfr. pag. 211. not. 1.

[1]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VI. num. 12. 13.

[2]) Edd. M. „et qui hoc legit ad“ etc.

[3]) Ev. Joann. XII, 27. [4]) Matth. XXVI, 38.

[5]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed in omnibus habentur Mss. verba: „et: Nemo tollit animam meam.“ R. — Ev. Joann. X, 18.

quoddam esse anima inter carnem infirmam et spiritum promtum.

5. Sed fortassis occurrat nobis aliquis ex his, de quibus ipsi in nostris propositionibus admonuimus, et dicat: Quomodo ergo etiam Dei anima dicitur? Cui respondebimus hoc modo: Quia sicut omnia, quae corporaliter [1]) de Deo dicuntur, id est vel digiti, vel manus, vel brachia, vel oculi, vel pes, vel os, dicimus non haec humana membra, sed virtutes ejus quasdam in his corporeorum membrorum appellationibus indicari: [2]) ita et esse [3]) aliquid aliud putandum est, quod appellatione hac, quae anima Dei dicitur, indicatur. Et si fas est audere nos in tali re amplius aliquid dicere, potest [4]) fortasse anima Dei intelligi unigenitus Filius ejus. Sicut enim anima per omne corpus inserta movet omnia et agitat, quae operatur universa: ita et unigenitus Filius Dei, qui est [5]) verbum et sapientia ejus, pertingit et pervenit ad omnem virtutem Dei, insertus [6]) ei. Et fortassis ob hujus sacramenti indicium corpus in Scripturis vel dicitur Deus, vel describitur. Considerandum sane est, ne forte possit [7]) etiam pro hoc anima Dei intelligi Unigenitus ejus, quoniam venit et ipse in locum hunc afflictionis, et in [8]) convallem fletus descendit, et in locum humiliationis nostrae: sicut dicit in Psalmo: „Quoniam [9])

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „corporaliter.“ R. [2]) Ed. M. I. „indicare.“

[3]) Sic Mss. Libri vero editi (v. c. edd. M.) „esse aliud putandum est quam quód“ etc. R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 213. not. 38.

[5]) Desideratur „est“ in edd. M.

[6]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et insertus est ei. Et fortassis ad hujus“ etc. R.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „potest etiam per hoc anima“ etc. R. [8]) Deest „in“ in edd. M.

[9]) Psalm. XLIV, 19. (XLIII.) coll. ed. Redep. pag. 214. not. 11.

humiliasti nos in loco afflictionis.« Denique scio quosdam exponentes illud, quod in Evangelio a [1]) Salvatore dictum est: „Tristis [2]) est anima mea usque ad mortem:“ interpretatos [3]) esse de apostolis, quos [4]) velut meliores a reliquo corpore animam suam dixerit. Nam quia multitudo credentium corpus illius dicitur, apostolos [5]) velut reliquo corpore meliores animam intelligi debere dixerunt.

Haec prout potuimus de rationabili anima discutienda magis a legentibus, quam statuta ac definita protulimus. De animabus vero pecudum ceterorumque mutorum sufficiant illa, quae absolute superius [6]) diximus. [7])

CAPUT NONUM.

De mundo et motibus rationabilium creaturarum, vel bonarum, vel malarum, et de causis earum.

(97) 1. Sed nunc ad propositae disputationis ordinem revertamur, et intueamur creaturae initium, quodcunque illud initium creantis Dei mens potuerit intueri.

---

[1]) Alias (v. c. in edd. M.) »de Salvatore.“ Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Matth. XXVI, 38.

[3]) Ed. M. I. male: „interpretantes.“

[4]) Ed. M. I. male: „quos eos velut“ etc.

[5]) Ed. M. I. perperam: „apostoli velut a reliquo“ etc.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 214. not. 22.

[7]) In prioribus edd. (v. c. edd. M.) una serie haec leguntur: „diximus de mundo et motibus — creaturarum, —, et de causis earum: sed nunc ad propositae“ etc., ita ut caput nonum *de mundo* ibi demum incipiat, ubi nunc (cap. IX.) numerus tertius ponitur. R.

In [1]) illo ergo initio [2]) putandum est tantum numerum rationabilium creaturarum, vel intellectualium, vel [3]) quoquomodo appellandae sunt, quas mentes superius diximus, fecisse Deum, quantum sufficere posse prospexit. Certum est quippe quod praefinito aliquo apud se numero eas fecit: non enim, ut quidam volunt, finem putandum est non habere creaturas; quia ubi finis non est, nec comprehensio ulla, nec circumscriptio esse potest. Quod si fuerit, utique nec contineri, vel dispensari a Deo, quae facta sunt, poterunt. Naturaliter nempe [4]) quicquid infinitum fuerit, et incomprehensibile erit. Porro autem sicut Scriptura dicit: »In [5]) numero et mensura universa" condidit Deus, et idcirco numerus quidem recte

---

[1]) Graece haec verba exstant in epist. Justiniani Imperat. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 489. non minus, quam ad calcem ejusd. epist., inde a voce: *πεπειρασμένην*, p. 525. *Ἐν τῇ ἐπινοουμένῃ ἀρχῇ τοσοῦτον ἀριθμὸν τῷ βουλήματι αὐτοῦ ὑποστῆσαι τὸν Θεὸν νοερῶν οὐσιῶν, ὅσον ἠδύνατο διαρκέσαι· πεπειρασμένην* (Ruaeus: *πεπερασμένην*) *γὰρ εἶναι καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ λεκτέον, καὶ μὴ προφάσει* (pag. 525. *καὶ οὐ προφάσει*) *εὐφημίας τὴν περιγραφὴν αὐτῆς περιαιρετέον. Ἐὰν γὰρ ᾖ ἄπειρος ἡ θεία δύναμις, ἀνάγκη αὐτὴν μηδὲ ἑαυτὴν νοεῖν· τῇ γὰρ φύσει τὸ ἄπειρον ἀπερίληπτον. Πεποίηκε τοίνυν* (pag. 525. *γὰρ*) *τοσαῦτα ὅσων ἠδύνατο* (Ruaeus, itemq. epist. Justin. pag. 489. *τοσαῦτα ὧν ἐδύνατο*) *περιδράξασθαι καὶ ἔχειν* (Ruaeus: *ἔχειν αὐτὰ*) *ὑπὸ χεῖρα*, (Ruaeus, itemq. ep. Just. pag. 489. *χεῖρας*,) *καὶ συγκρατεῖν* (Ruaeus, itemq. ep. Justin. pag. 489. *συγκροτεῖν*) *ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ* (Ruaeus, itemq. ep. Justin. pag. 489. *αὐτοῦ*) *πρόνοιαν· ὥσπερ καὶ τοσαύτην ὕλην κατεσκεύασεν, ὅσην ἠδύνατο κατακοσμῆσαι.* Vide Origenianor. lib. II. quaest. I. num. 1—4. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 10. num. 6. coll. not. 19.

[2]) Deest „initio« in edd. M.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »vel quomodolibet appellandae sunt, quas superius diximus, fecisse" etc. R.

[4]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „nempe si quicquam infinitum" etc. R. [5]) Cfr. Sap. Sal. XI, 20.

aptabitur rationabilibus creaturis, vel mentibus, ut tantae sint, quantae a providentia Dei dispensari, regi et contineri possint. Mensura vero materiae corporali consequenter[1]) aptabitur: quam utique tantam a Deo esse creatam credendum est, quantam sibi sciret ad ornatum[2]) mundi posse sufficere. Haec ergo sunt, quae in initio, id est ante omnia a Deo creata esse existimandum[3]) est. Quod quidem etiam in illo initio, quod Moses latentius introduxit, indicari putamus, cum dicit: »In[4]) principio fecit Deus coelum et terram.« Certum est enim, quia[5]) non de firmamento, neque de[6]) arida, sed de illo coelo ac terra dicatur, quorum coelum hoc, et terra, quam videmus, vocabula postea mutuata[7]) sunt

2. Verum quoniam rationabiles istae naturae, quas in initio factas supra diximus, factae sunt cum ante[8]) non essent, hoc ipso, quia non erant, et esse coeperunt, necessario convertibiles et[9]) mutabiles substiterunt: quoniam quaecunque inerat substantiae earum virtus, non naturaliter inerat, sed beneficio conditoris effecta. Quod ergo sunt, non est proprium, nec sempiternum, sed a Deo datum. Non enim semper fuit:[10]) et omne quod datum est, etiam auferri et recedere potest. Recedendi autem causa in eo erit, si non recte et probabiliter dirigitur motus animorum. Voluntarios enim et liberos motus a se conditis mentibus creator indulsit, quo scilicet

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „convenienter.“ R.

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »ornamentum.« R. [3]) Ed. M. I. »aestimandum est.«

[4]) Gen. I, 1. — Cfr. ed. Redep. pag. 215. not. 20.

[5]) Ed. M. II. »quod.“ [6]) Deest „de“ in edd. M.

[7]) Ed. M. I., itemq. ed. Redep. »mutata.“

[8]) Ed. M. I. „autem.“

[9]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. „et mutabiles.« R. — Cfr. ed. Redep. pag. 215. not. 28. [10]) Ed. M. II. „fuerunt.“

bonum in[1]) iis proprium fieret, cum id voluntate propria servaretur: sed desidia et laboris taedium in servando bono, et aversio ac[2]) negligentia meliorum, initium dedit recedendi a bono. Recedere autem a bono, non aliud est quam effici in malo. Certum namque est, malum esse bono carere. Ex quo accidit, ut in quanta mensura quis devolveretur a bono, in tantam mensuram malitiae deveniret. In quo utique pro motibus suis unaquaeque mens vel amplius, vel[3]) parcius bonum negligens, in contrarium boni, quod sine dubio malum est, trahebatur. Ex quo videtur semina quaedam, et causas varietatis ac diversitatis ille omnium conditor accepisse, ut pro diversitate mentium, id est rationabilium creaturarum, quam diversitatem ex ea causa, quam superius diximus, putandae sunt concepisse, varium ac diversum crearet. Quod autem varium ac diversum dicimus, hoc est quod volumus indicare.

3. Mundum[4]) nunc dicimus, omne quod est super coelos, vel[5]) in coelis, vel super[6]) terram, vel in his, qui inferi appellantur, vel quaecunque usquam prorsus loca sunt, et hi, qui in ipsis degere nominantur. Totum ergo hoc mundus vocatur. In quo mundo quaedam dicuntur esse supercoelestia, id[7]) est, in habitationibus beatioribus posita, et corporibus coelestioribus ac splenden-

---

[1]) Sic. Mss. Alias (v. c. in edd. M) »in iis propositum fieret.« R. — Vide Origenianor. lib. II. quaest. VII. num. 14. [2]) Ed. M. I. »hac.«

[3]) Priores editiones (v. c. edd. M.) omittunt „vel parcius,« quod habetur in Mss. R. — Vide lib II. Origenianor. quaest. XII. num. 2.

[4]) In edd. M. hoc loco incipit Caput IX., titulo in fronte posito hocce: De mundo. Cfr. pag. 214. not. 7.

[5]) Edd. M. „et.«

[6]) Alias (v. c. in edd. M.) »supra terram, vel in his, quae inferi« etc. R.

[7]) Desunt verba: »id est“ in edd. M.

tioribus induta,[1]) et in his ipsis multae differentiae ostenduntur: sicut, verbi causa, etiam apostolus dicit, quod „alia[2]) sit gloria solis, alia lunae, alia gloria[3]) stellarum: stella enim a stella differt in[4]) gloria.« Quaedam vero terrena dicuntur, et inter ipsa non parva est differentia, id[5]) est, inter homines: alii namque eorum (98) Barbari, alii Graeci: et Barbarorum quidam immanes et feri, alii mitiores. Et quidam quidem legibus probatissimis utuntur, alii vilioribus, vel asperioribus, alii quoque inhumanis et ferinis magis moribus, quam legibus utuntur. Et[6]) quidam quidem statim[7]) ab initio nativitatis suae humiliantur et subjecti sunt, ac serviliter educantur, vel sub dominis, vel sub principibus positi,[8]) vel tyrannis, alii vero liberius et rationabilius educantur, alii sanis corporibus, nonnulli aegris statim a prima aetate, alii visu, alii auditu et voce decepti, nonnulli ita nati, alii statim post nativitatem hujuscemodi sensibus defraudati, vel certe jam adulta aetate tale aliquid passi. Et quid refert revolvere[9]) me omnes atque enumerare humanarum clades miseriarum, a quibus alii liberi, alii involuti sunt, cum possit unusquisque etiam aqud semet ipsum considerare de his singulis atque perpendere? Sunt et quaedam invisibiles virtutes, quibus quae super terram sunt,[10]) dispensanda commissa sunt; et non parva etiam in ipsis differentia credenda est, sicut et in hominibus invenitur. Sane apo-

---

1) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »inclyta.« R.

2) 1 Cor. XV, 41. 3) Deest »gloria« in edd. M.

4) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »in claritate.“ R.

5) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „sicut inter homines.« R. 6) Ed. M. I. »Et quidem quaedam.“

7) Deest »statim“ in edd. M.

8) Ed. M. I. perperam: „positis.“

9) Edd. M. „evolvere.«

10) Edd. M. „sunt, sunt dispensanda commissa: et non« etc.

stolus Paulus esse quaedam etiam [1]) inferna designat, et in ipsis simili modo sine dubio varietatis causa requirenda est. De mutis vero animalibus et volucribus, atque de his, quae in aquis habitant, requirere superfluum videtur; cum haec non principalia, sed consequentia accipi debere certum sit.

4. Quoniam [2]) ergo omnia, quae facta sunt, per Christum et in Christo facta esse dicuntur, sicut et apostolus Paulus manifestissime designat, dicens: „Quoniam [3]) in ipso et per ipsum creata sunt omnia, sive quae in coelo sunt, sive quae in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive potestates, sive principatus, sive dominationes: omnia per ipsum et in ipso creata sunt;« sed et in Evangelio Joannes nihilominus eadem ostendit, dicens: „In [4]) principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil;« sed et in Psalmo scriptum est, quia „omnia [5]) in sapientia fecisti:« quia ergo Christus sicut verbum et sapientia est, ita etiam justitia est, consequens sine dubio erit, ut ea, quae in verbo et sapientia facta sunt, etiam [6]) in ea justitia, quae est Christus, facta esse dicantur: quod scilicet in his, quae facta sunt, nihil injustum, nihil fortuitum videatur, sed omnia ita esse, ut aequitatis ac justitiae regula expetit, doceantur. Quomodo ergo tanta ista rerum varietas, tantaque diversitas justissima et aequis-

---

[1]) Edd. M. „et.“

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Quomodo ergo — facta esse videntur? Sicut« etc. R. [3]) Coloss. 1, 16.

[4]) Desiderantur in prioribus edd. (v. c. edd. M.), licet habeantur in omnibus Mss. verba: „In principio —: hoc erat in principio apud Deum.“ R. — Ev. Joann. 1, 1—3. [5]) Psalm. CIV, 24. (CIII.)

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »etiam ea justitia, quae est in Christo, facta esse dicantur.“ R.

sima possit intelligi, certus sum humano ingenio vel sermone explicari non posse, nisi ipsum verbum ac sapientiam et justitiam, qui est unigenitus Filius Dei, prostrati ac supplices deprecemur, qui per gratiam suam sensibus se nostris infundens, obscura illuminare, clausa patefacere, pandereque dignetur arcana: si tamen inveniamur tam[1]) digne vel petere, vel quaerere, vel pulsare, ut[2]) vel petentes accipere mereamur, vel quaerentes invenire, vel pulsantibus jubeatur aperiri. Non ergo freti nostro ingenio, sed ipsius sapientiae auxilio, quae fecit universa, et justitiae ejus, quam inesse creaturis omnibus credimus, interim etiamsi asserere non valemus, ipsius tamen confisi misericordia inquirere perscrutarique tentabimus, quomodo ista tanta varietas mundi, atque diversitas, omni[3]) justitia ac ratione constare videatur. Rationem autem dico dumtaxat generalem; nam specialem singulorum[4]) et quaerere imperiti est, et reddere velle dementis est.

5. Dicentibus autem[5]) nobis mundum istum in hac varietate positum, qua supra exposuimus a Deo factum, quem Deum et bonum et justum atque aequissimum dicimus, objicere hoc plurimi solent, et hi maxime, qui ex schola Marcionis, et Valentini, et Basilidae venientes audierunt[6]) diversas esse naturas animarum, quomodo justitiae Dei conveniat mundum facientis, ut habitaculum aliis quidem in coelis praebeat, et non solum his habitaculum melius praestet,[7]) verum etiam gradum aliquem

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „eam.« R.

[2]) Edd. M. „vel ut petentes« etc.

[3]) Sic recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „omnium justitiae ratione.« R.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »singulorum, et quaerere rationem imperitiae est,“ etc. R.

[5]) Edd. M. „igitur.«

[6]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „asserunt.«

[7]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „praestet.“ R.

celsiorem[1]) spectabilioremque concedat, principatum aliis indulgeat, aliis potestates, dominationes quoque aliis tribuat, aliis amplissimas sedes coelestium tribunalium praestet,[2]) eluceant alii rutilantius, et coruscent fulgore sidereo; aliis sit gloria solis, aliis gloria lunae, aliis gloria stellarum; stella a stella in gloria differat: et, ut simul ac breviter totum dicam, si creatori Deo nec voluntas summi bonique operis, nec perficiendi facultas deest, quid causae exsistere potuit, ut naturas rationabiles creans, id est, quibus ut essent ipse exstitit causa, celsiores[3]) alios faceret, alios secundo, aut tertio, et multis jam[4]) inferiores gradibus deterioresque procrearet? Tum deinde objiciunt etiam de his, quae in terris sunt, quod aliis[5]) nascendi sors felicior evenerit, ut quis, verbi gratia, ex Abraham generetur, et ex repromissione nascatur, alius quoque ex Isaac[6]) et Rebecca, quique adhuc in ventre positus supplantat fratrem suum, et antequam nascatur diligi dicitur a Deo. Vel[7]) hoc ipsum omnino, quod in Hebraeis quis nascitur, apud quos eruditionem divinae legis inveniat; alius vero apud Graecos et ipsos sapientes et non parvae eruditionis homines; (99) jam vero alius apud Aethiopes, quibus vesci[8]) humanis carnibus usus est: aut apud Scythas, apud quos parricidium quasi

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „celsiorem spectaculumque concedat.« R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „praestet, et luceant: aliis rutilantiam, et coruscent fulgore sidereo: alia sit gloria solis, alia lunae, alia stellarum: stella a stella" etc. R. — Cfr. I Cor. XV, 41.

[3]) Edd. M. »celsiores ut alios« etc.

[4]) Deest „jam" in edd. M. [5]) Edd. M. „alii."

[6]) Cfr. Genes. XXV, 20. seqq.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »Vel quid hoc sit omnino« etc. R.

[8]) Deest in prioribus edd. (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „vesci.« R.

ex lege geritur; vel apud Tauros, ubi hospites immolantur. Ajunt ergo nobis: Si haec tanta rerum diversitas, nascendique conditio tam varia, tamque diversa, in qua causa utique facultas liberi arbitrii locum non habet: non enim quis ipse sibi eligit, vel [1]) ubi, vel apud quos, vel qua conditione nascatur: si ergo, inquiunt, hoc non facit naturae diversitas animarum, [2]) id est, ut mala natura animae ad gentem malam destinetur, bona autem ad bonas, [3]) quid aliud superest, nisi ut fortuito ista agi putentur, et casu? Quod utique si recipiatur, jam nec a Deo factus esse mundus, nec a providentia ejus regi credetur, et consequenter nec Dei judicium de uniuscujusque gestis videbitur exspectandum. In qua re quae sit quidem ad liquidum veritas rerum, illius est nosse solius, qui scrutatur [4]) omnia, etiam alta Dei.

6. Nos vero quasi homines, ne haereticorum insolentiam reticendo nutriamus, quae pro viribus nostris occurrere nobis possunt, ad ea, quae obtenderunt, hoc modo respondebimus. Bonum esse et justum et omnipotentem Deum creatorem universorum, quibus valuimus ex divinis Scripturis assertionibus [5]) frequenter ostendimus. Hic cum in principio crearet ea, quae creare voluit, id est rationabiles naturas, nullam habuit [6]) aliam creandi causam nisi propter se ipsum, id est bonitatem suam. Quia

---

[1]) Deest „vel“ in edd. M.

[2]) Desunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „animarum, id est.“ R.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »bonos.“

[4]) I Cor. II, 10.

[5]) Edd. M. „assertionibus in superioribus frequenter“ etc.

[6]) Sic omnes Codd. Mss. Editi (v. c. edd. M.) „habuit creandi causam praeter se ipsum.“ R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XII. num. 2. coll. ed. Redep. pag. 219. not. 35.

ergo eorum, quae creanda erant, ipse exstitit causa, in quo neque varietas aliqua, neque permutatio, neque impossibilitas inerat, aequales [1]) creavit omnes [2]) ac similes, quos creavit, quippe cum nulla ei causa varietatis ac diversitatis exsisteret. Verum quoniam [3]) rationabiles ipsae creaturae, sicut frequenter ostendimus, et in loco suo nihilominus ostendemus, arbitrii facultae donatae sunt: libertas unumquemque [4]) voluntatis suae vel ad profectum per imitationem Déi provocavit, vel ad defectum per negligentiam traxit. Et haec [5]) exstitit causa, sicut et antea jam diximus, diversitatis inter rationabiles creaturas, non ex conditoris [6]) voluntate vel judicio originem trahens, sed propriae libertatis arbitrio. Deus vero, cui jam creaturam suam pro merito dispensare justum videbatur, diversitates mentium in unius mundi consonantiam traxit, quo [7]) velut unam domum, in qua inesse [8]) deberent non solum vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et alia quidem [9]) ad honorem, alia autem ad contumeliam, ex istis diversis vasis, vel animis, vel mentibus ornaret. Et has causas, ut ego arbitror, mundus iste suae diversitatis accepit, dum [10]) unumquemque divina providentia pro varietate motuum suorum, vel animorum propositique dispensat. Qua ratione neque crea-

---

[1]) Sic libri editi (v. c. edd. M.), sed Mss. „aequaliter." R.

[2]) Desunt in edd. M. verba: »omnes ac similes quos creavit." [3]) Edd. M. „quomodo."

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „unumquodque." R. — Vide Origenianor. lib. II. quaest. VII. num. 12.

[5]) Edd. M. »hoc."

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »creatoris." R.

[7]) Edd. M. „quod.« [8]) Edd. M. „esse."

[9]) Libri editi (v. c. edd. M.) „quaedam ad honorem, —, ut ex istis« etc. R.

[10]) Sic Mss. Antea editi (v. c. edd. M.) »dum unumquodque pro varietate motuum suorum, vel" etc. R.

tor injustus videbitur, cum [1]) secundum praecedentes causas pro merito unumquemque distribuit; neque fortuita uniuscujusque nascendi vel felicitas, vel infelicitas putabitur, vel qualiscunque acciderit illa [2]) conditio, neque diversi creatores, vel diversae naturae credentur animarum.

7. Verum ne Scriptura quidem sancta videtur mihi penitus arcani [3]) hujus tacuisse rationem: sicut cum apostolus Paulus de Jacob et Esau disputans ait: [4]) „Cum enim nondum nati fuissent, neque egissent aliquid boni vel mali, ut propositum, quod secundum electionem Dei factum est, permaneret, non ex operibus, sed ex eo, qui vocavit, dictum est, quia major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui.“ Et post haec [5]) sibi ipse respondet, et dicit: „Quid [6]) ergo dicemus? Numquid injustitia est apud Deum?“ Et ut nobis [7]) occasionem praestaret inquirendi de his, et perscrutandi, quomodo haec non extra rationem fiant, respondet sibi ipsi, et ait. Eadem namque, ut mihi videtur, quae de Jacob et Esau quaestio proponitur, haberi etiam de coelestibus omnibus et terrestribus creaturis, et [8]) de infernis potest. Et similiter mihi videtur, sicut ibi ait: „Cum [9]) enim nondum nati fuissent, neque aliquid egis-

---

[1]) Libri editi (v. c edd. M.) „sed secundum — pro merito unicuique distribuit.“ Mss. ut in nostro textu. R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 14.

[2]) Sic recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) mendose: „illa conditione, qua diversi creatores, et diversae creaturae creduntur animarum.“ R.

[3]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »arcanam.“ R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VI. num. 8.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c edd. M.) deest „ait.“ R. — Rom. IX, 11. 12. 13. coll. Genes. XXV, 23. Malach. I, 2. 3. [5]) Deest „haec“ in edd. M.

[6]) Rom. IX, 14. [7]) Deest „nobis“ in edd. M.

[8]) Sic recte Mss. Corrupte vero editi (v. c. edd. M.) „et formis potest.“ R. [9]) Rom. IX, 11.

sent boni vel mali:" ita [1]) etiam de ceteris omnibus dici posse: »Cum enim nondum" creata essent, »neque [2]) egissent aliquid boni vel mali, ut secundum electionem propositum Dei maneat,« sicut putant quidam, facta [3]) sunt illa quidem coelestia, haec autem terrestria, et [4]) alia inferna, »non [5]) ex operibus,« ut putant illi, „sed [6]) ex eo, qui vocavit. Quid ergo dicemus,« si haec ita sunt? »Ergo [7]) injustitia est apud Deum? Absit." Igitur sicut de Esau et Jacob diligentius perscrutatis Scripturis invenitur, quia non est injustitia apud Deum, ut antequam nascerentur, vel agerent aliquid in vita hac, diceretur: „quia [8]) major serviet minori;" et ut invenitur non esse injustitia, quod et in ventre fratrem suum supplantavit Jacob, si [9]) ex praecedentis videlicet vitae meritis digne eum dilectum [10]) esse sentiamus a Deo, ita ut fratri praeponi mereretur: ita [11]) etiam de coelestibus creaturis, si advertamus, quia [12]) ista diversitas [13]) non creaturae principium, sed ex praecedentibus causis pro (100) meriti dignitate diversum singulis a conditore ministerii paratur officium, ex eo profecto, quod [14]) unusquisque in

---

[1]) Desiderantur in prioribus editionibus (v. c. edd. M.), licet reperiantur in omnibus Mss. verba: „ita etiam — posse: Cum enim — essent, neque — vel mali." R. — Cfr. Rom. IX, 11. [2]) Rom. IX, 11.

[3]) Ita recte Mss. Libri autem editi (v. c. edd. M.) „sancta sunt illa" etc. R.

[4]) Ita recte Mss. Libri autem editi: »et infernalia." R. — Edd. M. »et inferna alia." [5]) Rom. IX, 11.

[6]) Rom. IX, 11. 14. [7]) Rom. IX, 14.

[8]) Genes. XXV, 23.

[9]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sed ex« etc. R.

[10]) Edd. M. »electum."

[11]) Ed. M. I. „et ita etiam" etc.

[12]) Ed. M. II. „quod.« [13]) Ed. M. I. „adversitas.«

[14]) Ita Mss. Alias (v. c. in ed. M. II.) »quod unus quisque vel mens a Deo creatus est, vel« etc. R. — Ed.

eo, quod mens creatus a Deo est, vel rationabilis spiritus, pro motibus mentis et sensibus animorum, vel plus vel minus sibi meriti paraverit, vel amabilis Deo, vel etiam odibilis exstiterit: cum [1]) tamen aliqui ex his, qui melioribus meritis sunt ad exornandum mundi statum compati [2]) reliquis, et officium praebere inferioribus ordinentur, [3]) quo per hoc et ipsi participes exsistant patientiae creatoris; secundum quod apostolus ipse dicit: „Vanitati [4]) enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum, qui subjecerit in spem.« Observantes igitur istam sententiam, quam apostolus de nativitate Esau et Jacob exponens dixit: „Numquid [5]) injustitia est apud Deum? Absit:« etiam in omnibus creaturis rectum arbitror hanc eandem debere sententiam custodiri; qnoniam, sicut superius diximus, justitia debet creatoris in omnibus apparere. Quae, ut mihi videtur, ita demum lucidius ostendetur, si causas diversitatis unusquisque vel coelestium, vel terrestrium, vel infernorum in semet ipso praecedentes [6]) nativitatem corpoream habere dicatur. Verbo enim Dei et sapientia ejus [7]) creata sunt universa, et per ipsius ordinata sunt justitiam. Per gratiam vero misericordiae suae omnibus providet, atque omnes quibuscun-

---

M. I. „quod unusquisque quod mens a deo creatus est, vel« etc.

[1]) Sic recte Mss. Libri editi mendose: »eam tamen aliquis« etc. R. — Edd. M. „eum tamen aliquis" etc. Vide lib. II. Origenianor. quaest. VIII. num. 1.

[2]) Sic recte Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) mendose: »compar reliquis." R.

[3]) Sic recte Mss. Libri editi (v. c. ed. M. I.) mendose: „opinentur." R. — Ed. M. II. „opinetur.«

[4]) Rom. VIII, 20. 21. [5]) Rom. IX, 14.

[6]) Ed. M. I. „procedentes."

[7]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „ejus.« R.

que curari possunt remediis hortatur,[1]) et provocat ad salutem.

8. Sicut ergo dubium non est in die judicii futurum, quod separentur boni a malis, et justi ab injustis, et singuli quique pro merito per ea loca, quibus digni sunt, distribuantur judicio Dei, sicut Deo volente in consequentibus ostendemus, tale aliquid opinor etiam ante[2]) jam factum. Omnia enim[3]) Deus et semper judicio agere ac dispensare credendus est. Illud quoque, quod apostolus docet, dicens: „In[4]) domo magna non sunt tantummodo vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et alia quidem ad honorem, alia autem ad contumeliam;» et quod addit, dicens: „Quia[5]) si quis se expurgaverit, erit vas in[6]) honorem sanctificatum, Domino utile ad omne opus bonum:« sine dubio illud ostendit, quia[7]) qui se expurgaverit in hac vita positus, ad omne bonum opus erit paratus in futuro; qui autem non se purgaverit, secundum quantitatem immunditiae suae erit vas ad contumeliam, id est, indignum. Ita ergo possibile est intelligi etiam antea fuisse vasa rationabilia, vel[8]) purgata, vel minus purgata, id est, quae se ipsa vel purgaverint, vel non purgaverint; et ex hoc unumquodque vas secundum mensuram[9]) puritatis, aut impuritatis suae locum,

---

[1]) Libri editi (v. c. edd. M.) „hortatur, quia provocat« etc. Mss. ut in nostro textu. R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 16.

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. »ante.« R. [3]) Edd. M. »demum.“

[4]) II Timoth. II, 20. [5]) II Timoth. II, 21.

[6]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), licet reperiantur in Mss. verba: „in honorem.« R.

[7]) Ed. M. II. »quod omnis qui se« etc.

[8]) Edd. M. „et.«

[9]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »naturam.« R. — Cfr. ed. Redep. pag. 222. not. 36.

vel regionem, vel conditionem nascendi, vel explendi aliquid in hoc mundo accepisse: quae [1]) omnia Deus usque ad minimum [2]) virtute sapientiae suae providens atque dignoscens, moderamine judicii sui aequissima retributione universa disponit, [3]) quatenus unicuique pro merito vel succurri vel consuli deberet. In quo profecto omnis ratio aequitatis ostenditur, dum inaequalitas rerum retributionis meritorum [4]) servat aequitatem. Quorum meritorum rationes per singulos quosque secundum veritatem et [5]) ad liquidum solus ipse cum unigenito verbo ac [6]) sapientia sua et Spiritu sancto recognoscit.

CAPUT DECIMUM.

De [7]) resurrectione et judicio, de igne inferni, et poenis.

1. Sed quoniam nos sermo commonuit de judicio futuro, et de retributione, ac suppliciis peccatorum, secundum quod comminantur sanctae Scripturae, et ecclesiastica praedicatio continet, eo quod judicii tempore

---

[1]) Edd. M. »quod.“

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »numerum.“ R.

[3]) Ed. M. II. »disposuit.« — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 14.

[4]) Deest in prioribus edd. (v. c. edd. M.), licet in omnibus reperiatur Mss. „meritorum.« R.

[5]) Deest »et« in edd. M.

[6]) Edd. M. »de sapientia« etc.

[7]) Edd. M. Caput X. in duas distribuunt partes, ita quidem ut Caput X., agens *de resurrectione et judicio,* usque ad finem num. 3. pertingat, Caput vero XI., agens *de igne inferni, et poenis ejusdem*, a num. 4. incipiat, atque ad finem usque num. 8. extendatur.

ignis aeternus, et tenebrae exteriores, et carcer, et caminus, et alia his similia peccatoribus praeparata sint: videamus quid etiam de his sentire oporteat. Sed ut ad haec [1]) competenti ordine veniatur, prius mihi videtur de resurrectione sermo movendus, ut sciamus quid est illud, quod vel ad supplicium, vel ad [2]) requiem, vel ad beatitudinem veniet: de quo in aliis quidem libris, [3]) quos de resurrectione scripsimus, plenius disputavimus, et quid nobis de hoc videretur, ostendimus. Sed et nunc propter consequentiam tractatus pauca inde repetere non videtur absurdum, maxime propter hoc, quod offenduntur quidam in ecclesiastica fide, quasi velut stulte et penitus insipienter de resurrectione credamus; praecipue haeretici, quibus hoc modo arbitror respondendum. Si confitentur etiam ipsi, quia [4]) resurrectio sit mortuorum, respondeant nobis, quid est quod mortuum est. Nonne corpus? Corporis ergo resurrectio fiet. Tum deinde dicant, [5]) si utendum nobis putant esse corporibus, an non? Arbitror apostolo Paulo dicente, quia „seminatur [6]) corpus animale, resurget corpus spirituale:« istos negare non posse, quod corpus resurgat, vel quia [7]) in resurrectione corporibus utamur. Quid [8]) ergo? Si certum est, quod corporibus nobis utendum sit, et corpora, quae ceciderunt, resurgere praedicantur: non enim proprie resurgere dicitur, nisi id quod ante ceciderit: nulli dubium est idcirco ea resurgere, ut his iterum ex resurrectione induamur. Alterum ergo haeret ex altero. (101) Nam

---

[1]) Edd. M. »hoc.“ [2]) Deest »ad“ in edd. M.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 223. not. 18. coll. lib. II. Origenianor. quaest. IX. [4]) Ed. M. II. „quod.“

[5]) Ita recte Mss. In prioribus edd. (v. c. edd. M.) deest »dicant,« et pro: „putant,« legitur: „putatur.“ R.

[6]) I Cor. XV, 44. [7]) Ed. M. II. »quod.“

[8]) Edd. M. „Quia ergo, si certum est« etc.

et [1]) si resurgunt corpora, sine dubio ad indumentum nostri resurgunt: et si necesse est nos esse in corporibus, sicut [2]) certe necesse est, non in aliis quam in nostris corporibus esse debemus. Quae [3]) si verum est quod resurgunt, et spiritualia resurgunt, dubium non est, quin abjecta corruptione et deposita mortalitate resurgere dicantur a mortuis: alioquin vanum videbitur, et superfluum, resurgere quenquam a mortuis, ut iterum moriatur. Quod ita demum intelligi evidentius potest, si [4]) quis diligenter advertat, quae sit animalis corporis qualitas, quae in terram seminata spiritualis corporis reparet qualitatem. Ex animali namque corpore [5]) ipsa [6]) virtus resurrectionis et gratia spirituale corpus educit, cum id ab indignitate transmutat ad gloriam.

2. Quoniam ergo haeretici [7]) eruditissimi sibi videntur et sapientissimi, interrogabimus eos, si omne corpus [8]) schema aliquod habet, id est habitu aliquo [9]) deformetur. Et si quidem dixerint esse [10]) corpus, quod non aliquo habitu deformetur, imperitissimi omnium atque insipientissimi videbuntur. Nullus enim hoc negabit, nisi sit ab omni eruditione penitus alienus. Si vero secundum id, quod consequens est, dixerint, quia [11]) omne corpus certo

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in ed. M. II.) »etiamsi resurgant.« R. — Ed. M. I. „etiamsi resurgunt.“

[2]) Desunt in libris editis (v. c. edd. M.), licet habeantur in omnibus Mss. verba: „sicut certe necesse est.“

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Quod si“ etc.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „si qui — advertant.« R. [5]) Ed. M. I. „corporea.«

[6]) Deest in libris editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. »ipsa.« R. [7]) Cfr. ed. Redep. pag. 225. not. 7.

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 225. not. 8.

[9]) Deest in prioribus editionibus, licet habeatur in Mss. „aliquo.“ R.

[10]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) legitur: »etiam.« R. [11]) Ed. M. II. „quod.“

aliquo [1]) habitu deformatur, requiremus ab iis, si possunt nobis spiritualis corporis habitum demonstrare atque describere: quod utique nullo modo facere poterunt. Sed et differentias eorum, qui resurgunt, inquiremus ab iis. Quomodo ostendent [2]) verum esse illud, quod dictum est, quia „alia [3]) caro volucrum, alia piscium; et corpora coelestia, et corpora terrestria: sed alia quidem coelestium gloria, alia vero terrestrium; alia gloria solis, alia lunae, alia stellarum; stella a stella differt in gloria: ita et resurrectio mortuorum?“ Secundum istam ergo consequentiam coelestium corporum ostendant nobis differentias gloriae [4]) eorum, qui resurgunt, et si ullo genere conati fuerint secundum coelestium corporum differentias aliquam excogitare rationem, quaeremus [5]) ab iis, ut etiam secundum terrenorum corporum comparationem differentias resurrectionis assignent. Nos vero ita intelligimus, quod volens apostolus describere, quanta esset differentia eorum, qui resurgent [6]) in gloria, id est sanctorum, comparationem coelestium corporum sumsit, dicens: „Alia [7]) gloria solis, alia gloria lunae, alia gloria stellarum.“ Et iterum volens differentias eorum docere, [8]) qui in hac vita non expurgati ad resurrectionem venient, id est peccatores, de terrenis sumit exemplum, dicens: »Alia [9])

---

[1]) Desideratur in prioribus editionibus (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „aliquo.“ R.

[2]) Edd. M. „ostenderent.«

[3]) Cfr. I Cor. XV, 39—42.

[4]) Deest in prioribus edd. (v. c. edd. M.), sed habetut in Mss. „gloriae.“ R.

[5]) Sic recte omnes Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »quaeramus ab iis, ut etiam terrenorum corporum comparationum differentias assignent. Nos vero“ etc. R.

[6]) Edd. M. »resurgunt.“ [7]) I Cor. XV, 41.

[8]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »ostendere.“ R.

[9]) I Cor. XV, 39. — Cfr. ed. Redep. pag. 226. not. 13.

corpora volucrum, alia piscium.« Digne etenim sanctis coelestia, terrena peccatoribus comparantur. Haec quidem dicta sint adversus eos, qui resurrectionem mortuorum, id est, resurrectionem corporum negant.

3. Nunc vero sermonem convertimus ad nonnullos nostrorum, qui vel pro intellectus exiguitate, vel explanationis inopia, valde vilem et abjectum sensum de resurrectione corporis introducunt. Quos interrogamus, quomodo intelligant animale corpus gratia resurrectionis immutandum, et spirituale futurum; et quomodo quod in infirmitate seminatur, resurrecturum sentiant in virtute; quod in ignobilitate, quomodo resurgat [1]) in gloria; et quod in corruptione, quomodo ad incorruptionem transferatur. Quod utique si credunt apostolo, quia corpus in gloria et virtute et incorruptibilitate resurgens, spirituale [2]) jam effectum sit, absurdum videtur et contra sensum apostoli dicere, id rursum carnis et sanguinis passionibus implicari, cum manifeste dicat apostolus: „Quoniam [3]) caro et sanguis regnum Dei non possidebunt; neque corruptio incorruptionem [4]) possidebit.“ Sed illud quomodo [5]) accipiunt, quod dicit apostolus: „Omnes autem immutabimur?“ Quae utique immutatio secundum illum ordinem, quem superius docuimus, exspectanda est: in qua sine dubio dignum [6]) aliquid divina gratia sperare

---

[1]) Edd. M. „resurget.« — Cfr. I Cor. XV, 42—44.

[2]) Ed. M. I. „spirituale jam effectum: absurdum« etc., ed. M. II. »spirituale est effectum: absurdum« etc.

[3]) I Cor. XV, 50.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „incorruptelam.« R.

[5]) Libri editi (v. c. edd. M.) »quomodo accipiunt: Sed non omnes immutabimur? Quae immutatio secundum« etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R. — I Cor. XV, 51.

[6]) Mendose in antea editis (v. c. edd. M.) legitur:

nos convenit; quod futurum credimus hoc ordine, quo [1]) „nudum granum frumenti, aut alicujus ceterorum“ in terra seminatum describit apostolus, cui »Deus [2]) dat corpus [3]) prout vult,« cum primum granum ipsum frumenti mortuum fuerit. Ita namque etiam nostra corpora velut granum cadere in terram putanda sunt: quibus insita ratio [4]) ea, quae substantiam continet corporalem, quamvis emortua fuerint corpora, et corrupta atque dispersa, verbo tamen Dei ratio illa ipsa, quae semper in substantia corporis salva est, erigat ea de terra, et restituat ac reparet, sicut ea virtus, quae est in grano frumenti, post corruptionem ejus et mortem reparat, ac restituit [5]) granum in culmi corpus et spicae. Et ita his quidem, qui regni coelorum haereditatem consequi merebuntur, ratio illa reparandi corporis, quam supra diximus, Dei jussu, ex terreno et animali corpore corpus reparat spirituale, quod habitare possit in coelis; his vero, qui inferioris meriti fuerint, vel abjectioris, vel etiam ultimi et abstrusi, pro uniuscujusque vitae atque animae dignitate, etiam gloria corporis et dignitas datur: ita [6]) tamen, ut (102) etiam eorum, qui ad ignem aeternum, vel ad supplicia destinandi sunt, per ipsam resurrectionis permutationem ita [7]) corpus incorruptum sit, quod [8]) resurgit, ut ne sup-

---

»dignum aliquid ex divina gratia sperantes, non convenit“ etc. Sed Mss. veram lectionem restituunt. R.

[1]) Ed. M. I. „quod.“ — Cfr. I Cor. XV, 37.

[2]) I Cor. XV, 38.

[3]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „corpus.“ R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „ratione.“ R.

[5]) Sic optime omnes Codd. Mss. Mendose autem libri editi (v. c. edd. M.) »restituit vivum corpus et spicae.“ R.

[6]) Edd. M. „ita tamen ut eorum, qui etiam ad ignem« etc. [7]) Cfr. ed. Redep. pag. 227. not. 28.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »ut resurgat.“ R.

pliciis quidem corrumpi valeat, et dissolvi. Si ergo ita se habet qualitas ejus corporis, quod resurget a mortuis, videamus nunc, quid [1]) sibi velit ignis aeterni comminatio.

4. Invenimus namque in Esaia propheta designari uniuscujusque proprium esse ignem, quo punitur; ait [2]) enim: „Ambulate in lumine ignis vestri, et in [3]) flamma, quam accendistis.“ Per quos sermones hoc videtur indicari, [4]) quod unusquisque peccatorum flammam sibi ipse proprii ignis accendat, et non in aliquem ignem, qui [5]) antea jam fuerit accensus ab alio, vel ante ipsum substiterit, demergatur. Cujus ignis materia atque esca nostra sunt peccata, quae ab apostolo Paulo [6]) ligna, et foenum, et stipula nominantur. Et [7]) arbitror, quod sicut in corpore escae abundantia, et qualitas et quantitas cibi con-

---

[1]) Origenis sententiam de poenis inferni investigat Huetius Origenianor. lib. II. quaest. XI. Illum videsis. Interim moneo haec verba: »quid sibi velit ignis aeterni comminatio,« in prioribus edd. (v. c. edd. M.) finem esse Cap. X., cui Caput undecimum subjungitur cum hoc titulo: *De igne inferni*, et *poenis ejusdem*; sed in omnibus Mss. sequentia verba: „Invenimus namque in Esaia propheta« etc., continua serie post voc. „comminatio« ponuntur sine ullo praevio titulo, quem idcirco expungendum esse duxi. R. — Cfr. pag. 228. not. 7. coll. ed. Redep. pag. 227. not. 4.

[2]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „ait enim.“ R. — Jesai. L, 11.

[3]) Deest »in“ in edd. M.

[4]) Sic recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) mendose: „indicari, peccator ut flammam sibi ipse“ etc. R.

[5]) Libri antea editi: „qui fuerat accensus ab alio“ etc. Mss. ut in nostro textu. R. — Edd. M. »qui antea fuerat accensus ab alio“ etc.

[6]) Cfr. I Cor. III, 12.

[7]) Cfr. Apolog. Pamphil. (Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Append.) pag. 42. coll. ed. nostr. Tom. XXIV pag. 392. seq.

traria[1]) febres generant, et febres diversi[2]) modi, vel temporis, secundum eam mensuram, qua intemperies collecta[3]) materiam suggesserit, ac fomitem febrium; quae materiae qualitas ex diversa intemperie congregata, causa vel acerbioris morbi, vel prolixioris exsistit: ita[4]) anima cum multitudinem malorum operum, et abundantiam in se congregaverit peccatorum, competenti tempore omnis illa malorum congregatio effervescit[5]) ad supplicium, atque inflammatur ad poenas; cum mens ipsa, vel conscientia per divinam virtutem omnia in memoriam recipiens, quorum in semet ipsa signa quaedam et formas, cum peccaret, expresserat, et singulorum, quae vel foede ac turpiter gesserat, vel etiam impie commiserat, historiam quandam scelerum suorum ante oculos suos videbit expositam; tunc et ipsa conscientia propriis stimulis agitatur, atque compungitur, et sui ipsa efficitur accusatrix et testis. Quod ita sensisse puto etiam Paulum apostolum, cum dicit: „Inter[6]) se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die, qua judicabit Deus

---

[1]) Deest in prioribus edd. (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „contraria." R.

[2]) Ed. M. I. »diversimode.«

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „collectam." R.

[4]) Hunc locum summatim refert Hieronymus epist. 94. ad Avitum his verbis: „Ignes quoque gehennae et tormenta, quae Scriptura sancta peccatoribus comminatur, non ponit (Origenes) in suppliciis, sed in conscientia peccatorum, quando Dei virtute et potentia omnis memoria delictorum ante oculos nostros ponitur, et veluti ex quibusdam seminibus in anima derelictis, universa vitiorum seges exoritur, et quidquid feceramus in vita vel turpe, vel impium, omnis eorum in conspectu nostro pictura describitur, ac praeteritas voluptates mens intuens conscientiae punitur ardore, et poenitudinis stimulis confoditur." R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „effervescit, atque supplicium inflammatur" etc. R.

[6]) Rom. II, 15. 16.

occulta hominum, secundum evangelium meum per Jesum Christum." Ex quo intelligitur, quod circa ipsam animae substantiam tormenta quaedam ex ipsis peccatorum noxiis affectibus generantur.

5. Et ne satis tibi hujus rei intellectus difficilis appareat, considerari possibile est ex his passionum vitiis, quae animabus accidere solent, id [1]) est, cum vel flammis amoris exuritur anima, vel zeli, vel livoris ignibus maceratur, aut cum [2]) ira agitatur, vel cum insaniae, vel tristitiae immensitate consumitur, quomodo horum malorum nimietates aliquanti intolerabiliter ferentes, mortem subire, quam hujuscemodi cruciatus perpeti, tolerabilius habuere. Requires [3]) sane si his, qui [4]) vitiorum malis istis, quae supra diximus, irretiti sunt, nec emendationis aliquid in hac vita adhuc positi comparare sibimet potuerunt, et ita ex hoc mundo abscesserunt, [5]) sufficiat illis ad poenam, quod illis ipsis perdurantibus in se noxiis affectibus cruciantur, id est, vel irae, vel furoris, vel insaniae, vel moeroris, quorum utique mortiferum virus nullo in hac vita emendationis medicamento mitigatum est; an his affectibus immutatis generalis poenae stimulis vexabuntur. Sed et aliam [6]) suppliciorum speciem intelligi arbitror posse, quia sicut quidem [7]) sentimus soluta corporis membra, atque a suis invicem divulsa [8]) compagibus im-

---

[1]) Ita Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „id est, cum flammis exuritur anima, vel zeli" etc. R.

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „cum irae agitatur insania, vel tristitiae immensitate consumitur: quoniam horum malorum durities (edd. M. *duritias*) aliquanti intolerabiliter ferentes mori (in edd. M. deest: *mori*) quam hujuscemodi« etc. R. [3]) Edd. M. »Requiris.«

[4]) Ed. M. I. „quae." [5]) Edd. M. „abscesserant."

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »aliorum." R.

[7]) Deest »quidem« in edd. M.

[8]) Edd. M. „avulsa.«

mensi doloris generare cruciatum, ita [1]) cum anima extra ordinem, atque compagem, vel eam harmoniam, qua [2]) ad bene agendum et utiliter sentiendum a Deo creata est, fuerit inventa, nec sibimet ipsi rationabilium motuum compagine consonare, poenam cruciatumque putanda sit suimet ipsius ferre dissidii, et inconstantiae suae, atque inordinationis sentire supplicium. Quae animae dissolutio atque divulsio, cum adhibiti ignis ratione fuerit explorata, sine dubio ad firmiorem sui compaginem [3]) instaurationemque solidatur.

6. Multa [4]) sunt etiam alia, quae nos latent, quae illi soli cognita sunt, qui est medicus animarum nostrarum. Si enim ad corporis sanitatem pro his vitiis, quae per escam potumque collegimus, necessariam [5]) habemus interdum austerioris ac mordacioris [6]) medicamenti curam; nonnunquam vero, si [7]) id vitii qualitas depoposcerit, rigore ferri et sectionis asperitate indigemus; quod si etiam haec [8]) supergressus fuerit morbi modus, ad ultimum conceptum vitium etiam ignis exurit: quanto magis intelligendum est et hunc medicum nostrum Deum, volentem diluere vitia animarum nostrarum, quae ex peccatorum et scelerum diversitate collegerant, uti hujuscemodi poenalibus curis, insuper etiam ignis inferre supplicium his, qui sanitatem animae perdiderunt?

Cujus rei (103) imagines etiam in Scripturis sanctis

---

[1]) Edd. M. »ita anima cum extra ordinem“ etc.

[2]) Ed. M. I. »quam ad bene agendum“ etc., ed. M. II. „ad quam ad bene agendum“ etc.

[3]) Edd. M. »compagem.“

[4]) Cfr. Apolog. Pamphil. (Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Append.) pag. 42. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 393. seq.

[5]) Ed. M. I. perperam: „necessarium.“

[6]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „moderatioris.“ R.

[7]) Deest „si“ in ed. M. I. [8]) Edd. M. „hoc.“

referuntur. Denique in Deuteronomio [1]) sermo divinus peccatoribus comminatur, quod febribus et frigoribus et aurigine punientur, et oculorum vacillationibus, et mentis alienatione, et paraplexia, et caecitate, ac debilitate renum cruciandi sint. Si quis igitur ex otio de omni Scriptura congreget omnes languorum commemorationes, quae [2]) in comminatione peccatoribus velut corporearum aegritudinum appellationibus memorantur, inveniet quod animarum vel vitia, vel supplicia per hoc figuraliter indicentur. Ut autem intelligamus, quia [3]) ea ratione, qua medici adjutoria languentibus adhibent, ut per curas reparent sanitatem, etiam Deus agit circa eos, qui lapsi sunt, et [4]) deciderunt in peccata, indicio est et illud, quod per Hieremiam [5]) prophetam jubetur calix furoris [6]) Dei propinari omnibus gentibus, ut bibant, et insaniant, et evomant. In quo comminatur dicens, quia [7]) si quis noluerit bibere, non mundabitur. Ex quo utique intelligitur, quod furor vindictae Dei ad purgationem proficit [8]) animarum. Quoniam [9]) autem et ea [10]) poena, quae per ignem inferri dicitur, pro adjutorio intelligitur adhiberi,

---

1) Deut. XXVIII.

2) Sic Mss. Libri editi (v. c. ed. M. II.) „quae de peccatoribus velut" etc. R. — Ed. M. I. „commemorationes peccatoribus velut" etc. 3) Ed. M. II. „quod."

4) Sic omnes Codd. Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et deciderunt in judicio: est et illud« etc. R.

5) Cfr. Jerem. XXV, 15. 16.

6) Deest in prioribus editionibus (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „furoris." R.

7) Ed. M. II. „quod." — Cfr. Jerem. XXV, 28. 29.

8) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „proficiet animarum. Quomodo autem" etc. R.

9) Cfr. Apolog. Pamphil. (Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Append.) pag. 42. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 394. seq.

10) Ed. M. I. perperam: „a poena."

Esaias docet, qui de Israel quidem sic dicit: »Abluet [1]) Dominus sordes filiorum, vel filiarum Sion, et sanguinem expurgabit e medio ipsorum spiritu judicii et spiritu ustionis.“ De Chaldaeis autem sic dicit: „Habes [2]) carbones ignis, sede super eos: hi erunt tibi in adjutorio.“ Et in aliis dicit: „Sanctificabit [3]) Dominus in igne ardenti.“ Et in Malachia propheta dicit: „Sedens [4]) Dominus [5]) conflabit, et purgabit, et fundet purgatos filios Juda.“

7. Sed et illud, quod de dispensatoribus non bonis in Evangelio [6]) dictum est, qui dividendi dicuntur, et pars eorum cum [7]) infidelibus poni, tanquam ea pars, quae ipsorum propria non sit, aliorsum sit mittenda, sine dubio genus aliquod indicat poenae eorum, quorum, ut mihi videtur, separandus ab anima spiritus indicatur. Qui spiritus si quidem divinae naturae, id est Spiritus sanctus intelligendus est, sentiemus hoc dictum de dono Spiritus sancti: quod, sive per baptismum, sive per gratiam Spiritus, cum alicui sermo sapientiae, vel [8]) sermo scientiae, vel alterius cujusque datus est doni, et non recte administratus, id est aut ad terram defossus est, aut in suda-

---

[1]) Omissa sunt in prioribus editionibus (v. c. edd. M.), licet in omnibus habeantur Mss. verba: „Abluet Dominus — Sion, et sanguinem — ustionis. De Chaldaeis autem sic dicit.“ R. — Jesai. IV, 4.

[2]) Jesai. XLVII, 14. 15.

[3]) Jesai. X, 17. coll. LXVI, 16.

[4]) Cfr. Malach. III, 3.

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in Mss. »Dominus.“ R.

[6]) Cfr. Luc. XII, 46.

[7]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „cum infidelibus terrae poni, tanquam ea quae ipsorum propria non sit, cum aliorum partibus sit mittenda.“ R.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »et sermo scientae, vel alicujus alterius datus est“ etc. R.

rio colligatus, auferetur [1]) profecto ab anima donum Spiritus, et pars reliqua, quae superest, id est animae substantia, cum infidelibus ponetur, [2]) divisa ac separata ab eo Spiritu, cum quo, adjungens se Domino, unus spiritus esse debuerat. Si vero hoc non [3]) de Dei Spiritu, sed de animae ipsius [4]) natura intelligendum est, pars ejus [5]) melior illa dicetur, quae ad imaginem Dei et similitudinem facta est; alia autem pars, ea quae postmodum per liberi arbitrii lapsum contra naturam primae conditionis et puritatis assumta est, quae utique pars, utpote amica et cara materiae, cum infidelium [6]) sorte mulctatur. Potest autem et tertio sensu illud intelligi de divisione ista, ut [7]) quoniam unicuique fidelium [8]) etiamsi minimus sit in ecclesia, adesse angelus dicitur, qui etiam semper videre faciem Dei Patris a Salvatore perhibetur; et [9]) hic utique unum erat cum eo, cui praeerat, si is per inobedientiam efficiatur [10]) indignus, auferri ab eo Dei [11]) angelus dicatur, [12]) et tunc pars ejus, id est humanae naturae pars, avulsa a Dei parte cum infidelibus deputetur, [13]) quoniam commonitiones [14]) appositi sibi a Deo angeli non fideliter custodivit.

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „auferatur ab anima donum" etc. R.

[2]) Ed. M. I. »ponitur," ed. M. II. »ponatur."

[3]) Ed. M. I. »non est de" etc. [4]) Edd. M. „ejus."

[5]) Deest „ejus" in edd. M. [6]) Edd. M. „fidelium."

[7]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. V. num. 28. 30. coll. ed. Redep. pag. 231. not. 30. Matth. XVIII, 10. 11.

[8]) Ed. M. I. „fidelium si minimus« etc. — Cfr. Matth. XVIII, 10. [9]) Edd. M. „et hic qui utique unum" etc.

[10]) Ed. M. II. „efficitur."

[11]) Deest in prioribus edd. (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. »Dei." R. [12]) Edd. M. »dicitur."

[13]) Edd. M. „deputatur.« — Cfr. Luc. XII, 46.

[14]) Libri editi (v. c. ed. M. II.) „commonitio appo-

Sed et exteriores tenebras, ut ego opinor, non tam aërem aliquem obscurum, et sine ullo [1]) lumine intelligendum puto, quam de his, qui profundae ignorantiae tenebris immersi, extra [2]) omne intelligentiae lumen effecti sunt. Videndum quoque est, ne forte etiam illud iste sermo significet, quod sicut sancti corpora sua, in quibus sancte et pure in hujus vitae habitationibus [3]) vixerunt, lucida et gloriosa ex resurrectione suscipient, ita et impii quique, qui in hac vita errorum tenebras, et noctem [4]) ignorantiae dilexerunt, obscuris et [5]) atris post resurrectionem corporibus induantur, ut ea ipsa caligo ignorantiae, quae in hoc mundo interiores [6]) eorum mentes obsederat, in futuro per exterius corporis appareat indumentum. [7]) Similiter quoque et de carcere sentiendum est.

Sed sufficiant ista in praesenti loco, quae interim nunc ut dicendi ordo servaretur, quam paucissimis dicta sunt.

---

siti sibi a Deo angeli non fideliter eum custodivit.“ Mss. ut in nostro textu. R. — Ed. M. I. „commonitionis appositio sibi a Deo angeli non fideliter eum custodivit.“

[1]) Sic Mss. In prioribus editionibus (v. c. edd. M.) deest »ullo.“ R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „extra divinae intelligentiae lumen“ etc. R. [3]) Edd. M. „habitatione.“

[4]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „noctem.“ R.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „et tetris.“ R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „interiora eorum mentis obsederat.“ R.

[7]) Huc ea verba spectare videntur, quae Hieronymus in ep. ad Avit. exhibet pag. 764., verba, inquam, a Rufino vel omissa, vel in alienum sensum detorta: „Nisi forte corpus hoc pingue atque terrenum caligo et tenebrae nominandae sunt, per quod, consummato hoc mundo, cum necesse fuerit in alium transire mundum, rursum nascendi sumet exordia.“ Cfr. ed. Ruaei pag. 103. not. m. coll. ed. Redep. pag. 232. not. 24.

CAPUT UNDECIMUM.

De [1]) repromissionibus.

1. (104) Videamus nunc breviter, quid et de repromissionibus [2]) sentiendum sit.

Certum est, quia [3]) nullum animal omni modo otiosum, atque immobile esse potest, sed omni genere moveri, et agere semper, et velle aliquid gestit: et hanc inesse naturam omnibus animantibus, manifestum puto. Multo magis ergo rationabile [4]) animal, id est, hominis naturam, necesse est semper aliquid movere, vel agere. Et si quidem immemor sui sit, et quid se deceat ignoret, circa usus corporales omnis sua movetur intentio, et per omnes motus suos erga voluptates suas ac libidines corporis occupatur: si vero talis sit, [5]) qui in commune aliquid curare, vel providere studeat, aut reipublicae consulens, aut magistratibus parens, aut quicquid illud est, quod in commune certe [6]) prodesse videatur, exercet. Jam vero si quis talis sit, ut aliquid melius quam haec, [7]) quae corporea [8]) videntur, intelligat, et sapientiae et scientiae operam habeat, [9]) sine dubio erga hujuscemodi studia omnem declinabit industriam, quo possit inquisita veritate rerum causas rationemque [10]) cognoscere. Sicut

---

[1]) In edd. M., cfr. pag. 228. not. 7. coll. pag. 234. not. 1., abhinc incipit Caput XII.

[2]) Vide Origenianor. lib. II. quaest. XI. num. 9. seq.

[3]) Ed. M. II. „quod." [4]) Edd. M. „rationale."

[5]) Deest „sit" in edd. M.

[6]) Deest „certe" in edd. M.

[7]) Ed. M. I. male: „hoc."

[8]) Ed. M. I. „corpora," ed. M. II. „corpore."

[9]) Edd. M. „habet."

[10]) Deest in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in Mss. „rationemque." R.

ergo in hac vita alius quidem summum bonum corporis judicat voluptatem, alius vero in commune consulere, alius studiis et intelligentiae operam dare: ita requiramus in illa vita, quae vera est, quae abscondita [1]) esse dicitur cum Christo in Deo, id est in illa aeterna vita, si aliquis talis erit nobis vivendi ordo, vel status.

2. Quidam [2]) ergo laborem quodammodo intelligentiae recusantes, et superficiem quandam legis literae consectantes, et magis delectationi suae quodammodo ac libidini indulgentes, solius literae discipuli, arbitrantur [3]) repromissiones futuras in voluptate et luxuria corporis exspectandas: et propterea praecipue carnes iterum desiderant post resurrectionem tales, quibus manducandi, et bibendi, et omnia quae carnis et sanguinis sunt, agendi nunquam desit facultas, apostoli Pauli [4]) de resurrectione spiritualis corporis sententiam non sequentes. Quibus consequenter addunt et nuptiarum conventiones, et filiorum procreationes etiam post resurrectionem futuras, fingentes sibimet ipsis Jerusalem terrenam urbem reaedificandam, [5]) lapidibus pretiosis in fundamenta ejus jaciendis, et de [6]) lapide jaspide muros ejus erigendos, et propugnacula ejus [7]) ex lapide crystallo; peribolum quoque habituram ex lapidibus electis et variis, id est jaspide et sapphiro, et chalcedonio, et smaragdo, et [8]) sardio, et

---

[1]) Coloss. III, 3.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 233. not. 32.

[3]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „arbitrantur futuras voluptates, et luxurias corporis exspectandas." R.

[4]) Cfr. I Cor. XV, 44.

[5]) Ita Mss. Libri editi: aedificandam lapidibus pretiosis, eos in fundamenta jacentes" etc. R. — Edd. M. „aedificandam lapidibus pretiosis, eos in fundamenta ejus jacentes" (ed. M. II. *jacientes*) etc.

[6]) Deest „de« in edd. M. [7]) Deest „ejus" in edd. M.

[8]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „et sardio." R.

onychino, et chrysolitho, et chrysopasso, et hyacintho, et amethysto. Quin etiam ministros deliciarum suarum dandos sibi alienigenas putant, quos vel aratores habeant, vel structores parietum, a quibus diruta ipsorum et collapsa civitas exstruatur: et arbitrantur, quod facultates gentium [1]) accipiant ad edendum, et in divitiis eorum dominentur, ut etiam [2]) cameli Madian et Cedar veniant, et afferant iis [3]) aurum, et thus, et lapides pretiosos. Et haec conantur [4]) auctoritate prophetica confirmare ex his, quae de Jerusalem repromissionibus scripta sunt: ubi etiam dicitur, quia qui serviunt [5]) Domino, manducabunt et bibent, peccatores autem esurient et sitient; et quod laetitiam agent justi, impios vero moeror possidebit. Et de novo quoque Testamento vocem proferunt Salvatoris, qua discipulis promittit de vini laetitia, dicens: „Quia [6]) non bibam ex hoc jam, usquequo [7]) bibam illud vobiscum novum in regno Patris mei.“ Addunt quoque et [8]) illud, quod Salvator beatos dicit eos, qui nunc esuriunt et sitiunt, pollicens iis, [9]) quia saturabuntur; et multa alia ex Scripturis exempla proferunt, [10]) quorum vim figuraliter intelligi debere non sentiunt. Tum vero secundum [11]) formam, quae in hac vita est, et secundum mundi hujus dispositiones dignitatum, vel ordinum, vel eminentias potestatum, reges se fore et principes arbitrantur,

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „eorum.“ R.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „etiam cameli Madian et Cedar.“ R.

[3]) Ed. M. II. »sibi.“

[4]) Ed. M. I. „conantur ex auctoritate.“

[5]) Edd. M. „servient.“ [6]) Matth. XXVI, 29.

[7]) Edd. M. „usque bibam“ etc.

[8]) Deest „et“ in edd. M. — Matth. V, 6.

[9]) Deest „iis“ in edd. M.

[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 234. not. 39.

[11]) Ed. M. II. perperam: »secundam.“

sicut sunt isti terreni; propter illud videlicet, quod in Evangelio dictum est: „Eris [1]) potestatem [2]) habens super quinque civitates.« Et, ut breviter dicam, secundum vitae hujus conversationem per omnia similia volunt esse omnia, quae de repromissionibus exspectantur, [3]) id est ut iterum sit hoc quod est. Hoc ita sentiunt, qui Christo quidem credentes, Judaico autem quodam sensu Scripturas divinas [4]) intelligentes, nihil ex his dignum divinis pollicitationibus praesumserunt.

3. Hi vero, qui secundum apostolorum sensum theoriam Scripturarum recipiunt, sperant [5]) manducaturos quidem esse sanctos, sed panem vitae, qui veritatis et sapientiae cibis nutriat animam, et illuminet mentem, et potet eam divinae sapientiae poculis; sicut dicit Scriptura divina: [6]) „Quia sapientia praeparavit mensam suam, iugulavit [7]) victimas suas, miscuit in cratere vinum suum, et summa voce clamat: Divertite ad me, manducate panes, quos paravi [8]) vobis, et bibite vinum, quod miscui vobis.« Quibus sapientiae escis nutrita mens ad integrum et perfectum, sicut [9]) ex initio factus est homo,

---

[1]) Ita Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: »Eris.“ R. — Cfr. Luc. XIX, 19. coll. 17.

[2]) Edd. M. »Habens potestatem super« etc.

[3]) Sic Mss. Editi: „exspectant, ut interim sit quod est.“ R. — Edd. M. „exspectant, id est ut interim sit quod est.«

[4]) Deest in prioribus edd. (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „divinas.« R.

[5]) Edd. M. „sperant quidem manducaturos esse sanctos.“

[6]) Desideratur in prioribus edd. (v. c. edd. M.), licet habeatur in Mss. »divina.“ R. — Cfr. Prov. IX, 1 — 5.

[7]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperiuntur in omnibus Mss. verba: »jugulavit victimas suas.“ R. [8]) Edd. M. „praeparavi.“

[9]) Edd. M. „sicut in initio.«

ad (105) imaginem et similitudinem Dei reparetur: ut etiamsi quis [1]) ex hac vita minus eruditus abierit, probabilia tamen opera detulerit, instrui poterit in illa Jerusalem sanctorum civitate, id [2]) est, edoceri et informari, et effici lapis [3]) vivus, lapis pretiosus et electus, pro eo, quod fortiter et constanter pertulerit agones vitae, et certamina pietatis: ibique hoc, quod jam hic praedictum est, verius manifestiusque cognoscet: „quod [4]) non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.“ Sed et principes et rectores intelligendi sunt hi, qui inferiores et regunt, et erudiunt, et [5]) edocent, atque instituunt ad divina.

4. Verum si minus videntur haec sperantibus ea dignum mentibus incutere desiderium, paululum repetentes, quanquam naturalis sit et insita animae rei ipsius cupiditas, inquiramus, ut ita demum [6]) velut species ipsas panis vitae, et qualitatem vini ejus, ac proprietatem principatuum per theoriae consequentiam describamus. Igitur sicut in artibus his, [7]) quae manu adimpleri solent, ratio quidem quid, vel qualiter, vel ad quos usus fiat, versatur in sensu, efficacia vero operis manuum ministerio explicatur: ita in operibus Dei, quae ab ipso facta sunt, sentiendum est, quod eorum, quae videmus ab eo facta, ratio et intelligentia manet in occulto. Et sicut ea, [8]) quae ab artifice facta sunt, cum oculus noster viderit, si

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quis ex hoc minus eruditus“ etc. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 235. not. 26.

[2]) In prioribus edd. (v. c. edd. M.) desunt verba: „id est,“ et pro: „edoceri,“ legitur: „doceri.“ R.

[3]) Cfr. I Petr. II, 5. coll. 4. [4]) Deut. VIII, 3.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et docent, atque instruunt ad divina.“ R.

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „deinde.« R.

[7]) Deest „his« in edd. M.

[8]) Deest „ea“ in edd. M.

quid, praecipue fabre factum, prospexerit, continuo qualiter, vel quomodo, vel ad quos usus factum sit, ardet animus sciscitari: multo amplius et super omnem comparationem eorum, quae a Deo facta pervidemus, ineffabili desiderio ardet animus agnoscere rationem. Quod desiderium, quem amorem sine dubio a Deo nobis insitum credimus; et sicut oculus naturaliter lucem requirit [1]) et visum, et corpus nostrum escas et potum desiderat per naturam: ita mens nostra sciendae veritatis Dei et rerum causas noscendi proprium ac naturale desiderium gerit. Accepimus [2]) autem a Deo istud desiderium, non ad hoc, ut nec debeat unquam, nec possit expleri: alioquin a conditore Deo [3]) menti nostrae frustra videbitur amor veritatis insertus, si nunquam desiderii compos efficitur. Unde et in hac vita qui summo labore piis studiis ac religiosis [4]) operam dederint, quanquam parva quaedam ex multis et immensis divinae scientiae capiant thesauris, tamen hoc ipsum, quod animos suos mentemque erga haec occupant, atque in hac [5]) semet ipsos cupiditate praeveniunt, multum utilitatis accipiunt [6]) ex hoc ipso, quod animos suos ad inquirendae veritatis studium amoremque [7]) convertunt, et paratiores eos [8]) faciunt ad eruditionis futurae capacitatem: sicut cum aliquis velit [9]) imaginem pingere, si [10]) ante futurae formae lineamenta

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „requirit ad visum, et corpus nostrum escam" etc. R.

[2]) Edd. M. „Accipimus."

[3]) In antea editis (v. c. edd. M.) pro: „Deo," legitur: „nostro," et desunt verba: „menti nostrae." R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „religioni" R.

[5]) Ed. M. II. „hoc."

[6]) Edd. M. „accipiunt: et ex hoc ipso" etc.

[7]) Ed. M. I. „moremque."

[8]) Edd. M. „se."

[9]) Edd. M. „vult."

[10]) Libri editi (v. c. edd. M.) „si ante formae linea-

tenuis styli adumbratio designet, et superponendis vultibus capaces praeparet notas, sine dubio per adumbrationem imposita praeformatio ad suscipiendos veros illos colores jam paratior invenitur; sic [1]) modo adumbratio ipsa ac deformatio stylo Domini nostri Jesu Christi in cordis nostri tabulis perscribatur. Et idcirco fortasse dicitur: »quia [2]) omni habenti dabitur et adjicietur.“ Unde constat habentibus deformationem quandam in hac vita veritatis et scientiae, addendam etiam esse pulchritudinem perfectae imaginis in futuro.

5. Tale, opinor, indicabat desiderium suum ille, qui dicebat: „Coarctor [3]) autem ex duobus, desiderium habens dissolvi, et cum Christo esse, multo enim melius;“ sciens quod tunc, cum regressus esset ad Christum, omnium, quae geruntur in terris, manifestius agnosceret rationes, vel de homine, vel de anima hominis, vel de mente, vel ex quibuscunque illis, qui [4]) sit spiritus, qui inoperetur, qui sit quoque vitalis spiritus, vel quae sit gratia, quae datur fidelibus Spiritus sancti. Tunc quoque intelliget, qui sibi videatur Israel, vel quae diversitas gentium, quid etiam sibi velint Israel duodecim tribus, et quid singuli populi per singulas tribus. Tunc intelliget etiam de sacerdotibus et levitis, et de diversis sacerdotalibus ordinibus rationem, et [5]) cujus forma erat in Mose, et nihilo-

---

menta tenui styli adumbratione designet.“ Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „sicut modo adumbratio ipsa deformata stylo« etc. R.

[2]) Ed. M. II. „quod.“ — Luc. XIX, 26. coll. Matth. XXV, 29. [3]) Philipp. 1, 23.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „qui sint spiritus, qui operentur, qui sint, quive vitales, vel quae sit gratia“ etc. R.

[5]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et cujus formae erant: imo sentiet nihilominus quae sit veritas jubileorum (ed. M. II. *Jobileorum*), et septimanarum annorum: sed“ etc.

minus quae sit veritas apud Deum jubilaeorum, et septimanas annorum; sed et festorum dierum et feriarum rationes videbit, et omnium sacrificiorum et purificationum intuebitur causas; quae sit quoque ratio leprae purgationis, et quae leprae diversae, et quae purgatio sit eorum, qui seminis profluvium patiuntur, advertet; et agnoscet quoque,[1]) quae et quantae qualesque virtutes sint bonae, quaeque nihilominus contrariae, et qui vel illis affectus sit hominibus, vel istis contentiosa aemulatio. Intuebitur quoque quae sit ratio animarum, quaeve[2]) diversitas animalium, vel eorum, quae in aquis vivunt, vel avium, vel ferarum, quidve sit quod in tam multas species singula genera deducuntur, qui creatoris prospectus, vel quis per haec singula sapientiae ejus tegitur sensus. Sed et agnoscet qua ratione radicibus quibusdam, vel herbis associantur quaedam virtutes, et aliis e contrario herbis vel radicibus depelluntur; quae ratio apostatarum angelorum, quaeve causa quod iis, qui eos non[3]) tota fide contemserint, vel adulari in aliquibus possunt, vel erroris causa (106) ac deceptionis exsistere. Sed et de singulis divinae providentiae judicium discet, de his, quae accidunt hominibus, quod non fortuito, vel casu accidunt, sed ratione quadam tam examinata, tam ardua, ut eam non solum sanctorum, sed fortassis omnium hominum ne numerus quidem praetereat capillorum, cujus providentiae ratio perducatur usque ad duos passeres, qui denario distrahuntur,[4]) sive spiritualiter, sive etiam secundum lite-

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) solum habent: „quoque quales virtutes sint bonae.“ R.

[2]) Edd. M. „quae vel.“

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „non tanta fide contemserint, vel adulari in aliquibus possent.« R.

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.) „subtrahuntur, sive spiritualiter, sive jam secundum literam passeribus intellectis. Quod enim nunc interim quaeritur, tum (edd. M.

ram passeribus intellectis. Nunc enim adhuc interim quaeritur, tunc autem ibi jam manifeste videbitur. Ex quibus omnibus putandum est, quod interim non parum temporis transeat, usquequo eorum tantummodo, quae super terram sunt, ratio post vitae abscessum dignis et bene meritis ostendatur, ut per eorum omnium agnitionem, et plenae scientiae gratiam, laetitia inenarrabili perfruantur. Tum [1]) deinde si aër iste, qui inter coelum et terram est, non est vacuus ab animantibus, et animantibus rationabilibus, sicut et apostolus dixit: „In [2]) quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi hujus, secundum [3]) principem potestatis aëris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiae.“ Et iterum ait: „Rapiemur [4]) in nubibus obviam Christo in aëra, et ita semper cum Domino erimus.“

6. Putandum est igitur, quod tamdiu sancti ibi permaneant, usquequo utriusque modi rationem dispensationis eorum, quae in aëre geruntur, agnoscant. Quod autem dixi: utriusque modi, hoc est: verbi gratia, cum in terris essemus, vidimus vel animalia, vel arbores, et differentias eorum prospeximus, sed et diversitatem quamplurimam inter homines; verum videntes haec, rationem eorum non intelleximus, sed hoc nobis tantum ex ipsa, quam vidimus, diversitate suggestum est, ut inquiramus et perscrutemur, qua ratione ista omnia vel diversa fuerint creata, vel varie dispensentur; et concepto in terris hujuscemodi agnitionis [5]) vel studio, vel amore, dabitur

---

tunc) autem ibi jam manifestum videbitur.« Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[1]) Edd. M., itemq. ed. Redep. „Tunc.“

[2]) Ephes. II, 2.

[3]) Omissa sunt in antea editis (v. c. edd. M.), licet habeantur in omnibus Mss. verba: „secundum principem potestatis aëris hujus.“ R. [4]) I Thess. IV, 17.

[5]) Deest in prioribus edd. (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „agnitionis.“ R.

nobis post exitum etiam cognitio ejus et intelligentia: si tamen res procedat ex voto. Cum ergo comprehenderimus integre ejus rationem, tunc utroque modo comprehendemus ea, quae vidimus super terram. Tale ergo aliquid etiam de aërea sede dicendum est. Puto enim, quod sancti quique discedentes de hac vita, permanebunt [1]) in loco aliquo in terra posito, quem paradisum [2]) dicit Scriptura divina, velut in quodam eruditionis loco, et, ut ita dixerim, auditorio vel schola animarum, in quo de omnibus his, quae in terris viderant, doceantur, indicia [3]) quoque quaedam accipiant etiam de consequentibus et futuris, sicut in hac quoque vita positi indicia [4]) quaedam futurorum, licet per [5]) speculum et aenigmata, tamen ex aliqua parte conceperant, quae manifestius et lucidius sanctis in suis et locis et temporibus revelantur. Si quis sane mundus corde, et purior mente, et exercitatior sensu fuerit, velocius proficiens cito ad aëris locum adscendet, et ad coelorum regna perveniet per locorum singulorum, ut ita dixerim, mansiones, quas Graeci quidem sphaeras, id est globos, appellaverunt, Scriptura vero divina coelos nominat: in quibus singulis primo quidem perspiciet ea, quae ibi geruntur, secundo vero etiam [6]) rationem, quare gerantur, [7]) agnoscet: et ita per ordinem digredietur [8]) singula, sequens eum, qui transgressus est

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „permaneant.“ R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 11. 12.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 240. not. 16.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „judicia.« R.

[4]) Sic iterum Mss. Alias (v. c. in edd. M.) male: „judicia.“ R.

[5]) Libri editi (v. c. edd. M.) „per speculum in aenigmate.“ Mss. ut in nostro textu. R. — Cfr. I Cor. XIII, 12. [6]) Deest „etiam“ in edd. M.

[7]) Edd. M. „geruntur.“

[8]) Sic Mss. Libri editi: „egreditur.“ R. — Ed. M. I. „aggreditur,“ ed. M. II. „aggredietur.“

coelos, Jesum filium Dei, dicentem: „Volo,[1]) ut ubi sum ego, et isti sint mecum." Sed et de his locorum diversitatibus indicat, cum dicit: „Multae[2]) mansiones sunt apud patrem meum." Ipse tamen ubique est, et universa percurrit:[3]) nec ultra intelligamus eum in ea exiguitate, in qua nobis propter nos effectus est; id est, non[4]) illa circumscriptione, quam in nostro corpore in terris positus inter homines habuit, quo[5]) velut in uno aliquo circumseptus loco putetur.

7. Cum ergo, verbi gratia, ad coelestia loca pervenerint sancti, tunc[6]) jam rationem astrorum per singula pervidebunt, et sive animantia sunt, sive quicquid illud est, comprehendent. Sed et alias rationes operum Dei, quas iis ipse revelabit, intelligent. Jam enim tanquam filiis rerum causas, et virtutem suae conditionis ostendet, et docebit eos, quare illa stella[7]) in illo loco coeli posita est, et quare ab alia tanto dirimente spatio separatur: verbi gratia, si propinquior fuisset, quid ex hoc esset futurum, si vero longius, quid accideret; aut si major fuisset illa stella, quam illa, quomodo similis non servaretur universitas,[8]) sed in aliam quandam formam cuncta[9]) mutarentur. Sic ergo decursis omnibus, quae in astrorum ratione, et in his conversionibus, quae in coelo sunt,

---

[1]) Ev. Joann. XVII, 24. [2]) Ev. Joann. XIV, 2.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „percurrit. Vel ultra intelligamus eum non in ea" etc. R.

[4]) Edd. M. „non in illa" etc.

[5]) Edd M. „quomodo velut" etc.

[6]) Ed. M. 1. „nunc jam" etc. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VIII. num. 1. et 3.

[7]) Edd. M. „stella coeli in illo loco posita est."

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „diversitas." R.

[9]) Sic Mss. Alias: „cuncta formarentur, si decursis omnibus" etc. R. — Edd. M. „cuncta formarentur. Sic decursis omnibus" etc.

continentur, venient etiam ad ea, quae non videntur, vel ad ea, quorum sola nomina nunc audivimus, et ad invisibilia: quae multa quidem esse Paulus apostolus docuit,[1]) quae autem sint, vel quam habeant differentiam, ne exiguo quidem aliquo intellectu conjicere[2]) possumus. Et[3]) ita crescens per singula rationabilis natura, non sicut in carne, vel corpore, et anima in hac (107) vita crescebat, sed mente ac sensu aucta, ad perfectam scientiam mens jam perfecta perducitur, nequaquam jam ultra istis carnalibus sensibus impedita, sed intellectualibus incrementis aucta, semper ad purum, et, ut ita dixerim, facie ad faciem rerum causas inspiciens, potitur[4]) perfectione, primo illa, qua in id adscendit, secundo qua permanet, cibos, quibus vescatur, habens theoremata, et intellectus rerum, rationesque causarum. Sicut enim in hac vita corpora nostra primo in hoc ipsum, quod sumus corporaliter crescunt,[5]) in prima aetate ciborum sufficientia nobis incrementum praestante; postea vero quam crescendi ad mensuram sui fuerit expleta proceritas, utimur cibis jam non ut crescamus, sed ut vivamus, et conservemur in vita per escas: ita arbitror et mentem etiam, cum venerit ad perfectum, vesci tamen et uti propriis et competentibus cibis in ea mensura, cui neque deesse aliquid

---

[1]) Cfr. Ephes. I, 20. 21.

[2]) Ed. M. I. „convincere"

[3]) Exhibet haec verba seqq. Hieronymus in epist. ad Avit. pag. 764. hunc in modum: „Cumque in tantum profecerimus, ut nequaquam carnes et corpora, forsitan ne animae quidem fuerimus, sed mens et sensus ad perfectum veniens, nulloque perturbationum nubilo caligans, intuebitur (Ruaeus, Huet. duce, in notis: Forte legendum: *intuebimur*) rationabiles intelligibilesque substantias facie ad faciem." R. — Cfr. lib II. Origenianor. quaest. XI. num. 14. coll. 15.

[4]) Edd. M. „potiturque."

[5]) Ed. M. I. „crescimus."

debeat, neque abundare. In omnibus autem cibus hic intelligendus est theoria et intellectus Dei, habens mensuras proprias et competentes [1]) huic naturae, quae facta est et creata: quas mensuras singulos quosque incipientium videre Deum, id est intelligere per puritatem cordis, competit observare.

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 242. not. 22.

ORIGENIS
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ,
Id est
DE PRINCIPIIS
LIBER TERTIUS.

PRAEFATIO RUFINI.

Qui legis, memor esto mei in tuis sanctis orationibus, ut et nos effici mereamur aemulatores spiritus. Superiores duos περὶ ἀρχῶν libellos te non solum insistente, verum etiam cogente, diebus quadragesimae [1]) interpretatus sum. Sed quoniam illis diebus etiam tu, religiose frater Macari, et vicinus [2]) manebas, et amplius vacabas, etiam ego amplius operabar: hos vero posteriores duos tardius explicuimus, dum tu [3]) ad nos ab extrema et ultima [4]) urbis parte rarior exactor accedis. Verum si meministi, quod in praefatiuncula priore commonui, quia [5]) indignaturi essent quidam, si nos audissent non aliquid

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 243. not. 4.

[2]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „vicinius monebas.“ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 243. not. 6.

[3]) Deest „tu“ in edd. M.

[4]) Sic optime Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ultima parte orbis rarior“ etc. R. [5]) Ed. M. II. „quod.“

de [1]) Origene male loqui, continuo [2]) id, ut arbitror, prosecutum probasti. Quod si in illo opere ita inflammati sunt hi, qui hominum linguas ad male loquendum excitant daemones, in quo nondum eorum secreta ad plenum nudaverat: quid in hoc futurum putas, in quo omnes eorum caecas et occultas vias, quibus humanis cordibus irrepunt, et animas infirmas ac fragiles decipiunt, revelabit? Videbis illico perturbari omnia, seditiones moveri, clamores tota urbe diffundi, ad damnationem vocari eum, qui evangelicae lucernae lumine diabolicas [3]) ignorantiae tenebras fugare conatus est. Verum haec parvipendat qui cupit salva fidei catholicae regula in divinis eruditionibus exerceri. Illud autem necessario commoneo, quod sicut in prioribus libris fecimus, etiam in istis observavimus, ne ea, quae reliquis ejus sententiis, et nostrae fidei contraria videbantur, interpretarer, sed velut inserta ea ab aliis et adulterata praeterirem. De creaturis vero rationabilibus si quid novi dixisse visus est, quia non in hoc est summa fidei, scientiae gratia et exercitii, cum forte nobis adversum nonnullas haereses tali ordine necessario respondendum est, neque in his libellis, neque in superioribus praetermisi, nisi si qua forte jam in superioribus dicta repetere etiam in his posterioribus voluit, et brevitatis gratia aliqua [4]) ex his resecare commodum duxi. Si quis tamen proficiendi et non obtrectandi studio haec leget, rectius faciet, si exponi sibi haec a peritioribus

---

[1]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), ubi pro: »male,“ legitur: »mali,“ verba: „de Origene“ Mss. ut in nostro textu. R.

[2]) Libri editi (v. c. edd. M.) „continuo id arbitror persecutum putasti (edd. M. *probasti*.) Quod“ etc. Mss. ut in nostro textu. R — Cfr. ed. Redep. pag. 243. not. 13.

[3]) Ita Mss Alias (v. c. in edd. M.) „diabolicae.“ R.

[4]) Vide Commentarios in ep. ad Romanos coll. ed. Redep. pag. 244. not. 15.

velit. Absurdum namque est poetarum ficta carmina, et comoediarum ridiculas fabulas a grammaticis exponi; et ea, quae [1]) vel de Deo, vel de coelestibus virtutibus, ac de omni universitate dicuntur, in quibus omnis [2]) vel paganorum philosophorum, vel haereticorum pravus error arguitur, sine magistro et explanatore [3]) putare aliquem posse se discere: et ita fit, ut res difficiles et obscuras malint homines per temeritatem et inscientiam [4]) condemnare, quam per diligentiam et studium discere.

CAPUT PRIMUM.

De [5]) arbitrii libertate.

1. (108) Talia [6]) quaedam de repromissionibus divinis credimus sentienda, cum intelligentiam nostram ad contemplationem aeterni illius et nullo fine claudendi saeculi jaculamur, atque ineffabilem ejus laetitiam ac beatitudinem contemplamur. Verum quoniam in ecclesiastica praedicatione inest etiam de [7]) futuro Dei justo ju-

---

[1]) Edd. M. „quae de Deo, vel coelestibus" etc.

[2]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Alias: „omnibus." R.

[3]) Sic Mss. Alias: „explanatione aliquem posse discere." R. — Edd. M. „explanatione aliquid posse sese dicere."

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „inscitiam." R.

[5]) Edd. M. „De libertate arbitrii."

[6]) Quae graece exstant, quum notis singulis inserere jure non placuerit, latinae vero Rufini interpretationi, quo facilior et simplicior fiat comparatio, e regione apponere, me toto licet invito, non licuerit, textu Lib. III. ad finem perducto, fragmento uno eodemque exiguo, quod notis inserendum duximus, excepto ea exhibebimus.

[7]) Edd. M. „de futuro judicio fides."

dicio fides, quae judicii credulitas provocat homines, et suadet ad bene praeclareque [1]) vivendum, et omni genere refugere [2]) peccatum; et per hoc sine dubio indicatur, quod in nostra sit positum potestate, vel laudabili nos vitae, [3]) vel culpabili dedere: propterea necessarium reor pauca etiam de arbitrii nostri [4]) libertate disserere, eo quod non ignobiliter haec quoque quaestio a quamplurimis agitetur. Ut autem facilius, quid sit libertas arbitrii, cognoscamus, quid [5]) sibi velit natura ipsius arbitrii voluntatisque requiramus.

2. Omnium, quae moventur, alia in semet ipsis causas motuum suorum [6]) gerunt, alia extrinsecus accipiunt: ut puta extrinsecus tantummodo moventur omnia, quae sine vita sunt, ut lapides, et ligna, et quaecunque hujusmodi [7]) sunt, quae solo habitu materiae suae vel corporum constant. Omittenda sane nunc est illa quaestio, quae etiam illum motum putat esse, cum per corruptelam corpora dissolvuntur; nihil enim nunc [8]) haec ad propositum conducunt. Alia vero in se ipsis habent movendi causam, ut animalia, vel arbores, et omnia quae per naturalem vitam, vel per animam constant: inter quae etiam metallorum venas deputari aliquibus [9]) visum est; sed et ignis sui motus esse putandus est, fortassis autem etiam et fontes aquarum. Haec autem, quae [10]) in semet ipsis causam suorum motuum habent, quaedam dicuntur ex se, quaedam a se moveri: et ita dividunt, [11])

---

[1]) Edd. M. „beateque." [2]) Edd. M. „fugere."
[3]) Edd. M. „vita, vel culpabili degere."
[4]) Deest „nostri" in edd. M. [5]) Edd. M. „et quid."
[6]) Deest „suorum" in edd. M.
[7]) Deest „hujusmodi" in edd. M.
[8]) Edd. M. „nunc ad propositum conducit."
[9]) Edd. M. „ab aliquibus."
[10]) Deest „quae" in edd. M.
[11]) Sic Mss. Merlinus vero: „dividuntur." R.

quod ex se moveantur ea, quae vivunt quidem, non tamen animantia sunt; a se autem moveantur [1]) animantia, cum (109) iis phantasia, id est, voluntas quaedam, vel incitamentum, adfuerit, quae ea moveri ad aliquid, vel incitari provocaverit. Denique [2]) in quibusdam animantibus inest talis phantasia, id est, voluntas, vel sensus, qui ea naturali quodam instinctu provocet et concitet ad ordinatos et compositos motus; sicut videmus araneas facere, quae phantasia, id est, voluntate [3]) quadam et studio textrinae ad opus texendi ordinatissime concitantur, sine dubio naturali quodam motu intentionem hujuscemodi operis provocante: nec tamen ultra alium sensum aliquem [4]) quam texendi naturale studium [5]) ipsum animal invenitur, sicut et apes fingendi favos ac mella, ut aiunt, aëria [6]) congregandi.

3. Rationabile vero animal cum habeat in se et hos naturales motus, habet tamen amplius ceteris animalibus etiam rationis vim, qua judicare et discernere de motibus naturalibus possit, et alios quidem [7]) reprobare et abjicere, alios vero probare atque suscipere, cujus rationis judicio dirigi et gubernari hominis motus ad vitam probabilem possint. Unde consequens est, ut quoniam natura rationis hujus, quae est in homine, habet in se vim dignoscendi boni, vel mali, idque cum discernit, inest ei facultas etiam eligendi quod probaverit, in eligendo

---

1) Edd. M. »moventur.“

2) Edd. M. „Denique etiam in — animalibus“ etc.

3) Edd. M. „voluntate, id est, studio textrino ad“ etc.

4) Ed. M. I. „aliquid.“

5) Edd. M. „studium habere ipsum“ etc.

6) Sic Mss. recte (?) omnino. Merlinus: „avaritia.“ R. — Textus graecus: *κηροπλαστεῖν*. Cfr. ed. Redep. pag. 245. not. 42.

7) Ed. M. I. „vero;« in ed. M. II. neque „vero“ legitur, neque „quidem.“

quidem quod bonum est, laudabilis, in sequendo vero quod turpe, vel malum est, jure culpabilis judicetur. Illud sane nequaquam latere nos debet, quod in nonnullis mutis animalibus ordinatior quidem motus ac [1]) ceteris animalibus invenitur, ut in sagacibus canibus, vel bellatoribus equis, ita ut videantur aliquibus velut rationabili quodam sensu moveri. Sed id non tam ratione, quam incentivo quodam et naturali motu, pro [2]) hujusmodi usibus largius indulto, fieri credendum est. Verum ut dicere coeperamus, cum ita se habeat rationabile [3]) animal, nobis hominibus incidere quidem [4]) extrinsecus possunt aliqua et occurrere sive ad visum, sive ad auditum, vel ad alios sensus, quae nos concitent ac [5]) provocent ad bonos vel contrarios motus; quae utique quia extrinsecus incidunt, non est in nostra positum potestate ne incidant, vel occurrant: judicare vero et probare qualiter uti debeamus his, quae incidunt, nullius alterius res est vel (110) opus nisi rationis ejus, quae est in nobis, id est nostri judicii; cujus rationis judicio incidentibus extrinsecus concitamentis abutimur [6]) ad id, quodcunque ipsa ratio probaverit, naturalibus motibus nostris nutu ejus vel ad bona, vel ad contraria [7]) gubernatis.

4. Si vero quis dicat ea, quae extrinsecus accidunt motus nostros provocantia, talia esse, ut possibile non sit adversari iis, sive ad bonum, sive ad malum nos concitantibus: in se ipsum paulisper, qui hoc existimat, [8]) convertat animum, et proprios diligentius introspiciat [9])

---

[1]) Deest „ac“ in edd. M.

[2]) Edd. M. „pro hujuscemodi usu.“

[3]) Edd. M. „irrationabile.“ [4]) Edd. M. „quaedam.“

[5]) Edd. M. „et.“ [6]) Ed. M. II. „ducimur.“

[7]) Sic Mss. Merlinus vero: „mala.“ R.

[8]) Ed. M. I. „aestimat.“

[9]) Sic Mss. Merlinus: »inspiciat.“ R.

motus, nisi invenerit cum alicujus desiderii pulsat illecebra, nihil prius geri quam animi accommodetur assensus, et [1]) suggestioni pravae nutus mentis indulgeat; ita ut etiam verisimilibus quibusdam causis intra cordis nostri tribunalia velut judici residenti [2]) ex utraque parte adhiberi videatur assertio, [3]) ut causis prius expositis gerendi sententia de rationis judicio proferatur. Non enim, ut verbi gratia dixerim, huic, qui statuit continenter et caste vivere, atque ab omni se muliebri contagio continere, si forte apparuerit mulier provocans eum, et illiciens [4]) aliquid contra propositum gerere, causa ei perfecta [5]) et absoluta vel necessitas praevaricandi mulier exstitit: cum [6]) possit utique statuti sui memor libidinis incitamenta refraenare, et irritantis illecebrae delectamenta austerioribus virtutis increpationibus coërcere; ut omni luxuriae sensu fugato propositi firmitas et constantia [7]) perseveret. Denique si eruditioribus quibusque viris, et in divinis institutionibus roboratis hujuscemodi irritamenta provenerint, [8]) memores continuo sui, ea quae dudum meditati sunt, et quibus eruditi sunt, in memoriam revocantes, et sanctioris se doctrinae adminiculis munientes, respuunt ac refellunt omnem incitamenti illecebram, atque adversas concupiscentias insitae sibi rationis objectione depellunt.

5. Cum ergo haec ita esse naturalibus quodammodo testimoniis comprobentur, quomodo non superfluum est gestorum nostrorum causas ad ea, quae extrinsecus incidunt, [9]) retorqueri, et a nobis culpam, in quibus omnis

---

[1]) Edd. M. „ut.«

[2]) Edd. M. »exsistenti ab utraque“ etc.

[3]) Edd. M. „assensio.« [4]) Edd. M. »alliciens.“

[5]) Desunt in edd. M. verba: „perfecta et absoluta.«

[6]) Vide lib. III. Origenianor. quaest. VII. num. 13.

[7]) Edd. M. „constantiae.«

[8]) Ed. M. I. „pervenerint.«

[9]) Ita Codd. Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „sunt.“ R.

causa est, removeri, hoc est dicere similes nos esse lignis, vel (111) lapidibus, quae intra se quidem [1]) nullum habent motum, causas autem motus sui extrinsecus patiuntur? Quod utique nec vere dicitur, nec decenter, sed ad hoc solum fingitur, ut libertas arbitrii denegetur; nisi putemus ita demum posse constare arbitrii libertatem, si nihil sit, quod nos extrinsecus incidens ad bona provocet, aut ad mala. Si [2]) vero quis ad naturalem corporis intemperiem culparum refert causas, contra rationem id esse totius eruditionis [3]) ostenditur. Quomodo [4]) enim videmus in quamplurimis, cum [5]) prius incontinenter intemperateque vixissent, ac luxuriae fuissent libidinisque captivi, si forte verbo doctrinae atque eruditionis [6]) in melius provocati sunt, tantam exstitisse commutationem, ut ex luxuriosis et turpibus sobrii et castissimi ac mansuetissimi redderentur: [7]) ita rursum videmus in aliis quietis et honestis, cum se forte inquietis hominibus ac [8]) turpibus sociarint, [9]) corrumpi mores bonos colloquiis [10]) malis, et effici eos tales, quales sunt illi, quibus nihil ad turpitudinem deest; et hoc interdum evenit [11]) matura

[1]) Deest „quidem" in edd. M.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Verum qui ad naturalem" etc. R.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) male: „conditionis.« R. — Cfr. ed. Redep. pag. 247. not. 39.

[4]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „Quoniam« etc. R. [5]) Edd. M. „qui cum" etc.

[6]) Libri editi (v. c. edd. M.) „eruditionibus." Mss. ut in nostro textu. R.

[7]) Edd. M. „redderentur. Et rursum — honestis, qui cum se" etc.

[8]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.) verba: »ac turpibus." R.

[9]) Edd. M. „associarint." — Cfr. I Cor. XV, 33.

[10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „colloquio, et effici" etc. R.

[11]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »venit." R.

am aetate viris, ita ut continentiores in juventute vixerint, quam cum provectior aetas facultatem [1]) vitae liberioris indulsit. Consequentia ergo rationis ostendit, quod ea quidem, quae extrinsecus incidunt, in nostra potestate non sunt: bene vero vel male uti his, quae incidunt, ea ratione, quae intra nos est, discernente ac dijudicante quomodo his uti oporteat, nostrae est potestatis.

6. Ut autem ea, quae ratio consequenter ostendit, etiam Scripturarum auctoritate firmemus, id est, quod nostri [2]) operis est recte, vel minus recte vivere, et non vel ex his, quae extrinsecus incidunt, vel, ut quidam putant, fatis urgentibus cogimur, testimonium dabit Michaeas propheta his (112) verbis, dicens: „Si [3]) annunciatum tibi [4]) est, o homo, quid est bonum, aut quid Dominus requirit a [5]) te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ire cum Domino Deo tuo?« Et [6]) Moses ita dicit: „Posui [7]) ante faciem tuam viam vitae, et viam mortis, elige quod bonum est, et incede in eo.“ Et Esaias ita ait: „Si [8]) volueritis, et audieritis me, quae bona sunt terrae comedetis. Si vero nolueritis, neque audieritis me, gladius vos consumet: os enim Domini locutum est hoc« Et in Psalmis ita scriptum est: „Si [9]) populus meus audisset me, Israel si in viis meis ambulasset, in nihilum utique inimicos ejus humiliassem:“ per quod ostendit, quod erat in populi potestate audire, [10])

---

[1]) Ed. M. I. male: »facultate.«

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »nostrae opis est“ etc. [3]) Mich. VI, 8.

[4]) Deest „tibi“ in edd. M. [5]) Edd. M. „abs te.“

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Et Mosi dicit.“

[7]) Cfr. Deut. XXX, 15. coll. 16.

[8]) Jesai. I, 19. 20.

[9]) Psalm. LXXXI, 13. 14. (LXXX.)

[10]) Desunt in edd. M. verba: „audire et.“

et incedere in viis Dei. Sed et Salvator dicens: „Ego [1]) autem dico vobis, non resistere malo;“ et: »Quicunque [2]) iratus fuerit fratri suo, reus erit judicio;“ et: „Quicunque [3]) inspexerit mulierem ad concupiscendum eam, moechatus est jam in corde suo.“ Et cum dat cetera quaeque mandata, quid aliud indicat, nisi quod in nostra potestate est observare posse quae mandantur? Et propter hoc recte rei efficimur judicio, si praevaricemur ea, quae utique servare poteramus. Unde et ipse ait, quia »omnis [4]) qui audit verba mea, et facit ea, ostendam vobis cui similis est: Similis est viro prudenti, qui aedificavit domum suam super petram,« etc. Et quod ait: „Qui [5]) autem audit haec, et non facit, similis est viro stulto, qui aedificavit domum super arenam,“ et reliqua. Sed et illud, quod dicit his, qui a dextris ejus sunt: »Venite [6]) ad me omnes benedicti patris mei,“ etc.; »esurivi [7]) enim et dedistis mihi manducare: sitivi et dedistis [8]) mihi bibere:“ evidenter ostendit, quia [9]) in ipsis fuit, ut vel laudabiles isti essent, facientes quae mandata sunt, et percipientes quae promissa sunt, vel hi culpabiles, qui contraria vel [10]) audiere, vel percepere, quibus dicitur: „Ite [11]) maledicti in ignem aeternum.“ Videamus, quomodo etiam Paulus apostolus velut potestatem arbitrii habentibus nobis loquitur, et tanquam in nobis ipsis vel salutis, vel perditionis habentibus causas, ait: „An [12]) di-

---

[1]) Matth. V, 39.

[2]) Desunt in ed. Genebrardi verba: „Quicunque — suo, reus erit judicio.“ — Matth. V, 22.

[3]) Matth. V, 28. [4]) Matth. VII, 24.

[5]) Matth. VII, 26. [6]) Matth. XXV, 34.

[7]) Matth. XXV, 35. [8]) Ed. M. I. „dedidistis.“

[9]) Ed. M. II. »quod.“

[10]) Libri editi (v. c. edd. M.) „vel audire, vel percipere meruerunt, quibus“ etc. R. [11]) Matth. XXV, 41.

[12]) Cfr. Rom. II, 4—10.

vitias bonitatis ejus,[1]) ac patientiae, ac (113) longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad poenitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam, et cor impoenitens, thesaurizas tibi iram in die judicii, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opus ejus: his[2]) qui secundum patientiam boni operis, gloria et incorruptio, qui quaerunt vitam aeternam; his autem, qui ex contentione, et qui non credunt quidem veritati, credunt autem iniquitati: ira, indignatio, tribulatio et angustia, in omnem animam hominis operantis malum, Judaeo primum et Graeco;[3]) gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judaeo primum et Graeco.“ Multa quidem alia et innumera in sanctis Scripturis invenies, quae evidenter ostendent habere nos arbitrii liberi potestatem. Alioquin contrarium[4]) esset[5]) dari nobis mandata, ex quorum vel observatione salvemur, vel praevaricatione damnemur, si observandi ea[6]) facultas in nobis non est.[7])

7. Verum quoniam inveniuntur in ipsis divinis Scripturis quaedam verba ita posita, ut contrarium ex his aliquid videatur intelligi posse, proferentes ea in medium, et secundum pietatis regulam disserentes, adhibeamus eorum absolutiones, quo ex his paucis, quae exponimus,[8]) etiam ceterorum, quae similiter dicta sunt, quibus arbitrii potestas videtur excludi, absolutio evidens fiat. Igitur quamplurimos movent ea, quae de Pharaone

---

[1]) Deest „ejus“ in edd. M.

[2]) Edd. M. „his quidem, qui“ etc.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Graeco. Similiter autem et honoratio et pax“ etc. R.

[4]) Edd. M. „percontrarium.“ [5]) Ed. M. I. „esse.“

[6]) Edd. M. „ea in nobis facultas non“ etc.

[7]) Ed. M. II. „esset.“

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „exposuimus.“ R.

a Deo dicta sunt, dicente frequentius: „Ego [1]) indurabo cor Pharaonis.“ Si enim a Deo induratur, et per hoc, quod induratur, delinquit, non sibi ipse exstitit causa delicti. Quod si ita est, non videbitur Pharao habere (114) arbitrii libertatem, et jam consequenter asseretur, quod hoc exemplo nec ceteri quidem, qui pereunt, ex arbitrii sui libertate causam perditionis accipiunt. Sed et illud, quod in Ezechiele dictum [2]) est, cum dicit: „Auferam [3]) eorum lapidea corda, et immittam iis carnea, ut in praeceptis meis incedant, et vias [4]) meas custodiant:“ movere [5]) possit aliquem pro eo, quod a Deo dari videtur vel incedere in mandatis ejus, vel justificationes ejus custodire; quippe si ipse id, quod obstat ad custodienda mandata lapideum cor auferens, cor melius et sensibilius, quod nunc carneum nominatur, immittit et inserit Vide autem etiam illud, quod in Evangelio Dominus et Salvator respondit [6]) ad eos, qui quaerebant de ipso, quare ad turbas in parabolis loqueretur, quale sit. Ait enim: »Ut [7]) videntes non videant, et [8]) audientes audiant, et [9]) non intelligant, ne forte convertantur et remittatur iis.“ Sed et illud, [10]) quod a Paulo apostolo dictum est, quia [11]) „non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.“

---

[1]) Exod. IV, 21. [2]) Edd. M. „scriptum.“

[3]) Ezech. XI, 19. 20. [4]) Edd. M. »justitias.“

[5]) Edd. M. „movet aliquem.«

[6]) Deest „respondit“ in edd. Ruaei et Redep.

[7]) Marc. IV, 12.

[8]) Mss. et libri editi (v. c. edd. M., itemq. edd. Ruaei et Redep.) „et audientes non audiant.“ R.

[9]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „et intelligant.“ R.

[10]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „illud quondam a Paulo« etc. R.

[11]) Ed. M. II. „quod.“ — Rom. IX, 16.

Et in alio loco: „Et[1]) velle, et perficere ex Deo est.“ Et iterum in alio loco: „Ergo[2]) cui vult miseretur, et quem vult indurat. Dices itaque mihi: Quid ergo adhuc culpat?[3]) Voluntati enim ejus quis resistet? O homo, tu quis es, qui contra respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic? Aut[4]) non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere vas aliud quidem ad honorem, aliud autem ad contumeliam?“ Haec et his similia non parum videntur deterrere posse quamplurimos, ne putetur unusquisque habere sui arbitrii libertatem, sed quod ex Dei voluntate vel salvari aliquis, vel perire videatur.

8. Incipiamus igitur ab his, (115) quae ad Pharaonem dicta sunt, qui[5]) a Deo dicitur induratus ne dimitteret populum; cum quo pariter etiam apostoli ille sermo tractabitur, quo ait: „Ergo[6]) cui vult miseretur, et quem vult indurat.« His enim praecipue nituntur haeretici, dicentes non esse in nostra potestate ut salvemur, sed naturas esse animarum tales, quae omni genere vel pereant, vel salventur: nec ullo modo possit anima, quae[7]) malae naturae est, bona fieri; aut quae bonae naturae fuerit, mala effici. Unde aiunt et Pharaonem, quoniam naturae erat perditae, propterea indurari a Deo, qui indurat eos, qui terrenae naturae sunt, miseretur autem eorum, qui spiritualis naturae sunt. Videamus ergo quale est istud, quod asserunt, et interrogemus eos primo, ut respondeant nobis, si terrenae naturae, quam perditam dicunt, asserunt

---

[1]) Cfr. Philipp. II, 13. [2]) Rom. IX, 18—21.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »culpamur?“ R.

[4]) Ed. M. II. „An non“ etc.

[5]) Ed. M. I. »quia a Deo“ etc., ed. M. II. „quod a Deo« etc. [6]) Rom. IX, 18.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quae mala facta est, bona fieri: aut quae bona fuerit, mala effici.“ R.

fuisse Pharaonem. Respondebunt sine dubio: Terrenae. Si ergo terrenae naturae erat, credere Deo, vel obedire ei, resistente natura, omnino non potuit. Quod si hoc ei erat per naturam, quid [1]) adhuc opus erat indurari cor ejus, et hoc non semel, sed frequenter, nisi quod utique possibile erat eum suaderi? [2]) Nec indurari ab alio diceretur nisi is, qui [3]) a se non erat durus. Quod si ex se non erat durus, consequens est ut nec fuerit terrenae naturae, sed talis, qui posset obstupefactus signis et virtutibus cedere. Necessarius [4]) etenim erat Deo, ut pro salute multorum in ipso ostenderet virtutem suam, dum resistit [5]) plurimis signis, et obluctatur voluntati Dei, et per hoc cor ejus dicitur indurari. Haec autem dicta sunt [6]) primo adversus illos; per quae illa eorum subruatur assertio, qua putant naturaliter perditum fuisse Pharaonem: sed et de his, quae ab apostolo Paulo dicta sunt, similiter adversus eos agamus. [7]) Quos enim indurat Deus secundum opinionem vestram? Nempe eos, quos naturae perditae dicitis, quid aliud credo facturos, si non fuissent indurati. Si vero ex induratione ad perditionem veniunt, jam non naturaliter, sed ex accidentibus pereunt. Tunc deinde dicite nobis, quorum miseretur Deus? Nempe eorum, qui salvandi sunt. Et in [8]) quo isti secunda mi-

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quid ad hoc opus ei erat indurari“ etc. R.

[2]) Ed. M. II. „persuaderi.“ R.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „qui ante non erat durus.“ R.

[4]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „Necessarium erat Deo, ut“ etc. R.

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „resistit plurimum, et obluctatur“ etc. R.

[6]) Edd. M. „sint.“ [7]) Edd. M. „agemus.“

[8]) Sic libri editi (v. c. edd. M.) Mss. vero: „in quo isti secundum vos misericordia“ etc. R.

sericordia indigent, qui semel salvandi sunt (116) per naturam, et ad beatitudinem veniunt naturaliter, nisi quia etiam ex his ostenditur, quod quia perire eos possibile erat, idcirco misericordiam consequuntur, ut per hoc non pereant, sed veniant ad salutem, et piorum regna possideant? Et haec quidem dicta sint adversus eos, qui naturas bonas, vel malas, id est terrenas, vel spirituales commentitiis [1]) fabulis introducunt, ex quibus fieri dicunt, ut vel salvetur unusquisque, vel pereat.

9. Nunc vero respondendum est etiam his, qui Deum legis justum tantummodo volunt, non etiam bonum, quomodo putent a Deo indurari cor Pharaonis, quid faciente, vel quid prospiciente? Observandus est enim prospectus et intuitus Dei, secundum nos quidem justi et boni, secundum ipsos vero justi tantummodo. Et ostendant nobis quomodo Deus, quem utique et ipsi justum fatentur, juste faciat cor hominis indurari, ut ex ipsa induratione peccet et pereat. Et quomodo in hoc Dei justitia defendetur, si ipse iis causa perditionis exsistit, quos pro eo, quod duritie increduli exstiterint, ipse postmodum judicis auctoritate damnavit? Quid etiam culpat eum, dicens: „Tu [2]) autem quoniam non vis dimittere populum meum, [3]) ecce percutiam omnia primitiva in Aegypto, etiam primitivum tuum,“ et quaecunque alia scripta sunt per Mosen dicta esse a Deo ad Pharaonem? Necesse est enim [4]) omnem, qui vera asserit ea, quae in Scripturis referuntur, et ostendere vult justum esse Deum legis et prophetarum, pro his omnibus reddere [5]) rationem, quo-

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „commotiones fabulis“ etc. R.

[2]) Cfr. Exod. IX, 17. coll. XII, 12. et XI, 5.

[3]) Deest in libris editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „meum.“ R.

[4]) Edd. M. „enim quod omnis qui“ etc.

[5]) Ed. M. II. „reddat.“

modo per hoc nihil prorsus justitiae[1]) Dei derogetur; quoniam,[2]) licet bonum eum negent, justum tamen et judicem, et mundi creatorem fatentur. Alius enim responsionis ordo est adversus eos, qui malignum, id est diabolum, mundi hujus asserunt creatorem.

10. Nos vero quoniam non solum justum, sed et bonum Deum fatemur, qui per Mosen loquutus est, perspiciamus[3]) diligentius quomodo justo bonoque conveniat, quod cor indurare dicitur Pharaonis. Et videamus, (117) si forte possumus sequentes apostolum Paulum, difficultatem rei exemplis quibusdam ac similitudinibus solvere, si[4]) ostenderimus, quoniam uno eodemque opere Deus alterius quidem miseretur, et alium indurat, non hoc[5]) agens, neque volens, ut induretur ille qui induratur: sed dum ille[6]) benignitate sua et patientia utitur, his quidem, qui ejus benignitatem et patientiam ad contemtum atque insolentiam ducunt, induratur cor, dum[7]) criminum poena differtur; hi vero, qui benignitatem et patientiam ejus ad occasionem poenitentiae suae[8]) et emendationis accipiunt, misericordiam consequuntur. Ut autem evidentius quod dicimus demonstremus, utamur exemplo, quo in epistola ad Hebraeos usus est apostolus Paulus, dicens: „Terra[9]) enim, quae bibit frequenter su-

---

[1]) Edd. M. „Dei justitiae.“ [2]) Edd. M. „quomodo.“

[3]) Libri editi (v. c. edd. M.) „respiciamus.“

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „si ostendimus quoniam (ed. M. II. *quod*) uno eodemque tempore Deus“ etc. R. — Vide Origenianor. lib. II. quaest. VII. num. 14.

[5]) Deest „hoc“ in edd. M. [6]) Edd. M. „ipse.“

[7]) Libri editi (v. c. edd. M.) „dum ad terminum poena differtur.“ Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[8]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „suae.“ R.

[9]) Hebr. VI, 7. 8.

per se venientem imbrem, et germinat herbam [1]) opportunam his, a quibus colitur, percipiet benedictionem a Deo: quae autem profert spinas et tribulos, reproba est et maledicto proxima, cujus finis ad exustionem." Igitur ex his, quos assumsimus, Pauli sermonibus evidenter ostenditur, quod uno eodemque opere Dei, quo imbrem terrae largitur, alia quidem terra diligenter exculta fructus afferat bonos; alia vero, quae negligenter inculta est, spinas et tribulos proferat. Et si quis quasi ex [2]) persona imbrium loquens dicat: Ego imber feci fructus bonos, et spinas ac tribulos ego feci: quamvis dure dici videatur, vere tamen dicitur; nisi enim imber fuerit, nec [3]) fructus, nec spinae, nec tribuli nascerentur, superveniente vero pluvia utrumque terra produxit. Sed quamvis pluviae beneficio terra germen utrumque produxerit, non tamen imbribus merito diversitas germinis adscribetur, sed ad illos jure culpa mali [4]) seminis reflectetur, qui cum possent frequenti aratro terram scindere, et rastris gravibus torpentes glebas vertere, et omnes inutiles radices noxii graminis [5]) amputare, atque succidere, cunctisque quibus cultus ille deposcit laboribus ac studiis purgata excultaque novalia venturis imbribus praeparare, hoc quidem facere neglexerunt: desidiae autem suae [6]) aptissimos

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „herbam optimam his, quibus colitur." R.

[2]) Sic Mss. Libri autem editi (v. c. edd. M.) „ex persona impiorum loquens dicat: ergo imber fecit fructus" etc. R.

[3]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „nec fructus." R.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „mali." R.

[5]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „germinis." R.

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) omittunt „suae." R.

fructus, spinas ac tribulos metent: ita[1]) fit, ut bonitas et aequitas imbrium super omnem terram aequaliter veniat, sed uno eodemque opere pluviae ea quidem terra, quae culta est, diligentibus[2]) utilibusque[3]) cultoribus cum benedictione utiles fructus proferat; ea vero, quae cultorum desidia obduruit, spinas ac tribulos germinet. Sic ergo accipiamus, quod ea signa et virtutes, quae a Deo fiebant, imbres (118) quidem erant[4]) a Deo desuper ministrati: propositum vero hominum, et voluntates, terra accipienda est culta vel inculta, unius quidem naturae utpote omnis terra cum terra, non tamen unius ejusdemque culturae. Ex quo fit, ut uniuscujusque propositum vel induretur virtutibus et mirabilibus Dei, si incultum et ferum est et barbarum, et semet ipso asperius[5]) ac spinosius fiat: aut[6]) mitescat amplius, ac tota mente se in obedientiam tradat, si purgatum a vitiis fuerit et excultum.

11. Verum[7]) ad evidentiorem rei probationem superfluum non erit uti etiam alia similitudine: verbi gratia, si quis diceret, quia[8]) sol est qui restringit, et qui resolvit, cum contrarium sit et resolutio et constrictio. Sed non erit falsum quod dicitur, dum una eademque caloris sui[9]) virtute sol quidem ceram solvit, limum vero arefacit[10]) et stringit: non quod virtus ejus aliter in limo,

---

[1]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Libri editi (v. c. ed. M. II.) „ita ut bonitas." R.

[2]) Ed. M. I. „diligentibusque."

[3]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „utilibusque." R. [4]) Edd. M. „erant, et a Deo" etc.

[5]) Ita Mss. Libri autem editi (v. c. edd. M.) „superbius." R.

[6]) Ita Mss. (itemq. ed. M. II.) Libri editi: „et." R. — Ed. M. I. „at."

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „Unde ad" etc. R.

[8]) Ed. M. II. »quod." [9]) Deest „sui" in edd. M.

[10]) Ed. M. I. „arescit."

aliter [1]) operetur in cera, sed quod limi alia, alia [2]) cerae sit qualitas, cum utique secundum naturam unum sit, quia utrumque de terra est. Ita ergo una eademque operatio Dei, quae per Mosen in signis ac virtutibus gerebatur, Pharaonis quidem duritiam arguebat, quam malitiae suae intentione conceperat: reliquorum vero Aegyptiorum, qui Israelitis admiscebantur, obedientiam declarabat, qui etiam cum Hebraeis pariter excessisse Aegypto [3]) referuntur. Quod vero scriptum est, quia [4]) paulatim edomaretur cor [5]) Pharaonis, ut aliquando diceret: »Non [6]) longe abeatis: iter tridui abibitis, sed uxores vestras relinquite, et infantes vestros, et pecora vestra;" sed et si qua alia scripta sunt, per quae paulatim videtur acquiescere signis et virtutibus: quid aliud ex his indicatur, nisi quod agebat quidem in eo aliquid signorum et mirabilium virtus, non tamen [7]) quantum debet, operabatur? [8]) Si enim talis erat induratio, qualem plurimi putant, non utique inveniretur vel in paucis acquiescere. Tropum vero vel figuram sermonis ejus, qui scriptus est de induratione, etiam ex communi consuetudine exponere, puto quod non videatur absurdum. Frequenter enim benigniores quique [9]) domini ad eos servos, qui per multam patientiam et mansuetudinem [10]) dominorum insolentiores improbioresque fiunt, dicere solent: Ego te talem feci,

---

[1]) Edd. M. „et aliter."

[2]) Edd. M. „alia quoque cerae" etc.

[3]) Edd. M. „Aegyptum." [4]) Ed. M. II. »quod."

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „domus Pharaonis." R. [6]) Cfr. Exod. VIII, 27—29.

[7]) Edd. M. „tamen tantum quantum deberet."

[8]) Ed. M. I. perperam: »operabantur. Si enim alis erat« etc. [9]) Ed. M. I. male: „quique deum ad" etc.

[10]) Ed. M. I. „mansuetudinem dominorum· et insolentiores" etc., ed. M. II. „mansuetudinem suam insolentiores" etc.

ego te perdidi, mea[1]) te patientia pessimum feci, ego tibi causa hujus tam durae et pessimae consuetudinis[2]) exsisto, qui te non statim per singulas culpas punio pro merito delictorum. Necesse[3]) est (119) enim nos tropum primo,[4]) vel figuram sermonis advertere, et ita demum virtutem dicti[5]) intelligere, nec inferre calumnias verbo, cujus interiorem sensum non[6]) diligentius exploremus. Denique apostolus Paulus evidenter de talibus tractans,[7]) ait ad eum, qui permanebat in peccatis: „An[8]) divitias bonitatis ejus, ac patientiae, et longanimitatis contemnis, ignorans quia[9]) benignitas Dei ad[10]) poenitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam, et impoenitens cor, thesaurizas tibi ipsi iram in[11]) die irae et revelationis justi judicii Dei.“ Haec dicit apostolus ad eum, qui in peccatis est. Convertamus haec ipsa nos ad Pharaonem dici, et vide si non ea etiam de ipso dici[12]) consonanter invenies, qui[13]) secundum duritiam suam,[14]) et cor impoenitens, thesaurizavit et recondidit sibi ipsi iram in die irae, pro eo, quod nunquam duritia ejus ita

---

1) Edd. M. „mea patientia te pessimum fecit.“

2) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „insolentiae.“ R.

3) Edd. M. „Necesse enim nos est tropum“ etc.

4) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „primo.“ R.

5) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „dei.« R.

6) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest »non.“ R.

7) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „tradens.“ R.

8) Rom. II, 4. 5.

9) Ed. M. II. „quod.«

10) Ita Mss. (itemq. edd. M.) Libri editi: „ad patientiam.« R.

11) Libri editi (v. c. edd. M.) »in die judicii Dei.“ Sed Mss. ut in nostro textu. R.

12) Sic Mss. (itemq. edd. M.) In editis deest „dici.« R.

13) Edd. M. „quia.«

14) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »ejus.« R.

argui, et in manifestum venire potuisset, nisi signa et prodigia fuissent tam multa tamque magnifica prosecuta.

12. Quod si minus plenae videntur esse probationes, quas diximus, et apostolicae similitudinis parum munimenti habere adhuc videtur [1]) assertio: adhibeamus etiam propheticae auctoritatis assensum, et videamus quid etiam prophetae pronuncient de his, qui primo quidem recte viventes, benignitatis Dei habere quamplurima experimenta meruerunt, postea vero ut homines deliquerunt; cum quibus se quoque unum faciens [2]) propheta ait: „Ut quid, Domine, errare nos fecisti a via tua? et quare indurasti cor nostrum, uti non timeremus nomen tuum? Convertere propter servos tuos, propter tribus haereditatis tuae, [3]) ut et nos parum aliquid haereditatis capiamus de monte sancto tuo.“ Sed et Hieremias similiter dicit: „Seduxisti [4]) nos Domine, et seducti sumus: tenuisti et potuisti.“ Quod ergo ait: „Ad [5]) quid, Domine, indurasti cor nostrum, uti ne timeamus nomen tuum?« dictum ab his, qui misericordiam precabantur, morali utique tropo accipiendum (120) est, velut si [6]) quis dicat: Ut quid in tantum pepercisti nobis, nec requisisti nos cum peccaremus, sed reliquisti nos, ut per hoc incresceret malum, et propagaretur peccandi licentia animadversione cessante? Sic equus si non assidui sessoris [7]) ferratum patitur calcem, et frenis ora ferratis obte-

---

[1]) Edd. M. „videatur.“

[2]) Edd. M. „faciens prophetavit: Ut quid“ etc. — Cfr. Jesai. LXIII, 17. 18.

[3]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in omnibus Mss. verba: „tuae, ut et nos parum aliquid haereditatis.“ R. [4]) Cfr. Jerem. XX, 7.

[5]) Cfr. Jesai. LXIII, 17. coll. pag. huj. not. 2.

[6]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest »si.“ R.

[7]) Libri editi (v. c. edd. M.) „sessoris patitur calcem, et frenis — obteritur, indurescit. Sic puerilitas“ etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

ritur, indurescit. Sic puerilis aetas si nulla plagae assiduitate curetur, [1]) insolentem simul et ad vitia praecipitem juvenem reddet. Relinquit ergo Deus et negligit eos, quos correptione judicarit indignos. „Quem [2]) enim diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium, quem recipit.“ Ex quo arbitrandum est [3]) in filiorum jam ordinem et affectum recipi eos, qui flagellari a Domino meruerint et corripi, quo scilicet et per tentationum et tribulationum patientiam possint etiam ipsi dicere: „Quis [4]) nos separabit a caritate Dei, quae est in Christo Jesu? Tribulatio, an angustia, an [5]) fames, an nuditas, an periculum, an gladius?“ Per haec enim [6]) omnia manifestatur et proditur uniuscujusque propositum, et perseverantiae firmitas indicatur, non tam Deo, qui [7]) novit omnia antequam fiant, quam rationabilibus coelestibusque [8]) virtutibus, quae utique procurationem salutis humanae velut quaedam adjutrices Dei ministraeque sortitae sunt. Hi vero, qui nondum se tanta constantia, neque tanto affectu offerunt Deo, neque parati sunt accedentes ad servitutem Dei praeparare animas suas ad tentationem, derelinqui dicuntur a Deo, id est non erudiri, pro eo, quod ad erudiendum parati non sunt, in posterum sine dubio tempus eorum dispensatione vel cura-

---

[1]) Edd. M. „curvetur.“

[2]) Hebr. XII, 6. coll. ed. Redep. pag. 256. not. 25.

[3]) Libri editi (v. c. ed. M. II.) „est filiorum et in ordinem et« etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R. — Ed. M. I. »est filiorum jam: et ordinem et“ etc.

[4]) Rom. VIII, 35.

[5]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „an fames.“ R.

[6]) Deest „enim“ in edd. M.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 256. not. 35.

[8]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „coelestibusque.“ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 257. not. 1.

tione dilata. Qui utique, quid a Deo consequentur, ignorant, nisi prius ad [1]) beneficii consequendi desiderium venerint: quod ita demum fiet, si quis ante semet ipsum cognoscat, et sentiat quid sibi desit; et quod sibi deest, a quo quaerere vel debeat, vel possit, intelligat. Qui enim non intellexerit prius infirmitatem, vel aegritudinem suam, medicum quaerere nescit: vel certe cum receperit sanitatem, non [2]) erit gratus medico, qui non prius periculum sui languoris agnovit. Ita et si qui [3]) non prius animae suae vitia, et peccatorum suorum cognoverit mala, ac proprii oris confessione prodiderit, purgari is absolvique non poterit, ne ignoret sibi per gratiam concessum fuisse quod possidet, et divinam liberalitatem proprium bonum putet: quae res sine dubio arrogantiam rursus [4]) animae generat [5]) et elationem, et denuo ei causa fit [6]) ruinae. Quod etiam de diabolo sentiendum est, qui [7]) primatus suos proprios, et non a Deo datos (121) esse credidit, quos habebat tunc cum immaculatus erat; et [8]) impleta est in eo illa sententia, quae dicit, quod [9]) „omnis qui se exaltat, humiliabitur." Unde mihi videtur, quod ideo occultata [10]) sint prudentioribus et sapientioribus divina mysteria, quemadmodum Scriptura

---

[1]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »ad beneficia consequenda per desiderium venerint.« R.

[2]) Libri editi (v. c. edd. M.) »non egerit gratias medico, quoniam non prius periculum sui languoris cognovit." Mss. ut in nostro textu. R. [3]) Ed. M. II. „quis."

[4]) Ita Mss. In editis (v. c. edd. M.) desunt verba: »rursus animae." R.

[5]) Edd. M. „generet." [6]) Edd. M. »sit."

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „qui primitus honores suos proprios" etc. R.

[8]) Ed. M. I. „et adimpleta est« etc.

[9]) Luc. XVIII, 14.

[10]) Ed. M. I. „occulta sint a prudentioribus« etc.

dicit: „Uti [1]) ne glorietur omnis caro in conspectu Dei:" et revelata sint parvulis, his videlicet, qui posteaquam infantes facti fuerint et parvuli, id est ad humilitatem se et [2]) simplicitatem revocaverint parvulorum, tunc proficiunt, et cum ad perfectionem venerint, meminerunt [3]) utique quod non jam suis virtutibus, sed gratia et misericordia Dei beatitudinem consecuti sunt.

13. Igitur Dei judicio derelinquitur is, qui derelinqui debet, et patientiam habet Deus super nonnullis peccantibus, non tamen sine certa ratione. Sed et hoc ipsum, quod patiens est, ad utilitatem ipsorum facit, quoniam quidem immortalis est anima, cujus curam et providentiam gerit: et utique quod immortale et aeternum est, etiamsi non cito curetur, non tamen excluditur a salute, quae in tempora opportuniora differtur. Nam et fortassis expedit tardius consequi his, qui venenis malitiae profundioris infecti sunt. Sicut enim medici interdum, cum possint celerius obducere vulnerum cicatrices, praesentem dissimulant et differunt sanitatem melioris sanitatis firmiorisque prospectu, dum melius esse norunt moram facere in tumoribus vulnerum, et maligni humoris fluentes paulisper sinere meatus, quam festinare ad superficiem sanitatis, et abstrusis [4]) in venis fomitem venenati humoris includere, qui utique exclusus a [5]) solitis meatibus serpet sine dubio in interiora membrorum, atque ipsa vitalia viscerum penetrabit, non jam morbum corpori, sed vitae illaturus exitium: hoc ergo modo et

---

[1]) I Cor. I, 29.

[2]) Edd. M. »et in simplicitatem.«

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »meminerint utique.« R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. ed. M. II.) »obtrusis." R. — Ed. M. I. »obstrusis."

[5]) Sic optime Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) mendose: „a salutis meatibus." R.

Deus, qui noscit [1]) occulta cordis, et praenoscit futura, per multam patientiam indulget fieri quaedam, quae extrinsecus incidentia hominibus provocent proferri et in lucem procedere passiones, et vitia, quae celantur intrinsecus, ut per haec expurgari et curari possint hi, qui per multam negligentiam et incuriam peccatorum in se radices ac semina receperunt, ut ejecta foras atque ad superficiem provocata, evomi quodammodo possint et digeri; ut etiamsi videatur quis [2]) gravioribus (122) affici malis, dum membrorum omnium sustinet convulsiones, possit tamen cessare aliquando et desinere, et satietatem capere malorum, et sic ad statum suum post multas molestias reparari. Deus enim dispensat animos [3]) non ad istud solum vitae nostrae breve tempus, quod intra sexaginta fere, aut si quid amplius annos concluditur, sed ad [4]) perpetuum et aeternum tempus, tanquam aeternus ipse et immortalis, immortalium quoque animarum providentiam tenens. Incorruptibilem namque fecit esse rationabilem naturam, quam ad imaginem suam ac similitudinem condidit: et ideo non excluditur brevitate temporis hujus vitae nostrae a curis et remediis divinis anima, quae immortalis est.

14. Sed assumamus etiam de Evangeliis horum, quae diximus, similitudines, ubi refertur [5]) esse quaedam petra habens parvam et exiguam terram, in quam si ceciderit semen, cito memoratur exoriri, sed cum [6]) exortum fuerit, quoniam radicem non dedit in profundum, adscendente sole aestuare [7]) dicitur, et arescere quod exor-

---

[1]) Ed. M. I. perperam: „ignoscit.“

[2]) Edd. M. »quis in gravioribus“ etc.

[3]) Edd. M. »animas.« [4]) Deest »ad“ in edd. M.

[5]) Cfr. Matth. XIII, 5. 6.

[6]) Deest „cum“ in ed. M. II.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. v. edd. M.) „aestuari“ R.

tum est. Quae utique petra sine dubio pro anima posita est humana, pro sui negligentia indurata, et propter malitiam saxea effecta. Nulli enim a Deo cor lapideum creatum est, sed per malitiam unicuique et inobedientiam cor lapideum fieri dicitur. Sicut [1]) ergo si quis increpet agricolam, quare non citius semina super terram petrosam jecerit, pro eo quod videat [2]) aliam terram petrosam accepta semina velociter germinasse, utique respondebit agricola et dicet, quia idcirco tardius semino terram istam, ut possit semina, quae susceperit, retinere; expedit enim huic tali terrae, ut posterius seminetur, ne forte citius germinata [3]) seges summa [4]) tenuis soli fronte procedens solis aestibus obviare non possit. Nonne qui [5]) prius increpabat, rationi et peritiae acquiescet agricolae, et quod prius sibi videbatur inconsequens, rationabiliter factum probabit? [6]) Ita ergo Deus universae creaturae suae peritissimus agricola dissimulat et differt in aliud sine dubio tempus haec, quae nobis videntur citius debuisse consequi sanitatem, uti ne superficies eorum magis quam interna curentur. Si vero quis nobis ad haec [7]) objiciat: Quare ergo quaedam semina cadunt etiam super terram petrosam, id est duram aliquam et saxeam animam? (123) dicendum ad haec, [8]) quia [9]) ne hoc quidem

[1]) Edd. M. „Sic ergo“

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »viderat ad eam terram“ etc. R.

[3]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „germinante segete.« R.

[4]) Sic Mss. Libri editi: „summa tenuis soli fronte ea procedens« etc. R. — Edd. M. »summa tenus soli fronte ea procedens“ etc.

[5]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss verba: „qui prius increpabat.« R.

[6]) Libri editi (v. c. edd. M.) „probabitur?“ Mss. ut in nostro textu. R. [7]) Edd. M. »hoc.“

[8]) Edd. M. »hoc.“ [9]) Ed. M. II. „quod.“

absque divinae dispensationis fieri providentia potest: quia nisi[1]) per hoc, non cognosceretur quid condemnationis haberet temeritas auditus, et perscrutationis[2]) improbitas; non utique cognosceretur quid esset utilitatis erudiri per ordinem. Et inde fit, ut cognoscat anima vitium suum, seque ipsam reprehendat, ac consequenter se culturae reservet, ac tradat, id est ut videat sibi prius[3]) vitia resecanda, tum deinde ad instructionem scientiae veniendum. Quia ergo sicut innumerabiles sunt animae, ita et mores earum atque proposita, diversique singularum motus, et appetentiae[4]) et incitamenta; quarum varietatem humana mens considerare nullatenus potest: ideo soli Deo ars, et[5]) scientia, et potentia dispensationis hujuscemodi relinquenda est, qui solus nosse potest et remedia singularum, et curationum tempus metiri. Ipse ergo est[6]) qui solus, ut diximus, agnoscit singulorum mortalium vias, qua via etiam Pharaonem adducere deberet, ut per ipsum nomen suum nominaretur in universa terra, pluribus plagis antea castigatum, et usque[7]) ad submersionem maris adductum. In qua submersione non utique putandum est finitam esse erga Pharaonem providentiam Dei: non enim quia demersus est, continuo etiam substantialiter interiisse putandus est. „In[8]) manu enim Dei et nos, et sermones nostri, et omnis prudentia atque operum disciplina est," sicut Scriptura dicit. Verum haec pro viribus nostris disseruimus capitulum Scripturae dis-

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „nisi per hoc cognosceretur." R.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) male: „persecutionis.« R. [3]) Cfr. ed. Redep. pag. 260. not. 10.

[4]) Ed. M. I. „appetentia."

[5]) Desunt in ed. Redep. verba: „et scientia.«

[6]) Deest in edd. M. „est."

[7]) Ed. M. I. male: »usque ad Moysem maris."

[8]) Sap. Sal. VII, 16.

cutientes, in quo dicitur[1]) Deus indurasse cor Pharaonis, et pro eo, quod dictum est: „Cui[2]) ergo vult, miseretur, et quem vult indurat."

15. Nunc videamus etiam de his, quae Ezechiel dicit, cum ait: „Auferam[3]) cor lapideum ab iis, et immittam iis cor carneum, ut in justificationibus meis incedant, et praecepta mea custodiant.« Si enim cum vult Deus, aufert lapideum cor, et carneum dat, ut praecepta sua serventur, et mandata custodiantur, neque malitiam auferre in nostra videbitur esse potestate. Auferri enim cor lapideum non aliud videtur esse, (124) quam malitiam, qua quis obduratur, abscindi a quo Deus vult. Neque quod mittitur cor carneum, ut in praeceptis ambuletur Dei, et serventur mandata Dei, aliud est nisi obedientem fieri, et non resistentem contra[4]) veritatem, et operantem opera virtutum. Si ergo haec promittit Deus se facturum, et antequam ipse auferat cor lapideum, deponere illud a nobis non possumus, consequens est, ut in nostra potestate non sit abjicere malitiam, sed in Deo. Et iterum si non in nostro actu est, ut fiat in nobis cor carneum, sed solius Dei opus est, non erit nostrum opus secundum virtutem vivere, sed in omnibus Dei[5]) gratiae opus videbitur. Haec quidem dicunt hi, qui volunt ex auctoritate divinae Scripturae disserere, nihil esse positum in nostra potestate. Quibus respondebimus haec[6]) non taliter[7]) intelligi oportere, sed sicut si sit aliquis

---

[1]) Cfr. Exod. X, 20. [2]) Rom. IX, 18.

[3]) Ezech. XI, 19.

[4]) Sic Codd. omnes Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „contra veritatem: et hoc promittit Deus se facturum: etsi antequam auferatur (edd. M. *auferat*) cor lapideum" etc. R.

[5]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „Dei." R.

[6]) Edd. M. »hoc." [7]) Ed. M. I. „aliter."

imperitus et indoctus, isque [1]) sentiens imperitiae suae notam sive adhortatione cujusquam, sive prudentium quorumque aemulatione pulsatus, tradat se alicui, a quo confidat posse se diligenter imbui, et competenter erudiri. Is ergo, qui jam prius se [2]) obduraverat [3]) in imperitia, si se, ut diximus, cum omni animi intentione dat magistro, atque obtemperaturum se in omnibus repromittit, propositi ejus intentione perspecta competenter etiam magister pollicebitur ablaturum se ab eo omnem imperitiam, et inserturum peritiam; non quo abnuenti discipulo, vel renitenti hoc se promittat esse facturum, sed offerenti se atque in omnem obedientiam mancipanti: ita [4]) et divinus sermo promittit his, qui accedunt ad se, ablaturum se esse cor lapideum, non utique ab his, qui se non audiunt, sed ab his, qui doctrinae suae praecepta suscipiunt; sicut in Evangeliis invenimus aegrotantes accedere ad Salvatorem, rogantes ut percipiant sanitatem, et ita demum curari. Et est quidem, verbi gratia, ut curentur caeci, et videant, in eo quidem, quod precati [5]) sunt Salvatorem, et crediderunt ei posse se [6]) ab eo curari, opus ipsorum, qui curati sunt: in eo vero, (125) quod iis redditur visus, opus est Salvatoris. Ita etiam in hoc divinus sermo promittit, daturum se esse eruditionem auferendo cor lapideum, id est abstergendo [7]) malitiam, ut possint per hoc in divinis ambulare praeceptis, et legis mandata servare.

16. Post [8]) propositum nobis est etiam illud de

---

[1]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »is quidem sentiens.« R. [2]) Deest „se" in edd. M.

[3]) Ed. M. II. „obduruerat."

[4]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 14.

[5]) Ed. M. I. male: „praedicati.«

[6]) Deest „se« in edd. M.

[7]) Ed. M. I. „abstringendo."

[8]) Edd. M. „Post hoc propositum.«

Evangelio, quod Salvator dixerat: [1]) „Ut videntes videant, et non videant: et audientes audiant, et non intelligant; ne forte convertantur, et remittatur iis." In quo dicet, qui e diverso respondet: Si omnimodo hi, qui manifestius audient, corrigentur et convertentur, et ita convertentur, ut et digni sint percipere remissionem peccatorum; non est autem in ipsorum potestate, ut audiant manifestum sermonem, sed in ejus utique potestate, qui docet, ut apertius et manifestius doceat; is vero qui docet, propterea se dicit manifeste iis non praedicare verbum, ne forte audiant, et intelligant, et convertantur, et salventur: non erit utique in ipsis ut salvi fiant. Quod si est, liberi arbitrii non erimus vel ad salutem, vel ad perditionem. Et si quidem non esset adjectum, quod dixit: „Ne [2]) forte convertantur, et remittatur iis:" posset pronior esse responsio, qua diceremus quoniam nolebat [3]) eos, quos Salvator praesciebat non esse futuros bonos, intelligere mysteria regni coelorum, et propterea loquebatur iis in parabolis; nunc autem cum adjectum sit: »Ne [4]) forte convertantur, et remittatur iis:" difficilior efficitur expositio. Et primo quidem observandum nobis est, quid habeat munimenti locus iste etiam adversus haereticos, qui aucupari verba de veteri Testamento solent, si qua forte videntur iis, ut ipsi intelligunt, de Deo creatore grave et inhumanum aliquid designare, cum [5]) (126) vel vindicantis designatur, vel punientis affectus, vel quoquomodo [6]) certe ipsi haec nominare solent, ex quibus videlicet bonitatem denegent esse in creatore: quo-

---

[1]) Edd. M. „Propterea his, qui foris sunt, in Parabolis loquor: ut videntes" etc. — Marc. IV, 12.

[2]) Marc. IV, 12. [3]) Ed. M. l. „volebat."

[4]) Marc. IV, 12.

[5]) Sic Mss. Alias: „cum vel judicantis." R. — Edd. M. „vel cum judicantis." [6]) Edd. M. „quomodo."

modo [1]) non eadem mente, nec eodem sensu etiam de Evangeliis judicant, nec observant, si qua talia etiam in Evangeliis posita sunt, qualia judicant vel arguunt in veteri Testamento. Evidenter enim in hoc capitulo Salvator ostenditur, sicut ipsi dicunt, [2]) propterea manifeste non loqui, uti ne convertantur homines, et conversi remissionem accipiant peccatorum. Quod utique si secundum solam literam intelligatur, nihil omnino minus habebitur ab iis, [3]) quae in Testamento veteri criminantur. Si vero ipsis [4]) etiam videntur haec expositione indigere, si qua in novo Testamento ita posita inveniuntur, consequens et necessarium erit, ut etiam ea, quae in veteri Testamento criminantur, simili expositione purgentur, ut per haec unius ejusdemque Dei [5]) probentur esse, quae in utroque scripta sunt Testamento. [6]) Sed ad propositam quaestionem, prout possumus, convertamur.

17. Dicebamus prius de Pharaone disputantes, quod interdum curari citius non cedit in bonum, maxime si internis visceribus validius morbus grassatur inclusus. Unde Deus, qui occultorum cognitor est, et novit universa antequam fiant, pro multa benignitate sua differt horum talium curas, et medicinam protelat in longius, atque, ut ita dixerim, curat eos, dum non curat, ne eos prospera sanitas insanabiles reddat. Possibile ergo est,

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »quoniam« etc. R.

[2]) Sic Mss. In editis deest: »propterea,« et: »conversi,“ et pro: „uti ne,“ legitur: „ut in eo.“ R. — Ed. M. I. „dicunt, manifeste non loqui, ut in eo convertantur homines: et ut remissionem non accipiant« etc., ed. M. II. „dicunt, non manifeste loqui, ut in eo non convertantur homines, et ut remissionem non accipiant“ etc.

[3]) Ed. M. I. „his.“ [4]) Edd. M. „etiam ipsis.“

[5]) Ita Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „Dei.“ R.

[6]) Ita Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „Testamento.« R.

ut apud eos, quibus foris positis Domini et Salvatoris nostri sermo fiebat, pro (127) eo, quod scrutans corda et renes, praevidebat eos [1]) nondum aptos esse [2]) manifestioris eloquii recipere doctrinam, profundioris sacramenti fidem velato sermone contegeret; ne forte velociter conversi ac sanati, id est peccatorum suorum remissione celeriter accepta, [3]) facile [4]) iterum in eundem reciderent morbum, quem senserant sine aliqua difficultate curatum. Quod utique si fiat, nulli dubium est duplicari poenam, et [5]) mali augmenta cumulari, dum non solum peccata, quae remitti visa fuerant, repetuntur, verum etiam virtutis aula polluitur, si eam dolosae et contaminatae mentes, plenae intrinsecus malitiae latentis, conculcent. [6]) Et quod [7]) unquam talibus remedium erit, qui post malitiae impuros ac sordidos cibos, degustata virtutis suavitate, dulcedine ejus suis faucibus recepta, rursus se ad virulentos et mortiferos cibos nequitiae converterunt? Et quis dubitat melius esse differri, et interim relinqui, ut si forte satietatem malitiae aliquando ceperint, [8]) et horrescere potuerint [9]) sordes, in quibus nunc interim delectantur, [10]) tunc demum competenter iis sermo Dei manifestetur, et non sanctum canibus mittatur, nec mar-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) deest: „eos.“ R.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „esse.“ R.

[3]) Ed. M. I. perperam: »acceptae.“

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »aversa facie iterum“ etc. R.

[5]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »et in alia augmenta —, dum — visa fuerint“ etc. R.

[6]) Edd. M. „inculcent.«

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quod nunquam in talibus“ etc. R.

[8]) Ed. M. II. male: »coeperint.“

[9]) Edd. M. »poterunt.«

[10]) Ed. M. II. „delectentur.“

garitae jactentur ante porcos, qui conculcent eas[1]) pedibus, et insuper conversi rumpant, et impugnent eos, qui sibi praedicaverunt verbum Dei? Isti[2]) ergo sunt, qui foris esse dicuntur, sine dubio ad eorum comparationem, qui intus esse et[3]) manifestius audire verbum Dei referuntur. Audiunt tamen et isti, qui foris sunt, verbum, licet parabolis obtectum et[4]) proverbiis obumbratum. Sunt autem alii praeter eos, qui foris sunt, qui Tyrii appellantur, qui omnino non audiunt, et quidem praenoscente[5]) de iis Salvatore, quod olim in sacco et cinere jacentes, poenitentiam egissent, si factae fuissent apud eos virtutes, quae apud alios factae sunt, et tamen non audiunt, ne ea quidem quae hi, qui foris sunt, audiunt: credo, pro eo, quod longe horum inferior et nequior ordo esset in malitia, quam eorum, qui foris esse dicuntur, id est non longe ab his, qui intus sunt, et audire verbum, licet in parabolis, merebantur, et quod fortassis dispensabatur[6]) eorum curatio in illud tempus, quo tolerabilius erit iis in die judicii, quam illis, apud quos factae sunt (128) illae[7]) virtutes, quae scriptae sunt; ut ita demum, relevati tunc pondere[8]) malorum suorum, facilius et tolerabilius per viam salutis incedant. Verum illud est quod admonitos illos esse, qui haec legunt, volo,[9]) nos in hujusmodi difficillimis et obscurissimis lo-

---

[1]) Ed. M. I. male: „eos.“

[2]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) deest »Isti.« R. [3]) Deest »et« in ed. M. I.

[4]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „et proverbiis obumbratum.“ R.

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »praedicante.“ R.

[6]) Sic Mss Alias (v. c. in edd. M.) „dispensatio manet in illud“ etc. R. [7]) Deest »illae« in edd. M.

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »pondere suorum peccatorum, facilius« etc. R.

[9]) Sic Mss. Libri editi: »volo hujusmodi.“ R. — Edd. M. „volo, hujuscemodi“ etc.

cis summo studio niti, non tam ut quaestionum absolutiones ad liquidum dispiciamus; hoc enim faciet unusquisque prout spiritus dabit eloqui ei: sed ut pietatis regulam evidentissima [1]) assertione teneamus, in eo, quod providentiam Dei juste omnia moderantem, et aequissimis dispensationibus pro singulorum meritis et causis regere immortales animas, studemus ostendere; dum non intra hujus saeculi vitam dispensatio humana concluditur, sed futuri status causam praestat semper anterior meritorum status, et sic immortali [2]) et aeterno aequitatis jure [3]) et moderamine divinae providentiae immortalis anima ad summam perfectionis adducitur. Si quis tamen occurrat nobis pro eo, quod dicimus [4]) a deterioribus quibusque et nequioribus consulto differri verbum praedicationis, cur his, quibus collati Tyrii, qui certe [5]) despecti sunt, praeferuntur, [6]) praedicatus sit sermo; in quo utique auctum est iis malum, et gravior eorum effecta est condemnatio, ut audirent verbum qui non erant credituri: hoc modo respondendum videtur. Deus qui universarum mentium conditor est, adversus providentiam suam querelas praenoscens, praecipue eorum, qui dicunt: Quomodo credere poteramus, cum neque viderimus [7]) ea, quae [8]) ceteri viderunt, neque audierimus ea, quae aliis praedicata sunt? in tantum extra nos est culpa, ut hi, quibus annunciatus est sermo, et signa monstrata sunt, nihil omnino distulerint, sed obstupefacti ipsa prodigiorum vir-

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »cautissima.«

[2]) Ed. M. I. »immortali.«

[3]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „jure et.« R. [4]) Edd. M. „diximus.«

[5]) Edd. M. »semper.« [6]) Ed. M. I. »proferuntur.«

[7]) Ed. M. II. „videremus.«

[8]) Omissa sunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), licet reperiantur in omnibus Mss. verba: »quae ceteri viderunt, neque audierimus ea.« R.

tute crediderint: volens arguere occasiones hujuscemodi querelarum, et ostendere, quia[1]) non dissimulatio divinae providentiae, sed humanae mentis arbitrium causa sibi perditionis exsistit, contulit etiam indignis et incredulis gratiam benefactorum suorum, ut vere omne os obstruatur, totumque[2]) a se et nihil a Deo deesse sibi mens humana cognoscat; simul et quia gravius condemnatur is, qui divina beneficia sibi collata contemsit, quam ille, qui consequi ea vel audire non meruit, intelligat et agnoscat, misericordiae[3]) esse divinae et aequissimae ejus dispensationis etiam hoc ipsum, quod interdum dissimulat aliquibus praestare, ut vel videant, vel audiant virtutis divinae (129) mysteria, ne signorum virtutibus visis, et sapientiae ejus mysteriis agnitis et auditis, si contemserint atque[4]) neglexerint, graviore impietatis animadversione mulctentur.

18. Videamus nunc et de eo, quod dictum est: „Non[5]) volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei." Aiunt enim hi,[6]) qui e diverso sunt: Si non est volentis, neque currentis, sed cujus[7]) Deus miseretur, is salvatur, non est in nobis ut salvemur. Aut enim natura nostra talis est, ut vel salvari possimus, vel non salvari; aut certe in voluntate sola est ejus, qui si vult, miseretur et salvat.

---

[1]) Ed. M. II. »quod.« — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 17.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „esse," pro: „deesse." R. — Ed. M. II. „totumque a Deo et nihil a se esse sibi« etc.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »et agnoscat nunc esse divinae et aequissimae suae dispensationis" etc. R.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) desunt verba: »atque neglexerint.« R.

[5]) Rom. IX, 16. [6]) Ed. M. II. „ii."

[7]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „cui." R.

A quibus primo [1]) hoc inquirimus: Velle bona, bonum [2]) est, aut malum? Et currentem festinare ut perveniat ad finem [3]) boni, an laudabile est? Si quidem dixerint, quod culpabile sit, aperte insanient: omnes enim sancti et volunt bona, et currunt ad bona, et utique culpabiles non sunt. Quomodo ergo si [4]) is, qui non salvatur, malae naturae est, vult bona, et currit ad bona, sed non invenit bona? Aiunt enim, quia [5]) arbor [6]) mala fructus bonos non affert: bonus etenim fructus est velle bona. Et quomodo malae arboris fructus est bonus? Quod si dixerint, quia [7]) medium est velle bona, et currere ad bona, id est neque bonum, neque malum, dicemus ad eos: Si medium est velle bona, [8]) et currere ad bona, ergo et id, quod his contrarium est, medium erit, id est velle mala, et currere ad mala; sed certum est, quia [9]) non sit medium velle mala, et currere ad mala, sed aperte malum est: constat ergo, quia [10]) non est medium velle bona, et [11]) currere ad bona, sed bonum.

His ergo tali responsione depulsis, ad [12]) expositionem jam quaestionis ipsius properemus, in qua ait:

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »primo quaeritur hoc: velle" etc. R.

[2]) Ed. M. I. „aut bonum est, aut malum?" Ed. M. II. »bonum est, an malum?"

[3]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Editi (v. c. ed. M. II.) male: »fidem.« R. [4]) Edd. M. »si non salvatur."

[5]) Ed. M. II. »quod."

[6]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „arbor bona fructus malos non affert.« R.

[7]) Ed. M. II. „quod."

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »bonum.« R.

[9]) Ed. M. II. »quod.« [10]) Ed. M. II. „quod."

[11]) Omissa sunt in libris antea editis (v. c. edd. M.), licet habeantur in omnibus Mss. verba: »et currere ad bona.« R.

[12]) Ed. M. I. male: »ad ex et positionem.«

»Non [1]) volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.“ In libro Psalmorum, in canticis graduum, qui Salomonis esse referuntur, hoc modo scriptum est: „Nisi [2]) Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt, [3]) qui aedificant eam: nisi Dominus custodierit civitatem, in (130) vanum vigilat qui custodit eam.“ Per quae verba non utique indicat, ut cessare debeamus ab [4]) aedificando vel vigilando ad custodiam civitatis ejus, quae intra nos est: sed hoc est quod ostendit, quia [5]) quaecunque sine Deo aedificantur, et quaecunque sine eo custodiuntur, vane aedificantur, et sine causa servantur. In omnibus, enim, quae bene aedificantur, et [6]) bene salvantur, Dominus vel aedificationis, vel tutelae auctor adscribitur. Ut, verbi causa, si videamus aliquod magnificum opus, et praeclari aedificii moles, decora constructione sublatas, nonne jure et merito dicemus non haec humanis viribus, sed divina ope atque virtute constructa? Nec tamen ex hoc cessasse et [7]) nihil omnino egisse etiam humani studii labor, atque industria designabitur. Vel iterum si videamus urbem aliquam gravi hostium obsidione circumdatam, minaces inferri machinas muris, vallo, telis, ignibus, cunctisque bellorum instrumentis, quibus excidia parantur, urgeri; si repelli hostis potuit et fugari, digne

---

[1]) Rom. IX, 16.

[2]) Psalm. CXXVII, 1. (CXXVI.)

[3]) Libri editi (v. c. edd. M.) „laborant qui — eam: nisi — civitatem, frustra vigilant qui custodiunt eam.“ Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »ab aedificando, et a custodia civitatis“ etc. R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 14.

[5]) Ed. M. II. „quod.«

[6]) Ed. M. I. „et quae bene« etc.

[7]) Desunt in edd. M. verba: „et nihil omnino egisse etiam.“

meritoque urbi[1]) liberatae salutem a Deo praestitam dicimus, nec tamen per hoc defuisse vigilum excubias,[2]) procinctum juvenum, et custodientium vigilias[3]) designamus. Ita et apostolus[4]) dixisse intelligendus est, quoniam non sufficit ad perficiendam salutem sola voluntas humana, nec idoneus est mortalis cursus ad consequenda coelestia, et ad capiendam palmam supernae vocationis Dei in Christo Jesu, nisi haec ipsa voluntas nostra bona, promtumque propositum, et quaecunque illa in nobis esse potest industria, divino vel juvetur, vel muniatur auxilio. Et ideo valde consequenter[5]) dixit[6]) apostolus, quia[7]) „non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei:" quemadmodum si[8]) dicamus de agricultura illud, quod scriptum est: „Ego[9]) plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque[10]) neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus." Sicut ergo cum bonos atque uberes fructus ad perfectam maturitatem pertulit seges, nemo pie[11]) (131)

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „urbi." R. — Cfr. pag. huj. not. 2.

[2]) Editi (v. c. edd. M.) „excubias urbi." Sed Mss. ut in nostro textu. R. — Cfr. pag. huj. not. 1.

[3]) In editis (v. c. edd. M.) legitur: „vigiliam." Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.) »apostolum dixisse intelligendum est, cum ait: non sufficit" etc. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „convenienter." R.

[6]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Alias (v. c. in ed. M. II.) „dicit."

[7]) Ed. M. II. „quod." — Rom. IX, 16.

[8]) Edd. M. „ac si" etc. [9]) I Cor. III, 6. 7.

[10]) Edd. M. „Ita neque« etc.

[11]) Libri editi: „pie et convenienter dicet.« Mss. ut in nostro textu. R. — Edd. M. „pie convenienterque dicet."

et consequenter dicet, quia [1]) fructus illos [2]) agricola fecit, sed a Deo fatebitur praestitos: ita etiam nostra perfectio non quidem nobis cessantibus et otiosis efficitur, nec tamen consummatio ejus nobis, sed Deo, qui est prima et praecipua causa operis, adscribetur. Sic cum navis superaverit marina discrimina, quamvis multo labore nautarum, et omni nauticae artis opere impenso, et gubernatoris studio atque industria adhibita res agatur, ventorum quoque adspirantibus flatibus, et astrorum signis diligenter notatis: si [3]) quando tamen vexata undis et fluctibus fatigata ad portum salva pervenit, nemo sani sensus nisi misericordiae Dei salutem navis adscribet. Sed ne [4]) ipsi quidem nautae vel gubernator audent dicere: Ego salvavi navem: sed totum ad Dei misericordiam referunt; non quod sentiant se nihil ad salvandum navem vel artis adhibuisse, vel laboris, sed quod sciant a se quidem laborem, salutem vero a Deo praestitam navi. Ita etiam in nostrae vitae cursu a nobis quidem dependendus est labor, et studium atque industria adhibenda: laboris nostri vero fructus a Deo speranda est salus. Alioquin si nihil nostri operis exposcit, superflua utique videbuntur esse mandata; frustra etiam ipse Paulus culpat quosdam decidisse a veritate, et collaudat alios stantes in fide; praecepta quaedam et instituta ex superfluo tradit ecclesiis; frustra etiam nos ipsi vel volumus, vel currimus ad bona. Sed certum est, quod haec frustra non fiunt, et certum est, quod nec apostoli frustra praecipiunt, nec Dominus sine causa dat leges. Superest ergo

---

[1]) Ed. M. II. »quod.« [2]) Edd. M. „istos.“

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „si tamen navis undis“ etc. R.

[4]) Libri editi (v. c. edd. M.) »ne ipse quidem nauta vel — audet dicere: —: sed — refert: non quod sentiat — laboris, sed quoniam sentit a se“ etc. Mss. ut in nostro textu. R.

ut pronunciemus, quod [1]) magis bonis dictis haeretici frustra [2]) calumniam faciant.

(132) 19. Post haec insequebatur illa quaestio, quoniam »et [3]) velle et perficere ex [4]) Deo est.“ Et aiunt: Si ex Deo est [5]) velle, et ex Deo est perficere, sive bene, sive male agimus, [6]) vel volumus, ex Deo est: quod si est, liberi arbitrii non sumus.

Ad quod respondendum est, quia [7]) sermo apostoli non dicit, quia [8]) velle mala ex Deo est, aut [9]) velle bona ex Deo est, neque perficere bona, aut mala ex Deo est: sed generaliter ait, quia [10]) velle et perficere a Deo est. Sicut enim a Deo habemus hoc ipsum, quod homines sumus, quod spiramus, quod movemur, ita et quod volumus, ex Deo habemus: [11]) ut [12]) sicut dicamus, quod movemur, ex Deo est, vel quod singula quaeque membra officio suo deserviunt, et moventur, ex Deo est. Ex quo utique non illud intelligitur, quia quod movetur manus, verbi causa, ad verberandum injuste, vel ad furandum, ex Deo est: sed hoc ipsum quod movetur, ex Deo est; nostrum vero est motus istos, quibus moveri [13]) ex Deo habemus, vel ad bona, vel ad mala convertere. Ita ergo

---

1) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »ut magis.“ R.

2) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) omittunt »frustra.“ R. 3) Cfr. Philipp. II, 13.

4) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „esset ex Deo.“ R.

5) Edd. M. »velle est.“ 6) Edd. M. »agamus.«

7) Ed. M. II. »quod.« — Cfr. ed. Redep. pag. 268. not. 17. coll. lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 10.

8) Ed. M. II. „quod.«

9) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „aut velle bona ex Deo est.“ R.

10) Ed. M. II. »quod.«

11) Ed. Redep. sola: „habeamus.«

12) Edd. M. „ut si dicamus.“

13) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »motum.“ R.

est quod dicit apostolus, quia virtutem quidem voluntatis accipimus, nos autem abutimur voluntate, vel in bonis, vel in malis desideriis. Similiter quoque et de effectibus sentiendum est.

20. Sed de eo,[1]) quod dixit apostolus: „Ergo[2]) cui vult miseretur, et quem vult indurat. Dices ergo mihi: Quid adhuc[3]) queritur? Voluntati enim ejus quis resistet? Enimvero homo tu quis es, qui contra respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic? Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem (133) massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam?" Dicet fortasse[4]) aliquis: Sicut figulus ex eadem massa facit alia quidem vasa ad honorem, alia autem ad contumeliam, ita Deus alios ad perditionem, alios ad salutem facit; non est ergo in nobis vel salvos fieri, vel perire: per[5]) quod non videmur nostri esse arbitrii. Respondendum est ergo his, qui haec ita intelligunt: si potest fieri, ut possit apostolus sibi ipsi contraria proloqui? Quod si hoc sentiri non potest de apostolo, quomodo videbitur secundum istos[6]) juste culpare eos, qui in Corintho fornicati sunt, vel eos, qui deliquerunt, et poenitentiam non egerunt ab[7]) impudicitia, et fornicatione, et immunditia, quam gesserunt? Quomodo etiam collaudat eos, qui recte egerunt, sicut Onesiphori domum, dicens: „Det[8]) autem Dominus misericordiam[9]) Onesiphori domui, quia frequenter me refrigeravit, et catenam meam non erubuit, sed cum Romam venisset, sollicite requisivit me, et invenit. Det illi Do-

---

[1]) Ed. M. I. male: „deo." [2]) Rom. IX, 18—21.
[3]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „adhuc."
[4]) Edd. M. „fortassis." [5]) Ed. M. II. „eo quod."
[6]) Edd. M. „eos." [7]) Edd. M. „in."
[8]) II Tim. 1, 16—18.
[9]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »salutem.« R

minus invenire misericordiam apud Dominum in illo die." Non[1]) ergo est apostolicae gravitatis culpare quidem eum, qui culpa dignus est, id est qui peccavit, et collaudare eum, qui laude dignus est pro opere bono: et rursum, tanquam[2]) in nullius sit potestate agere aliquid boni, vel mali, dicere creatoris esse opus, ut unusquisque vel bene agat, vel male, cum aliud ad honorem vas faciat, aliud ad contumeliam. Quomodo autem illud quoque addit, quia „omnes[3]) nos stare oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque nostrum in corpore suo prout gessit, sive bonum, sive malum?« Quae enim boni retributio ei, qui malum facere non potuit, ad hoc ipsum a creatore formatus? vel quae poena digne irrogabitur ei, qui bonum facere ex ipsa conditoris sui creatione non potuit? Tum[4]) deinde quomodo non contrarium est huic assertioni illud, quod alibi dicit: »In[5]) domo autem (134) magna non sunt tantummodo vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, alia[6]) quidem ad honorem, alia autem ad contumeliam. Si ergo quis emundaverit semet ipsum ab his, erit vas ad honorem, sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum?" Ergo qui se emundaverit, efficitur vas ad honorem: qui autem immunditias suas[7]) purgare contemserit, efficitur vas ad contumeliam. Ex quibus sententiis nullatenus, ut opinor, causa gestorum ad creatorem referri potest. Nam facit quidem creator Deus quoddam vas ad honorem, et facit alia vasa ad contumeliam: sed[8]) illud vas, quod se pur-

---

1) Edd. M. „Num."

2) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „cum in" etc. R.

3) II Cor. V, 10. 4) Edd. M. „Tunc."

5) II Tim. II, 20. 21. 6) Edd. M. „et alia."

7) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „suas." R.

8) Ed. M. I. „sed et illud."

gavit[1]) ab omni immunditia, ipsum[2]) facit vas ad honorem; quod vero vitiorum sordibus se maculaverit, illud vas ad contumeliam facit. Itaque concluditur ex hoc, quia[3]) prius gestorum uniuscujusque causa praecedit, et pro meritis suis unusquisque a Deo vel honoris vas efficitur, vel contumeliae. Unde unumquodque igitur vas ut vel ad honorem a creatore formetur, vel ad contumeliam, ex se ipso causas et occasiones praestitit conditori. Quod[4]) si justa haec videtur assertio, sicut est certe justa, et cum omni pietate concordans, ut[5]) ex praecedentibus causis unumquodque vas vel ad honorem Deo, vel ad contumeliam praeparetur, non videtur absurdum eodem ordine atque eadem consequentia, discutientes nos antiquiores causas, eadem etiam de animarum ratione sentire, et hoc esse in causa, quod Jacob dilectus est, antequam[6]) huic mundo nasceretur, et Esau odio habitus est, dum adhuc in ventre matris haberetur.

(135) 21. Sed et illud quod dictum est, quod ex

---

[1]) Edd. M. „purgaverit."

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »illud.« R.

[3]) Ed. M. II. „quod." — Cfr. ed. Redep. pag. 270. not. 18.

[4]) Hieronymus in ep. 49. ad Avit. pag. 764. haec habet: „Sin autem semel recipimus, quod ex praecedentibus causis aliud vas in honorem, aliud in contumeliam sit creatum, cur non recurramus ad animae arcanum, et intelligamus eam egisse antiquitus, propter quod in altero dilecta, in altero odio habita sit, antequam in Jacob corpore supplantaret, et in Esau planta teneretur a fratre." Idem ibidem haec ex hoc libro exhibet: „Ut autem aliae animae fierent in honorem, aliae in contumeliam, materiarum causarumque merita praecesserunt." R. coll. ed. Redep. pag. 270. not. 24. [5]) Edd. M. „uti.«

[6]) Omissa sunt in antea editis (v. c. edd. M.), licet reperiantur in omnibus Mss. verba: „antequam huic mundo nasceretur, et Esau odio habitus est." R — Edd. M. „quod Jacob dilectus est etiam dum adhuc" etc.

eadem massa et honoris et contumeliae vas fiat, non nos poterit coarctare: unam etenim naturam omnium esse dicimus rationabilium animarum, sicut una luti massa subjacere figulo designatur. Cum ergo una omnium sit natura rationabilium creaturarum, ex ipsa Deus secundum praecedentes meritorum causas, sicut ex una massa figulus, creavit et plasmavit alios quidem ad honorem, alios autem ad contumeliam. Quod vero velut increpantis est apostoli sermo, quem [1]) dicit: „O [2]) homo tu quis es, qui contra respondeas Deo?« puto illud esse, quod ostendit ex hoc, quoniam [3]) ad fidelem quemque recte et juste viventem, et habentem fiduciam apud Deum, talis increpatio non [4]) refertur, id est, ad talem aliquem, qualis erat Moses ille, de quo dicit Scriptura, quia [5]) „Moses loquebatur, Deus autem respondebat ei cum voce;“ et sicut respondebat Deus [6]) Mosi, ita respondet et sanctus quisque Deo. Qui vero infidelis est, et perdit apud Deum fiduciam respondendi vitae suae, et conversationis indignitate, quique de his non ideo quaerit, ut discat et proficiat, sed ut contendat et resistat, et ut manifestius dicam, qui talis est, qui haec possit dicere, quae significat apostolus, dicens: „Quid [7]) ergo adhuc conqueritur? Voluntati enim ejus quis resistet?“ ad hunc recte increpatio ista dirigitur, quam dicit apostolus: „O [8]) homo tu quis es, qui contra respondeas Deo?“ Est ergo incre-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quando.“ R.

[2]) Rom. IX, 20.

[3]) Ed. M. II. »quod.«

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „non refertur. Talis erat Moses ille“ etc. R.

[5]) Ed. M. II. „quod.“ — Exod. XIX, 19.

[6]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) deest „Deus.“ R.

[7]) Rom. IX, 19. [8]) Rom. IX, 20.

patio haec non [1]) ad fideles et sanctos, sed ad infideles et impios.

His vero, qui diversas animarum introducunt naturas, et sermonem hunc apostolicum ad assertionem dogmatis sui trahunt, hoc modo respondendum est: Si [2]) constat etiam apud ipsos hoc, quod ex una massa fieri dicit apostolus et eos, qui ad honorem, et eos, qni ad contumeliam fiunt, quos ipsi salvandae et perditae naturae vocant, jam [3]) non erunt diversae animarum naturae, sed una omnium. Et si acquiescunt, quod unus atque idem figulus unum sine dubio creatorem designet, diversi non erunt creatores vel eorum, qui salvantur, vel eorum, qui pereunt. Jam sane eligant, utrum de bono velint intelligi, qui creat malos et perditos, an de non [4]) bono, qui creat bonos et ad honorem paratos. Unum enim e duobus necessitas ab iis responsionis extorquet. (136) Secundum [5]) nostram vero assertionem, qua ex praecedentibus causis Deum dicimus vel ad honorem vasa, vel ad contumeliam facere, in nullo approbatio Dei justitiae coarctatur. Possibile namque est ut vas hoc, quod ex

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in ed. M. I) „non ad fideles, sed ad impios.« R. — Ed. M. II. „non ad fideles, sed impios.«

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „Sed constat« etc. R.

[3]) Omissa sunt in antea editis (v. c. edd. M.), licet reperiantur in omnibus Mss. verba: „jam non erunt diversae animarum naturae.“ R.

[4]) Deest „non“ in edd. M.

[5]) Hieronymi hujus loci versio haec est: „Juxta nos autem ex praecedentibus meritis vas, quod in honorem fuerit fabricatum, si non dignum vocabulo suo opus fecerit, in alio saeculo fiet vas contumeliae; et rursum vas illud, quod ex anteriori culpa contumeliae nomen acceperat, si in praesenti vita corrigi voluerit, in nova creatione fiet vas sanctificatum, et utile Domino, et in omne opus paratum.“ Cfr. Hieron. ep. ad Avit. pag. 764.

prioribus causis in hoc mundo ad honorem factum est, si negligentius egerit, pro conversationis suae meritis in alio saeculo efficiatur[1]) vas ad contumeliam; sicut rursum si quis ex praecedentibus causis in hac vita vas ad contumeliam a creatore formatus est, et emendaverit se, atque ab omnibus sordibus vitiisque purgaverit, illo novo saeculo potest effici vas ad honorem, sanctificatum, et utile, ad omne opus bonum paratum. Denique qui in hoc saeculo, ut Israelitae essent, a Deo formati sunt, et indignam vitam generis sui nobilitate gesserunt, atque ab omni familiae suae generositate deciderunt, isti quodammodo ex vasis honoris, pro incredulitate sua, in saeculo venturo in vasa contumeliae convertentur; et multi rursum, qui in hac vita inter Aegyptia, vel Idumaea deputati sunt vasa, Israelitarum fide ac conversatione suscepta, cum opera Israelitarum fecerint, ecclesiam Domini ingressi in revelatione filiorum Dei vasa honoris exsistent. Ex quo magis convenit regulae pietatis, ut credamus unumquemque rationabilium secundum propositum, et conversationem suam, aliquando ex malis ad bonum converti, aliquando a bonis ad mala decidere: nonnullos manere in bonis, alios vero etiam ad meliora proficere, et semper ad superiora conscendere, usquequo ad summum omnium perveniant gradum; alios vero manere in malis, vel si diffundere se ultra in iis malitia coeperit, proficere in pejus,[2]) et usque ad ultimum profundum malitiae demergi. Unde[3]) et arbitrandum est possibile

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „efficiatur vas ad contumeliam: et quod vas ad contumeliam a creatore formatum est, ut emendaverit se" etc. R.

[2]) Sic recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „poenis." R.

[3]) Ab his vocibus: „Unde et arbitrandum est" etc., usque ad istas, quae num. seq. leguntur: »Verum quoniam etc., desideratur in Philocalia graecus contextus, cujus jactura versione sancti Hieronymi quodammodo repa-

esse aliquos, qui primo quidem a parvis peccatis coeperint, in tantam malitiam diffundi, et in tantum malorum venire profectum, ut nequitiae modo et adversariis potestatibus exaequentur: et rursum si [1]) per multas poenarum graves animadversiones resipiscere aliquando potuerint, et paulatim medelam vulneribus suis requirere tentaverint, cessante malitia reparari posse ad bonum. Ex quo opinamur, quoniam (137) quidem, sicut frequenter diximus, immortalis est anima, et aeterna, quod in multis et sine fine spatiis per immensa et diversa saecula possibile est, [2]) ut vel a summo bono ad infima mala descendat, vel [3]) ab ultimis malis ad summa bona reparetur.

22. Verum quoniam apostoli [4]) sermo in his qui-

---

ratur. Ideo autem hujus loci textus graecus ab auctoribus Philocaliae omissus videtur, quod manifesto et damnato ab ecclesia errore scateret, quamquam alia plurima, quae sane non multo saniora sunt, ab iisdem retenta sunt, animarum puta προΰπαρξις, et ea, quae secundum Origenis opinationem amitti nequit, bene vel male agendi quovis tempore, et quocunque statu potestas, et alia hujusmodi bene multa. Versio autem Hieronymi, in epist. ad Avit. pag. 765., haec est: „Ego arbitror posse quosdam homines a parvis vitiis incipientes ad tantam nequitiam pervenire, si tamen noluerint ad meliora converti, et poenitentia emendare peccata, ut et contrariae fortitudines fiant; et rursum ex inimicis contrariisque virtutibus in tantum quosdam per multa tempora vulneribus suis adhibere medicinam, et fluentia prius delicta constringere, ut ad locum transeant optimorum. Saepius diximus in infinitis perpetuisque saeculis, in quibus anima subsistit et vivit, sic nonnullas earum ad pejora corruere, ut ultimum malitiae locum teneant; et sic quasdam proficere, ut de ultimo malitiae gradu ad perfectam veniant consummatamque virtutem." R.

[1]) Deest „si" in ed. M. I. — De seqq. cfr. lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 19.

[2]) Ed. M. I. „est: vel a summo" etc., ed. M. II. „est: ut a summo" etc. [3]) Edd. M. „et."

[4]) Edd. M. „sermo Apostoli."

dem, quae de vasis honoris, vel contumeliae dicit, quia [1]) „si quis se ipsum mundaverit, erit vas ad honorem sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum semper paratum:“ nihil videtur in Deo posuisse, sed totum in nobis; in his vero, in quibus ait: „Potestatem [2]) habet figulus luti de eadem massa facere aliud [3]) vas ad honorem, aliud ad contumeliam:« totum videtur ad Deum retulisse: non est accipiendum ista [4]) sibi esse contraria, sed uterque sensus ad unum vocandus, et e duobus unus effici debet intellectus, id est, ut neque quae in nostro arbitrio sunt, putemus sine adjutorio Dei effici posse, neque ea, quae in manu Dei sunt, putemus absque nostris actibus, et studiis, et proposito consummari; scilicet quod [5]) neque nos velle aliquid, vel efficere ita [6]) in nostro habeamus arbitrio, ut non scire debeamus hoc ipsum, quod possumus velle [7]) vel efficere, a Deo nobis datum [8]) esse secundum eam distinctionem, quam supra diximus. Vel rursum cum Deus fingit vasa, alia quidem ad honorem, alia vero ad contumeliam, putandum [9]) est, quod non honoris, vel contumeliae causas tanquam materiam quandam nostras vel voluntates, vel proposita, vel merita habeat, ex quibus vas [10]) singulorum nostrorum vel ad honorem, vel ad contumeliam fingat, dum motus ipse

---

[1]) Ed. M. II. „quod.“ — II Tim. II, 21. coll. 20.

[2]) Cfr. Rom. IX, 21.

[3]) Ed. M. I. „aliud quidem — honorem, aliud autem ad“ etc.

[4]) Deest „ista« in edd. M. [5]) Edd. M. „quo.“

[6]) Sic Mss. Alias „ex nostro habeamus arbitrio.“ R. — Ed. M. I. »ex nostro ita habeamus arbitrio,“ ed. M. II. „ex nostro jam habeamus arbitrio.“

[7]) Deest »velle“ in ed. M. I.

[8]) Ed. M. I. „dictum.“

[9]) Vide lib. II. Origenianor. quaest VII. num. 14.

[10]) Deest „vas« in ed. M. I.

animae, vel propositum mentis, de se ipso suggerat illi, quem non latet cor et cogitatio animi, utrum ad honorem fingi vas ejus, an ad contumeliam debeat. Sed ista sufficiant nobis, [1]) prout potuimus de liberi arbitrii quaestionibus [2]) agitata.

CAPUT SECUNDUM.

De contrariis potestatibus.

(138) 1. Videndum [3]) nunc est secundum Scripturas, quomodo contrariae virtutes, vel ipse diabolus, reluctantur [4]) humano generi, provocantes et instigantes ad peccatum. Et primo quidem in Genesi [5]) serpens Evam seduxisse describitur: de quo in Adscensione [6]) Mosis,

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „nobis.“ R.

[2]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quaestione.“ R.

[3]) Sic in omnibus Mss. incipit hoc caput. At in editis (v c. edd. M.) eadem verba, ex quibus constat titulus, repetuntur, et capitis initium constituunt hoc modo: „De contrariis potestatibus videndum nunc est“ etc. R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 274. not. 21. [5]) Gen. III.

[6]) Ex hoc Apocrypho libello, qui hebraice dicebatur פטירת משה, graece vero *ἀνάληψις*, sive *ἀνάβασις Μωυσέως*, praeter ea, quae citat Judas apostolus vers. 9., non dubito quin indidem sit desumta narratio, quae est apud Clement. Alexandrin. Stromat. VI. pag. 679. Ejus quoque libelli meminit Athanasius in synopsi sacrae scripturae, et Nicephorus Constantinopolitanus in Stichometria Chronico compendio subjecta ait *ἀνάληψιν* versuum 1400. fuisse. Ejus item mentio fit in Actis synodi primae Nicaenae lib. II. cap. 18. pag. 28., et cap. 20. pag. 33. Vide insuper Evodii epistolam ad S. Augustinum, inter Augustinianas CCLIX., Didymum Alexandrin. in epist. Judae Tom. IV. Bibl. Patrum pag. 326., et Oecumenium in epist. Judae pag. 318. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 274. not. 24.

cujus libelli meminit in epistola sua apostolus Judas,[1]) Michael archangelus cum diabolo disputans de corpore Mosis, ait[2]) a diabolo inspiratum serpentem causam exstitisse praevaricationis Adae et Evae. Sed et illud requiritur a quibusdam, quis est angelus, qui de coelo loquitur ad Abraham, dicens: „Nunc[3]) cognovi, quoniam tu times Deum, et[4]) non pepercisti filio tuo dilecto, quem dilexisti, pro me?" Manifeste enim angelus fuisse describitur, qui dicit cognovisse se tunc, quia[5]) timeret Deum Abraham, et non pepercisset[6]) filio suo[7]) dilecto, sicut Scriptura dicit: sed non declaravit, quia[8]) pro Deo, sed pro se, hoc est pro eo, qui hoc dicebat. Requirendum est etiam illud, de quo in Exodo dicitur, quia[9]) voluerit[10]) interficere Mosen pro eo, quod abibat in Aegyptum. Sed et postea quis[11]) est, qui exterminator angelus dicitur; nec non et ille quis[12]) sit, qui in Levitico scriptus est Apopompaeus, id est transmissor, de quo ait ita Scriptura: „Sors[13]) una domino, et sors una Apopompaeo, id est, transmissori?" Sed et in primo[14]) li-

---

[1]) Cfr. ep. Jud. vers. 9. coll. ed. Redep. pag. 274. not. 25.

[2]) Libri editi (v. c. edd. M.) „ait diabolo: inspiratum" etc. Sed omnes Mss. ut in nostro textu. R.

[3]) Gen. XXII, 12. [4]) Deest „et" in edd. M.

[5]) Ed. M. II. „quod."

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in ed. M. I.) »pepercisti." R. — Ed. M. II. »pepercerit."

[7]) Ed. M. I. »tuo." — Cfr. pag. huj not. 6. coll. Gen. XXII, 12.

[8]) Ed. M. II. „utrum pro Deo, an pro se" etc.

[9]) Ed. M. II. „quod." — Cfr. Exod. II.

[10]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „voluerint." R.

[11]) Edd. M. »qui." — Cfr. Exod. XII, 23.

[12]) Ed. Ruaei itemq. edd. M. „qui."

[13]) Cfr. Levit. XVI, 8. coll. ed. Redep. pag. 275. not. 14. [14]) Cfr. I Sam. XVIII, 10. (I Regg.)

bro Regnorum spiritus pessimus Saülem dicitur effocare. In tertio vero libro Michaeas propheta dicit: „Vidi [1]) Dominum Israel [2]) sedentem super thronum suum, et omnis militia coeli stabat circa eum, a dextris ejus, et a sinistris ejus. Et dixit Dominus: Quis seducet Achab regem Israel, ut adscendat et cadat in Ramoth [3]) Galaad? Et dixit iste sic, et ille dixit sic. Exiit [4]) spiritus, et stetit in conspectu Domini, et dixit: Ego seducam eum. Et dixit Dominus ad eum: In quo? Et dixit: Exeam, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ipsius. Et dixit: Seduces, et quidem poteris. Exi ergo, et fac cito sic. Et nunc dedit Dominus spiritum mendacem in ore omnium prophetarum tuorum: Dominus locutus est super te mala.“ Manifeste enim per hoc ostenditur [5]) voluntate et proposito suo elegisse spiritus quidam ut seduceret, et mendacium operaretur, quo abuteretur [6]) Dominus ad necem Achab, qui hoc pati dignus erat. In primo quoque libro Paralipomenon: »Suscitavit,“ [7]) inquit, „diabolus Satan in Israel, et concitavit David, ut numeraret populum.“ In Psalmis vero angelus malus atterere dicitur quosdam. In Ecclesiaste quoque Salomon ait: „Si [8]) spiritus potestatem habentis adscenderit super te, locum tuum ne dimittas, quoniam sanitas compescet peccata multa.« In Zacharia [9]) vero legimus diabolum stantem a dextris Jesu, et resistentem ei.

---

[1]) Cfr. I Regg. XXII, 19—23. (III Regg.)

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „Israel.“ R. [3]) Ed. M. I. male: »Camoth.«

[4]) Ed. M. II. „Exiit autem spiritus“ etc.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »ostenditur, quod voluntarie et proposito suo elegit spiritus quidem ut“ etc. R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „abutitur Deus ad« etc. R. [7]) I Chron. XXI, 1.

[8]) Ecclesiast. X, 4. [9]) Zach. III, 1.

Esaias [1]) vero ait gladium Domini exsurgere super draconem, serpentem perversum. Quid autem dicam de Ezechiel, [2]) in secunda visione ad principem Tyri manifestissime de virtute contraria prophetante, qui etiam in fluminibus Aegypti draconem dicit habitare? Totus autem liber, qui scriptus est de Job, [3]) quid aliud, quam de diabolo continet, petente [4]) potestatem sibi dari omnium, quae habet Job, et filiorum ejus, insuper corporis ejus? Qui tamen per ejus patientiam vincitur. In quo libro multa responsis suis edocuit [5]) Dominus de adversante nobis virtute draconis istius. Haec interim ex veteri Testamento, quantum ad praesens memoriae succurrere potuerunt, dicta sint de eo, quod contrariae virtutes vel nominantur in Scripturis, vel humano generi dicuntur adversari, postmodum puniendae.

Videamus autem et in novo Testamento, [6]) ubi Satanas ad Salvatorem accedit, tentans eum; spiritus vero maligni, et daemonia immunda, quae aliquantos obsederant, fugata sunt a Salvatore de corporibus patientium, qui et liberati ab eo dicuntur. Sed et Judas, cum jam diabolus misisset in cor ejus ut traderet Christum, postea etiam totum Satanam suscepit in sese: scriptum est enim, quia [7]) post buccellam introivit in illum Satanas. Paulus vero apostolus docet nos non debere dare locum diabolo: „Sed [8]) induite,“ inquit, „arma Dei, ut possitis resistere adversus astutias diaboli;« designans »luctamen“ esse sanctis »non adversus carnem et sanguinem, sed ad-

---

[1]) Jesai. XXVII, 1. [2]) Ezech. XXVIII, 12. seqq.
[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 276. not. 12.
[4]) Cfr. Job. I.
[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 276. not. 16.
[6]) Cfr. Matth. IV.
[7]) Ed. M. II. „quod.« — Cfr. ev. Joann. XIII, 21. seqq.
[8]) Ephes. VI, 11. 12.

versus principatus, adversus potestates, adversus mundi hujus rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiae in coelestibus." Sed et Salvatorem crucifixum esse dicit[1]) a principibus hujus mundi, qui destruentur, quorum etiam sapientiam dicit se non loqui Per haec igitur omnia docet nos Scriptura divina esse quosdam invisibiles hostes dimicantes adversus nos, et praecipit armari nos debere contra eos. Unde et simpliciores quique Domino Christó credentium existimant,[2]) quod omnia peccata, quaecunque commiserint homines, ex istis contrariis virtutibus mentem delinquentium perurgentibus fiant, pro eo, quod in certamine isto invisibili superiores inveniantur potestates. Quodsi, verbi causa, (139) diabolus non esset, nemo hominum omnino delinqueret.

2. Nos vero rationem dilucidius intuentes, haec[3]) ita esse non arbitramur, considerantes ea quae manifeste ex corporali necessitate descendunt.[4]) An vero putandum est, quod diabolus esuriendi, vel[5]) sitiendi causa nobis exsistat? Neminem esse puto qui hoc audeat affirmare. Si ergo esuriendi et sitiendi non nobis ipse sit causa, quid aliud, cum uniuscujusque aetas ad virilitatis tempus advenerit, et naturalis caloris incentiva suggesserit? Consequens est sine dubio, ut sicut esuriendi et sitiendi diabolus causa non est, ita nec ejus quidem motus, qui adultae aetati naturaliter suggeritur, id est appetendi coitus desiderium. Quam causam non utique sem-

---

[1]) Cfr. I Cor. II, 6. seqq. coll. ed. Redep. pag. 277. not. 12.

[2]) Ed. M. I. »aestimant." — Cfr. ed. Redep. pag. 277. not. 17. [3]) Ed. M. I. „hanc.«

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 277. not. 26. coll. Sap. Sal. IX, 15.

[5]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „vel sitiendi.« R. — Cfr. ed. Redep. pag. 278. not. 1.

per a diabolo moveri certum est, ita ut putandum sit, quia [1]) si diabolus non esset, hujuscemodi admixtionis desiderium corpora non haberent. Tum deinde consideremus si, ut superius ostendimus, cibus hominibus non ex diabolo, sed naturali quodam appetitur instinctu, utrum posset fieri, ut si diabolus non esset, humana experientia tanta in percipiendo cibo disciplina uteretur, ut nunquam penitus excederet modum, id est, ut vel aliter quam res posceret, vel amplius quam ratio indulgeret, acciperet, et nunquam eveniret hominibus in servando cibi modo mensuraque delinquere. Ego quidem non arbitror hoc ab hominibus ita [2]) potuisse servari, etiamsi nulla diaboli provocasset instinctio, ut [3]) in percipiendo cibo modum disciplinamque nullus excederet, priusquam [4]) id longo usu experientiaque didicissent. Quid igitur est? In escis quidem et potu possibile erat delinquere nos [5]) etiam sine diaboli incitamentis, si forte minus continentes, vel minus industrii fuissemus inventi: in appetendo vero coitu, vel naturalibus desideriis temperandis, [6]) putandum est quod non simile aliquid pateremur? Arbitror autem, quod eadem rationis consequentia etiam in ceteris naturalibus motibus possit intelligi cupiditatis, vel irae, vel tristitiae, vel in omnibus omnino, quae per intemperantiae vitium, modum mensurae naturalis excedunt. Evidens igitur ratio est, quia [7]) sicut in bonis [8]) rebus hu-

---

[1]) Ed. M. II. „quod.“ [2]) Deest „ita“ in edd. M.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in ed. M. II.) „ut percipiendi cibi modum“ etc. R. — Ed. M. I. perperam: „ut percipiendo cibi modum“ etc.

[4]) Ed. M. I. „potius quam id“ etc.

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „nos: et sine diabolicis incitamentis.“ R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) male: „tentandis.“ R.

[7]) Ed. M. II. »quod.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 279. not. 10. coll. lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 5. et 14.

[8]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) deest „bonis.“ R.

manum propositum solum per se ipsum imperfectum est ad consummationem boni, adjutorio namque divino ad perfecta quaeque perducitur:[1]) ita etiam in contrariis initia quaedam, et velut quaedam semina peccatorum ab his rebus, quae in usu naturaliter habentur, accipimus; cum vero indulserimus ultra quam satis est, et non restiterimus[2]) adversus primos intemperantiae motus, tunc primi hujus delicti accipiens locum virtus inimica instigat, et perurget omnibus modis, studens profusius dilatare peccata, et quidem nobis hominibus occasiones et initia praebentibus peccatorum, inimicis autem potestatibus latius ea et longius, et[3]) si fieri potest, absque ullo fine propagantibus. Ita denique in avaritiam lapsus efficitur, cum primo homines parum quid pecuniae desiderant, deinde[4]) augescente vitio cupiditas increscit. Post hoc jam cum etiam caecitas mentis ex passione successerit, inimicis virtutibus[5]) suggerentibus, ac perurgentibus, pecunia jam non desideratur, sed rapitur, et vi, aut etiam sanguinis humani profusione conquiritur. Ad certiorem denique rei fidem, quod immensitates istae vitiorum a daemonibus veniant, contemplari etiam ex eo facile potest, quod nihil minus his, qui corporaliter vexantur a daemonibus, etiam illi patiuntur, qui vel immoderatis amoribus, vel irae intemperantia, vel nimietate tristitiae perurgentur. Nam et in nonnullis historiis refertur, quod in insaniam quidam ex amore deciderunt, alii ex iracundia, nonnulli ex tristitia, vel nimio gaudio: quod arbitror ex eo accidere, quia[6]) contrariae istae virtutes, id est

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 279. not. 13.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „substiterimus." R.

[3]) Deest „et" in edd. M.

[4]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) deest „deinde." R.

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „virtutibus." R.

[6]) Ed. M. II. „quod."

daemones, loco sibi in eorum mentibus dato, [1]) quem intemperantia prius patefecerit, sensum eorum penitus possederint; maxime cum nulla eos ad resistendum virtutis gloria concitarit.

3. Quod autem sint quaedam peccata, quae non a contrariis virtutibus veniant, sed ex naturalibus corporis motibus initium sumant, manifestissime declarat apostolus Paulus in eo, dum dicit: „Caro [2]) concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: haec sunt, quae sibi invicem resistunt, ut non quae vultis illa faciatis.“ Si ergo caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, est nobis aliquando colluctatio adversus carnem et sanguinem, id est, cum homines sumus, [3]) et secundum carnem ambulamus, [4]) et cum non possumus tentari in majoribus tentationibus quam humanis, cum dicitur de nobis: „Tentatio [5]) vos non comprehendat nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non permittet vos tentari supra id quod potestis.“ Sicut enim hi, qui agonibus praesunt, eos, qui ad certamen veniunt, non utcunque, neque fortuito [6]) inter se sinunt inire certamina, sed diligenti examinatione, prout vel [7]) corpora viderint, vel aetates, aequissima comparatione jungentes illum cum illo, verbi gratia, pueros cum pueris, viros cum viris, qui sibi vel aevi, vel roboris propinquitate conveniant: ita intelligendum est etiam de divina providentia, quod omnes, qui in hos humanae vitae descenderint agones, justissima moderatione dispenset secundum rationem uniuscujusque vir-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „dato per intemperantiam prius, sensum eorum“ etc. R.

[2]) Gal. V, 17.

[3]) Ita Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „sumus.“ R.

[4]) Edd. M. „ambulemus, et cum non possimus.“

[5]) I Cor. X, 13. [6]) Edd. M. „fortuitu.“

[7]) Deest „vel“ in edd. M.

tutis, quam ipse solus, qui solus corda hominum intuetur, agnoscit; ut alius quidem pugnet adversus (140) carnem talem, alius [1]) vero adversus talem, et alius quidem in tantum tempus, alius vero in tantum, et ut alter instigetur [2]) carne in hoc vel illud, alius vero in aliud; tum vero ut alius resistat adversus inimicam potestatem illam, vel illam, alius vero adversus duas, vel tres simul, aut nunc quidem adversus aliam, nunc iterum adversus aliam, et certo tempore quodam [3]) adversus illam, et certo quodam [4]) adversus aliam, vel post quae gesta adversus quas pugnet, post quae vero adversus [5]) alias. Intuere enim, ne forte tale aliquid indicetur per hoc, quod dicit [6]) apostolus: „Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis:“ id est, pro eo quod singuli pro virtutis suae quantitate, vel possibilitate tentantur. Nec tamen quoniam diximus, justo Dei [7]) judicio unumquemque pro virtutis suae quantitate tentari, idcirco putandum est, quia [8]) omni genere debeat vincere qui tentatur: sicut ille quidem, qui in agone contendit, quamvis aequa moderatione comparatus sit adversario, non tamen omni genere vincere poterit. Verum nisi aequalis fuerit concertantium [9]) virtus, non erit justa palma vincentis, nec juste culpabitur victus, propterea

---

[1]) Omissa sunt in antea editis (v. c. edd. M.), quae restituunt Codd. Mss. verba: „alius vero adversus talem.« R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „instiget carnem“ etc. R.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quo.“ R.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quo.“ R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „adversus malitias. Intuere“ etc. R.

[6]) Ed. M. I. „dixit.“ — 1 Cor. X, 13.

[7]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „Dei.“

[8]) Ed. M. II. „quod.“

[9]) Edd. M. „certantium.“

quod[1]) permittit quidem nos tentari, non tamen supra id quod possumus: pro viribus enim nostris tentamur: nec tamen scriptum[2]) est, quia faciet in tentatione etiam exitum sustinendi,[3]) sed exitum ut sustinere possimus. Ut vero hoc, quo posse nobis ipse dedit, vel strenue, vel segniter impleamus, in nobis est. Dubium enim non est, quod in omni tentatione adest nobis tolerandi virtus, si tamen nos competenter utamur virtute concessa. Non enim idem est habere vincendi virtutem, et vincere, sicut ipse apostolus cautissimo sermone signavit, dicens, quia[4]) „dabit Deus exitum, ut sustinere possitis," non ut sustineatis. Multi enim non[5]) sustinent, sed in tentatione vincuntur. A Deo autem datur, non ut sustineamus; alioquin nullum jam videretur esse certamen: sed ut sustinere possimus Ea autem virtute, quae nobis data est ut vincere possimus, secundum liberi arbitrii facultatem aut industrie utimur, et vincimus; aut segniter, et superamur. Si enim totum nobis hoc detur, ut omni genere superemus, et nullo modo vincamur, quae jam superest causa certandi ei, qui vinci non potest? Aut quod palmae meritum, ubi repugnandi adimitur vincendique facultas? Si vero aeque quidem omnibus nobis vincendi possibilitas praebeatur, in nostra autem positum sit potestate, quomodo hac possibilitate uti debeamus, id est vel industrie, vel segniter, justa erit vel victi culpa, vel palma victoris. Igitur ex his, quae pro viribus nostris disputata sunt, arbitror quod evidenter apparuit, esse quaedam de-

---

[1]) Deest »quod" in ed. M. II.

[2]) Ed. M. II. „id scriptum est."

[3]) Omissa sunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „sustinendi, sed exitum." R.

[4]) Ed. M. II. „quod.« — Cfr. I Cor. X, 13. coll. lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 10.

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed reperitur in Mss. „non." R.

licta, quae nequaquam malignis virtutibus perurgentibus committamus, alia vero esse, quibus [1]) instinctu earum ad nimietatem quandam immoderationemque provocemur. Unde consequens est nunc inquirere, quomodo ipsae contrariae virtutes haec ipsa incitamenta operentur in nobis.

4. Cogitationes quae de corde nostro procedunt, vel memoria quorumcunque gestorum, vel quarumlibet rerum causarumque contemplatio, invenimus quod aliquoties ex nobis ipsis procedant, aliquoties [2]) a contrariis virtutibus concitentur; interdum etiam a Deo, vel a sanctis angelis immittantur. Verum hoc ita esse fabulosum fortasse videbitur, nisi Scripturae divinae testimoniis fuerit comprobatum. Quod ergo cogitatio oriatur ex nobis, David testatur in Psalmis, dicens: „Quia [3]) cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquiae cogitationis diem festum agent tibi." Quod autem et a contrariis virtutibus fieri soleat, Salomon in Ecclesiaste testatur hoc modo: „Si [4]) spiritus potestatem habentis adscenderit super te, locum tuum ne dimittas: quoniam sanitas compescit peccata multa." Et Paulus apostolus de iisdem testimonium dabit, dicens: „Cogitationes [5]) destruentes, et omnem elationem, quae [6]) se extollit adversus scientiam Christi." Ex Deo autem quod fiat, David nihilominus testatur in Psalmis, dicens: „Beatus [7]) vir, cujus est susceptio apud te, Domine, adscensus in corde ejus." Et apostolus dicit, quoniam „Deus [8]) dedit in corde Titi." Quod vero

---

[1]) Ed. M. I. „qua."

[2]) Sic hunc locum restituunt Mss. Alias (v. c. in edd. M.) legitur: »aliquoties ex contrariis virtutibus fieri soleant. Quod Salomon in Ecclesiaste testatur" etc. Sicque multa omissa fuerant. R.

[3]) Psalm. LXXVI, 10. (LXXV.)

[4]) Ecclesiast. X, 4. [5]) Cfr. II Cor. X, 5.

[6]) Ed. M. I. male: „qui." [7]) Psalm. LXXXIV, 5.

[8]) Cfr. II Cor. VIII, 16.

etiam per angelos vel bonos, vel malos aliqua humanis cordibus suggerantur,[1]) designat vel Tobiam angelus comitatus, vel prophetae sermo, dicentis: „Et[2]) respondit angelus, qui loquebatur in me:“ sed et Pastoris[3]) liber haec eadem declarat, dicens quod bini angeli singulos quosque hominum comitentur: et si quando bonae cogitationes cor nostrum adscenderint, a bono angelo suggeri dicit; si vero contrariae, mali angeli dicit esse instinctum. Eadem quoque Barnabas[4]) in epistola sua declarat, cum duas vias esse dicit, unam lucis, alteram tenebrarum, quibus et praeesse certos quosque angelos dicit: viae quidem lucis angelos Dei; tenebrarum autem viae, angelos Satanae. Nihil[5]) tamen aliud putandum est accidere nobis ex ipsis, quae cordi nostro suggeruntur, bonis vel malis, nisi commotionem solam, et incitamentum provocans nos vel[6]) ad bona, vel ad mala. Possibile autem nobis est, cum maligna virtus nos coeperit ad malum incitare, abjicere a nobis pravas suggestiones, et resistere suasionibus pessimis, et nihil prorsus culpabiliter gerere. (141) Et rursum possibile est, ut cum nos divina virtus ad meliora provocaverit, non[7]) sequamur, liberi arbitrii potestate in utraque nobis servata. Dicebamus sane in superioribus,[8]) quod etiam memoriae nobis quaedam vel

---

[1]) Ita Mss. Editi (v. c. edd. M.) „suggerantur, vel qui Tobiam angelus comitatur, vel —: sed et de Pastoribus liber“ etc. Utrum autem unicuique homini angelos duos, bonum unum, malum alterum simul adsistere Origenes putaverit, fuse disseritur Origenianor. lib. II. quaest. V. num. praesertim 30. R.

[2]) Zachar. I, 14. [3]) Cfr. Past. Herm. Mand. VI, 2.

[4]) Cfr. ep. Barnab. pag. 50. Coteler. coll. ed. Redep. pag. 283. not. 6.

[5]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 5. et 16.

[6]) Deest „vel“ in edd. M. [7]) Edd. M. „quod non.“

[8]) Ed. M. 1. male: „inferioribus.“

bonorum, vel malorum suggerantur,[1]) sive per divinam providentiam, sive per virtutes contrarias: sicut ostenditur in libro Esther, cum beneficia justissimi Mardochaei Artaxerxes non meminisset, et[2]) nocturnis vigiliis fatigatus a Deo in memoriam recepisset rerum gestarum monimenta chartis mandata requirere; in quibus de beneficiis Mardochaei admonitus inimicum quidem ejus Aman suspendi[3]) juberet,[4]) ipsi vero honores magnificos, universae autem sanctorum genti salutem periculo jam imminente conferret. Per contrariam vero diaboli virtutem memoriae pontificum et scribarum putandum est suggestum illud, quod venientes ad Pilatum dixerunt: „Domine,[5]) recordati sumus quomodo seductor ille dixit, dum adhuc viveret: quia post tertiam diem resurgam." Sed et Judas quod de proditione Domini Salvatoris cogitavit, non fuit a sola mentis ejus malitia veniens. Testata est enim Scriptura, quia[6]) „diabolus jam misisset in cor ejus, ut traderet eum."[7]) Propter quod et Salomon recte praecepit, dicens: „Cum[8]) diligentia serva tuum cor." Et Paulus apostolus ait: „Amplius[9]) debemus intendere his, quae audivimus, ne forte effluamus." Et cum dicit: „Nolite[10]) locum dare diabolo:" ostendens per hoc, quia[11]) certo opere, vel certa quadam desidia animi locus diabolo datur, ut si semel ingressus fuerit cor nostrum, aut obtineat nos, aut certe vel polluat animam, si non penitus obtinere potuerit, cum ignita sua

---

1) Ed. M. I. perperam: „suggerant."
2) Ed. M. II. „nisi."
3) Ed. M. II. male: „suspensi."
4) Ed. M. I. „jubet." 5) Matth. XXVII, 63.
6) Ed. M. II. „quod." — Ev. Joann. XIII, 2.
7) Deest „cum" in edd. M. 8) Prov. IV, 23.
9) Hebr. II, 1. 10) Ephes. IV, 27.
11) Ed. M. II. „quod."

jacula jactat in nos: quibus aliquando quidem in altum descendente vulnere sauciamur, aliquando vero tantummodo inflammamur. Raro [1]) certe et [2]) paucis quibusdam haec ejus ignita jacula restinguuntur, [3]) ita ut locum vulneris non inveniant, id est, cum quis munitissimo et validissimo scuto fidei fuerit obtectus. Quod vero dictum est in epistola ad Ephesios: „Quia [4]) non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, et potestates, adversus mundi hujus rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiae in coelestibus:" ita oportebit intelligi, quod dixit: [5]) „nobis:« id est mihi Paulo, et vobis Ephesiis, et quibuscunque non est colluctatio cum carne et sanguine. His etenim certamen est adversus principatus et potestates, adversus mundi hujus rectores tenebrarum, non sicut erat Corinthiis, quibus certamen adhuc adversus carnem et sanguinem erat, quos tentatio non apprehenderat nisi humana.

5. Nec tamen putandum est, quod singuli quique adversus omnia haec decertent. Impossibile enim id esse arbitror ulli hominum, quamvis ille sit sanctus, [6]) ut adversus omnia haec simul possit habere certamen. Quod si ullo modo id accidat, quod certe fieri non potest, impossibile est ut id prorsus ferre possit humana natura sine maxima subversione sui. Sed sicut, verbi gratia, quinquaginta aliqui milites, si dicant sibi imminere certa-

---

[1]) Ed. M. I. „Raro et certe."

[2]) Edd. M. „et a paucis."

[3]) Ed. M. I. „restringuntur." [4]) Ephes. VI, 12.

[5]) Libri editi (v. c. edd. M.) „dixit, mihi Paulo et Ephesiis: quibus certamen adhuc adversus carnem et sanguinem erat, quos (ed. M. II. *et* pro: *quos*) tentatio non apprehenderat nisi humana." Sicque multa omissa sunt, quae restituunt Codd. Mss. R.

[6]) In Cod. Corbejensi male habetur: „spiritus." R

men adversus alios quinquaginta, non ita intelligendum est, quod unus ex illis adversus quinquaginta dimicaturus sit, sed recte dicit unusquisque illorum, quia certamen nobis est [1]) adversum quinquaginta, omnibus tamen adversum omnes: ita etiam hoc audiendum est, quod apostolus dicit, quod universis athletis et militibus Christi colluctatio et certamen est adversus omnia ista, quae enumerata sunt; omnibus, singulis tamen, vel cum singulis futuro certamine, vel certe prout probatum fuerit ab agonis ipsius justo praeside Deo. Arbitror namque, quia [2]) certa mensura sit humanae naturae: etsi Paulus ille sit, de quo dicitur: „Vas [3]) electionis est mihi iste;« aut Petrus, adversus quem portae inferi non praevalent; aut si Moses ille sit, amicus Dei: quorum nullus prorsus omnem simul adversariarum virtutum catervam posset sine sui aliqua pernicie tolerare, nisi [4]) forte illius solius virtus operetur in eo, qui dixit: „Confidite, [5]) ego vici mundum.« Propter quem confidenter etiam Paulus dicebat: „Omnia [6]) possum in eo, qui me confortat [7]) Christus." Et iterum: „Amplius [8]) autem quam omnes illi laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum." Propter hanc ergo virtutem, quae utique humana non est, operantem et loquentem in se, Paulus dicebat: „Certus [9]) sum autem, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque praesentia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque virtus, neque alia ulla creatura poterit nos separare a caritate Dei,

---

1) Desideratur »est" in edd. M.

2) Ed. M. II. »quod." 3) Act. IX, 15.

4) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 16. 17.

5) Ev. Joann. XVI, 33. 6) Philipp. IV, 13.

7) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „confortavit Christus. Amplius autem quam" etc. R.

8) 1 Cor. XV, 10. 9) Rom. VIII, 38. 39.

quae est in Christo Jesu Domino nostro.“ Sola enim per se humana natura non arbitror quia [1]) possit adversus angelos, et excelsa et profunda, et aliam creaturam habere certamen: sed cum senserit praesentem in se Dominum et inhabitantem, confidentia divini adjutorii dicet: „Dominus [2]) illuminatio mea et Salvator meus, quem timebo? Dominus [3]) protector vitae meae, a quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt. Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me proelium, in hoc ego sperabo.“ Unde [4]) ego arbitror, quod nunquam homo fortassis per se ipsum virtutem contrariam vincere potest, nisi usus fuerit adjutorio divino. Unde et angelus luctatus esse [5]) dicitur cum Jacob. Quod nos quidem ita intelligimus, quia non idem sit luctatum esse cum Jacob angelum, quod est adversum Jacob: sed is quidem, qui ei salutis (142) ipsius causa aderat, qui et cognitis profectibus ejus, etiam nomen ei Israel dedit, iste cum ipso luctatur; id est, cum ipso est in agone, et juvat eum in certamine: cum sine dubio alius esset, adversus quem dimicaret, et adversus quem ei certamen ageretur. Denique Paulus [6]) non dixit nobis esse luctamen cum principibus, vel cum potestatibus, sed adversus principatus et potestates. Unde etsi Jacob luctatus est, sine dubio adversus aliquam harum virtutum luctatus est, quas humano generi, et sanctis praecipue, adversari et

---

[1]) Ed. M. II. »quod.«

[2]) Psalm. XXVII, 1—3. (XXVI.)

[3]) Omissa sunt in antea editis (v. c. edd. M.), licet reperiantur in omnibus Mss. verba: „Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo?“ R.

[4]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 17.

[5]) Deest „esse“ in edd. M. — Gen. XXXII, 24.

[6]) Cfr. Ephes. VI, 12.

movere certamina Paulus enunciat. Ideo denique dicit de eo Scriptura, quia [1]) „luctatus est cum angelo, et invaluit ad Deum:“ ut sit agonis quidem certamen angeli adjutorio sustentatum, perfectionis vero palma vincentem perducat ad Deum.

6. Nec sane arbitrandum est, quia [2]) hujusmodi certamina corporum robore et palaestricae [3]) artis exercitiis peragantur; sed spiritui adversus spiritum pugna est, similiter ut Paulus designat adversus [4]) principatus, et potestates, et mundi hujus rectores tenebrarum nobis imminere certamen. Ipsa vero certaminum species ita intelligenda est, cum damna, cum pericula, cum opprobria, cum criminationes excitantur adversum nos, non id agentibus adversis potestatibus, ut haec [5]) tantummodo patiamur, sed ut per haec vel ad iram multam, vel ad tristitiam nimiam, vel ad desperationem ultimam provocemur; vel certe, quod est gravius, conqueri adversus Deum fatigati et victi taediis compellamur, tanquam humanam vitam non aeque justeque moderantem: ut per hoc infirmemur in fide, vel decidamus ab spe, vel transferri cogamur a veritate dogmatum, et impium aliquid de Deo sentire persuadeamur. Talia namque quaedam scripta sunt de Job, cum diabolus dari sibi facultatem bonorum ejus poposcisset a Deo. Per quod etiam illud edocemur, quod non fortuitis [6]) aliquibus incursionibus impugnemur, si quando nos talia aliqua facultatum damna percusserint; neque quod fortuito nostrorum aliquis captivus abduci-

---

[1]) Ed. M. II. „quod.“ — Cfr. Gen. XXXII, 24.

[2]) Ed. M. II. „quod.“

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „palaestricae virtutis peragantur, sed spiritus adversus« etc. R.

[4]) Edd. M. „adversum.“ — Ephes. VI, 12.

[5]) Edd. M. „hoc —, sed ut per hoc vel“ etc.

[6]) Edd. M. „fortius.“

tur, vel[1]) domorum ruinae, in quibus cari quique opprimantur, eveniunt: in quibus omnibus unusquisque fidelium dicere debet, quia[2]) „non haberes adversum me potestatem, nisi esset data tibi desuper.“ Vide[3]) enim, quia[4]) non cecidisset domus Job supra filios ejus, nisi prius adversus eos diabolus accepisset potestatem; neque equites ternis ordinibus irruissent, ut raperent[5]) camelos ejus, vel boves, ceteraque animalia, nisi instincti ab eo spiritu, cui se ministros ex propositi sui obedientia mancipaverant. Sed nec ille quidem, qui videbatur ignis, vel quod putatum est fulmen, cecidisset[6]) super oves Job, antequam diabolus diceret ad[7]) Deum: „Nonne[8]) tu communisti omnia, quae foris sunt, et quae intus sunt, et ejus reliqua? Sed nunc immitte manum tuam, et continge omnia quae habet, nisi in faciem benedixerit tibi.“

7. Ex quibus omnibus illud ostenditur, quod omnia haec, quae fiunt in hoc mundo, quae media existimantur,[9]) sive illa tristia sint, sive[10]) quoquomodo sint, non quidem a Deo fiunt, nec tamen sine Deo; dum malignas et contrarias virtutes talia volentes operari non solum non prohibet Deus, sed et permittit facere haec, sed certis quibusque temporibus et personis: sicut et in ipso Job dicitur, quia[11]) ad certum tempus paratus est cadere

---

[1]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „vel domus, in quibus cari quique opprimantur, ruerint: in quibus“ etc. R.

[2]) Ed. M. II. „quod.“ — Ev. Joann. XIX, 11.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Vidi enim“ etc. R.

[4]) Ed. M. II. „quod.“ [5]) Edd. M. „caperent.“

[6]) Ed. M. I. male: „cecidisse.“

[7]) Ed. M. I. „ad eum.“ [8]) Cfr. Job. I, 10. 11.

[9]) Ed. M. I. „aestimantur.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 287. not. 26.

[10]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sive commoda sint.“ R. [11]) Ed. M. II. „quod.“

sub aliis, et domus ipsius depraedari ab iniquis. Propterea docet nos Scriptura divina omnia, quae accidunt nobis, tanquam [1]) a Deo illata suscipere, scientes quod sine Deo nihil fit. Quod autem haec ita sint, id est quod sine Deo nihil fiat, quomodo possumus dubitare Domino et Salvatore pronunciante, et dicente: „Nonne [2]) duo passeres asse veneunt, et unus ex ipsis non cadet super terram sine patre vestro, qui in coelis est?« Sed necessitas nos traxit paulo amplius evagari de colluctatione adversarum virtutum, quam adversus homines gerunt, disputantes et de his, quae humano generi accidunt, tristioribus, id est tentationibus vitae hujus, sicut ait Job: „Nonne [3]) tentatio est omnis vita hominis super terram?" ut manifestius quomodo haec accidant, et quam pie de his sentiri debeat, panderetur. Nunc videamus, quomodo homines etiam in peccatum falsae scientiae dilabuntur, vel quo prospectu virtutes contrariae etiam de his pugnas adversum nos soleant commovere.

CAPUT TERTIUM.

De triplici sapientia.

1. Docere [4]) nos volens sanctus apostolus magnum aliquid et reconditum de scientia et sapientia, in prima

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „tanquam illa mala suscipere, scientes" etc. R. — Edd. M. „tanquam illata mala suscipere, scientes" etc.

[2]) Matth. X, 29. [3]) Job. VII, 1.

[4]) In libris antea editis (v. c. edd. M.) legitur: »Docere (ed. M. II. *Doceri*) nos monet sanctus Apostolus" etc., quae verba constituunt etiam ibidem initium cap. III. praemisso hoc titulo: *De triplici sapientia.* Sed in omni-

ad Corinthios epistola[1]) ait: „Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam vero non hujus mundi, neque principum hujus mundi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus mundi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent." In quo ostendere volens sapientiarum differentias, describit esse quandam hujus mundi sapientiam, et esse quandam sapientiam principum hujus mundi, aliam vero esse[2]) Dei sapientiam. Sed et hoc cum (143) dicit: „Sapientiam[3]) principum hujus mundi:« non arbitror eum communem[4]) aliquam omnium principum hujus mundi sapientiam dicere, sed singulorum principum propriam quandam mihi videtur indicare sapientiam. Et rursum cum dicit: „Sed[5]) loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram:" requirendum est si eandem dicit Dei sapientiam hanc, quae abscondita est a temporibus aliis et generationibus, et non innotuit filiis hominum, sicut nunc revelata est sanctis apostolis ejus, et prophetis, quae erat et illa ante adventum Salvatoris sapientia Dei, ex qua sapiens erat Salomon, quo Salomone plus[6]) esse quod docet Salvator, ipsius Salvatoris sermo pronunciat,

---

bus Mss. nullum est capitis incipientis indicium, et post illa verba: „adversum nos soleant commovere," continua serie scriptum est: „Docere nos volens sanctus Apostolus" etc. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 288. not. 12.

[1]) Edd. M. „epistola, cum ait." — I Cor. II, 6. 7. 8.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „etiam." R.

[3]) Cfr. I Cor. II, 6.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „unam aliquam" etc. [5]) I Cor. II, 7.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „plus etiam dicitur quod docet Salvator, quod et ipsius Salvatoris sermo" etc. R.

cum dicit: »Et [1]) ecce plus Salomone hic.“ In quo ostenditur, quia [2]) hi, qui docebantur a Salvatore, plus aliquid docebantur quam sciverat Salomon. Si enim quis dicat, quia [3]) sciebat quidem Salvator amplius, non tamen etiam aliis plura tradebat quam Salomon, [4]) quomodo conveniet, et [5]) consequenter dictum putabitur etiam illud, quod in subsequentibus ait: »Regina [6]) austri surget in judicio, et condemnabit homines generationis hujus, propterea quod venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis, et ecce plus Salomone hic?“ Est igitur sapientia mundi hujus, est et sapientia per singulos fortasse principes mundi hujus. De ipsa vero unius Dei sapientia illud sentimus indicari, quod minus quidem in antiquioribus et veteribus operata sit, amplius vero et manifestius revelata per Christum est. Verum de sapientia Dei in locis [7]) propriis requiremus.

2. Nunc vero quoniam quidem in manibus est tractatus de virtutibus contrariis, qualiter moveant etiam ea certamina, quibus falsa scientia etiam humanis mentibus inseritur, et seducuntur animae, dum se putant invenisse sapientiam; necessarium puto dicere, atque distinguere, quae sit sapientia mundi hujus, et quae principum mundi hujus, ut [8]) per hoc qui sint etiam patres hujus sapientiae, imo vero sapientiarum harum, possimus adver-

---

[1]) Matth. XII, 42.

[2]) Ed. M. II. „quod.« — Cfr. ed. Redep. pag. 289. not. 4. [3]) Ed. M. II. „quod.“

[4]) Ed. M. I. „Salomoni.“

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et convenienter dictum putabitur etiam quod“ etc. R.

[6]) Matth. XII, 42.

[7]) Cfr. anacephalaeosis lib. IV. περὶ ἀρχῶν.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et per hoc qui sunt etiam patres hujus sapientiae, per quos veram differentiam sapientiarum harum possimus“ etc. R.

tere. Arbitror igitur, sicut supra diximus, sapientiam esse hujus mundi aliam quandam praeter illas sapientias, quae sunt principum hujus mundi, per quam sapientiam intelligi videntur ea et comprehendi quae hujus mundi sunt. Quae tamen in se nihil habet, ut possit aliquid vel de divinitate, vel de mundi ratione, vel de quibuscunque excelsioribus rebus, vel de bonae ac beatae vitae institutione sentire; sed est talis, verbi causa, ut est omnis ars poëtica, vel grammatica, vel rhetorica, vel geometria, vel musica, cum quibus adnumeranda est fortassis [1]) etiam medicina. In his omnibus sapientiam mundi hujus [2]) inesse sentiendum est. Sapientiam vero principum hujus mundi intelligimus, ut est Aegyptiorum secreta quam dicunt, et occulta philosophia, et Chaldaeorum astrologia, et Indorum [3]) de scientia excelsi pollicentium, sed et Graecorum multiplex variaque de divinitate sententia. Igitur in Scripturis sanctis invenimus principes esse per singulas gentes, sicut in Daniele [4]) legimus principem esse quendam regni Persarum, et alium principem regni Graecorum; quos [5]) non homines esse, sed virtutes quasdam, evidenter ex consequentia ipsius lectionis ostenditur. Sed et in Ezechiele [6]) propheta princeps Tyri virtus esse quaedam spiritualis manifestissime designatur. Hi [7]) ergo et alii hujusmodi, [8]) habentes singuli sapientias suas, et adstruentes dogmata sua, variasque sententias, ut viderunt Dominum et Salvatorem nostrum pollicentem et praedi-

---

1) Cfr. ed. Redep. pag. 290. not. 8.

2) Deest »hujus“ in edd. M.

3) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Judaeorum.“ R.

4) Cfr. Dan. X.

5) Vide lib. I. *περὶ ἀρχῶν* cap. V. num. 4. et 5. Item lib. II. Origenianor. quaest. V. num. 26.

6) Cfr. Ezech. XXVI.

7) Edd. M. „Ii ergo et hujusmodi, id est habentes“ etc.

8) Ed. Redep. sola: „ejusmodi.“

cantem se ob hoc venisse in hunc mundum, ut destrueret omnia illa quaecunque essent falsi [1]) nominis scientiae dogmata, continuo quis obtegeretur intrinsecus ignorantes, insidiati sunt ei; „adstiterunt“ [2]) enim „reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.“ Quibus eorum insidiis cognitis, et his, quae adversus Filium Dei moliti sunt, intellectis, cum [3]) gloriae Dominum crucifixerunt, ait apostolus, quia „sapientiam [4]) loquimur inter perfectos, sapientiam autem non hujus saeculi, neque principum hujus saeculi, qui destruuntur, quam [5]) nemo principum hujus mundi cognovit. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.“

3. Quaerendum sane est, utrum istae sapientiae principum hujus mundi, quibus homines imbuere nituntur, insidiandi et laedendi studio ingerantur [6]) hominibus ab adversariis virtutibus, aut tantummodo erroris causa adhibeantur; [7]) id est, non laedendi hominis prospectu, sed quia [8]) haec vera [9]) esse ipsi illi mundi hujus principes arbitrantur, ideo etiam ceteros docere cupiant [10]) ea, quae ipsi vera esse opinantur: quod et magis arbitror. Sicut enim, verbi causa, Graecorum auctores, vel unius-

---

[1]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „falsi nominis dogmata, quae obtegerentur intrinsecus, continuo ei insidiati sunt, et adstiterunt reges terrae“ etc. R.

[2]) Psalm. II, 2. [3]) Ed. M. I. „tum.“

[4]) Cfr. I Cor. II, 6 — 8.

[5]) Edd. M. „sed quam“ etc.

[6]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „ingeruntur.“ R.

[7]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „adhibentur.“ R. [8]) Ed. M. I. „quod.“

[9]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »vera esse illi mundi principes“ etc. R.

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »cupiunt.“ R.

cujusque haeresis principes, cum prius ipsi[1]) errorem falsae doctrinae pro veritate susceperint, et hanc esse veritatem apud semet ipsos judicaverint, tunc demum etiam[2]) ceteris eadem persuadere conantur, quae apud semet ipsos vera esse censuerint: ita putandum est facere et principes hujus mundi, in quo mundo certae[3]) quaeque spirituales virtutes certarum[4]) gentium sortitae sunt principatum, et propter hoc principes hujus mundi appellatae[5]) sunt. Sunt praeterea etiam aliae praeter hos principes speciales[6]) (144) quaedam mundi hujus energiae, id est, virtutes spirituales aliquae, certa[7]) quaedam operantes, quae ipsae sibi pro arbitrii sui libertate ut agerent elegerunt, ex quibus sunt isti principes, qui operantur sapientiam hujus mundi: verbi causa, ut sit propria quaedam energia ac virtus, quae inspiret poëticam, alia, quae geometriam,[8]) et[9]) ita quaeque singulas quasque hujuscemodi artes disciplinasque commoneant. Denique quamplurimi Graecorum opinati sunt artem poëticam sine insania non posse constare: unde et in historiis eorum refertur aliquoties eos, quos vates appellant, subito insaniae cujusdam spiritu esse repletos. Quid[10]) autem di-

---

[1]) Deest „ipsi" in edd. M.

[2]) Edd. M. „et ceteris haec persuadere" etc.

[3]) Ed. M. I. »certe."

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »ceterarum.« R.

[5]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „appellati sunt." R.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „spirituales." R.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 291. not. 27. coll. lib. II. Origenianor. quaest. V. num. 29.

[8]) Ed. M. I. „geometricam.«

[9]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M) „et ita quasque singulas hujuscemodi" etc. R.

[10]) Ed. M. I. „Quod." — Cfr. ed. Redep. pag 292. not. 8.

cendum est de his etiam, quos divinos appellant, a quibus per inoperationem[1]) daemonum eorum, qui iis praesunt, versibus arte modulatis responsa proferuntur? Sed et hi, quos magos vel maleficos dicunt, aliquoties daemonibus invocatis supra pueros adhuc parvae aetatis, versu eos dicere poëmata admiranda omnibus et stupenda fecerunt. Quae hoc modo geri arbitranda sunt, quod sicut sanctae et immaculatae animae si[2]) cum omni affectu omnique puritate se voverint Deo, et alienas[3]) se ab omni daemonum contagione servaverint, et per multam abstinentiam purificaverint se, et[4]) piis ac religiosis imbutae fuerint disciplinis, participium per hoc divinitatis assumunt, et prophetiae ac ceterorum divinorum donorum gratiam merentur: ita putandum est etiam eos, qui se opportunos contrariis virtutibus exhibent, id est, industria vita, vel[5]) studio amico illis et accepto, recipere eorum inspirationem, et sapientiae eorum ac doctrinae participes effici. Ex quo fit, ut eorum inoperationibus repleantur, quorum se prius famulatui subjugarunt.

4. De his sane, qui de Christo aliter docent quam Scripturarum regula patitur, non otiosum est intueri, utrum insidioso proposito adversum Christi fidem nitentes contrariae virtutes fabulosa quaedam simul et impia[6]) dogmata commentae[7]) sint; an vero etiam ipsae audito

---

[1]) Sic recte Mss. Alias (v. c. in edd. M.) mendose „incorporationem.“ R. [2]) Deest „si“ in ed. M. I.

[3]) Ed. M. I. „perperam: „aliena.“

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „et piis sacrae religionis imbutae« etc. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 292. not. 18.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in ed. M. II.) »vel studio et amicitia illis accepta.“ R. — Ed. M. I. „vel studio amicitia illius accepta.«

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „ipsae.“ R.

[7]) Ed. M. I. „commentatae.“

verbo Christi, et neque evomere id valentes ex arcanis conscientiae suae, neque pure sancteque retinere, per [1]) vasa opportuna sibi, et, ut ita dicam, prophetas suos, diversos errores contra regulam christianae veritatis induxerint. [2]) Et magis putandum est, quod apostatae et refugae virtutes, quae a Deo recesserint, ex ipsa mentis suae propositique nequitia, vel invidia eorum, quibus veritate cognita [3]) ad illum gradum, unde ipsae delapsae sunt, praeparatur adscensus, ad impediendos [4]) hujuscemodi profectus, errores hos falsae doctrinae deceptionesque componunt. Manifeste ergo et [5]) ex multis indiciis demonstratur, [6]) quod humana anima dum in hoc est corpore, recipere potest diversas energias, id est inoperationes, [7]) spirituum diversorum malorum ac bonorum; et malorum quidem duplici specie, id est, vel tunc, cum penitus ex integro eorum possederint mentem, ita ut nihil omnino eos, quos obsederint, intelligere vel sentire permittant, sicut exemplo sunt hi, [8]) quos vulgo energumenos vocant, quos amentes et insanos videmus, quales illi erant, qui in Evangelio a Salvatore curati esse referuntur; vel cum sentientem quidem et intelligentem animum cogitationibus variis, et sinistris persuasionibus inimica suggestione depravant, ut exemplo est Judas ad proditionis facinus diaboli immissione provocatus, sicut Scriptura declarat, dicens: „Cum [9]) autem jam diabolus misisset in cor Judae Scariotis, ut traderet eum.« Boni

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „perversa dogmata sibi, et per, ut ita dicam, prophetas" etc. R.

[2]) Ed. M. I. »induxerunt.«

[3]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „cognita." R. [4]) Edd. M. „impediendum.«

[5]) Deest „et" in edd. M. [6]) Edd. M. „monstratur."

[7]) Libri editi (v. c. edd. M.) „operationes.« R.

[8]) Ed. Redep. sola: »si quos« etc.

[9]) Ev. Joann. XIII, 2.

vero spiritus recipit quis [1]) energiam, id est inoperationem, cum movetur [2]) et provocatur ad bona, et inspiratur ad coelestia vel divina; sicut sancti angeli et ipse Deus inoperatus [3]) est in prophetis, suggestionibus sanctis ad meliora provocans et cohortans: ita sane ut maneret in arbitrio hominis ac judicio, si sequi velit aut nolit ad coelestia et divina provocantem. Unde et ex hac manifesta discretione dignoscitur, [4]) quomodo anima melioris spiritus praesentia moveatur, id est, si nullam prorsus ex imminenti adspiratione obturbationem vel alienationem mentis incurrat, nec perdat arbitrii sui judicium liberum: sicut exemplo sunt omnes vel prophetae, vel apostoli, qui divinis responsis sine ulla mentis obturbatione ministrabant. Boni ergo spiritus suggestionibus humanam memoriam ad recordationem meliorum provocari, exemplis jam in superioribus edocuimus, cum Mardochaei et Artaxerxis fecimus mentionem.

5. Illud [5]) quoque consequenter requirendum puto, ex quibus causis humana anima nunc quidem a bonis, nunc autem moveatur a malis. Cujus [6]) rei causas suspi-

---

[1]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „quis." R.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest »movetur." R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 3.

[3]) Edd. M. „operatus.« — Cfr. ed. Redep. pag. 293. not. 32. [4]) Cfr. ed. Redep. pag. 293. not. 38.

[5]) Hieronymi interpretatio in epist. ad Avitum pag. 765. exstans haec habet: Sed et hoc requirendum, quare humana anima nunc ab his, nunc ab aliis virtutibus ad diversa moveatur.« Ubi addit Hieronymus: „Et putat (Origenes) quorumdam, antequam venirent in corpora, merita praecessisse; ut et illud Joannis exsultantis in utero matris suae, quando ad vocem salutationis Mariae indignam se confabulatione ejus Elisabeth confitetur." Quae revera hoc loco dixisse Origenem, fidem facit interpretatio Rufini." R.

[6]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VI. num. 4. et quaest. VII. num. 13.

cor esse quasdam antiquiores etiam hac nativitate corporea, sicut designat Joannes[1]) in matris ventre tripudians et exsultans, cum vox salutationis Mariae ad aures Elizabeth matris ejus[2]) allata est; et ut declarat Hieremias[3]) propheta, qui antequam plasmaretur in utero matris, cognitus erat[4]) Deo, et antequam e vulva procederet, sanctificatus ab eo est, et puer adhuc prophetiae gratiam accepit. (145) Et[5]) rursum e contrario manifeste ostenditur, ab adversariis spiritibus quosdam a prima statim aetate possessos, id est nonnullos cum[6]) ipso daemone esse natos; alios vero a puero divinasse historiarum fides declarat. Alii a prima aetate daemonem, quem Pythonem[7]) nominant, id est ventriloquum,[8]) passi sunt. Pro quibus omnibus ab[9]) his, qui Dei providentia regi omnia, quae in mundo sunt, asserunt, sicut nostra quoque continet fides, ut mihi videtur, non aliter poterit responderi, ita ut absque omni injustitiae culpa providentia demon-

---

[1]) Cfr. Luc. I, 41. [2]) Ed. M. II. „suae.“

[3]) Cfr. Jerem. I, 5. 6. [4]) Edd. M. „erat a Deo.“

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Ex responsis e contrario ostenditur, ab adversariis“ etc. R. — Hieronymi versio in ep. ad Avit. pag. 765. exstans haec habet: »Et e contrario parvuli licet, et pene lactentes malis replentur spiritibus, et in divinos atque hariolos inspirantur, in tantum ut etiam daemon Pythonicus quosdam a tenera aetate possideat, quos derelictos esse apud providentiam Dei, cum nihil tale fecerint, ut istiusmodi insaniam sustinerent, non est ejus, qui nihil vult absque Deo fieri, et omnia illius justitia gubernari.“

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »ab ipso daemone possessos esse natos.“ R.

[7]) Ed. M. I. „phitonem.“ — Cfr. Act. XVI, 16.

[8]) Sic Mss. Merlinus: „ventricolum.“ Genebrardus: „ventricosum.“ R.

[9]) In antea editis (v. c. edd. M.) legitur: ab his Dei providentia regi omnia quae in mundo sunt, (ut sanctae scripturae asserunt, nostra quoque continet fides,) ut mihi videtur« etc. Sed omnes Codd. Mss. ut in nostro textu. R

stretur, nisi priores quaedam fuisse iis causae dicantur, quibus antequam in corpore nascerentur animae aliquid contraxerint culpae in sensibus, vel motibus suis, pro quibus hoc merito pati a divina providentia judicatae sunt. Liberi [1]) namque arbitrii semper est anima, etiam cum in corpore hoc, etiam cum extra corpus est: et libertas arbitrii vel ad bona semper, [2]) vel ad mala movetur; nec unquam rationabilis sensus, id est mens, vel anima, sine motu aliquo vel bono, vel malo esse potest. Quos motus causas praestare meritorum verisimile est etiam prius quam in hoc mundo aliquid agant: ut pro his meritis, vel causis, per divinam providentiam statim a prima nativitate, imo et ante nativitatem, ut ita dicam, vel boni aliquid, vel mali perpeti dispensentur.

Et haec quidem dicta sint de his, quae videntur hominibus, vel a prima nativitate statim, vel etiam antequam in hanc lucem prorumpant, evenire. De his vero, quae a diversis spiritibus animae, id est humanae cogitationi, suggeruntur, quae vel ad bona, vel ad contraria provocent, interdum etiam in hoc exsistere quaedam anteriores [3]) corporeae nativitatis causae putandae sunt. Interdum vero vigilans mens, et abjiciens a se quae mala sunt, bonorum ad se adjutorium provocat: vel e contrario negligens et ignava, dum minus cauta est, locum dat his spiritibus, qui velut latrones ex occulto insidiantes, irruere [4]) humanas mentes, cum locum sibi datum per segnitiem viderint, moliuntur, sicut ait Petrus apostolus, quia „adversarius [5]) noster diabolus tanquam leo rugiens

---

[1]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 2.

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „semper." R.

[3]) Edd. M. „anterioris nativitatis corporeae causae" etc.

[4]) Ed. M. II. „irruere in humanas« etc.

[5]) 1 Petr. V, 8.

circuit,[1]) quaerens quem devoret." Propter quod die noctuque cor nostrum omni custodia servandum est, et locus non est dandus diabolo; sed omnia agenda sunt, quibus ministri Dei, hi videlicet spiritus,[2]) qui ad ministerium missi sunt eorum, qui ad haereditatem salutis vocati sunt, inveniant in nobis locum, et delectentur ingredi hospitium animae nostrae, et habitantes apud nos consiliis nos regant: si tamen habitaculum cordis nostri virtutis et sanctitatis cultu invenerint exornatum.[3])

Verum sufficiant ista pro viribus nostris disserta a nobis de his virtutibus, quae humano generi adversantur.

CAPUT QUARTUM.

De humanis tentationibus.

1. Nunc ne de humanis quidem tentationibus silendum puto, quae nascuntur interdum ex carne et sanguine, vel[4]) ex prudentia carnis et sanguinis, quae Deo dicitur esse inimica. Et utrum verum sit quod quidam[5]) dicunt, quasi binas animas esse per[6]) singulos, posteaquam de his tentationibus exposuimus,[7]) quae plus quam huma-

---

[1]) Ed. M. I. „currit." [2]) Cfr. Hebr, 1, 14.

[3]) In libris antea editis (v. c. edd. M.) vox: „exornatum," ultima est cap. tertii, et statim incipit caput quartum cum hoc titulo: *De humanis tentationibus.* Verum in Mss. nulla hoc loco hujusmodi tituli mentio, nullum capituli incipientis indicium. R.

[4]) Edd. M. »ut.«

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 296. not. 16.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »per substantiam: posteaquam" etc. R.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „exposuerimus." R

nae dicuntur, id est, quas [1]) adversum principatus et potestates, et adversum mundi hujus rectores tenebrarum harum, et adversus spiritualia nequitiae in coelestibus gerimus, vel quae nobis adversus spiritus malignos, et immundos daemones peraguntur, dicemus. In qua re consequenter arbitror requirendum, si in nobis hominibus, qui ex anima constamus et corpore, ac spiritu [2]) vitali, est etiam aliud aliquid, [3]) quod incitamentum habeat proprium, et commotionem ad malum provocantem: sicut haberi a quibusdam quaestio solet hujusmodi, utrumnam [4]) velut duae animae in nobis dicendae sint, una quaedam divinior et coelestis, et alia inferior; an [5]) vero ex hoc ipso, quod corporibus inhaeremus, (quae [6]) corpora secundum propriam quidem naturam mortua sunt, et penitus exanima, quia ex nobis, id est, ex animabus corpus materiale vivificatur, quod utique contrarium est et inimicum spiritui,) trahimur et provocamur ad haec mala, quae corpori grata [7]) sunt; an vero tertium, quod quidam Graecorum arbitrati sunt, quia [8]) anima nostra cum una sit per substantiam, ex pluribus tamen constet, et una pars ejus rationabilis, pars vero alia irrationabilis dicatur, et ea quidem pars, quam irrationabilem dicunt, in duos rursum dividatur affectus, cupiditatis et iracun-

---

[1]) Cfr. Ephes. VI, 12.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 297. not. 9. coll. Sap. Sal. XV, 11.

[3]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „aliquod incitamentum, quod motum habeat proprium.« R.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »utrum duae animae.“ R.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 297. not. 14.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 297. not. 15.

[7]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »contraria sunt.“ R.

[8]) Ed. M. II. „quod.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 298. not. 6. et 7.

diae. Has [1]) ergo tres, (146) quas supra diximus, de anima opiniones a nonnullis haberi invenimus.

Ex quibus illud interim, quod quibusdam Graecorum philosophis visum diximus, [2]) quia [3]) tripartita [4]) sit anima, non valde confirmari ex divinae Scripturae auctoritate pervideo: ad alia vero duo, [5]) quae reliqua sunt, inveniri possunt aliquanta, quae ex divinis literis aptari posse videantur.

2. Ex quibus primo illud discutiamus, quod adstruere solent quidam, quia [6]) una sit bona in nobis anima et coelestis, alia vero inferior et terrestris; et quod ea quidem, quae melior est, coelitus inseratur, [7]) qualis est illa, quae et Jacob [8]) adversus Esau adhuc in utero posito palmam victoriae supplantati praestitit fratris, et quae in Hieremia [9]) sanctificatur ex vulva, et Spiritu sancto [10]) repletur ex utero in Joanne. Illam vero inferiorem, quam dicunt, ex corporali eam semine simul asserunt cum corpore seminari, unde [11]) et praeter corpus vivere eam, vel subsistere negant posse, propter quod et carnem eam frequenter appellari dicunt. Quod enim scriptum est: „Caro [12]) concupiscit adversus spiritum:“ non

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. v. in edd. M.) „Has ergo quas produximus tres de anima“ etc. R.

[2]) Edd. M. „dicimus.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 298. not. 14. [3]) Ed. M. II. „quod.“

[4]) Edd. M. „tripertita.“

[5]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „duo.“ R. [6]) Ed. M. II. »quod.«

[7]) Libri editi (v. c. edd. M.) „inferatur.“ R.

[8]) Cfr. Genes. XXV, 22. seqq. [9]) Jerem. I, 5.

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sancto sanctificatur ex utero in Joanne. Illam vero inferiorem, quam ex corporali semine simul asserunt cum“ etc. R. — Cfr. Luc. I, 41. coll. 80.

[11]) Cfr. ed. Redep. pag. 299. not. 11.

[12]) Gal. V, 17.

hoc de carne dictum accipiunt, sed de hac anima, quae proprie carnis est anima. Sed et ex [1]) his student nihilominus confirmare haec, quae in Levitico ita scripta sunt: „Anima [2]) omnis carnis, sanguis ipsius." Ex eo enim, quod per totam carnem sanguis diffusus vitam praestat carni, in sanguine inesse aiunt hanc animam, quae dicitur totius carnis esse anima. Hoc autem ipsum, quod dictum [3]) est, carnem repugnare adversus spiritum, spiritum autem adversus carnem; et quod dictum est: „Anima [4]) omnis carnis, sanguis ipsius:" alio nomine iidem [5]) vocari dicunt sapientiam carnis, quod est spiritus quidam materialis, qui legi [6]) Dei subjectus [7]) non est, sed nec potest esse subjectus, quia voluntates habet terrenas, et desideria corporalia. De hoc putant etiam apostolum dixisse illud, [8]) quod ait: »Video [9]) autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis." Si [10]) vero quis objiciat iis hoc dici de natura corporis, quod vere secundum proprietatem quidem naturae suae mortuum est, habere autem dicitur sensum, [11]) vel sapientiam, quae inimica est Deo, vel quae repugnat adversus spiritum, pro eo veluti [12]) si quis dicat quodammodo carnis ipsius esse vocem, quae clamet non esuriendum, non sitiendum, non algendum, neque velle prorsus in ali-

---

[1]) Ed. M. I. perperam: „haec."
[2]) Levit. XVII, 14.
[3]) Ed. M. I. male: »deum est.« — Cfr. Gal. V, 17.
[4]) Levit. XVII, 14. [5]) Ed. M. I. perperam: „idem.«
[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 299. not. 26.
[7]) Ed. M. I. »subjectus jure est.«
[8]) Ed. M. II. „aliud." [9]) Rom. VII, 23.
[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 300. not. 7.
[11]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »sensus." R.
[12]) Ed. M. »velut.«

quo molestiam pati sive ex abundantia, sive ex penuria: haec [1]) illi resolvere atque impugnare conabuntur, ostendentes quamplurimas alias esse passiones animae, quae in nullo prorsus a carne origenem trahant, et tamen his spiritus adversetur, sicut est ambitio, avaritia, aemulatio, invidia, superbia, et his similia; cum quibus pugnam quandam esse humanae menti, vel spiritui videntes, ideo causam omnium [2]) horum malorum non ponunt [3]) aliud quid nisi hanc, de qua superius diximus, velut corporalem animam, [4]) et ex seminis traduce generatam. Adhibere quoque ad assertionem [5]) horum etiam illud testimonium apostoli solent, quod ait: »Manifesta [6]) autem sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitiae, idololatria, veneficia, [7]) inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, haereses, sectae, invidiae, ebrietates, comessationes, et his similia:« dicentes non haec omnia de usu, vel delectatione carnis originem trahere, ita ut putentur ejus substantiae, quae animam non habet, id est carnis, hi omnes motus exsistere. Sed et [8]) illud, quod ait: „Videte, [9]) fratres, vocationem vestram, quoniam [10]) non multi inter vos sapientes secundum carnem:“ ad [11]) hoc videbitur inclinandum, ut propria quae-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »hoc illis resolvere atque impugnare conabimur, ostendentes alias esse“ etc. R.

[2]) Edd. M. „omnium malorum horum non“ etc.

[3]) Ed. M. I. „ponent.“

[4]) Deest in libris antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „animam.« R.

[5]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „sermonem.“ R.

[6]) Cfr. Gal. V, 19—21.

[7]) Alias (v. c. in edd. M.) deerat, sed habetur in Mss. „veneficia.« R. [8]) Deest „et“ in ed. M. I.

[9]) I Cor. I, 26. [10]) Ed. M. II. „quomodo.«

[11]) Ed. M. I. »adhuc videbitur.“

dam videatur[1]) esse carnalis ac[2]) materialis sapientia, alia vero sit sapientia secundum spiritum, quae utique non potest dici sapientia, nisi sit anima carnis, quae sapiat hoc quod carnis sapientia nominatur. Ad haec[3]) aiunt etiam illud: »Si[4]) caro repugnat adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, uti non quae volumus illa faciamus:« quae sunt, de quibus dicit: »Ut[5]) non quae volumus faciamus?" Certum est, aiunt, de[6]) spiritu non dici; non enim voluntas spiritus prohibetur. Sed neque de carne: quia si non habet animam propriam, sine dubio nec voluntatem habebit; superest ergo, ut de hujus animae voluntate dicatur, quae[7]) habere potest propriam voluntatem, quae utique adversatur voluntati spiritus. Et si ita[8]) est, constat quod hujus animae voluntas quaedam media[9]) est inter carnem et spiritum, uni sine dubio e duobus serviens et obtemperans: cuicunque obtemperare delegerit. Quae[10]) cum se delectationibus carnis subdiderit, carnales homines facit: cum vero[11]) se spiritui junxerit, in spiritu esse homines facit, et propter hoc spirituales nominari. Quod[12]) designare apostolus videtur, cum dicit: »Vos[13]) autem in carne non estis, sed in spiritu."

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „videretur." R.

[2]) Ed. M. II. perperam: „a." [3]) Edd. M. „hoc."

[4]) Cfr. Gal. V, 17. [5]) Cfr. Gal. V, 17.

[6]) Libri editi (v. c. edd. M.) „de Spiritu sancto." Sed in Mss. deest „sancto.« R.

[7]) Omissa sunt in antea editis (v. c. edd. M.), licet reperiantur in Mss. verba: quae habere potest propriam voluntatem.« R.

[8]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) »illa." R.

[9]) Cfr. ed. Redep. pag. 301. not. 27.

[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 301. not. 29.

[11]) Deest „vero" in edd. M.

[12]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Quid ergo designare" etc. R. [13]) Rom. VIII, 9.

Requirendum ergo est, quae sit omnino haec ipsa voluntas inter carnem et spiritum, praeter eam voluntatem, quae carnis esse vel spiritus dicitur. Pro certo namque habetur, quod omnia quaecunque spiritus esse dicuntur, voluntas sit spiritus; et quaecunque opera carnis esse dicuntur, voluntas sit carnis. Quae ergo ista est praeter haec voluntas animae, quae extrinsecus [1]) nominatur, quam voluntatem nolens [2]) nos facere (147) apostolus dicit: „Ut [3]) non quaecunque vultis illa faciatis?« In quo hoc videtur [4]) designari, quod neutro ex his duobus, id est neque carni, neque spiritui, debeat adhaerere. Sed [5]) dicet quis, quia [6]) sicut melius quidem est animae, [7]) si propriam faciat voluntatem, quam ut voluntatem faciat carnis: sic iterum melius est [8]) facere voluntatem spiritus magis quam propriam voluntatem. Quomodo ergo apostolus ait: „Ut [9]) non quae vultis illa faciatis?« Quoniam [10]) in ea pugna, quae inter carnem et spiritum geritur, non omnino spiritus certa victoria est; manifestum est enim obtinere [11]) in quamplurimis carnem.

Verum quoniam in disputationem incidimus profundam, in [12]) qua necesse est ex singulis quibusque parti-

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 302. not. 8.

[2]) Edd. M. „volens.“ [3]) Gal. V, 17.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 302. not. 10.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 302. not. 12.

[6]) Ed. M. II. „quod.“

[7]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „animae.« R.

[8]) Ed. M. I. „eam.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 302. not. 16. [9]) Gal. V, 17.

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Quomodo ea pugna“ etc. R.

[11]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »obedire.« R.

[12]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „in quam necesse est colligere ex singulis quibusque partibus, quae possunt mores discutere, videamus“ etc. R.

bus quae possunt moveri discutere, videamus ne forte in hoc loco tale aliquid tractari potest: quia sicut melius est animae sequi spiritum, tunc cum spiritus carnem vicerit, ita etiam si [1]) videtur ei esse deterius sequi carnem repugnantem adversus spiritum, et ad se revocare animam volentem, tamen [2]) forte utilius videatur obtineri animam a carne, quam residere in suis propriis voluntatibus. Namque quoniam nec calida [3]) dicitur esse, nec frigida, sed in medio quodam tepore perdurans, tardam et satis difficilem conversionem poterit invenire. Si [4]) vero carni adhaereat, ex his ipsis interdum malis, quae ex carnis vitiis patitur, satiata aliquando et repleta, velut gravissimis oneribus luxuriae ac libidinis fatigata, facilius et velocius converti a materialibus sordibus ad coelestium desiderium et spiritualem gratiam potest. Et hoc arbitrandum est dixisse [5]) apostolum, idcirco pugnare spiritum adversus carnem, et carnem adversus spiritum, ut non quaecunque volumus illa faciamus, sine dubio ea, quae extra voluntatem spiritus, et extra voluntatem carnis designata sunt, ut [6]) si aliis nominibus diceremus, quia [7]) melius est hominem aut in virtute esse, aut in malitia, quam in nullo horum; anima vero priusquam [8]) se convertat ad spiritum, et unum efficiatur cum eo, dum adhaeret corpori, et de carnalibus cogitat, neque in bono

---

[1]) Deest in editis (v. c. ed. M. II.), ad reperitur in Mss. (itemq. in ed. M. I.) „si.« R.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „cum forte utilius videatur obedire animam carni, quam residere in propriis« etc. R. [3]) Cfr. Apoc. III, 15.

[4]) Cfr. Orig. lib. de Oratione num. 29.

[5]) Cfr. Gal. V, 17.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 303. not. 20.

[7]) Ed. M. II. „quod."

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „postquam." R.

statu videtur esse, neque manifeste in malo, sed esse [1]) animali, ut ita dixerim, similis. Melius autem est, ut, si fieri potest, adhaerens spiritui efficiatur spiritualis; si vero fieri non potest, magis expedit eam vel carnis malitiam sequi, quam in suis positam voluntatibus animalis irrationabilis statum tenere. Haec autem tractavimus volentes singularum assertionum disserere opiniones, ampliori quam voluimus usi excursu, [2]) uti ne latere nos putarentur ea, quae moveri solent ab his, qui quaerunt, utrum sit alia anima in nobis praeter hanc coelestem et rationabilem, quae huic naturaliter adversetur, et vocetur vel caro, vel sapientia carnis, vel anima carnis.

4. Nunc videamus, quid [3]) etiam adversum haec responderi soleat ab his, qui defendunt unum esse in nobis motum, et unam vitam [4]) unius ejusdemque animae, cujus sive salus, sive perditio secundum actus suos ipsi proprie adscribatur. Et primo videamus, cujusmodi sint passiones animi, quas patimur, cum sentimus intra nosmet ipsos velut in partes nos rapi per singula; cum pugna quaedam fit cogitationum [5]) in cordibus nostris, et quaedam nobis verisimilitudines suggeruntur, quibus nunc in hoc, nunc in aliud inclinamur, quibusque nunc quidem arguimur, nunc vero nosmet ipsos amplectimur. Nihil autem magnum est, si mala ingenia dicamus, quia [6]) varium ac sibi ipsi repugnans judicium habeant, et a semet ipso discordans, cum etiam in omnibus [7]) ita inveniatur,

---

[1]) Deest „esse" in edd. M. — Cfr. ed. Redep. pag. 303. not. 26.

[2]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »excessu." R.

[3]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quae etiam ad hoc responderi soleant" etc. R.

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „animam." R.

[5]) Cfr. Rom. II, 15.

[6]) Ed. M. II. „quod."

[7]) Edd. M. »omnibus hominibus ita« etc.

si quando deliberatio incertae rei ad consilium venerit, et[1]) prospicitur, vel consulitur, quid rectius vel utilius eligatur. Nihil ergo mirum, si duae verisimilitudines sibi invicem occurrentes, et[2]) contraria suggerentes, in diversas partes animum rapiunt. Verbi causa, si cogitatio invitet aliquem ad fidem et timorem Dei, tunc non potest dici, quia[3]) caro adversum[4]) spiritum pugnet: sed dum incertum est, quod verum et utile est, animus in diversa rapitur. Ita et cum putatur caro ad libidinem provocare, consilium vero melius hujuscemodi incitamentis resistit, non[5]) putandum est vitam esse aliquam aliam, quae adversus aliam resistat, sed naturam[6]) corporis, quae repleta sativi humoris loca evacuare gestit atque defluere:[7]) sicut nec contraria aliqua virtus, nec vita alterius animae putanda est, quae nobis excitat sitim, et provocat ad bibendum, vel quae esurire facit, et irritat ad cibum. Sed sicut haec naturalibus motibus corporis vel appetuntur, vel evacuantur: ita et naturalis seminis congregatus per tempus in suis locis humor expelli gestit et abjici: quod in tantum nequaquam impulsu alterius cujusquam provocationis efficitur, ut etiam sponte interdum soleat egeri. Cum ergo dicitur, quia[8]) „caro pugnat adversus spiritum:“ ita intelligunt isti, quia[9]) usus, vel necessitas, vel delectamentum carnis provocans hominem abstrahit[10]) et

---

[1]) Edd. M. „vel.« [2]) Deest „et“ in edd. M.

[3]) Ed. M. II. „quod.“

[4]) Edd. M. „adversus.“ — Cfr. Gal. V, 17.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „non putanda est vita esse alia animae, quae“ etc. R.

[6]) Edd. M. „natura«

[7]) Sic Mss. Alias: »replere.“ R. — Edd. M. „deplere.« [8]) Ed. M. II. „quod.“ — Gal. V, 17.

[9]) Ed. M. II. „quod.«

[10]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „extrahit.“ R.

abducit a divinis et spiritualibus rebus. Pro necessitate etenim corporis abstracti, divinis et in aeternum profuturis rebus vacare non sinimur. Sic rursus divinis [1]) et spiritualibus anima (148) vacans, et spiritui conjuncta, impugnare dicitur carnem, dum resolvi eam deliciis non sinit, et voluptatibus fluitare, quibus naturaliter delectatur. Hoc modo etiam illud asserunt, quod dictum est: „Sapientia [2]) carnis inimica est Deo:“ non quod vere animam habeat caro, vel sapientiam propriam; sed sicut abusive dicere solemus, et sitire terram, et velle eam bibere aquam, hoc utique, quod dicimus: velle: non proprie, sed abusive proferimus, velut si dicamus iterum [3]) quia domus recomponi vult, et alia multa his similia: ita et sapientia carnis accipienda est, vel quod dictum est, quia [4]) »caro concupiscit adversus spiritum.“ Adjicere solent etiam illud, quod dictum est: »Vox [5]) sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.“ Quod enim clamat ad Dominum, non est proprie sanguis ille, qui effusus est, sed abusive sanguis clamare dicitur, dum ejus, qui sanguinem effudit, vindicta deposcitur. Sed et illud, quod apostolus ait: „Video [6]) autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae:« ita intelligunt, tanquam si dixisset, quod is, qui verbo Dei vacare vult pro necessitatibus et usibus corporalibus, quae [7]) velut lex quaedam corpori inest, distrahitur, atque divellitur, atque impeditur, ne sapientiae vacans intentius [8]) possit divina contueri mysteria.

---

[1]) Ed. M. I. „in divinis.« [2]) Cfr. Rom. VIII, 7.

[3]) Edd. M. »quia iterum.“

[4]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „quia caro.“ R. — Gal. V, 17.

[5]) Gen. IV, 10. [6]) Rom. VII, 23.

[7]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „quae velut lex corporum est, distrahitur“ etc. R.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „contentus.“ R.

5. Quod vero inter carnis opera descriptae [1]) sunt esse etiam haereses, et invidiae, et contentiones, vel cetera, ita accipiunt, quod anima cum crassioris sensus fuerit effecta, ex eo, quod corporis sese passionibus subdit, oppressa vitiorum molibus, et nihil subtile ac spirituale sentiens, caro dicitur effecta, et inde nomen trahit, in quo plus studii vel propositi gerit. Addunt etiam haec [2]) requirentes: Quis invenietur, vel quis dicetur conditor mali hujus sensus, qui dicitur sensus [3]) carnis? quia alium nullum creatorem animae et carnis quam Deum credendum [4]) esse defendunt. Et si dicamus, quia [5]) bonus Deus in ipsa conditione sua aliquid sibi creavit inimicum, utique absurdum videbitur. Si ergo scriptum est, quia [6]) »sapientia carnis inimica est Deo:“ et hoc factum ex conditione dicetur, videbitur ipse Deus naturam sibi [7]) aliquam fecisse inimicam, quae ei non potest esse subjecta, nec legi ejus: quippe si animale esse putabitur, de quo haec dicuntur. [8]) Quod si ita recipiatur, quid jam differre videbitur ab his, qui diversas naturas animarum dicunt esse creatas, quae naturaliter vel periturae sint, vel salvandae? Quod utique solis haereticis placet, qui dum justitiam Dei pia ratione asseverare non possunt, hujuscemodi impietatis [9]) figmenta componunt.

Et nos quidem prout potuimus ex singulorum per-

---

[1]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „descriptae essent haereses.« R. [2]) Deest „haec“ in edd. M.

[3]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), at reperitur in Mss. »sensus.« R.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) omittitur: »credendum.“ R. [5]) Ed. M. II. „quod.“

[6]) Ed. M. II. „quod.“ — Rom. VIII, 7.

[7]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „sibi.“ R.

[8]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „dicentur.“ R.

[9]) Ita Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „impietatibus.“ R.

sonis, quae dici possunt [1]) disputationis modo [2]) de singulis dogmatibus in medium protulimus: qui autem legit, eligat ex his, quae [3]) magis amplectenda sit ratio.

CAPUT QUINTUM.

Quod mundus ex tempore coeperit.

1. Post haec jam quoniam quidem de ecclesiasticis definitionibus [4]) unum habetur praecipue secundum historiae nostrae fidem, quod mundus hic [5]) factus sit, et ex certo tempore coeperit, [6]) et secundum promulgatam omnibus consummationem saeculi pro sui corruptione solvendus sit, etiam de hoc pauca repetere non videtur absurdum. Et quantum quidem ad Scripturarum fidem pertinet, perfacilis videtur de hoc assertio. Denique haeretici cum in alia multa [7]) distracti sint, in hoc tamen Scripturae auctoritati cedentes visi [8]) sunt consonare.

De conditione ergo mundi quae alia nos Scriptura magis poterit edocere quam ea, quae a Mose de origine

---

[1]) Edd. M. „possint.«

[2]) Sic Mss Alias (v. c. in edd. M.) »causa.“ R.

[3]) Notandum in antea editis (v. c. edd. M.) verba: „quae magis amplectenda sit ratio,“ finem esse capitis quarti, quod statim excipit caput quintum, hoc titulo praemisso: „Quod mundus ex tempore coeperit.« At in nostris Mss. nullum est hujusce tituli vestigium, aut capitis desinentis et alterius incipientis indicium. R.

[4]) Ed. M. I. „diffinitionibus.“

[5]) Deest „hic“ in edd. M.

[6]) Edd M. „coepit.“

[7]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. »multa.“ R.

[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „nisi sunt.“ R.

ejusdem[1]) scripta est? Quae licet majora intra se contineat, quam historiae narratio videtur ostendere, et spiritualem in quam maximis contineat intellectum, atque in rebus mysticis et profundis velamine quodam literae utatur: tamen nihilominus indicat hoc sermo narrantis, quod ex certo tempore creata sunt omnia quae videntur. De consummatione vero mundi primo Jacob indicat, cum ad filios suos[2]) testatur, dicens: „Convenite[3]) ad me, filii Jacob, ut[4]) annuntiem vobis quid erit in novissimis diebus:“ vel „post novissimos dies.« Si ergo sunt novissimi dies, vel post novissimos dies, cessare dies necesse est qui coeperunt. David quoque ita ait: „Coeli[5]) peribunt, tu autem permanebis; et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur: tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.« Dominus vero et Salvator noster, cum dicit: „Qui[6]) creavit ab initio, masculum et feminam fecit eos:« factum etiam esse mundum ipse testatur; et rursum dicens, quia „coelum[7]) et terra transient, verba autem mea non transient:«[8]) corruptibilem eum finiendumque designat. Sed et apostolus[9]) dicens: »Vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum, qui subjecit in spe, quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei:“ manifeste finem mundi declarat; et cum rursum (149) dicit: »Transiet[10]) habitus hujus mundi.« Verum in eo ipso, quod[11])

---

[1]) Edd. M. „ejus.“ [2]) Deest „suos« in edd. M.
[3]) Gen. XLIX, 1. [4]) Ed. M. II. „et.“
[5]) Psalm. CII, 26. 27. [6]) Matth. XIX, 4.
[7]) Matth. XXIV, 35.
[8]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „transibunt.“ R.
[9]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „Paulus.“ R. — Rom. VIII, 20. 21. [10]) I Cor. VII, 31.
[11]) Edd. M. »quo“ — Cfr. Rom. VIII, 20.

dixit, quia vanitati creatura subjecta est, etiam initium [1]) ejus ostendit; si enim vanitati creatura subjecta est propter spem [2]) aliquam, ex causa utique subjecta est: et quod ex causa est, necesse est ut coeperit; non enim poterat sine ullo initio vanitati [3]) creatura esse subjecta, et sperare liberari a servitute corruptionis, quae servire non coeperat. Sed et quamplurima alia in Scripturis divinis hujuscemodi [4]) dicta reperiet, si quis requirat ex otio, quibus et initium habere mundus, et finem sperare dicitur. [5])

2. Si quis ergo est, qui adversetur in hac parte vel auctoritati Scripturae [6]) nostrae, vel fidei, inquiremus ab eo, utrum dicat Deum comprehendere posse omnia, an non posse? Et dicere quidem: „*non posse:*“ manifeste impium est. Si vero, quod necesse est, dixerit, quia [7]) omnia comprehendit, superest ut eo ipso, quo comprehendi possunt, et initium habere intelligantur, et finem. Nam quod penitus sine initio ullo [8]) est, comprehendi omnino non potest. In quantumcunque enim se intellectus extenderit, in tantum comprehendendi facultas sine fine subducitur, et differtur, ubi initium non habetur.

3. Sed solent nobis objicere dicentes: Si coepit [9]) mundus ex tempore, quid [10]) ante faciebat Deus quam

---

[1]) Verba: »initium ejus ostendit; si enim vanitati creatura subjecta est propter,“ in antea editis (v. c. edd. M.) omissa, restituunt omnes Codd. Mss. R.

[2]) Edd. M. »in spem« etc.

[3]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „vanitati.“ R.

[4]) Edd. M. „hujusmodi.“ [5]) Edd. M. „dicatur.«

[6]) Deest in antea editis (v c edd. M.), sed habetur in Mss. »Scripturae.« R. [7]) Ed. M. II. „quod“

[8]) Sic Mss In editis (v. c. edd M.) deest: „ullo.“ R.

[9]) Edd. M. „coeperit.“ — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XII. num. 4.

[10]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „quid ante fa-

mundus inciperet? Otiosam enim et immobilem dicere naturam Dei, impium est simul et absurdum, vel putare, quod bonitas aliquando bene [1]) non fecerit, et omnipotentia aliquando non egerit potentatum. Hoc nobis objicere solent dicentibus mundum hunc ex certo tempore coepisse, et secundum Scripturae fidem annos quoque aetatis ipsius numerantibus. Ad quas propositiones non arbitror aliquem [2]) haereticorum secundum rationem dogmatis sui posse facile respondere. Nos [3]) vero consequenter respondebimus observantes regulam pietatis, et dicentes, quoniam [4]) non tunc primum, cum visibilem istum mundum fecit Deus, coepit [5]) operari, sed sicut post corruptionem hujus erit alius mundus, [6]) ita et antequam hic esset, fuisse alios credimus. Quod utrumque divinae Scripturae auctoritate firmabitur. Nam quod erit

---

ciebat Deus, antequam mundus fieret? Otiosam enim dicere naturam Dei, otiosum est simul" etc. R.

[1]) Sic Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) deest: „bene." R. [2]) Cfr. ed. Redep. pag. 308. not. 32.

[3]) Hieronymi interpretatio in epist. ad Avit. pag. 765. exstans haec habet: „Nobis autem placet et ante hunc mundum alium fuisse mundum, et post istum, alium futurum. Vis discere, quod post corruptionem hujus mundi alius sit futurus? Audi Jesaiam loquentem: *Erit coelum novum, et terra nova, quae ego permanere facio in conspectu meo.* (Cfr. Jesai. LXVI, 22.) Vis nosse, quod ante fabricam istius mundi, alii mundi in praeterito fuerint? Ausculta Ecclesiasten: *Quid est quod fuit? Ipsum quod erit. Et quid est, quod factum est? Ipsum quod futurum est. Et non est omne novum sub sole, quod loquatur et dicat: Ecce hoc novum est. Jam enim fuit in saeculis pristinis, quae fuerunt ante nos.* (Cfr. Eccles. I, 9. 10.) Quod testimonium non solum fuisse, sed futuros mundos esse testatur: non quod simul et pariter omnes fiant, sed alius post alium." R.

[4]) Ed. M. I. „quomodo," ed. M. II. „quod."

[5]) Edd. M. „coeperit."

[6]) Ed. M. I. „mundus: et ita, et antequam" etc.

post hunc alius mundus, Esaias docet, dicens: »Erit [1]) coelum novum, et terra nova, quae ego faciam permanere in conspectu meo, dicit Dominus.“ Quod autem ante hunc mundum fuerint etiam alii, Ecclesiastes ostendit, dicens. „Quid [2]) est quod factum est? Id ipsum, quod futurum est. Et quid est quod creatum est? Hoc ipsum quod creandum: et nihil est omnino recens sub sole. Sed quis loquetur, et dicet: Ecce hoc novum est? Jam fuit id in saeculis, quae fuerunt ante nos.“ Quibus testimoniis utrumque simul [3]) probatur, quod et ante fuerint [4]) saecula, et futura sint postmodum. Non tamen putandum est plures mundos simul esse, sed post [5]) hunc initium [6]) aliorum futurum: de quibus nunc non est necessarium per singula repetere, cum jam id in superioribus fecerimus.

4. Illud [7]) sane otiose praetereundum non [8]) arbitror, quod Scripturae sanctae conditionem mundi novo quodam et proprio nomine nuncupaverunt, dicentes καταβολήν mundi, quod latine satis improprie translatum constitutionem mundi dixerunt: [9]) καταβολή vero in graeco magis „*dejicere*“ significat, id est deorsum jacere, quod latine improprie, ut diximus, constitutionem mundi interpretati sunt, sicut in Evangelio secundum Joannem,

---

[1]) Cfr. Jesai. LXVI, 22. [2]) Cfr. Eccles. I, 9.

[3]) Deest „simul“ in edd. M. [4]) Edd. M. „fuerunt.“

[5]) Deest »post« in ed. M. I.

[6]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „interim alios futuros: de quibus“ etc. R.

[7]) Cfr. Tom. XIX. in Joann. (ed. Ruaei) pag. 305.

[8]) Edd. M. „non esse arbitror.“ — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XII. num. 2.

[9]) Verba: „dixerunt: καταβολή vero in graeco magis dejicere significat, id est, deorsum jacere, quod latine improprie, ut diximus, constitutionem mundi,“ quae de suo adjecit Rufinus, in omnibus habentur Mss., sed omissa sunt in antea editis (v. c. edd. M.) R.

cum dicit Salvator: »Et[1]) erit tribulatio in illis diebus, qualis non fuit a constitutione mundi:« hic constitutio καταβολή dicta est; quod ita intelligendum est sicut superius exposuimus. Sed et apostolus in epistola ad Ephesios[2]) eodem sermone usus est, cum ait: „Qui elegit nos ante mundi constitutionem:“ et hic constitutionem mundi καταβολήν dixit, eodem sensu, quo superius interpretati sumus, intelligendam. Dignum igitur videtur inquirere, quid est quod hoc novo[3]) nomine indicetur: et[4]) arbi-

---

[1]) Matth. XXIV, 21. [2]) Ephes. I, 4.

[3]) Deest „novo“ in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. R.

[4]) Versio Hieronymi in ep. ad Avitum pag. 765. exstans haec est: »Divinitus habitaculum et veram requiem apud superos existimo intelligi, in qua creaturae rationabiles commorantes, antequam ad inferiora loca descenderent, et de invisibilibus ad visibilia commigrarent, ruentesque ad terram crassis corporibus indigerent, antiqua beatitudine fruebantur. Unde conditor Deus fecit iis congrua humilibus locis corpora, et mundum istum visibilem fabricatus est, ministrosque ob salutem et correptionem eorum, qui ceciderunt, misit in mundum: ex quibus alii certa obtinerent loca, et mundi necessitatibus obedirent; alii injuncta sibi officia singulis quibusque temporibus, quae novit artifex Deus, sedula mente tractarent. Et ex his sublimiora mundi loca sol, et luna, et stellae, quae ab Apostolo creatura dicuntur, acceperunt. Quae creatura vanitati subjecta est eo, quod crassis circumdata corporibus, et adspectui pateat; et tamen non sponte subjecta est vanitati, sed propter voluntatem ejus, qui eam subjecit in spe.“ Et iterum: „Alii vero in singulis locis atque temporibus, quae solus artifex novit, mundi gubernaculis serviunt, quos angelos esse credimus.“ Et post paululum: „Quem rerum ordinem totius mundi regit providentia, dum aliae virtutes de sublimioribus corruunt, aliae paulatim labuntur in terras: istae voluntariae descendunt, aliae praecipitantur invitae: hae sponte suscipiunt ministeria, ut ruentibus manum porrigant; illae coguntur ingratae, ut tanto tempore in suscepto officio perseverent.“ Et iterum: „Ex quo sequitur, ut ob varios motus varii creentur et mundi, et post hunc, quem incolimus, alius multo dissimilis mundus fiat. Nullusque

tror, quoniam quidem finis et consummatio sanctorum erit in his, quae non videntur,[1]) et aeterna sunt, ex[2]) ipsius finis (150) contemplatione, sicut in superioribus[3]) frequenter ostendimus,[4]) simile etiam initium rationabiles creaturas habuisse censendum est. Et si tale initium habuerint, qualem finem sperant, fuerunt sine dubio jam ab initio in his, quae non videntur,[5]) et aeterna sunt. Quod si est, de superioribus ad inferiora descensum est non solum[6]) ab[7]) his animabus, quae id motuum suorum varietate meruerunt, verum et ab his, quae ad totius mundi ministerium ex illis superioribus et invisibilibus ad haec inferiora et visibilia[8]) deductae[9]) sunt, licet non volentes; „Vanitati[10]) quippe creatura subjecta est non volens,[11]) sed propter eum, qui subjecit in spe:" qua[12]) vel sol, vel luna, vel stellae, vel angeli explerent

---

alius diversis casibus et profectibus, et vel virtutum praemiis, vel vitiorum suppliciis, et in praesenti, et in futuro, atque in omnibus, et retro et priora temporibus potest merita dispensare, et ad unum rursum finem cuncta pertrahere, nisi solus conditor omnium Deus, qui scit causas, propter quas alios permittat sua perfrui voluntate, et de majoribus ad ultima delabi, alios incipiat visitare, et gradatim quasi manu data ad pristinum retrahere statum, et in sublimibus collocare." R.

1) Cfr. II Cor. IV, 18. coll. ed. Redep. pag. 311. not. 2.

2) Sic Mss. Libri antea editi (v. c. edd. M.) »et ipsius finis contemplatio est, sicut" etc. R.

3) Cfr. lib. II. περὶ ἀρχῶν cap. II.

4) Edd. M. »ostendimus. Simile et initium irrationabiles" etc. 5) Cfr. II Cor. IV, 18.

6) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) omittitur: »solum." R.

7) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) In editis legitur: „ab his animalibus." R. — Ed. M. II. »ab his tamen animalibus.« 8) Edd. M. »invisibilia."

9) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »deducta sunt, licet non volentia.« R. 10) Cfr. Rom. VIII, 20. 21.

11) Ed. M. I. perperam: „nolens."

12) Ed. M. I. perperam: „quae."

obsequium mundo, et his animabus, quae ob nimios defectus mentis crassioribus istis [1]) et solidioribus indiguere corporibus, et propter eos, quibus hoc erat necessarium, mundus iste etiam visibilis institutus est. Ex hoc ergo communiter omnium per hanc significantiam, id est per *καταβολήν*, a superioribus ad inferiora videtur indicari deductio. Spem [2]) sane libertatis universa creatura gerit, ut a servitutis corruptione liberetur, cum filii Dei, qui vel prolapsi, vel dispersi [3]) sunt, in unum fuerint congregati, vel cum cetera officia expleverint in hoc mundo, quae solus cognoscit omnium artifex Deus. Talem vero ac tantum putandum est factum esse mundum, qui vel omnes eas animas, quae in hoc mundo statutae sunt exerceri, caperet, vel omnes eas virtutes, quae adesse iis, et dispensare eas ac juvare paratae sunt. Unius [4]) namque naturae esse omnes rationabiles creaturas, ex multis assertionibus comprobatur: per quod solum Dei justitia in omnibus earum [5]) dispensationibus defendi potest, dum unaquaeque in semet ipsa habet causas, quod [6]) in illo, vel in illo vitae ordine posita sit.

5. Hanc ergo [7]) dispositionem Dei, quam postea ordinavit, jam tunc ab origine mundi rationibus causisque perspectis eorum, qui vel pro defectu mentis venire in corpora merebantur, vel eorum, qui visibilium cupiditate raptabantur, sed et illorum, qui vel volentes, [8]) vel

---

[1]) Deest „istis“ in edd. M.

[2]) Cfr. Rom. VIII, 21. coll. 19.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 311. not. 25.

[4]) Cfr. lib. II. Origenianor. quaest. V. num. 11. (16.) coll. ed. Redep. pag. 312. not. 3.

[5]) Ita Mss. Editi autem (v. c. edd. M.) „eorum.“ R.

[6]) Ed. M. I. perperam: »quod nullo, vel in bello vitae ordine“ etc. R.

[7]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „ergo.“ R.

[8]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »nolentes.« R.

inviti praestare officia quaedam his, qui in hunc statum deciderant compellebantur, ab eo, qui in spe subjiciebat, non intelligentes quidam, nec advertentes, quod ex praecedentibus liberi arbitrii causis instituta fuisset a Deo dispositionis ista varietas, arbitrati sunt vel fortuitis motibus, vel fatali [1]) necessitate agi omnia, quae in hoc mundo fiunt, [2]) nec esse aliquid in nostro arbitrio. Unde nec Dei providentiam inculpabilem assignare potuerunt.

6. Sicut autem diximus, [3]) quia [4]) multis, vel ministris, vel rectoribus, vel auxiliatoribus eguerunt animae omnes, quae in hoc mundo versatae sunt: ita in novissimis temporibus, cum jam finis mundo proximus immineret, et in ultimam perditionem omne humanum vergeret genus, infirmatis [5]) non solum his, qui regebantur, verum etiam illis, quibus regendi fuerat sollicitudo commissa, non jam tali auxilio, nec similibus suis indiguit defensoribus, sed auctoris ipsius et creatoris sui opem depoposcit, qui et his obediendi, et illis regendi corruptam profanamque restitueret [6]) disciplinam. Unde [7]) unigenitus Filius Dei, qui erat verbum et sapientia Patris, cum esset in ea gloria apud Patrem, quam habuit ante quam mundus esset, (151) exinanivit [8]) semet ipsum, et formam servi accipiens [9]) efficitur obediens usque ad mortem, ut [10]) obedientiam doceret eos, qui non aliter nisi per obedientiam salutem consequi poterant: regendi quoque

---

[1]) Ed. M. I. perperam: „facili."

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „sunt." R.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »audivimus." R.

[4]) Ed. M. II. »quod.«

[5]) Ed. M. I. perperam: »infirmitatis non solum his, qui gerebantur, verum etiam illis, quibus gerendi fuerat" etc. [6]) Ed. M. I. „restituet."

[7]) Vide lib. I. ad Januar. pag. 58.

[8]) Cfr. Philipp. II, 7. 8. [9]) Ed. M. II. „recipiens."

[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 313. not. 5.

regnandique corruptas restituit leges, dum omnes inimicos subjecit [1]) pedibus suis, ut [2]) per hoc, quod necesse est eum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus, et novissimum inimicum destruat mortem, rectores ipsos regendi doceat moderamina. Quia ergo non solum regendi vel regnandi, [3]) verum [4]) etiam obediendi, ut diximus, venerat reparare disciplinam, in semet ipso prius complens quod ab [5]) aliis volebat impleri, idcirco [6]) non solum usque ad mortem crucis Patri obediens factus est, verum etiam in consummatione saeculi in semet ipso complectens omnes, quos subjicit [7]) Patri, et qui per eum veniunt [8]) ad salutem, cum ipsis et in ipsis ipse quoque subjectus dicitur Patri: dum [9]) omnia in ipso constant, et ipse est caput omnium, et in ipso est salus et salutem consequentium plenitudo. Hoc ergo est, quod de eo dicit apostolus: „Cum [10]) autem ei subjecta fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui sibi subdidit [11]) omnia, ut sit Deus omnia in omnibus."

---

[1]) Edd. M. „subjecit sub pedibus." — Cfr. I Cor. XV, 25. seqq. coll. Psalm. CX, 1. [2]) Ed. M. I. „et."

[3]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „docendi." R. — Cfr. ed. Redep. pag. 313. not. 12.

[4]) Edd. M. „verum etiam obediendi venerat reparare disciplinam, ut diximus, in semet ipso" etc. R.

[5]) Edd. M. „in aliis."

[6]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 16. — Philipp. II, 8.

[7]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „subjecit." R. — Cfr. ed. Redep. pag. 313. not. 17.

[8]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „venerunt." R.

[9]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „dum omnia constant, et ipse est caput: etiam ipse est salus salutem consequentium plenitudo." R.

[10]) I Cor. XV, 28. coll. ed. Redep. pag. 313. not. 23.

[11]) Ed. M. I. „subdit."

7. Verum nescio quo pacto haeretici, non [1]) intelligentes apostoli sensum, qui his verbis continetur, subjectionis in Filio nomen infamant: cujus appellationis si proprietas [2]) requiritur, ex contrariis facile poterit inveniri. Nam si [3]) subjectum esse non est bonum, restat ut illud, quod contrarium est, bonum sit, id est, non esse subjectum. Sermo namque apostoli secundum quod isti volunt, [4]) hoc videtur ostendere, dum [5]) dicit: „Cum [6]) autem ei subjecta fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui sibi subdidit omnia:« ut [7]) quasi is, qui nunc Patri subjectus non sit, subjectus futurus sit tunc, cum prius Pater ei universa subjecerit. Sed miror, quomodo hoc [8]) intelligi possit, ut is, qui nondum sibi subjectis omnibus non est ipse subjectus, tunc cum subjecta fuerint sibi omnia, cum rex omnium fuerit, et potestatem tenuerit universosum, tunc eum subjiciendum putent, cum subjectus ante non fuerit: non intelligentes, quod subjectio Christi ad Patrem beatitudinem [9]) nostrae perfectionis ostendit, et suscepti ab eo operis palmam declarat, cum non solum regendi ac regnandi summam, quam [10]) in universam emendaverit creaturam, verum etiam obedientiae et subjectionis [11]) correcta reparata-

---

[1]) Particulam: „non,“ quae in editis (v. c. edd. M.) deerat, restituunt Mss. R.

[2]) Edd. M. „improprietas.“ [3]) Edd. M. „et.“

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „dicunt.« R.

[5]) Edd. M. „cum.“ [6]) I Cor. XV, 28.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »ut quasi is, qui nunc patri non sit subjectus, futurus sit tunc, cum pater ei universa“ etc. R. [8]) Deest „hoc“ in edd. M.

[9]) Semlerus absque causa legendum esse suspicatur: „beatitudinis perfectionem.“

[10]) Libri editi (v. c. edd. M.) »quam universa emendaverit creatura.« Sed Mss. ut in nostro textu. Forte legendum: „qua universam emendaverit creaturam.“ R.

[11]) Edd. M. „correctionis.“

que [1]) humani generis Patri offerat instituta. Si ergo bona et salutaris accipitur ista subjectio, qua subjectus esse dicitur Filius Patri, valde consequens et cohaerens est, ut et [2]) inimicorum, quae dicitur Filio Dei esse subjectio, salutaris quaedam intelligatur et utilis: ut sicut cum dicitur Filius Patri subjectus, perfecta universae creaturae restitutio declaratur, ita cum Filio Dei inimici dicuntur esse subjecti, subjectorum salus in eo intelligatur, et reparatio perditorum.

8. Verum certis quibusque et modis, et disciplinis, et temporibus subjectio ista complebitur: non necessitate aliqua ad subjectionem cogente, ne per vim subditus fiat omnis mundus Deo, sed verbo, ratione, doctrina, provocatione meliorum, institutionibus optimis, comminationibus quoque dignis et competentibus, quae juste immineant his, [3]) qui salutis et utilitatis suae curam sanitatemque contemnunt. Denique et nos homines, cum vel servos, vel filios erudimus, dum [4]) adhuc per aetatem rationis incapaces sunt, minis eos et metu coercemus; cum vero boni, utilis, et honesti intelligentiam ceperint, tum jam cessante verberum metu, verbo [5]) ac ratione suasi ad omnia, quae bona sunt, acquiescunt. Quomodo autem servata in omnibus rationabilibus creaturis arbitrii libertate unusquisque debeat dispensari, id est, quos velut jam paratos et capaces sermo Dei et inveniat, et instituat, quos autem interim differat, a quibus vero penitus occultetur, et longe [6]) eorum a se fieri dispenset audi-

---

[1]) Ita Mss. Editi autem (v. c. edd. M.) „parataque." R.

[2]) Deest „et" in edd. M. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 16. [3]) Ed. M. II. „iis."

[4]) Alias (v. c. in edd. M.) „dum adhuc veritatis per aetatem" etc. Sed in Mss. deest „veritatis:" quam vocem utpote hic redundantem omisimus. R.

[5]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) „verbo ac ratione sua ad omnia« etc. R. [6]) Cfr. Prov. XV, 29.

tum, quosque rursum contemnentes indicatum sibi et praedicatum verbum Dei, correptionibus quibusdam et castigationibus illatis perurgeat ad salutem, conversionemque eorum quodammodo exigat, et extorqueat; quibusnam vero etiam occasiones quasdam [1]) praestet salutis, ita ut interdum etiam ex [2]) responsione sola fide probata indubitatam quis ceperit salutem; quibus haec ex causis, vel quibus occasionibus fiant, quidve in his intro inspiciens divina sapientia, vel quos motus propositi eorum videns haec universa dispenset: soli Deo cognitum est, et [3]) Unigenito ejus, per quem creata ac reparata sunt universa, et Spiritui sancto, per quem cuncta sanctificantur, qui ab ipso Patre procedit, cui est gloria [4]) in aeterna saecula. Amen!

CAPUT SEXTUM.

De consummatione mundi.

1. De fine vero mundi, et consummatione omnium jam quidem et in superioribus pro viribus nostris disseruimus, secundum quod divinae Scripturae indulsit auctoritas, quae sufficere ad instructionem putamus, paucis etiam nunc admonitis, quoniam ad (152) hunc nos locum quaestionis ordo perduxit. Igitur summum bonum, ad quod natura rationabilis universa festinat, quod [5]) etiam

---

[1]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „quasdam.“ R.

[2]) Edd. M. „et.“ — Cfr. ed. Redep. pag. 316. not. 2.

[3]) Ed. Redep. „ut.“

[4]) Sic Mss. Alias (v. c. in edd. M.) »gloria aeterna in saecula.« R.

[5]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »qui etiam

finis omnium dicitur, a quamplurimis etiam philosophorum hoc modo terminatur, quia summum bonum sit, prout possibile est, similem fieri Deo. Sed hoc non tam ipsorum inventum, quam ex divinis libris ab iis assumtum [1]) puto. Hoc namque indicat Moses ante omnes, cum primam conditionem hominis enarrat, dicens: »Et [2]) dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.“ Tunc deinde addit: »Et [3]) fecit Deus hominem, ad Dei imaginem fecit illum, [4]) masculum et feminam fecit eos, et benedixit eos.“ Hoc ergo, quod dixit: »ad [5]) imaginem Dei fecit eum:“ et de similitudine siluit, non aliud indicat nisi quod imaginis quidem [6]) dignitatem in prima conditione percepit, [7]) similitudinis vero perfectio in consummatione servata est: scilicet ut ipse sibi eam propriae industriae studiis ex Dei imitatione consciseeret, cum possibilitate [8]) sibi perfectionis in initiis data per imaginis dignitatem, in fine demum per operum expletionem perfectam sibi ipse similitudinem consummaret. Sed apertius haec et evidentius ita [9]) se habere Joannes apostolus definit, hoc modo pronuncians: »Filioli, [10]) nondum scimus quid futuri sumus: si

---

finis.“ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 316. not. 18. et 20 coll. lib. II. Origenianor. quaest. XII. num. 9.

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „sumtum.“ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 317. not. 2.

[2]) Gen. I, 26. [3]) Gen. I, 27. 28.

[4]) Edd. M. „eum.“ [5]) Gen. I, 27.

[6]) Deest „quidem“ in edd. M. — Cfr. ed. Redep pag. 317. not. 10. et 12.

[7]) Ita Mss. Editi autem (v. c. edd. M.) „perceperit.“ R.

[8]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) mendose: „possibilitatem sibi perfectionis divinitus datam per imaginis“ etc. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 317. not. 15.

[9]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „in se habere“ R.

[10]) Cfr. 1 Joann. III, 2.

vero revelatum nobis fuerit de Salvatore, sine dubio dicetis: Similes ei erimus." Per quod certissime indicat et finem omnium, quem adhuc sibi dicit ignotum, et similitudinem Dei sperandam, quae pro meritorum perfectione praestabitur. Ipse quoque Dominus in Evangelio haec [1]) eadem non solum futura, verum etiam sui intercessione futura [2]) designat, dum ipse hoc a Patre discipulis suis impetrare dignatur, dicens: »Pater, [3]) volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum; et sicut ego et tu unum sumus, ita et isti in nobis unum sint.« In quo jam videtur [4]) ipsa similitudo, si dici potest, proficere, et ex simili unum jam fieri, pro eo sine dubio, quod in consummatione vel [5]) fine omnia et in omnibus Deus est. In [6]) quo requiritur a nonnullis, si ratio naturae corpo-

---

[1]) Omittunt libri editi (v. c. edd. M.), sed restituunt Mss. verba: „haec eadem." R.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „futura denunciat ipse, dum hoc" etc. R.

[3]) Cfr. ev. Joann. XVII, 24. coll. 21.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „videbitur." R. — Cfr. ed. Redep. pag. 318. not. 16.

[5]) Edd. M. „vel in fine" etc.

[6]) Hieronymus epist. 94. ad Avit. pag. 766. haec sic refert dixisse Origenem, quum de fine disputare coepisset: „Quia, ut crebro jam diximus, principium rursus ex fine generatur, quaeritur, utrum et tunc futura sint corpora, an sine corporibus aliquando vivendum sit, quum redacta in nihilum fuerint, et incorporalium vita incorporalis esse credenda sit, qualem et Dei novimus. Nec dubium est, quin si omnia corpora ad mundum istum sensibilem pertineant, quae appellantur ab Apostolo visibilia, futura sit vita incorporalium incorporalis." *Et paulo post:* »Illud quoque, quod ab eodem Apostolo dicitur: *Omnis creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei:* (Rom. VIII, 21.) sic intelligimus, ut primam creaturam rationabilium et incorporalium esse dicamus, quae non serviat corruptioni, eo quod non sit vestita corporibus, et ubicunque corpora fuerint, statim corruptio subsequatur. Postea autem libe-

reae quamvis expurgatae ad liquidum, et penitus spiritualis effectae, non videatur obsistere vel ad similitudinis dignitatem, vel ad unitatis proprietatem: quod [1]) naturae divinae quae utique incorporea est, nec similis videatur dici [2]) corporea natura posse, nec unum cum ea vere ac merito designari, [3]) maxime cum id, quod unum est Filius cum Patre, ad naturae proprietatem referendum fidei veritas doceat.

2. Cum [4]) ergo in fine Deus esse omnia et in omni-

---

rabitur de servitute corruptionis, quando receperint gloriam filiorum Dei, et Deus fuerit omnia in omnibus." *Et in eodem loco:* „Ut autem incorporeum finem omnium rerum esse credamus, illa nos Salvatoris oratio provocat, in qua ait: *Ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et isti in nobis unum sint.* (ev. Joann. XVII, 21.) Etenim scire debemus quid sit Deus, et quid sit futurus in fine Salvator: et quomodo in sanctis similitudo Patris et Filii repromissa sit: Quomodo in se illi unum sunt, sic et isti in iis unum sint. Aut enim suscipiendum est universitatis Deum vestiri corpore, et quomodo nos carnibus, sic illum qualibet materia circumdari: ut similitudo vitae Dei, in fine sanctis possit aequari. Aut si hoc indecens est, maxime apud eos, qui, saltem ex minima parte, Dei sentire cupiunt majestatem, et ingenitae atque omnia excedentis naturae gloriam suspicari: e duobus alterum suscipere cogimur, ut aut desperemus similitudinem Dei, si eadem semper sumus corpora habituri, aut si beatitudo nobis ejusdem cum Deo vitae promittitur, eadem, qua vivit Deus, nobis conditione vivendum est." Quae omnia utpote nimis erronea praetermisit Rufinus, et alia nobis hic et paulo ante obtrudit, ut legenti patebit. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 318. seqq. not. 18.

[1]) Ed. M. I. „quod naturae divinae utique corporaliter incorporea est," ed. M. II. »quod natura divina utique corporaliter incorporea est.«

[2]) Ed. M. I. „dici incorporeae naturae posse," ed. M. II. „dici incorporea natura posse.«

[3]) Ed. M. II. „designare."

[4]) Ed. M. I. „Dum ergo" etc. — Graece haec exstant ad calcem epist Justiniani Imperatoris ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior

bus promittatur, sicut consequens [1]) est, non est putandum venire ad illum finem animalia; [2]) vel pecora, vel bestias, ne etiam in animalibus, aut pecoribus, vel bestiis Deus inesse designetur; sed nec ligna, vel lapides, ne [3]) in his quoque esse dicatur Deus. (153) Ita ne [4]) ullam quidem malitiam ad illum finem putandum est pervenire; ne dum in omnibus Deus esse dicitur, etiam [5]) in aliquo malitiae vasculo inesse dicatur. Nam et si nunc quoque ubique [6]) et in omnibus dicimus esse Deum, pro eo, quod nihil potest esse vacuum Deo, non tamen ita esse dicimus, ut omnia sit nunc, in quibus est. Unde diligentius intuendum est, quale est hoc, quod perfectionem beatitudinis rerumque finem significat: quod [7]) non solum in omnibus esse dicitur Deus, sed etiam omnia in omnibus. Quae sint ergo ista omnia, quae Deus futurus sit in omnibus, requiramus. [8])

Tom. IX.) pag. 529. hunc in modum: *Λεγομένου τοῦ θεοῦ πάντα γενέσθαι ἐν πᾶσιν, ὥσπερ οὐ δυνάμεθα κακίαν καταλιπεῖν, οὔτε θεὸς πάντα γίνεται ἐν πᾶσιν, οὐδὲ ἄλογα ζῶα, ἵνα μὴ καὶ ἐν κακίᾳ ὁ θεὸς γίνηται, καὶ ἐν ἀλόγοις ζώοις· ἀλλ᾽ οὐδὲ ἄψυχα, ἵνα μὴ καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ θεὸς, ὅτε πάντα γίνεται· οὕτως οὐδὲ σώματα, ἅτινα τῇ ἰδίᾳ φύσει ἄψυχά ἐστιν.* — Cfr. ed. Redep. pag. 42. seq. num. 2. coll. pag. 42. not. 13. et 14.

[1]) Ita Mss. Editi autem (v. c. edd. M.) „conveniens est.« R. [2]) Cfr. ed. Redep. pag. 320. not. 9.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „ut in his“ etc. R.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „nec.“ R.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „etiam in aliquo vasculo esse dicatur.“ R.

[6]) Cfr. lib. II. de Incarnatione verbi ad Januarium (Append. Opp. Augustini ed. Bened. Tom. VIII.) pag. 58. coll. ed. Redep. pag. 321. not. 5.

[7]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed in omnibus habentur nostris Mss. verba: „quod non solum in omnibus esse dicitur Deus, sed etiam omnia in omnibus.“ R.

[8]) Januar. loc. cit. „inquiramus.«

3. Et ego quidem arbitror, quia[1]) hoc, quod in omnibus omnia dicitur esse Deus, significet etiam in singulis eum omnia esse. Per singulos autem omnia erit hoc modo, ut quidquid rationabilis mens, expurgata omnium vitiorum faece, atque omni penitus abstersa nube malitiae, vel sentire, vel intelligere, vel cogitare potest, omnia Deus sit, nec ultra jam aliud aliquid nisi Deum videat, Deum teneat, omnis motus sui[2]) Deus modus et mensura sit; et ita erit omnia Deus: non enim jam[3]) ultra boni malique discretio, quia nusquam malum; omnia[4]) enim Deus est, cui jam non adjacet malum; nec ultra ex arbore sciendi bonum et malum manducare concupiscet, qui semper in bono est, et cui omnia Deus est. Sic ergo finis ad principium reparatus, et rerum exitus collatus initiis, restituet illum statum, quem tunc habuit natura rationabilis, cum de ligno sciendi bonum et malum comedere non egebat, ut amoto omni malitiae sensu, et ad sincerum purumque deterso, solus qui est unus bonus Deus, hic ei fiat omnia, et[5]) non in paucis aliquibus, vel pluribus, sed in omnibus ipse sit omnia. Cum jam[6]) nusquam mors, nusquam aculeus mortis, nusquam omnino malum, tunc vere Deus omnia in omnibus erit. Verum[7])

---

[1]) Ed. M. I. „quia quidem in omnibus" etc., ed. M. II. „quod quidem in omnibus" etc.

[2]) Ed. M. II. „ejus." [3]) Deest „jam" in edd. M.

[4]) Edd. M. „omnia enim ei Deus, cui" etc. — Cfr. ed. Redep. pag. 321. not. 25.

[5]) Desiderantur in antea editis (v. c. edd. M.), quae nostri Mss. restituunt verba: „et non in paucis aliquibus, vel pluribus, sed in omnibus ipse sit omnia." R.

[6]) Deest „jam" in edd. M.

[7]) Mihi valde hoc loco adhuc suspecta est interpretis Rufini fides. Pervulgatum quippe Origenis dogma de beatarum animarum peccatis et lapsibus, in alios interpretatione sua transfert. Quin etiam quod aliis adscribentem Origenem inducit, id confutantem ipsum exhibet in-

istam perfectionem, ac beatitudinem rationabilium creaturarum, vel naturarum, ita demum quidam [1]) permanere in eodem statu, quo supra diximus, putant, id est ut Deum omnia habeant, et Deus iis sit omnia, si nullatenus eas societas naturae corporalis [2]) amoveat. Alioquin existimant [3]) gloriam summae beatitudinis impediri, si materialis substantiae interseratur admixtio. De qua re plenius a nobis, quae in superioribus [4]) occurrere potuerunt, pertractata atque digesta sunt.

---

fra num 6. his verbis: „in quo statu (*beatitudinis*) etiam permanere semper et immutabiliter creatoris voluntate est credendum," etc. Suspicor (?) itaque haec omnia de suo Rufinum attexuisse, et pro iis obtrudisse, quae initio huj. cap num. 1., et hic ex epist. Hieronymi ad Avitum pag. 767. repraesentantur hunc in modum: „Nec dubium est, quin post quaedam intervalla temporum rursus materia subsistat, et corpora fiant, et mundi diversitas construatur propter varias voluntates rationabilium creaturarum, quae post perfectam beatitudinem usque ad finem omnium rerum paulatim ad inferiora delapsae, tantam malitiam receperunt, ut in contrarium verterentur, dum nolunt servare principium, et incorruptam beatitudinem possidere. Nec hoc ignorandum, quod multae rationabiles creaturae usque ad secundum et tertium et quartum mundum servent principium, nec mutationi in se locum tribuant; aliae vero tam parum de pristino statu amissurae sint, ut pene nihil perdidisse videantur, et nonnullae grandi ruina in ultimum praecipitandae sint barathrum. Novitque dispensator omnium Deus in conditione mundorum singulis abuti juxta meritum, et opportunitates, et causas, quibus mundi gubernacula sustentantur et initiantur: ut qui omnes vicerit nequitia, et penitus se terrae coaequaverit, in alio mundo, qui postea fabricandus est, fiat diabolus, principium plasmationis (Job. XL, 19.) Domini, ut illudatur ei ab angelis, qui exordii amisere virtutem." R. — Videsis lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 9. coll. ed. Redep. pag. 322. not. 2.

[1]) Ed. M. I. »quidem."

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) mendose: „corporali admoveat." R. [3]) Ed. M. I. »aestimant."

[4]) Cfr. lib. II. περὶ ἀρχῶν cap. III. num. 1. et 2.

4. Nunc vero quoniam[1]) apud apostolum mentionem spiritualis corporis invenimus, qualiter etiam inde sentiri debeat de hoc, tantummodo prout possumus requiramus. Quantum ergo sensus noster capere potest, qualitatem spiritualis corporis talem quandam[2]) esse sentimus, in quo[3]) inhabitare deceat non solum sanctas quasque perfectasque animas, verum etiam omnem[4]) illam creaturam, quae liberabitur a servitute corruptionis. De[5]) corpore etiam illud apostolus dixit: „Domum[6]) habemus non manu factam, aeternam in coelis:" id est, in mansionibus beatorum. Ex hoc ergo conjecturam[7]) capere possumus, quantae puritatis, quantae subtilitatis, quantaeque gloriae sit qualitas corporis illius, si comparationem faciamus ejus ad ea, quae nunc, licet coelestia sint[8]) et splendidissima corpora, manu facta tamen sunt, et visibilia. De illo autem dicitur, domus[9]) esse non manu facta, sed aeterna in coelis. Quia ergo „quae[10]) videntur, temporalia sunt, quae autem non videntur, aeterna (154) sunt," omnibus his corporibus, quae sive in terris, sive in coelis videmus, et quae videri possunt, et manu facta sunt, et aeterna non sunt, multa longe praelatione praecellit illud, quod et visibile non est, nec manu factum est, sed aeternum est. Ex qua compara-

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quoniam apostolum Paulum mentionem spiritualis fecisse invenimus: qualiter etiam mihi sentiri debeat" etc. R.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quidem." R.

[3]) Edd. M. „qua."

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest »omnem.« R. — Cfr. Rom. VIII, 21. coll. ed. Redep. pag. 323. not. 1.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „De quo corpore etiam Paulus apostolus dixit." R. [6]) I Cor. V, 1.

[7]) Optime Mss. „conjecturam." Male editi (v. c. edd. M.) „et censuram." R. [8]) Deest „sint" in edd. M.

[9]) Cfr. I Cor. V, 1. [10]) Cfr. II Cor. IV, 18.

tione conjici [1]) potest, quantus decor, quantus splendor, quantus fulgor sit corporis spiritualis; et verum esse illud, quod dictum est, quia [2]) „oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit, quae praeparavit Deus diligentibus illum.“ [3]) Non [4]) autem dubitandum est naturam corporis hujus nostri, voluntate Dei, qui talem fecit eam, usque ad illam qualitatem subtilissimi, et purissimi, ac splendidissimi corporis posse a creatore perduci, prout rerum status vocaverit, et meritum rationabilis naturae poposcerit. Denique, cum varietate et diversitate mundus indiguit, per diversas rerum facies speciesque omni famulatu praebuit se materia conditori, utpote domino et creatori suo, quo diversas coelestium terrenorumque ex ea duceret formas. Cum vero res ad illud coeperint festinare, ut sint omnes unum, sicut est Pater cum Filio unum, consequenter intelligi datur, quod ubi omnes unum sunt, jam diversitas non erit.

5. Propterea namque [5]) etiam novissimus inimicus, [6]) qui mors appellatur, destrui dicitur, ut neque ultra triste sit aliquid, ubi mors non est, neque adversum sit, ubi non est inimicus. Destrui sane novissimus inimicus ita intelligendus est, non ut substantia ejus, quae a Deo facta est, pereat, sed ut propositum, et voluntas inimica, quae non a Deo, sed ab ipso processit, intereat. Destruetur ergo, non ut non sit, sed ut inimicus non sit et

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) mendose: „convinci.“ R.

[2]) Edd. M. „quod.“ — Cfr. I Cor. II, 9. coll. Jesai. LXIV, 4. [3]) Ed M. II. „se.“

[4]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. IX. num. 7.

[5]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „namque.“ R. — Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 18. et quaest. V. num. 14.

[6]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „inimicus, id est diabolus, qui“ etc. R.

mors. Nihil enim omnipotenti impossibile est, nec insanabile est aliquid factori suo: propterea enim fecit omnia ut essent, et quae facta sunt, ut essent, non [1]) esse non possunt. Propter [2]) quod immutationem quidem varietatemque recipient, ita ut pro meritis vel in meliori, vel in deteriori habeantur statu: substantialem vero interitum ea, quae a Deo ad [3]) hoc facta sunt ut essent, et permanerent, recipere non possunt. Non enim quae opinione vulgi interire creduntur, [4]) continuo etiam vel fidei, vel veritatis ratio ea interire consenserit. Denique caro nostra ab imperitis et infidelibus ita post mortem deperire existimatur, [5]) ut nihil prorsus reliquum substantiae suae habere credatur. Nos [6]) vero, qui resurrectionem ejus credimus, immutationem ejus tantummodo per mortem factam intelligimus: substantiam vero ejus certum est permanere, et voluntate creatoris sui, certoque tempore rursus reparari ad vitam, atque iterum permutationem ejus fieri, ut quae primo fuit caro ex terra terrena, tum deinde dissoluta per mortem, et iterum facta cinis ac terra: „quoniam [7]) terra es," inquit, „et in terram ibis:" rursum resuscitetur e terra, et [8]) post hoc jam prout meritum inhabitantis animae poposcerit, in gloriam [9]) corporis proficiat [10]) spiritualis.

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 324. not. 9.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Propterea mutationem quidem" etc. R.

[3]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „ad hoc." R.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „dicuntur." R.

[5]) Ed. M. I. „aestimatur."

[6]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. IX. num. 6. coll. ed. Redep. pag. 324. not. 19. [7]) Gen. III, 19.

[8]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „et post hoc jam velut meritum" etc. R.

[9]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Editi (v. c. ed. M. II.) „gloria." R.

[10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „proficiet." R.

6. In hunc ergo statum omnem hanc nostram substantiam corporalem putandum est perducendam,[1]) tunc cum omnia restituentur ut unum sint, et cum Deus fuerit omnia in omnibus. Quod tamen non ad subitum fieri, sed paulatim et per partes intelligendum est,[2]) infinitis et immensis labentibus saeculis, cum sensim et per singulos emendatio fuerit et correctio prosecuta, praecurrentibus aliis, et velociori cursu ad summa tendentibus, aliis vero proximo quoque[3]) spatio insequentibus, tum[4]) deinde aliis longe posterius: et sic per multos et innumeros ordines proficientium, ac[5]) Deo se ex inimicis reconciliantium, pervenitur usque[6]) ad novissimum inimicum, qui dicitur mors, ut etiam ipse destruatur, ne ultra sit inimicus. Cum ergo restitutae fuerint omnes rationabiles animae in hujuscemodi statum, tunc natura etiam hujus corporis nostri[7]) in spiritualis[8]) corporis gloriam perducetur. Sicut enim de rationabilibus naturis[9]) videmus, non alias esse, quae pro peccatis in indignitate vixerint, et alias, quae pro meritis ad beatitudinem invitatae sint, sed has easdem, quae ante fuerant peccatrices, conversas postmodum et Deo reconciliatas videmus ad beatitudinem revocari: ita[10]) etiam de natura corporis sentiendum est, quod non aliud corpus est, quo nunc in ignobilitate, et in[11]) corruptione, et infirmitate utimur,

---

[1]) Edd. M. „producendam." — Cfr. I Cor. XV, 28.
[2]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 10.
[3]) Deest „quoque" in edd. M. [4]) Ed. M. I. „cum."
[5]) Ed. M. I. perperam: „a Deo."
[6]) Deest „usque" in edd. M.
[7]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „nostri." R.
[8]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „spiritualis corporis.« R. [9]) Edd. M. „videmus naturis."
[10]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. IX. num. 7.
[11]) Deest in ed. M. II. „in."

et aliud erit illud, quo in incorruptione, et in virtute, et in gloria utemur: sed hoc idem abjectis his [1]) infirmitatibus, in quibus nunc est, in gloriam transmutabitur, spirituale effectum, ut quod fuit indignitatis vas, hoc ipsum expurgatum fiat vas honoris, et beatitudinis habitaculum. In [2]) quo statu etiam permanere semper et immutabiliter creatoris voluntate est credendum, fidem rei faciente sententia apostoli, dicentis: „Domum [3]) habemus non manu factam, aeternam [4]) in coelis." Non enim secundum quosdam [5]) Graecorum philosophos praeter hoc corpus, quod ex quatuor elementis est, aliud quintum corpus, quod per omnia aliud sit, et diversum ab hoc nostro corpore, fides [6]) ecclesiae recipit: quoniam neque ex Scripturis sanctis vel suspicionem aliquam proferre de his quis [7]) potest, neque ipsa rerum consequentia haec recipi patitur, maxime cum manifeste definiat sanctus apostolus, quia non nova aliqua corpora resurgentibus a mortuis dentur, sed haec ipsa, quae viventes habuerant, ex deterioribus in melius transformata recipiant. Ait enim: „Seminatur [8]) corpus animale, resurget corpus spirituale: seminatur in (155) corruptione, resurget in incorruptione: seminatur in infirmitate, resurget in virtute: seminatur in ignobilitate, resurget in gloria." Sicut ergo profectus est homini quidam, [9]) ut cum sit prius animalis homo, nec

---

[1]) Deest „his" in edd. M.

[2]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 9. et 23. [3]) Cfr. II Cor. V, 1.

[4]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „aeternam." R.

[5]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „quosdam.« R. — Cfr. ed. Redep. pag. 325. not. 30.

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »fides necessario recipit." R. [7]) Deest „quis" in edd. M.

[8]) Cfr. I Cor. XV, 42—44.

[9]) Ita Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) »quidem.« R.

intelligat quae sunt spiritus Dei, veniat in hoc per eruditionem, ut efficiatur spiritualis, et dijudicet omnia, ipse vero a nemine dijudicetur: ita etiam de corporis statu sentiendum est, quod ipsum idem corpus, quod nunc pro ministerio [1]) animae nuncupatum est animale, per profectum quendam, cum anima, adjuncta [2]) Deo, unus cum eo spiritus fuerit effecta, jam tunc corpus quasi spiritui ministrans, in statum qualitatemque proficiat spiritualem, maxime cum, sicut saepe ostendimus, talis a conditore facta sit natura corporea, ut in quamcunque voluerit, vel res poposcerit qualitatem, facile subsequatur.

7. Omnis igitur haec ratio hoc continet. quod duas generales naturas condiderit Deus: naturam visibilem, id est corpoream; et naturam invisibilem, quae est incorporea. Istae vero duae naturae diversas sui recipiunt permutationes. Illa quidem invisibilis, quae rationabilis est, animo propositoque mutatur pro eo, quod arbitrii sui libertate donata est; et per hoc aliquando in bonis, aliquando [3]) in contrariis invenitur. Haec vero natura corporea substantialem recipit permutationem; unde et ad omne quod moliri, vel fabricare, vel retractare voluerit artifex omnium Deus, materiae hujus habet in omnibus famulatum, ut in quascunque vult formas, vel species, prout rerum merita deposcunt, naturam corpoream transmutet et transferat. Quod evidenter propheta designans ait: „Deus [4]) qui facit omnia, et transmutat.«

8. Jam sane illud quaerendum est, si tunc cum erit Deus omnia in omnibus, in consummatione omnium universa corporis natura una specie constabit, et omnis qualitas corporis illa sola erit, quae in illa inenarrabili gloria

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) mendose: „mysterio." R.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „adjuncta." R.

[3]) Deest „aliquando" in edd. M.

[4]) Cfr. Psalm. CII, 25. 26.

fulgebit, quae spiritualis corporis futura esse [1]) sentienda est. Si enim recte accipimus, [2]) id in initio libri sui Moses scribit, dicens: »In [3]) principio fecit Deus coelum et terram.“ Hoc enim [4]) principium totius creaturae; ad hoc principium finem omnium consummationemque convenit revocare: id est ut illud coelum, et illa terra, habitatio et requies sit piorum; ita ut prius terrae illius sancti quique et mansueti haereditatem capiant, quandoquidem hoc etiam lex et prophetae et evangelium docent. In qua terra puto esse veras illas et vivas formas illius observantiae, quam Moses per legis umbram tradebat. De quibus dictum est, quia [5]) „exemplari et umbrae deserviunt coelestium:“ hi [6]) scilicet, qui serviebant in lege. Sed et [7]) ad ipsum Mosen dictum est: „Vide, [8]) ut facias omnia [9]) secundum formam, et similitudinem, quae tibi ostensa est in monte.“ Unde mihi videtur, quod sicut in hac terra lex paedagogus quidam fuit eorum, qui ad Christum ab ipsa [10]) perduci deberent, eruditi ab ea, et instituti, ut facilius possent post institutionem legis perfectiora quaeque instituta Christi suscipere: ita etiam alia terra, sanctos quosque [11]) suscipiens, verae et aeternae legis institutionibus eos prius imbuat et informet, quo facilius etiam illis coeli [12]) perfectis, et quibus addi jam nihil potest, institutis potiantur; in quo vere [13]) erit illud, quod aeternum dicitur [14]) Evangelium, et Testamentum semper novum, quod nunquam veterascet.

---

[1]) Deest „esse“ in edd. M. [2]) Edd. M. „accepimus.“
[3]) Gen. I, 1. [4]) Ed. M. I. „esse.“
[5]) Ed. M. II. „quod.“ — Hebr. VIII, 5.
[6]) Edd. M. „his scilicet.«
[7]) Deest „et“ in edd. M. [8]) Exod. XXV, 40.
[9]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „omnia.“ R. [10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „ipso.“ R.
[11]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) In editis (?) deest „quosque.“ R. [12]) Ed. M. II. „coelis.“
[13]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) omittunt: „vere.“ R.
[14]) Cfr. Apoc. XIV, 6.

9. Hoc itaque modo in consummatione ac restitutione omnium fieri putandum est, ut paulatim proficientes, et adscendentes modo et ordine perveniant primo ad terram illam, et [1]) eruditionem, quae in ea est, in qua ad meliora, et illa, quibus jam addi nihil potest, instituta praeparentur. Post actores [2]) enim et procuratores Christus dominus, qui est rex omnium, regnum ipse [3]) suscipiet: id est, post eruditionem [4]) sanctarum virtutum eos, qui eum capere possunt secundum quod sapientia est, ipse instruet, regnans in iis tamdiu, usquequo eos etiam Patri subjiciat, qui sibi subdidit omnia, id est, ut cum capaces Dei effecti fuerint, sit iis Deus omnia in omnibus. Tunc [5]) ergo [6]) consequenter etiam natura corporea illum summum, et cui addi jam nihil possit, recipiet statum.

Hactenus [7]) nobis etiam corporeae naturae, vel spiritualis corporis ratione discussa, arbitrio legentis relinquimus, ex utroque quod melius judicaverit eligendum. Nos vero in his finem libri tertii faciamus.

---

[1]) Ed. M. I. »ut.“ [2]) Cfr. Gal. IV, 2.

[3]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Editi (?) „ipsum.« R.

[4]) Edd. M. „eruditiones.“

[5]) Sanctus Hieronymus epist. 94. ad Avit. pag. 767. ait Origenem „post disputationem longissimam, qua omnem creaturam corpoream in spiritualia corpora et tenuia dicit esse mutandam, cunctamque substantiam in unum corpus mundissimum, et omni splendore purius convertendam, et talem, qualem nunc humana mens non potest cogitare,“ ad extremum intulisse: „Et erit Deus omnia in omnibus, ut universa natura corporea redigatur in eam substantiam, quae omnibus melior est, in divinam scilicet, qua nulla est melior.“ Ex quibus cum sequi videatur Deo corpus, licet tenuissimum, inesse, haec dissimulavit Rufinus, aut in alium sensum detorsit.“ Vide lib. II. Origenianor. quaest. I. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 328. not. 6. [6]) Deest „ergo“ in edd. M.

[7]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 15.

ΕΚ ΤΩΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΕΙΣ ΤΟ
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Κεφάλαιον[1]) πρῶτον.

Περὶ[2]) αὐτεξουσίου, καὶ τῶν δοκούντων ἀναιρεῖν τοῦτο γραφικῶν ῥητῶν λύσις καὶ ἑρμήνεια.[3])

1. (108) Ἐπεὶ[4]) δὲ ἐν τῷ κηρύγματι[5]) τῷ ἐκκλησιαστικῷ περιέχεται ὁ περὶ κρίσεως δικαίας θεοῦ λόγος, οστις καὶ τοὺς ἀκούοντας, πιστευθεὶς εἶναι ἀληθής, προκαλεῖται ἐπὶ τὸ καλῶς βιοῦν, καὶ παντὶ τρόπῳ φεύγειν τὴν ἁμαρτίαν, δηλονότι συγκατατιθεμένους

---

[1]) Cfr. Philoc. edd. Tarini cap. XX. pag. 264. seqq., edd. Spenc. cap. XXI. pag. 50. seqq. coll. Orig. Opp. ed. Ruaei Tom I. pag. 108. seqq., ed. Redep. pag. 11. seqq.

[2]) Codd. Thuani: *Περὶ τοῦ αὐτεξουσίου.* Tarin. — Cfr. ed. Redep. pag. 11. not. 14.

[3]) Thuan. subjungit: *ἅτινά ἐστι ταῦτα.* Tarin.

[4]) Numerum singulis hujus cap. partibus praefigendum curavimus, quo facilius verba graeca cum latina Rufini interpretatione possint comparari.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 11. not. 17.

τὸ[1]) ἐφ' ἡμῖν εἶναι τὰ ἐπαίνου καὶ ψόγου ἄξια· φέρε καὶ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου ἰδίᾳ ὀλίγα διαλάβωμεν, ἀναγκαιοτάτου ὡς ἔνι μάλιστα προβλήματος. Ἵνα δὲ νοήσωμεν τί τὸ αὐτεξούσιον, τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ ἀναπτύξαι δεῖ, ἵνα ταύτης σαφηνισθείσης ἀκριβῶς, παραστάθῃ[2]) τὸ ζητούμενον.

2. Τῶν κινουμένων τὰ μέν τινα ἐν ἑαυτοῖς ἔχει τὴν τῆς κινήσεως αἰτίαν, ἕτερα δὲ ἔξωθεν μόνον κινεῖται. Ἔξωθεν[3]) οὖν μόνον κινεῖται τὰ φορητὰ, οἷον ξύλα, καὶ λίθοι, καὶ πᾶσα ἡ ὑπὸ ἕξεως[4]) μόνης[5]) συνεχομένη ὕλη. Ὑπεξῃρήσθω δὲ νῦν τοῦ λόγου τὸ κίνησιν λέγειν τὴν ῥύσιν τῶν σωμάτων, ἐπεὶ μὴ χρεία τούτου[6]) πρὸς τὸ προκείμενον. Ἐν ἑαυτοῖς δὲ ἔχει τὴν αἰτίαν τοῦ κινεῖσθαι ζῶα, καὶ φυτὰ, καὶ ἁπαξαπλῶς ὅσα ὑπὸ[7]) φύσεως καὶ ψυχῆς συνέχεται, ἐξ ὧν φασιν εἶναι καὶ τὰ μέταλλα. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ πῦρ αὐτοκίνητόν ἐστι, τάχα δὲ καὶ αἱ πηγαί. Τῶν δὲ ἐν ἑαυτοῖς τοῦ κινεῖσθαι τὴν αἰτίαν ἐχόντων, τὰ μέν φασιν ἐξ ἑαυτῶν κινεῖσθαι, τὰ δὲ ἀφ' ἑαυτῶν· ἐξ (109) ἑαυτῶν μὲν τὰ ἄψυχα, ἀφ' ἑαυτῶν δὲ τὰ ἔμψυχα. Ἀφ' ἑαυτῶν γὰρ κινεῖται τὰ ἔμψυχα, φαντασίας[8]) ἐγγινομένης ὁρμὴν προκαλουμένης. Καὶ πάλιν ἔν[9]) τισι

---

[1]) Sic Codd. Thuani, Tarino teste, itemq. ed. Ruaei. Edd. Philoc. in textu: τε ἐφ' ἡμῖν.

[2]) Sic Codd. Mss. Editi vero (edd. Tarin. et Spenc.) σταθῇ καὶ τό κτλ. R.

[3]) Edd. Tarin. et Spenc. Ἔξωθεν μὲν οὖν κτλ.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 12. not. 10.

[5]) Aliquot Mss. μόνη. R.

[6]) Ita Mss. (v. c., Tarino teste, Codd. Thuan.) Editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) τούτων. R.

[7]) Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) ἀπὸ φύσεως. Sed Mss. ὑπὸ φύσεως. R.

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 12. not. 22.

[9]) Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) ἄν τισι. Sed Mss. ἔν τισι. R.

τῶν ζώων φαντασίαι γίνονται ὁρμὴν προκαλούμεναι, φύσεως φανταστικῆς τεταγμένως κινούσης τὴν ὁρμὴν, ὡς ἐν τῷ ἀράχνῃ φαντασία τοῦ ὑφαίνειν γίνεται, καὶ ὁρμὴ ἀκολουθεῖ ἐπὶ τὸ ὑφαίνειν, τῆς φανταστικῆς αὐτοῦ φύσεως τεταγμένως ἐπὶ τοῦτο αὐτὸν προκαλουμένης, καὶ οὐδενὸς ἄλλου μετὰ τὴν φανταστικὴν αὐτοῦ φύσιν πεπιστευμένου τοῦ ζώου· καὶ ἐν τῇ μελίσσῃ ἐπὶ τὸ κηροπλαστεῖν.

3. Τὸ μέντοι λογικὸν ζῶον καὶ λόγον ἔχει πρὸς τῇ φανταστικῇ φύσει, τὸν κρίνοντα τὰς φαντασίας, καί τινας μὲν ἀποδοκιμάζοντα, τινὰς δὲ παραδεχόμενον, ἵνα ἄγηται τὸ ζῶον κατ' αὐτάς. Ὅθεν ἐπεὶ ἐν τῇ φύσει τοῦ λόγου[1]) εἰσὶν ἀφορμαὶ τοῦ θεωρῆσαι τὸ καλὸν, καὶ τὸ αἰσχρὸν, αἷς ἑπόμενοι θεωρήσαντες τὸ καλὸν, καὶ τὸ αἰσχρὸν, αἱρούμεθα μὲν τὸ καλὸν, ἐκκλίνομεν δὲ τὸ αἰσχρόν· ἐπαινετοὶ μέν ἐσμεν ἐπιδόντες ἑαυτοὺς τῇ πράξει τοῦ καλοῦ, ψεκτοὶ δὲ κατὰ τὸ ἐναντίον. Οὐκ ἀγνοητέον μέντοι γε, ὅτι τὸ πλέον τῆς εἰς πάντα τεταγμένης φύσεως ποσῶς ἐστιν ἐν τοῖς ζώοις, ἐπὶ τὸ πλέον δὲ, ἢ ἐπὶ τὸ ἔλαττον· ὥστε ἐγγύς που εἶναι, ἵν' οὕτως εἴπω, τοῦ λογικοῦ, τὸ ἐν τοῖς ἰχνευταῖς κυσὶν ἔργον, καὶ ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἵπποις. Τὸ μὲν οὖν ὑποπεσεῖν τόδε τι τῶν ἔξωθεν, φαντασίαν ἡμῖν κινοῦν τοιάνδε, ἢ τοιάνδε, ὁμολογουμένως οὐκ ἔστι τῶν ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ κρῖναι, οὑτωσὶ χρήσασθαι τῷ γενομένῳ, ἢ ἑτέρως, οὐκ ἄλλου τινὸς ἔργον ἢ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου ἐστὶν, ἤτοι παρὰ (110) τὰς ἀφορμὰς ἐνεργοῦντος ἡμᾶς πρὸς τὰς ἐπὶ τὸ καλὸν προσκαλουμένας καὶ τὸ καθῆκον ὁρμὰς, ἢ ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἐκτρέποντος.

4. Εἰ[2]) δέ τις αὐτὸ τὸ ἔξωθεν λέγει εἶναι τοιόνδε, ὥστε ἀδυνάτως ἔχειν ἀντιβλέψαι αὐτῷ, τοιῷδε γενο-

---

[1]) Alter Cod. Thuani male: ζώου. Tarin.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 13. not. 32. coll lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 2.

μένῳ· οὗτος ἐπιστησάτω τοῖς ἰδίοις πάθεσι καὶ κινήμασιν, εἰ μὴ εὐδόκησις γίνεται καὶ συγκατάθεσις καὶ ῥοπὴ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπὶ τόδε τι, διὰ τάσδε τὰς πιθανότητας. Οὐ [1]) γὰρ, φέρ' εἰπεῖν, ἡ γυνὴ τῷ κρίναντι ἐγκρατεύεσθαι, καὶ ἀνέχειν ἑαυτὸν ἀπὸ μίξεων, ἐπιφανεῖσα καὶ προκαλεσαμένη ἐπὶ τὸ ποιῆσαί τι παρὰ πρόθεσιν, αὐτοτελὴς αἰτία γίνεται τοῦ τὴν πρόθεσιν ἀθετῆσαι. [2]) Πάντως γὰρ εὐδοκήσας τῷ γαργαλισμῷ καὶ τῷ λείῳ τῆς ἡδονῆς, ἀντιβλέψαι αὐτῷ μὴ βεβουλημένος, μηδὲ τὸ κεκριμένον κυρῶσαι, πράττει τὸ ἀκόλαστον. Ὅδε [3]) τις ἔμπαλιν, τῶν αὐτῶν συμβεβηκότων αὐτῷ [4]) πλείονα μαθήματα ἀνειληφότι καὶ ἠσκηκότι, οἱ μὲν γαργαλισμοὶ καὶ οἱ ἐρεθισμοὶ συμβαίνουσιν· ὁ λόγος δὲ, ἅτε ἐπὶ πλεῖον ἰσχυροποιηθεὶς καὶ τραφεὶς τῇ μελέτῃ, καὶ βεβαιωθεὶς τοῖς δόγμασι [5]) πρὸς τὸ καλὸν, ἢ ἐγγύς γε τοῦ βεβαιωθῆναι γεγενημένος, ἀνακρούει τοὺς ἐρεθισμοὺς καὶ ὑπεκλύει τὴν ἐπιθυμίαν.

5. Τὸ δὲ, τούτων οὕτως ἡμῖν γινομένων, ἔξωθεν αἰτιᾶσθαι, καὶ ἑαυτοὺς ἀπολύειν ἐγκλήματος, ὁμοίους [6]) ἑαυτοὺς ἀποφαινομένους ξύλοις καὶ λίθοις, ἑλκυσθεῖσιν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν αὐτὰ κινησάντων, οὐκ (111) ἀληθὲς, οὐδὲ εὔγνωμον, βουλομένου τε λόγος ἐστὶν ὁ τοιοῦτος τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου παραχαράττειν. Εἰ γὰρ πυθοίμεθα αὐτοῦ, τί ἦν τὸ αὐτεξούσιον, λέγοι ἂν, ὅτι εἰ μηδὲν τῶν ἔξωθεν ἀπήντα, ἐμοῦ τόδε [7]) τι προ-

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 14. not. 5.

[2]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei male: ἀτεθῆσαι.

[3]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei: Ὁ δέ τις ἔμπαλιν τῶν αὐτῶν συμβεβηκότων· τῷ πλείονα κτλ.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) τῷ πλείονα κτλ. R.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 14. not. 17.

[6]) Edd. Tarin. et Spenc. ὁμοίως.

[7]) Codd. Thuani, Tarino teste: τόδε προθεμένου.

θεμένου τὸ ἐπὶ τὸ ἐναντίον προκαλούμενον. Πάλιν τε αὖ ψιλὴν τὴν κατασκευὴν αἰτιᾶσθαι, παρὰ τὸ ἐναργές ἐστι· λόγου παιδευτικοῦ τοὺς ἀκρατεστέρους καὶ τοὺς ἀγριωτάτους παραλαμβάνοντος, εἰ τῇ προτροπῇ παρακολουθήσαιεν, καὶ μεταβάλλοντος, ὥστε παρὰ πολὺ γεγονέναι τὴν[1]) τροπὴν, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολήν· πολλάκις τῶν ἀκολαστοτάτων βελτιόνων γενομένων παρὰ τοὺς τῇ φύσει πρότερον οὐ δοκοῦντας εἶναι τοιούτους, καὶ τῶν ἀγριωτάτων εἰς τοσοῦτον ἡμερότητος μεταβαλλόντων, ὥστε τοὺς μηδὲ πώποτε οὕτως ἀγριωθέντας ἀγρίους εἶναι δοκεῖν, συγκρίσει τοῦδέ τινος μεταβεβληκότος ἐπὶ τὸ ἥμερον. Ὁρῶμέν τε ἑτέρους εὐσταθεστάτους καὶ σεμνοτάτους, ἐκ διαστροφῆς ἐπὶ τὰς χείρους διατριβὰς ἐκκρουομένους τοῦ σεμνοῦ καὶ εὐσταθοῦς· ὥστε εἰς ἀκολασίαν αὐτοὺς μεταβαλεῖν, πολλάκις ἀρχομένους τῆς ἀκολασίας μεσούσης τῆς ἡλικίας, καὶ ἐμπίπτοντας εἰς ἀταξίαν μετὰ τὸ παρεληλυθέναι τὸ τῆς νεότητος, ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει, ἄστατον. Οὐκοῦν ὁ λόγος δείκνυσιν, ὅτι τὰ μὲν ἔξωθεν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστι, τὸ δὲ οὕτως, ἢ ἐναντίως χρήσασθαι αὐτοῖς τὸν λόγον κριτὴν παραλαβόντα, καὶ ἐξεταστὴν τοῦ πῶς δεῖ πρὸς τάδε τινὰ τῶν ἔξωθεν ἀπαντῆσαι, ἔργον ἐστὶν ἡμέτερον.

6. Ὅτι δὲ ἔργον ἡμέτερον τὸ βιῶσαι καλῶς ἐστι, καὶ αἰτεῖ ἡμᾶς τοῦτο ὁ θεὸς, ὡς οὐκ αὐτοῦ ὂν, οὐδὲ ἐξ ἑτέρου τινὸς παραγινόμενον, ἤ, ὡς οἴονταί τινες, ἀπὸ εἱμαρμένης, ἀλλ' ἢ ὡς ἡμέτερον (112) ἔργον, μαρτυρήσει ὁ προφήτης Μιχαίας λέγων· »εἰ[2]) ἀνηγγέλη σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν; ἢ τί κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ ποιεῖν κρίμα, καὶ ἀγαπᾷν ἔλεος;« Καὶ Μωσῆς· »τέθεικα[3]) πρὸ προσώπου σου τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς,

---

[1]) Codd. Thuani, Tarino teste: τὴν προτροπήν.

[2]) Cfr. Mich. VI, 8.

[3]) Cfr. Deut. XXX, 15. 16. coll. 19.

καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθὸν, καὶ πορεύεσθαι ἐν αὐτῷ.« Καὶ Ἡσαΐας· »ἐὰν[1]) θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.« Καὶ ἐν τοῖς ψαλμοῖς· »εἰ[2]) ὁ λαός μου ἤκουσέ[3]) μου, καὶ Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπείνωσα, καὶ ἐπὶ τοὺς θλίβοντας αὐτοὺς ἐπέβαλον ἂν τὴν χεῖρά μου·« ὡς ἐπὶ τῷ[4]) λαῷ ὄντος τοῦ ἀκούειν, καὶ πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς τοῦ θεοῦ. Καὶ ὁ σωτὴρ δὲ λέγων τό· »ἐγὼ[5]) δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ·« καί· »ὅτι ὃς[6]) ἂν ὀργισθῇ τῷ ἀδελφῷ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει·« καί· »ὃς[7]) ἐὰν ἐμβλέψῃ γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.«[8]) Καὶ εἴ τινα ἄλλην δίδωσιν ἐντολὴν, ὡς ἐφ᾽ ἡμῖν ὄντος τοῦ φυλάξαι τὰ προστεταγμένα, φησί· καὶ εὐλόγως ἐνόχων ἡμῶν τῇ κρίσει ἐσομένων, εἰ παραβαίνοιμεν αὐτά. Ὅθεν καὶ »πᾶς,[9]) φησὶν, ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιῶν αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ[10]) ἐπὶ τὴν πέτραν,« καὶ τὰ ἑξῆς· »ὁ[11]) δὲ ἀκούων, καὶ μὴ ποιῶν, ὅμοιός ἐστιν

---

[1]) Jesai. I, 19. 20.
[2]) Psalm. LXXXI, 13. 14. (LXXX.)
[3]) Codd. Thuani, Tarino teste: εἰσήκουσέ μου, Ἰσραὴλ ταῖς κτλ.
[4]) Codd. Thuani, Tarino teste: τοῦ λαοῦ.
[5]) Matth. V, 39.
[6]) Ruaeus: ὡς. — Cfr. Matth. V, 22.
[7]) Ed. Ruaei sola: ὡς. — Cfr. Matth. V, 28.
[8]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei: αὐτοῦ.
[9]) Cfr. Matth. VII, 24.
[10]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei: αὐτοῦ.
[11]) Cfr. Matth. VII, 26.

ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ [1]) ἐπὶ τὴν ἄμμον,« καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ λέγων δὲ τοῖς ἐκ δεξιῶν· »Δεῦτε, [2]) οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου,« καὶ τὰ ἑξῆς· »ἐπείνασα [3]) γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με·« σφόδρα σαφῶς ὡς αἰτίοις οὖσι τοῦ ἐπαινεῖσθαι δίδωσι τὰς ἐπαγγελίας. Καὶ (113) ἐκ τοῦ ἐναντίου [4]) τοῖς ἑτέροις, ὡς ψεκτοῖς οὖσι παρ' αὐτοὺς, λέγει τό· »πορεύεσθε [5]) οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.« Ἴδωμεν δὲ πῶς καὶ ὁ Παῦλος ὡς αὐτεξουσίοις ἡμῖν διαλέγεται, καὶ ἑαυτοῖς αἰτίοις τυγχάνουσιν ἀπωλείας, ἢ σωτηρίας. »Ἢ [6]) τοῦ πλούτου γὰρ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, φησὶ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον· τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ κακίᾳ, [7]) ὀργὴ, καὶ θυμὸς, καὶ θλίψις, καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου πρῶτον καὶ Ἕλληνος· δόξα [8]) δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζο-

---

[1]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei: αὑτοῦ.

[2]) Codd. Thuani, Tarino teste: Δεῦτε πρός με οἱ εὐλογημένοι κτλ. — Matth. XXV, 34.

[3]) Matth. XXV, 35.

[4]) Ita Mss. Editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) ἐναντίον. R. [5]) Cfr. Matth. XXV, 41.

[6]) Cfr. Rom. II, 4 — 10.

[7]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἀδικίᾳ.

[8]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei: δόξα καὶ τιμή κτλ., ed. Redep. δόξα δὲ, τιμή κτλ. Equidem καί praefixi voc. τιμή, comm. edd. secutus.

μένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι.« Μυρία μὲν οὖν ἐστιν ἐν ταῖς γραφαῖς σφόδρα σαφῶς παριστῶντα [1]) τὸ αὐτεξούσιον.

7. Ἐπεὶ δὲ εἴς τὸ ἐναντίον, τουτέστι τὸ μὴ ἐφ' ἡμῖν τυγχάνειν τηρεῖν τὰς ἐντολὰς καὶ σώζεσθαι, καὶ τὸ παραβαίνειν αὐτὰς καὶ ἀπόλλυσθαι, περισπᾷ ῥητά τινα ἀπὸ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς· φέρε ἀπὸ μέρους καὶ ἐκ τούτων παραθέμενοι θεασώμεθα αὐτῶν τὰς λύσεις, ἵνα ἀφ' ὧν παρατιθέμεθα, κατὰ τὸ ὅμοιον ἐκλεξάμενός τις ἑαυτῷ πάντα τὰ δοκοῦντα ἀναιρεῖν τὸ αὐτεξούσιον, ἐπισκέψηται τὰ περὶ τῆς [2]) λύσεως αὐτῶν. Καὶ δὴ πολλοὺς κεκίνηκε τὰ περὶ [3]) τοῦ Φαραὼ, περὶ οὗ χρηματίζων ὁ θεός φησιν· »ἐγὼ [4]) δὲ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ·« πλεονάκις. Εἰ γὰρ (114) ὑπὸ θεοῦ σκληρύνεται, καὶ διὰ τὸ σκληρύνεσθαι ἁμαρτάνει, οὐκ αὐτὸς ἑαυτῷ τῆς ἁμαρτίας αἴτιος· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ αὐτεξούσιος ὁ Φαραώ. Καὶ φήσει τις, ὅτι ἐκ τοῦ ὁμοίου οἱ ἀπολλύμενοι οὐκ αὐτεξούσιοι, οὐδὲ παρ' ἑαυτῶν ἀπολοῦνται. Καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιὴλ [5]) δὲ λεγόμενον τό· »ἐξελῶ [6]) αὐτῶν τὰς λιθίνας καρδίας, καὶ ἐμβαλῶ σαρκίνας, ὅπως ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύωνται, καὶ τὰ δικαιώματά μου φυλάσσωσι·« κινήσαι ἄν τινα ὡς τοῦ θεοῦ διδόντος τὸ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ἐντολαῖς, καὶ φυλάσσειν τὰ δικαιώματα, ἐν τῷ τὸ ἐμποδίζον ὑπεξῃρηκέναι, τὴν λιθίνην καρδίαν, καὶ τὸ κρεῖττον ἐντεθεικέναι, τὴν σαρκίνην. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὸ ἐκ τοῦ εὐαγ-

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) παριστάντα. R.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) deest τῆς. R.

[3]) Sic Mss. (itemq. edd. Tarin. et Spenc.) Editi (?) vero: περὶ τὸν Φαραώ. R.

[4]) Exod. IV, 21. coll. VII, 3.

[5]) Edd. Tarin. et Spenc. Ἰεζεχιήλ.

[6]) Cfr. Ezech. XI, 19. 20.

γελίου, τί ὁ σωτὴρ ἀποκρίνεται πρὸς τοὺς πυθομένους, διὰ τί ἐν παραβολαῖς τοῖς πολλοῖς λαλεῖ. Καί φησιν· »ἵνα [1]) βλέποντες [2]) μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες ἀκούωσι, καὶ μὴ συνιῶσι· μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἀφεθήσεται αὐτοῖς.« Ἔτι δὲ καὶ παρὰ τῷ Παύλῳ τό· „οὐ [3]) τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ.« Καὶ ἐν ἄλλοις· »καὶ [4]) τὸ θέλειν δὲ [5]) καὶ τὸ ἐνεργεῖν, ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν. [6]) Ἄρ' [7]) οὖν ὃν θέλει ὁ θεὸς ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει, σκληρύνει. Ἐρεῖς οὖν μοι· Τί ἔτι μέμφεται; Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε;" Καί· »ἡ [8]) πεισμονὴ ἐκ τοῦ καλοῦντος, καὶ οὐκ ἐξ ἡμῶν.« »Μενοῦνγε, [9]) ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· τί με ἐποίησας οὕτως; ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;« Ταῦτα γὰρ καθ' αὐτὰ ἱκανά ἐστι τοὺς πολλοὺς ἐκταράξαι, ὡς [10]) οὐκ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου αὐτεξουσίου, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ σώζοντος καὶ ἀπολλύντος οὓς ἂν αὐτὸς βούληται.

8. Ἀρξώμεθα [11]) τοίνυν ἀπὸ τῶν περὶ (115) τοῦ [12])

---

[1]) Cfr. Marc. IV, 12. coll. Luc. VIII, 10.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 19. not. 1. — Codd. Thuani, Tarino teste: *μὴ ἀκούωσι.* [3]) Cfr. Rom. IX, 16.

[4]) Cfr. Philipp. II, 13.

[5]) Deest *δέ* in ed. Redep.

[6]) Tarinus: „Supple ex Codd. Thuani, et Rufino, qui vertit: *et iterum in alio loco: Καὶ ἐν ἄλλοις.*

[7]) Edd. Tarin. Spenc. Ruaei et Redep. *Ἄρ' οὖν κτλ.* — Cfr. Rom. IX, 18. 19. [8]) Gal. V, 8.

[9]) Cfr. Rom. IX, 20. 21.

[10]) In libris editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) deest *ὡς.* R.

[11]) Tarinus: „Praescribebant Thuani Codd. *Τί ἐσκλήρυνε ὁ θεὸς τὴν καρδίαν Φαραώ;«*

[12]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) *τόν.* R.

Φαραὼ εἰρημένων ὡς σκληρυνομένου ὑπὸ θεοῦ, ἵνα μὴ ἐξαποστείλῃ τὸν λαόν· ᾧ συνεξετασθήσεται ἅμα καὶ τὸ ἀποστολικόν· »ἄρ'[1]) οὖν ὃν θέλει ὁ θεὸς ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.« Καὶ ἐπιχρῶνται τούτοις[2]) τῶν ἑτεροδόξων τινὲς, σχεδὸν καὶ αὐτοὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιροῦντες, διὰ τὸ φύσεις εἰσάγειν ἀπολλυμένας, ἀνεπιδέκτους τοῦ σώζεσθαι, καὶ ἑτέρας σωζομένας, ἀδυνάτως ἐχούσας πρὸς τὸ ἀπολέσθαι· τον τε Φαραώ φασι φύσεως ὄντα ἀπολλυμένης, διὰ τοῦτο σκληρύνεσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἐλεοῦντος μὲν τοὺς πνευματικοὺς, σκληρύνοντος δὲ τοὺς χοϊκούς. Φέρε οὖν ἴδωμεν ὃ, τί ποτε καὶ λέγουσι. Πευσόμεθα γὰρ αὐτῶν, εἰ χοϊκῆς φύσεως ὁ Φαραὼ ἦν· ἀποκρινομένοις δὲ ἐροῦμεν, ὅτι ὁ τῆς χοϊκῆς φύσεως πάντως ἀπειθεῖ θεῷ· εἰ δὲ ἀπειθεῖ,[3]) τίς χρεία σκληρύνεσθαι αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πλεονάκις; Εἰ μὴ ἄρα ἐπεὶ δυνατὸν ἦν πείθεσθαι αὐτὸν,[4]) καὶ πάντως ἐπείσθη ἂν, ἅτε οὐκ ὢν χοϊκὸς, ὑπὸ τῶν τεράτων καὶ σημείων δυσωπούμενος, χρήζει δὲ αὐτοῦ ὁ θεὸς ὑπὲρ τοῦ ἐνδείξασθαι ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πολλῶν τὰ μεγαλεῖα, ἐπὶ πλεῖον ἀπειθοῦντος· διὰ τοῦτο σκληρύνει αὐτοῦ τὴν καρδίαν. Ταῦτα δὲ λελέξεται πρῶτον πρὸς αὐτοὺς, εἰς τὸ ἀναιραπῆναι ὃ ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι φύσεως ἦν ἀπολλυμένης ὁ Φα-

---

[1]) Edd. Tarin. Spenc. Ruaei et Redep. ἄρ' οὖν κτλ. — Cfr. Rom. IX, 18.

[2]) Codd. Thuani: τοτούτοις. Rufinus: *his*. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 20. not. 2.

[3]) Edd. Tarin. et Spenc. in textu: ἀπειθεῖ τις, χρεία κτλ. Jam Tarin. vero in notis: „Omnino legendum: ἀπειθεῖ, τίς χρεία κτλ.

[4]) Subdit Rufinus: „Nisi quod utique possibile erat eum suaderi, nec indurari ab alio diceretur, nisi is, qui a se non erat durus. Quod si ex se non erat durus, consequens est ut nec fuerit terrenae naturae, sed talis, qui posset obstupefactus signis et virtutibus cedere.“ Tarin.

ρασ. Τὸ [1]) δ' αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ λεγομένου [2]) λεκτέον πρὸς αὐτούς. Τίνας γὰρ σκληρύνει ὁ θεός; Τοὺς ἀπολλυμένους ὡσεὶ [3]) πεισομένους, εἰ μὴ σκληρυνθεῖεν· ἢ δηλονότι [4]) σωθησομένους, τῷ μὴ εἶναι αὐτοὺς φύσεως ἀπολλυμένης. Τίνας δὲ καὶ ἐλεεῖ; Ἆρα τοὺς (116) σωθησομένους; Καὶ πῶς χρεία ἐλέου δευτέρου αὐτοῖς, ἅπαξ κατασκευασθεῖσι σωθησομένοις, καὶ πάντως διὰ τὴν φύσιν μακαρίοις ἐσομένοις; εἰ μὴ ἄρα ἐπεὶ ἐπιδέχονται ἀπώλειαν, εἰ μὴ ἐλεηθεῖεν, ἐλεοῦνται, ἵν' ὅπερ ἐπιδέχονται [5]) μὴ λάβωσι, τὸ ἀπολέσθαι, ἀλλὰ γένωνται ἐν χώρᾳ σωζομένων. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἐκείνους. [6])

9. Ἐπαπορητέον δὲ πρὸς τοὺς [7]) νομίζοντας νενοηκέναι τό· »ἐσκλήρυνε·« [8]) τί δήποτε λέγουσι τὸν θεὸν ἐνεργοῦντα σκληρύνειν καρδίαν, καὶ τί προτιθέμενον [9]) τοῦτο ποιεῖν. Τηρείτωσαν γὰρ καὶ ἔννοιαν θεοῦ, κατὰ μὲν τὸ ὑγιὲς δικαίου καὶ ἀγαθοῦ· εἰ δὲ μὴ βούλονται, ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐτοῖς συγκεχωρήσθω, δικαίου· καὶ παραστησάτωσαν, πῶς ὁ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, ἢ ὁ δίκαιος μόνον φαίνεται δίκαιος, σκληρύνων καρδίαν τοῦ διὰ τὸ σκληρύνεσθαι ἀπολλυμένου· καὶ πῶς ὁ δίκαιος αἴτιος ἀπωλείας γίνεται καὶ ἀπειθείας, τῶν ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὸ σκληρύνεσθαι καὶ ἀπειθεῖν αὐτῷ κολαζομένων. Τί δὲ αὐτῷ καὶ μέμφεται,

---

[1]) Ed. Redep. Τὸ δὲ αὐτό κτλ.

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.), sed habetur in Mss. λεγομένου. R.

[3]) Edd. Tarini: ὡς τί πεισομένους, edd. Spenc. ὥς τι πευσομένους.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) δῆλον ὅτι. R.

[5]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἐνδέχονται.

[6]) Tarinus: Basilidis assectatores.

[7]) Tarinus: Marcionitas. [8]) Cfr. Rom. IX, 18.

[9]) Edd. Tarin. et Spenc. προστιθέμενον.

λέγων· »σὺ [1]) *δὲ οὐ βούλει ἐξαποστεῖλαι τὸν λαόν μου·« »ἰδού,* [2]) *πατάξω πάντα τὰ πρωτότοκα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τὸν πρωτότοκόν σου·« καὶ ὅσα ἄλλα ἀναγέγραπται ὡς τοῦ θεοῦ λέγοντος διὰ Μωσέως τῷ Φαραώ; Ἀναγκαῖον γὰρ τὸν πιστεύοντα, ὅτι ἀληθεῖς αἱ γραφαὶ, καὶ ὅτι ὁ θεὸς δίκαιος, ἐὰν εὐγνωμονῇ, ἀγωνίζεσθαι, πῶς ἐν ταῖς* [3]) *τοιαύταις λέξεσι τρανῶς δίκαιος νοηθῇ. Εἰ μὲν γὰρ ἀπογραψάμενός τις γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἵστατο πρὸς τὸ πονηρὸν εἶναι τὸν δημιουργὸν, ἄλλων ἔδει λόγων πρὸς αὐτόν.*

10. *Ἐπεὶ δέ φασι διακεῖσθαι περὶ αὐτοῦ ὡς περὶ δικαίου, καὶ ἡμεῖς ὡς περὶ ἀγαθοῦ ἅμα καὶ δικαίου, σκοπήσωμεν, πῶς ἂν ὁ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος σκληρύνοι* [4]) *τὴν καρδίαν* (117) *Φαραώ. Ὅρα τοίνυν, εἰ διά τινος παραδείγματος, ᾧ ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐχρήσατο, δυνάμεθα παραστῆσαι, πῶς μιᾷ* [5]) *ἐνεργείᾳ ὁ θεὸς ὃν μὲν ἐλεεῖ, ὃν δὲ σκληρύνει· οὐ προτιθέμενος* [6]) *σκληρύνειν, ἀλλὰ διὰ προθέσεως χρηστῆς, ᾗ ἐπακολουθεῖ διὰ τὸ τῆς κακίας ὑποκείμενον τοῦ παρ' ἑαυτοῖς κακοῦ τὸ σκληρύνεσθαι, σκληρύνειν λεγόμενος τὸν σκληρυνόμενον. »Γῆ,* [7]) *φησὶν, ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὔθετον ἐκείνοις, δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ὑπὸ* [8]) *τοῦ θεοῦ· ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγὺς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν.« Οὐκοῦν* [9]) *μία ἐνέργεια ἡ κατὰ τὸν ὑετόν· μιᾶς*

---

[1]) Cfr. Exod. IV, 23. coll. IX, 17.
[2]) Cfr. Exod. XII, 12.
[3]) Deest *ταῖς* in ed. Ruaei.
[4]) Edd. Tarin. et Spenc. *σκληρύνει.*
[5]) Ed. Redep. perperam: *μίᾳ.* — Cfr. Rom. IX, 18.
[6]) Edd. Spenc. *προστιθέμενος.*
[7]) Hebr. VI, 7. 8. [8]) Edd. Spenc. *ἀπό.*
[9]) Cfr. ed. Redep. pag. 22. not. 14.

δὲ ἐνεργείας οὔσης τῆς κατὰ τὸν ὑετὸν, ἡ μὲν γεωργηθεῖσα γῆ καρποφορεῖ, ἡ δὲ ἀμεληθεῖσα καὶ χέρσος ἀκανθοφορεῖ. Καὶ δύσφημον ἂν δόξαι εἶναι τὸ λέγειν τὸν ὕοντα·[1]) ἐγὼ τοὺς καρποὺς ἐποίησα, καὶ τὰς ἀκάνθας τὰς ἐν τῇ γῇ· ἀλλ' εἰ καὶ δύσφημον, ἀλλ' ἀληθές. Ὑετοῦ γὰρ μὴ γενομένου, οὔτ' ἂν καρποὶ, οὔτ' ἄκανθαι γεγόνεισαν·[2]) τούτου δὲ εὐκαίρως καὶ μεμετρημένως ἐπιῤῥεύσαντος ἀμφότερα γεγένηται. Ἐκφέρουσα γοῦν[3]) ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡ πιοῦσα γῆ τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον ὑετὸν πολλάκις, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγὺς γίνεται.[4]) Οὐκοῦν τὸ μὲν ἀγαθὸν τοῦ ὑετοῦ καὶ ἐπὶ τὴν χείρονα γῆν ἐλήλυθε· τὸ δὲ ὑποκείμενον, ἠμελημένον καὶ ἀγεώργητον τυγχάνον, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐβλάστησεν. Οὕτω τοίνυν καὶ τὰ γινόμενα ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεράστια οἱονεὶ (118) ὑετός ἐστιν· αἱ δὲ προαιρέσεις αἱ διάφοροι, οἱονεὶ ἡ γεγεωργημένη γῆ ἐστι,[5]) καὶ ἠμελημένη, μιᾷ[6]) τῇ φύσει ὡς γῆ τυγχάνουσα.

11. Ὥσπερ δὲ καὶ εἰ ὁ ἥλιος ἔλεγε,[7]) φωνὴν προϊέμενος, ὅτι[8]) ἐγὼ τήκω καὶ ξηραίνω, ἐναντίων ὄντων τοῦ τήκεσθαι καὶ τοῦ[9]) ξηραίνεσθαι, οὐκ ἂν ψεῦδος ἔλεγε παρὰ τὸ ὑποκείμενον· ἀπὸ τῆς μιᾶς θερμότητος τηκομένου μὲν τοῦ κηροῦ, ξηραινομένου δὲ τοῦ πηλοῦ· οὕτως ἡ μία ἐνέργεια, ἡ διὰ Μωσέως γινομένη,

---

1) Tarinus non male: »Legerim: τὸν ὑετόν, *si dicat imber*, vel τὸν ὕοντα ad irrigantem referes.“

2) Tarinus: „Lege: ἐγεγονείσαν.“

3) Codd. Thuani, Tarino teste: γάρ. — Cfr. Hebr. VI, 7. 8. 4) Deest in Codd. Thuani: γίνεται. Tarin.

5) Deest in Codd. Thuani: ἐστι. Tarin.

6) Edd. Tarin. et Spenc. μία, edd. Ruaei et Redep. μιᾷ.

7) Deest in Codd. Thuani: ἔλεγε. Tarin.

8) Deest ὅτι in edd. Thuani. Tarin.

9) Deest τοῦ in edd. Tarin. et Spenc.

σκληρυσμὸν[1]) μὲν ἤλεγχε τὸν τοῦ Φαραὼ, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ, πειθὼ[2]) δὲ τὴν τῶν ἐπιμίκτων Αἰγυπτίων, συνεξορμησάντων τοῖς Ἑβραίοις. Καὶ τὸ κατὰ τὸ βραχὺ δὲ ἀναγεγράφθαι, οἱονεὶ μαλάσσεσθαι[3]) τὴν καρδίαν Φαραὼ, λέγοντος· »ἀλλ᾽[4]) οὐ μακρὰν ἀποτενεῖτε· τριῶν γὰρ ἡμερῶν πορεύσεσθε, καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν καταλείπετε·« καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ βραχὺ ἐνδιδοὺς πρὸς τὰ τεράστια ἔλεγε, δηλοῖ,[5]) ὅτι ἐνήργει μέν τι καὶ εἰς αὐτὸν τὰ σημεῖα· οὐ μὴν τὸ πᾶν κατειργάζετο. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ ταῦτα ἐγίνετο, εἰ τὸ νοούμενον ὑπὸ τῶν πολλῶν· »σκληρυνῶ[6]) τὴν καρδίαν Φαραώ·« ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐνηργεῖτο, τοῦ θεοῦ δηλονότι. Οὐκ ἄτοπον δὲ καὶ ἀπὸ συνηθείας τὰ τοιαῦτα παραμυθήσασθαι· πολλάκις τῶν χρηστῶν δεσποτῶν[7]) φασκόντων τοῖς διὰ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐπιτριβομένοις[8]) οἰκέταις τό· ἐγώ σε πονηρὸν ἐποίησα, καὶ ἐγώ σοι αἴτιος γέγονα τῶν τηλικούτων ἁμαρτημάτων. Δεῖ γὰρ τοῦ ἤθους ἀκοῦσαι καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ (119) λεγομένου, καὶ μὴ συκοφαντεῖν, μὴ κατακούοντας τοῦ βουλήματος τοῦ λόγου. Ὁ γοῦν Παῦλος ταῦτα σαφῶς ἐξετάσας, φησὶ πρὸς τὸν ἁμαρτάνοντα· »ἢ[9]) τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις ἑαυτῷ[10]) ὀρ-

---

[1]) Cod. Reg., Tarino teste: σκληρυμμόν.

[2]) Ed. Redep. πείθω.

[3]) Edd. Spenc. perperam: μωλάσσεσθαι.

[4]) Cfr. Exod. VIII, 28. 29.

[5]) Edd. Tarin. et Spenc. δηλοῖ γὰρ, ὅτι κτλ.

[6]) Cfr. Exod. IV, 21. coll. VII, 3.

[7]) Ed. Redep. δεσπότων.

[8]) Edd. Tarin. et Spenc. in textu: ἐκτριβομένοις. At Codd. Thuani, Tarino teste: ἐπιτριβομένοις.

[9]) Rom. II. 4. 5. [10]) Edd. Spenc. σεαυτῷ.

γὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας θεοῦ.« Ἃ γὰρ λέγει πρὸς τὸν ἁμαρτάνοντα ὁ ἀπόστολος, λεγέσθω πρὸς τὸν Φαραὼ, καὶ πάνυ[1]) ἁρμοδίως νοηθείη ταῦτα ἀπαγγελλόμενα αὐτῷ, κατὰ τὴν σκληρότητα καὶ ἀμετανόητον αὐτοῦ καρδίαν θησαυρίζοντι[2]) ἑαυτῷ ὀργήν· τῆς σκληρότητος οὐκ ἂν ἐλεγχθείσης οὕτως, οὐδὲ φανερᾶς γεγενημένης, εἰ μὴ τὰ σημεῖα ἐγεγόνει, ἢ[3]) ἐγεγόνει μὲν, μὴ τοσαῦτα δὲ καὶ τηλικαῦτα.

12. Ἀλλ᾽ ἐπεὶ δυσπειθεῖς[4]) αἱ τοιαῦται διηγήσεις, καὶ βίαιοι εἶναι νομίζονται, ἴδωμεν καὶ ἀπὸ προφητικοῦ λόγου, τί φασιν οἱ πολλῆς χρηστότητος θεοῦ πεπειραμένοι, καὶ μὴ βιώσαντες καλῶς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἁμαρτήσαντες.[5]) »Τί[6]) ἐπλάνησας ἡμᾶς, κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; Ἵνα τί ἐσκλήρυνας ἡμῶν τὴν καρδίαν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου; Ἐπίστρεψον διὰ τοὺς δούλους σου, διὰ τὰς φυλὰς τῆς κληρονομίας σου, ἵνα μικρόν τι κληρονομήσωμεν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου σου.« Καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ· »ἠπάτησάς[7]) με, κύριε, καὶ ἠπατήθην, ἐκράτησας καὶ ἐδυνάσθης.«[8]) Τὸ γάρ· »ἵνα[9]) τί ἐσκλήρυνας ἡμῶν τὴν καρδίαν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου;« (120) λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἐλεηθῆναι παρακαλούντων, ἐν ἤθει λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· Ἵνα τί ἐπὶ τοσοῦτον ἐφείσω ἡμῶν, οὐκ ἐπισκεπτόμενος

---

[1]) Codd. Thuani, Tarino teste: πάλιν. Rufinus: *etiam*.

[2]) Edd. Tarin. et Spenc. θησαυρίζοντος.

[3]) Omissa sunt in antea editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.), sed habentur in Mss. verba: ἢ ἐγεγόνει. R.

[4]) Codd. Thuani, Tarino teste: δυσπαθεῖς.

[5]) Addit Rufinus: „cum quibus se quoque unum faciens propheta, ait.« Tarin.

[6]) Cfr. Jesai. LXIII, 17. 18. [7]) Jerem. XX, 7.

[8]) Edd. Tarin. et Spenc. ἠδυνάσθης.

[9]) Cfr. Jesai. LXIII, 17.

ἡμᾶς ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἀλλὰ καταλιπὼν ἕως εἰς μέγεθος ἔλθῃ πταισμάτων τὰ ἡμέτερα; Ἐγκαταλείπει δὲ μὴ κολαζομένους τοὺς πλείονας, ἵνα τε τὰ ἑκάστου ἤθη ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἐξετασθῇ, καὶ φανεροὶ μὲν ἐκ τῆς γενομένης βασάνου οἱ κρείττους γένωνται· οἱ δὲ λοιποὶ μὴ λαθόντες, οὐχὶ θεὸν, — πάντα γὰρ οἶδε πρὸ γενέσεως αὐτῶν —, ἀλλὰ τὰ λογικὰ καὶ αὐτοὺς,[1]) ὕστερον τύχωσιν ὁδοῦ[2]) θεραπείας· οὐκ ἂν ἐγνωκότες τὴν εὐεργεσίαν, εἰ μὴ ἑαυτῶν κατεγνώκεισαν. Ὅπερ συμφέρει ἑκάστῳ, ἵνα αἴσθηται τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ. Ὁ δὲ μὴ αἰσθανόμενος τῆς ἰδίας ἀσθενείας, καὶ τῆς θείας χάριτος, κἂν εὐεργετῆται μὴ ἑαυτοῦ πεπειραμένος, μηδὲ ἑαυτοῦ κατεγνωκὼς, οἰήσεται ἴδιον εἶναι ἀνδραγάθημα τὸ ἀπὸ τῆς οὐρανίου χάριτος αὐτῷ ἐπιχορηγηθέν.[3]) Τοῦτο δὲ οἴημα, ἐμποιῆσαν καὶ φυσίωσιν, αἴτιον ἔσται καταπτώσεως· ὅπερ νομίζομεν καὶ περὶ τὸν διάβολον γεγονέναι, ἑαυτῷ χαρισάμενον[4]) ἃ εἶχε προτερήματα, ὅτε ἄμωμος ἦν. »Πᾶς[5]) γὰρ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται,« ὡς πᾶς »ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται.« Κατανόει δὲ, ὅτι διὰ τοῦτο ἀποκέκρυπται[6]) ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν τὰ θεῖα, ἵνα, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, μὴ[7]) »καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ·« καὶ ἀποκεκάλυπται[8]) νηπίοις, τοῖς μετὰ τὴν νηπιότητα ἐπὶ τὰ (121) κρείττονα ἐληλυθόσι, καὶ μεμνημένοις, ὅτι οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν τοσοῦτον ὅσον παρὰ τὴν ἄῤῥητον εὐεργεσίαν ἐπὶ πλεῖστον ὅσον μακαριότητος ἐληλύθασιν.

13. Οὐκοῦν ἐγκαταλείπεται θείᾳ κρίσει ὁ ἐγκα-

---

[1]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἑαυτούς.
[2]) Edd. Tarin. et Spenc. ὁδῷ.
[3]) Ed. Redep. ἐπιχωρηγηθέν.
[4]) Edd. Tarin. et Spenc. χωρισάμενον.
[5]) Cfr. Luc. XIV, 11. [6]) Cfr. Matth. XI, 25.
[7]) Cfr. I Cor. I, 29. [8]) Cfr. Matth. XI, 25.

ταλειπόμενος, καὶ μακροθυμεῖ ἐπί τινας τῶν ἁμαρτανόντων ὁ θεὸς, οὐκ ἀλόγως, ἀλλ᾽ ὡς αὐτοῖς συνοίσοντος, ὡς[1]) πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸν ἄπειρον αἰῶνα τοῦ μὴ ταχὺ συνεργηθῆναι[2]) εἰς σωτηρίαν, ἀλλὰ βράδιον ἐπὶ ταύτην ἀχθῆναι μετὰ τὸ πειραθῆναι[3]) πολλῶν κακῶν. Ὥσπερ γάρ[4]) τινα οἱ ἰατροὶ δυνάμενοι τάχιον ἰάσασθαι, ὅταν ἐγκεκρυμμένον ἰὸν ὑπονοῶσιν ὑπάρχειν περὶ τὰ σώματα, τὸ ἐναντίον τῷ ἰάσασθαι ἐργάζονται, διὰ τὸ ἰᾶσθαι βούλεσθαι, ἀσφαλέστερον τοῦτο ποιοῦντες· ἡγούμενοι κρεῖττον εἶναι πολλῷ χρόνῳ παρακατασχεῖν τινα ἐν τῷ φλεγμαίνειν καὶ κάμνειν, ὑπὲρ τοῦ βεβαιότερον αὐτὸν τὴν ὑγείαν ἀπολαβεῖν, ἤπερ τάχιον μὲν ῥῶσαι δοκεῖν, ὕστερον δὲ ἀναδῦναι, καὶ πρὸς καιρὸν γενέσθαι τὴν ταχυτέραν ἴασιν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεὸς, γινώσκων τὰ κρύφια τῆς καρδίας, καὶ προγινώσκων τὰ μέλλοντα, διὰ τῆς μακροθυμίας ἐπιτρέπει τάχα καὶ διὰ τῶν ἔξωθεν συμβαινόντων ἐφελκόμενος τὸ ἐν κρυπτῷ κακὸν, ὑπὲρ τοῦ καθᾶραι τὸν δι᾽ ἀμέλειαν τὰ σπέρματα τῆς ἁμαρτίας κεχωρηκότα, ἵνα εἰς ἐπιπολὴν (122) ἐλθόντα αὐτά τις ἐμέσας, εἰ καὶ ἐπὶ[5]) πλεῖον ἐν κακοῖς γεγένηται, ὕστερον δυνηθῇ καθαρσίου τυχὼν τοῦ μετὰ τὴν κακίαν ἀναστοιχειωθῆναι. Θεὸς γὰρ οἰκονομεῖ τὰς ψυχὰς οὐχ ὡς πρὸς τὴν, φέρ᾽ εἰπεῖν, πεντηκονταετίαν[6]) τῆς ἐνθάδε[7]) ζωῆς, ἀλλ᾽ ὡς πρὸς τὸν ἀπέραντον αἰῶνα·

---

[1]) Ita libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) cum aliquot Mss. In aliis Mss. deest ὡς. R.

[2]) Edd. Tarin. et Spenc. συνεργασθῆναι.

[3]) Edd. Tarin. et Spenc. πειρασθῆναι.

[4]) Edd. Tarin. et Spenc. γάρ τινα καὶ οἱ ἰατροί.

[5]) Deest in libris editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.), quod habetur in Mss. ἐπί. R.

[6]) Rufinus: »sexaginta annos.“

[7]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἐνταῦθα.

ἄφθαρτον γὰρ φύσιν πεποίηκε τὴν νοερὰν, καὶ αὐτῷ συγγενῆ, καὶ οὐκ ἀποκλείεται ὥσπερ ἐπὶ [1]) τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ἡ λογικὴ ψυχὴ τῆς θεραπείας.

14. Φερὲ δὲ καὶ τοιαύτῃ εἰκόνι ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου χρησώμεθα. Ἔστι τις πέτρα [2]) ὀλίγην ἔχουσα καὶ ἐπιπόλαιον γῆν, εἰς ἣν ἂν πέσῃ τὰ σπέρματα, ταχὺ ἀνθεῖ, ἀλλ' ἀνθήσαντα, ἐπεὶ ῥίζαν οὐκ ἔχει, ἡλίου ἀνατείλαντος, καυματίζεται καὶ ξηραίνεται. Καὶ αὕτη ἡ πέτρα ἀνθρωπίνη ψυχή ἐστι, διὰ τὴν ἀμέλειαν σκληρυνθεῖσα, καὶ διὰ τὴν κακίαν ἀπολιθωθεῖσα· λιθίνη γὰρ οὐδενὶ ἔκτισται ὑπὸ [3]) θεοῦ καρδία, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πονηρίας τοιαύτη γίνεται. Ὥσπερ οὖν εἰ ἐγκαλοῖ τις τῷ γεωργῷ, μὴ τάχιον τὰ σπέρματα ἐπὶ τὴν πετρώδη γῆν βαλόντι, [4]) ὁρῶν ἄλλην τινὰ πετρώδη τὴν λαβοῦσαν τὰ σπέρματα, καὶ ἀνθοῦσαν, ἀποκρίναιτο ἂν ὁ γεωργὸς, ὅτι βράδιον σπερῶ τὴν γῆν ταύτην, ἐπιβαλὼν τὰ δυνάμενα παρακατασχεῖν τὰ σπαρησόμενα, κρείττονος ἐσομένου τῇδε τῇ γῇ τοῦ βραδυτέρου, καὶ ἀσφαλεστέρου, παρὰ τὴν τάχιον εἰληφυῖαν καὶ ἐπιπολαιοτέρως· πεισθείη μὲν ὡς εὐλόγως λέγοντι τῷ γεωργῷ, καὶ ὡς ἐπιστημόνως πεποιηκότι· οὕτω καὶ ὁ μέγας πάσης φύσεως γεωργὸς [5]) ὑπερτίθεται τὴν νομισθεῖσαν ἂν τάχιον (123) εὐποιΐαν, ἵνα μὴ ἐπιπόλαιος γένηται. Ἀλλ' εἰκὸς ἡμῖν τινα πρὸς ταῦτα ἀνθυπενεγκεῖν· διὰ τί δέ τι τῶν σπερμάτων πίπτει ἐπὶ τὴν ἐξ ἐπιπολῆς ἔχουσαν τὴν γῆν, οἱονεὶ πέτραν οὖσαν ψυχήν; Λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι βέλτιον τῇδέ τινι

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.), licet habeatur in Mss. ἐπί. R.

[2]) Cfr. Matth. XIII, 5. 6.

[3]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἀπὸ θεοῦ.

[4]) Edd. Tarin. et Spenc. βάλλοντι.

[5]) Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) δημιουργὸς, ὑπερτίθεται τὴν νομισθεῖσαν ὡς τάχιον κτλ. Sed Mss. ut in nostro textu. R.

προπετέστερον βεβουλημένη τὰ κρείττονα, καὶ οὐχὶ ὁδῷ ἐπ' αὐτὰ ὁδευσάσῃ, τυχεῖν οὗ βεβούληται· ἵνα ἑαυτῆς ἐπὶ τούτῳ καταγνοῦσα τὴν κατὰ φύσιν γεωργίαν μακροθυμήσῃ ὕστερον πολλῷ χρόνῳ λαβεῖν. Ἄπειροι γὰρ ἡμῖν, ὡς ἂν εἴποι τις, αἱ ψυχαὶ, καὶ ἄπειρα τὰ τούτων ἤθη, καὶ πλεῖστα ὅσα τὰ κινήματα, καὶ αἱ προθέσεις, καὶ αἱ ἐπιβολαὶ,[1]) καὶ αἱ ὁρμαί· ὧν εἷς μόνος οἰκονόμος ἄριστος, καὶ τοὺς καιροὺς ἐπιστάμενος, καὶ τὰ ἁρμόζοντα βοηθήματα, καὶ τὰς ἀγωγὰς, καὶ τὰς ὁδοὺς, ὁ τῶν ὅλων θεὸς καὶ πατὴρ, ὁ εἰδὼς πῶς καὶ τὸν Φαραὼ ἄγει διὰ τοσῶνδε καὶ καταποντισμοῦ, εἰς ὃν οὐ[2]) καταλήγει ἡ οἰκονομία τοῦ Φαραώ. Οὐ γὰρ ἐπεὶ κατεποντίσθη,[3]) ἀνελύθη· »ἐν[4]) γὰρ χειρὶ θεοῦ καὶ ἡμεῖς, καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν, πᾶσά τε φρόνησις καὶ ἐργασιῶν ἐπιστήμη.« Καὶ ταῦτα μὲν μετρίως εἰς ἀπολογίαν περὶ τοῦ »ἐσκληρύνθαι[5]) τὴν καρδίαν Φαραὼ,« καὶ περὶ τοῦ· »ὃν[6]) θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.«

15. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὸ ἐκ τοῦ Ἰεζεκιὴλ,[7]) λέγοντος· »ἐξελῶ τὰς λιθίνας καρδίας αὐτῶν, καὶ ἐμβαλῶ σαρκίνας, ὅπως ἐν τοῖς δικαιώμασί μου πορεύωνται, καὶ τὰ προστάγματά μου φυλάσσωσιν.« Εἰ γὰρ ὅτε βούλεται ὁ θεὸς ἐξαίρει τὰς λιθίνας καρδίας, καὶ ἐντίθησι σαρκίνας, ὥστε τὰ προστάγματα αὐτοῦ φυλάττεσθαι, καὶ τηρεῖσθαι τὰς (124) ἐντολὰς, οὐκ ἔστι τὴν κακίαν ἀποθέσθαι ἐφ' ἡμῖν. Τὸ γὰρ ἐξαιρεθῆναι τὰς

---

[1]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἐπιβουλαί.

[2]) Deest οὐ in edd. Tarin. et Spenc.

[3]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei: κατεποντώθη.

[4]) Cfr. Sap. Sal. VII, 16.

[5]) Cfr. Exod. VII, 14. coll. X, 20.

[6]) Rom. IX, 18.

[7]) Edd. Tarin. et Spenc. Ἰεζεχιήλ. — Cfr. Ezech. XI, 19. 20.

λιθίνας καρδίας, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὴν κακίαν, καθ' ἣν σκληρύνεταί τις, περιαιρεθῆναι ἀφ' οὗ ὁ θεὸς βούλεται· καὶ τὸ ἐγγενέσθαι καρδίαν σαρκίνην, ἵνα ἐν τοῖς προστάγμασί τις πορεύηται τοῦ θεοῦ, καὶ φυλάσσῃ αὐτοῦ τὰς ἐντολὰς, τί ἄλλο ἐστὶν, ἢ τι εἰκτικὸν γενέσθαι καὶ μὴ ἀντίτυπον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πρακτικὸν τῶν ἀρετῶν; Εἰ δὲ ταῦτα ἐπαγγέλλεται ὁ θεὸς ποιεῖν, καὶ πρὶν ἀφελεῖν αὐτὸν τὰς λιθίνας καρδίας, οὐκ ἀποτιθέμεθα αὐτὰς, δῆλον ὅτι οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστιν ἀποθέσθαι τὴν κακίαν· καὶ εἰ[1]) οὐχ ἡμεῖς τι πράττομεν, ἵνα ἐγγένηται ἡμῖν ἡ σαρκίνη καρδία, ἀλλὰ θεοῦ ἐστιν ἔργον, οὐχ ἡμέτερον ἔργον ἔσται τὸ κατ' ἀρετὴν βιοῦν, ἀλλὰ πάντῃ θεία χάρις. Ταῦτα μὲν ἐρεῖ ὁ ἀπὸ τῶν ψιλῶν ῥητῶν τὸ[2]) ἐφ' ἡμῖν ἀναιρῶν. Ἡμεῖς δὲ ἀποκρινούμεθα, τούτων οὕτως ἀκούειν δεῖν[3]) λέγοντες, ὅτι ὥσπερ ἐν ἀμαθίᾳ καὶ ἀπαιδευσίᾳ τυγχάνων, αἰσθανόμενος τῶν ἰδίων κακῶν, ἤτοι ἐκ προτροπῆς τοῦ διδάσκοντος, ἢ καὶ ἄλλως, ἐξ ἑαυτοῦ ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν ᾧ νομίζει δύνασθαι αὐτὸν χειραγωγήσειν ἐπὶ παίδευσιν καὶ ἀρετήν· ἐπιδιδόντος δὲ τούτου ἐπαγγέλλεται ὁ παιδεύων ἐξελεῖν τὴν ἀπαιδευσίαν, καὶ ἐνθήσειν παιδείαν, οὐχ ὡς οὐδενὸς ὄντος εἰς τὸ παιδευθῆναι, καὶ φεύγειν τὴν ἀπαιδευσίαν, ἐπὶ τῷ ἑαυτὸν προσαγηοχότι θεραπευθησόμενον, ἀλλ' ὡς ἐπαγγελλόμενος βελτιώσειν τὸν βουλόμενον· οὕτως ὁ θεῖος λόγος ἐπαγγέλλεται τῶν προσιόντων τὴν κακίαν ἐξαιρεῖν, ἣν ὠνόμασε καρδίαν λιθίνην, οὐχὶ ἐκείνων μὴ[4]) βουλομένων, ἀλλ'

---

[1]) Deest εἰ in Codd. Thuani. Tarin.

[2]) Codd. Thuani, Tarino teste: τά.

[3]) Ruaeus in textu: δεῖν, in notis: »Mss. δεῖ. Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) male: δή.“ — Tarin. in notis: „Videtur legisse Rufinus: ἀκούειν μὴ δεῖν, ἀλλ' ὥσπερ« κτλ.

[4]) Codd. Thuani, Tarino teste: οὐ βουλομένων.

ἑαυτοὺς τῷ ἰατρῷ τῶν καμνόντων παρεσχηκότων· ὥσπερ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις (125) εὑρίσκονται οἱ κάμνοντες προσερχόμενοι τῷ σωτῆρι, καὶ ἀξιοῦντες ἰάσεως τυχεῖν, καὶ θεραπευόμενοι. Καὶ ἔστι, φέρ᾽ εἰπεῖν, τὸ τοὺς τυφλοὺς ἀναβλέψαι, ἔργον, κατὰ μὲν τὸ ἠξιωκέναι, τῶν πιστευόντων δύνασθαι θεραπεύεσθαι· κατὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὁράσεως, τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. Οὕτως οὖν ἐπαγγέλλεται ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐμποιήσειν ἐπιστήμην τοῖς προσιοῦσιν, ἐξελὼν τὴν λιθίνην καὶ σκληρὰν καρδίαν, ὅπερ ἐστὶ τὴν κακίαν, ὑπὲρ τοῦ τινα πορεύεσθαι ἐν[1]) ταῖς θείαις ἐντολαῖς, καὶ φυλάσσειν τὰ θεῖα προστάγματα.

16. Ἦν μετὰ ταῦτα τὸ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ὁ σωτὴρ ἔφασκε διὰ τοῦτο τοῖς ἔξω ἐν παραβολαῖς λαλεῖν, »ἵνα[2]) βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσι· μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς.« Καὶ ἐρεῖ ὁ ἐξ ἐναντίας· »Εἰ πάντως τῶν σαφεστέρων ἀκούσαντες οἵδε τινὲς ἐπιστρέφουσιν,[3]) ὥστε αὐτοὺς ἀξίους γενέσθαι ἀφέσεως ἁμαρτημάτων, οὐκ ἔστι δὲ ἐπ᾽ αὐτοῖς τὸ ἀκοῦσαι τῶν σαφεστέρων λόγων, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῷ διδάσκοντι, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀπαγγέλλει αὐτοῖς σαφέστερον, μήποτε ἴδωσι καὶ συνιῶσιν· οὐκ ἔστιν ἐπ᾽ αὐτοῖς τὸ σωθῆναι· εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐσμὲν αὐτεξούσιοι σωτηρίας καὶ ἀπωλείας.« Πιθανὴ μὲν οὖν πρὸς ταῦτα ἀπολογία ἦν, εἰ μὴ προσέκειτο τό· »μήποτε[4]) ἐπιστρέψωσι, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς·« τὸ ὅτι οὐκ ἐβούλετο τοὺς μὴ ἐσομένους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς συνιέναι τῶν μυστικωτέρων ὁ σωτὴρ, καὶ διὰ τοῦτο ἐλάλει αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς· νῦν δὲ, κειμένου τοῦ· »μήποτε[5]) ἐπιστρέψωσι, καὶ

---

[1]) Deest ἐν in edd. Tarin. et Spenc.

[2]) Cfr. Marc. IV, 12.

[3]) Tarin. absque causa in notis: Lege cum Codd. et Rufino, ἐπιστρέψουσιν.«

[4]) Cfr. Marc. IV, 12. [5]) Cfr. Marc. IV, 12.

ἀφεθῇ αὐτοῖς·« ἡ ἀπολογία ἐστὶ χαλεπωτέρα. Πρῶτον τοίνυν σημειωτέον ἐστὶ τὸν τόπον πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους, λεξιθηροῦντας μὲν τὰ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης τοιαῦτα, ἔνθα ἐμφαίνεται, ὡς αὐτοὶ τολμῶντες λέγουσιν, ὠμότης τοῦ δημιουργοῦ ἡ ἀμυντικὴ καὶ (126) ἀνταποδοτικὴ τῶν χειρόνων προαίρεσις, ἢ ὅ, τί ποτε θέλουσι τὸ τοιοῦτον ὀνομάζειν, μόνον ἵνα λέγωσιν οὐκ ἀγαθότητα εἶναι ἐν τῷ κτίσαντι· οὐχ ὁμοίως δὲ, οὐδὲ εὐγνωμόνως ἐντυγχάνοντας τῇ καινῇ, ἀλλὰ παραπεμπομένους τὰ παραπλήσια οἷς νομίζουσιν εἶναι ἐπιλήπτοις ἐπὶ [1]) τῆς παλαιᾶς. Φανερῶς γὰρ καὶ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ὁ σωτὴρ δείκνυται, ὡς αὐτοὶ φάσκουσιν, ἐπὶ τῶν προτέρων, διὰ τοῦτο σαφῶς μὴ φθεγγόμενος, ἵνα μὴ ἐπιστρέψωσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐπιστρέψαντες ἀφέσεως ἁμαρτημάτων ἄξιοι γένωνται· ὅπερ καθ᾽ αὐτὸ οὐδενὸς ἔλαττόν ἐστι τῶν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς κατηγορουμένων τοιούτων. Ἐὰν δὲ περὶ τοῦ εὐαγγελίου ἀπολογίαν ζητῶσι, [2]) λεκτέον πρὸς αὐτοὺς, εἰ μὴ ἐπιλήπτως ποιῶσιν ἐπὶ τῶν ὁμοίων προβλημάτων ἀνομοίως ἱστάμενοι, καὶ κατὰ μὲν τὴν καινὴν οὐ προσκόπτοντες, ἀλλ᾽ ἀπολογίαν ζητοῦντες, κατὰ δὲ τὴν παλαιὰν περὶ τῶν παραπλησίων, δέον ἀπολογεῖσθαι ὁμοίως τοῖς ἀπὸ τῆς καινῆς, κατηγοροῦντες. Ἐξ ὧν συμβιβάσομεν αὐτοὺς διὰ τὰς ὁμοιότητας ἐπὶ τὸ πάντα ἡγεῖσθαι ἑνὸς εἶναι γράμματα θεοῦ. Φέρε δὴ καὶ πρὸς τὸ προκείμενον ἀπολογίαν κατὰ τὸ δυνατὸν πορισώμεθα.

17. Ἐφάσκομεν καὶ περὶ τοῦ Φαραὼ ἐξετάζοντες, ὅτι ἐνίοτε τὸ [3]) τάχιον θεραπευθῆναι, οὐ πρὸς καλοῦ γίνεται τοῖς θεραπευομένοις, εἴπερ [4]) ἂν τοῖς χαλεποῖς

---

[1]) In antea editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) legitur: ἀπὸ τῆς κτλ. R.

[2]) Codd. Thuani, Tarino teste: ζητῶσι τοιαύτην, λεκτέον κτλ. [3]) Deest τό in edd. Tarin. et Spenc.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.)

περιπεσόντες εὐχερῶς ἀπαλλαγεῖεν τούτων οἷς περιπεπτώκασι. Καταφρονοῦντες γὰρ ὡς εὐιάτου τοῦ κακοῦ, δεύτερον οὐ φυλαττόμενοι τοῦ [1]) περιπεσεῖν αὐτῷ, ἐν αὐτῷ ἔσονται. Διόπερ ἐπὶ τῶν τοιούτων ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ (127) εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, κατὰ τὴν χρηστότητα αὐτοῦ ὑπερτίθεται τὴν ταχυτέραν πρὸς αὐτοὺς βοήθειαν, καὶ, ἵν' οὕτως εἴπω, βοηθῶν αὐτοῖς οὐ βοηθεῖ, τούτου αὐτοῖς λυσιτελοῦντος. Εἰκὸς οὖν καὶ τοὺς ἔξω, περὶ ὧν ὁ λόγος, τῷ σωτῆρι κατὰ τὸ προκείμενον ἑωραμένους οὐ βεβαίους [2]) ἔσεσθαι ἐν τῇ ἐπιστροφῇ, εἰ τρανότερον ἀκούσαιεν τῶν λεγομένων, ὑπὸ τοῦ κυρίου ᾠκονομῆσθαι μὴ σαφέστερον ἀκοῦσαι τῶν βαθυτέρων· μήποτε τάχιον ἐπιστρέψαντες, καὶ ἰαθέντες ἐν τῷ ἀφέσεως τυχεῖν, ὡς εὐχερῶν τῶν τῆς κακίας τραυμάτων, καὶ εὐιάτων καταφρονήσαντες, πάλιν καὶ τάχιον αὐτοῖς περιπέσωσι. Τάχα δὲ καὶ τίνοντες δίκας τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων, ὧν εἰς τὴν ἀρετὴν ἐπλημμέλησαν καταλιπόντες αὐτὴν, οὐδέπω τὸν χρόνον ἐκπεπληρώκεσαν· τῷ καταλειπομένους αὐτοὺς ἀπὸ τῆς θείας ἐπισκοπῆς, ἐπιπλεῖον ἐμφορηθέντας τῶν ἰδίων, ἃ ἔσπειραν, κακῶν, ὕστερον εἰς βεβαιοτέραν μετάνοιαν καλεῖσθαι· οὐ ταχέως περιπεσουμένους οἷς πρότερον περιπεπτώκεσαν [3]) τὸ ἀξίωμα ἐνυβρίσαντες τῶν καλῶν, καὶ τοῖς χείροσιν ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότες. Οἱ μὲν οὖν ἔξω λεγόμενοι, δηλονότι [4]) συγκρίσει τῶν ἔσω, οὐ [5]) πάντη

εἴπερ ἑαυτοὺς χαλεποῖς κτλ. R. — Codd. Thuani, Tarino teste: εἰ παρ' ἑαυτοῖς χαλεποῖς κτλ.

[1]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) deest τοῦ. R.

[2]) Codd. Thuani, Tarino teste: βεβαίως.

[3]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἐπεπτώκεσαν.

[4]) Ita Mss. Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) δηλοῦσι. R. — Tarin. tamen in notis: „Forte: δῆλον ὅτι."

[5]) Desunt in ed. Redep. verba: οὐ πάντη πόῤῥω τῶν ἔσω.

πόῤῥω τῶν ἔσω τυγχάνοντες, τῶν ἔσω σαφῶς ἀκουόντων, ἀκούουσιν ἀσαφῶς, διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λέγεσθαι· πλὴν ἀκούουσιν. Ἕτεροι δὲ τῶν ἔξω, οἱ λεγόμενοι Τύριοι, καίτοι προεγνωσμένοι, ὅτι πάλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμενοι μετενόησαν, ἐγγὺς γενομένου τοῦ σωτῆρος τῶν ὁρίων αὐτῶν, οὐδὲ τὰ τῶν ἔξω ἀκούουσιν· ὡς εἰκὸς μᾶλλον πόῤῥω ὄντες τῆς ἀξίας τῶν ἔξω, ἵν᾽ ἐν ἄλλῳ καιρῷ (128) μετὰ τὸ ἀνεκτότερον αὐτοῖς[1]) γενέσθαι παρὰ τοὺς μὴ παραδεξαμένους τὸν λόγον, ἐφ᾽ ὧν ἐμνημόνευσε καὶ τῶν Τυρίων, εὐκαιρότερον ἀκούσαντες βεβαιότερον μετανοήσωσιν. Ὅρα δὲ, εἰ μὴ μᾶλλον ἡμεῖς πρὸς τῷ ἐξεταστικῷ καὶ τὸ εὐσεβὲς πάντη ἀγωνιζόμεθα τηρεῖν περὶ θεοῦ, καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ἐκ παντὸς ἀπολογεῖσθαι πειρώμενοι, ὡς ἐν τηλικούτοις καὶ[2]) τοιούτοις περὶ τῆς ποικίλης προνοίας τοῦ θεοῦ, ἀθανάτου ψυχῆς προνοουμένου. Εἰ γοῦν τις περὶ τῶν ὀνειδιζομένων ζητοίη, ὅτι ὁρῶντες τεράστια, καὶ ἀκούοντες θείων λόγων οὐκ ὠφελοῦνται, Τυρίων ἂν μετανοησάντων, εἰ τοιαῦτα παρ᾽ αὐτοῖς ἐγεγόνει καὶ εἴρητο· ζητοίη δὲ φάσκων, τί δήποτε τοῖς τοιούτοις ἐκήρυξεν[3]) ὁ σωτὴρ ἐπὶ κακῷ αὐτῶν, ἵνα βαρύτερον αὐτοῖς τὸ ἁμάρτημα λογισθῇ· λεκτέον πρὸς αὐτὸν, ὅτι ὁ πάντων τὰς διαθέσεις κατανοῶν τῶν αἰτιωμένων αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν, ὡς παρ᾽ ἐκείνην[4]) μὴ πεπιστευκότων μὴ δωρησαμένην[5]) ἰδεῖν, ἃ ἑτέροις θεάσασθαι ἐχαρίσατο, καὶ μὴ οἰκονομήσασαν ἀκοῦσαι τούτων, ἃ ἄλλοι ἀκούσαντες ὠφέληνται· τὴν ἀπολογίαν οὐκ εὔλογον οὖσαν ἐλέγξαι βουλόμενος δίδωσι ταῦτα,

---

[1]) Codd. Thuani, Tarino teste: ἐν αὐτοῖς.

[2]) Desunt in antea editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.), sed habentur in Mss. verba: καὶ τοιούτοις. R.

[3]) Cfr. Matth. XI, 21. 22.

[4]) Codd. Tarin. ἐκείνου.

[5]) Codd. Tarin. δωρησαμένου.

ἃ οἱ μεμφόμενοι τὴν διοίκησιν αὐτοῦ ᾔτησαν· ἵνα μετὰ τὸ λαβεῖν μηδὲν[1]) ἧττον ἐλεγχθέντες ὡς ἀσεβέστατοι τῷ[2]) μηδ' οὕτως τῷ ὠφελεῖσθαι ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκέναι, παύσωνται τοῦ τοιούτου θράσους, καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο ἐλευθερωθέντες μάθωσιν, ὅτι ποτὲ εὐεργετῶν τινας ὁ θεὸς μέλλει, καὶ βραδύνει, μὴ χαριζόμενος ὁρᾷν καὶ ἀκούειν τοιαῦτα, ἐφ' οἷς ὁραθεῖσι καὶ (129) ἀκουσθεῖσι βαρυτέρα καὶ χαλεπωτέρα ἡ ἁμαρτία ἐλέγχεται τῶν μετὰ τηλικαῦτα καὶ τοιαῦτα μὴ πεπιστευκότων.

18. Ἴδωμεν οὖν καὶ περὶ τοῦ· »ἄρ'[3]) οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ.« Οἱ γὰρ ἐπιλαμβανόμενοί φασιν· εἰ μὴ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ, οὐκ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν τὸ σώζεσθαι, ἀλλ' ἐκ κατασκευῆς τῆς ἀπὸ τοῦ τοιούσδε κατασκευάσαντος γεγενημένης, ἢ ἐκ προαιρέσεως τοῦ ὅτε βούλεται ἐλεοῦντος. Παρ' ὧν τοῦτο πευστέον· Τὸ θέλειν τὰ καλὰ, καλόν ἐστιν, ἢ φαῦλον; καὶ τὸ τρέχειν βουλόμενον τυχεῖν τοῦ τέλους ἐν τῷ σπεύδειν ἐπὶ τὰ καλὰ, ἐπαινετόν ἐστιν, ἢ ψεκτόν; Εἴτε γὰρ ἐροῦσι ψεκτὸν, παρὰ τὴν ἐνάργειαν ἀποκρινοῦνται, τῶν[4]) ἁγίων θελόντων καὶ τρεχόντων, καὶ δηλονότι[5]) οὐκ ἐν τούτῳ ψεκτὸν ποιούντων. Εἴτε ἐροῦσιν, ὅτι καλὸν τὸ θέλειν τὰ καλὰ, καὶ[6]) τὸ τρέχειν ἐπὶ τὰ καλὰ, πευσόμεθα πῶς ἡ[7]) ἀπολλυμένη φύσις θέλει τὰ κρείττονα· οἱονεὶ γὰρ δένδρον πονηρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς φέρει, εἴγε καλὸν τὸ θέλειν τὰ κρείτ-

---

[1]) Codd. Tarin. οὐδὲν. [2]) Codd. Tarin. τῶν.

[3]) Edd. Tarin. Spenc. Ruaei et Redep. ἆρ' οὖν κτλ. — Cfr. Rom. IX, 16.

[4]) Codd. Tarin. καὶ τῶν ἁγίων κτλ.

[5]) Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) δῆλον ὅτι. R.

[6]) Desunt in ed. Redep. verba: καὶ τὸ τρέχειν ἐπὶ τὰ καλά. [7]) Deest ἡ in ed. Redep.

τονα. Τρίτον δὲ ἐροῦσιν, ὅτι τῶν[1]) μέσων ἐστὶ τὸ θέλειν τὰ καλὰ, καὶ τὸ τρέχειν ἐπὶ τὰ καλὰ, καὶ οὔτε ἀστεῖον, οὔτε φαῦλον. Λεκτέον δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι εἰ τὸ θέλειν τὰ καλὰ, καὶ τὸ τρέχειν ἐπὶ τὰ καλὰ, μέσον ἐστὶ, καὶ τὸ ἐναντίον αὐτῷ μέσον ἐστὶ, τουτέστι τὸ θέλειν τὰ κακὰ, καὶ τὸ[2]) τρέχειν ἐπὶ τὰ κακά. Οὐχὶ[3]) δέ γε μέσον ἐστὶ τὸ θέλειν τὰ κακὰ, καὶ τρέχειν ἐπὶ τὰ κακά. Οὐκ ἄρα μέσον ἐστὶ καὶ τὸ θέλειν τὰ καλὰ, καὶ τρέχειν ἐπὶ τὰ καλά. Τοιαύτην τοίνυν ἀπολογίαν ἡγοῦμαι δύνασθαι ἡμᾶς πορίζειν (130) πρὸς τό· »ἄρ'[4]) οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ.« Φησὶν[5]) ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν ὁ Σολομῶν· αὐτοῦ[6]) γάρ ἐστιν ἡ ᾠδὴ τῶν ἀναβαθμῶν, ἐξ ἧς παραθησόμεθα τὰ ῥητά· »ἐὰν[7]) μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· ἐὰν μὴ κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων.« Οὐκ ἀποτρέπων ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ οἰκοδομεῖν, οὐδὲ διδάσκων μὴ ἀγρυπνεῖν εἰς τὸ φρουρεῖν ἡμῶν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ πόλιν, ἀλλὰ παριστὰς, ὅτι τὰ χωρὶς θεοῦ οἰκοδομούμενα, καὶ τὰ μὴ τυγχάνοντα τῆς ἀπὸ τούτου φυλακῆς, μάτην οἰκοδομεῖται, καὶ ἀνηνύτως τηρεῖται, εὐλόγως ἂν ἐπιγραφησομένου κυρίου τῆς οἰκοδομῆς τοῦ θεοῦ, καὶ ἄρχοντος τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως τοῦ τῶν ὅλων δεσπόζοντος. Ὥσπερ οὖν εἰ λέγοι-

---

[1]) Tarinus: τὰ μέσα i. q. τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀδιάφορα, τὰ οὐδέτερα.

[2]) Deest τό in edd. Tarin. et Spenc.

[3]) Desunt in ed. Redep. verba: Οὐχὶ δέ γε μέσον ἐστὶ τὸ θέλειν τὰ κακὰ, καὶ τρέχειν ἐπὶ τὰ κακά.

[4]) Edd. Tarin. Spenc. Ruaei et Redep. ἆρ' οὖν κτλ. — Cfr. Rom. IX, 16.

[5]) Codd. Tarin. Φησὶ γὰρ ἐν τῇ κτλ.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 34. not. 13. coll. 15.

[7]) Psalm. CXXVII, 1. (CXXVI.) coll. lib. II. Origenianor. quaest. VII. num. 14.

μεν, οὐ τοῦ οἰκοδομοῦντος, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἔργον τόδε τὸ οἰκοδόμημα, καὶ οὐ τοῦ φυλάξαντος κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, τὸ μηδὲν[1]) πεπονθέναι ἀπὸ πολεμίων τήνδε τὴν πόλιν, οὐκ ἂν πταίοιμεν, ὑπακουομένου μὲν τοῦ καὶ[2]) κατὰ τὸν ἄνθρωπόν τι γεγονέναι, τοῦ δὲ ἀνδραγαθήματος εὐχαρίστως ἐπὶ τὸν τελειωτὴν Θεὸν ἀναφερομένου· οὕτως ἐπεὶ οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἀνθρώπινον θέλειν πρὸς τὸ τυχεῖν τοῦ τέλους, οὐδὲ τὸ τῶν[3]) οἱονεὶ ἀθλητῶν τρέχειν πρὸς τὸ λαβεῖν τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· — Θεοῦ γὰρ συμπαρισταμένου ταῦτα ἀνύεται —· καλῶς λέγεται τό· »οὐ[4]) τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ.« Ὡς εἰ καὶ ἐπὶ γεωργίας, ὅπερ καὶ γέγραπται, ἐλέγετο· »ἐγὼ[5]) ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ηὔξησεν· ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός.« Καὶ τὸ τοὺς καρποὺς πλήρεις γεγονέναι, οὐκ ἂν εὐσεβῶς λέγοιμεν ἔργον εἶναι τοῦ γεωργοῦ, (131) ἢ ἔργον τοῦ ποτίσαντος, ἀλλ' ἔργον τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ἡ ἡμετέρα τελείωσις οὐχὶ μηδὲν ἡμῶν πραξάντων γίνεται· οὐ μὴν ἀφ' ἡμῶν ἀπαρτίζεται, ἀλλὰ Θεὸς τὸ πολὺ ταύτης ἐνεργεῖ. Καὶ ἵνα ἐναργέστερον πιστευθῇ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον, ἀπὸ τῆς κυβερνητικῆς τὸ παράδειγμα ληψόμεθα. Πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀνέμων πνοὴν, καὶ τὴν τῶν ἀέρων εὐκρασίαν, καὶ τὴν τῶν ἀστέρων λαμπρότητα, συνεργούντων τῇ τῶν ἐμπλεόντων σωτηρίᾳ, πόσον ἂν ἀριθμὸν ἔχειν λέγοιτο τῆς ἐπὶ τὸν λιμένα ἀποκαταστάσεως ἡ κυβερνητικὴ τέχνη; οὐδ' αὐτῶν τῶν κυβερνητῶν δι' εὐλάβειαν πολλάκις

---

[1]) Libri editi (v. c. edd. Tarin.) *μηθέν*. R. — Edd. Spenc. ut nos in textu.

[2]) Deest *καί* in Codd. Tarini.

[3]) Deest *τῶν* in ed. Redep.

[4]) Cfr. Rom. IX, 16. [5]) Cfr. I Cor. III, 6. 7.

τολμώντων ὁμολογεῖν τὸ σεσωκέναι τὴν ναῦν, ἀλλὰ τῷ θεῷ τὸ πᾶν ἀναφερόντων· οὐ [1]) τῷ μηδὲν αὐτοὺς ἐνηργηκέναι, ἀλλὰ τῷ εἰς ὑπερβολὴν πολλαπλάσιον εἶναι τὸ ἀπὸ τῆς προνοίας τοῦ ἀπὸ τῆς τέχνης. Καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γοῦν σωτηρίας πολλαπλάσιόν ἐστιν εἰς ὑπερβολὴν τὸ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀπὸ τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Διόπερ ἡγοῦμαι λέγεσθαι τό· »οὐ [2]) τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος [3]) θεοῦ.« Εἰ γάρ, ὡς ἐκεῖνοι ὑπολαμβάνουσι, δεῖ ἐκλαμβάνειν τό· »οὐ [4]) τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ·« περισσαὶ [5]) αἱ ἐντολαὶ, καὶ μάτην ὁ Παῦλος αὐτὸς αἰτιᾶταί τινας ὡς παραπεπτωκότας, καὶ ἀποδέχεταί τινας ὡς κατωρθωκότας, καὶ νομοθετεῖ ταῖς ἐκκλησίαις· εἰκῆ δὲ καὶ ἡμεῖς ἐπιδίδομεν ἑαυτοὺς ἐπὶ τὸ θέλειν τὰ κρείττονα, [6]) εἰκῆ δὲ καὶ ἐπὶ τὸ τρέχειν. Ἀλλ' οὐ μάτην ὁ Παῦλος τάδε συμβουλεύει, καὶ τούσδε μέμφεται, καὶ τούσδε ἀποδέχεται· οὐδὲ [7]) μάτην ἡμεῖς ἐπιδίδομεν ἑαυτοὺς τῷ θέλειν τὰ κρείττονα, καὶ τῷ σπεύδειν ἐπὶ τὰ διαφέροντα. Οὐκ ἄρα ἐκεῖνοι καλῶς ἐξειλήφασι τὰ κατὰ τὸν τόπον.

19. (132) Πρὸς τούτοις ἦν· »τὸ [8]) θέλειν καὶ τὸ

---

[1]) Sic recte Mss. Libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc. in textu) male: οὐ τό. R. — Tarin. in notis: „Lege cum Codd. Thuani: οὐ τῷ.«

[2]) Cfr. Rom. IX, 16.

[3]) Codd. Tarin. εὐδοκοῦντος.

[4]) Cfr. Rom. IX, 16.

[5]) Codd. Tarini: περισσαὶ ἂν αἱ ἐντολαί.

[6]) Sic edd. Ruaei et Redep. Edd. Tarin. et Spenc. in textu: κρείττονα, οὐχὶ δὲ καὶ τρέχειν. Ἀλλ' οὐ μάτην κτλ., Tarin. in notis: „Addunt partic. δέ Codd. καὶ μάτην."

[7]) Codd. Tarini: οὐδέ γε.

[8]) Cfr. Philipp. II, 13. coll. ed. Redep. pag. 36. not. 16.

ἐνεργεῖν ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι.« Καί φασί τινες· Εἰ[1]) ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸ θέλειν, καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὸ ἐνεργεῖν, κἂν κακῶς θέλωμεν, κἂν κακῶς ἐνεργῶμεν, ἀπὸ τοῦ θεοῦ ταῦθ' ἡμῖν ὑπῆρξεν· εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐσμὲν αὐτεξούσιοι. Πάλιν τε αὖ κρείττονα θέλοντες, καὶ τὰ διαφέροντα ἐνεργοῦντες, ἐπεὶ ἀπὸ θεοῦ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐστιν, οὐχ ἡμεῖς τὰ διαφέροντα πεποιήκαμεν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἐδόξαμεν, ὁ δὲ θεὸς ταῦτα ἐδωρήσατο· ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἐσμὲν αὐτεξούσιοι. Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ λεκτέον, ὅτι ἡ τοῦ ἀποστόλου λέξις οὔ φησι τὸ θέλειν τὰ κακὰ ἐκ τοῦ θεοῦ εἶναι, ἢ τὸ θέλειν τὰ ἀγαθὰ ἐκ τοῦ θεοῦ εἶναι, ὁμοίως[2]) τε τὸ ἐνεργεῖν τὰ κρείττονα καὶ τὰ χείρονα· ἀλλὰ τὸ καθόλου θέλειν, καὶ τὸ καθόλου τρέχειν. Ὡς γὰρ ἀπὸ θεοῦ ἔχομεν τὸ εἶναι ζῶα, καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τὸ καθόλου θέλειν, ὡς[3]) εἰ ἔλεγον, καὶ τὸ καθόλου κινεῖσθαι. Ὥσπερ δὲ ἔχοντες τὸ ζῶα εἶναι, τὸ κινεῖσθαι καί, φέρ' εἰπεῖν, τάδε τὰ μέλη κινεῖν, χεῖρας ἢ πόδας, οὐκ ἂν εὐλόγως λέγοιμεν ἔχειν ἀπὸ θεοῦ τὸ εἰδικὸν τόδε, ἤτοι[4]) τὸ κινεῖσθαι πρὸς τὸ τύπτειν, ἢ ἀναιρεῖν, ἢ ἀφαιρεῖσθαι τὰ ἀλλότρια· ἀλλὰ τὸ μὲν γενικόν, τὸ κινεῖσθαι, ἐλάβομεν ἀπὸ[5]) θεοῦ, ἡμεῖς δὲ χρώμεθα τῷ κινεῖσθαι ἐπὶ τὰ χείρονα, ἢ ἐπὶ τὰ βελτίονα· οὕτω τὸ μὲν ἐνεργεῖν, ᾗ ζῶά ἐσμεν, εἰλήφαμεν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ θέλειν ἐλάβομεν ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ· ἡμεῖς δὲ τῷ θέλειν ἐπὶ[6]) τὰ κάλλιστα, ἢ ἐναντία χρώμεθα, ὁμοίως καὶ τῷ ἐνεργεῖν.

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.), sed habetur in Mss. εἰ. R.

[2]) Edd. Tarin. et Spenc. ὁμοίως τὸ ἐνεργεῖν κτλ.

[3]) Codd. Tarini: ὡσεὶ ἔλεγον.

[4]) In Codd. Tarini deest: ἤτοι.

[5]) Codd. Tarini: ἀπὸ τοῦ θεοῦ. — Castiganda h. l. sunt, quae ed. Redep. pag. 37. leguntur.

[6]) Codd. Tarini: ἐπὶ τοῖς καλλίστοις, ἢ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις χρώμεθα.

20. Ἔτι πρὸς τὸ μὴ[1]) ἡμᾶς εἶναι αὐτεξουσίους δόξει τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν περισπᾶν, ἐν οἷς ἑαυτῷ[2]) ἀνθυποφέρων φησίν· »ἄρ'[3]) οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. Ἐρεῖς μοι οὖν· Τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· Τί (133) με ἐποίησας οὕτως; Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;« Ἐρεῖ γάρ τις· εἰ ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιεῖ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν σκεύη· οὕτως ὁ θεὸς ἃ μὲν εἰς σωτηρίαν, ἃ δὲ εἰς ἀπώλειαν· οὐ παρ' ἡμᾶς τὸ σώζεσθαι ἢ ἀπόλλυσθαι γίνεται, οὐδέ ἐσμεν αὐτεξούσιοι. Λεκτέον δὲ πρὸς τὸν οὕτω τούτοις χρώμενον, εἰ δύναται περὶ τοῦ ἀποστόλου νοεῖν ὡς μαχόμενα ἑαυτῷ λέγοντος. Οὐχ ἡγοῦμαι δὲ, ὅτι τολμήσει τις τοῦτο εἰπεῖν. Εἰ τοίνυν μὴ ἐναντία ἑαυτῷ ὁ ἀπόστολος φθέγγεται, πῶς κατὰ τὸν οὕτως ἐκδεξάμενον εὐλόγως αἰτιᾶται μεμφόμενος τὸν ἐν Κορίνθῳ πεπορνευκότα, ἢ τοὺς παραπεπτωκότας, καὶ μὴ μετανοήσαντας ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκρασίᾳ, ᾗ ἔπραξαν; Πῶς δὲ εὐλογεῖ ὡς εὖ πεποιηκότας, οὓς ἐπαινεῖ, ὥσπερ τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον, λέγων· »δῴη[4]) ὁ κύριος ἔλεος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ, ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπησχύνθη, ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, σπουδαίως ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε· δῴη αὐτῷ ὁ κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ;« Οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ ἀπόστολόν ἐστι ψέ-

---

1) Deest in antea editis (v. c. edd. Tarin. et Spenc.), sed reperitur in Mss. μή. R.

2) Edd. Tarin. et Spenc. in textu: ἑαυτόν, Tarin. vero in notis: „Codd. ἑαυτῷ."

3) Edd. Tarin. Spenc. Ruaei et Redep. ἆρ' οὖν κτλ. — Cfr. Rom. IX, 18—21.

4) Cfr. II Tim. I, 16—18.

γειν ὡς ἄξιον μέμψεως τὸν ἡμαρτηκότα, καὶ ἀποδέχεσθαι ὡς ἐπαινετὸν τὸν εὖ πεποιηκότα; Πάλιν δ' αὖ ὡς μηδενὸς ὄντος ἐφ' ἡμῖν, φάσκειν, παρὰ τὴν αἰτίαν τοῦ δημιουργοῦ εἶναι τὸ μὲν σκεῦος εἰς τιμὴν, τὸ δὲ εἰς ἀτιμίαν; Πῶς τό·[1]) »τοὺς πάντας ἡμᾶς παραστῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον·« ὑγιές ἐστι· τῶν[2]) τὰ φαῦλα πεποιηκότων διὰ τὸ ἐκτίσθαι αὐτοὺς σκεύη ἀτιμίας ἐπὶ (134) τοῦτο πράξεως ἐληλυθότων, καὶ τῶν κατ' ἀρετὴν βιωσάντων τῷ ἀρχῆθεν αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ κατεσκευάσθαι,[3]) καὶ σκεύη τιμῆς γεγονέναι, τὸ καλὸν πεποιηκότων; Ἔτι δὲ πῶς οὐ μάχεται τῷ, ὡς ὑπολαμβάνουσιν, ἐξ ὧν παρεθέμεθα ῥητῶν, παρὰ τὴν αἰτίαν τοῦ δημιουργοῦ ἔντιμον ἢ ἄτιμον εἶναι σκεῦος, τὸ ἀλλαχοῦ λεγόμενον·[4]) »ἐν[5]) μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον;« Εἰ γὰρ ὁ ἐκκαθάρας ἑαυτὸν γίνεται σκεῦος εἰς τιμὴν, ὁ δὲ ἀπερικάθαρτον ἑαυτὸν περιϊδὼν σκεῦος εἰς ἀτιμίαν, ὅσον ἐπὶ ταύταις[6]) ταῖς λέξεσιν, οὐδαμῶς αἴτιος ὁ δημιουργός. Ποιεῖ μὲν γὰρ ὁ δημιουργὸς σκεύη τιμῆς, καὶ σκεύη ἀτιμίας, οὐκ ἀρχῆθεν κατὰ τὴν πρόγνωσιν, ἐπεὶ μὴ κατ' αὐτὴν προκατακρίνει, ἢ προδικαιοῖ· ἀλλὰ σκεύη τιμῆς τοὺς ἐκκαθάραντας ἑαυτοὺς,

---

[1]) Deest τό in edd. Tarin. et Spenc. — Cfr. II Cor. V, 10.

[2]) Tarinus: »Cod. Reg. τῶν δέ, Codd. vero Thuani: τῶν τά.“ [3]) Ed. Redep. perperam: κατεσκεύασθαι.

[4]) Tarinus: „Pro: γενόμενον reposui ex Codd. Thuani: λεγόμενον.“ [5]) Cfr. II Tim. II, 20. 21.

[6]) Codd. Thuani, Tarino teste: ταύτης τῆς λέξεως.

καὶ[1]) *σκεύη ἀτιμίας ἀπερικαθάρτους ἑαυτοὺς περιϊδόντας· ὥστε*[2]) *οὖν*[3]) *ἐκ πρεσβυτέρων αἰτίων τῆς κατασκευῆς τῶν εἰς τιμὴν καὶ εἰς ἀτιμίαν σκευῶν γίνεσθαι ὃν μὲν εἰς τιμήν, ὃν δὲ εἰς ἀτιμίαν. Εἰ δὲ ἅπαξ προσιέμεθα*[4]) *εἶναί τινας αἰτίας πρεσβυτέρας τοῦ σκεύους τῆς τιμῆς, καὶ τοῦ σκεύους τῆς ἀτιμίας· τί ἄτοπον ἀνελθόντας*[5]) *εἰς τὸν περὶ ψυχῆς τόπον, πρεσβύτερα*[6]) *αἴτια τοῦ τὸν Ἰακὼβ ἠγαπῆσθαι, καὶ τὸν Ἠσαῦ μεμισῆσθαι, γενονέναι εἰς τὸν Ἰακὼβ πρὸ τῆς ἐνσωματώσεως, καὶ εἰς τὸν Ἠσαῦ πρὸ τοῦ εἰς τὴν κοιλίαν τῆς Ῥεβέκκας γενέσθαι;*

21. (135) *Ἅμα δὲ σαφῶς δηλοῦται, ὅτι, ὅσον ἐπὶ τῇ ὑποκειμένῃ φύσει, ὥσπερ εἷς ὑπόκειται τῷ κεραμεῖ πηλὸς, ἀφ' οὗ φυράματος γίνεται εἰς τιμὴν, καὶ εἰς ἀτιμίαν σκεύη· οὕτω μιᾶς φύσεως πάσης ψυχῆς ὑποκειμένης τῷ θεῷ, καὶ*[7]) *ἵν' οὕτως εἴπω, ἑνὸς φυράματος ὄντος τῶν λογικῶν ὑποστάσεων, πρεσβύτερά τινα αἴτια πεποίηκε τούσδε μὲν εἶναι εἰς τιμὴν, τούσδε δὲ εἰς ἀτιμίαν. Εἰ δὲ ἐπιπλήσσει ἡ λέξις τοῦ ἀποστόλου ἡ λέγουσα· »μενοῦνγε,*[8]) *ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ;« διδάσκει,*[9]) *ὅτι ὁ μὲν*

---

[1]) Deest in Codd. Tarini: *καί.*

[2]) Codd. Tarini: *ὥσπερ.*

[3]) Ruaeus in textu: *οὐκ*, in notis: »Sic libri editi (v. c. edd. Tarin. et Spenc.) et Mss. Sed manifestus est error Amanuensium. Suspicor legendum esse: *οὖν*.« — Cfr. ed. Redep. pag. 39. not. 11.

[4]) Codd. Tarini: *προσιέμεθά τινας αἰτίας κτλ.* — Cfr. Orig. Commentarior. in ev. Joann. Tom. V.

[5]) Codd. Tarini: *ἀνελόντας.*

[6]) Deest aliquod verbum, vel *νοεῖν*, vel *λέγειν*, vel aliud quid simile.

[7]) Deest in antea editis (v. c. in textu edd. Tarin. et Spenc.), sed habetur in Mss. *καί*. R. — Tarin. in notis: „Codd. *καὶ ἵν' οὕτως*" *κτλ.* [8]) Rom. IX, 20.

[9]) Codd. Tarin. *τάχα διδάσκει.*

παῤῥησίαν ἔχων πρὸς τὸν θεὸν, καὶ πιστὸς καὶ βιοὺς εὖ, οὐκ ἂν ἀκούσαι· »σὺ [1]) τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ;« Ὁποῖος ἦν Μωυσῆς· »Μωσῆς [2]) γὰρ ἐλάλει, ὁ δὲ θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ·« καὶ ὡς ἀποκρίνεται ὁ θεὸς πρὸς Μωσέα, οὕτως ἀποκρίνεται καὶ ὁ ἅγιος πρὸς τὸν θεόν. Ὁ δὲ ταύτην μὴ κτησάμενος τὴν παῤῥησίαν, δηλονότι [3]) ἢ ἀπολωλεκὼς, ἢ περὶ τούτων οὐ κατὰ φιλομάθειαν, ἀλλὰ κατὰ φιλονεικίαν ζητῶν, καὶ διὰ τοῦτο λέγων· »Τί [4]) ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν;« οὗτος ἂν ἄξιος εἴη τῆς ἐπιπλήξεως τῆς λεγούσης· »μενοῦνγε, [5]) ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ;«

Τοῖς δὲ τὰς διαφόρους [6]) φύσεις εἰσάγουσι, καὶ χρωμένοις τῷ ῥητῷ, ταῦτα λεκτέον· Εἰ σώζουσι τὸ ἀπὸ ἑνὸς φυράματος γίνεσθαι τοὺς ἀπολλυμένους, καὶ τοὺς σωζομένους, καὶ τὸν δημιουργὸν τῶν σωζομένων εἶναι δημιουργὸν καὶ τῶν ἀπολλυμένων, καὶ εἰ ἀγαθὸς ὁ ποιῶν οὐ μόνον πνευματικοὺς, ἀλλὰ καὶ χοϊκούς· — τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἕπεται· — (136) *δυνατὸν μέντοιγε ἐκ προτέρων τινῶν κατορθωμάτων γενόμενον [7]) νῦν σκεῦος τιμῆς, μὴ ὅμοια δὲ δράσαντα, μηδὲ ἀκόλουθα τῷ σκεύει τῆς τιμῆς, γενέσθαι εἰς ἕτερον αἰῶνα σκεῦος ἀτιμίας· ὡς πάλιν οἷόν τέ ἐστι διὰ πρεσβύτερα τούτου τοῦ βίου γενόμενον σκεῦος ἀτιμίας ἐνθάδε, διορθώσαντα [8]) ἐν τῇ καινῇ κτίσει γενέσθαι*

---

1) Rom. IX, 20. 2) Cfr. Exod. XIX, 19.

3) Edd. Tarin. et Spenc. *δῆλον ὅτι ἢ κτλ.*

4) Rom. IX, 19. 5) Rom. IX, 20.

6) Deest *διαφόρους* in edd. Tarin. et Spenc.

7) Edd. Tarin. et Spenc. in textu: *γενομένων*, Tarin. vero in notis: »Lege: *γενόμενον*.«

8) Codd. Tarini: *διορθωθέντα*.

»σκεῦος[1]) τιμῆς, ἡγιασμένον, καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον.« Καὶ τάχα οἱ νῦν Ἰσραηλῖται,[2]) μὴ ἀξίως τῆς εὐγενείας βιώσαντες, ἐκπεσοῦνται τοῦ γένους, οἱονεὶ ἀπὸ σκευῶν τιμῆς εἰς σκεῦος ἀτιμίας μεταβαλόντες· καὶ πολλοὶ τῶν νῦν Αἰγυπτίων καὶ Ἰδουμαίων τῷ Ἰσραὴλ προσελθόντες, ἐπὰν καρποφορήσωσιν ἐπὶ πλεῖον, εἰσελεύσονται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου, οὐκ ἔτι Αἰγύπτιοι καὶ Ἰδουμαῖοι εἶναι λελογισμένοι, ἀλλ' ἐσόμενοι Ἰσραηλῖται· ὥστε κατὰ τοῦτο διὰ τὰς προαιρέσεις τινὰς μὲν ἐκ χειρόνων εἰς κρείττονα προκόπτειν, ἑτέρους δὲ ἀπὸ κρειττόνων εἰς χείρονα καταπίπτειν, καὶ ἄλλους ἐν τοῖς καλοῖς τηρεῖσθαι, ἢ ἀπὸ καλῶν εἰς κρείττονα ἐπαναβαίνειν, ἄλλους τε αὖ τοῖς κακοῖς παραμένειν, ἢ ἀπὸ κακῶν, χεομένης τῆς κακίας, χείρονας γίνεσθαι[3])..........

22. (137) Ἐπεὶ δὲ ὅπου[4]) μὲν ὁ ἀπόστολος οὐ προσποιεῖται τὸ ἐπὶ τῷ θεῷ εἰς τὸ γενέσθαι σκεῦος εἰς τιμὴν, ἢ εἰς ἀτιμίαν, ἀλλὰ[5]) τὸ πᾶν ἐφ' ἡμᾶς ἀναφέρει, λέγων· »ἐὰν[6]) οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον, καὶ εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον·« ὅπου δὲ οὐδὲ[7]) προσποιεῖται τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν θεὸν ἀναφέρειν δοκεῖ, φάσκων· »ἐξουσίαν[8]) ἔχει ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν σκεῦος εἰς τιμὴν, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν·« καὶ

---

[1]) Cfr. II Tim. II, 21.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 41. not. 1.

[3]) Omiserunt Philocaliae editores quae latine exhibentur a Rufino in vers. pag. ed. Ruaei 136., et ab Hieronym. in ep. ad Avitum pag. 765. Cfr. ed. nostr. pag. 300. not. 3. [4]) Codd. Tarin. ὅποι.

[5]) Codd. prave: ἀλλὰ τὸ πῶς ἐφ' ἡμῖν.

[6]) Cfr. II Tim. II, 21.

[7]) Ed. Ruaei: οὐ, ed. Redep. οὖ.

[8]) Cfr. Rom. IX, 21.

οὐκ ἔστιν ἐναντιώματα[1]) τὰ εἰρημένα ὑπ᾽ αὐτοῦ· συνακτέον ἀμφότερα, καὶ ἕνα λόγον ἐξ ἀμφοτέρων τέλειον ἀποδοτέον. Οὔτε τὸ ἐφ᾽ ἡμῖν χωρὶς τῆς[2]) ἐπιστήμης τοῦ θεοῦ, οὔτε ἡ ἐπιστήμη τοῦ θεοῦ προκόπτειν ἡμᾶς ἀναγκάζει, ἐὰν μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὸ ἀγαθόν τι συνεισάγωμεν· οὔτε τοῦ ἐφ᾽ ἡμῖν χωρὶς τῆς ἐπιστήμης τοῦ θεοῦ, καὶ τῆς καταχρήσεως τοῦ κατ᾽ ἀξίαν τοῦ ἐφ᾽ ἡμῖν, ποιοῦντος εἰς τιμὴν, ἢ εἰς ἀτιμίαν γενέσθαι τινά· οὔτε τοῦ ἐπὶ τῷ θεῷ μόνου κατασκευάζοντος εἰς τιμὴν, ἢ εἰς ἀτιμίαν τινὰ, ἐὰν μὴ ὕλην τινὰ διαφορᾶς σχῇ τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν, κλίνουσαν ἐπὶ τὰ χείρονα, ἢ ἐπὶ τὰ κρείττονα. Καὶ ταῦτα μὲν αὐτάρκως ἡμῖν κατεσκευάσθω περὶ τοῦ αὐτεξουσίου.

---

[1]) Codd. Tarin. ἐναντιώματι.

[2]) Deest τῆς in edd. Tarin. et Spenc. — Cfr. ed. Redep. pag. 41. not. 28.

ORIGENIS
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ,
id est
DE PRINCIPIIS
LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Quod Scripturae divinitus inspiratae sint.

1. (156) Verum [1]) quoniam de tantis et talibus rebus disserentibus non sufficit humanis sensibus et communi intellectui summam rei committere, et, ut ita dixerim, visibiliter de invisibilibus pronunciare, assumenda [2]) nobis sunt ad probationem horum, quae dicimus, etiam divinarum Scripturarum testimonia. Quae testimonia ut certam et indubitatam fidem praestent, sive in his, quae dicenda nobis, sive quae jam dicta sunt, necessarium prius [3]) videtur ostendere, quod ipsae Scripturae divinae sint, id est, Dei spiritu inspiratae. Igitur quam poterimus breviter etiam de hoc assignabimus ex ipsis divinis

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 328. not. 13.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 329. not. 3.

[3]) Ita omnes Codd. Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „prius,“ et legitur: „videtur ostendere, quod ipsae divinae Scripturae sint Dei spiritu inspiratae.“ R.

Scripturis, quae nos competenter moverint proferentes;[1]) id est, de Mose primo legislatore gentis Hebraeae, et ex verbis Jesu Christi, auctoris et principis Christianorum religionis et dogmatis. Cum enim[2]) permulti legislatores exstiterint apud Graecos et Barbaros, innumeri[3]) quoque sint doctores, vel philosophi, veritatem se pollicentes asserere: nullum meminimus legislatorem affectum quendam et studium etiam exterarum gentium animis injicere potuisse, ut leges suas vel susciperent libenter, vel etiam omni animi intentione defenderent. Nemo ergo eam, quae sibi visa est, veritatem non (157) solum pluribus aliis exteris nationibus, sed ne uni quidem genti[4]) ita insinuare atque innotescere potuit, ut ad omnes ejus scientia vel credulitas perveniret. Et quidem dubitari non potest, quod legislatores optaverint[5]) observari ab omnibus, si fieri posset, hominibus leges suas, et magistri, omnibus innotescere[6]) eam, quae sibi visa fuerat, veritatem. Sed scientes, quia[7]) id omnino non possent, ut virtus in iis aliqua tanta subsisteret, qua[8]) etiam exteras nationes ad legum suarum, vel assertionum observantiam provocarent, ne conari quidem hoc, aut incipere omnino ausi sunt, ne[9]) imprudentes eos etiam in hoc

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »proferentes aliqua de Mose — Hebraeae, et aliqua ex verbis" etc. R.

[2]) Deest „enim" in edd. M.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „inventi quoque sint doctores" etc. R.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) »genti insinuare ita atque inolescere potuit." R.

[5]) Edd. M. „observarunt."

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „innotescere super eam, quae sibi" etc. R. [7]) Ed. M. II. „quod."

[8]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quae etiam ceteras nationes — provocaret, nec conari quidem" etc. R.

[9]) Edd. M. „ne impudentes eos etiam hoc inefficax" etc.

inefficax et inexplebile notaret inceptum. At vero in [1]) omni orbe terrarum, in omni Graecia, atque [2]) universis exteris nationibus innumeri [3]) sunt et immensi, qui relictis patriis legibus, et his, quos putabant [4]) Deos, ad [5]) observantiam Mosis legis et discipulatum se Christi cultumque tradiderunt; et hoc non sine ingenti odio adversum [6]) se commoto eorum, qui simulacra venerantur; [7]) ita ut ab his frequenter et cruciatibus affligantur, nonnunquam etiam agantur in mortem. Amplectuntur tamen et cum omni affectu custodiunt doctrinae Christi sermonem.

2. Et est videre, quomodo brevi tempore ipsa religio crevit, [8]) poenis cultorum [9]) mortibusque proficiens,

---

[1]) Cfr. Orig. Opp. ed. de la Rue Tom. IV. Append. pag. 29. seqq. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 349. seqq.

[2]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „atque universis ceteris nationibus" etc. R. — Idem tamen Tom. IV. loc. laud. „Cod. Reg. *atque in exteris nationibus* etc. Cod. Sorbonicus: *atque exterioribus nationibus* etc.

[3]) Edd. M. „inventi sunt" etc.

[4]) Ed. R. Tom. IV. loc. laud. in textu: „putabant," in notis vero: „Mss. omnes: *putant.*"

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „ad observantiam Moseae legis, et in (deest *in* in edd. M.) disciplinatum se" etc. R. — Idem tamen Tom. IV. loc. laud. in textu: „vel observantia Mosis legis, in discipulatum se" etc., in notis: „Codd. Sorbonicus et S. Michaelis in periculo maris: *vel ob repugnantiam Mosis legis, in discipulatum se* etc. Ceteri Mss. et editi ut in nostro textu. Libri vero de Principiis tam editi, quam Mss. habent: *ad observantiam* etc., et ita legendum videtur juxta Graeca.

[6]) Desunt ed. R. Tom. IV. loc. laud. verba: „adversum se commoto."

[7]) Sic Mss. (itemq. Apolog. Pamph. loc. laud.) Editi (v. c. edd. M.) „venerabantur, ita ut ab his — affligerentur, nonnunquam etiam agerentur" etc. R.

[8]) Apol. Pamph. loc. laud. „creverit."

[9]) Ed. R. hoc loco, itemq. Apol. Pamph. loc. laud.

sed et bonorum direptionibus, atque [1]) ab his omni genere suppliciorum tolerato; et eo maxime mirum est, quod ne doctores quidem ipsi vel satis idonei sunt, vel satis plures: praedicatur tamen sermo iste in [2]) toto orbe terrarum, ita ut Graeci ac Barbari, sapientes et insipientes religionem [3]) Christianae doctrinae suscipiant. Ex quo dubium non [4]) est hoc humanis viribus aut opibus non agi, ut [5]) cum omni credulitate et potestate sermo Christi Jesu (158) apud omnium mentes atque animos convalescat. Nam et praedicta esse [6]) ab eo haec ipsa, et divinis ab eo responsis confirmata, manifestum est cum dicit, quia „apud [7]) praesides et judices ducemini [8]) propter [9]) me, in testimonium ipsis et gentibus.« Et [10]) rursum: „Praedicabitur [11]) hoc evangelium in omnibus

---

in notis: „Sic omnes Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) male: *multorum*."

[1]) Apol. Pamph. loc. laud. „atque omni ab his afflictionum genere tolerato."

[2]) Apol. Pamph. loc. laud. „in omni orbe" etc.

[3]) Apol. Pamph. loc. laud. ut nos in textu, in notis vero: „Editi: *religionem Christi, sive Christi doctrinam suscipiant.* Cod. Sorbonicus: *religionem Christi sanae doctrinae suscipiant.* Ceteri Mss. ut in textu."

[4]) Apol. Pamph. loc. laud. „non est non haec humanis viribus aut opibus agi."

[5]) Apol. Pamph. loc. laud. „ut cum omni potestate et persuasione sermo Jesu Christi apud" etc.

[6]) Deest „esse" in edd. M. [7]) Matth. X, 18.

[8]) Apol. Pamph. loc. laud. „adducemini«

[9]) Ed. R. Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Editi: *propter nomen meum, in testimonium illis et gentibus.*"

[10]) Ed. R. Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Libri περὶ ἀρχῶν tam editi (v. c. edd. M.), quam Mss. Et rursum: *Praedicabitur hoc evangelium in omnibus gentibus.* Sed haec verba non reperiuntur in Graeco, nec in Mss. huj. Apologiae, nec in editis."

[11]) Cfr. Matth. XXIV, 14.

gentibus." Et iterum: „Multi [1]) mihi dicent in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo manducavimus et bibimus, et [2]) in tuo nomine daemonia eiecimus? Et dicam iis: [3]) Discedite a me operarii iniquitatis, nunquam [4]) cognovi vos." Quae si ita quidem dicta ab eo fuissent, nec [5]) tamen ad [6]) finem ea, quae praedicta sunt, pervenissent, fortasse [7]) minus vera esse viderentur, nec habere aliquid auctoritatis. Nunc vero cum [8]) in effectum ea, quae fuerant ab eo dicta, perveniant, cum tanta autem potestate atque auctoritate praedicta sint, manifestissime declaratur [9]) verum esse, quia [10]) homo factus salutaria praecepta hominibus [11]) tradidit.

3. Quid vero inde dicendum est, quod prophetae de ipso ante praedixerant, [12]) non cessaturos [13]) princi-

[1]) Cfr. Matth. VII, 22. 23.

[2]) Apol. Pamph. loc. laud. „et in nomine tuo."

[3]) Apol. Pamph. loc. laud. „illis."

[4]) Apol. Pamph. loc. laud. „nunquam vos cognovi."

[5]) Apol. Pamph. loc. laud. „nec ad finem tamen" etc.

[6]) Sic optime Mss. Male editi (v. c. edd. M.) „ad fidem ea, quae dicta sunt, pervenissent, fortasse minus esse viderentur, nec habere" etc. R.

[7]) Apol. Pamph. loc. laud. „fortassis minus esse vera viderentur."

[8]) Apol. Pamph. „cum in effectum res, quae fuerant ab eo praedictae, perveniant."

[9]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „declaratur vera esse." R. — Apol. Pamph. „declaratur Deum vere esse, qui homo factus" etc. [10]) Ed. M. II. »quod."

[11]) Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Editi perperam: *humilibus tradidit.*"

[12]) Apol. Pamph. loco laud. in textu: „praedixerint, non — ex Juda, neque duces ex femoribus ejus, — gentium? Manifestissime enim — apparet, et ex his, quae hodie" etc., in notis: „Editi: *praedixerunt, non — ex Juda, neque duces de femoribus ejus, — gentium? Manifestissimum enim ex ipsa historia, et ex his, quae hodie* etc, omisso: *apparet.* Sed omnes Mss. ut in textu.

[13]) Cfr. Gen. XLIX, 10.

pes ex Iuda, neque duces de femoribus ejus, usquequo veniat ille, cui repositum est, regnum scilicet, et usquequo veniat exspectatio gentium? Manifestissime enim ex ipsa historia apparet, ex his, quae hodie pervidentur, quia [1]) ex temporibus Christi ultra reges apud [2]) Judaeos non exstiterunt. Sed [3]) et illae omnes ambitiones Judaicae, in [4]) quibus jactantiae quamplurimum gerebant, et [5]) in quibus exsultabant, vel de templi decore, vel de altaris insignibus, atque omnibus illis sacerdotalibus infulis, indumentisque pontificum, simul universa [6]) destructa sunt. Completa est enim prophetia, quae dixerat: „Per [7]) dies multos sedebunt filii Israel sine rege, sine principe: non [8]) erit hostia, nec altare, nec sacerdotium, nec responsa.“ His ergo testimoniis utimur adversus eos, qui videntur asserere (159) de his, quae in Genesi ab Jacob dicta [9]) sunt, quod de Juda dicta sint: et dicunt permanere adhuc principem ex genere Judae, istum videlicet,

---

[1]) Ed. M. II. „quod.“

[2]) Apol. Pamph. loc. laud. in textu: „apud Judaeos,“ in notis: „Cod. Regius: *apud Judaeam.* Ceteri Mss. et editi: *apud Judaeos.*“

[3]) Apol. Pamphil. loc. laud. „Sed et omnes illae ambitiones“ etc.

[4]) Ita Mss. (itemq. Apol. Pamph.) Editi vero (v. c. edd. M.) »in quibus se jactabant quamplurimi, et in quibus« etc. R.

[5]) Apol. Pamph. loc. laud. „et in quibus gloriabantur, id est, vel de templi“ etc.

[6]) Sic Mss. (itemq. Apol. Pamph.) In editis (v. c. edd. M.) deest: „universa.“ R. [7]) Cfr. Hos. III, 4.

[8]) Desiderantur in editis, et restituuntur in omnibus Mss. verba: „non erit hostia, —, nec responsa. His ergo —, nec deficere posse de semine ejus, qui —, quem sibi ipsi describunt. Sed si verum est, — nec altare, nec sacerdotium.“

[9]) Apol. Pamph. loc. laud. „dicta sunt de Juda, et dicunt permanere“ etc.

qui est gentis eorum [1]) princeps, quem nominant Patriarcham, [2]) nec deficere posse de semine ejus, qui [3]) permaneant usque ad adventum ejus Christi, quem sibi ipsi describunt. Sed si verum est quod ait propheta, quia [4]) „dies multos sedebunt filii Israel sine rege, sine [5]) principe, nec erit hostia, nec altare, nec sacerdotium:" et utique ex quo subversum est templum, nec hostiae offeruntur, nec altare invenitur, nec [6]) sacerdotium constat: certissimum est defecisse principes [7]) ex Juda, sicut scriptum est, et ducem ex femoribus ejus, usquequo ve-

---

[1]) Apol. Pamph. loc. laud. „ipsorum."

[2]) Ruaeus in notis ad hunc locum: „Chrysostomus in Homil. contra Judaeos et Gentiles: *quod Christus sit Deus:* meminit Patriarchae Judaeorum. Ejusmodi Patriarcham memorant itidem multi scriptores ecclesiastici; Origenes in opusculo, quod in alio Tomo edemus ut genuinum fragmentum Commentariorum in Psalmos, dicit se cum Patriarcha Judaeorum Jullo nomine congressum esse. Patriarcham item Judaeorum memorant Cyrillus Hierosolymitanus, Hieronymus, et maxime Theodoretus Dialag. I., ex cujus dictis colligitur Patriarchas Judaeorum se ex progenie Davidis esse falso jactitasse. Horum alter in Judaea degebat, alter Babylone. De iis agunt, qui de Judaeorum republica tractavere. Vide praesertim Petavium in notis ad Epiphanium, et Jacob. Godefridum ad Cod. Theodos. Tom. VI. pag. 213." Idem Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Istos hodie, inquit Genebrardus, Judaei appellant in suis Chronicis: *principes exsulum,* et eorum in Babyloniam successionem ab ipso Zorobabele anxie memorant, sed paulo fabulosius."

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M. itemq. Apol. Pamph. loc. laud.) „qui permaneat." R.

[4]) Ed. M. II. „quod." — Cfr. Hos. III, 4.

[5]) Apol. Pamph. loc. laud. „sine principe, nec est sacrificium, neque altare, neque sacerdotium, et ex quo utique subversum" etc.

[6]) Edd. M. »nec sacerdotium: constat et certissimum est defecisse" etc.

[7]) Apol. Pamph. loc. laud. „principem." — Cfr. Gen. XLIX, 10.

nit[1]) ille, cui[2]) repositum est. Constat ergo, quia[3]) venit ille, cui repositum est, in[4]) quo exspectatio gentium est. Quod manifeste videtur impletum de multitudine eorum, qui per Christum Deo ex diversis gentibus crediderunt.

4. Sed et in Deuteronomii cantico per prophetiam designatur pro peccatis prioris populi futura[5]) esse insensatae gentis electio, non alia utique quam haec, quae per Christum facta est; sic enim ait: „Exacerbaverunt me in simulacris suis, et ego in zelo concitabo eos, in[6]) gente insipiente irritabo eos.« Est ergo satis evidenter agnoscere,[7]) quemadmodum Hebraei, qui Deum exacerbare[8]) dicuntur in his, qui non sunt dii, et[9]) irritasse

---

1) Sic Mss. Editi (v. c. ed. M. I) »veniet.“ R. — Ed. M. II. „venerit.“ Apol. Pamph. loc. laud. „veniat.“

2) Apol. Pamph. loc. laud. „cui repromissum est.“

3) Ed. M. II. „quod.“

4) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Desiderantur in omnibus tam editis, quam Mss. huj. Apologiae, sed exstant in omnibus Codd. (itemq. edd. M.) libror. περὶ ἀρχῶν, et in Graeco verba: *in quo exspectatio gentium est.*“

5) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Codd. Sorbonicus et S. Michaël in periculo maris: *futuram esse insensatae gentis electionem* (al. *delectionem*) *non aliam utique* etc. Sed ceteri Mss. et editi, nec non libri περὶ ἀρχῶν ut in nostro textu. — Deut. XXXII, 21.

6) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in textu: „in gente insipiente irritabo illos,« in notis: „Desiderantur haec verba in editis et Mss. nostris; sed restituuntur ex omnibus Codd. libror. περὶ ἀρχῶν, et ex Graeco.“

7) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: »Editi perperam habent: *ostendere.*«

8) Ed. M. II., itemq. Apol. Pamph. loc. laud. »exacerbasse.«

9) Ed. M. I. „et irritasse: cum in simulacris suis irritati sint“ etc.

eum in simulacris suis, irritati [1]) sint et ipsi in [2]) zelotypia per gentem insipientem, quam Deus elegit per adventum [3]) Jesu Christi, et discipulos ejus. Sic enim dicit apostolus: „Videte [4]) enim vocationem vestram, fratres, quoniam [5]) non multi sapientes inter [6]) vos secundum (160) carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quae [7]) stulta mundi sunt elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea, quae erant prius, destrueret.“ Non ergo glorietur carnalis [8]) Israel: ita [9]) namque ab apostolo vocatur: „non, [10]) inquam, glorietur caro in conspectu Dei.“

5. Sed et de his, quae in Psalmis prophetantur de [11]) Christo, quid dicendum est, in eo maxime, qui [12]) superscribitur: „Canticum pro dilecto:“ ubi refertur, quia [13]) »lingua ejus calamus scribae velociter scribentis:

---

[1]) Apol. Pamph. loc. laud. „irritati sunt et ipsi in zelotypiam per“ etc.

[2]) Deest „in“ in edd. M.

[3]) Edd. M. „adventum Christi Jesu.“

[4]) Cfr. I Cor. 1, 26—28.

[5]) Ed. M. II. „quomodo.“

[6]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Desunt in editis verba: *inter vos*.“

[7]) Apol. Pamph. loc. laud. „quae stulta sunt mundi elegit“ etc.

[8]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Desunt in libris antea editis, et restituuntur ex Mss. verba: *carnalis Israel: ita — vocatur: non, inquam, glorietur*.“

[9]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in textu: »ita enim ab“ etc., in notis: „Al. *sic enim*.“

[10]) Cfr. I Cor. 1, 29.

[11]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „de Christo.“ R.

[12]) Edd. M. „qui scribitur.“ — Cfr. Psalm. XLV. (XLIV.)

[13]) Ed. M. II. »quod.“ — Cfr. Psalm. XLV, 1. 2. (XLIV.)

decorus specie [1]) super filios hominum," quoniam „effusa est gratia in labiis ejus?" Indicium [2]) autem effusae gratiae in labiis ejus hoc est, quod brevi tempore transacto, [3]) — anno [4]) enim et aliquot mensibus docuit, — universus tamen orbis [5]) doctrina et fide pietatis ejus impletus est. Orta est ergo „in [6]) diebus ejus justitia, et [7]) multitudo pacis" [8]) permanens usque [9]) ad finem, qui

---

[1]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: »specie.« R.

[2]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „omittuntur in editis et in Mss. nostris, sed restituuntur ex omnibus Codd. libror. περὶ ἀρχῶν, et ex Graeco, ac restituenda videntur verba: *Indicium autem effusae gratiae in labiis ejus.*"

[3]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in textu: „transacto doctrinae ejus, anno enim" etc., in notis: „Editi perperam: *transacto doctrina ejus diffusa est: anno enim* etc. Mss. vero ut in textu.«

[4]) Irenaeus lib. I. cap. III. num. 3. tradit Valentinianos in hoc errore versatos fuisse, ut Jesum uno tantum anno post baptisma praedicasse crederent. In eundem praeter Origenem impegere Clemens Alexandrin. lib. I. Stromat. pag. 340., Tertullianus lib. advers. Judaeos cap. XVIII. Una est istorum omnium sententia, Christum anno XV. imperii Tiberii, quo baptizatum fuisse scribit Lucas, passum esse, anno scil. aetatis 30., ac proinde anno uno duntaxat post baptismum et ante mortem suas publicas apud Judaeos habuisse conciones. R. — Idem Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Anonymus auctor libror. in Job, qui ad calcem nostrae editionis Tom. II. reperiuntur, lib. II. pag. 886. seq. ait tres annos et dimidium praedicasse Christum. *Tribus namque annis,* inquit, *et dimidio praedicavit Dominus a baptismo usque ad passionem.*"

[5]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in textu: „orbis praedicatione ac fide" etc., in notis: „Sic Mss. nostri, et editi." [6]) Cfr. Psalm. LXXII, 7. (LXXI.)

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „et abundantia pacis." R.

[8]) Ruaeus Apol. Pamph. in notis: „Praetermittitur in editis, et in plerisque Mss. *pacis.*"

[9]) Apol. Pamph. loc. laud. „usque in finem."

finis ablatio lunae appellatus [1]) est; »et [2]) dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad fines terrae.“ Datum [3]) est autem et signum domui David. Virgo enim in [4]) utero concepit, et peperit Emmanuel, quod [5]) est interpretatum: „Nobiscum Deus.“ „Scitote gentes et vincimini.“ Victi [6]) enim sumus et superati, qui ex gentibus sumus, et velut exuviae [7]) quaedam victoriae ejus exsistimus, qui ejus gratiae colla nostra subjecimus. Sed et locus nativitatis ejus praedictus est in Michaea propheta, dicente: „Et [8]) tu Bethleem, terra [9]) Juda, nequaquam exigua [10]) es in ducibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel.“ Sed et septimanae annorum impletae sunt usque [11]) ad ducem Christum quas praedixerat Daniel (161) propheta. [12]) Adest nihi-

---

[1]) Apol. Pamph. „appellata est.“

[2]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in textu: „et dominatur — ad mare, et a flumine usque ad fines orbis terrae,“ in notis: „Mss. quidam: *et dominabitur — ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrae.*« — Psalm. LXXII, 8. (LXXI.)

[3]) Cfr. Jesai. VII, 14. coll. Matth. I, 23.

[4]) Apol. Pamph. loc. laud. „in ventre concepit.“

[5]) Apol. Pamph. loc. laud rectius, si Graeca contuleris: „quod interpretatur: Nobiscum Deus: et impletum est, quod ait ipse propheta: Nobiscum Deus. Scitote gentes, et vincimini. Victi enim“ etc. — Cfr. Jesai. VIII, 8. 9.

[6]) Apol. Pamph. loc. laud. „Victi enim nos sumus, et superati ex gentibus, et velut exuviae ejus exsistimus, qui ejus gratiae nostra colla subjecimus.«

[7]) Ed. M. I. „eximiae.“

[8]) Cfr. Mich. V, 2. coll. Matth. II, 6.

[9]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „terra.“ R.

[10]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „minima.“ R.

[11]) Apol. Pamph. loc. laud. „usque ad Christum ducem, quas“ etc. [12]) Cfr. Dan. IX, 24.

lominus et is, qui[1]) in Job dictus est belluam ingentem consumturus, qui et dedit[2]) potestatem familiaribus[3]) discipulis suis calcare super serpentes, et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici nihil[4]) ab eo nocendis. Sed et si quis consideret apostolorum Christi per singula loca discursus, in quibus ab eo missi evangelium praedicarunt, inveniet[5]) quod et quae ausi sunt aggredi, supra hominem sunt, et quod explere potuerunt, ex Deo est. Si consideremus, quomodo homines novam doctrinam ab iis audientes inferri, suscipere eos potuerunt, vel potius quod saepe iis volentes inferre perniciem, divina quadam,[6]) quae iis aderat, virtute repressi sunt, inveniemus nihil in hac causa humanis viribus, sed totum divina virtute ac providentia procuratum, evidentibus procul dubio signis et virtutibus testimonium reddentibus verbo et doctrinae eorum.

6. His autem breviter demonstratis,[7]) id est de deitate Jesu Christi, et de omnibus his, quae de ipso prophetata fuerant, expletis, simul illud etiam arbitror approbatum, quod et Scripturae ipsae, quae de eo prophetaverant, divinitus inspiratae sint, quae vel de adventu ejus, vel de potestate doctrinae, vel de omnium[8]) gentium assumtione praedixerant. Quibus etiam illud ad-

---

[1]) Apol. Pamph. loc. laud. „qui per Job praedictus est“ etc. — Cfr. Job. III, 8. [2]) Cfr. Luc. X, 19.

[3]) Apol. Pamph. „familiaribus suis discipulis calcare“ etc.

[4]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Mss. duo male: *nihil ab eo nocendi.*“ — Hactenus Apol. Pamph. hoc loco.

[5]) Sic Mss. R. — Edd. M. „inveniet quae et quo ausi sunt aggredi, quae supra“ etc.

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quidem.“

[7]) Ed. M. I. „demonstratis idem de deitate“ etc.

[8]) Ita Mss. Editi (v. c. edd. M.) „omni.“ R.

dendum, [1]) quod sive prophetarum vaticinatio, [2]) sive Mosis lex, divina esse et divinitus inspirata ex eo maxime illuminata est et probata, ex quo in hunc mundum Christus advenit. Ante enim quam complerentur ea, quae ab illis fuerant praedicta, quamvis vera essent, et a Deo inspirata, tamen ostendi vera esse non poterant pro eo, quod nondum probarentur impleta. Adventus vero Christi vera esse et divinitus inspirata quae (162) dixerant, declaravit, cum utique prius haberetur incertum, si eorum, quae praedicta fuerant, exitus esset implendus.

Sed et si qui [3]) cum omni studio, et reverentia, qua dignum est, prophetica dicta consideret, in eo ipso dum legit, et diligentius intuetur, certum est quod aliquo diviniore spiramine mentem sensumque pulsatus agnoscet, [4]) non humanitus esse prolatos eos, quos legit, sed Dei esse sermones: et ex semet ipso sentiet non humana arte, nec mortali eloquio, sed divino, ut ita dixerim, cothurno libros esse [5]) conscriptos. Legem ergo Mosis [6]) splendor adventus Christi per fulgorem veritatis [7]) illuminans, id quod superpositum erat literae ejus velamen, abstraxit, et omnia quae [8]) coopertura verbi bona tegebantur, universis in se credentibus reseravit.

7. Verum satis operosa res est enumerare singula, quae a prophetis olim praedicta sunt, qualiter et quando completa sint, ut ex his videamur eos, qui dubitant, con-

---

[1]) Edd. M. „addendum est, quod“ etc.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. ed. M. II.) „vaticinia, sive Mosi lex divina etiam et divinitus“ etc. R. — Ed. M. I. „vaticinio, sive Mosi lex divina esse et divinitus“ etc.

[3]) Ed. M. II. „quis.“ [4]) Ed. M. I. „agnoscat.“

[5]) Deest „esse“ in ed. M. I. [6]) Edd. M. „Mosei.“

[7]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „veritatis.“ R.

[8]) Aliquot Mss. „quae cooperta verbi“ etc. R.

firmare;[1]) quum possibile sit unicuique volenti de his diligentius noscere, ex ipsis libris veritatis probamenta abundantius congregare. Si vero his, qui minus in divinis eruditi sunt[2]) disciplinis, non statim in prima fronte literae sensus, qui supra hominem est, videtur occurrere, nihil mirum est, quod[3]) quae divina sunt, ad homines paulo lentius[4]) deferuntur, et eo magis latent, quo quis vel incredulus fuerit,[5]) vel indignus. Nam cum certum sit omnia, quae hoc[6]) in mundo sunt, vel geruntur, Dei providentia dispensari, quaedam quidem satis evidenter apparent, quod providentiae gubernatione digesta sint; alia vero tam occulte tamque incomprehensibiliter explicantur,[7]) ut penitus in his lateat divinae ratio providentiae: ita ut interdum a nonnullis nec[8]) credantur quaedam ad providentiam pertinere, quoniam ratio ab iis latet, per quam ineffabili quadam arte opera divinae providentiae dispensantur:[9]) quae tamen ratio non aequaliter omnibus occultata est. Nam et inter ipsos homines ab alio minus, ab alio amplius consideratur; plus vero ab omni homine, qui in terris est, quisquis[10]) ille est coeli habitator, agnoscitur. Et aliter (163) claret corporum ratio, aliter arborum, aliter animalium: aliter vero[11]) tegitur animorum; et diversi[12]) rationabilium

---

[1]) Ed. M. I. „confirmari."

[2]) Deest „sunt" in edd. M. [3]) Ed. M. I. „quia."

[4]) Sic Mss. In libris editis (v. c. edd. M.) legitur: „latentius." R. [5]) Deest „fuerit" in edd. M.

[6]) Deest „hoc" in edd. M.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „occultantur." R.

[8]) Ruaeus in textu: „nec credantur quaedam," in notis: „Mss. *ne credantur quidem.* Editi: *ne crederentur quidem.*" — Edd. M. „nec crederentur quidem."

[9]) Edd. M. „dispensentur."

[10]) Edd. M. „quisquis ille est, coeli habitator agnoscit."

[11]) Ed. M. I. „verum." [12]) Edd. M. „diversarum."

mentium motus, qualiter per divinam providentiam dispensentur, plus quidem homines, non[1]) parum tamen, ut ego arbitror, etiam angelos latet. Sed sicut non idcirco refellitur divina providentia ab his maxime, qui eam esse certi sunt, qui[2]) opera ejus vel dispensationes humanis ingeniis comprehendere non possunt: ita ne Scripturae quidem sanctae divina esse inspiratio, quae per corpus ejus extenditur, propterea non putabitur, quod infirmitas intelligentiae nostrae non valet per singula verba occultas et latentes investigare sententias, dum in vilioribus et incomtis verborum vasculis divinae sapientiae thesaurus absconditur, sicut et apostolus designat, dicens: „Habemus[3]) autem thesaurum hunc in vasis fictilibus," ut eo magis divinae potentiae virtus effulgeat, dum nullus humanae eloquentiae[4]) fucus in dogmatum veritate miscetur. Si enim vel arte rhetorica, vel philosophica calliditate conscripti libri nostri ad credendum illicerent homines, sine dubio fides nostra putaretur in verborum arte consistere, atque in sapientia humana, et non in virtute Dei. Nunc vero omnibus notum est, quod praedicationis hujus verbum ita a quamplurimis in omni pene orbe susceptum est, ut non in[5]) suasoriis humanae[6]) sapientiae verbis, sed in ostentatione spiritus et virtutis esse[7]) intelligerent quae credebant. Propter quod coelesti virtute, imo etiam plus quam coelesti, ad fidem credulitatemque[8]) perducti, pro eo scilicet, ut solum omnium

[1]) Edd. M. „non parum etiam, ut ego arbitror, angelos latet.

[2]) Ed. M. II. „quod." [3]) Cfr. II Cor. IV, 7.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „intelligentiae." R.

[5]) Deest „in" in ed. M. I.

[6]) Deest „humanae" in ed. M. I.

[7]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „etiam intelligerent." R.

[8]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „credulitatemque putent se perduci." R.

creatorem Deum nostrum colamus, tentemus et nos niti magnopere, quo derelinquentes initiorum Christi sermonem, quae sunt prima initia scientiae,[1]) ad perfectionem feramur, ut illa sapientia, quae perfectis traditur, etiam nobis tradatur. Ita namque pollicetur ille, cui commissa est hujus sapientiae praedicatio, dicens: „Sapientiam[2]) autem loquimur inter perfectos, sapientiam autem non hujus mundi, neque principum hujus mundi, qui destruentur.“[3]) Ex quo ostendit, quia[4]) nihil commune habeat haec nostra sapientia, quantum ad sermonis decorem pertinet, cum[5]) mundi hujus sapientia. Haec igitur sapientia clarius et perfectius describetur[6]) in cordibus nostris, si nobis patefacta (164) fuerit secundum[7]) revelationem mysterii, quod temporibus aeternis absconditum est, nunc autem manifestum est per Scripturas propheticas, et per[8]) adventum Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi: cui est gloria in aeterna saecula. Amen.

Quod multi spiritualiter non intelligentes Scripturas, et male intelligentes, in haereses declinarunt.[9])

8. His igitur breviter assignatis de eo, quod per Spiritum sanctum Scripturae divinae inspiratae sunt, ne-

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „sapientiae.“ R.

[2]) 1 Cor. II, 6.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „dissolvuntur.“ R.

[4]) Ed. M. II. „quod.“

[5]) Edd. M. „cum hujus mundi sapientia.“

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „describitur.“ R.

[7]) Cfr. Rom. XVI, 25. 26.

[8]) Desunt in ed. Redep. verba: „per adventum Domini et.“

[9]) In edd. M abhinc orditur Caput Secundum.

cessarium videtur etiam illud explicare, quo pacto non recte quidam legentes erroribus se quamplurimis tradiderunt, pro eo, quod qua via ad intelligentiam divinarum literarum debet incedi, a quamplurimis ignoretur. Denique Judaei per duritiam cordis sui, et dum sibimet ipsis volunt videri sapientes, Domino et Salvatori nostro non crediderunt, ea quae de ipso prolata[1]) sunt, secundum literam debere intelligi existimantes:[2]) id est, quod sensibiliter ac visibiliter debuerit praedicare captivis remissionem, et quod debuerit[3]) prius aedificare civitatem, quam vere putant esse civitatem Dei, simul et exterminare[4]) currus Ephrem, et equum de Jerusalem; sed et butyrum[5]) et mel manducare, ut priusquam cognosceret proferre malum, eligeret bonum; sed et lupum,[6]) animal istud quadrupes, existimarunt[7]) esse prophetatum, quia deberet in adventu Christi pasci cum agnis, et pardus requiescere cum hoedis, vitulus autem et taurus simul cum leonibus pasci, et a parvulo puero duci ad pascua; bovem vero et ursum simul in pastibus recubare, eorumque foetus pariter enutriri; leones quoque una cum bobus adstare praesepibus, et vesci paleis. Horum igitur omnium, quae de eo prophetata sunt, nihil gestum esse secundum historiam pervidentes, in quibus (165) praecipue signa adventus Christi observanda esse credebant, suscipere praesentiam Domini nostri Jesu Christi nolebant:

---

1) Ed. M. I. „probata."

2) Ed. M. I. „aestimantes."

3) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „debuit prius aedificare civitatem Dei, simul" etc. R.

4) Cfr. Zach. IX, 10. 5) Cfr. Jesai. VII, 15.

6) Cfr. Jesai. XI, 6. seqq.

7) Sic Mss. Editi: „existimant prophetatum, quia debet" etc. R. — Ed. M. I. „aestimant prophetam, quia debet" etc., ed. M. II. „existimant prophetatum, quod debeat."

quin imo et velut [1]) contra jus fasque, id est contra prophetiae fidem, assumentem eum [2]) sibi Christi nomen, cruci illum affixerunt. Tum vero haeretici legentes, quod in [3]) lege scriptum est: „Ignis [4]) accensus est ex furore meo:" et: „Ego [5]) Dominus zelans, et reddens peccata patrum in filios in tertiam et quartam progeniem:" [6]) et: „Poenitet, quod unxi Saul in regem:" et: „Ego [7]) Dominus, qui facio pacem, et creo mala." Et iterum: „Non [8]) est malitia in civitate, quam Dominus non fecerit:" et: „Descenderunt [9]) mala a Domino super portas Jerusalem:" et: „quod [10]) spiritus malignus a Deo suffocabat Saul:" et multa alia his similia, quae scripta sunt, legentes, dicere quidem eas non esse Dei Scripturas non ausi sunt, [11]) sed eas conditoris Dei illius, quem Judaei colebant, putarunt: quem justum tantummodo, non etiam bonum credi debere existimaverunt: [12]) Salvatorem vero advenisse, ut perfectiorem nobis annunciaret Deum, quem negant esse conditorem mundi, diversis etiam de hoc ipso opinionibus dissidentes; quoniam quidem semel recedentes a fide creatoris Dei, qui est omnium Deus,

---

[1]) Ita recte Mss. Male editi (v. c. edd. M.) „velut contrariam falsoque, id est" etc. R.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „eum sibi." R.

[3]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „in lege." R.

[4]) Cfr. Jerem. XV, 14. [5]) Cfr. Exod. XX, 5.

[6]) Edd. M. „progeniem: qui unxi Saul" etc. — Cfr. 1 Sam. XV, 11. (1 Regg.) [7]) Cfr. Jesai. XLV, 7.

[8]) Cfr. Amos. III, 6. [9]) Cfr. Mich. I, 12.

[10]) Cfr. 1 Sam. XVIII, 10. (1 Regg.)

[11]) Ed. M. I. „sunt asserere, cum eas" etc., ed. M. II. „sunt asserere, sed eas" etc.

[12]) Ed. M. I. „aestimaverunt."

figmentis [1]) se variis [2]) ac fabulis tradiderunt, commentantes quaedam, et dicentes alia esse visibilia, et ab alio facta, alia vero quaedam invisibilia, et ab alio condita, prout iis animae suae phantasia vanitasque suggesserit. Sed et nonnulli ex [3]) simplicioribus scilicet eorum, qui intra ecclesiae fidem contineri videntur, majorem quidem creatore [4]) Deo nullum esse opinantur, rectam in hoc tenentes sanamque sententiam, verum talia de eo sentiunt, quae nec [5]) de aliquo injustissimo et immitissimo homine sentienda sunt.

9. Horum autem omnium falsae intelligentiae causa his, de [6]) quibus supra diximus, non alia exstitit, nisi quod sancta Scriptura ab his non secundum spiritualem sensum, sed secundum literae sonum intelligitur. Propter quod conabimur (166) pro mediocritate sensus nostri his, qui credunt Scripturas sanctas [7]) non humana verba aliqua esse composita, sed sancti Spiritus inspiratione conscripta, et voluntate Dei Patris per unigenitum Filium suum [8]) Jesum Christum nobis quoque esse tradita et commissa, quae nobis videntur, recta via intelligentiae observantibus, demonstrare illam regulam et disciplinam, quam ab Jesu Christo traditam sibi apostoli per successionem posteris quoque suis, sanctam ecclesiam docentibus, tradiderunt.

Et quidem quod dispensationes quaedam mysticae

---

1) Ed. M. I. perperam: „fingentes se."

2) Sic Mss. Editi autem (v. c. edd. M.) „vanis." R.

3) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „ex simplicioribus quibusque eorum" etc. R.

4) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest „Deo" et „esse." R. 5) Ed. M. I. „ne."

6) Deest „de" in edd. M.

7) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „sanctas." R. 8) Ed. M. II. „ejus."

indicentur per Scripturas sanctas,[1]) omnes, ut arbitror, etiam simpliciores quique credentium[2]) confitentur. Quae tamen istae, vel cujusmodi sint, si quis rectae mentis est, nec jactantiae vitio fatigatur, religiosius se fatebitur ignorare. Nam si quis, verbi gratia, proponat nobis de filiabus Lot, quod patri contra fas videntur admixtae, vel de duabus uxoribus Abraham, sive de duabus sororibus, quae nuptae sunt Jacob, sive de duabus ancillis numerositatem ei augentibus filiorum, quid aliud responderi potest[3]) quam esse haec sacramenta quaedam, et formas spiritualium rerum, a nobis tamen ignorari cujusmodi sint? Sed et constructionem tabernaculi cum legimus, certum quidem habemus, quod haec, quae scripta sunt, figurae occultarum quarundam rerum sunt: aptare ea tamen suis modis, et per singula aperire atque disserere, perdifficile, ut[4]) non dicam impossibile,[5]) puto esse. Tamen, ut dixi, descriptionem illam plenam esse mysteriorum, etiam communem[6]) non refugit intellectum. Sed et omnis illa narratio, quae vel de nuptiis, vel de[7]) filiis procreatis videtur esse conscripta, vel de diversis proeliis, vel de quibuslibet aliis historiis, quid aliud[8]) quam

---

[1]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „sanctas." R.

[2]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „credentium." R.

[3]) Ed. M. I. „potest quam etiam haec sacramenta" etc., ed. M. II. „potest quam etiam haec esse sacramenta" etc.

[4]) Deest „ut" in edd. M. — Cfr. ed. Redep. pag. 339. not. 15.

[5]) Edd. M. „impossibile, puto. Esse tamen, ut dixi, descriptionem illam plenam mysteriorum, etiam" etc.

[6]) Ed. M. I. „communiter."

[7]) Deest „de" in edd. M.

[8]) Ed. M. I. „aliud quam formae ac figurae credendi latentium" etc., ed. M. II. „aliud sunt quam formae ac figurae credendi latentium" etc.

formae ac figurae credendae sunt latentium sacrarumque rerum? Verum pro eo, quod parum studii ad exercendum ingenium homines adhibent, vel quod antequam discant, scire se putant, inde fit ut nunquam scire incipiant; aut si certe nec studium defuerit, nec magister, si tanquam divina quaerantur, (167) id est religiose et pie, atque [1]) Deo revelante in quamplurimis sperentur aperiri, — quoniam quidem humanis sensibus valde et difficilia, et [2]) occulta sunt —: tunc demum fortassis qui ita quaesierit, quae invenire fas est inveniet.

10. Sed ne fortassis tantummodo in propheticis haec difficultas putetur inesse sermonibus, quandoquidem certum [3]) est apud omnes stylum propheticum figuris et aenigmatibus consitum esse: quid cum ad Evangelia venimus? Numquid non [4]) ibi etiam sensus interior, utpote sensus divinus, latet, qui per illam tantummodo gratiam revelatur, quam acceperat ille, qui dicebat: „Nos [5]) autem sensum Christi habemus, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis, quae et loquimur, non [6]) in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina spiritus“? Jam vero illa, quae Joanni revelata sunt, si quis legat, quomodo non obstupescet tantam ibi [7]) inesse occultationem ineffabilium sacramentorum? in quibus manifeste ab iis [8]) etiam, qui intelligere non possunt quid in his lateat, in-

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „et quae Deo revelante a quamplurimis“ etc. R.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „et obscura sunt, tamen“ etc. R.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „certum est, quod omnes cernunt stylum propheticum — aenigmatibus confectum: quid cum“ etc. R.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „non.“ R.

[5]) Cfr. 1 Cor. II, 16. coll. 12. et 13.

[6]) Ed. M. 1. „non doctrinae humanae“ etc.

[7]) Deest „ibi“ in edd. M. [8]) Edd. M. „his.“

telligitur tamen quod lateat quid. At vero epistolae apostolorum, quae quidem [1]) videntur aliquibus esse planiores, nonne tam profundis repletae sunt sensibus, ut per eas his, qui possunt intelligere divinae sapientiae sensum, quasi per breve quoddam receptaculum, immensae lucis claritas videatur infundi? Unde quoniam haec ita se habent, et multi sunt qui in hac vita errant, non arbitror esse sine periculo facile pronunciare quemquam nosse vel intelligere [2]) ea, quae ut aperiri possint, scientiae clave opus est; quam clavem dicebat Salvator esse apud legisperitos. In hoc loco, licet per excessum quendam, inquirendum ab his tamen puto, qui dicunt, quod ante adventum Salvatoris non erat veritas apud eos, qui in lege versabantur, quomodo a Domino nostro Jesu Christo dicatur, quia [3]) claves scientiae apud illos sint, qui libros prophetarum et legis habebant in manibus. Ita enim dixit: „Vae [4]) vobis, legis doctoribus, qui tulistis clavem scientiae: ipsi non introistis, et volentes intrare prohibuistis."

11. (168) Verum, ut dicere coeperamus, viam, quae nobis videtur recta esse ad intelligendas Scripturas, et sensum earum requirendum, hujusmodi esse [5]) arbitramur, sicut ab ipsa nihilominus Scriptura, qualiter de ea sentiri debeat, [6]) docemur. Apud Salomonem invenimus in Proverbiis tale aliquid de divinae Scripturae observantia praecipi. „Et [7]) tu, inquit, describe tibi haec tripliciter in consilio, [8]) et scientia, et ut respondeas verba veritatis

---

[1]) Deest „quidem" in edd. M.

[2]) Ed. M. I. „intelligere: ut ea" etc.

[3]) Ed. M. II. „quod." [4]) Luc. XI, 52.

[5]) Deest „esse" in edd. M.

[6]) Edd. M. „deceat."

[7]) Cfr. Prov. XXII, 20. 21.

[8]) Ed. M. I. perperam: „concilio."

his, qui proposuerint [1]) tibi." Tripliciter ergo describere oportet in [2]) anima sua unumquemque [3]) divinarum intelligentiam literarum· id est, ut simpliciores quique aedificentur ab ipso, ut ita dixerim, corpore Scripturarum; sic enim appellamus communem istum et historialem intellectum; si qui vero aliquantum jam proficere coeperunt, et possunt amplius aliquid intueri, ab ipsa Scripturae anima [4]) aedificentur; qui vero perfecti sunt, et similes his, de quibus apostolus dicit: „Sapientiam [5]) autem loquimur inter perfectos, sapientiam autem non hujus mundi, neque principum hujus saeculi, qui [6]) destruentur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio [7]) absconditam, quam praedestinavit Deus ante saecula in [8]) gloriam nostram:" hi tales ab ipsa spirituali lege, quae umbram habet futurorum bonorum, tanquam a spiritu, aedificentur. [9]) Sicut ergo homo constare dicitur ex corpore, et anima, et spiritu, ita etiam sancta Scriptura, quae ad hominum salutem divina largitione concessa est. Quod nos etiam in libello Pastoris, qui a nonnullis contemni videtur, designatum videmus, cum jubetur Hermas [10]) duos libellos scribere, et postea denunciare presbyteris ecclesiae, quae a spiritu didicit. Quod his verbis scriptum est: „Et [11]) scribes, inquit, duos libellos, et dabis

---

[1]) Edd. M. „proposuerunt."

[2]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „in anima sua." R. — Cfr. ed. Redep. pag. 341. not. 1.

[3]) Edd. M. „unumquemque intelligentiam divinarum literarum." [4]) Cfr. ed. Redep. pag. 341. not. 8.

[5]) I Cor. II, 6. 7.

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „qui dissolvuntur." R. [7]) Ed. M. I. „ministerio"

[8]) Sic Mss. (itemq. ed. M. II.) Editi (v. c. ed. M. I.) „in gloria nostra." R. [9]) Edd. M. „aedificantur."

[10]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „Hermes." R.

[11]) Cfr. Hermae. Pastor. lib. I. vis. II num. 4.

unum Clementi, et unum Graptae.[1]) Et Grapte quidem commoneat viduas[2]) et orphanos, Clemens vero mittat per omnes civitates, quae foris sunt, tu vero annunciabis (169) presbyteris ecclesiae.“ Est ergo Grapte, quae orphanos[3]) jubetur et viduas commonere, purus ipsius literae intellectus; per quem commonentur animae pueriles, quae nondum[4]) patrem Deum habere meruerunt, et propterea orphanae appellantur. Sed et[5]) viduae sunt, quae ab illo quidem iniquo viro, cui contra legem junctae fuerant, recesserunt, viduae vero permanent ex eo, quod nondum profecerunt in hoc, ut coelesti sponso jungerentur. Clemens vero his, qui jam recedunt a litera, in eas, quae foris sunt, civitates mittere jubetur quae dicta sunt, velut si diceret, ad eas animas, quae per hoc aedificatae extra corporis curam et extra desideria carnalia esse coeperunt. Ipse vero, qui a Spiritu sancto didicerat, non per literas, neque per libellum, sed viventi voce jubetur annunciare presbyteris ecclesiae Christi, id est, his[6]) qui maturum prudentiae sensum[7]) capacem doctrinae spiritualis gerunt.

12. Illud sane non ignorandum, esse quaedam in Scripturis, in quibus hoc quod diximus corpus, id est consequentia[8]) historialis intelligentiae, non semper invenitur, sicut in consequentibus demonstrabimus: et[9]) est

---

[1]) Edd. M. „Grapte.“

[2]) Deest „viduas“ in ed. M. I.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „orphanos et viduas videtur commonere.“ R.

[4]) Edd. M. „nondum Deum patrem habere“ etc.

[5]) Deest „et“ in edd. M.

[6]) Deest „his“ in edd. M.

[7]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „sensum pro capacitate doctrinae“ etc. R.

[8]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „convenientia.“ R. [9]) Cfr. ed. Redep. pag. 342. not. 23.

ubi ea, quam diximus anima,[1]) vel spiritus, solummodo intelligenda sunt. Quod etiam in Evangeliis[2]) designari puto, cum dicuntur pro purificatione Judaeorum sex hydriae positae capientes metretas binas, vel ternas: in quo, ut dixi, hoc videtur sermo evangelicus indicare de his, qui[3]) dicuntur in occulto ab apostolo Judaei, quod hi purificentur per verbum Scripturae, capientes interdum quidem duas metretas, id est animae vel spiritus, secundum quod supra diximus, intellectum recipientes: interdum autem tres, cum etiam corporalem intelligentiam, quae est historiae, servare lectio ad aedificationem potest. Sex vero hydriae consequenter[4]) dictae sunt de his, qui in mundo positi purificantur. In sex enim diebus, qui[5]) perfectus est numerus, mundum hunc et omnia, quae in eo sunt, legimus consummata. Quanta igitur sit utilitas in hoc primo, quem diximus, (170) historiali intellectu, testimonio est omnium credentium multitudo, quae et satis fideliter et simpliciter credit, nec multa assertione indiget, quod palam omnibus patet. Ejus vero intelligentiae, quam velut animam esse Scripturae supra diximus, exempla nobis quamplurima dedit apostolus Paulus, sicut est in prima epistola ad Corinthios. Scriptum est enim: „Non[6]) infrenabis bovem triturantem." Tunc deinde explanans, qualiter praeceptum istud deberet in-

---

[1]) Ed. M. I. „animam."

[2]) Cfr. ev. Joann. II, 6. seqq. coll. ed. Redep. pag. 342. not. 27.

[3]) Ed. M. I. „quae dicuntur — Judaeis, quod" etc. — Cfr. Rom. II, 28. 29.

[4]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „convenienter." R.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 343. not. 11. coll. Philon. de opif. mundi pag. 3.

[6]) Cfr. 1 Cor. IX, 9. coll. Deut. XXV, 4.

telligi, addit dicens: „Numquid [1]) de bobus cura est Deo? An propter nos utique dicit? Propter nos enim scriptum est, quia debet, qui arat, in spe arare, et qui triturat, in spe percipiendi." Sed et alia hujusmodi quamplurima, quae hoc modo sunt interpretata de lege, instructionem quamplurimam audientibus conferunt.

13. Spiritualis [2]) autem explanatio est talis, si quis potest ostendere, quorum coelestium exemplaribus et umbrae deserviunt hi, qui secundum carnem Judaei sunt, et quorum futurorum umbram lex habet, et [3]) si qua hujusmodi in Scripturis sanctis inveniuntur; vel cum requiritur, quae sit illa sapientia in [4]) mysterio abscondita, quam „praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus saeculi cognovit:" vel illud, [5]) quod dicit ipse apostolus, cum exemplis quibusdam utitur de Exodo, vel Numeris, et ait, quia [6]) „haec in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos fines saeculorum devenerunt:" et occasionem nobis praestat intelligentiae, ut possimus advertere, quorum figurae erant ista, quae illis accidebant, cum dicit: [7]) „Bibebant de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus." Sed et de tabernaculo in alia epistola meminit illius dicti, quod Mosi [8]) fuerat praeceptum: „Facies, inquit, secundum formam, quae tibi est in monte ostensa. Ad Galatas vero scribens, et ver-

---

[1]) Cfr. I Cor. IX, 9. 10.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 343. not. 29.

[3]) Edd. M. „et quae hujusmodi" etc.

[4]) Deest „in" in ed. M. I. — Cfr. I Cor. II, 7.

[5]) Ed. M. I. „illud quidem dicit" etc.

[6]) Ed. M. II. „quod." — Cfr. I Cor. X, 11.

[7]) Edd. M. „dixit." — I Cor. X, 4.

[8]) Edd. M. „Moyseo." — Cfr. Exod. XXV, 40. coll. Hebr. VIII, 5.

bis exprobrans quibusdam,[1]) qui videntur sibi legere legem, nec tamen intelligunt eam pro eo, quod (171) allegorias esse in his, quae scripta sunt, ignorant, ita cum increpatione quadam ad eos dicit: „Dicite[2]) vos mihi, qui sub lege vultis esse, legem non audistis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera. Sed qui de ancilla natus est, secundum carnem natus est; qui autem de libera, secundum repromissionem: quae sunt allegorica. Haec enim sunt duo Testamenta.“ In quo et hoc quoque considerandum est, quam[3]) caute apostolus dixerit, quod ait: „Qui[4]) sub lege estis, legem non audistis?“ „*Audistis*,“ hoc est, intelligitis et cognoscitis. Sed et in epistola ad Colossenses breviter sensum totius legis amplectens et constringens: „Nemo[5]) ergo, inquit, vos judicet in esca, vel in potu, aut in solemnibus diebus, vel neomenia, vel sabbato: quae sunt umbra fururorum.“ Ad Hebraeos quoque scribens, et de his, qui ex circumcisione sunt, disserens, ait: „Hi,[6]) qui exemplari et umbrae deserviunt coelestium.“ Sed fortassis per[7]) haec de quinque libris Mosis non videbitur dubitandum ab his, qui apostoli scripta velut divinitus dicta suscipiunt. De reliqua vero historia si requirant, etiam illa, quae ibi inseruntur, in figura illis, de quibus scribuntur, dicenda sunt contigisse, observavimus nos etiam de[8]) hoc dictum

---

[1]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „quosdam, qui videbantur sibi legere legem, et non intelligere, pro eo, quod allegoriam esse in his, quae scripta sunt, ignorabant.“ R. [2]) Gal. IV, 21—24.

[3]) Edd. M. „quod caute — dixerit, cum ait.“

[4]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „Qui sub lege estis.“ R. — Cfr. Gal. IV, 21.

[5]) Cfr. Coloss. II, 16. [6]) Hebr. VIII, 5.

[7]) Sic recte Mss. Male vero editi (v. c. edd. M.) „per quinque libros Mosi hoc non videbitur.“ R.

[8]) Deest „de“ in edd. M.

esse in epistola ad Romanos, ubi de Regnorum libro tertio ponit apostolus exemplum, dicens: „Reliqui [1]) mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.“ Quod Paulus accepit velut figuraliter dictum de his, qui secundum electionem Israelitae vocati sunt, ut ostenderet non solum nunc [2]) gentibus profuisse adventum Christi, sed quamplurimos etiam Israelitici generis ad salutem vocatos.

14. Quae cum ita sint, qualiter nobis de his singulis intelligenda sit Scriptura divina, velut exempli et formae gratia, quae nobis occurrere poterunt, (172) adumbrabimus, illud primo repetentes et ostendentes, quoniam [3]) Spiritus sanctus, providentia et voluntate Dei per virtutem unigeniti verbi ejus, qui erat in principio apud Deum Deus, ministros veritatis prophetas et apostolos illuminabat ad cognoscenda mysteria earum rerum, vel causarum, quae inter homines, vel de hominibus geruntur. Homines autem nunc dico animas in corporibus positas, quae illa mysteria cognita sibi et revelata per Christum, velut humana quaedam gesta narrantes, vel legales quasdam observantias, praeceptaque tradentes figuraliter describebant: ut non qui velit haec velut conculcanda ante pedes haberet [4]) exposita, sed qui se hujusmodi [5]) studiis cum omni castimonia et sobrietate et vigiliis dedisset, ut per haec [6]) forte in profundo latentem sensum spiritus Dei, et sermonis usitata narratione alio [7])

---

[1]) Rom. XI, 4. coll. I Regg. XIX, 18.

[2]) Edd. M. „nunc in gentibus.“

[3]) Edd. M. „quomodo Spiritus sanctus, qui“ etc.

[4]) Edd. M. „haberet posita.“

[5]) Ed. M. I. „hujuscemodi.“

[6]) Edd. M. „hoc.“

[7]) Sic optime Mss. Male editi (v. c. edd. M.) „aliorum prospiciens contectum investigare“ etc. R.

rursum prospicientem contextum investigare posset,[1]) atque ita socius scientiae spiritus, et divini consilii particeps fieret: quia nec aliter potest anima ad scientiae perfectionem venire, nisi divinae sapientiae fuerit inspirata veritate. Igitur de Deo, id est de Patre, et Filio, et Spiritu sancto ab his viris divino Spiritu repletis principaliter[2]) designatur; tum[3]) vero de sacramentis Filii Dei, quomodo verbum caro factum sit, et qua de causa usque ad formam servi percipiendam venerit, ut diximus, repleti divino spiritu protulerunt. Necessario deinde[4]) etiam de creaturis rationabilibus, tam coelestibus quam terrenis beatioribus, consequens erat eos mortalium genus divinis sermonibus edocere; sed et differentiam animarum, et unde istae differentiae ortae sint; tum deinde quid sit hic mundus, et quare factus; sed et unde malitia tanta ac talis est super terras; quae utrum in terris sit tantummodo, an et in aliis aliquibus locis, ex divinis nos[5]) sermonibus discere necessarium fuit.

Cum ergo de his talibus, et horum similibus, Spiritui sancto esset intentio illuminare sanctas animas, quae se ministerio[6]) dederant veritatis, secundo loco[7]) habetur ille prospectus, ut propter eos, qui vel non possent, vel nollent huic se labori atque industriae (173) tradere, quo haec tanta ac talia doceri vel agnoscere mererentur, sicut superius diximus, involveret et occultaret sermonibus usitatis, sub praetextu historiae cujusdam et narrationis rerum visibilium, arcana mysteria. Inducitur ergo vi-

---

[1]) Ed. M. I. „potuisset."

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 346. not. 15.

[3]) Ed. M. I. „tunc."

[4]) Edd. M. „etiam deinde."

[5]) Deest „nos" in edd. M.

[6]) Sic recte Mss. Male vero editi (v. c. edd. M.) „mysterio." R. [7]) Deest „loco" in ed. Redep.

sibilis creaturae narratio, et primi hominis conditio atque figmentum; tum deinde ex illo per successionem secuta progenies, nonnulla quoque rerum gestarum, quae a justis quibusque gesta sunt, referuntur, etiam interdum delicta quaedam eorum commemorantur tanquam hominum; tum deinde et impiorum scribuntur aliquanta, vel impudice, vel nequiter gesta. Miro autem modo et proeliorum [1]) digesta narratio est; et nunc vincentium, nunc victorum descripta diversitas, per quae ineffabilia quaedam his, qui hujusmodi dicta perscrutari norunt, sacramenta declarantur. Sed et Scripturae legali per admirandam sapientiae disciplinam lex veritatis inseritur, et prophetarum: quae singula divina quadam arte sapientiae velut [2]) indumentum quoddam et velamen spiritualium sensuum texta [3]) sunt: et hoc est, quod diximus Scripturae sanctae [4]) corpus: ut etiam per hoc, quod diximus literae indumentum, sapientiae arte contextum, possent complures aedificari [5]) et proficere, qui aliter [6]) non possent.

15. Sed quoniam, si in [7]) omnibus indumenti hujus, id est historiae, legis fuisset consequentia custodita, et ordo servatus, habentes continuatum intelligentiae cursum, non utique crederemus esse aliud [8]) aliquid in Scripturis sanctis intrinsecus praeter hoc, quod prima fronte

---

[1]) Cfr. quae sequuntur ed. Ruaei pag. 194.

[2]) Ed. M. II. „velut indumento quodam et velamine spiritualium" etc.

[3]) Sic Mss. (itemq. ed. M. II.) Editi (v. c. ed. M. I.) „tecta." R.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „sanctae." R.

[5]) Sic Mss. (itemq. ed. M. II.) Editi (v. c. ed. M. I.) „aedificare." R.

[6]) Sic Mss. Male editi (v. c. edd. M.) „literaliter." R.

[7]) Deest „in" in ed. M. I.

[8]) Deest „aliud" in edd. M.

indicabatur inclusum: ista de causa procuravit divina sapientia offendicula quaedam, vel intercapedines intelligentiae fieri historialis, impossibilia quaedam et inconvenientia per medium inserendo; ut interruptio ipsa narrationis velut obicibus quibusdam legenti resistat objectis, quibus intelligentiae hujus vulgaris iter ac transitum neget, et [1]) exclusos nos ac recussos revocet [2]) ad alterius initium viae, ut ita celsioris (174) cujusdam et eminentioris tramitis per angusti callis ingressum immensam divinae scientiae latitudinem pandat. Oportet autem etiam illud nos scire, quia [3]) cum principaliter prospectus sit Spiritui sancto intelligentiae spiritualis consequentiam custodire, [4]) vel in his, quae geri debent, vel quae jam transacta sunt: sicubi quidem [5]) invenit ea, quae secundum historiam gesta sunt, aptari [6]) posse intelligentiae spirituali, ordinis utriusque textum uno narrationis sermone composuit, altius semper arcanum sensum recondens; ubi autem spirituali consequentiae rerum gestarum historia convenire non poterat, interdum interseruit [7]) quaedam vel minus gesta, vel quae omnino geri non possent, interdum etiam quae possent quidem geri, nec tamen gesta sunt: et nonnunquam paucis sermonibus, qui secundum corporalem intelligentiam non videntur servare

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „et extrusos nos ac exclusos." R.

[2]) Ed. M. I. „ne revocet." [3]) Ed. M. II. „quod."

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. ed. M. II.) „custodire de his, quae" etc. R. — Ed. M. I. „custodire, ne his, quae" etc.

[5]) Sic Mss. Merlinus (ed. M. I.) „quidam invenerunt ea." Genebrardus (itemq. ed. M. II.) „quidem convenerunt ea." R.

[6]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „aptari posse intelligentiae spirituali, ordinis utriusque textum." R.

[7]) Ed. M. I. perperam: „interserunt."

posse veritatem, interdum multis insertis hoc facit:[1]) quod praecipue in legislatione frequentari invenitur, ubi multa quidem sunt, quae in ipsis corporalibus praeceptis utilia esse manifestum est, aliquanta tamen sunt, in quibus nulla prorsus ratio utilitatis ostenditur: interdum vero et impossibilia decernuntur. Quae omnia, ut diximus, idcirco procuravit Spiritus sanctus, ut ex his dum ea, quae in prima fronte sunt, vera vel utilia esse non possunt, ad inquisitionem veritatis altius[2]) repetitae[3]) revocemur, et dignum Deo sensum in Scripturis, quas a Deo inspiratas credimus, perquiramus.

16. Non solum autem de his, quae usque ad adventum Christi scripta[4]) sunt, haec Spiritus sanctus procuravit, sed utpote unus atque idem Spiritus, et ab uno Deo procedens, eadem similiter[5]) etiam in evangelistis et apostolis fecit. Nam ne illas quidem narrationes, quas per eos inspiravit, absque hujuscemodi, quam supra exposuimus, sapientiae[6]) suae arte contexuit. Unde etiam in ipsis non parva permiscuit, quibus historialis narrandi ordo interpolatus, vel intercisus per impossibilitatem sui reflecteret atque revocaret intentionem legentis ad intelligentiae interioris examen.

(175) Sed ut rebus ipsis quod dicimus agnoscatur, ipsa jam Scripturae loca pulsemus. Cuinam, quaeso, sensum habenti consequenter[7]) videbitur dictum, quod

---

[1]) Ed. M. I. perperam: „faciat. Quod" etc.

[2]) Ed. M. I. „alterius."

[3]) Sic Mss. Genebrardus (itemq. ed. M. II.) „repetendam." Merlinus (ed. M. I.) „repetere." R.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „scripta." R. [5]) Edd. M. „simul."

[6]) Ita Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „sapientia sive arte contexuit. Unde etiam non parva permiscuit, quibus" etc. R.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „convenienter." R.

dies prima, et secunda, et tertia, in quibus et vespera nominatur,[1]) et mane, fuerint sine sole, et sine luna, et sine stellis; prima autem dies sine coelo? Quis vero ita idiotes invenietur,[2]) ut putet velut hominem quendam agricolam Deum plantasse arbores in paradiso, in Eden[3]) contra orientem, et arborem vitae plantasse in eo, id est, lignum visibile et palpabile, ita ut corporalibus dentibus manducans quis ex ea arbore, vitam percipiat, et rursus ex alia manducans arbore, boni et mali scientiam capiat? Sed et illud, quod Deus post meridiem deambulare dicitur in paradiso, et Adam latere sub arbore, equidem nullum arbitror dubitare, quod[4]) figurali tropo haec a Scriptura proferantur, quo per haec quaedam mystica indicentur. Cain vero exiens a facie Dei manifeste[5]) prudentem lectorem movet, ut requirat quae facies Dei sit, et quomodo quis exire possit ab ea. Verum ne nos opus, quod habemus in manibus, justo amplius dilatemus, perfacile est[6]) omni volenti congregare de Scripturis sanctis, quae scripta sunt quidem tanquam facta, non tamen secundum historiam competenter et rationabiliter fieri potuisse credenda sunt. Haec vero Scripturae species etiam in evangelicis libris affatim abundeque signatur, cum[7]) in excelsum montem Jesum imposuisse diabolus dicitur, ut inde ei universa mundi regna monstraret, et gloriam eorum. Quod secundum literam quomodo fieri potuisse videbitur, ut vel in excelsum mon-

---

[1]) Ed. Redep. sola: „nominantur."

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „invenitur." R.

[3]) Ed. M. I. „Edon." — Cfr. Gen. II, 8. seqq.

[4]) Ed. M. II. „quin."

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. ed. M. II.) „manifeste monet lectorem, ut" etc. R. — Ed. M. I. „manifeste movet lectorem, ut" etc. Cfr. Gen. IV.

[6]) Edd. M. „omni est."

[7]) Edd. M. „cúm vel in" etc. — Cfr. Matth. IV.

tem educeretur a diabolo Jesus,[1]) vel etiam carnalibus oculis ejus tanquam subjecta, et adjacentia uni monti omnia mundi ostenderet regna, id est, Persarum regnum, et Scytharum, et Indorum, vel quomodo etiam reges ipsorum glorificantur ab hominibus? Sed et alia quamplurima his similia in Evangeliis inveniet quicunque attentius legerit,[2]) et advertet his narrationibus, quae secundum literam prolatae videntur, inserta esse (176) simulque contexta ea, quae historia quidem non recipiat, spiritualis autem teneat intellectus.

17. Sed[3]) et in praeceptorum locis similia quaedam inveniuntur. In lege quidem Mosi praecipitur exterminari quidem omne masculinum, quod non fuerit octava die circumcisum: quod valde inconsequens[4]) est, cum oporteret utique, si lex secundum historiam servanda tradebatur, juberi ut parentes punirentur, qui filios suos non circumciderunt, ut et hi, qui nutriunt parvulos. Nunc autem dicit Scriptura: „Incircumcisus[5]) masculus, *id est,* qui non fuerit circumcisus, exterminabitur de genere suo.“ Si vero etiam de impossibilibus legibus inquirendum est, invenimus tragelaphum dici animal, quod subsistere omnino non potest, quod inter munda animalia etiam edi[6]) jubet

---

[1]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „Jesus.“ R.

[2]) Edd. M. „legerit, ex quo advertet“ etc.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 350. not. 21. coll. Hom. VII. in Levitic.

[4]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „inconveniens est: cum oporteret, si lex“ etc. R.

[5]) Gen. XVII, 14. Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „masculus.“ R.

[6]) Ita recte omnino Mss. Male vero editi (v. c. edd. M.) „coli.“ Quod autem ait Origenes tragelaphum fabulosum esse animal, et gryphum nunquam ab homine ullo captum esse, id secus videtur omnibus fere Scripturae sacrae recentioribus interpretibus. Vide Synopsin

Moses; et gryphum, quem nullus unquam meminit vel audivit humanis manibus potuisse [1]) succumbere, manducari prohibe legislator. Sed et de [2]) sabbati opinatissima observatione ita dicit: „Sedebitis [3]) unusquisque in domibus vestris, nullus movebitur de loco suo in die sabbatorum.“ Quod utique impossibile est observare secundum literam. Nullus enim homo [4]) potest tota die ita sedere, ut non moveatur de loco, in quo sederit. De quibus singulis hi quidem, qui ex circumcisione sunt, et quicunque in Scripturis sanctis [5]) nihil amplius intelligi volunt praeter quam indicatur ex litera, haec ne requirenda quidem arbitrantur de tragelapho, et grypho, et vulture: fabulas autem quasdam inanes et frivolas commentantur, ex [6]) nescio quibus traditionibus proferentes, de sabbato, dicentes unicuique locum suum reputari intra duo millia ulnarum. Alii vero, ex quibus est Dositheus [7]) Samaritanus, notant quidem hujuscemodi expositiones, ipsi autem ridiculosius aliquid statuunt, quia [8]) unusquisque quo habitu, quo loco, qua positione in die sabbati fuerit inventus, ita usque ad vesperam debeat (179) permanere, id est, vel si sedens, ut sedeat tota die, vel si jacens, ut tota die jaceat. Sed et quod ait: „non [9]) levare onus in die sabbati:“ impossibile mihi videtur. Ex his enim ad fabulas infinitas, sicut sanctus apostolus dicit, [10]) Judaeorum doctores devoluti sunt, dicentes non

---

Criticorum et aliorum Commentatorum in Levit. XI, 13. et in Deut. XIV, 5. R.

[1]) Deest „potuisse“ in edd. M.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „de sabbato.“ R.

[3]) Cfr. Exod. XVI, 29. [4]) Edd. M. „hominum.“

[5]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „sanctis.“ R. [6]) Edd. M. „et nescio“ etc.

[7]) Vide lib. I. contra Cels. num. 57.

[8]) Ed. M. II. „quod.“ [9]) Cfr. Jerem. XVII, 21.

[10]) Cfr. I Tim. I, 4.

reputari onus, si calceamenta quis habeat sine clavis, onus vero esse, si caligulas quis cum clavis habuerit: et si quidem supra unum humerum aliquid portaverit, onus judicant; si vero supra utrumque, negabunt esse onus.

18. Jam vero si etiam de Evangeliis similia requiramus, quomodo non videbitur absurdum, si secundum literam sentiatur quod dicitur: „Neminem [1]) in via salutaveritis?" Hoc enim putant simpliciores quique Salvatorem nostrum apostolis praecepisse. Sed et illud quomodo possibile videbitur observari, in his praecipue locis, ubi acerrima hyems gelicidiis [2]) est et aspera pruinis, ut neque duas tunicas, neque calceamenta quis habere debeat? Sed et illud, quod in dexteram quis maxillam percussus praebere etiam sinistram jubetur, [3]) cum omnis qui percutit dextra manu, sinistram percutiat maxillam? Sed et illud de impossibilibus habendum est, quod in Evangelio scriptum [4]) est, ut si oculus dexter scandalizaverit te, eruatur: quia etiam si ponamus quod de oculis carnalibus dictum est, quomodo consequens videbitur, ut, oculo utroque cernente, ad unum scandali culpa, et hoc ad dextrum referatur? Aut quis extra maximum crimen habebitur ipse sibi inferens manus? Sed fortassis extra haec videbuntur esse literae Pauli apostoli. Et quid est, quod dicit: „Circumcisus [5]) aliquis vocatus est? non adducat praeputium." Quod primo quidem, si quis diligentius consideret, non videtur ad ea dictum, quae ei proposita in manibus habebantur: sermo namque ei erat de nuptiis et castitate praecipiens, et videbuntur [6]) utique

---

[1]) Luc. X, 4.

[2]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „gelu et pruinis, ut" etc. R. — Matth. X, 10.

[3]) Cfr. Matth. V, 39. [4]) Cfr. Matth. V, 29.

[5]) Cfr. I Cor. VII, 18.

[6]) Sic Mss. (itemq. ed. M. II.) Editi (v. c. ed. M. I.) „videbantur." R.

haec in tali causa superfluo memorata. (180) Secundo vero quid obesset, si obscoenitatis vitandae causa ejus, quae ex circumcisione est, posset aliquis revocare praeputium? Tertio, quod certe fieri id omni genere impossibile est.

Haec autem omnia a nobis dicta sunt, ut ostendamus, quia [1]) hic prospectus est Spiritus sancti, qui nobis Scripturas divinas donare dignatus est, non ut ex sola litera, vel in omnibus ex ea aedificari possimus, quam frequenter impossibilem, nec sufficientem sibi adesse deprehendimus, [2]) id est, per quam interdum non solum irrationabilia, verum etiam impossibilia designantur: sed ut intelligamus contexta esse quaedam huic visibili historiae, quae interius considerata et intellecta, utilem hominibus et Deo dignam proferunt legem.

19. Ne [3]) quis autem suspicetur nos hoc dicere, [4]) quia [5]) nullam historiam Scripturae factam esse sentiamus, quoniam [6]) aliqua ex his non [7]) facta esse [8]) suspicamur; vel nulla praecepta legis secundum literam stare, quoniam [9]) quaedam secundum eam dicimus [10]) servari non posse, in quibus vel ratio, vel rei possibilitas non admittit; vel ea, quae [11]) de Salvatore scripta sunt, non

---

[1]) Ed. M. II. „quod.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „comprehendimus.“ R.

[3]) Cfr. Apol. Pamph. ed. Ruaei (Orig. Opp. Tom. IV. Append.) pag. 37. seq. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 374. seqq. Origenianor. lib. II. quaest. XIII. num. 4.

[4]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „docere.“ R.

[5]) Ed. M. II. »quod.“ [6]) Edd. M. „quomodo.“

[7]) Apol. Pamph. loc. laud. „non esse facta suspicamur.“ [8]) Deest „esse“ in ed. Redep.

[9]) Edd. M. »quomodo.“

[10]) Apol. Pamph. loc. laud. „dicimus observari non posse.“

[11]) Apol. Pamph. loc. laud. ut nos in textu, in notis

putare etiam sensibiliter impleta; vel praecepta ejus secundum literam non debere servari. Respondendum [1]) ergo est, quoniam [2]) a nobis evidenter decernitur, in quamplurimis servari [3]) et posse et oportere historiae veritatem. Quis enim negare potest, [4]) quod Abraham in duplici spelunca [5]) sepultus est in Ebron, sed et [6]) Isaac, et Jacob, et [7]) singulae eorum uxores? Vel quis dubitat, quod Sichima [8]) in portionem data est Joseph? vel quod Jerusalem metropolis est Judaeae, in [9]) qua constructum est templum Dei a Salomone? et alia innumerabilia. Multo enim plura sunt, quae secundum historiam [10]) constant, quam ea, quae nudum sensum continent spiritualem. Tum [11]) deinde quis non affirmet mandatum

---

vero: „Omnes Mss. nostri: *quae a Salvatore* etc. Plures Codd. Graeci similiter habent: *παρὰ τοῦ κτλ.* Sed rectius unus: *περὶ τοῦ κτλ.*, et editi (v. c. edd. M.) ac libri de Principiis: *quae de Salvatore*“ etc.

[1]) Apol. Pamph. loc. laud. in textu: »Respondendum est, quoniam“ etc., in notis: „Mss. plerique et editi: *Respondendum est ergo, quoniam* etc. Sed vox: *ergo*, redundare videtur, et recte omittitur in Cod. Regio.“

[2]) Edd. M. „quomodo.«

[3]) Apol. Pamph. loc. laud. in textu: „servari oportere historiae“ etc., in notis: „Libri de Principiis: *servari et posse et oportere historiae* etc. Sed omnes huj. Apol. Mss. et editi ut in nostro textu.“

[4]) Apol. Pamph. loc. laud. „possit.“

[5]) Cfr. Gen. XXIII. [6]) Deest „et“ in edd. M.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „et singuli eorum? Vel quis“ etc. R.

[8]) Cfr. Gen. XLVIII, 22. coll. Jos. XXIV, 32.

[9]) Apol. Pamph. loc. laud. ut nos in textu, in notis: »Merlinus: *in qua constitutum est templum Domini* etc. Sed Mss. ut in textu; nisi quod Cod. Montis S. Michaelis similiter habet: *Domini*, et Genebrardus: *Deo.*“

[10]) Apol. Pamph. loc. laud. „historiam vera sunt, quam“ etc.

[11]) Apol. Pamph. loc. laud. in textu: »Tum deinde“ etc., in notis: „Omnes Mss. nostri: *Tunc deinde.*“ etc.

hoc, quod[1]) praecipit: „Honora[2]) patrem tuum, et matrem tuam, ut bene sit tibi:“ etiam[3]) sine ulla spirituali interpretatione sufficere, et esse observantibus necessarium? maxime (181) cum et Paulus[4]) iisdem verbis repetens confirmaverit ipsum mandatum. Quid vero oportet dicere de eo, quod dictum est: „Non[5]) adulterabis, non occides, non furtum facies, non falsum testimonium dices,“ et cetera hujusmodi? Jam vero de his, quae in Evangelio mandata sunt, ne dubitari quidem potest, quin secundum literam[6]) quamplurima observanda sint, sicut cum dicit: „Ego[7]) autem dico vobis non jurare omnino:“ et cum ait: „Qui[8]) autem inspexerit mulierem ad concupiscendum[9]) eam, jam moechatus est eam in[10]) corde suo.“ Sed et apud Paulum apostolum quae praecipiuntur: „Commonete[11]) inquietos, consolamini[12]) pusillanimes, sustinete infirmos, patientes estote ad omnes,“ et alia quamplurima.[13]) Verumtamen si quis attentius legat, non dubito, quod[14]) in quamplurimis dubitabit, utrum illa vel illa historia putetur vera

---

[1]) Apol. Pamph. loc. laud. in textu: „quo praecipitur,“ in notis: „Mss. plerique: *quo praecipit.* Editi: *quod praecepit.* Libri de Principiis: *quod praecipit.* Sed Mss. Sorbonicus et Montis S. Michaelis in periculo maris: *quo praecipitur.*“ [2]) Exod. XX, 12.

[3]) Deest Apol. Pamph. loc. laud. „etiam.“

[4]) Cfr. Ephes. VI, 2. 3. [5]) Exod. XX, 13. seqq.

[6]) Apol. Pamph. loc. laud. „literam observentur, sicut“ etc.

[7]) Matth. V, 34. [8]) Matth. V, 28.

[9]) Ed. Redep. „concupiscendam.“

[10]) Apol. Pamph. loc. laud. „in corde suo: et apud Paulum“ etc.

[11]) Apol. Pamph. loco laud. in notis: „Sic recte libri de Principiis. Omnes vero hujus Apol. Mss. et editi perperam: *Commonete, inquit, eos, consolamini*“ etc. — 1 Thess. V, 14. [12]) Ed. M. I. „confortamini.“

[13]) Hactenus Apol. Pamph. [14]) Ed. M. II. „quin.“

esse secundum literam, an minus vera; et illud vel illud praeceptum, utrum secundum literam observandum sit, nec ne. Propter quod multo studio ac labore nitendum est, quatenus unusquisque legentium cum omni reverentia intelligat se divina, non humana verba tractare, quae sanctis libris inserta sunt.

20. Nos [1]) ergo quam videmus in Scripturis [2]) sanctis digne et consequenter [3]) observari debere intelligentiam, hujusmodi esse arbitramur.

Gentem [4]) quandam praedicant super (182) terras divinae literae electam [5]) esse a Deo, quam plurimis nominibus appellaverunt: interdum enim universa haec gens Israel dicitur, interdum Jacob; et maxime divisa gens ipsa a [6]) Jeroboam filio Nabad in duas partes est, et decem tribus, quae sub eo factae sunt, appellatae sunt Israel, aliae vero duae, cum quibus erat etiam levitica tribus, et ea, quae ex David regio genere descendebat, Judas nominata est. Universa autem loca, quae habebat gens ista, quae a Deo acceperat, Judaea dicebantur, in qua metropolis erat [7]) Jerusalem; metropolis autem quasi plurimarum urbium mater quaedam dicitur: quarum urbium nomina [8]) in aliis quidem divinis [9]) libris sparsim frequenter invenies nominata, simul autem in unum contexta continentur in libro Jesu Nave.

---

[1]) Cfr. textus graecus ad calcem vers. Rufin. appositus. [2]) Edd. M. „scriptis."

[3]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „convenienter." R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 354. not. 24. coll. ed. Ruaei pag. 187.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „effectam esse." R.

[6]) Edd. M. „a Roboam."

[7]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „erat Jerusalem: metropolis autem." R.

[8]) Ed. M. I. „nomina: et aliis quidem" etc.

[9]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „divinis." R.

21. Cum ergo haec ita se habeant, elevare quodammodo ex terra, et erigere intelligentiam nostram sanctus apostolus volens, ait in quodam loco: „Videte [1]) Israel secundum carnem.“ Per quod significat utique, quod [2]) alius Israel sit, qui non sit secundum carnem, sed secundum spiritum. Et iterum in alio loco dicit: „Non [3]) enim omnes qui ex Israel sunt, hi Israelitae.“ [4])

22. (183) Edocti igitur ab eo, quia [5]) sit alius secundum carnem Israel, et alius secundum spiritum, cum dicit Salvator, quia „non [6]) sum missus nisi ad oves domus Israel, quae perierunt“: non ita accipimus sicut hi, qui terrena sapiunt, id est Ebionitae, qui etiam ipso nomine pauperes appellantur: Ebion [7]) namque pauper apud Hebraeos interpretatur; sed intelligimus genus esse animarum, quae Israel appellantur, secundum quod et nominis ipsius designat interpretatio: Israel [8]) namque mens videns Deum, vel homo videns Deum interpretatur. Rursus apostolus de Jerusalem talia quidem revelat, quia „quae [9]) sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra.“ Et in alia [10]) epistola sua dicit: „Sed [11]) accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem coelestem, et multitudinem angelorum collaudantium, et ecclesiam primitivorum, (184) quae [12]) adscripta est in coelis.“ Si ergo sunt quaedam animae in hoc

---

[1]) I Cor. X, 18.

[2]) Edd. M. „quod et alius“ etc. [3]) Rom. IX, 6.

[4]) Plurima abhinc frustra desiderantur in versione Rufini, quae textus graecus accurate exhibet.

[5]) Ed. M. II. „quod.“ [6]) Cfr. Matth. XV, 24.

[7]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „Ebion namque pauper apud Hebraeos interpretatur.« R. [8]) Cfr. ed. Redep. pag. 356. not. 2.

[9]) Gal. IV, 26. [10]) Edd. M. „illa.“

[11]) Hebr. XII, 22. 23.

[12]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quae scripta est.“

mundo, quae Israel appellantur, et in coelo civitas aliqua, quae Jerusalem nominatur, consequens est ut hae civitates, quae gentis israeliticae esse dicuntur, metropolin habeant Jerusalem coelestem, et secundum haec de omni Juda intelligamus,[1]) de qua putamus etiam prophetas mysticis quibusdam narrationibus locutos, cum aliqua vel de Judaea,[2]) vel de Jerusalem prophetarunt, vel si quae sanctae historiae illa vel illa[3]) incursionum genera Judaeae, vel Jerusalem praedicant accidisse. Quaecunque[4]) ergo vel narrantur, vel prophetantur de Jerusalem, si Pauli verba quasi Christi in eo loquentis audivimus, secundum sententiam ipsius utique de illa civitate, quam dicit Jerusalem coelestem, et de omnibus locis, vel urbibus, quae terrae sanctae urbes esse dicuntur, quarum Jerusalem metropolis est, dicta esse intelligere debemus. Ex ipsis namque civitatibus etiam Salvatorem putandum est, volentem nos ad altiorem provocare intellectum, promittere his, qui bene commissam sibi ab[5]) eo pecuniam dispensarunt, potestatem habere supra decem civitates, vel supra quinque civitates. Si[6]) ergo prophetiae, quae de Judaea et Jerusalem, et de Juda et Israel et Jacob prophetatae sunt, dum non a nobis carnaliter intelliguntur, mysteria quaedam divina significant: consequens utique est etiam illas prophetias, quae vel de Aegypto, vel de Aegyptiis, vel de Babylonia,[7]) vel de Babyloniis, et Sidone ac Sidoniis prolatae sunt, non de

---

[1]) Edd. M. „intelligimus.“

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Juda.“ R.

[3]) Edd. M. „alia.“

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 356. not. 20.

[5]) Desunt in edd. M. verba: „ab eo.“ — Cfr. Luc. XIX, 11. seqq.

[6]) Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 11.

[7]) Ed. Redep. sola: „Babylonia et Babyloniis.“

Aegypto ista, quae in terris posita est,[1]) vel Babylone, vel Tyro, vel de Sidone intelligi prophetatas. Neque enim ea, quae Ezechiel propheta[2]) de Pharaone rege Aegypti prophetavit, convenire alicui hominum possunt, qui regnasse videatur in Aegypto, sicut manifeste textus[3]) ipse indicat lectionis. Similiter et ea, quae de principe Tyri dicuntur, non[4]) possunt intelligi de aliquo homine velut rege Tyri dicta; sed (185) et de Nabuchodonosor ea, quae multis in locis ab Scriptura dicuntur, et maxime in Esaia,[5]) quomodo possibile est nos dicta de homine suscipere? Neque enim homo est, qui dicitur cecidisse de coelo, vel qui Lucifer fuit, vel qui mane oriebatur. Sed illa nihilominus, quae in Ezechiele dicta sunt de Aegypto, velut in quadraginta annis exterminanda, ita ut pes hominis non inveniatur in ea, et in tantum expugnanda, ut per omnem terram ejus humanus sanguis usque ad genua exaltetur: nescio si quis intellectum habens hoc de Aegypto ista terrena, quae Aethiopiae adjacet, possit advertere. Sed[6]) videndum est ne forte ita dignius[7]) possit intelligi, quod sicut coelestis est Jerusalem et Judaea, et gens sine dubio, quae habitat in ea, quae dicitur Israel: ita possibile est etiam vicina his loca esse quaedam, quae vel Aegyptus, vel Babylon, vel Ty-

---

[1]) Desideratur „est“ in edd. M.

[2]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „propheta de Pharaone rege Aegypti.“ R. — Cfr. Ezech. XXIX. XXX.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „exitus.“ R.

[4]) Desunt in editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „non possunt intelligi — dicta; sed et de Nabuchodonosor ea, quae multis in locis ab Scriptura dicuntur.“ R. — Cfr. Ezech. XXVI. XXVII.

[5]) Cfr. Jesai. XIV.

[6]) Haec et seqq. usque ad num. 23. desunt in textu graeco. [7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „digne,“

rus, vel Sidon appellari videantur, eorumque locorum principes, atque animae, si quae in illis habitant locis, Aegyptii, Babylonii, Tyrii ac Sidonii appellentur.[1]) Ex quibus etiam, secundum illam conversationem, quam ibi habent, captivitas quaedam videatur effecta, per quam de Judaea in Babyloniam,[2]) vel Aegyptum, a melioribus et superioribus locis descendisse dicantur, vel in alias quasque gentes esse dispersae.

23. Fortassis[3]) enim sicut hi, qui de hoc mundo

---

[1]) Edd. M. „appellantur.«

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „Babylonem.“ R.

[3]) Hieronymus in ep. ad Avit. pag. 767. haec habet: »Et forsitan quomodo in isto mundo, qui moriuntur separatione carnis et animae, juxta operum differentiam diversa apud inferos obtinent loca: sic qui de coelestis Jerusalem, ut ita dicam, administratione moriuntur, ad nostri mundi inferna descendunt, ut pro qualitate meritorum diversa in terris possideant loca.“ Ibidem subjunguntur his verbis, inserto: *Et iterum:* haec quae et Rufinus et Philocal. omiserunt, et quae a Ruaeo pag. demum 186. afferuntur: »Et quia comparavimus de isto mundo ad inferna pergentes animas iis animabus, quae de superiori coelo ad nostra habitacula pervenientes quodammodo mortuae sunt, prudenti investigatione rimandum est, an hoc ipsum possimus etiam in nativitate dicere singularum, ut quomodo quae in ista terra nostra nascuntur animae, vel de inferno rursum meliora cupientes (ed. R. *capientes*) ad superiora veniunt, et humanum corpus assumunt, vel de melioribus locis ad nos usque descendunt: sic et ea loca, quae supra sunt in firmamento, aliae animae possideant, quae de nostris sedibus ad meliora proficiant; aliae, quae de coelestibus ad firmamentum usque delapsae sunt, nec tantum fecere peccatum, ut ad loca, quae incolimus, truderentur.“ Cfr. ed. Redep. pag. 358. not. 5. coll. lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 3. et 11. — De utroque fragmento haec adnotat Hieronymus: „Quibus dictis (Origenes) nititur approbare et firmamentum, id est coelum, ad comparationem superioris coeli esse inferos, et hanc terram, quam incolimus, collatione firmamenti inferos appellari: et rursum ad comparationem inferorum, qui subter nos sunt, nos coelum dici, ut quod aliis infernus est, aliis coelum sit.“

secundum communem mortem istam recedentes pro actibus suis et meritis dispensantur, prout digni fuerint judicati, alii quidem in locum, qui dicitur infernus, [1]) alii in sinum Abrahae, et per diversa quaeque [2]) vel loca, vel mansiones: ita etiam ex illis locis velut illic, si dici potest, morientes, a superis in [3]) hunc infernum [4]) descendunt. Nam ille infernus, [5]) ad quem hinc morientium animae ducuntur, credo ob hanc distinctionem infernus inferior a Scriptura nominatur, sicut [6]) dicitur in Psalmis: „Quia [7]) liberasti animam meam ex inferno inferiori.“ Unusquisque ergo descendentium in terram pro meritis, vel loco suo, quem [8]) ibi habuerat, dispensatur in hoc mundo in diversis vel [9]) locis, vel gentibus, vel conversationibus, (186) vel infirmitatibus nasci, vel a religiosis, aut certe minus piis parentibus generari, ita ut aliquando contingat Israelitam [10]) in Scythas descendere, et Aegyptium pauperem deduci ad Judaeam. Verumtamen Salvator noster congregare venit [11]) oves, quae perierant, domus Israel, et cum plurimi ex Israelitis non acquievissent doctrinae ejus, hi, qui ex gentibus erant, vocati sunt. Unde [12]) consequens videbitur etiam pro-

---

[1]) Ed. M. I. „inferus.“ [2]) Ed. M. II. „quique.“

[3]) Hunc locum in editis (v. c. edd. M.) corruptum sic restituunt Mss. In antea editis (v. c. edd. M.) legitur: „in hunc locum descendunt. Nam illis infernae hic morientium animae dicuntur. Credo ob hanc“ etc. R.

[4]) Ed. R. „inferum« [5]) Ed. R. „inferus.“

[6]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „sicut dicitur.“ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 359. not. 5.

[7]) Cfr. Psalm. XXX, 4. coll. Deut. XXXII, 22.

[8]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quem inhabitaverat.“ R. [9]) Deest „vel“ in edd. M.

[10]) Cfr. Exod. XII. [11]) Cfr. Matth. XV, 24.

[12]) Ab his verbis usque ad ista: »quae omnia, ut diximus, abscondita“ etc, desideratur textus graecus, cujus jacturam utcunque reparat alterum versionis sancti Hiero-

phetias, quae singulis gentibus proferuntur, revocari [1]) magis ad animas debere, et diversas mansiones earum [2]) coelestes. Sed et historias rerum gestarum, quae dicuntur vel genti Israel, vel Jerusalem, vel Judaeae accidisse, illis vel illis gentibus impugnantibus, perscrutandum est et perquirendum, quoniam [3]) in quamplurimis corporaliter gesta non constant, quomodo magis ista conveniebant illis gentibus [4]) animarum, quae in coelo isto, quod transire dicitur, habitant, [5]) vel etiam nunc habitare putandae sunt.

Si quis vero evidentes [6]) et satis manifestas assertiones horum de Scripturis sanctis exposcat a nobis, respondendum est, quia [7]) occultare magis haec Spiritui sancto in his, quae videntur esse historiae rerum gestarum, et altius tegere consilium fuit; in quibus descendere dicuntur in Aegyptum, vel captivari in Babyloniam, vel in his [8]) ipsis regionibus quidam quidem humiliari nimis, et sub servitio effici dominorum, alii vero in ipsis captivitatis locis clari ac magnifici habiti sunt, ita ut potestates et principatus tenuerint, regendisque [9]) populis praefuerint: quae [10]) omnia, ut diximus, abscondita et celata in Scripturae sanctae historiis conteguntur, quia et „re-

---

nymi appositum e regione fragmentum, cujus utique textus graecus interiit. R. — De quo quidem fragmento, cujus hoc est initium: „Et quia comparavimus de isto mundo“ etc., cfr. pag. 449. not. 3. coll. ed. Redep. pag. 359. not. 18. [1]) Edd. M. „evocari.“

[2]) Edd. M. „eorum.“ [3]) Edd. M. „ut quoniam.“

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) male: „generibus.“ R.

[5]) Edd. M. »habitabant.“

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „evidentiores rationes eorum de“ etc. R. [7]) Ed. M. II. »quod.«

[8]) Deest „his“ in edd. M.

[9]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), reperiuntur autem in Mss. verba: „regendisque populis praefuerint.“ R. [10]) Finis abhinc lacunae in textu graeco.

gnum [1]) coelorum simile est thesauro abscondito in agro, quem cum invenerit homo, abscondit, et prae gaudio illius vadit, et omnia quae habet vendit, et emit agrum illum.“ In quo diligentius [3]) considera, si non indicatur, quod solum ipsum et superficies, ut ita dixerim, Scripturae, id est, quod secundum literam legitur, ager est repletus et florens omnium generum plantariis: ille vero altior et profundior [4]) spiritualis intellectus, ipsi sunt thesauri sapientiae et scientiae absconditi, quos Spiritus sanctus per Esaiam [5]) obscuros, et invisibiles, et absconditos thesauros vocat; qui ut inveniri possint, Dei adjutorio opus est, qui solus potest portas [6]) aereas, quibus clausi sunt et absconditi, confringere, et seras ferreas vectesque comminuere, quibus prohibetur ingressus perveniendi ad ea omnia, quae in Genesi [7]) de diversis animarum generibus scripta sunt et obtecta, et de his [8]) seminibus ac generationibus, quae vel ad propinquitatem pertinent Israel, vel (187) quae ab ejus progenie longius segregantur; sed et quae sit illa descensio in Aegyptum septuaginta animarum, quae septuaginta animae fiant in Aegypto sicut sidera coeli in multitudine. Sed quia non omnes, qui ex ipsis erant, lumen sunt hujus mundi: „Non [9]) enim omnes qui ex Israel, hi Israelitae sunt:“ ex ipsis septuaginta [10]) animabus fiunt aliqui, [11]) et sicut arena, quae est ad oram maris innumerabilis. [12])

---

[1]) Matth. XIII, 44.

[2]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Editi: „Id quo.“ R.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „dilucidius considera, si non dicatur.“ R.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „profundus.“ R.

[5]) Cfr. Jesai. XLV, 3. [6]) Cfr. Jesai. XLV, 2.

[7]) Cfr. Gen. V. X. [8]) Cfr. Gen. XXV.

[9]) Rom. IX, 6. [10]) Cfr. Luc. X, 1.

[11]) Ed. M. II. „aliqui etiam, sicut“ etc.

[12]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „innumerabiles.“ R.

24. Quae [1]) descensio sanctorum patrum in Aegyptum, in hunc mundum videri poterit ad illuminationem ceterorum, atque humani generis instructionem a providentia Dei esse concessa, ut per eos ceterae animae illuminatae juvarentur. Ipsis enim primis concessa sunt eloquia Dei, quoniam solum istud est genus, quod videre dicitur Deum: hoc enim Israelis nomen significat interpretatum. Jam vero consequens est, ut secundum haec aptari debeat et interpretari illud, quod decem plagis Aegyptus verberatur, ut Dei populum permittat exire, vel ea, quae in deserto cum populo geruntur, vel quod ex collatione omnis populi tabernaculum construitur, vel indumentum sacerdotale contexitur, vel de vasis ministerii quaecunque dicuntur: quia vere, sicut scriptum est, umbram in se formamque coelestium continent. Manifeste enim Paulus ait de illis, quia „umbrae [2]) et exemplari deserviunt coelestium." In hac eadem lege etiam nihilominus continetur, quibus legibus quibusque institutionibus in terra sancta vivendum sit. Sed et comminationes positae sunt his, qui praevaricati fuerint legem: nec non et his, qui purificatione indigebant, diversa purificationum genera, velut qui frequentius essent polluendi, traduntur, ut per haec tandem ad illam unam purificationem veniant, [3]) post quam pollui ultra non licet. Sed et [4]) ad numerum populus ipse deducitur, licet non omnes: pueriles namque animae nondum tempus habent ex divino praecepto numerari: sed ne illae quidem animae, quae non possunt fieri alterius caput, sed ipsae subditae sunt aliis velut capiti, quas mulieres nominavit, quae utique non adducuntur [5]) in numerum illum, qui

---

[1]) Desideratur abhinc textus graecus.

[2]) Hebr. VIII, 5. [3]) Ed. Redep. sola: „veniat."

[4]) Deest „et" in ed. M. I.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „adduntur." R.

a Deo praecipitur, sed illi soli numerantur, qui viri appellantur, quo scilicet ostenderetur non eas posse extrinsecus numerari, sed in his, qui viri appellantur, etiam eas comprehendi. Praecipue [1]) tamen ad sanctum numerum veniunt hi, qui parati sunt ad Israelitica bella procedere, qui possunt adversus illos hostes inimicosque bellare, quos sedenti a dextris suis Filio subjicit Pater, ut destruat omnem principatum ac potestatem: ut per hos militum suorum numeros, qui Deo militantes non se implicant negotiis saecularibus, adversarii regna subvertat; a quibus scuta fidei circumferantur, et sapientiae tela vibrentur, etiam in quibus spei [2]) et salutis galea coruscet, ac lorica claritatis [3]) Deo plenum muniat pectus. Tales [4]) quidem mihi videntur milites indicari, et ad hujuscemodi bella praeparari hi, qui in divinis libris per Dei praeceptum numerari jubentur. Horum vero multo clariores perfectioresque designantur illi, quorum etiam capilli capitis [5]) numerati esse dicuntur. Illi sane, qui puniti sunt pro peccatis, quorum corpora ceciderunt in deserto, similitudinem videntur habere eorum, qui profe-

---

[1]) Sanctus Hieronymus epist. 94. ad Avitum pag. 767. hunc locum carpere videtur his verbis: „Dicit (*Origenes*) in fine omnium rerum, quando ad coelestem Jerusalem reversuri sumus, adversariarum fortitudinum contra populum Dei bella consurgere, ut non sit eorum otiosa virtus, sed exerceantur ad proelia, et habeant materiam roboris, quam utique consequi non possint, nisi fortes primum adversariis institerint, quos ratione et ordine et solertia repugnandi, in libro Numerorum (X.) legimus esse superatos." Verum haec omnia, quae legerat in Graeco Hieronymus, aut dissimulavit Rufinus, aut in alium sensum detorsit. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 362. not. 17.

[2]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „spei." R. [3]) Edd. M. „charitatis."

[4]) Edd. M. „Tales mihi videntur quidam milites" etc.

[5]) Edd. M. „capitis numerari dicuntur." — Cfr. Matth. X, 30.

cerant quidem non parum, sed ad finem perfectionis pervenire minime potuerunt diversis ex causis: quod vel murmurasse, vel idola coluisse, vel fornicati esse dicuntur, vel tale aliquid, quale utique non liceret mente concipere. Sed ne illud quidem sacramento aliquo vacuum puto, quod [1]) quidam multa pecora et multa animalia habentes praeveniunt et praeripiunt locum aptum pastibus, et nutrimentis pecorum, quem primum omnium [2]) Israelitici belli dextra defenderat. Quem locum (188) a Mose [3]) deposcentes, ultra Jordanis fluenta separantur, atque a terrae sanctae possessione secernuntur. Qui Jordanis videri potest secundum coelestium formam rigare et inundare animas sitientes, et sensus adjacentes sibi. Ubi ne illud quidem otiosum videtur, [4]) quod Moses quidem audit a Deo quae in Levitici lege descripta sunt, populus vero in Deuteronomio [5]) auditor Mosis efficitur, et ab illo discit [6]) ea, quae a Deo audire non potuit. Propterea enim velut secunda lex Deuteronomium dicitur, quod nonnullis significare videbitur [7]) hoc ipsum, quod cessante lege prima, quae per Mosen data est, videatur secunda legislatio deformari, quae specialiter a Mose [8]) traditur Jesu successori ejus: qui utique formam servare creditur Salvatoris nostri, cujus secunda

---

[1]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „quod quidam pecora et multa alia possidentes praeveniunt, et praecipiunt (ed. R. in notis: *praecipiunt*) locum aptum partubus et nutrimentis" etc. R. — Cfr. Num. XXXII.

[2]) Deest „omnium" in ed. Redep.

[3]) Edd. M. „Moyseo."   [4]) Edd. M. „videatur."

[5]) Ed. M. I. perperam: „Deuteronomium."

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „discit eam, quam (ed. M. I. *quae*) a Deo audire non potuit legem." R.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „videatur." R.

[8]) Ed. M. I. „Moseo."

lege, id est praeceptis evangelicis, ad perfectum omnia perducuntur.[1])

25. Sed[2]) videndum est, ne forte magis illud indicare videatur, quod sicut in Deuteronomio evidentior et manifestior legislatio declaratur quam in his, quae primo[3]) scripta sunt,[4]) ita et ab eo adventu Salvatoris, qnem in humilitate complevit, cum formam servi suscepit, clarior ille et gloriosior secundus in gloria Patris ejus indicetur adventus, et in illo forma Deuteronomii compleatur, cum in regno coelorum sancti omnes aeterni illius evangelii legibus[5]) vivent;[6]) et[7]) sicut nunc adveniens legem re-

---

[1]) Edd. M. „producuntur."

[2]) Hieronymus in epist. ad Avit. pag. 768. docet dixisse eum, tantum praecedere evangelium sempiternum hoc nostrum evangelium, quantum Christi praedicatio legis veteris sacramenta.

[3]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „primo." R.

[4]) Ed. M. I. „sunt: et ita et ab eo" etc.

[5]) Deest in editis (v. c. edd. M.), reperitur autem in Mss. „legibus." R. [6]) Edd M. „vivant."

[7]) Versio Hieronymi in epist. ad Avitum pag. 768. habet haecce: „Sicut enim per umbram evangelii umbram legis implevit: sic quia omnis lex exemplum et umbra est ceremoniarum coelestium, diligentius requirendum, utrum recte intelligamus legem quoque coelestem et ceremonias superni cultus plenitudinem non habere, sed indigere evangelii veritate, quod in Joannis Apocalypsi evangelium legimus sempiternum, ad comparationem videlicet hujus nostri evangelii, quod temporale est, et in transituro mundo ac saeculo praedicatum. Quod quidem etiam si usque ad passionem Domini Salvatoris inquirere voluerimus, quamquam audax et temerarium sit in coelo ejus quaerere passionem, tamen si spiritualia nequitiae in coelestibus sunt, et non erubescimus crucem Domini confiteri propter destructionem eorum, quae sua passione destruxit: cur timeamus etiam in supernis locis, in consummatione saeculorum aliquid simile suspicari, ut omnium locorum gentes illius passione salventur?" Adde Justinianum, qui in epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag.

plevit eam, quae umbram habet futurorum bonorum, ita et per illum gloriosum adventum [1]) implebitur et ad perfectum adducetur hujus adventus umbra. Ita enim dixit Propheta de eo: „Spiritus [2]) vultus nostri Christus Dominus, cui diximus, quia in umbra ejus vivemus in gentibus:“ cum scilicet ab evangelio temporali dignius [3]) omnes sanctos ad evangelium aeternum transferet, [4]) secundum quod Joannes in Apocalypsi [5]) de aeterno evangelio designavit.

26. Verum in his omnibus sufficiat nobis sensum nostrum regulae pietatis aptare, et ita sentire de sancti Spiritus verbis, quod non secundum humanae fragilitatis eloquium nitet sermo compositus, sed sicut scriptum est: „Omnis [6]) gloria regis intrinsecus est:“ et divinorum sensuum thesaurus intra fragile vasculum vilis literae continetur inclusus. Porro autem si quis curiosus explanationem singulorum requirat, veniat et nobiscum pariter audiat, quomodo Paulus [7]) apostolus per Spiritum san-

---

532. verba: „Quod quidem etiam si usque“ etc. graece sic exhibet: *Ἀλλὰ κᾂν μέχρι τοῦ πάθους τις ζητήσῃ, τολμηρὸν δόξει ποιεῖν περὶ τῶν οὐρανίων τόπων* (vulg. *τὸν οὐράνιον τόπον*) *αὐτὸ ζητῶν. Ἀλλ' εἰ ἔστι πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς οὐρανίοις, ἄρα εἰ ὥσπερ ἐνθάδε οὐκ αἰδούμεθα σταυρούμενον ὁμολογεῖν ἐπὶ καθαιρέσει ὧν καθεῖλε διὰ τοῦ πεπονθέναι· οὕτω τὸ κἀκεῖ παραπλήσιον διδόντες γίνεσθαι τὰ καὶ ἑξῆς ἐπὶ* (vulg. itemq. Ruaeus: *ἕως*) *τῆς συντελείας τοῦ παντὸς αἰῶνος οὐ φοβηθησόμεθα.* Cfr. ed. Redep. pag. 79. fragm. 2. not. 8. pag. 364. not. 2. coll. Origenianor. lib. II. quaest. III. num. 23. 24.

[1]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „adventum.“ R. [2]) Thren. IV, 20.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. ed. M. II.) „dignos.“ R. — Ed. M. I. „dignus.“ [4]) Edd. M. „transferret.“

[5]) Cfr. Apoc. XIV, 6.

[6]) Cfr. Psalm. XLV, 14. (XLIV.)

[7]) Cfr. Apolog. Pamphil. (Orig. Opp. ed. Ruaei Tom. IV. Append) pag. 28. 29. coll. ed. nostr. Tom. XXIV.

ctum, qui perscrutatur etiam profunda Dei,[1]) altitudinem divinae sapientiae ac scientiae scrutans, nec tamen ad finem et, ut ita dixerim, ad intimam cognitionem praevalens pervenire, desperatione rei et stupore clamat, et dicit: „O[2]) altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei." Et quod desperatione[3]) perfectae comprehensionis hoc proclamaverit, audi ipsum dicentem: „Quam[4]) inscrutabilia sunt judicia Dei, et quam investigabiles viae ejus." Non enim dixit, difficile posse scrutari judicia Dei, sed omnino non posse: nec dixit difficile investigari posse[5]) vias ejus, sed non posse investigari. Quantumcunque enim quis in scrutando promoveat, et studio intentiore proficiat, gratia quoque Dei adjutus, sensuque illuminatus, ad perfectum finem eorum, quae requiruntur, pervenire non poterit; (189) nec omnis mens, quae[6]) creata est, possibile habet ullo genere comprehendere, sed ut invenerit quaedam ex[7]) his, quae quaeruntur, iterum videt alia; quae quaerenda sunt. Quod[8]) etsi ad ipsa pervenerit, multo iterum plura ex illis, quae requiri debeant, pervidebit. Propter quod et sapientissimus Salomon naturam rerum per sapientiam intuens, ait: „Dixi,[9]) sapiens efficiar, et ipsa sapientia longe facta est a me, longe plus quam erat: et altitudinem profundam quis inveniet?" Sed et Esaias sciens rerum initia a natura

---

pag. 345. seqq., ubi discrepantia lectionum satis accurate exhibetur.

[1]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „Dei." [2]) Cfr. Rom. XI, 33.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 365. not. 18.

[4]) Rom. XI, 33.

[5]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „posse." R. [6]) Ed. M. I. „quae recta est."

[7]) Ed. M. I. „ab his."

[8]) Edd. M. „Quod si et ad ipsa" etc.

[9]) Cfr. Ecclesiast. VII, 23. 24.

mortali inveniri non posse, sed ne ab his quidem naturis, [1]) quae quamvis diviniores sint quam humana [2]) est, factae tamen et ipsae [3]) sunt, vel creatae: sciens ergo quod [4]) a nulla harum neque initium, neque finis inveniri potest, ait: „Priora [5]) quae fuerint dicite, et scimus, quia dii estis: vel novissima quae sunt, annunciate, et tunc videbimus, quia dii estis." Nam [6]) et hebraeus doctor ita tradebat: pro eo, quod initium omnium, vel finis non possit ab ullo comprehendi, nisi tantummodo a Domino Jesu Christo, et a Spiritu sancto, ajebat per figuram [7]) visionis Esaiam dixisse duos Seraphim solos esse, [8]) qui duabus quidem alis operiunt faciem Dei, duabus vero pedes, et duabus volant clamantes ad invicem sibi, et dicentes: „Sanctus, [9]) sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est universa terra gloria tua.« Quod ergo sola Seraphim [10]) utrasque alas suas habent in [11]) facie Dei, et in pedibus ejus, audendum est pronunciare, quod neque exercitus sanctorum angelorum, neque sedes sanctae, neque dominationes, neque principatus, neque potestates scire possunt integre initium omnium, et fines

---

[1]) Ed. M. I. „nata."

[2]) Ed. M. I. „humana est facies: tamen et ipsae" etc.

[3]) Ed. M. I. „ipsae creatae: sciens" etc., ed. M. II. „ipsae vel creatae: sciens" etc.

[4]) Ed. M. I. „quod natura harum: neque" etc.

[5]) Cfr. Jesai. XLI, 22. 23.

[6]) Vide lib I. περὶ ἀρχῶν cap. III. num. 4., ubi eadem fere reperiuntur, et verba graeca adponuntur. — Cfr. ed. nostr Tom. huj. XXI. pag. 74. not. 8. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 346. not. 11.

[7]) Ed. M. I. perperam: „figuras visiones."

[8]) Deest „esse" in edd. M. [9]) Jesai VI, 3.

[10]) Deest in editis (v. c. edd. M.) „Seraphim." R.

[11]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „in faciem Dei, et sub pedibus ejus." R.

universitatis. Sed intelligendum est sanctos istos, quos [1]) annumeravit spiritus, et virtutes proximas quidem esse ipsis initiis, et attingere tantum quantum consequi non valent reliqui: verumtamen quodcunque illud est, [2]) quod revelante Filio Dei et Spiritu sancto didicerint [3]) istae virtutes, quamplurima quidem assequi poterunt, [4]) et multo plura priores inferioribus, omnia tamen comprehendere impossibile iis est, quia scriptum est: „Quamplurima [5]) ex operibus Dei in secretis sunt.“

Unde et optabile est, ut pro viribus se unusquisque semper extendat [6]) ad ea, quae priora sunt, ea [7]) quae retrorsum sunt obliviscens, tam ad opera meliora, quam [8]) etiam ad sensum intellectumque puriorem, per Jesum Christum Salvatorem nostrum, cui [9]) est gloria in saecula.

27. Omnis ergo, cui veritatis cura est, parum de [10]) nominibus et sermonibus curet, quia per singulas gentes diversae verborum consuetudines habentur; et hoc [11]) magis, quod [12]) significatur, quam qualibus verbis significetur, intendat: praecipue in tam magnis et tam difficilibus rebus: sicut cum quaeritur, verbi causa, si sit aliqua substantia, in qua neque color, neque habitus, neque

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „qui annumerantur spiritus.“ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 366. not. 26.

[2]) Desideratur „est“ in edd. M.

[3]) Edd. M. „didicerunt.“

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „potuerunt.“ R.

[5]) Cfr. Sap. Sirac. XVI, 21. (Ecclesiastic.)

[6]) Cfr. Philipp. III, 13. 14.

[7]) Ed. M. I. „et quae.“

[8]) Ed. M. I. „tam etiam“ etc.

[9]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „cui est gloria in saecula saeculorum. Amen!“ R. — Hucusque Apol. Pamph.

[10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „de omnibus nominibus.“ R. — Cfr. ed. Redep. pag. 367. not. 7.

[11]) Ed. M. I. „hic,“ ed. M. II. „huic.“

[12]) Edd. M. „quid.“

tactus, neque magnitudo intelligenda sit, mente sola conspicabilis, quam prout vult quis, ita et nominat; nam Graeci ἀσώματον eam, id est incorpoream, dixerunt, divinae vero Scripturae invisibilem esse pronunciant: imaginem enim invisibilis Dei [1]) Paulus dicit esse Christum; sed et rursum per Christum creata dixit esse [2]) omnia visibilia et invisibilia. Per quod declaratur esse etiam in creaturis quasdam invisibiles secundum proprietatem suam substantias. Sed hae quamvis ipsae non sint corporeae, utuntur tamen corporibus, licet ipsae sint corporea substantia meliores. Illa vero substantia Trinitatis, quae principium est et causa omnium, ex qua omnia, et per quam omnia, et in qua omnia, neque corpus, neque in corpore esse credenda est, sed ex toto incorporea. Verum haec per excessum quendam, [3]) rei tamen ipsius consequentia commonitos breviter dixisse sufficiat ad ostendendum id, quod sunt quaedam, quorum [4]) significatio proprie nullis omnino potest humanae linguae sermonibus explicari, sed simpliciore magis intellectu, quam ullis verborum proprietatibus declarantur. Ad quam regulam etiam divinarum literarum intelligentia retinenda est, quo scilicet ea, quae dicuntur, non pro vilitate [5]) sermonis, sed pro divinitate [6]) sancti Spiritus, qui eas conscribi inspiravit, censeantur.

---

[1]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „Dei dicunt esse Christum.“ R. — Cfr. Coloss. 1, 15.

[2]) Deest „esse“ in edd. M. — Cfr. Coloss. I, 16.

[3]) Ed. M. I. perperam: „quandam.“

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quorum significationem proprie nullus omnino — sermonibus explicare.“ R.

[5]) Sic recte omnino Mss. Male editi (v. c. edd. M.) „utilitate.“ R. [6]) Ed. M. II. „dignitate.“

Anacephalaeosis de Patre, et Filio, et Spiritus sancto, et ceteris, quae superius dicta sunt.

28. Tempus [1]) autem est [2]) jam decursis his (190) prout potuimus, quae supra dicta sunt, nunc commoni-

---

[1]) Textus graecus apud Eusebium contra Marcellum Ancyranum lib. I. cap. IV. (ed. Vigeri pag. 22.) obviam factus habet haecce: *Ὥρα, ἐπαναλαβόντα περὶ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος, ὀλίγα τῶν τότε παραλελειμμένων διεξελθεῖν περὶ πατρὸς ὡς ἀδιαίρετος ὢν καὶ ἀμέριστος υἱοῦ γίνεται πατὴρ, οὐ προβαλὼν αὐτὸν ὡς οἴονταί τινες. Εἰ γὰρ προβολή ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, καὶ γεννᾷ μὲν ἐξ αὐτοῦ ὁποῖα* (ed. Redep. *ὁποία*) *τὰ τῶν ζώων γεννήματα· ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸν προβάλλοντα, καὶ τὸν προβεβλημένον* (Cfr. ed. Redep. pag. 80. num. 3. not. 1. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 361. not. 1.) Apol. Pamph. (Opp. Orig. ed. Ruaei Tom. IV. Append.) pag. 34. aliquanto brevior in initio hujus laciniae habet haecce: „Tempus est decursis his, quae de Patre et Filio et Spiritu sancto disseruimus, de illis quoque, quae a nobis relicta fuerant, pauca repetere. Deus Pater cum“ etc. Idem hic locus usque ad verba (pag. ed. Ruaei 192.) „natura sit Trinitatis,“ repetitur in lib. II. ad Januar. pag. 595. Uberius in dialogo nunc deperdito Origenem de prolatione Filii disseruisse tradit Hiaronymus lib. II. advers. Rufin. pag. 413. „Habetur, inquit, dialogus apud Graecos Origenis et Candidi, Valentinianae haereseos defensoris, in quo duos andabatas digladiantes inter se spectasse me fateor. Dicit Candidus Filium de Patris esse substantia, errans in eo, quod *προβολὴν*, id est, prolationem asserit. E regione Origenes juxta Arium et Eunomium repugnat eum vel prolatum esse, vel natum, ne Deus Pater dividatur in partes, sed dicit sublimem et excellentissimam creaturam voluntate exstitisse Patris, sicut et ceteras creaturas.“ (Cfr. ed. Redep. pag. 368. not. 8.) — Ruaeus textui graeco haec in notis apponit: „Marcello Ancyrano, — ut videre est apud Eusebium lib. I. advers. eundem Marcellum —, haec admodum displicebant: quod inde sequi putaret Origenem secundam quandam substantiam, *δευτέραν ὑπόθεσιν*, in filio agnoscere. Verum si per se spectetur hic locus, catholicus est, nec aliud docet Origenes, ut optime adnotavit Eusebius, quam non licere corporalem quandam et

[2]) Ed. M. „est, ut jam“ etc.

tionis [1]) gratia eorum, quae sparsim diximus, recapitulare singula, et primo omnium de Patre et Filio et Spiritu sancto repetere.

Deus Pater cum [2]) sit invisibilis [3]) et inseparabilis

---

passivam generationem divinitatis filii Dei comminisci. Certe nullus calumniae locus relinquetur, si quae statim hunc locum excipiunt in versione Rufini, genuina prorsus sunt et sincera. Huetius autem putat haec verba: *aut ex nullis substantibus filium procreatum a Patre, id est, extra substantiam suam, ut fuerit aliquando quando non fuerit:* vel a Rufino fuisse interpretationi intexta, vel ab aliis Rufino antiquioribus graeco ipsi contextui inserta contra Arium, quem Sozomenus ait *πρότερον παρ' ἑτέρου μὴ εἰρημένον τολμῆσαι ἐν ἐκκλησίᾳ ἀποφήνασθαι, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, καὶ εἶναί ποτε ὅτε οὐκ ἦν.* Sed falsus est Sozomenus. Athanasius enim libro de decretis Nicaenae synodi pag. 233. Origenis verba refert, quae huic Rufinianae versionis loco valde affinia sunt, et ex quibus liquet ante Arium fuisse haereticos, qui dicerent *fuisse aliquando, quando non erat filius,* quosque sic refellit Origenes: *Εἰ ἔστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀόρατος εἰκών. Ἐγὼ δὲ τολμήσας προσθείην ἄν, ὅτι καὶ ὁμοιότης τυγχάνων τοῦ πατρὸς, οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἦν. Πότε γὰρ ὁ θεὸς ὁ κατὰ τὸν Ἰωάννην φῶς λεγόμενος· ὁ θεὸς γὰρ φῶς ἐστιν· ἀπαύγασμα οὐκ εἶχε τῆς ἰδίας δόξης, ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν δῷ εἶναι υἱοῦ πρότερον οὐκ ὄντος; Πότε δὲ ἡ τῆς ἀῤῥήτου καὶ ἀκατονομάστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς εἰκὼν, ὁ χαρακτὴρ, λόγος, ὁ γινώσκων τὸν πατέρα, οὐκ ἦν; Κατανοείτω γὰρ ὁ τολμῶν, καὶ λέγων· ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός· ὅτι ἐρεῖ καὶ τό· σοφία ποτὲ οὐκ ἦν, καὶ λόγος οὐκ ἦν, καὶ ζωὴ οὐκ ἦν.* Idem Origenes rursus ita alibi loquitur, teste Athanasio ibidem: *Ἀλλ' οὐ θέμις ἐστὶν, οὐδὲ ἀκίνδυνον διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τὸ, ὅσον ἐφ' ἡμῖν, ἀποστερεῖσθαι τὸν θεὸν τοῦ ἀεὶ συνόντος αὐτῷ λόγου μονογενοῦς, σοφίας ὄντος ᾗ προσέχαιρεν· οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀεὶ χαίρων νοηθήσεται.* Vide lib. II. Origenian. quaest. II."

[1]) Januar. „commemorationis."

[2]) Apol. Pamph. loc. laud. „cum et invisibilis sit et inseparabilis a Filio" etc.

[3]) Graece: *ἀδιαίρετος καὶ ἀμέριστος.* Hinc recte

a Filio, non per prolationem ab eo, ut quidam [1]) putant, generatus est Filius. [2]) Si enim prolatio est Filius Patris, prolatio vero dicitur, quae talem significat generationem, qualis animalium vel hominum solet esse progenies, [3]) necessario corpus est et is, qui protulit, et is, qui prolatus est. Non enim dicimus, sicut haeretici putant, partem [4]) aliquam substantiae Dei in Filium versam, aut ex nullis substantibus Filium procreatum a Patre, id est, extra substantiam suam, ut fuerit aliquando, quando non fuerit; sed abscisso omni sensu corporeo, ex invisibili et incorporeo verbum et sapientiam genitam dicimus absque ulla corporali passione, velut si voluntas procedat e mente. Nec absurdum videbitur, cum dicatur Filius caritatis, si hoc modo etiam voluntatis putetur. Sed et Joannes indicat, quia [5]) „Deus lux est," et Paulus designat, quia [6]) Filius splendor lucis aeternae sit. Sicut ergo lux nunquam sine splendore esse potuit, ita nec Filius quidem sine Patre intelligi potest, qui et figura [7]) expressa substantiae ejus, et verbum et sapientia dicitur. Quomodo ergo potest dici, quia [8]) fuit aliquando, quando non fuit Filius? Nihil enim aliud est id dicere,

---

Mss. Januar. „indivisibilis." Sed sequitur statim denuo: „invisibilis." Malo Cod. ut saepe usus esse videtur Rufinus. — Cfr. ed. Redep. pag. 368. not. 13.

[1]) Verbi causa Valentiniani.

[2]) Ruaeus Apol. Pamph. loc. laud. in notis: „Omittitur in editis, et in omnibus Mss. Apolog., sed restituitur ex libris de Principiis, et restituendus videtur: *Filius*."

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „progenies: habebit necessario corpus et is" etc. R.

[4]) Sic Mss. Libri editi (v. c. edd. M.) „patris aliquam substantiam Dei in Filium versam, aut ex nullis subsistentibus Filium" etc. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 369. not. 6. 7.

[5]) I Joann. I, 5.

[6]) Ed. M. II. „quod." Cfr. Hebr. I, 3.

[7]) Hebr. I, 3.

[8]) Ed. M. II. „quod."

nisi quia[2]) fuit aliquando, quando veritas non erat,[2]) quando sapientia non erat, quando vita non fuerit,[3]) cum in his omnibus perfecte Dei patris substantia censeatur. Non enim ab eo dirimi haec, vel ab ejus possunt unquam substantia separari. Quae quidem quamvis intellectu multa esse dicantur, re tamen et substantia unum sunt, in quibus plenitudo est divinitatis. Hoc autem ipsum, quod dicimus, quia nunquam fuit, quando non fuit, cum venia audiendum est. Nam et haec ipsa nomina temporalis vocabuli significantiam gerunt, id est, quando vel nunquam;[4]) supra omne autem tempus, et supra omnia saecula, et supra omnem aeternitatem intelligenda sunt ea, quae de Patre et[5]) Filio et Spiritu sancto dicuntur. Haec enim sola Trinitas est, quae omnem sensum intelligentiae non solum temporalis, verum etiam aeternalis excedit. Cetera vero quae sunt extra Trinitatem, in saeculis et in temporibus metienda sunt. Hunc igitur Filium Dei, secundum quod verbum est Deus, quod erat[6]) in principio apud Deum, nemo consequenter[7]) putabit in loco aliquo contineri, neque secundum quod sapientia est, neque secundum quod veritas est, neque secundum quod vita est, vel justitia, vel sanctificatio, vel redemtio: haec enim omnia non indigent loco, ut agere quid vel operari possint, sed pro his, qui virtutis ejus inoperationisque participant, haec singula intelligenda sunt.

29. Si vero quis dicet per eos, qui[8]) participes sunt verbi Dei, vel sapientiae ejus, vel veritatis, vel vi-

---

[1]) Ed. M. II. „quod.“ [2]) Edd. M. „fuerat.“
[3]) Edd. M. „fuerat.“ [4]) Ed. M. I. „unquam.“
[5]) Desunt in edd. M. verba: „et Filio.“
[6]) Deest „erat“ in edd. M. — Cfr. ev. Joann. I, 1.
[7]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „convenienter.“ R. [8]) Cfr. ed. Redep. pag. 370. not. 19.

tae, etiam ipsum verbum et sapientiam videri in [1]) loco esse: respondendum est ei, quia [2]) dubium non est, quod [3]) Christus, secundum quod verbum et sapientia est, vel cetera omnia, erat in Paulo, propter quod dicebat: „Aut [4]) experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur Christus?“ Et iterum: „Vivo [5]) autem jam non ego, vivit vero Christus in me.“ Tunc ergo cum esset in Paulo, quis dubitabit, quod [6]) similiter erat in Petro, et in Joanne, et in singulis quibusque sanctorum, et non solum in his, qui in terris sunt, verum et in his, qui in coelis sunt? Absurdum namque est dicere, quia [7]) in Petro quidem et in Paulo erat Christus, [8]) in Michaele vero archangelo, et in Gabriele non erat. Ex quo manifeste deprehenditur, quia [9]) divinitas Filii Dei non in loco aliquo concludebatur; alioquin in ipso tantum fuisset, et in alio non fuisset: sed secundum incorporeae naturae majestatem cum a nullo loco concludatur, in nullo rursum deesse intelligitur. Verum illa sola differentia intelligenda est, quod etiamsi sit in diversis, sicut diximus, in Petro, vel Paulo, vel Michaele, vel Gabriele, non tamen similiter est in universis. Plenius enim et clarius, et, ut ita dixerim, apertius in archangelis est, quam in aliis [10]) sanctis viris. (191) Quod ex eo manifestum est, quia [11]) cum ad summam perfectionem venerint sancti quique, dicuntur similes angelis effici, vel aequales, secundum [12])

---

[1]) Mss. Januar. „in omni loco.“

[2]) Ed. M. II. „quod.“ [3]) Ed. M. II. „quin.“

[4]) Cfr. II Cor. XIII, 3. [5]) Gal. II, 20.

[6]) Ed. M. II. „quin.“ [7]) Ed. M. II. „quod.“

[8]) Edd. M. „Christus, et in Michaële archangelo, et in“ etc. [9]) Ed. M. II. „quod.“

[10]) Deest in editis (v. c. edd. M.), at reperitur in Mss. „aliis.“ R. [11]) Ed. M. II. „quod.“

[12]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „secundum doctri-

evangelicam sententiam. Unde constat in singulis quibusque tantum effici Christum, quantum ratio indulserit meritorum.

30. His igitur nobis de Trinitatis[1]) ratione breviter repetitis, consequens est illud etiam breviter admonere, quod per Filium „creata“[2]) dicuntur „omnia quae in coelis sunt, et quae in terra, visibilia, et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates; omnia per ipsum, et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes, et omnia illi constant, qui est caput.“ Quibus consona etiam Joannes in Evangelio dicit, quia „omnia[3]) per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.“ David vero totius Trinitatis mysterium[4]) in universorum conditione significans ait: „Verbo[5]) Domini coeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.“

Post haec vero competenter[6]) admonebimus de adventu corporali et incarnatione unigeniti Filii Dei: in quo non ita sentiendum est, quod omnis divinitatis ejus majestas intra[7]) brevissimi corporis claustra conclusa est, ita ut omne verbum Dei, et sapientia ejus, ac substantialis veritas, ac vita, vel a patre divulsa sit, vel intra corporis[8]) ejus coercita et conscripta brevitatem, nec us-

---

nam evangelicam.“ R. — Cfr. Matth. XXII, 30. coll. Luc. XX, 36.

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „aeternitatis.“ R.

[2]) Cfr. Coloss. I, 16—18. [3]) Ev. Joann. I, 3.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „mysterium, universorum conditiones significans“ etc. R.

[5]) Psalm. XXXIII, 6. (XXXII.)

[6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „consequenter.“ R.

[7]) Sic Mss. Editi: „in brevissimi corporis claustro clausa est, ut“ etc. R. — Edd. M. „ita brevissimi corporis claustro clausa est, ut“ etc.

[8]) Sic recte Mss. Editi (v. c. edd. M.) „cordis.“ R.

quam praeterea putetur operata: sed inter utrumque [1]) cauta pietatis debet esse confessio, ut neque aliquid divinitatis in Christo defuisse credatur, et nulla penitus a paterna substantia, quae ubique est, facta putetur esse divisio. [2]) Tale namque aliquid etiam baptista Joannes indicat, cum corporaliter absente Jesu diceret ad turbas: „Medius [3]) vestrum stat, quem vos nescitis, qui post me venit, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum.“ [4]) Quod utique dici non poterat de eo, qui absens erat, quantum ad corporalem praesentiam pertinet, quia [5]) medius staret eorum, inter quos non aderat corporaliter Filius Dei.

31. Ne [6]) quis tamen nos existimet per haec illud affirmare, quod pars aliqua deitatis Filii Dei fuerit in Christo, reliqua vero pars alibi vel ubique: quod illi sentire possunt, qui naturam substantiae incorporeae atque invisibilis ignorant. Impossibile namque est de [7]) incorporeo partem dici, aut divisionem aliquam fieri; [8]) sed in omnibus, et per omnia, et super omnia est, eo modo, quo superius diximus, [9]) id est, quo vel sapientia, vel verbum, vel [10]) vita, vel veritas intelligitur: per quem

---

[1]) Sic Mss. Editi (v. c. ed. M. II.) „utrumque una pietatis debet“ etc. R. — Ed. M. I. „utrumque aut una pietatis debet“ etc.

[2]) Sic editi (v. c. edd. M.) Mss. vero: „divulsio.“ R.

[3]) Cfr. ev. Joann. I, 26. 27. coll. Tom. VI. Commentarior. in Joann.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „calceamenti.“ R.

[5]) Ed. M. II. „quod.“

[6]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „Neque tamen per hoc illum affirmare credendum est, quod pars“ etc. R.

[7]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) legitur: „ab.“ R.

[8]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) omittitur: „fieri.“ R.

[9]) Ed. M. I. „diximus: si quo vel“ etc., ed. M. II. „diximus, et quo vel“ etc.

[10]) Deest „vel“ in edd. M.

intellectum omnis sine dubio conclusio localis excluditur. Volens igitur Filius Dei pro salute generis humani apparere hominibus, et inter homines conversari, suscepit non solum corpus humanum, ut quidam [1]) putant, sed et animam, [2]) nostrarum quidem animarum similem per naturam, proposito vero et virtute similem sibi, et talem, qualis [3]) omnes voluntates et dispensationes verbi ac sapientiae indeclinabiliter [4]) possit implere. Quod autem habuerit animam, [5]) manifestissime in Evangeliis designat ipse Salvator, dicens: „Nemo [6]) tollit a me animam meam, sed ego pono [7]) eam abs me. Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum potestatem habeo assumendi eam." Et rursum: „Tristis [8]) est anima mea usque ad mortem." Et iterum: „Nunc [9]) anima mea turbata est." Neque enim tristis et turbata anima verbum Dei intelligendum est, quod ex auctoritate divinitatis dicit: „Potestatem [10]) habeo ponendi animam meam." Nec tamen ita dicimus fuisse Filium Dei in [11]) illa anima, sicut fuit [12]) in anima Pauli, vel Petri, ceterorumque sanctorum, in quibus Christus similiter ut in Paulo loqui creditur. Sed de illis omnibus [13]) illud sentiendum est,

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 372. not. 23.

[2]) Edd. M. „animam nostram, nostrarum" etc.

[3]) Ita recte Mss. Editi vero (v. c. ed. M. II.) „quali omnes" etc. R. — Ed. M. I. „qualem omnes" etc.

[4]) Ita recte Mss. Editi vero (v. c. ed. M. II.) „indeclinabilis possint impleri." R. — Ed. M. I. „indeclinabilis possit impleri."

[5]) Ita recte Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „animam." R. [6]) Ev. Joann. X, 18.

[7]) Ed. M. I. „pono eam abusive. Potestatem" etc.

[8]) Matth. XXVI, 38. [9]) Ev. Joann. XII, 27.

[10]) Ev. Joann. X, 18. [11]) Ed. M. I. „et in illa" etc.

[12]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „fuerit." R.

[13]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „omnibus sciendum est." R.

quod Scriptura dicit, quia „nemo[1]) mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus.“ Haec vero anima, quae fuit in Jesu, priusquam sciret malum, elegit bonum: et quia dilexit[2]) justitiam, et odit iniquitatem, propterea unxit eam[3]) Deus oleo laetitiae[4]) prae participibus suis. Oleo ergo laetitiae ungitur, cum verbo Dei immaculata foederatione conjuncta est,[5]) et per hoc[6]) sola omnium animarum peccati incapax fuit, quia Filii Dei bene et plene capax fuit: ideoque et unum cum ipso est, atque ejus vocabulis nuncupatur, et Jesus Christus appellatur, per quem omnia facta esse dicuntur. De qua anima, quoniam totam in se sapientiam Dei, et veritatem, vitamque receperat, etiam illud arbitror dixisse apostolum, qui ait, quoniam „vita[7]) nostra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem Christus apparuerit, vita nostra, tunc et vos cum ipso[8]) apparebitis in gloria.“ Quis enim alius hic[9]) intelligendus est[10]) Christus, qui in[11]) Deo absconditus dicitur, et postea apparituras, nisi ille, qui oleo laetitiae unctus refertur, id est, substantialiter[12]) Deo repletus, in quo nunc absconditus dicitur? Propterea enim et omnibus credentibus Christus exemplum ponitur, quia sicut ille semper, et antequam sciret omnino malum, elegit bonum, et dilexit justitiam, et odio habuit

---

[1]) Cfr. Job. XV, 14. [2]) Cfr. Psalm. XLV, 7.

[3]) Edd. M. „eum.“

[4]) Deest »laetitiae“ in ed. M. I.

[5]) Desideratur „est“ in edd. M.

[6]) Ed. M. I. „haec.“ [7]) Cfr. Coloss. III, 3.

[8]) Ita Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „Christo.“ R.

[9]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) deest: „hic.“ R.

[10]) Desideratur „est“ in ed. Redep.

[11]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Editi (v. c. edd. M.) „in eo.“ R.

[12]) Cfr. ed. Redep. pag. 373. not. 23. — Cfr. Psalm. XLV, 7.

iniquitatem, et propterea unxit eum Deus oleo laetitiae: ita et unusquisque post lapsum, vel post errorem expurget se maculis, exemplo proposito, et habens itineris ducem, arduam viam virtutis incedat; ut sic[1]) forte per hoc, in quantum fieri potest, per imitationem ejus (192) participes efficiamur divinae naturae, sicut scriptum est, quia „qui[2]) dicit se Christo credere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare.“ Hoc ergo verbum, et haec sapientia, per cujus imitationem vel sapientes, vel rationabiles dicimur,[3]) omnibus fit omnia, ut omnes lucrifaciat; et fit infirmus infirmis, ut infirmos lucrifaciat: et quia infirmus efficitur, propter hoc dicitur de eo: „Etiam[4]) si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.“ Denique Corinthiis, qui infirmi erant, Paulus nihil se indicat[5]) „scire nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum.“

32. Quidam[6]) autem volunt de ipsa anima[7]) dictum videri, cum primum de Maria corpus assumsit, etiam illud, quod apostolus dicit: „Qui[8]) cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens:“ cum eam sine dubio in formam Dei melioribus exemplis et institutionibus repararet, atque in eam plenitudinem, unde se exinaniverat,[9]) revocaret.

Sicut autem participatione Filii Dei quis in filium[10])

---

[1]) Ed. M. I. „si forte.“ [2]) Cfr. I Joann. II, 6.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „dicuntur.“ R.

[4]) II Cor. XIII, 4.

[5]) Ed. M. II. „judicat.“ — I Cor. II, 2.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 374. not. 5.

[7]) Sic recte Mss. (itemq. ed. M. II.) Editi: „anima Dei videri.“ R. — Ed. M. I. „anima Deum videri.“

[8]) Philipp. II, 6. 7.

[9]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „exinanivit.“ R.

[10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „filio.“ R

adoptatur, et participatione sapientiae in Deo sapiens efficitur, ita et participatione Spiritus sancti sanctus et spiritualis efficitur. Unum [1]) enim atque idem est Spiritus sancti participium sumere, quod est Patris et Filii: quippe cum una et incorporea natura sit Trinitatis. Verum quae de participatione animae diximus, simili ratione ut de animabus, ita et de angelis et coelestibus sunt intelligenda virtutibus: quoniam omnis rationabilis creatura participio indiget Trinitatis.

Sed et mundi hujus visibilis ratio, quoniam vel maxima etiam de his haberi quaestio solet, qualiter se habeat, [2]) prout potuimus in superioribus diximus pro iis, qui in fide nostra etiam credendi rationem perquirere solent, et pro iis, qui haeretica adversum nos certamina commovent, et materiae nomen, quod ne ipsi quidem, quale sit, adhuc intelligere potuerunt, solent frequentius ventilare: de quo necessarium puto etiam nunc breviter commonere.

33. Et primo quidem sciendum est, quod nomen ipsum materiae pro ea substantia, quae subesse corporibus [3]) dicitur, positum in Scripturis canonicis nusquam usque ad praesens invenimus. Illud enim quod dicit Esaias: „Et [4]) comedet sicut foenum ὕλην," id est materiam, dicens de iis, qui in suppliciis constituti sunt, materiam posuit pro peccatis. Sed et sicubi in alio loco scriptum forte materiae nomen est, nusquam, ut ego arbitror, hoc, de quo nunc quaerimus, significare [5]) invenietur, nisi tantummodo in Sapientia, quae dicitur Salomonis; qui [6]) utique liber non ab omnibus in auctoritate

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 374. not. 17.

[2]) Ed. M. I. „habeant."

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „corporalibus." R.

[4]) Jesai. X, 17.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „signare." R.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 375. not. 13.

habetur. Ibi tamen scriptum invenimus hoc modo: „Non [1]) enim, inquit, [2]) deerat omnipotenti manui tuae, quae creaverat mundum ex informi materia, immittere iis multitudinem [3]) ursorum, vel feroces leones.“ Quamplurimi sane putant rerum ipsam [4]) materiam significari in eo, quod in principio Genesis scriptum est a Mose: „In [5]) principio fecit Deus coelum et terram, terra autem erat invisibilis et incomposita:“ invisibilem [6]) namque et incompositam terram non aliud iis [7]) Moses quam informem materiam visus est indicare. Quod si vere haec est materia, constat exinde inconvertibilia non esse initia corporum. Nam [8]) hi, qui atomos, vel ea, quae in partes venire non possunt, vel [9]) ea, quae in aequales partes veniunt, vel [10]) unum aliquod elementum rerum corporalium principia posuerunt, nomen materiae, id est, quod principaliter materiam significat, inter principia statuere non potuerunt. [11]) Neque enim cum materiam subjiciunt omni corpori per omnia convertibilem [12]) substantiam, vel mutabilem, vel divisibilem, extra qualitates

---

[1]) Sap. Sal. XI, 17.

[2]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „inquit.“ R.

[3]) Sic recte Mss. Editi (v. c. edd. M.) „similitudinem.“ R.

[4]) Edd. M. „ipsarum.“ [5]) Gen. I, 1. 2.

[6]) Cfr. ed. Redep. pag. 375. not. 22.

[7]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Editi (v. c. ed. M. II.) „esse.“ R. [8]) Cfr. ed. Redep. pag. 375. not. 26.

[9]) Cfr. ed. Redep. pag. 376. not. 1.

[10]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „vel unum ad elementum“ etc. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 376. not. 2.

[11]) Ed. M. I. „posuerunt.“

[12]) Sic Mss. In editis deest „substantiam,“ et: „vel divisibilem.“ R. — Edd. M. „convertibilem, vel mutabilem substantiam, extra“ etc.

eam secundum proprietatem subjicient. Quibus [1]) etiam nos acquiescimus, qui omni genere abnuimus ingenitam vel infectam dici materiam debere, [2]) secundum haec, quae in prioribus, prout potuimus ostendimus, cum etiam ex aqua, et [3]) terra, aëre, vel calore per diversa arborum genera diversos ostendimus proferri fructus; vel cum ignem, aërem, aquam, terramque mutari in semet ipsa invicem, ac resolvi aliud in aliud elementum mutua quadam consanguinitate docuimus: sed et cum de escis vel hominum, vel animalium probavimus substantiam carnis exsistere, vel humorem seminis naturalis in carnem solidam ossaque converti. Quae omnia documento sunt, quod substantia corporalis permutabilis sit, et ex omni in omnem deveniat qualitatem.

34. Verumtamen illud scire oportet, quod nunquam substantia sine qualitate subsistit, sed intellectu solo discernitur, hoc quod [4]) subjacet corporibus, et quod capax est qualitatis, esse [5]) materia. Quidam altius ergo de his volentes inquirere, ausi sunt dicere, nihil aliud esse naturam [6]) corpoream quam qualitates. Si enim duritia et mollities, calidum et frigidum, humidum et aridum qualitas [7]) est, his autem, vel ceteris hujusmodi amputatis nihil aliud intelligitur subjacere, videbuntur qualitates esse omnia. Unde et hi, qui haec asserunt, asseverare conati sunt, ut quoniam [8]) omnes, qui materiam

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 376. not. 9.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „debere. Secundum haec enim in prioribus“ etc. R. — Cfr. lib. II. pag. (ed. Ruaei) 162. seqq.

[3]) Edd. M. „vel aqua, vel aëre, vel“ etc.

[4]) Edd. M. „quo.“

[5]) Sic recte Mss. Male vero editi (v. c. edd. M.) „est.“ R. [6]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „materiam.“ R.

[7]) Ed. M. II. „qualitates sint.“

[8]) Ed. M. II. „quomodo.“

infectam dicunt, qualitates a Deo factas esse confitentur, inveniatur per hoc etiam secundum ipsos nec materia esse infecta: siquidem qualitates sint omnia, quae utique sine contradictione ab omnibus a Deo factae esse pronunciantur. Hi vero, qui subjacenti cuidam materiae (193) additas extrinsecus qualitates volunt ostendere, hujuscemodi utuntur exemplis; verbi gratia: Paulus sine dubio aut tacet, aut loquitur, aut vigilat, aut dormit, vel certo quodam corporis habitu consistit; aut enim sedet, aut stat, aut jacet. Haec enim sunt hominibus accidentia, sine quibus nunquam fere inveniuntur. Nec tamen sensus noster manifeste de eo aliquid horum definit, sed ita eum per haec intelligimus, vel consideramus, ut non omnino rationem status ejus comprehendamus, vel [1]) in eo, quod vigilat, vel in eo, quod dormit, aut in quo loquitur, vel tacet, et si qua alia sunt, quae accidere necesse est hominibus. Si ergo quis Paulum sine his omnibus esse consideret, quae possunt accidere, ita et id, quod subjacet, quis intelligere sine qualitatibus poterit. Cum ergo sensus noster omni [2]) qualitate ab intellectu suo remota ipsum subjacentiae solius, ut ita dixerim, punctum contuetur, et ipsi inhaeret, nequaquam respiciens ad mollitiem, vel duritiem, vel calidum, vel frigidum, vel humidum, vel aridum substantiae: tunc simulata quodammodo cogitatione, his omnibus qualitatibus nudam videbitur intueri materiam.

35. Sed fortasse requiret aliquis, si possumus etiam de Scripturis occasionem aliquam intelligentiae hujus accipere. Videtur mihi tale aliquid significari in Psalmis, cum dicitur a propheta: „Imperfectum [3]) tuum viderunt

---

[1]) Sic omnes Mss. Editi (v. c. edd. M.) „vel in eo, qui vigilat, vel in eo, qui dormit, aut in eo, qui loquitur.“ R. [2]) Ed. M. I. „ab omni“ etc.

[3]) Ita optime Mss. Male editi (v. c. edd. M.) „Im-

oculi mei." In quo videtur mens prophetae rerum initia intuitu perspicaciore discutiens, et materiam sensu solo ac ratione a qualitatibus [1]) dividens, imperfectum Dei sensisse, quod utique adjectis qualitatibus intelligitur consummatum. Sed et in libro suo [2]) Enoch ita ait: „Ambulavi [3]) usque ad imperfectum:" quod ipsum puto posse similiter intelligi, quod scilicet ambulaverit mens prophetae perscrutans et disserens singula quaeque [4]) rerum visibilium, usquequo ad principium venerit [5]) illud, in quo imperfectam materiam absque qualitatibus [6]) perviderit; [7]) scriptum namque est in eodem libello, dicente Enoch: „Universas [8]) materias perspexi." Quod utique ita sentitur [9]) quasi: Omnes materiae divisiones pervidi, quae ab una in singulas quasque diruptae sunt species, id est hominum, vel animalium, vel coeli, vel solis, vel omnium, quae in hoc mundo sunt.

Post haec jam omnia, quae sunt, a Deo facta esse, et nihil esse quod factum non sit praeter naturam Patris, et Filii, et Spiritus sancti, prout potuimus in superioribus demonstravimus; et quod volens Deus, qui na-

---

perfectum meum viderunt oculi tui." Ex sequentibus enim liquet, Origenem vitiosa lectione deceptum existimasse non Deum prophetae, sed prophetam *imperfectum* Dei vidisse." R. — Psalm. CXXXIX, 16. (CXXXVIII.) coll. LXX. viror. versionis edd.

[1]) Sic Mss. (itemq. ed. M. I.) Editi (v. c. ed. M. II.) „quantitatibus." R. [2]) Deest „suo" in ed. M. II.

[3]) Cfr. lib. Enoch. cap. XVII.

[4]) Desunt in antea editis (v. c. edd. M.), sed habentur in Mss. verba: „quaeque rerum visibilium." R.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „veniret." R.

[6]) Sic Mss. (itemq. edd. M.) Editi: „qualitatibus." R.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „pervidet." R.

[8]) Cfr. lib. Enoch. cap. XVII.

[9]) Ed. M. II., itemq. ed. Ruaei: „sentitur, quasi omnes" etc.

tura bonus [1]) est, habere, qnibus benefaceret, et qui adeptis beneficiis suis laetarentur, fecisset dignas creaturas, id est, quae [2]) eum digne capere possent, quos et genuisse se [3]) filios dicit. Fecit autem omnia in numero et mensura. [4]) Nihil enim Deo vel sine fine, vel sine mensura est. [5]) Virtute enim sua omnia comprehendit, et [6]) ipse nullius creaturae sensu comprehensus est. Illa

---

[1]) Deest in antea editis (v. c. edd. M.), at reperitur in omnibus Mss. „bonus.“ R. [2]) Edd. M. „qui.“

[3]) Deest „se“ in edd. M. — Cfr. Jesai. I, 2.

[4]) Non male huc referri posse videtur fragmentum graecum, in ed. Ruaei frustra desideratum, in ed. Redep. (pag. 80.) quarto loco positum, depromtum idem ex ep. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 525. Verba graeca sunt haecce: *Μηδεὶς δὲ προσκοπτέτω τῷ λόγῳ, εἰ μέτρα ἐπιτίθεμεν καὶ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει· ἄπειρα γὰρ περιλαβεῖν τῇ φύσει ἀδύνατον τυγχάνει. Ἅπαξ δὲ πεπερασμένων ὄντων, ὧν περιδράττεται αὐτὸς ὁ θεὸς, ἀνάγκη ὅρον εἶναι μέχρι πόσων πεπερασμένων διαρκεῖ.* — Cfr. lib. II. *περὶ ἀρχῶν* pag. ed. Ruaei 97. ed. nostr. pag. 215. not. 1.

[5]) Desideratur „est“ in edd. M.

[6]) Sanctus Hieronymus epist. 94. ad Avitum pag. 768. verba, quae ad hunc locum pertinere videntur: „Si enim Patrem cognoscit“ etc., affert ex lib. IV. *περὶ ἀρχῶν*, sed Rufinus, quoniam catholicae fidei ea repugnare putabat, in versione sua omisit. Verba graeca, quae postremae hujus fragmenti parti respondent: *Εἰ δὲ ὁ πατὴρ ἐμπεριέχει κτλ.*, exhibet Justinianus ad calcem epist. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 525. Vide lib. II. Origenianor. quaest. II. num. XIX. seq. R. — Versio Hieronymi loc. laud. habet haecce: „Si enim Patrem cognoscit Filius, videtur in eo, quod novit Patrem, posse eum comprehendere: ut si dicimus artificis animum artis scire mensuram. Nec dubium, quin, si Pater sit in Filio, et comprehendatur ab eo, in quo est. Sin autem comprehensionem eam dicimus, ut non solum sensu quis et sapientia comprehendat, sed et virtute et potentia cuncta teneat qui cognovit: non possumus dicere, quod comprrhendat Filius Patrem. Pater vero (cfr. verba graeca, quae sub-

enim natura soli sibi cognita est. Solus enim Pater novit Filium, et solus Filius novit Patrem, et solus Spiritus sanctus perscrutatur etiam alta Dei. Omnis igitur creatura intra certum apud eum numerum mensuramque distinguitur, id est vel rationabilium numerus, vel mensura materiae corporalis: ut quoniam [1]) necesse erat uti corporibus intellectualem naturam, quae et commutabilis et convertibilis deprehenditur ea ipsa conditione, qua [2]) facta est; — quod enim non fuit, et esse coepit, etiam hoc ipso naturae mutabilis designatur —: ideo nec substantialem habeat [3]) vel virtutem, vel malitiam, sed accidenten. Quoniam [4]) ergo, ut diximus, mutabilis et convertibilis erat natura rationabilis, [5]) ita ut pro meritis etiam [6]) diverso corporis uteretur indumento illius, vel illius qualitatis, necessarium [7]) fuit, ut sicut diversitates praenoscebat Deus futuras vel animarum, vel virtutum

---

subsequuntur,) omnia comprehendit. Inter omnia autem et Filius est, ergo et Filium comprehendit. Curiosus lector inquirat, utrum ita a semet ipso cognoscatur Pater, quomodo cognoscitur a Filio; sciensque illud quod scriptum est: *Pater qui me misit, major est omnibus:* (cfr. ev. Joann. XIV, 28.) verum esse contendet, ut dicat, et in cognitione Filio Patrem esse majorem, dum perfectius et purius a semet ipso cognoscitur, quam a Filio." Justinian. vero loc. laud. habet haecce: *Εἰ δὲ ὁ πατὴρ ἐμπεριέχει τὰ πάντα, τῶν δὲ πάντων τέ ἐστιν ὁ υἱὸς, δῆλον ὅτι καὶ τὸν υἱόν. Ἄλλος δέ τις ζητήσει, εἰ ἀληθὲς τὸν θεὸν ὑφ᾽ ἑαυτοῦ γινώσκεσθαι τῷ γινώσκεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς· καὶ ἀποφανεῖται, ὅτι τὸ εἰρημένον· »ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν·* (cfr. ev. Joann. XIV, 28.) *ἐν πᾶσιν ἀληθές· ὥστε καὶ ἐν τῷ νοεῖν ὁ πατὴρ μειζόνως καὶ τρανοτέρως καὶ τελειοτέρως νοεῖται ὑφ᾽ ἑαυτοῦ, ἢ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ.* (Cfr. ed. Redep. pag. 81. num. 6. not. 1. coll. pag. 378. seq. not. 32.)

[1]) Ed. M. II. „quomodo."

[2]) Ed. M. I. „quam."

[3]) Edd. M. „habet."

[4]) Ed. M. II. „Quomodo."

[5]) Edd. M. „rationalis."

[6]) Edd. M. „etiam corporis uteretur indumento diverso illius" etc.

[7]) Ed. M. I. „necessario."

spiritualium, ita etiam naturam corpoream faceret, quae permutatione qualitatum in omnia, quae res posceret, conditoris arbitrio mutaretur. Quam[1]) tamdiu necesse est permanere, quamdiu permanent ea, quae indigent ejus (194) indumento; semper autem erunt rationabiles naturae, quae indigent indumento corporeo: semper ergo erit natura corporea, cujus indumentis uti necesse est rationabiles creaturas; nisi[2]) quis putet posse[3]) se ullis assertionibus ostendere, quod possit natura rationabilis absque ullo corpore vitam degere. Sed quam difficile sit, et quam pene impossibile intellectui nostro, in superioribus singula disserentes ostendimus.

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 380. not. 7. coll. pag. huj. not. 2.

[2]) Versio Hieronymi, cfr. ep. ad Avit. pag. 768., habet haecce: „Si quis autem potuerit ostendere incorporalem rationabilemque naturam, quum exspoliaverit se corpore, vivere per semet ipsam, et in pejori conditione esse, quando corporibus vestitur; in meliori, quando illa deponit: nulli dubium est corpora non principaliter subsistere, sed per intervalla, et ob varios motus rationabilium creaturarum nunc fieri, ut qui his indigent, vestiantur; et rursum quum illa depravatione lapsuum se ad meliora correxerint, dissolvi in nihilum: et hac semper successione variari." (Cfr. ed. Ruaei, ubi haec in notis leguntur: „Hoc item fragmentum exhibet ibidem Hieronymus e lib. IV. *περὶ ἀρχῶν*, a Rufino autem utpote erroneum dissimulatum est. Vide lib. II. Origenianor. quaest. XI. num. 9.") — Huc fortasse referre possis fragmentum graecum, in ed. Ruaei frustra desideratum, in ed. Redep. pag. 81. loco septimo positum, depromtum idem ex ep. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 532. *Ἀνάγκη μὴ προηγουμένην τυγχάνειν τὴν τῶν σωμάτων φύσιν, ἀλλὰ ἐκ διαλειμμάτων ὑφίστασθαι διά τινα συμπτώματα γινόμενα περὶ τὰ λογικὰ, δεόμενα σωμάτων· καὶ πάλιν τῆς ἐπανορθώσεως τελείως γινομένης εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλύεσθαι ταῦτα, ὥστε τοῦτο ἀεὶ γίνεσθαι.*

[3]) Edd. M. „posse vel assertionibus" etc.

36. Puto sane operi huic nostro contrarium non videri, si etiam de immortalitate rationabilium naturarum quam possumus [1]) breviter repetamus. Omnis qui participat alicujus, cum eo qui ejusdem rei particeps est, sine dubio unius substantiae est, uniusque naturae. Ut puta omnes [2]) oculi lucis participant, et ideo omnes oculi, qui de luce participant, unius naturae sunt; sed licet omnis de luce participet oculus, tamen qnoniam alius acutius, alius obtusius videt, non omnis oculus aequaliter de luce participat. Et rursum: omnis auditus vocem vel sonum recipit, et ideo omnis auditus unius naturae est; verum pro qualitate puri et sinceri auditus unusquisque velocius audit, vel tardius. Transeamus ergo ab his sensibilibus exemplis ad intellectualium contemplationem. Omnis [3]) mens, quae de intellectuali luce participat, cum omni mente, quae simili modo de intellectuali luce participat, unius [4]) sine dubio debet esse naturae. Si ergo coelestes virtutes intellectualis lucis, id est divinae naturae, per hoc, quod [5]) sapientiae et sanctificationi partici-

---

[1]) Edd. M. „possimus."

[2]) Sic omnes Codd. Mss. Editi (v. c. edd. M.) „omnes oculi, qui lucis participant, unius naturae sunt." R.

[3]) Versio Hieronymi, cfr. ep. ad Avitum pag. 769., habet haecce: „Intellectualem rationabilemque naturam sentit Deus, et unigenitus Filius ejus, et Spiritus sanctus: sentiunt angeli et potestates, ceteraeque virtutes; sentit interior homo, qui ad imaginem et similitudinem Dei conditus est. Ex quo concluditur Deum et haec quodammodo unius esse substantiae." — Cfr. ed. Redep. pag. 381. not. 1. coll. Origenianor. lib. II. quaest. I. num. 5. 6. 7.

[4]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „ejusdem." R.

[5]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „quod de ipsa sanctificatione participant." R.

pant,[1]) participium sumunt,[2]) et[3]) humanae animae ejusdem lucis et sapientiae participium sumserunt, et ita sunt unius naturae ad invicem uniusque substantiae; incorruptae autem sunt et immortales coelestes virtutes: immortalis sine dubio et incorrupta erit etiam animae humanae substantia. Non[4]) solum autem, sed quoniam ipsa Patris et Filii et Spiritus sancti natura, cujus solius intellectualis lucis universa creatura participium trahit, incorrupta est et aeterna, valde consequens et necessarium est etiam omnem substantiam, quae aeternae illius naturae participium trahit, perdurare etiam semper, et incorruptibilem esse, et aeternam; ut divinae bonitatis aeternitas etiam in ea intelligatur, dum et aeterni sunt[5]) hi, qui ejus beneficia consequuntur. Sed sicut percipiendae lucis diversitas servata est in exemplis, cum vel obtusior, vel acutior obtutus designatus est intuentis: ita etiam de Patris, et Filii, et sancti Spiritus participatione servanda est pro intentione sensus, vel mentis capacitate diversitas. Alioquin consideremus, si non etiam impium videtur, ut mens, quae Dei capax est, substantialem recipiat interitum: tanquam hoc ipsum, quod intelligere Deum potest et sentire, non ei sufficere possit ad perpetuitatem, maxime cum, etiamsi per negligentiam decidat mens, ne pure et integre in se recipiat Deum,[6]) semper

---

[1]) Deest „participant“ in ed. Redep.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „sumserunt.“ R.

[3]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) omittuntur verba: „et humanae animae ejusdem lucis et sapientiae participium sumserunt.“ R.

[4]) Sic Mss. Editi vero (v. c. edd. M.) „Non autem sicut ipsa Patris et Filii — natura, cujus solius — participium trahit, quae incorrupta est, et aeterna. Unde valde conveniens et necessarium est“ etc. R.

[5]) Ed. M. I. „sunt et hi, qui“ etc.

[6]) Ed. M. I. „Deum semper: cum habeat in se“ etc.

tamen habeat in se velut semina quaedam reparandi ac renovandi melioris intellectus, cum ad imaginem [1]) et similitudinem Dei, qui creavit eum, interior homo, qui et rationalis dicitur, renovatur. Propter quod et propheta dicit: „Reminiscentur [2]) et convertentur ad Dominum omnes fines terrae, et adorabunt in conspectu ejus familiae omnes gentium.“

37. Si quis vero audet substantialem corruptionem dare ei, qui secundum imaginem et similitudinem Dei factus est, ut ego puto, etiam in ipsum Filium Dei causam impietatis extendit: imago [3]) namque Dei [4]) etiam ipse appellatus est in Scripturis. Aut certe accuset, qui haec ita vult, Scripturae auctoritatem, quae [5]) dicit ad imaginem Dei factum esse hominem: in quo et manifeste divinae imaginis cognoscuntur indicia, non per effigiem corporis, quae corrumpitur, sed per animi pruden-

---

[1]) Edd. M. „imaginem etiam et similitudinem“ etc.

[2]) Psalm. XXII, 27.

[3]) Cfr. Coloss. I, 15. coll. II Cor. IV, 4. — Huc non male referre poteris fragmentum graecum in ed. Ruaei frustra desideratum, in ed. Redep. quinto loco positum, depromtum idem ex ep. Justiniani ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 525. *Οὗτος δὲ ὁ υἱὸς ἐκ θελήματος τοῦ πατρὸς γεννηθεὶς, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ, χαρακτήρ τε τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, κτίσμα, σοφία. Αὐτὴ γὰρ ἡ σοφία φησίν· »ὁ θεὸς ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.«* Cfr. Coloss. I, 15. II Cor. IV, 4. Hebr. I, 3. Prov. VIII, 22. coll. ed. Redep. pag. 80. num. 5. not. 21. Origenianor. lib. II. quaest. II. num. XXI.

[4]) Deest in editis (v. c. edd. M.), sed habetur in Mss. „Dei“ R.

[5]) Edd. M. „quae dicit hominem ad imaginem Dei factum: in quo“ etc.

tiam, per justitiam, per moderationem, per virtutem, per sapientiam, per disciplinam, per omnem denique virtutum chorum, quae cum Deo insint per substantiam, in [1]) homine possunt esse per industriam, et per imitationem Dei, sicut et Dominus designat in Evangelio, dicens: „Estote [2]) ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est;« et: „Estote [3]) perfecti, sicut et Pater vester perfectus est.“ Unde evidenter ostenditur, quod in Deo quidem hac omnes virtutes semper sunt, nec unquam accedere possunt, aut recedere, ab hominibus vero paulatim et singulae quaeque conquiruntur. (195) Unde etiam consanguinitatem quandam per haec habere videntur ad Deum; et cum Deus omnia noverit, et nihil eum rerum intellectualium ex se lateat: — solus enim Deus Pater, et [4]) unigenitus Filius ejus, et Spiritus sanctus non solum eorum, quae creavit, verum etiam sui scientiam tenet —; potest tamen et rationabilis mens proficiens a parvis ad majora, et a visibilibus ad invisibilia, pervenire ad intellectum perfectiorem. Est enim in corpore posita, et ex ipsis sensibilibus, quae sunt corporea, ad intellectualia proficit. Verum ne cui videatur indecenter [5]) dictum insensibilia [6]) esse, quae intellectualia sunt, utemur [7]) exemplo sententiae Salomonis, dicentis: »Sensum [8]) quoque divinum invenies.“ In quo ostendit non corporali sensu, sed alio quodam, quem divinum nominat, ea quae intellectualia sunt, requirenda.

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 382. not. 28.

[2]) Luc. I, 36. [3]) Matth. V, 48.

[4]) Sic Mss. In editis (v. c. edd. M.) desunt verba: „unigenitus ejus.“ R.

[5]) Omittunt editi (v. c. edd. M.), sed restituunt Mss. „indecenter.“ R. [6]) Cfr. ed. Redep. pag. 383. not. 18.

[7]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „utatur.“ R.

[8]) Cfr. Prov. II, 5.

Hoc autem sensu nobis intuendum est etiam de his singulis, quae [1]) supra diximus, rationabilibus; et hoc sensu audienda sunt ista, quae loquimur, et consideranda quae scribimus. Nam divina natura, etiam taciti [2]) quae intra nos volvamus, agnoscit. De his autem, quae diximus, vel de reliquis, quae consequentia [3]) sunt, secundum hanc formam, quam supra exposuimus, sentiendum est.

---

[1]) Sic Mss. Merlinus (cfr. ed. M. I.) „quae supra diximus rationibus.“ Genebrardus (itemq. ed. M. II.) „quas supra diximus rationibus.“ R.

[2]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „tacite quicquid inter nos volvamus.“ R.

[3]) Sic Mss. Editi (v. c. edd. M.) „convenientia.“ R.

ΕΚ ΤΩΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΕΙΣ ΤΟ
ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

(156) *Περὶ τοῦ θεοπνεύστου τῆς θείας γραφῆς, καὶ πῶς ταύτην ἀναγνωστέον καὶ νοητέον, τίς τε ὁ τῆς ἐν αὐτῇ ἀσαφείας λόγος, καὶ τοῦ κατὰ τὸ ῥητὸν ἔν τισιν ἀδυνάτου ἢ ἀλόγου.*

1. *Ἐπειδὴ* [1] *περὶ τηλικούτων* [2] *ἐξετάζοντες πραγμάτων, οὐκ ἀρκούμενοι ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις, καὶ τῇ ἐναργείᾳ τῶν βλεπομένων, προσπαραλαμβάνομεν,* [3] *εἰς τὴν φαινομένην ἡμῖν ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων, μαρτύρια τὰ ἐκ τῶν πεπιστευμένων ἡμῖν εἶναι θείων γρα-*

---

[1]) Graeca haec desumta sunt e cap. I. Philocaliae, et collata cum quinque Codd. Mss., nempe tribus Regiis 952., 2877., 2274., uno Coisliniano num. 226., et cum altero illustrissimi D. D. Foucaut. R. — Cfr. edd. Tarini et Spenc. pag. 1. seqq. coll. ed. Redep. pag. 43. seqq.

[2]) Cod. Coislinian. *τούτων*. Cfr. Montfaucon Biblioth. Coisl. pag. 279.

[3]) Ita quatuor Mss. Editio autem Tarini (itemq. edd. Spenc.) *προπαραλαμβάνομεν*. R.

φῶν, τῆς τε λεγομένης παλαιᾶς διαθήκης, καὶ τῆς καλουμένης καινῆς, λόγῳ τε πειρώμεθα[1]) κρατύνειν ἡμῶν τὴν πίστιν, καὶ οὐδέπω περὶ τῶν γραφῶν ὡς θείων διειλέχθημεν· φέρε καὶ περὶ τούτων ὀλίγα ὡς ἐν ἐπιτομῇ διαλάβωμεν, τὰ κινοῦντα ἡμᾶς ὡς περὶ θείων γραμμάτων εἰς τοῦτο παρατιθέμενοι. Καὶ[2]) πρῶτόν γε τοῦ ἀπ' αὐτῶν τῶν[3]) γραμμάτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δηλουμένων ῥητοῖς χρήσασθαι· περὶ Μωσέως, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ νομοθέτου τῶν Ἑβραίων, καὶ τοῦ εἰσηγητοῦ τῶν κατὰ Χριστιανισμὸν σωτηρίων δογμάτων,[4]) ταῦτα διαληπτέον. Πλείστων γὰρ ὅσων νομοθετῶν γεγενημένων ἐν Ἕλλησι καὶ βαρβάροις, καὶ διδασκάλων δόγματα καταγγελλόντων ἐπαγγελλόμενα τὴν ἀλήθειαν, οὐδένα ἱστορήσαμεν νομοθέτην ζῆλον ἐμποιῆσαι δεδυνημένον τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι περὶ τοῦ παραδέξασθαι τοὺς λόγους αὐτοῦ· πολλήν τε παρασκευὴν τὴν μετὰ τῆς δοκούσης ἀποδείξεως λογικῆς εἰςενεγκαμένων[5]) τῶν περὶ ἀληθείας (157) φιλοσοφεῖν[6]) ἐπαγγελλομένων, οὐδεὶς δεδύνηται τὴν νομισθεῖσαν αὐτῷ ἀλήθειαν ἔθνεσι διαφόροις ἐμποιῆσαι, ἢ ἑνὸς ἔθνους ἀξιολόγοις πλήθεσι. Καίτοιγε ἐβούλοντο ἂν καὶ οἱ νομοθέται κρατῦναι τοὺς φανέντας νόμους εἶναι[7])

---

[1]) Sic tres Mss. (itemq. edd. Tarin. et Spenc.) Reliqui Mss. cum edit. Tarini (?) πειράμεθα. R.

[2]) Ruaeus absque jure: „Forte legendum: *Καὶ πρὸ τοῦ γε ἀπ' αὐτῶν*" κτλ.

[3]) In primo Cod. Reg. deest: τῶν γραμμάτων, quod sine sensus dispendio abesse potest. R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 44. not. 4.

[5]) Ita quatuor Mss. Editio autem Tarini (itemq. edd. Spenc.) εἰσενεγκάμενον· τῶν περὶ ἀληθείας φιλοσόφων ἐπαγγελλομένων. R.

[6]) Codd. Thuani, Tarino teste, recte: φιλοσοφεῖν. Cfr. pag. huj. not. 5. coll. Clem. Alex. Strom. VI. in fine.

[7]) Ita tres Mss. In edd. Tarini (itemq. Spenc.) deest: εἶναι. R.

καλοὺς εἰ δυνατὸν παρὰ παντὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, οἵ τε διδάσκαλοι ἐπινεμηθῆναι ἣν ἐφαντάσθησαν εἶναι ἀλήθειαν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Ἀλλ' ὡς οἷα μὴ δυνάμενοι προσκαλέσασθαι τοὺς ἀπὸ τῶν ἑτέρων διαλέκτων καὶ τῶν πολλῶν ἐθνῶν ἐπὶ τὴν τήρησιν τῶν νόμων, καὶ τὴν παραδοχὴν τῶν μαθημάτων, τοῦτο ποιῆσαι οὐδὲ ἐπεβάλοντο τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἀφρόνως γε σκοπήσαντες περὶ τοῦ ἀδύνατον[1]) *αὐτοῖς τὸ τοιοῦτον τυγχάνειν. Πᾶσα*[2]) *δὲ Ἑλλὰς, καὶ βάρβαρος ἡ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἡμῶν,*[3]) *ζηλωτὰς ἔχει μυρίους, καταλιπόντας τοὺς πατρῴους νόμους καὶ νομιζομένους θεοὺς, τῆς τηρήσεως τῶν Μωσέως νόμων, καὶ τῆς μαθητείας τῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγων· καίτοιγε μισουμένων μὲν*[4]) *ὑπὸ τῶν τὰ ἀγάλματα προσκυνούντων τῶν τῷ Μωσέως νόμῳ προστιθεμένων, καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ δὲ πρὸς*[5]) *τῷ μισεῖσθαι κινδυνευόντων τῶν*[6]) *τὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγον παραδεξαμένων.*

2. *Καὶ ἐὰν ἐπιστήσωμεν, πῶς ἐν σφόδρα ὀλίγοις ἔτεσι, τῶν ὁμολογούντων τὸν Χριστιανισμὸν ἐπιβουλευομένων, καί τινων διὰ τοῦτο ἀναιρουμένων, ἑτέρων δὲ ἀπολλύντων τὰς κτήσεις, δεδύνηται ὁ λόγος, καίτοιγε οὐδὲ τῶν διδασκάλων πλεοναζόντων πανταχόσε*

---

[1]) Sic omnes Mss. Edd. Tarini (itemq. Spenc.) *ἀδυνάτου.* R.

[2]) Cfr. Apol. Pamph. ed. Ruaei (Tom. IV. Append.) pag. 29. seqq. coll. ed. nostr. Tom. XXIV. pag. 349. seqq.

[3]) Vox *ἡμῶν* deest apud Tarinum (itemq. in edd. Spenc.), sed habetur in omnibus nostris Mss. R.

[4]) Sic omnes Mss. R. — In edd. Tarin. et Spenc. omittitur: *μέν.*

[5]) Ita recte quatuor Mss. Edd. autem Tarini (itemq. Spenc.) *πρὸς τό.* R. — Tarin. in notis: „Forte legend. *πρὸς τῷ.*"

[6]) Sic omnes Codd. (itemq. Tarin. in not.) Edd. Tarini (itemq. Spenc.) in textu: *τῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγων παραδεξαμένων.* R.

κηρυχθῆναι τῆς οἰκουμένης, ὥστε Ἕλληνας καὶ βαρβάρους, σοφούς τε καὶ ἀνοήτους προσθέσθαι [1]) τῇ διὰ [2]) Ἰησοῦ θεοσεβείᾳ· μεῖζον ἢ κατὰ ἄνθρωπον τὸ πρᾶγμα εἶναι λέγειν οὐ (158) διστάζομεν, [3]) μετὰ πάσης ἐξουσίας καὶ πειθοῦς τῆς περὶ τοῦ μὴ [4]) κρατυνθήσεσθαι τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ διδάξαντος· ὥστε εὐλόγως χρησμοὺς αν νομίσαι τὰς φωνὰς αὐτοῦ, οἷον, [5]) ὅτι »ἐπὶ [6]) βασιλέων καὶ ἡγεμόνων ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἔθνεσι.« Καί· »πολλοὶ [7]) ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· κύριε, κύριε, οὐ τῷ ὀνόματί [8]) σου ἐφάγομεν, καὶ τῷ ὀνόματί σου ἐπίομεν, καὶ τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεβάλομεν; Καὶ ἐρῶ αὐτοῖς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν, οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς.« Εἰρηκέναι μὲν γὰρ ταῦτα ἀποφθεγγόμενον μάτην, ὥστε [9]) αὐτὰ μὴ ἀληθῆ γενέσθαι, τάχα εἰκὸς ἦν· ὅτε δὲ ἐκβέβηκε τὰ μετὰ τοσαύτης ἐξουσίας εἰρημένα, ἐμφαίνει θεὸν ἀληθῶς ἐνανθρωπήσαντα σωτήρια [10]) δόγματα τοῖς ἀνθρώποις παραδεδωκέναι.

3. Τί δὲ δεῖ λέγειν καὶ ὅτι προεφητεύθη [11]) ὁ Χριστὸς, τότε ἐκλείψειν [12]) τοὺς ἐξ Ἰούδα ἄρχοντας καὶ ἡγουμένους ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκει-

---

[1]) Edd. Spenc. perperam: προθέσθαι.

[2]) Primus Cod. Reg. διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. R.

[3]) Tarin. in not. „Legebam: διστάσομεν."

[4]) Deest μή in edd. Tarin. et Spenc., itemq. Apol. Pamph. loc. laud.

[5]) Codd. Thuani, Tarino teste, mendose: οἷόν τι ἐπί κτλ. [6]) Matth. X, 18.

[7]) Cfr. Matth. VII, 22. 23.

[8]) Cod. Reg. ὀνόματι σῷ. R.

[9]) Primus Cod. Reg. ὥστε μὴ ἀληθῆ γενέσθαι ταῦτα. R. [10]) Primus Cod. Reg. σωτηρίας. R.

[11]) Sic omnes Mss. Edd. Tarin. (itemq. Spenc.) ἐπροφητεύθη. R. [12]) Cfr. Gen. XLIX, 10.

ται, δηλονότι ἡ βασιλεία, καὶ ἐπιδημήσῃ ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία; Σαφῶς γὰρ ἐκ τῆς ἱστορίας δῆλον, καὶ ἐκ τῶν σήμερον ὁρωμένων, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰησοῦ οὐκ ἔτι βασιλεῖς Ἰουδαίων ἐχρημάτισαν, πάντων[1]) τῶν Ἰουδαϊκῶν πραγμάτων, ἐν οἷς ἐσεμνύνοντο, λέγω δὲ τῶν[2]) τε κατὰ τὸν ναὸν, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ τὴν ἐπιτελουμένην λατρείαν, καὶ τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀρχιερέως, καταλελυμένων. Ἐπληρώθη γὰρ ἡ λέγουσα προφητεία· »ἡμέρας[3]) πολλὰς καθίσονται[4]) οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐκ οὔσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων.« Καὶ τούτοις χρώμεθα τοῖς ῥητοῖς πρὸς τοὺς, ἐν τῷ θλίβεσθαι ἀπὸ[5]) τῶν ἐν τῇ (159) Γενέσει[6]) ὑπὸ τοῦ Ἰακὼβ πρὸς τὸν Ἰούδαν εἰρημένων, φάσκοντας τὸν ἐθνάρχην,[7]) ἀπὸ τοῦ Ἰούδα γένους τυγχάνοντα, ἄρχειν τοῦ λαοῦ, οὐκ ἐκλειψόντων τῶν[8]) ἀπὸ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, ἕως ἧς φαντάζονται Χριστοῦ ἐπιδημίας. Εἰ γὰρ »ἡμέρας[9]) πολλὰς καθίσονται[10]) οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ[11]) ὄντος βασιλέως, μηδὲ ὄντος ἄρχοντος,

---

[1]) Tarin. (itemq. Spencer.) πάντων γὰρ Ἰουδαϊκῶν. In tribus Codd. Regiis et Cod. Coislin. deest: γάρ. R. — Tarin. in notis: „Abundat γάρ."

[2]) Primus Cod. Reg. τῶν τότε κατὰ τὸν ναόν.

[3]) Cfr. Hos. III, 4.

[4]) Ita quatuor Mss. Edd. Tarin. (itemq. Spenc.) καθήσονται. R.

[5]) Tarin. in notis: »Forte legendum: ὑπό.

[6]) Cfr. Gen. XLIX, 10.

[7]) Cfr. ed. Redep. pag. 47. not. 13.

[8]) Ita duo Codd. Regii et Cod. Coislinian. In edd. Tarini (itemq. Spenc.) deest: τῶν. R.

[9]) Cfr. Hos. III, 4.

[10]) Duo Codd. Regii et Cod. Coislin. καθίσονται. Tarin. (iremq. Spenc.) καθήσονται. R.

[11]) Primus Cod. Reg. οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ἄρχοντος. R.

οὐκ οὔσης θυσίας, οὐδὲ θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ δήλων.« ἐξ οὗ δὲ κατεσκάφη ὁ ναὸς, οὐκ ἔτι θυσία, οὐδὲ θυσιαστήριον, οὐδὲ ἱερατεία· δῆλον ὅτι ἐξέλιπεν ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἡ προφητεία φησίν· »οὐκ[1]) ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ·« δῆλον ὅτι ἐλήλυθεν, ᾧ τὰ ἀποκείμενα, ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν. Καὶ τοῦτο σαφὲς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐθνῶν τῶν διὰ Χριστοῦ πεπιστευκότων[2]) εἰς τὸν θεόν.

4. Καὶ ἐν τῇ τοῦ Δευτερονομίου δὲ ᾠδῇ προφητικῶς δηλοῦται ἡ διὰ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ προτέρου λαοῦ ἐσομένη τῶν ἀσυνέτων ἐθνῶν ἐκλογὴ, οὐ δι' ἄλλου τινὸς ἢ[3]) τοῦ Ἰησοῦ γεγενημένη. »Αὐτοὶ[4]) γὰρ, φησὶ, παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ'[5]) οὐκ ἔθνει, καὶ ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς.« Καὶ ἔστι σφόδρα τρανῶς[6]) καταλαβεῖν δυνατὸν, τίνα τρόπον οἱ λεγόμενοι παρεζηλωκέναι τὸν θεὸν Ἑβραῖοι ἐπὶ τῷ οὐ θεῷ, καὶ παρωργικέναι αὐτὸν ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, παρωξύνθησαν εἰς ζηλοτυπίαν ἐπὶ τῷ οὐκ ἔθνει τῷ ἀσυνέτῳ· ὅπερ ὁ θεὸς ἐξελέξατο διὰ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Βλέπομεν[7]) γοῦν »τὴν κλῆσιν ἡμῶν, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ (160) κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεὸς, ἵνα

---

[1]) Cfr. Gen. XLIX, 10.
[2]) Primus Cod. Reg. πιστευσάντων. R.
[3]) Primus Cod. Reg. ἢ διὰ τοῦ κτλ. R.
[4]) Cfr. Deut. XXXII, 21. coll. Rom. X, 19.
[5]) Primus Cod. Reg. ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει κτλ. R.
[6]) Primus Cod. Reg. σαφῶς. R.
[7]) Cfr. I Cor. I, 26—28.

καταισχύνῃ τοὺς σοφούς· καὶ[1]) *τὰ ἀγενῆ καὶ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα ἐκεῖνα τὰ πρότερον ὄντα καταργήσῃ·« καὶ »μὴ*[2]) *καυχήσηται« ὁ κατὰ*[3]) *σάρκα Ἰσραὴλ, καλούμενος ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου »σὰρξ, ἐνώπιον θεοῦ.«*

5. *Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τῶν ἐν Ψαλμοῖς προφητειῶν περὶ Χριστοῦ, ᾠδῆς τινος ἐπιγεγραμμένης· ὑπὲρ*[4]) *τοῦ ἀγαπητοῦ, οὗ »ἡ*[5]) *γλῶσσα« λέγεται εἶναι »κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου· ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων,« ἐπεὶ »ἐξεχύθη χάρις ἐν χείλεσιν« αὐτοῦ; Τεκμήριον γὰρ τῆς ἐκχυθείσης*[6]) *χάριτος ἐν χείλεσιν αὐτοῦ τὸ, ὀλίγου διαγεγενημένου τοῦ*[7]) *χρόνου τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, — ἐνιαυτὸν*[8]) *γάρ που καὶ μῆνας ὀλίγους ἐδίδαξεν —, πεπληρῶσθαι τὴν οἰκουμένην τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, καὶ τῆς δι᾽ αὐτοῦ θεοσεβείας. Ἀνατέταλκε*[9]) *γὰρ »ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης« παραμένον ἕως συντελείας, — ὃ ἀνταναίρεσις ὠνόμασται σελήνης —, καὶ μένει »κατακυριεῦον*[10]) *ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης.« Καὶ δέδοται σημεῖον*[11]) *τῷ οἴκῳ Δαυίδ·*[12]) *ἡ παρθένος*

---

[1]) Primus Cod. Reg. *καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ ἐξουδενημένα κτλ.* R. [2]) Cfr. 1 Cor. I, 29.

[3]) Ed. Ruaei Apol. Pamph. loc. laud. perperam: *μετά.* [4]) Cfr. Psalm. XLV. (XLIV.)

[5]) Cfr. Psalm. XLV, 1. 2. (XLIV.)

[6]) Ita quatuor Mss. Edd. Tarini (itemq. Spenc.) *ἐγχυθείσης.* R.

[7]) Deest *τοῦ* in edd. Tarin. Spenc. itemq. Apol. Pamph. (ed. Ruaei) loc. laudato.

[8]) Cfr. ed. Redep. pag. 49. not. 3. — Cfr. textus Rufini. coll. not. [9]) Cfr. Psalm. LXXII, 7. (LXXI.)

[10]) Cfr. Psalm. LXXII, 8. (LXXI.)

[11]) Cfr. Jesai. VII, 14. coll. Matth. I, 23.

[12]) Edd. Tarin. et Spenc. *Δαβίδ.*

γὰρ ἔτεκε, καὶ ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ ἔτεκεν υἱὸν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅπερ ἐστὶ »μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.« Πεπλήρωται, ὡς ὁ αὐτὸς προφήτης φησί· »μεθ'[1]) ἡμῶν ὁ θεός· γνῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττᾶσθε, ἰσχυκότες ἡττᾶσθε·« ἡττήμεθα γὰρ καὶ νενικήμεθα οἱ ἀπὸ τῶν[2]) ἐθνῶν ἑαλωκότες ὑπὸ τῆς χάριτος τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ προείρηται τόπος γενέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ Μιχαίᾳ· »καὶ[3]) σὺ γὰρ, φησὶ, Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ (161) γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.« Καὶ ἑβδομήκοντα[4]) ἑβδομάδες ἐπληρώθησαν ἕως[5]) Χριστοῦ ἡγουμένου κατὰ τὸν Δανιήλ. Ἦλθέ τε κατὰ τὸν Ἰὼβ ὁ τὸ μέγα κῆτος[6]) χειρωσάμενος, καὶ δεδωκὼς ἐξουσίαν[7]) τοῖς γνησίοις αὐτοῦ μαθηταῖς πατεῖν ἐπάνω ὄφεων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν ἀδικουμένοις.[8]) Ἐπιστησάτω δέ τις καὶ τῇ τῶν ἀποστόλων πανταχόσε ἐπιδημίᾳ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ[9]) τὸ καταγγεῖλαι τὸ εὐαγγέλιον πεμφθέντων, καὶ ὄψεται καὶ τὸ τόλμημα οὐ κατὰ ἄνθρωπον, καὶ τὸ ἐπίταγμα θεῖον.[10]) Καὶ ἐὰν ἐξετάσωμεν, πῶς ἄνθρωποι καινῶν μαθημάτων ἀκούοντες καὶ ξένων λόγων, προσήκαντο τοὺς ἄνδρας, νικηθέντες[11]) ἐν τῷ θέλειν αὐτοῖς ἐπιβουλεύειν ὑπό τινος θείας δυνάμεως ἐπισκο-

---

[1]) Cfr. Jesai. VIII, 8. 9.

[2]) Deest τῶν in edd. Tarin. et Spenc.

[3]) Cfr. Mich. V, 2. coll. Matth. II, 6.

[4]) Cfr. Dan. IX, 24.

[5]) Primus Cod. Reg. ἕως τοῦ ἡγουμένου κατά κτλ. R.

[6]) Cfr. Job. III, 8. coll. XL. [7]) Cfr. Luc. X, 19.

[8]) Hactenus Apol. Pamph. loc. laud.

[9]) Sic primus Cod. Reg. Alii cum Tarin. (itemq. Spenc.) ἐπὶ τῷ. R.

[10]) Ita tres Mss. Regii. Edd. Tarin. (et Spenc.) θεοῦ. R. [11]) Primus Cod. Reg. κινηθέντες. R.

πούσης αὐτούς· οὐκ ἀπιστήσομεν, εἰ[1]) καὶ τεράστια πεποιήκασιν, ἐπιμαρτυροῦντος[2]) τοῦ θεοῦ τοῖς λόγοις αὐτῶν καὶ διὰ σημείων, καὶ τεράτων, καὶ ποικίλων δυνάμεων.

6. Ἀποδεικνύντες δὲ ὡς ἐν ἐπιτομῇ περὶ τῆς θειότητος Ἰησοῦ, καὶ χρώμενοι τοῖς περὶ αὐτοῦ λόγοις προφητικοῖς, συναποδείκνυμεν θεοπνεύστους εἶναι τὰς προφητευούσας περὶ αὐτοῦ γραφάς· καὶ τὰ καταγγέλλοντα τὴν ἐπιδημίαν αὐτοῦ γράμματα, καὶ διδασκαλίαν, μετὰ πάσης δυνάμεως καὶ ἐξουσίας εἰρημένα, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐκλογῆς κεκρατηκότα. Λεκτέον δὲ, ὅτι τὸ τῶν προφητικῶν λόγων ἔνθεον, καὶ τὸ πνευματικὸν τοῦ Μωσέως νόμου, ἔλαμψεν ἐπιδημήσαντος[3]) Ἰησοῦ. Ἐναργῆ γὰρ παραδείγματα περὶ τοῦ θεοπνεύστους εἶναι τὰς παλαιὰς γραφὰς πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ παραστῆσαι οὐ πάνυ δυνατὸν ἦν· ἀλλ' ἡ[4]) Ἰησοῦ ἐπιδημία δυναμένους ὑποπτεύεσθαι τὸν νόμον καὶ τοὺς (162) προφήτας ὡς οὐ θεῖα, εἰς τοὐμφανὲς ἤγαγεν, ὡς οὐρανίῳ[5]) χάριτι ἀναγεγραμμένα. Ὁ δὲ μετ' ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐντυγχάνων τοῖς προφητικοῖς λόγοις, παθὼν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀναγινώσκειν ἴχνος ἐνθουσιασμοῦ, δι' ὧν πάσχει πεισθήσεται, οὐκ ἀνθρώπων εἶναι συγγράμματα τοὺς πεπιστευμένους[6]) θεοῦ λόγους. Καὶ τὸ ἐνυπάρχον δὲ φῶς τῷ Μωσέως νόμῳ, καλύμματι ἐναποκεκρυμμένον, συνέλαμψε τῇ Ἰησοῦ ἐπιδημίᾳ, περιαιρεθέντος[7]) τοῦ κα-

---

[1]) Primus Cod. Reg. καὶ εἰ τεραστια κτλ. R.

[2]) Cfr. Hebr. II, 4.

[3]) Ed. Redep. ἐπιδημήσοντος.

[4]) Primus Cod. Reg. ἡ Χριστοῦ ἐπιδημία. R. -- Cfr. ed. Redep. pag. 50. not. 27.

[5]) Tarinus et Spencer. ἐνουρανίῳ.

[6]) Primus Cod. Reg. πεπιστευμένους ἡμῖν εἶναι θεοῦ κτλ. R. [7]) Cfr. II Cor. III, 16. coll. 14. 15.

λύμματος, καὶ τῶν ἀγαθῶν κατὰ βραχὺ εἰς γνῶσιν ἐρχομένων, ὧν σκιὰν εἶχε τὸ γράμμα.

7. Πολὺ δ' ἂν εἴη νῦν ἀναλέγεσθαι τὰς περὶ ἑκάστου τῶν μελλόντων ἀρχαιοτάτας προφητείας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀμφιβάλλων πληχθεὶς ὡς ἐνθέων, διψυχίαν πᾶσαν καὶ περισπασμὸν ἀποθέμενος, ὅλῃ ἑαυτὸν ἐπιδῷ τῇ ψυχῇ τοῖς λόγοις τοῦ θεοῦ. Εἰ δὲ μὴ καθ' ἕκαστον [1]) τῶν γραμμάτων τοῖς ἀνεπιστήμοσι προσπίπτειν δοκεῖ τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον τῶν νοημάτων, θαυμαστὸν οὐδέν· καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν τῆς ἁπτομένης τοῦ παντὸς κόσμου προνοίας ἔργων, τινὰ μὲν ἐναργέστατα φαίνεται, ἢ προνοίας ἐστὶν ἔργα, ἕτερα δὲ οὕτως ἀποκέκρυπται, ὡς ἀπιστίας χώραν παρέχειν δοκεῖν τῆς περὶ τοῦ τέχνῃ ἀφάτῳ καὶ δυνάμει διοικοῦντος τὰ ὅλα θεοῦ. Οὐχ οὕτω γὰρ σαφὴς ὁ περὶ τοῦ προνοοῦντος τεχνικὸς λόγος ἐν τοῖς ἐπὶ γῆς, ὡς ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις· καὶ οὐχ οὕτω δῆλος ἐν τοῖς κατὰ τὰ ἀνθρώπινα συμπτώματα, ὡς ἐν ταῖς ψυχαῖς, καὶ τοῖς σώμασι τῶν ζώων, σφόδρα τοῦ πρὸς [2]) τί καὶ ἕνεκα τίνος εὑρισκομένου τοῖς τούτων ἐπιμελουμένοις, [3]) περὶ τὰς ὁρμὰς, καὶ τὰς φαντασίας, καὶ φύσεις τῶν ζώων, καὶ τὰς κατασκευὰς τῶν σωμάτων· Ἀλλ' (163) ὥσπερ οὐ χρεωκοπεῖται [4]) ἡ πρόνοια διὰ τὰ μὴ γινωσκόμενα παρὰ [5]) τοῖς γε ἅπαξ παραδεξαμένοις αὐτὴν καλῶς· οὕτως οὐδὲ ἡ τῆς γραφῆς θειότης διατείνουσα εἰς πᾶσαν αὐτὴν, διὰ τὸ μὴ καθ' ἑκάστην λέξιν δύνασθαι τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν παρίστασθαι τῇ κεκρυμμένῃ λαμπρότητι τῶν δο-

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 51. not. 17.

[2]) Tarin. ed. Spenc. πρός τι καὶ ἕνεκά τινος.

[3]) Edd. Tarini, Spenceri et Ruaei: ἐπιμελομένοις.

[4]) Edd. Tarini, Spenc. et Redep. χρεοκοπεῖται, ed. Ruaei: χρεοσκοπεῖται.

[5]) In primo Cod. Reg. deest: παρά, quod etiam abesse potest. R.

γμάτων ἐν εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρονήτῳ λέξει ἀποκειμένη. Ἔχομεν[1]) γὰρ θησαυρὸν[2]) ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα λάμψῃ ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ νομισθῇ εἶναι ἐξ ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ αἱ καθημαξευμέναι τῶν ἀποδείξεων ὁδοὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἐναποκείμεναι τοῖς βιβλίοις κατίσχυσαν τῶν ἀνθρώπων, ἡ πίστις ἡμῶν εὐλόγως ἂν ὑπελαμβάνετο ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, καὶ οὐκ ἐν δυνάμει θεοῦ· νῦν δὲ τῷ ἐπάραντι τοὺς ὀφθαλμοὺς σαφὲς, ὅτι ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμα παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐ δεδύνηται »ἐν πειθοῖς[3]) σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως.« Διόπερ δυνάμεως ἡμᾶς οὐρανίου, ἢ καὶ[4]) ὑπερουρανίου πληττούσης ἐπὶ τὸ σέβειν τὸν κτίσαντα ἡμᾶς μόνον,[5]) πειραθῶμεν ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, τουτέστι τῆς στοιχειώσεως, ἐπὶ τὴν τελειότητα φέρεσθαι, ἵνα ἡ τοῖς τελείοις λαλουμένη σοφία καὶ ἡμῖν λαληθῇ. Σοφίαν γὰρ ἐπαγγέλλεται ὁ ταύτην κεκτημένος λαλεῖν[6]) ἐν τοῖς τελείοις, ἑτέραν τυγχάνουσαν παρὰ τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τὴν σοφίαν τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου (164) τὴν καταργουμένην. Αὕτη δὲ ἡ σοφία ἡμῖν ἐντυπωθήσεται τρανῶς,[7]) καὶ ἀποκάλυψιν ἐμποιήσει μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διά τε γραφῶν προφητικῶν, καὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας. Ἀμήν.

---

[1]) Cfr. II Cor. IV, 7.

[2]) Uterque Cod. Thuani, Tarino teste: θησαυρὸν τοῦτον ἐν κτλ. R. [3]) I Cor. II, 4.

[4]) Deest καί in edd. Tarini et Spenceri.

[5]) Primus Cod. Reg. pro: μόνον, habet: θεόν. R.

[6]) Cfr. I Cor. II, 6.

[7]) Primus Cod. Reg. τρανῶς κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένον. R. — Cfr. Rom. XVI, 25—27.

8. Μετὰ[1]) τὸ ὡς ἐν[2]) ἐπιδρομῇ εἰρηκέναι περὶ τοῦ θεοπνεύστους εἶναι τὰς θείας γραφὰς, ἀναγκαῖον ἐπεξελθεῖν τῷ τρόπῳ τῆς ἀναγνώσεως καὶ νοήσεως αὐτῶν, πλείστων ἁμαρτημάτων γεγενημένων παρὰ τὸ τὴν[3]) ὁδὸν τοῦ πῶς δεῖ ἐφοδεύειν τὰ ἅγια ἀναγνώσματα τοῖς πολλοῖς μὴ εὑρῆσθαι. Οἵ τε γὰρ σκληροκάρδιοι, καὶ οἱ ἰδιῶται τῶν ἐκ τῆς περιτομῆς, εἰς τὸν σωτῆρα ἡμῶν οὐ πεπιστεύκασι, τῇ λέξει τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν κατακολουθεῖν νομίζοντες, καὶ αἰσθητῶς μὴ ὁρῶντες αὐτὸν κηρύξαντα αἰχμαλώτοις ἄφεσιν,[4]) μηδὲ οἰκοδομήσαντα ἣν νομίζουσιν ἀληθῶς πόλιν εἶναι τοῦ θεοῦ, μηδὲ ἐξολοθρεύσαντα[5]) »ἅρματα ἐξ Ἐφραὶμ, καὶ ἵππον ἐξ Ἱερουσαλὴμ,« μηδὲ[6]) βούτυρον καὶ μέλι φαγόντα,[7]) καὶ πρὶν γνῶναι αὐτὸν, ἢ προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλεξάμενον[8]) τὸ ἀγαθόν. Ἔτι δὲ λύκον,[9]) τὸ ζῶον τὸ τετράποδον, οἰόμενοι προφητεύεσθαι μέλλειν βόσκεσθαι μετὰ ἀρνὸς, καὶ πάρδαλιν ἐρίφῳ συναναπαύεσθαι,[10]) μοσχάριόν τε καὶ ταῦρον καὶ λέοντα ἅμα βοσκηθήσεσθαι ὑπὸ μικροῦ παιδίου ἀγόμενα, καὶ βοῦν καὶ ἄρκτον ἅμα νεμηθήσεσθαι, συνεκτρεφομένων αὐτῶν ἀλλήλοις τῶν παιδίων, καὶ λέοντα ὡς βοῦν φάγεσθαι ἄχυρα· μηδὲν τούτων αἰσθητῶς ἑωρακότες γεγενημένον ἐν τῇ τοῦ (165) πεπιστευμένου ἡμῖν Χριστοῦ ἐπιδημίᾳ, οὐ προσήκαντο τὸν κύριον

---

[1]) Cfr. textus Rufini, et quae ibi in notis dicta sunt.

[2]) Cod. primus Reg. ἐν παραδρομῇ. R.

[3]) Cfr. ed. Redep. pag. 53. nor. 19.

[4]) Primus Cod. Reg. ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, μηδέ κτλ. R.

[5]) Zachar. IX, 10. [6]) Cfr. Jesai. VII, 15.

[7]) Edd. Spenc. φάγοντα.

[8]) Primus Cod. Reg. male: ἐκλέξασθαι. R.

[9]) Cfr. Jesai. XI, 6. 7.

[10]) Tarin. in notis: „Lege: συναναπαίσεσθαι.“

ἡμῶν Ἰησοῦν,[1]) ἀλλ' ὡς παρὰ τὸ δέον Χριστὸν ἑαυτὸν ἀναγορεύσαντα ἐσταύρωσαν. Οἵ[2]) τε ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἀναγινώσκοντες τό· »Πῦρ[3]) ἐκκέκαυται ἐκ[4]) τοῦ θυμοῦ μου· »καί· »ἐγὼ[5]) θεὸς ζηλωτὴς, ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν·« καί· »μεταμεμέλημαι[6]) χρίσας τὸν Σαοὺλ εἰς τὸν βασιλέα·« καί· »ἐγὼ[7]) θεὸς ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων[8]) κακά.« Καὶ ἐν ἄλλοις τό·[9]) »οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν κύριος οὐκ ἐποίησεν.« Ἔτι δὲ καὶ τό· »κατέβη[10]) κακὰ παρὰ κυρίου ἐπὶ πύλας Ἱερουσαλήμ·« καί· »πνεῦμα[11]) πονηρὸν παρὰ θεοῦ ἔπνιγε τὸν Σαούλ,« καὶ μυρία ὅσα τούτοις παραπλήσια· ἀπιστῆσαι μὲν ὡς θεοῦ ταῖς γραφαῖς οὐ τετολμήκασι, πιστεύοντες δὲ αὐτὰς εἶναι τοῦ δημιουργοῦ, ᾧ Ἰουδαῖοι λατρεύουσιν, ᾠήθησαν, ὡς ἀτελοῦς καὶ οὐκ ἀγαθοῦ τυγχάνοντος τοῦ δημιουργοῦ, τὸν σωτῆρα ἐπιδεδημηκέναι τελειότερον καταγγέλλοντα θεὸν, ὅν φασι μὴ τὸν δημιουργὸν τυγχάνειν, διαφόρως περὶ τούτου κινούμενοι, καὶ ἅπαξ ἀποστάντες τοῦ δημιουργοῦ, ὅς ἐστιν ἀγέννητος[12]) μόνος θεὸς, ἀναπλασμοῖς ἑαυτοὺς ἐπιδεδώκασι, μυθοποιοῦντες ἑαυτοῖς ὑποθέσεις, καθ' ἃς οἴονται γεγονέναι τὰ βλεπόμενα, καὶ ἕτερά τινα μὴ βλεπόμενα· ἅπερ

---

1) Primus Cod. Reg. Ἰησοῦν Χριστὸν, ἀλλ' ὡς κτλ. R.
2) Cfr. lib. V. contra Cels. num. 54.
3) Jerem. XV, 14.
4) Primus Cod. Reg. ἀπὸ θύμοῦ μου. R.
5) Cfr. Exod. XX, 5. 6) Cfr. I Sam. XV, 11.
7) Cfr. Jesai. XLV, 7.
8) Ed. Redep. perperam: πτίζων.
9) Deest τό in edd. Tarini et Spenceri. — Cfr. Amos. III, 6. 10) Mich. I, 12.
11) Cfr. I Sam. XVI, 15. coll. XVIII, 10.
12) Sic duo Codd. Regii. Tarin. (itemq. Spenc.) ἀγένητος. R.

ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἀνειδωλοποίησεν. Ἀλλὰ μὴν[1]) καὶ οἱ ἀκεραιότεροι τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας αὐχούντων τυγχάνειν, τοῦ μὲν δημιουργοῦ μείζονα οὐδένα ὑπειλήφασιν,[2]) ὑγιῶς τοῦτο ποιοῦντες· τοιαῦτα δὲ ὑπολαμβάνουσι περὶ αὐτοῦ, ὁποῖα οὐδὲ περὶ τοῦ ὠμοτάτου καὶ ἀδικωτάτου ἀνθρώπου.

9. Αἰτία δὲ πᾶσι τοῖς προειρημένοις ψευδοδοξιῶν[3]) καὶ ἀσεβειῶν, ἢ ἰδιωτικῶν περὶ θεοῦ λόγων, οὐκ ἄλλη τις εἶναι δοκεῖ ἢ ἡ γραφὴ κατὰ τὰ πνευματικὰ μὴ[4]) νενοημένη, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ (166) ψιλὸν γράμμα ἐξειλημμένη. Διόπερ τοῖς πειθομένοις μὴ ἀνθρώπων εἶναι συγγράμματα τὰς ἱερὰς βίβλους, ἀλλ' ἐξ ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου πνεύματος, βουλήματι τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ταύτας ἀναγεγράφθαι, καὶ εἰς ἡμᾶς ἐληλυθέναι, τὰς φαινομένας ὁδοὺς ὑποδεικτέον, ἐχομένοις τοῦ κανόνος τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστόλων οὐρανίου ἐκκλησίας. Καὶ ὅτι μὲν οἰκονομίαι εἰσί τινες μυστικαὶ, δηλούμεναι διὰ τῶν θείων γραφῶν, πάντες καὶ οἱ ἀκεραιότατοι τῶν τῷ λόγῳ προσιόντων πεπιστεύκασι· τίνες δὲ αὗται, οἱ εὐγνώμονες καὶ ἄτυφοι ὁμολογοῦσι μὴ εἰδέναι. Εἰ γοῦν ἐπαπορήσαι[5]) τις περὶ τῆς τοῦ Λὼτ θυγατρομιξίας, καὶ τῶν δύο[6]) γυναικῶν τοῦ Ἀβραὰμ, δύο[7]) τε ἀδελφῶν γεγαμημένων τῷ Ἰακὼβ, καὶ δύο[8]) παιδισκῶν τετεκνωκυιῶν ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲν ἄλλο φήσουσιν ἢ μυστήρια ταῦτα τυγχάνειν, ὑφ' ἡμῶν μὴ νοού-

---

[1]) Sic Tarin. et Spencerus. Edd. Ruaei et Redep. μέν.

[2]) Ed. Redep. ὑπειλήφασι, ὑγιῶς κτλ.

[3]) Primus Cod. Reg. ψευδολόγων καὶ ἀσεβῶν. R.

[4]) Cfr. ed. Redep. pag. 55. not. 21.

[5]) Primus Cod. Reg. ἐπαπορήσει. R. — Cfr. Gen. XIX, 36. coll. ed. Redep. pag. 56. not. 14.

[6]) Cfr. Gen. XVI. [7]) Cfr. Gen. XXIX.

[8]) Cfr. Gen. XXX.

μενα. Ἀλλὰ καὶ ἐπὰν ἡ κατασκευὴ τῆς σκηνῆς ἀναγινώσκηται, πειθόμενοι τύπους εἶναι τὰ γεγραμμένα, ζητοῦσιν[1]) ἃ δυνήσονται ἐφαρμόσαι ἑκάστῳ τῶν κατὰ τὴν σκηνὴν λεγομένων· ὅσον μὲν ἐπὶ τῷ πείθεσθαι, ὅτι τύπος τινός ἐστιν ἡ σκηνὴ, οὐ διαμαρτάνοντες· ὅσον δὲ ἐπὶ τῷ, τῷδέ τινι ἀξίως τῆς γραφῆς ἐφαρμόζειν τὸν λόγον, οὗ ἐστι τύπος ἡ σκηνὴ, ἔσθ, ὅτε ἀποπίπτοντες· καὶ πᾶσαν δὲ διήγησιν νομιζομένην περὶ γάμων ἀπαγγέλλειν, ἢ παιδοποιϊῶν, ἢ πολέμων, ἢ ὧν δήποτε ἱστοριῶν ἂν παρὰ τοῖς πολλοῖς λεχθησομένων,[2]) ἀποφαίνονται εἶναι τύπους· ἐν δὲ τῷ τίνων, πῇ μὲν, διὰ τὴν ἕξιν οὐ πάνυ συγκεκροτημένην· πῇ δὲ, διὰ τὴν προπέτειαν· ἔσθ' ὅτε κἂν συγκεκροτημένος[3]) τις τυγχάνῃ, καὶ εὐπρόοπτος, διὰ τὴν εἰς ὑπερβολὴν (167) χαλεπωτάτην εὕρεσιν τῶν πραγμάτων τοῖς ἀνθρώποις, οὐ πάνυ σαφηνίζεται ὁ περὶ τούτων ἑκάστου λόγος.

10. Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ τῶν προφητειῶν, ἃς πάντες ἴσμεν αἰνιγμάτων καὶ σκοτεινῶν πεπληρῶσθαι λόγων; Κἂν ἐπὶ τὰ εὐαγγέλια δὲ φθάσωμεν, κακείνων ὁ ἀκριβὴς νοὺς, ἅτε νοῦς ὢν Χριστοῦ, δεῖται χάριτος τῆς δοθείσης τῷ εἰρηκότι· »ἡμεῖς[4]) δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν· ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος.« Καὶ τὰ ἀποκεκαλυμμένα δὲ τῷ Ἰωάννῃ τίς οὐκ ἂν ἀναγνοὺς καταπλαγείη τὴν ἐπίκρυψιν τῶν ἀποῤῥήτων μυστηρίων, καὶ τῷ μὴ νοοῦντι τὰ γεγραμμένα ἐμφαινομένων;[5]) αἱ δὲ

---

[1]) Primus Cod. Reg. ζητοῦσιν ᾧ δυνήσονται ἐφαρμόσαι ἕκαστον τῶν κτλ. R.

[2]) Primus Cod. Reg. δεχθησομένων. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 57. not. 14.

[3]) Edd. Spenc. συγκεκρωτημένος.

[4]) Cfr. I Cor. II, 12. 13. coll. 16.

[5]) Primus Cod. Reg. ἐμφαινομένην. Cod. Coislin. ἐκφαινομένων. R.

τῶν ἀποστόλων ἐπιστολαὶ τίνι τῶν βασανίζειν ἐπισταμένων λόγους δόξαιεν ἂν εἶναι σαφεῖς καὶ εὐχερῶς νοούμεναι· μυρίων ὅσων κἀκεῖ, ὡς δι' ὀπῆς, μεγίστων καὶ πλείστων νοημάτων οὐ βραχεῖαν ἀφορμὴν παρεχόντων; Διόπερ τούτων οὕτως [1]) ἐχόντων, καὶ μυρίων ὅσων σφαλλομένων, οὐκ ἀκίνδυνον ἐν τῷ ἀναγινώσκειν εὐχερῶς ἀποφαίνεσθαι νοεῖν τὰ δεόμενα τῆς κλειδὸς τῆς [2]) γνώσεως, ἥντινα ὁ σωτήρ φησιν εἶναι παρὰ τοῖς νομικοῖς· καὶ ἀπαγγελλέτωσαν οἱ μὴ βουλόμενοι παρὰ τοῖς [3]) πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀλήθειαν τυγχάνειν, πῶς ἡ τῆς γνώσεως κλεὶς ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγεται παρ' ἐκείνοις τυγχάνειν, τοῖς, ὥς φασιν αὐτοὶ, μὴ ἔχουσι βίβλους περιεχούσας τὰ ἀπόῤῥητα τῆς γνώσεως, καὶ παντελῆ μυστήρια. Ἔχει γὰρ οὕτως ἡ λέξις· »οὐαὶ [4]) ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε.«

11. (168) Ἡ τοίνυν φαινομένη ἡμῖν ὁδὸς τοῦ πῶς δεῖ ἐντυγχάνειν ταῖς γραφαῖς, καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἐκλαμβάνειν, ἐστὶ τοιαύτη, ἀπ' [5]) αὐτῶν τῶν λογίων ἐξιχνευομένη. Παρὰ τῷ Σολομῶντι ἐν ταῖς Παροιμίαις εὑρίσκομεν τοιοῦτό τι προστασσόμενον περὶ τῶν γεγραμμένων θείων δογμάτων· »καὶ [6]) σὺ δὲ ἀπόγραψαι αὐτὰ τρισσῶς [7]) ἐν βουλῇ καὶ γνώσει, τοῦ ἀποκρίνασθαι [8]) λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι.«

---

[1]) Edd. Spenc. ὅτως.

[2]) Sic duo Codd. Regii. Tarin. vero (itemq. Spenc.) τῆς διαγνώσεως. R.

[3]) Tarin. absque jure in notis: „Legerem: τούτοις, vel: τοῖσδε.“ [4]) Cfr. Luc. XI, 52.

[5]) Sic duo Codd. Regii. Tarin. (itemq. Spencer.) ἐξ αὐτῶν. R. [6]) Cfr. Prov. XXII, 20. 21.

[7]) Primus Cod. Reg. τριχῶς. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 59. not. 3.

[8]) Primus Cod. Reg. ἀπογράψασθαι. R.

Οὐκοῦν τρισσῶς ἀπογράφεσθαι δεῖ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τὰ τῶν ἁγίων γραμμάτων νοήματα· ἵνα ὁ μὲν ἁπλούστερος οἰκοδομῆται ἀπὸ τῆς οἱονεὶ σαρκὸς τῆς γραφῆς, οὕτως ὀνομαζόντων ἡμῶν τὴν πρόχειρον ἐκδοχήν· ὁ δὲ ἐπὶ ποσὸν ἀναβεβηκὼς, ἀπὸ τῆς ὡσπερεὶ ψυχῆς αὐτῆς· ὁ δὲ τέλειος, καὶ ὅμοιος τοῖς παρὰ τῷ ἀποστόλῳ λεγομένοις· »σοφίαν[1]) δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ[2]) τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν[3]) καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν·« ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ νόμου, σκιὰν ἔχοντος[4]) τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ὥσπερ γὰρ ὁ ἄνθρωπος συνέστηκεν ἐκ σώματος, καὶ ψυχῆς, καὶ πνεύματος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ οἰκονομηθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν δοθῆναι γραφή. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς καὶ τὸ ἐν τῷ ὑπό τινων καταφρονουμένῳ βιβλίῳ, τῷ Ποιμένι,[5]) περὶ τοῦ προστάσσεσθαι τὸν Ἑρμᾶν[6]) δύο γράψαι βιβλία, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸν ἀναγγέλλειν τοῖς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας, ἃ μεμά-

---

[1]) Cfr. I Cor. II, 6. 7.

[2]) Desiderantur in edd. Tarini (itemq. Spenc.), sed habentur in Cod. Coisliniano verba: οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου. R. — Tarin. in notis: „Intersere, si libet, verba: οὐδὲ τῶν ἀρχόντων — τούτου.“

[3]) Primus Cod. Reg. τὴν καταργουμένην. R.

[4]) Primus Cod. Reg. περιέχοντος. R.

[5]) Cfr. ed. Redep. pag. 59. not. 24.

[6]) Cfr. Orig. lib. X. Explanationum in ep. ad Rom. XVI, 14. coll. Hieron. in Catal. Script. ecclesiast. in Herma. Vide insuper Origenem Homil. VIII. in Numeros, Hom. XIII. in Ezechiel., Hom. XXXV. in Luc., lib. I. περὶ ἀρχῶν cap. III., lib. III. περὶ ἀρχῶν cap. II., coll. Clem. Strom. I. pag. 311. et 356., Strom. II. pag. 360. 384., Strom. IV. pag. 503., Strom. VI. pag. 638., Euseb. lib. III. cap. 3. lib. V. cap. 8. hist. eccles., Tertullian. lib. de oratione cap. XII., de pudicitia cap. X. al.

θηκεν ὑπὸ τοῦ πνεύματος, οὕτω διηγούμεθα. Ἔστι [1]) δὲ ἡ λέξις αὕτη· »Γράψεις [2]) δύο βιβλία, καὶ δώσεις ἓν Κλήμεντι, καὶ ἓν Γραπτῇ. Καὶ Γραπτὴ μὲν νουθετήσει [3]) τὰς χήρας, καὶ τοὺς ὀρφανούς· Κλήμης δὲ πέμψει εἰς τὰς ἔξω πόλεις· σὺ δὲ ἀναγγελεῖς τοῖς (169) πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας.« Γραπτὴ μὲν γὰρ, ἡ νουθετοῦσα [4]) τὰς χήρας, καὶ τοὺς ὀρφανοὺς, αὐτὸ ψιλόν ἐστι τὸ γράμμα, νουθετοῦν [5]) τοὺς παῖδας τὰς ψυχὰς, καὶ μηδέπω πατέρα [6]) θεὸν ἐπιγράψασθαι δυναμένους, καὶ διὰ τοῦτο ὀρφανοὺς καλουμένους· νουθετοῦν δὲ καὶ τὰς μηκέτι μὲν τῷ παρανόμῳ νυμφίῳ χρωμένας, χηρευούσας δὲ τῷ μηδέπω ἀξίας αὐτὰς τοῦ νυμφίου [7]) γεγονέναι. Κλήμης δὲ, ὁ [8]) ἤδη τοῦ γράμματος ἐξιστάμενος, εἰς τὰς ἔξω πόλεις λέγεται πέμπειν τὰ λεγόμενα, ὡς εἰ λέγοιμεν [9]) τὰς ἔξω τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν κάτω νοημάτων τυγχανούσας ψυχάς· οὐκέτι δὲ διὰ γραμμάτων, ἀλλὰ διὰ ζώντων λόγων, αὐτὸς ὁ μαθητὴς τοῦ πνεύματος προστάσσεται ἀναγγέλλειν τοῖς τῆς πάσης τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας πρεσβυτέροις πεπολιωμένοις ὑπὸ φρονήσεως.

12. Ἀλλ᾽ [10]) ἐπεί εἰσί τινες γραφαὶ τὸ σωματικὸν

---

[1]) Primus Cod. Regius: Ἔχει δὲ ἡ λέξις. R.

[2]) Cfr. Hermae pastor. vision. II. mandat. 4.

[3]) Primus Cod. Reg. νομοθετήσει. R.

[4]) Primus Cod. Reg. νομοθετοῦσα. R.

[5]) Primus Cod. Reg. νομοθετοῦν. R.

[6]) Sic recte omnes Codd. Mss. Apud Tarin. (itemq. Spenc.) mendose legitur: παρά. R.

[7]) Tarin. in notis: „Rufinus legit: *coelesti*. Addendum forte: οὐρανίου.«

[8]) Primus Cod. Reg. ὁ ἔξω τοῦ γράμματος κτλ. R.

[9]) Tarin. in notis: „Rufinus: *si diceret*. Legebat: λέγοι μέν.«

[10]) Cfr. ed. Redep. pag. 60. not. 24.

οὐδαμῶς ἔχουσαι,[1]) ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς[2]) δείξομεν, ἔστιν ὅπου οἱονεὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς γραφῆς μόνα χρὴ ζητεῖν. Καὶ τάχα διὰ τοῦτο αἱ ἐπὶ καθαρισμῷ τῶν Ἰουδαίων ὑδρίαι κεῖσθαι λεγόμεναι, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην[3]) εὐαγγελίῳ ἀνέγνωμεν, χωροῦσιν ἀνὰ μετρητὰς δύο[4]) ἢ τρεῖς· αἰνισσομένου τοῦ λόγου περὶ τῶν παρὰ τῷ ἀποστόλῳ[5]) ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίων, ὡς ἄρα οὗτοι καθαρίζονται διὰ τοῦ λόγου τῶν γραφῶν, ὅπου μὲν δύο μετρητὰς, τὸν, ἵν᾿ οὕτως εἴπω, ψυχικὸν, καὶ τὸν πνευματικὸν λόγον χωρούντων· ὅπου δὲ τρεῖς, ἐπεί τινες ἔχουσι πρὸς τοῖς προειρημένοις[6]) καὶ τὸ σωματικὸν οἰκοδομῆσαι δυνάμενον. Ἓξ δὲ ὑδρίαι εὐλόγως εἰσὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ καθαριζομένοις, γενομένῳ[7]) ἐν ἓξ ἡμέραις ἀριθμῷ τελείῳ.

Ἀπὸ μὲν οὖν τῆς πρώτης ἐκδοχῆς καὶ κατὰ τοῦτο ὠφελούσης, ὅτι ἔστιν ὄνασθαι, μαρτυρεῖ τὰ πλήθη τῶν γνησίως καὶ (170) ἁπλούστερον πεπιστευκότων· τῆς δὲ ὡς ἂν εἰς ψυχὴν ἀναγομένης[8]) διηγήσεως, παράδειγμα τὸ παρὰ τῷ Παύλῳ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους κείμενον. »Γέγραπται[9]) γὰρ, φησίν· οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.« Ἔπειτα διηγούμενος τοῦτον τὸν νόμον,[10]) ἐπιφέρει· »μὴ[11]) τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; ἢ δι᾿ ἡμᾶς

---

[1]) Edd. Spenc. perperam: ἔχουσα.

[2]) Primus Cod. Reg. ἐφεξῆς. R.

[3]) Cfr. ev. Joann. II, 6.

[4]) Sic primus Cod. Regius. Tarin. (itemq. Spencer.) δύο καὶ τρεῖς. R. [5]) Cfr. Rom. II, 29.

[6]) Primus Cod. Reg. εἰρημένοις. R.

[7]) Primus Cod. Reg. γεγενημένῳ. R. — Cfr. Philo de opif. mundi pag. 3.

[8]) Ita duo Codd. Regii. Tarin. (itemq. Spencer) ἀγομένης. R.

[9]) Cfr. I Cor. IX, 9. coll. Deut. XXV, 4.

[10]) Sic primus Cod. Regius. Tarin. (itemq. Spenc.) τόπον. R. [11]) Cfr. I Cor. IX, 9. 10.

πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ὀφείλει ἐπ' ἐλπίδι ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷν, καὶ ὁ ἀλοῶν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν.« Καὶ πλεῖσται δὲ περιφερόμεναι τοῖς πλήθεσιν ἁρμόζουσαι ἑρμηνεῖαι, καὶ οἰκοδομοῦσαι τοὺς ὑψηλοτέρων ἀκούειν μὴ δυναμένους, τὸν αὐτόν πως ἔχουσι χαρακτῆρα.

13. Πνευματικὴ δὲ διήγησις τῷ δυναμένῳ ἀποδεῖξαι, ποίων ἐπουρανίων ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ οἱ κατὰ σάρκα Ἰουδαῖοι ἐλάτρευον, καὶ τίνων μελλόντων ἀγαθῶν ὁ νόμος ἔχει σκιάν. Καὶ ἁπαξαπλῶς ἐπὶ πάντων, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐπαγγελίαν, ζητητέον »σοφίαν[1]) ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν« τῶν δικαίων, ἣν »οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκε.« Φησὶ δέ που ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, χρησάμενός τισι ῥητοῖς ἀπὸ[2]) τῆς Ἐξόδου καὶ τῶν Ἀριθμῶν, ὅτι »ταῦτα[3]) τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις· ἐγράφη δὲ δι' ἡμᾶς, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντηκε.« Καὶ ἀφορμὰς δίδωσι τοῦ τίνων ἐκεῖνα τύποι ἐτύγχανον, λέγων· »ἔπινον[4]) γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Καὶ τὰ περὶ τῆς σκηνῆς δὲ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ ὑπογράφων, ἐχρήσατο τῷ· »ποιήσεις[5]) πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει.« Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ, οἱονεὶ ὀνειδίζων τοῖς ἀναγινώσκειν νομίζουσι τὸν νόμον, καὶ μὴ συνιεῖσιν αὐτὸν, μὴ συνιέναι κρίνων ἐκείνους, ὅσοι (171) μὴ ἀλληγορίας ἐν τοῖς γεγραμμένοις εἶναι νομίζουσι· »λέγετέ[6]) μοι, φησὶν, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες

---

[1]) Cfr. I Cor. II, 6. 7. 8.

[2]) Sic Mss. Tarin. (itemq. Spenc.) ὑπό. R.

[3]) Cfr. I Cor. X, 11.

[4]) Sic Mss. Tarin. (itemq. Spenc.) ἔπινον ἐξ ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα κτλ. R. — Cfr. I Cor. X, 4.

[5]) Cfr. Hebr. VIII, 5. coll. Exod. XXV, 40.

[6]) Cfr. Gal. IV, 21—24.

εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. Ἅτινά [1]) ἐστιν ἀλληγορούμενα. Αὗται γάρ εἰσιν αἱ [2]) δύο διαθῆκαι,« καὶ τὰ ἑξῆς. Παρατηρητέον γὰρ ἕκαστον τῶν εἰρημένων ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι φησίν· »οἱ [3]) ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι·« οὐχ· »οἱ ὑπὸ τὸν νόμον ὄντες,« καί· »τὸν [4]) νόμον οὐκ ἀκούετε;« τοῦ ἀκούειν ἐν τῷ νοεῖν καὶ γινώσκειν κρινομένου. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς [5]) δὲ [6]) ἐπιστολῇ, διὰ βραχέων τὸ βούλημα τῆς πάσης ἐπιτεμνόμενος νομοθεσίας φησί· »μὴ [7]) οὖν τις ὑμᾶς [8]) κρινέτω ἐν [9]) βρώσει καὶ [10]) ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων· ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων.« Ἔτι δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους, περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς διαλεγόμενος, γράφει· »οἵτινες [11]) ὑποδείγμασι [12]) καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων.« Ἀλλ' εἰκὸς διὰ ταῦτα περὶ μὲν

---

[1]) Codd. Thuani, Tarino teste, vitiose: ἅτινά ἐστιν. Ἀλληγορούμεναι γάρ εἰσι δύο διαθῆκαι.

[2]) Apud Tarin. desunt verba: αἱ δύο, quae habentur in Mss. (itemq. in edd. Spenc.) R.

[3]) Gal. IV, 21. [4]) Gal. IV, 21.

[5]) Edd. Spenc. Κολοσσαεῖς.

[6]) In utroque Codice Thuani, Tarino teste, deest: δέ.

[7]) Cfr. Coloss. II, 16. 17.

[8]) Tarin. (itemq. Spenc.) in textu: ἡμᾶς, in notis vero: „Codd. Thuani: ὑμᾶς."

[9]) Desunt in textu edd. Tarin. et Spenc. verba: ἐν βρώσει, Tarinus tamen in notis: „Uterque Codex Thuani: ἢ ἐν βρώσει."

[10]) Tarin., itemq. Spencer. ἢ ἐν πόσει.

[11]) Cfr. Hebr. VIII, 5.

[12]) Sic edd. Tarin., Ruaei et Redep. in textu; primus vero Cod. Regius, Ruaeo teste, itemq. edd. Spenc. ὑποδείγματι.

τῶν πέντε Μωσέως ἐπιγεγραμμένων βιβλίων, μὴ ἂν διστάξαι τοὺς τὸν ἀπόστολον ἅπαξ ὡς θεῖον ἄνδρα προσιεμένους· περὶ[1]) *δὲ τῆς λοιπῆς ἱστορίας βούλεσθε μανθάνειν, εἰ κἀκείνη*[2]) *τυπικῶς συνέβαινε; Παρατηρητέον*[3]) [*ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους τό· »κατέλιπον*[4]) *ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ·« κείμενον ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅτι ὁ Παῦλος εἴληφεν ἀντὶ τῶν κατ' ἐκλογὴν Ἰσραηλιτῶν, τῷ μὴ μόνον τὰ ἔθνη ὠφελεῖσθαι ἀπὸ*[5]) *τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας, ἀλλὰ καί τινας τῶν ἀπὸ τοῦ θείου γένους.*

14. *Τούτων οὕτως ἐχόντων τοὺς φαινομένους ἡμῖν χαρακτῆρας τῆς νοήσεως τῶν γραφῶν ὑποτυπωτέον. Καὶ πρῶτόν γε τοῦτο ὑποδεικτέον, ὅτι ὁ* (172) *σκοπὸς τῷ φωτίζοντι πνεύματι, προνοίᾳ θεοῦ, διὰ τοῦ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν λόγου τοὺς διακόνους τῆς ἀληθείας, προφήτας καὶ ἀποστόλους, ἦν προηγουμένως μὲν ὁ περὶ τῶν ἀποῤῥήτων μυστηρίων τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους πραγμάτων· — ἀνθρώπους δὲ νῦν λέγω τὰς χρωμένας ψυχὰς σώμασιν —· ἵν' ὁ δυνάμενος διδαχθῆναι ἐρευνήσας, καὶ τοῖς βάθεσι τοῦ νοῦ διὰ τῶν λέξεων ἑαυτὸν ἐπιδούς, κοινωνὸς τῶν ὅλων τῆς βουλῆς αὐτοῦ γένηται δογμάτων. Εἰς δὲ τὰ περὶ τῶν ψυχῶν, οὐκ ἄλλως δυναμένων τῆς τελειότητος τυχεῖν χωρὶς τῆς πλουσίας καὶ σοφῆς περὶ θεοῦ ἀληθείας, τὰ περὶ θεοῦ ἀναγκαίως ὡς προηγούμενα τέτακται, καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ· ποίας ἐστὶ φύσεως, καὶ τίνα τρόπον υἱὸς*

---

[1]) Sic Mss. Tarin. vero (itemq. Spenc.) *Περὶ τῆς λοιπῆς κτλ.* R.

[2]) Tarin. in notis: „Uterque Codex Thuani: *κἀκεῖνο*, al. *κἀκεῖνα*.«

[3]) Edd. Tarin. et Spenc. *Παρατηρητέον δὲ ἐκ τῆς κτλ.*

[4]) Cfr. Rom. XI, 4. coll. I Regg. XIX, 18. (III Regg.)

[5]) Sic Mss. Tarin. vero (itemq. Spenc.) *ὑπό.* R.

τυγχάνει θεοῦ, καὶ τίνες αἱ αἰτίαι τοῦ μέχρι σαρκὸς ἀνθρωπίνης[1]) αὐτὸν καταβεβηκέναι, καὶ πάντη ἄνθρωπον ἀνειληφέναι· τίς τε καὶ ἡ τούτου[2]) ἐνέργεια, καὶ εἰς τίνας καὶ πότε γινομένη. Ἀναγκαίως[3]) δὲ ὡς περὶ συγγενῶν καὶ τῶν ἄλλων λογικῶν θειοτέρων τε καὶ ἐκπεπτωκότων τῆς μακαριότητος, καὶ[4]) τῶν αἰτίων τῆς τούτων ἐκπτώσεως, ἐχρῆν εἰς τοὺς λόγους ἀνειλῆφθαι τῆς θείας διδασκαλίας, καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ψυχῶν, καὶ πόθεν αἱ διαφοραὶ αὗται ἐληλύθασι, τίς τε ὁ κόσμος, καὶ διὰ τί ὑπέστη. Ἔτι δὲ πόθεν ἡ κακία τοσαύτη καὶ τηλικαύτη ἐστὶν ἐπὶ γῆς, καὶ εἰ μὴ μόνον ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀναγκαῖον ἡμᾶς μαθεῖν.

Τούτων δὴ καὶ τῶν παραπλησίων προκειμένων τῷ φωτίζοντι πνεύματι τὰς τῶν ἁγίων ὑπηρετῶν τῆς ἀληθείας ψυχάς· δεύτερος ἦν σκοπὸς, διὰ τοὺς μὴ δυναμένους τὸν κάματον ἐνεγκεῖν ὑπὲρ τοῦ τὰ τηλικαῦτα εὑρεῖν, τὸ κρύψαι τὸν περὶ τῶν (173) προειρημένων λόγον[5]) ἐν λέξεσιν ἐμφαινούσαις διήγησιν περιέχουσαν ἀπαγγελίαν τὴν περὶ τῶν αἰσθητῶν δημιουργημάτων, καὶ ἀνθρώπου κτίσεως, καὶ τῶν ἐκ τῶν πρώτων κατὰ διαδοχὴν μέχρι πολλῶν γεγενημένων· καὶ ἄλλαις ἱστορίαις, ἀπαγγελλούσαις δικαίων πράξεις, καὶ τῶν αὐτῶν τούτων ποτὲ γενόμενα ἁμαρτήματα ὡς ἀνθρώπων, καὶ ἀνόμων, καὶ ἀσεβῶν πονηρίας, καὶ ἀκολασίας, καὶ πλεονεξίας. Παραδοξότατα δὲ, διὰ ἱστορίας τῆς περὶ πολέμων, καὶ νενικηκότων καὶ νενικημένων, τινὰ τῶν ἀποῤῥήτων τοῖς ταῦτα βασανίζειν δυναμένοις σαφηνί-

---

[1]) Primus Cod. Reg. ἀνθρωπίνως. R.

[2]) Sic primus Cod. Regius. Tarin. (itemq. Spenc.) τούτων. R.

[3]) Primus Cod. Reg. Ἀναγκαῖον δέ κτλ. R.

[4]) Primus Cod. Reg. καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κτλ. R.

[5]) Edd. Tarini et Spenceri: λόγων.

ζεται. Καὶ ἔτι θαυμασιώτερον, διὰ γραπτῆς[1]) νομοθεσίας οἱ τῆς ἀληθείας νόμοι προφητεύονται· μετὰ ἀληθῶς πρεπούσης θεοῦ σοφίᾳ[2]) δυνάμεως πάντων τούτων εἱρμῷ ἀναγεγραμμένων. Προέκειτο γὰρ καὶ τὸ ἔνδυμα τῶν πνευματικῶν, λέγω δὲ τὸ σωματικὸν τῶν γραφῶν, ἐν πολλοῖς ποιῆσαι οὐκ ἀνωφελὲς, δυνάμενόν τε τοὺς πολλοὺς, ὡς χωροῦσι, βελτιοῦν.

15. Ἀλλ' ἐπεὶ[3]) εἴπερ δι' ὅλων σαφῶς τὸ τῆς νομοθεσίας χρήσιμον αὐτόθεν ἐφαίνετο, καὶ τὸ τῆς ἱστορίας ἀκόλουθον καὶ γλαφυρὸν, ἠπιστήσαμεν ἂν ἄλλο τι παρὰ τὸ πρόχειρον νοεῖσθαι δύνασθαι, ἐν ταῖς γραφαῖς· ᾠκονόμησέ τινα οἱονεὶ[4]) σκάνδαλα καὶ προσκόμματα καὶ ἀδύνατα διὰ μέσου ἐγκαταταχθῆναι[5]) τῷ νόμῳ, καὶ τῇ ἱστορίᾳ, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· ἵνα μὴ πάντη[6]) ὑπὸ τῆς λέξεως ἑλκόμενοι τὸ ἀγωγὸν ἄκρατον ἐχούσης, ἤτοι ὡς μηδὲν ἄξιον θεοῦ μανθάνοντες, τέλεον ἀποστῶμεν τῶν δογμάτων, ἢ μὴ κινούμενοι ἀπὸ τοῦ γράμματος, μηδὲν θειότερον μάθωμεν. Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο (174) εἰδέναι, ὅτι τοῦ προηγουμένου σκοποῦ τυγχάνοντος τὸν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εἱρμὸν ἀπαγγεῖλαι γεγενημένοις καὶ πρακτέοις· ὅπου μὲν εὗρε γενόμενα κατὰ τὴν ἱστορίαν ὁ λόγος ἐφαρμόσαι δυνάμενα τοῖς μυστικοῖς τούτοις, ἐχρήσατο ἀποκρύπτων ἀπὸ[7])

---

[1]) Tarinus in notis: „Uterque Codex Thuani: γραφῆς. Nec alienum."

[2]) Tarin., itemq. Spenc. male: σοφίας.

[3]) Deest apud Tarinum (itemq. Spencer.), sed habetur in Mss. ἐπεί. R. — Cfr. Origenianor. lib. II. quaest. XIII.

[4]) Omisit Tarinus (itemq. Spencer), sed restituit primus Cod. Reg. οἱονεί. R.

[5]) Uterque Codex Thuani, Tarino teste: ἀγαθὰ ταχθῆναι.

[6]) Tarinus (itemq. Spenc.) πάντες. Sed primus Cod. Reg. πάντη. R.

[7]) Sic Mss. Tarin. (itemq. Spenc.) ὑπό. R.

τῶν πολλῶν τὸν βαθύτερον νοῦν· ὅπου δὲ, ἐν τῇ διηγήσει τῆς περὶ τῶν νοητῶν ἀκολουθίας, οὐχ εἵπετο ἡ τῶνδέ τινων πρᾶξις ἡ προαναγεγραμμένη διὰ τὰ μυστικώτερα, συνύφηνεν ἡ γραφὴ τῇ ἱστορίᾳ τὸ μὴ γενόμενον· πὴ μὲν μὴ[1]) δυνατὸν γενέσθαι, πὴ δὲ δυνατὸν μὲν γενέσθαι, οὐ μὴν γεγενημένον. Καὶ ἔσθ' ὅτε μὲν ὀλίγαι λέξεις παρεμβεβλημέναι εἰσὶ, κατὰ τὸ σῶμα οὐκ ἀληθευόμεναι,[2]) ἔσθ' ὅτε δὲ πλείους.[3]) Τὸ δὲ ἀνάλογον καὶ ἐπὶ τῆς νομοθεσίας ἐκληπτέον, ἐν ᾗ ἔστι πολλάκις[4]) εὑρεῖν καὶ τὸ αὐτόθεν χρήσιμον, πρὸς τοὺς καιροὺς τῆς νομοθεσίας ἁρμόζον· ἐνίοτε δὲ χρήσιμος λόγος οὐκ ἐμφαίνεται. Καὶ ἄλλοτε καὶ ἀδύνατα νομοθετεῖται, διὰ τοὺς ἐντρεχεστέρους καὶ ζητητικωτέρους·[5]) ἵνα τῇ βασάνῳ τῆς ἐξετάσεως τῶν γεγραμμένων ἐπιδιδόντες ἑαυτοὺς, πεῖσμα ἀξιόλογον λάβωσι περὶ[6]) τοῦ δεῖν τοῦ θεοῦ ἄξιον νοῦν εἰς τὰ τοιαῦτα ζητεῖν.

16. Οὐ μόνον δὲ περὶ[7]) τῶν πρὸ[8]) τῆς παρουσίας ταῦτα τὸ πνεῦμα ᾠκονόμησεν, ἀλλ'[9]) ἅτε τὸ αὐτὸ τυγχάνον καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς θεοῦ, τὸ ὅμοιον καὶ ἐπὶ τῶν εὐαγγελίων πεποίηκε, καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων·

---

[1]) Thuanus, Tarino teste: οὐ δυνατόν.

[2]) Primus Cod. Reg. ἀληθεύουσαι. R.

[3]) Tarin. in notis: „Utriusque Cod. Thuani ope restitui: πλείους, ex: τελείους.“

[4]) Primus Cod. Reg. πλεονάκις. R.

[5]) Edd. Tarini et Spenceri: ζητικωτέρους.

[6]) Verba: περὶ τοῦ δεῖν τοῦ θεοῦ ἄξιον νοῦν εἰς τὰ τοιαῦτα ζητεῖν, in edd. Tarini et Spenceri, interpunctione plena post λάβωσι praemissa, tituli loco iis, quae subsequuntur, superscripta sunt.

[7]) Primus Cod. Reg. ἐπὶ τῶν. R.

[8]) Tarin. in notis: „Rufinus: *usque ad adventum.* Legebat nempe: πρὸς τῇ παρουσίᾳ. Recte utrumlibet.“

[9]) Primus Cod. Reg. ἀλλὰ γὰρ ἅτε τὸ αὐτό κτλ. R.

οὐδὲ τούτων[1]) *πάντη ἄκρατον τὴν ἱστορίαν τῶν προσυφασμένων κατὰ τὸ σωματικὸν ἐχόντων, μὴ*[2]) *γεγενημένων· οὐδὲ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὰς ἐντολὰς πάντως τὸ εὔλογον ἐμφαίνοντα. Τίς γοῦν νοῦν ἔχων οἰήσεται*[3]) *πρώτην, καὶ δευτέραν, καὶ τρίτην ἡμέραν, ἑσπέραν τε καὶ πρωΐαν*, (175) *χωρὶς ἡλίου γεγονέναι, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων; τὴν δὲ οἱονεὶ πρώτην καὶ χωρὶς οὐρανοῦ; Τίς δ' οὕτως ἠλίθιος, ὡς οἰηθῆναι τρόπον ἀνθρώπου γεωργοῦ τὸν θεὸν πεφυτευκέναι*[4]) *παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ξύλον*[5]) *ζωῆς ἐν αὐτῷ πεποιηκέναι ὁρατὸν καὶ αἰσθητὸν, ὥστε διὰ τῶν σωματικῶν ὀδόντων γευσάμενον τοῦ καρποῦ, τὸ ζῆν ἀναλαμβάνειν· καὶ πάλιν καλοῦ καὶ πονηροῦ μετέχειν τινὰ παρὰ τὸ μεμασῆσθαι τὸ*[6]) *ἀπὸ τοῦδε τοῦ ξύλου λαμβανόμενον; Ἐὰν δὲ καὶ ὁ θεὸς*[7]) *τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ περιπατεῖν λέγηται, καὶ ὁ Ἀδὰμ ὑπὸ*[8]) *τὸ ξύλον κρύπτεσθαι· οὐκ οἶμαι διστάζειν τινὰ περὶ τοῦ αὐτὰ τροπικῶς διὰ δοκούσης ἱστορίας, καὶ οὐ σωματικῶς γεγενημένης, μηνύειν τινὰ μυστήρια. Ἀλλὰ καὶ Κάϊν*[9]) *ἐξερχόμενος ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ, σαφῶς τοῖς ἐπιστήσασι φαίνεται κινεῖν τὸν ἐντυγχάνοντα ζητεῖν,*[10]) *τί πρόσωπον θεοῦ, καὶ τί ἐξέρχεσθαί τινα*

---

[1]) Tarin. in notis: „Hic et in seqq. imploro fidem Codicum."

[2]) Primus Cod. Reg. *μὴ γεγενημένην*. R.

[3]) Justinian. in ep. ad Mennam Patriarch. Constant. (Mansi ampliss. collect. Concilior. Tom. IX.) pag. 533. *ὁρίσεται*. — Cfr. Origenianor. lib. II. quaest. VIII. num. 6., quaest. XI. num. 12., et quaest. XIII. num. 2. coll. ed. Redep. pag. 66. num. 25.

[4]) Cfr. Gen. II, 8. [5]) Cfr. Gen. II, 9.

[6]) Sic duo Mss. Tarin. (itemq. Spenc.) *τὸ ὑπὸ τοῦ ξύλου*. R. [7]) Cfr. Gen. III, 8.

[8]) Alter Cod. Thuani, Tarino teste: *ὑπὸ τοῦ ξύλου*.

[9]) Cfr. Gen. IV, 16.

[10]) Edd. Tarin. Spenc. et Ruaei in textu: *ζητεῖν πρός-*

ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ τί δεῖ πλείω λέγειν, τῶν μὴ πάνυ ἀμβλέων μυρία ὅσα τοιαῦτα δυναμένων συναγαγεῖν, γεγραμμένα μὲν ὡς γεγονότα, οὐ γεγενημένα δὲ κατὰ τὴν λέξιν; Ἀλλὰ καὶ τὰ εὐαγγέλια δὲ τοῦ αὐτοῦ εἴδους τῶν λόγων πεπλήρωται· εἰς ὑψηλὸν[1]) ὄρος τὸν Ἰησοῦν ἀναβιβάζοντος τοῦ διαβόλου, ἵν' ἐκεῖθεν αὐτῷ δείξῃ τοῦ παντὸς κόσμου τὰς βασιλείας, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν τῶν μὴ παρέργως ἀναγινωσκόντων τὰ τοιαῦτα, καταγινώσκοι τῶν οἰομένων τῷ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμῷ, δεηθέντι ὕψους ὑπὲρ τοῦ κατανοηθῆναι δύνασθαι τὰ κατωτέρω, καὶ ὑποκείμενα, ἑωρᾶσθαι τὴν Περσῶν, καὶ Σκυθῶν, καὶ Ἰνδῶν, καὶ Παρθυαίων βασιλείαν, καὶ ὡς δοξάζονται παρὰ ἀνθρώποις οἱ βασιλεύοντες; Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ ἄλλα μυρία ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων ἔνεστι τὸν ἀκριβοῦντα τηρῆσαι, ὑπὲρ τοῦ συγκαταθέσθαι συνυφαίνεσθαι[2]) ταῖς κατὰ τὸ (176) ῥητὸν γεγενημέναις ἱστορίαις, ἕτερα μὴ συμβεβηκότα.

17. Ἐὰν δὲ καὶ ἐπὶ τὴν νομοθεσίαν ἔλθωμεν τὴν Μωσέως, πολλοὶ τῶν νόμων, τῷ[3]) ὅσον ἐπὶ τῷ καθ' ἑαυτοὺς τηρεῖσθαι, τὸ ἄλογον ἐμφαίνουσιν, ἕτεροι δὲ τὸ ἀδύνατον. Τὸ μὲν ἄλογον, γῦπες[4]) ἐσθίεσθαι ἀπαγορευόμενοι, οὐδενὸς οὐδὲ ἐν τοῖς μεγίστοις λιμοῖς ἐκβιασθέντος ὑπὸ τῆς ἐνδείας ἐπὶ τοῦτο τὸ ζῶον φθάσαι· καὶ ὀκταήμερα παιδία ἀπερίτμητα ἐξολοθρεύεσθαι ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν κελευόμενα· δέον, εἰ ὅλως ἐχρῆν τι

ωπον θεοῦ, καὶ τὸ ἐξέρχεσθαί τινα ἀπ' αὐτοῦ. Jam Tarin. vero, cui Ruaeus adstipulatur, in notis: „Legendum: ζητεῖν, τί πρόσωπον θεοῦ, καὶ τί ἐξέρχεσθαί τινα ἀπ' αὐτοῦ.“

[1]) Cfr. Matth. IV, 8.

[2]) Deest in primo Cod. Reg. *συνυφαίνεσθαι*. R. — Tarin. in notis: „Forte deficit particula.“

[3]) Sic Mss. Tarin. (itemq. Spenc.) *τῶν ὅσον*. R.

[4]) Cfr. Levit. XI, 14.

περὶ τούτων κατὰ τὸ ῥητὸν νενομοθετῆσθαι, τοὺς πατέρας αὐτῶν κελεύεσθαι ἀναιρεῖσθαι, ἢ τοὺς, παρ' οἷς τρέφονται. Νῦν δέ φησιν ἡ γραφή· »ἀπερίτμητος[1]) πᾶς ἄρσην, ὃς οὐ περιτμηθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ.« Εἰ δὲ καὶ ἀδύνατα νομοθετούμενα βούλεσθε ἰδεῖν, ἐπισκεψώμεθα ὅτι τραγέλαφος[2]) μὲν τῶν ἀδυνάτων ὑποστῆναι ζῶον τυγχάνει, ὃν[3]) ὡς καθαρὸν κελεύει Μωσῆς ἡμᾶς προσφέρεσθαι· γρὺψ[4]) δὲ οὐχ ἱστόρηταί ποτε ὑποχείριος ἀνθρώπῳ[5]) γεγονέναι, ὃν ἀπαγορεύει ἐσθίεσθαι ὁ νομοθέτης. Ἀλλὰ καὶ τὸ διαβόητον σάββατον τῷ ἀκριβοῦντι τό· „καθίσεσθε[6]) ἕκαστος εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν· μηδεὶς ὑμῶν ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ·« ἀδύνατόν ἐστι κατὰ τὴν λέξιν φυλαχθῆναι· οὐδενὸς ζώου δυναμένου δι' ὅλης καθέζεσθαι τῆς ἡμέρας, καὶ ἀκινητεῖν ἀπὸ τοῦ καθέζεσθαι. Διόπερ τινὰ μὲν οἱ ἐκ περιτομῆς, καὶ ὅσοι θέλουσι πλέον τῆς λέξεως δηλοῦσθαι μηδὲν, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ζητοῦσιν, ὥσπερ τὰ περὶ τραγελάφου, καὶ γρυπὸς,[7]) καὶ γυπὸς, εἴς τινα δὲ φλυαροῦσιν εὑρεσιλογοῦντες, ψυχρὰς παραδόσεις φέροντες, ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ σαββάτου, φάσκοντες τόπον ἑκάστῳ εἶναι δισχιλίους πήχεις. Ἄλλοι δὲ, ὧν[8]) (179) ἐστι Δοσίθεος[9]) ὁ Σαμαρεὺς, καταγι-

---

[1]) Cfr. Gen. XVII, 14.

[2]) Cfr. not. textui latin. apposita coll. ed. Redep. pag. 68. not. 11, 21. et Deut. XIV, 5. Addas Voss. lib. III. de progressu indololatriae cap. 99.

[3]) Primus Cod. Reg. ᾧ ὡς καθαρῷ. R.

[4]) Cfr. Deut. XIV, 12. coll. Levit. XI, 13.

[5]) Tarin. et Spenc. in textu: ἀνθρώπων, Tarinus vero in notis: „Uterque Codex Thuani: ἀνθρώπῳ."

[6]) Primus Cod. Reg. καθήσεσθε. R. — Cfr. Exod. XVI, 29. [7]) Cfr. Levit. XI, 13. 14.

[8]) Primus Cod. Reg. ὧν ἐστι καὶ Θεοδόσιος κτλ. R.

[9]) Cfr. lib. I. contra Cels. num. 57. coll. Baron. in

νώσκοντες τῆς τοιαύτης διηγήσεως, οἴονται ἐπὶ τοῦ σχήματος, οὗ ἂν καταληφθῇ τις ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου, μένειν μέχρις ἑσπέρας. Ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ αἴρειν[1]) βάσταγμα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου, ἀμήχανον·[2]) διόπερ εἰς ἀπεραντολογίαν οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι ἐληλύθασι, φάσκοντες[3]) βάσταγμα μὲν εἶναι τὸ τοιόνδε ὑπόδημα, οὐ μὴν καὶ τὸ τοιόνδε, καὶ τὸ ἥλους ἔχον σανδάλιον, οὐ μὴν καὶ τὸ ἀνήλωτον· καὶ τὸ οὑτωσὶ ἐπὶ τοῦ ὤμου φορούμενον, οὐ μὴν καὶ ἐπὶ τῶν δύο ὤμων.

18. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον ἐλθόντες τὰ ὅμοια ζητήσαιμεν, τί ἂν εἴη ἀλογώτερον τοῦ· »μηδένα[4]) κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε·« ὅπερ ἐντέλλεσθαι νομίζουσιν οἱ ἀκέραιοι τὸν σωτῆρα τοῖς ἀποστόλοις; Ἀλλὰ καὶ δεξιὰ σιαγὼν τύπτεσθαι λεγομένη,[5]) ἀπιθανωτάτη ἐστί· παντὸς τοῦ τύπτοντος, εἰ μὴ ἄρα πεπονθώς[6]) τι παρὰ φύσιν τυγχάνοι, τῇ δεξιᾷ χειρὶ τύπτοντος τὴν ἀριστερὰν σιαγόνα. Ἀδύνατον δὲ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου ἐστὶ[7]) λαβεῖν δεξιὸν ὀφθαλμὸν σκανδαλίζοντα. Ἵνα γὰρ χαρισώμεθα τὸ δύνασθαι ἐκ τοῦ ὁρᾷν σκανδαλίζε-

---

Apparatu num. 13., Casaubon. Exercitat I. ad App., Synesii epist. IV. ad Evoptium, atque ed. Redep. pag. 69. not. 14. — In ed. Ruaei pag. ab hac linea incipiens, iisdem numeris, quos uncis inclusos expressimus, insignitur, per vitium typothetarum, ita tamen, ut constanter ab hac inde pag. hoc erratum servetur, neque quidquam deesse appareat.

1) Cfr. Jerem. XVII, 21.

2) Primus Cod. Reg. ἀδύνατον. R.

3) Tarin. itemq. Spenc. in textu: λέγοντες. Tarin. vero in notis: „Cod. Thuani: φάσκοντες."

4) Cfr. Luc. X, 4. coll. Matth. X, 11. seqq.

5) Cfr. Matth. V, 39.

6) Primus Cod. Reg. πεπονθώς τις. R.

7) Primus Cod. Reg. ἐστὶν ἐκβαλεῖν. R. — Cfr. Matth. V, 29.

σθαί τινα, πῶς τῶν δύο ὀφθαλμῶν ὁρώντων, τὴν αἰτίαν ἀνενεκτέον[1]) ἐπὶ τὸν δεξιόν; Τίς δὲ καὶ καταγνοὺς ἑαυτοῦ ἐν τῷ ἑωρακέναι γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἀναφέρων τὴν αἰτίαν ἐπὶ μόνον τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν, εὐλόγως ἂν τοῦτον ἀποβάλλοι; Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπόστολος νομοθετεῖ, λέγων· »περιτετμημένος[2]) τις ἐκλήθη; Μὴ ἐπισπάσθω.« Πρῶτον μὲν ὁ βουλόμενος ὄψεται, ὅτι παρὰ τὴν προκειμένην αὐτῷ ὁμιλίαν ταῦτά φησι. Πῶς γὰρ περὶ γάμου καὶ ἁγνείας νομοθετῶν, οὐ δόξει ταῦτα εἰκῆ παρεμβεβληκέναι; (180) Δεύτερον δὲ τίς ἐρεῖ ἀδικεῖν τὸν, εἰ δυνατὸν,[3]) διὰ τὴν παρὰ τοῖς πολλοῖς νομιζομένην ἀσχημοσύνην ἐπὶ τῷ περιτετμῆσθαι, ἐπιδιδόντα ἑαυτὸν τῷ[4]) ἐπισπάσασθαι; Ταῦτα δὲ ἡμῖν πάντα εἴρηται ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι, ὅτι σκοπὸς τῇ δωρουμένῃ ἡμῖν θείᾳ δυνάμει τὰς ἱερὰς γραφάς ἐστιν, οὐχὶ τὰ ὑπὸ τῆς λέξεως παριστάμενα μόνα ἐκλαμβάνειν· ἐνίοτε τούτων, ὅσον ἐπὶ τῷ ῥητῷ, οὐκ ἀληθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀλόγων καὶ ἀδυνάτων τυγχανόντων· καὶ ὅτι προσύφανταί τινα τῇ γενομένῃ ἱστορίᾳ, καὶ τῇ κατὰ τὸ ῥητὸν χρησίμων[5]) νομοθεσίᾳ.

19. Ἵνα δὲ μὴ ὑπολάβῃ τις ἡμᾶς ἐπὶ πάντων τοῦτο λέγειν, ὅτι οὐδεμία ἱστορία γέγονεν, ἐπεί τις οὐ γέγονε· καὶ οὐδεμία νομοθεσία κατὰ τὸ ῥητὸν τηρητέα ἐστὶν, ἐπεί τις κατὰ τὴν λέξιν ἄλογος τυγχάνει, ἢ ἀδύ-

---

[1]) Sic primus Cod. Regius. Tarin. (itemq. Spenc.) ἀνεκτέον. R. [2]) Cfr. 1 Cor. VII, 18.

[3]) Cfr. Hieronym. in Comment. ad Jesaiae cap. LII., Epiphan. libr. de mensuris et ponderibus, Cornel. Cels. lib. VII. cap. 25. coll. ed. Redep. pag. 70. not. 16. et 18. Addas Josephi antiqq. XII, 6.

[4]) Tarin., itemq. Spencer. in textu: τὸ ἐπισπάσασθαι. Tarin. vero in notis: „Leg. τῷ ἐπισπάσασθαι. Alter Cod. Thuani: τῷ ἐπισπάσαι.“

[5]) Duo Mss. χρησίμῳ. R. — Cfr. ed. Redep. pag. 71. not. 1.

νατος· ἢ ὅτι τὰ περὶ [2]) τοῦ σωτῆρος γεγραμμένα κατὰ τὸ αἰσθητὸν οὐκ ἀληθεύεται· ἢ ὅτι μηδεμίαν νομοθεσίαν αὐτοῦ καὶ ἐντολὴν [3]) φυλακτέον· λεκτέον, ὅτι σαφῶς ἡμῖν παρίσταται περί τινων τὸ τῆς ἱστορίας εἶναι ἀληθές· ὡς ὅτι Ἀβραὰμ ἐν τῷ διπλῷ σπηλαίῳ ἐτάφη [4]) ἐν Χεβρὼμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, καὶ ἑκάστου τούτων μία γυνή· καὶ ὅτι Σίκημα [5]) μερὶς δέδοται τῷ Ἰωσὴφ, καὶ Ἱερουσαλὴμ μητρόπολίς ἐστι τῆς Ἰουδαίας, ἐν ᾗ ᾠκοδόμητο ὑπὸ Σολομῶντος ναὸς θεοῦ, καὶ ἄλλα μυρία. Πολλῷ γὰρ πλείονά ἐστι τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἀληθευόμενα τῶν προσυφανθέντων γυμνῶν πνευματικῶν. Πάλιν τε αὖ τίς οὐκ ἂν εἴποι τὴν λέγουσαν ἐντολήν· »τίμα [6]) τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται·« χωρὶς πάσης ἀναγωγῆς χρησίμην τυγχάνειν καὶ τηρητέαν γε, καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου [7]) χρησαμένου ταύτῃ αὐτολεξεί; Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τοῦ· »οὐ [8]) μοιχεύσεις· οὐ φονεύσεις· οὐ κλέψεις· (181) οὐ ψευδομαρτυρήσεις;« Καὶ πάλιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐντολαί εἰσι γεγραμμέναι οὐ ζητούμεναι, πότερον αὐτὰς κατὰ τὴν λέξιν τηρητέον, ἢ οὔ· ὡς ἡ φάσκουσα· »ἐγὼ [9]) δὲ λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν ὀργισθῇ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ,« [10]) καὶ τὰ ἑξῆς. Καί· »ἐγὼ [11]) δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως.« Καὶ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ

---

[1]) Cfr. ed. Redep. pag. 71. not. 3. coll. Apol. Pamph. (Opp. Orig. Tom. IV. Append.) pag. 35. et 37., Origenianor. lib. II. quaest. XIII. num. 1.

[2]) Tarin. (itemq. Spenc.) παρὰ τοῦ κτλ. Sed primus Cod. Reg. ut in nostro textu. R.

[3]) Primus Cod. Reg. ἐντολάς. R.

[4]) Cfr. Gen. XXV, 9. 10. coll. XXIII, 19. 20.

[5]) Cfr. Gen. XLVIII, 22. coll. Jos. XXIV, 32.

[6]) Cfr. Exod. XX, 12. [7]) Cfr. Ephes. VI, 2. 3.

[8]) Cfr. Exod. XX, 13—16. coll. Matth. V, 21. 27. 33.

[9]) Cfr. Matth. V, 22.

[10]) Edd. Tarin. et Ruaei: αὐτοῦ.

[11]) Matth. V, 34.

τὸ ῥητὸν τηρητέον· »νουθετεῖτε[1]) τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους· ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενούντων,[2]) μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας·« εἰ καὶ παρὰ τοῖς φιλοτιμοτέροις δύναται σώζειν ἕκαστον αὐτῶν, μετὰ τοῦ μὴ ἀθετεῖσθαι τὴν κατὰ τὸ ῥητὸν ἐντολὴν, βάθη θεοῦ σοφίας. Ὁ μέντοι γε ἀκριβὴς ἐπί τινων περιελκυσθήσεται, χωρὶς πολλῆς βασάνου μὴ δυνάμενος ἀποφήνασθαι, πότερον ἥδε ἡ νομιζομένη ἱστορία γέγονε κατὰ τὴν λέξιν, ἢ οὔ· καὶ τῆσδε τῆς νομοθεσίας τὸ ῥητὸν τηρητέον, ἢ οὔ. Διὰ τοῦτο δεῖ ἀκριβῶς τὸν ἐντυγχάνοντα, τηροῦντα τὸ τοῦ σωτῆρος πρόσταγμα τὸ λέγον· »ἐρευνᾶτε[3]) τὰς γραφάς·« ἐπιμελῶς βασανίζειν, πῆ τὸ κατά τὴν λέξιν ἀληθές ἐστιν, καὶ πῆ ἀδύνατον, καὶ ὅση δύναμις, ἐξιχνεύειν ἀπὸ τῶν ὁμοίων φωνῶν τὸν πανταχοῦ διεσπαρμένον τῆς γραφῆς νοῦν τοῦ κατὰ τὴν λέξιν ἀδυνάτου.

20. Ἐπεὶ τοίνυν, ὡς σαφὲς ἔσται τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἀδύνατος μὲν ὁ ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν εἱρμὸς, οὐκ ἀδύνατος δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀληθὴς ὁ προηγούμενος· ὅλον τὸν νοῦν φιλοτιμητέον[4]) καταλαμβάνειν, συνείροντα τὸν περὶ[5]) τῶν κατὰ τὴν λέξιν ἀδυνάτων λόγον νοητῶς τοῖς οὐ μόνον οὐκ ἀδυνάτοις, ἀλλὰ καὶ ἀληθέσι κατὰ τὴν ἱστορίαν, συναλληγορουμένοις τοῖς, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει, μὴ γεγενημένοις. Διακείμεθα γὰρ ἡμεῖς περὶ πάσης τῆς θείας γραφῆς, ὅτι πᾶσα μὲν ἔχει τὸ πνευματικὸν, οὐ πᾶσα δὲ τὸ σωματικόν· πολλαχοῦ γὰρ ἐλέγχεται ἀδύνατον ὂν (182) τὸ σωματικόν. Διόπερ

---

[1]) Cfr. I Thess. V, 14.

[2]) Primus Cod. Reg. ἀσθενῶν. R.

[3]) Ev. Joann. V, 39.

[4]) Sic. Mss. Tarin. vero (itemq. Spenc.) φιλοτιμησάμενος. R.

[5]) Tarin. (itemq. Spenc.) περὶ τὴν κατὰ τὴν λέξιν ἀδυνάτων λόγων νοητῶς τοῖς οὐ μόνον ἀδυνάτοις, ἀλλά κτλ. Sed Cod. Coislinian. ut in nostro textu. R.

πολλὴν προσοχὴν συνεισακτέον τῷ εὐλαβῶς ἐντυγχάνοντι ὡς θείοις γράμμασι ταῖς θείαις βίβλοις· ὧν ὁ χαρακτὴρ τῆς νοήσεως τοιοῦτος ἡμῖν φαίνεται.

Ἔθνος τι ἐπὶ γῆς ἀπαγγέλλουσιν οἱ λόγοι ἐξειλέχθαι τὸν θεὸν, ὃ καλοῦσιν ὀνόμασι πλείοσι. Καλεῖται γὰρ τοῦτο τὸ πᾶν ἔθνος Ἰσραήλ· λέγεται δὲ καὶ Ἰακώβ. Ὅτε δὲ διῄρητο κατὰ τοὺς χρόνους Ἱεροβοὰμ, υἱοῦ Νάβατ, αἱ μὲν ὑπὸ τούτῳ λεγόμεναι[1]) φυλαὶ δέκα ὠνομάσθησαν Ἰσραήλ· αἱ δὲ λοιπαὶ δύο καὶ ἡ Λευιτικὴ, ὑπὸ τῶν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαυὶδ[2]) βασιλευόμεναι, Ἰούδας. Ὁ δὲ σύμπας τόπος, ὅντινα ᾤκουν οἱ ἀπὸ τοῦ ἔθνους, δεδομένος[3]) αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καλεῖται Ἰουδαία, ἧς μητρόπολις Ἱερουσαλήμ· μητρόπολις δηλονότι πλειόνων πόλεων, ὧν τὰ ὀνόματα πολλαχοῦ μὲν καὶ ἄλλοθι διεσπαρμένως κεῖται, ὑφ' ἓν δὲ κατειλεγμέναι εἰσὶν ἐν Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ.

21. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὑψῶν[4]) τὸ διανοητικὸν ἡμῶν ὁ ἀπόστολός φησί που· »βλέπετε[5]) τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα·« ὡς ὄντος τινὸς Ἰσραὴλ κατὰ πνεῦμα. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· »οὐ[6]) γὰρ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ θεοῦ· οὐδὲ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ.« „Ἀλλ'[7]) οὐδὲ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι.« Εἰ γὰρ ἡ κρίσις

---

[1]) Deest apud Tarin. (itemq. Spenc.), sed reperitur in duobus Mss. λεγόμεναι. Sunt autem, qui pro: λεγόμεναι, malint: τελούμεναι. R.

[2]) Tarin. et Spenc. Δαβίδ.

[3]) Ed. Redep. perperam: δεδόμενος.

[4]) Ed. Redep. perperam: ὕψων.

[5]) I Cor. X, 18. [6]) Cfr. Rom. IX, 8. 6.

[7]) Ab his verbis usque ad num. 22. desideratur interpretatio Rufini. — Cfr. Rom. II, 28. 29.

τοῦ Ἰουδαίου ἐκ τοῦ κρυπτοῦ λαμβάνεται, νοητέον, ὅτι ὥσπερ Ἰουδαίων σωματικόν[1]) *ἐστι γένος, οὕτω τῶν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίων ἐστί τι ἔθνος, τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν ταύτην κατά τινας λόγους ἀποῤῥήτους κεκτημένης. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ προφητεῖαι περὶ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα προφητεύουσι, διηγούμεναι τά ἐσόμενα αὐτοῖς. Καὶ οὐ δήπου αἱ τοσαῦται τούτοις γεγραμμέναι ἐπαγγελίαι, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει ταπειναὶ τυγχάνουσαι, καὶ οὐδὲν ἀνάστημα παριστῶσαι, καὶ ἀξίωμα ἐπαγγελίας θεοῦ, οὐχὶ ἀναγωγῆς μυστικῆς δέονται; Εἰ δὲ αἱ ἐπαγγελίαι νοηταί εἰσι δι' αἰσθητῶν ἀπαγγελλόμεναι·*[2]) *καὶ οἷς αἱ* (183) *ἐπαγγελίαι, οὐ σωματικοί. Καὶ ἵνα μὴ ἐπιδιατρίβωμεν τῷ λόγῳ τῷ περὶ τοῦ ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίου, καὶ τοῦ περὶ τοῦ ἔσω ἀνθρώπου Ἰσραηλίτου, καὶ τούτων αὐτάρκων ὄντων τοῖς μὴ ἀκέντροις· ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανερχόμεθα,*[3]) *καί φαμεν τὸν Ἰακὼβ πατέρα εἶναι τῶν δώδεκα πατριαρχῶν, κἀκείνους τῶν δημάρχων· καὶ ἔτι ἐκείνους τῶν ἑξῆς Ἰσραηλιτῶν. Ἆρ' οὖν οἱ μὲν σωματικοὶ Ἰσραηλῖται τὴν ἀναγωγὴν ἔχουσιν ἐπὶ τοὺς δημάρχους, καὶ οἱ δήμαρχοι πρὸς τοὺς πατριάρχας, οἱ δὲ πατριάρχαι πρὸς τὸν Ἰακὼβ, καὶ τοὺς ἔτι ἀνωτέρω; Οἱ δὲ νοητοὶ Ἰσραηλῖται, ὧν τύπος ἦσαν οἱ σωματικοὶ, οὐχὶ ἐκ δήμων εἰσὶ, τῶν δήμων ἐκ φυλῶν ἐληλυθότων, καὶ τῶν φυλῶν ἀπὸ ἑνός τινος, γένεσιν, οὐ τοιαύτην σωματικὴν ἔχοντος, ἀλλὰ τὴν κρείττονα, γεγενημένου κἀκείνου ἐκ τοῦ Ἰσαὰκ, καταβεβηκότος κἀκείνου ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ, πάντων ἀναγομένων ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, ὃν ὁ ἀπόστολος εἶναί φησι τὸν Χριστόν; Πᾶσα γὰρ ἀρχὴ πατριῶν τῶν ὡς πρὸς τὸν τῶν ὅλων θεὸν, κατωτέρω ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἤρξατο*

---

[1]) Primus Cod. Reg. *σωματικῶν.* R.

[2]) Ita secundus Cod. Regius. Tarinus vero (itemq. Spenc.) *ἐπαγγελλόμεναι.* R.

[3]) Primus Cod. Reg. *ἐπανερχώμεθα.* R.

τοῦ μετὰ τὸν τῶν ὅλων θεὸν καὶ πατέρα· οὕτω πατρὸς ὄντος πάσης ψυχῆς, ὡς[1]) ὁ Ἀδὰμ πατήρ ἐστι πάντων ἀνθρώπων. Εἰ δὲ καὶ ἡ Εὔα ἐπιτέτευκται[2]) τῷ ἀποστόλῳ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναγομένη, οὐ θαυμαστὸν τοῦ Κάϊν ἐκ τῆς Εὔας γεγενημένου, καὶ πάντων τῶν ἑξῆς ἀναγωγὴν ἐχόντων ἐπὶ τὴν Εὔαν, ἐκτυπώματα τῆς ἐκκλησίας τυγχάνειν· πάντων ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας προηγουμένῳ λόγῳ γεγενημένων.

22. Εἰ δὲ πληκτικά ἐστι τὰ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν φυλῶν, καὶ τῶν δήμων αὐτοῦ ἡμῖν εἰρημένα, ἐπὰν φάσκῃ ὁ σωτήρ· »οὐκ[3]) ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ·« οὐκ ἐκλαμβάνομεν[4]) ταῦτα ὡς οἱ πτωχοὶ τῇ διανοίᾳ Ἐβιωναῖοι,[5]) τῆς πτωχείας τῆς διανοίας ἐπώνυμοι· — ἐβίων[6]) γὰρ ὁ πτωχὸς παρ᾽ Ἑβραίοις ὀνομάζεται· — ὥστε ὑπολαβεῖν ἐπὶ τοὺς σαρκίνους Ἰσραηλίτας προηγουμένως τὸν Χριστὸν ἐπιδεδημηκέναι. „Οὐ[7]) γὰρ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ θεοῦ.« Πάλιν ὁ ἀπόστολος περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ τοιαῦτά τινα διδάσκει, ὅτι »ἡ[8]) ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν.« Καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπιστολῇ· »ἀλλὰ[9]) προσεληλύθατε Σιὼν

---

[1]) Edd. Tarin. et Spenc. ὡς Ἀδάμ.

[2]) Alter Codex Thuani, Tarino teste: ἐπιτέτακται.

[3]) Matth. XV, 24.

[4]) Edd. Tarin. et Spenc. ἐλαμβάνομεν.

[5]) Cfr. lib. II. contra Cels. num. 1. (edd. Spenc.) pag. 56., ed. nostr. Tom. XVIII. pag. 134., lib. V. contra Cels. num. 61. (edd. Spenc.) pag. 272., ed. nostr. Tom. XIX. pag. 283., ibid. num. 65. (edd. Spenc.) pag. 274., ed. nostr. Tom. XIX. pag. 295. coll. Neandr. hist. eccles. Tom. I. pag. 404., ed. Redep. pag. 75. not. 23.

[6]) Tarin., itemq. Spenc. Ἐβίω.

[7]) Rom. IX, 8. [8]) Cfr. Gal. IV, 26.

[9]) Cfr. Hebr. XII, 22. 23.

ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, (184) πανηγύρει, ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.« Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐν ψυχῶν γένει ὁ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν οὐρανῷ τις πόλις Ἱερουσαλήμ· ἀκολουθεῖ τὰς πόλεις Ἰσραὴλ μητροπόλει χρῆσθαι [1]) τῇ ἐν οὐρανοῖς Ἱερουσαλὴμ, ἀκολούθως τῇ πάσῃ Ἰουδαίᾳ. Ὅσα τοιγαροῦν προφητεύεται περὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ λέγεται περὶ [2]) αὐτῆς, εἰ Παύλου ὡς θεοῦ ἀκούωμεν καὶ σοφίαν φθεγγομένου, περὶ τῆς ἐπουρανίου πόλεως, καὶ παντὸς τοῦ τόπου τοῦ περιεκτικοῦ τῶν πόλεων τῆς ἁγίας γῆς, νοητέον τὰς γραφὰς ἀπαγγέλλειν. Τάχα γὰρ ὁ σωτὴρ ἐπ' ἐκείνας ἡμᾶς ἀνάγων τὰς πόλεις, τοῖς εὐδοκιμήσασιν ἐν τῷ τὰς μνᾶς καλῶς ᾠκονομηκέναι, ἐπιστασίαν δίδωσι πέντε ἢ δέκα πόλεων. Εἰ τοίνυν αἱ προφητεῖαι αἱ περὶ Ἰουδαίας, καὶ περὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ Ἰσραὴλ, καὶ Ἰούδα, καὶ Ἰακὼβ, μὴ σαρκίνως ἡμῶν ἐκλαμβανόντων ταῦτα, μυστήρια τοιάδε τινὰ ὑποβάλλουσιν, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὰς προφητείας τὰς περὶ Αἰγύπτου, καὶ Αἰγυπτίων, καὶ Βαβυλῶνος καὶ Βαβυλωνίων, καὶ Τύρου καὶ Τυρίων, καὶ Σιδῶνος καὶ Σιδωνίων, ἢ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, μὴ μόνον περὶ τῶν σωματικῶν τούτων Αἰγυπτίων, καὶ Βαβυλωνίων, καὶ Τυρίων, καὶ Σιδωνίων προφητεύειν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν νοητῶν. Εἰ γὰρ Ἰσραηλῖται νοητοὶ, ἀκόλουθον καὶ Αἰγυπτίους εἶναι

---

[1]) Primus Cod. Reg. χρήσασθαι. R.

[2]) Edd. Ruaei et Redep. in textu: περὶ αὐτῆς, εἰ θεοῦ ὡς θεοῦ κτλ., ed. vero Ruaei in notis: „Sic primus Cod. Regius. Tarinus (itemq. Spencer.) περὶ αὐτῆς ἐκ θεοῦ, ὡς θεοῦ ἀκούωμεν κτλ. Legendum videtur (Rufino jamjam praeeunte): περὶ αὐτῆς, εἰ Παύλου ὡς θεοῦ« κτλ. — Cfr. ed. Redep. pag. 76. not. 8. coll. Origenianor. lib. II. quaest. XI. num. 11.

καὶ Βαβυλωνίους νοητούς. Οὐδὲ γὰρ πάνυ ἁρμόζει[1]) *τὰ ἐν τῷ Ἰεζεχιὴλ*[2]) *λεγόμενα περὶ Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, ἀνθρώπου τινὸς ἄρξαντος ἢ ἄρξοντος τῆς Αἰγύπτου λέγεσθαι, ὡς δῆλον ἔσται τοῖς παρατηρουμένοις. Ὁμοίως τὰ περὶ τοῦ ἄρχοντος Τύρου,*[3]) *οὐ δύναται*[4]) *νοεῖσθαι περί τινος ἀνθρώπου ἄρξαντος τῆς Τύρου. Καὶ τὰ περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ* (185) *πολλαχοῦ λεγόμενα, καὶ μάλιστα ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ,*[5]) *οὐχ οἷόν τε ἐκλαβεῖν περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου. Οὔτε γὰρ ἐξέπεσεν*[6]) *ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὔτε ἑωσφόρος ἦν, οὐδὲ πρωῒ ἀνέτελλεν ἐπὶ τὴν γῆν ὁ Ναβουχοδονόσορ ὁ ἄνθρωπος. Οὐ μὴν οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἐν τῷ Ἰεζεχιὴλ*[7]) *περὶ Αἰγύπτου, ὡς τεσσαράκοντα ἔτεσιν ἐρημωθησομένης*[8]) *ποτὲ, ὥστε πόδα ἀνθρώπου μὴ εὑρεθῆναι ἐκεῖ, καὶ ὡς ἐπὶ τοσοῦτον πολεμηθησομένης ποτὲ, ὥστε τὸ αἷμα δι' ὅλης αὐτῆς γενέσθαι μέχρι τῶν γονάτων· νοῦν τις ἔχων ἐκλήψεται περὶ τῆς παρακειμένης Αἰγύπτου τοῖς τὰ σώματα ὑπὸ ἡλίου μεμελασμένοις*[9]) *Αἰθίοψι.*[10])

23. *Τάχα*[11]) *δὲ ὥσπερ οἱ ἐντεῦθεν κατὰ τὸν κοι-*

---

[1]) Tarin., itemq. Spenc. in textu: *ἁρμόζειν.* Idem vero Tarin. in notis: „Uterque Codex Thuani: *ἁρμόζει.*«

[2]) Cfr. Ezech. XXIX—XXXII.

[3]) Cfr. Ezech. XXVI—XXVIII.

[4]) Uterque Cod. Thuani, Tarino teste: *δύνασθαι.*

[5]) Cfr. Jesai. XIV. [6]) Cfr. Jesai. XIV, 12.

[7]) Cfr. Ezech. XXVI—XXXII.

[8]) Sic Mss. Tarin. vero (itemq. Spenc.) *ἐρημωθησόμενος, ὥστε κτλ.* R.

[9]) Primus Cod. Reg. *μεμελανωμένοις.* R.

[10]) Pauca abhinc praeterierunt Philocaliae editores: quae qualia fuerint, e Rufini versione intelligitur. Lacuna expletur in Philocalia insertis verbis: *Καὶ μεθ' ἕτερα.*

[11]) Cfr. lib. I. contra Cels. (edd. Spenc.) pag. 26.,

τὸν θάνατον ἀποθνήσκοντες, ἐκ τῶν ἐνταῦθα[1]) *πεπραγμένων οἰκονομοῦνται, εἰ κριθεῖεν ἄξιοι τοῦ καλουμένου χωρίου ᾅδου,*[2]) *τόπων διαφόρων τυγχάνειν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἁμαρτημάτων· οὕτως οἱ ἐκεῖθεν, ἵν' οὕτως εἴπω, ἀποθνήσκοντες εἰς τὸν ᾅδην τοῦτον καταβαίνουσι, κρινόμενοι ἄξιοι τῶν τοῦ παντὸς περιγείου τόπου διαφόρων οἰκητηρίων βελτιόνων, ἢ χειρόνων· καὶ παρὰ τοῖσδε, ἢ τοῖσδε τοῖς πατράσιν· ὡς δύνασθαί ποτε Ἰσραηλίτην πεσεῖν ἐς* (186) *Σκύθας, καὶ Αἰγύπτιον εἰς τὴν Ἰουδαίαν κατελθεῖν. Πλὴν ὁ σωτὴρ συναγαγεῖν ἦλθε*[3]) *τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. Καὶ πολλῶν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ μὴ εἰξάντων τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ· οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καλοῦνται.*[4])

..... *Κέκρυπται δὲ, ὡς ἡγούμεθα, ἐν ταῖς ἱστορίαις ταῦτα. Καὶ γὰρ »ἡ*[5]) *βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὁμοία ἐστὶ θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὃν εὑρὼν ἄνθρωπος ἔκρυψε, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει, καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον.« Ἐπιστήσωμεν οὖν, εἰ μὴ τὸ βλεπόμενον τῆς γραφῆς, καὶ τὸ ἐπιπόλαιον αὐτῆς, καὶ πρόχειρον, ὁ πᾶς ἐστιν ἀγρὸς πλήρης παντοδαπῶν τυγχάνων φυτῶν· τὰ δὲ ἐναποκείμενα, καὶ οὐ πᾶσιν ὁρώμενα, ἀλλ' ὡσπερεὶ ὑπὸ τὰ βλεπόμενα φυτὰ κατορω-*

---

ed. nostr. Tom. XVIII. pag. 66. seqq. coll. Origenianor. lib. II. quaest. XI. num. 3.

[1]) Primus Cod. Reg. *αὐτόθι*. R.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 77. not. 22. coll. Origenianor. lib. II. quaest. XI. num. 3.

[3]) Edd. Tarin. et Spenc. *ἦλθεν*. — Cfr. Matth. XV, 24.

[4]) Abhinc iterum nonnulla frustra desiderantur in Philocalia, nulla lacunae mentione facta. Sed cfr. text. latinus, Hieronymi praecipue versio in notis apposita.

[5]) Cfr. Matth. XIII, 44.

ρυγμένα, οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι· οὕς τινας τὸ πνεῦμα διὰ (187) τοῦ Ἡσαΐου[1]) σκοτεινοὺς, καὶ ἀοράτους, καὶ ἀποκρύφους καλεῖ· θεοῦ[2]) τοῦ μόνου δυναμένου τὰς κρυπτούσας αὐτοὺς πύλας χαλκᾶς[3]) συντρίψαι, καὶ τοὺς σιδηροῦς ἐπικειμένους μοχλοὺς ταῖς θύραις συνθλάσαι, ἵν' εὑρεθῇ πάντα τὰ ἐν τῇ Γενέσει περὶ τῶν διαφόρων ἀληθινῶν ψυχῆς γενῶν,[4]) καὶ οἱονεὶ σπερμάτων, ἐγγύς που τοῦ Ἰσραὴλ ἢ πόῤῥω τυγχανόντων· καὶ ἡ ἐς Αἴγυπτον κάθοδος[5]) τῶν ἑβδομήκοντα ψυχῶν, ὅπως ἐκεῖ γένωνται ὡσεὶ τὰ ἄστρα[6]) τοῦ οὐρανοῦ τῷ[7]) πλήθει. Ἀλλ' ἐπεὶ οὐ πάντες οἱ ἐξ αὐτῶν φῶς εἰσι τοῦ κόσμου· »οὐ[8]) γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ·« γίνονται ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα, καὶ ὡσεὶ[9]) ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος.[10])

---

[1]) Cfr. Jesai. XLV, 3.

[2]) Cfr. ed. Redep. pag. 78. not. 20.

[3]) Ed. Redep. χαλκὰς συντρίψαι. — Cfr. Jesai. XLV, 2.

[4]) Ed. Redep. γένων. [5]) Cfr. Gen. XLVI, 27.

[6]) Cfr. Gen. XXII, 17.

[7]) Uterque Codex Thuani, Tarino teste: τὰ πλήθη.

[8]) Rom. IX, 6. [9]) Cfr. Gen. XXII, 17.

[10]) Quae sequuntur in Philocalia, suo singula tempore accuratius pro viribus pertractabimus. Cfr. Tom. XXV. ed. nostr.

INDEX

LOCORUM SACRAE SCRIPTURAE.

Corrigenda.*)

Pag. 209. not. 13. lege: Job. XLI, 34.
— 363. not. 9. lege: II Cor. V, 1.
— 428. not. 11. lege: Cfr. Hermae Pastor. lib. I. vis. II. mandat. IV.

---

*) Leviora vitia, si qua oculorum aciem fugerint, benevolus lector excusare velit, mihique justo loco indicare.

Typis fratrum Unger.

